

Robert Service
O biografie

Traducere de Marius-Adrian Hazaparu

EDITURA POLIROM

2020

Robert Service

Lenin: A Biography

Copyright © 2000

First published 2000 by Macmillan, an imprint of Pan Macmillan,

a division of Macmillan Publishers International Limited

All rights reserved

© 2020 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8926-2

ISBN PDF: 978-973-46-8927-9

ISBN print: 978-973-46-7824-2

Coperta: Carmen Parii

Foto copertă: © World History Archive / Alamy Stock Photo

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației

cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ROBERT SERVICE este membru al Academiei Britanice și al Colegiului St Antony din Oxford, unde este profesor de istoria Rusiei; de asemenea, este membru al Institutului Hoover de la Universitatea Stanford. A publicat mai multe volume, printre care și elogiatale *Stalin: A Biography*, *Russia: Experiment with a People*, *Trotsky: A Biography* (care a câștigat Premiul Duff Cooper în 2009) și *Comrades: A History of World Communism*.

Familiei mele

Prefață

O versiune intermediară a acestui volum a fost citită de Adele Biagi, David Godwin, Heather Godwin, Martyn Rady, Arfon Rees și Tanya Stobbs; John Klier a citit primul capitol. Sugestiile lor au dus la îmbunătățiri bine-venite. Multe alte sfaturi care mi-au fost de ajutor au venit de la Philip Cavendish, Myszka Davies, Norman Davies, Bill Fishman, Julian Graffy, Riitta Heino, John Klier, Richard Ramage, Arfon Rees, Kay Schiller și Faith Wigzell. Aș vrea de asemenea să le mulțumesc lui John Screen și Lesley Pitman, de la Biblioteca Școlii de Studii Slavone și Est-Europene din Londra, și lui Jackie Willcox, de la Biblioteca Centrului Rus de la St Antony din Oxford, pentru sprijinul lor în introducerea unor materiale importante în circuit. David King mi-a prezentat cu generozitate minunata sa colecție personală de fotografii și afișe sovietice și îi sunt foarte recunoscător pentru că mi-a permis să folosesc unele dintre ele în această carte. Sunt îndatorat în mod deosebit și Centrului Rus pentru Conservarea și Studiarea Documentelor de Istorie Contemporană, mai ales lui Kirill Anderson, Larisei Rogovaia, Elenei Kirillova, Irinei Selezniova și Larisei Malașenko; de asemenea, lui Vladimir Kozlov de la Arhiva de Stat a Federației Ruse. Printre colegii mei istorici ruși care mi-au oferit idei utile în cercetarea mea se numără Ghennadi Bordiugov, Vladimir Buldakov, Oleg Hlevniuk, Vladimir Kozlov și Andrei Saharov.

Lenin e un subiect cu o puternică rezonanță politică și emoțională în Rusia și le sunt recunoscător prietenilor mei ruși care m-au încurajat să scriu această biografie. Sunt conștient de faptul că, străin fiind, s-ar putea să calc pe un teren sensibil, uneori chiar încălțat cu bocanci cu ținte. Dar se prea poate și ca biografia lui Lenin să impună așa ceva.

Vreme de câțiva ani, în drumul meu spre locul de muncă din centrul Londrei, obișnuiam să trec cu bicicleta pe lângă clădiri în care Lenin a locuit, a scris sau a studiat. Un traseu mă ducea prin Highbury (unde editorii ziarului *Iskra* își primeau corespondența din Rusia) și mai apoi prin cartierul St Pancras (în care Lenin a locuit în 1900), traversând Gray's Inn Road (cu tavernele sale, unde Lenin mergea la băut cu tovarășii de partid în 1905) și prin Tavistock Place (unde a locuit timp de câteva luni în 1908). Toate astea mi-au întărit senzația că subiectul meu nu era atât de exotic cum părea uneori. Dar, bineînțeles, o perspectivă mai largă asupra vieții și a vremii sale poate fi obținută doar în Rusia. Pentru a-ți face o idee despre acea perioadă și acele locuri trebuie să vizitezi Kremlinul, Piața Roșie și Institutul Smolnâi. Am încercat în capitolele următoare să reconstruiesc puțin și din personalitatea sa. În acest sens, a fost o plăcere să mă întâlnesc și să petrec o după-amiază cu Victoria Nikolaevna Ulianova, una dintre puținele persoane în viață care i-au cunoscut pe membrii familiei Ulianov menționați în carte. Noblețea sa – trăsătură pe care Lenin, unchiul soțului ei, nu o avea – demonstrează că nu tot ceea ce s-a întâmplat în Rusia la începutul secolului XX a fost absolut inevitabil.

În încheiere, vreau să mulțumesc familiei mele – soției mele Adele și urmașilor noștri gălăgioși, Emma, Owain, Hugo și Francesca – pentru că au dezbătut conținutul cărții. Cu toții au citit lungi secțiuni și m-au ajutat la editare. Au manifestat aceeași atitudine ca milioanele de cetățeni sovietici care, deși au recunoscut importanța istorică imensă a lui Lenin, s-au arătat interesați în același timp de metehnele sale din viața privată, unele chiar comice. Am încercat să scriu o carte care să adune laolaltă aspectele publice și private. Până la deschiderea arhivelor Moscovei în anii '90, o astfel de biografie nu era

posibilă. Și sper ca următoarele capitole să furnizeze material atât pentru familia mea, cât și pentru cititori în general, pentru a găsi răspunsuri la întrebările persistente privind cariera și impactul lui Lenin.

Robert Service
Oxford, mai 1999

Notă

privind calendarele și transliterarea

Calendarul iulian a fost folosit în Rusia până în ianuarie 1918, când guvernul lui Lenin l-a introdus pe cel gregorian. În absența altor precizări, datele menționate în această carte corespund calendarului folosit în mod oficial la momentul respectiv.

Sistemul de transliterare folosit în traducerea cărții urmează normele stabilite de Academia Română.

Lista ilustrațiilor

Fasciculul 1

1. Locuința familiei Ulianov de pe Strada Moscova în Simbirsk
2. Familia Ulianov în 1879
3. Aleksandr Ilici Ulianov
4. Anna Ilinicina Ulianova
5. Dmitri Ilici Ulianov
6. Maria Ilinicina Ulianova
7. Vladimir Ulianov

8. Liderii Uniunii de Luptă pentru Eliberarea Clasei Muncitoare din Sankt-Petersburg
9. Gheorghi Plehanov
10. Iuli Martov în 1896
11. Vladimir Ulianov în 1895
12. Nadejda Krupskaja în 1895

Fasciculul 2

13. Clerkenwell Green
14. Tavistock Place, nr. 21 (astăzi 36)
15. Caricatura motanului Lenin atacat de șoarecii menșevici
16. Caricatura motanului Lenin contraatacând
17. Gheorghi Gapon
18. Aleksandr Bogdanov și Lenin jucând șah, 1908
19. Inessa Armand
20. Lenin în 1914
21. Casă de țară închiriată de Lenin și Krupskaja în Poronin, 1914
22. Herr Titus Kammerer în fața magazinului său de pe strada Spiegelgasse, în Geneva
23. Grigori Zinoviev
24. Karl Radek
25. Lenin, Nadia și Inessa împreună cu tovarășii lor de drum la Stockholm
26. Notițele lui Lenin despre „Marxism și stat”

Fasciculul 3

27. Lenin fotografiat de Dmitri Leșcenko pentru documentele sale oficiale
28. Institutul Smolnâi
29. Lev Troțki adresându-se trupelor Armatei Roșii
30. Lenin și Iakov Sverdlov la dezvelirea unei statui a lui Marx și Engels
31. Portretul oficial al lui Lenin realizat de M.S. Nappelbaum în ianuarie 1918
32. Lenin la cea de-a cincizecea sa aniversare, 1920
33. Lenin înregistrând un discurs, 1919
34. Lenin adresându-se trupelor Armatei Roșii mobilizate pe frontul polonez, 5 mai 1920
35. Iosif Stalin, Aleksei Râkov, Lev Kamenev și Grigori Zinoviev la plimbare prin Moscova
36. Lenin prezidând Sovnarkomul în toamna lui 1922
37. Lenin în scaunul cu roțile, între profesorul Förster și dr. Ghetze, 1923
38. Fotografie de familie la Gorki, august 1922
39. Masca mortuară a lui Lenin
40. Primul mausoleu, 1924

Glosar de nume pentru Lenin și familia sa

Lenin

ILICI – poreclă respectuoasă folosită pentru Lenin mai ales în interiorul partidului

LENIN – cel mai celebru dintre cele 160 de pseudonime pe care le-a folosit

V.I. – Lenin. Versiunea prescurtată pentru Vladimir Ilici

VLADIMIR ILICI – numele creștin al lui Lenin și numele patronimic

VLADIMIR ILICI ULIANOV – numele lui Lenin la botez

VOLODEA – numele de alint al lui Lenin

Familia apropiată

ALEKSANDR ILICI (ULIANOV) – prenumele și patronimicul fratelui mai mare al lui Lenin

ANNA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele și patronimicul surorii mai mari a lui Lenin

ANIUTA – numele de alint al surorii mai mari a lui Lenin, Anna Ilinicina Ulianova

DMITRI ILICI (ULIANOV) – prenumele și patronimicul fratelui mai mic al lui Lenin

ILIA NIKOLAEVICI – prenumele și patronimicul tatălui lui Lenin

MANIAȘA – numele de alint după numele de botez al Mariei Ilinicina Ulianova

MARIA ALEKSANDROVNA (ULIANOVA) – prenumele și patronimicul mamei lui Lenin

MARIA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele și patronimicul uneia dintre surorile mai mici ale lui Lenin

MITEA – numele de alint al fratelui mai mic al lui Lenin, Dmitri Ilici Ulianov

NADEJDA KONSTANTINOVNA (KRUPSKAIA) – prenumele și patronimicul soției lui Lenin

NADIA – numele de alint după prenumele Nadejda

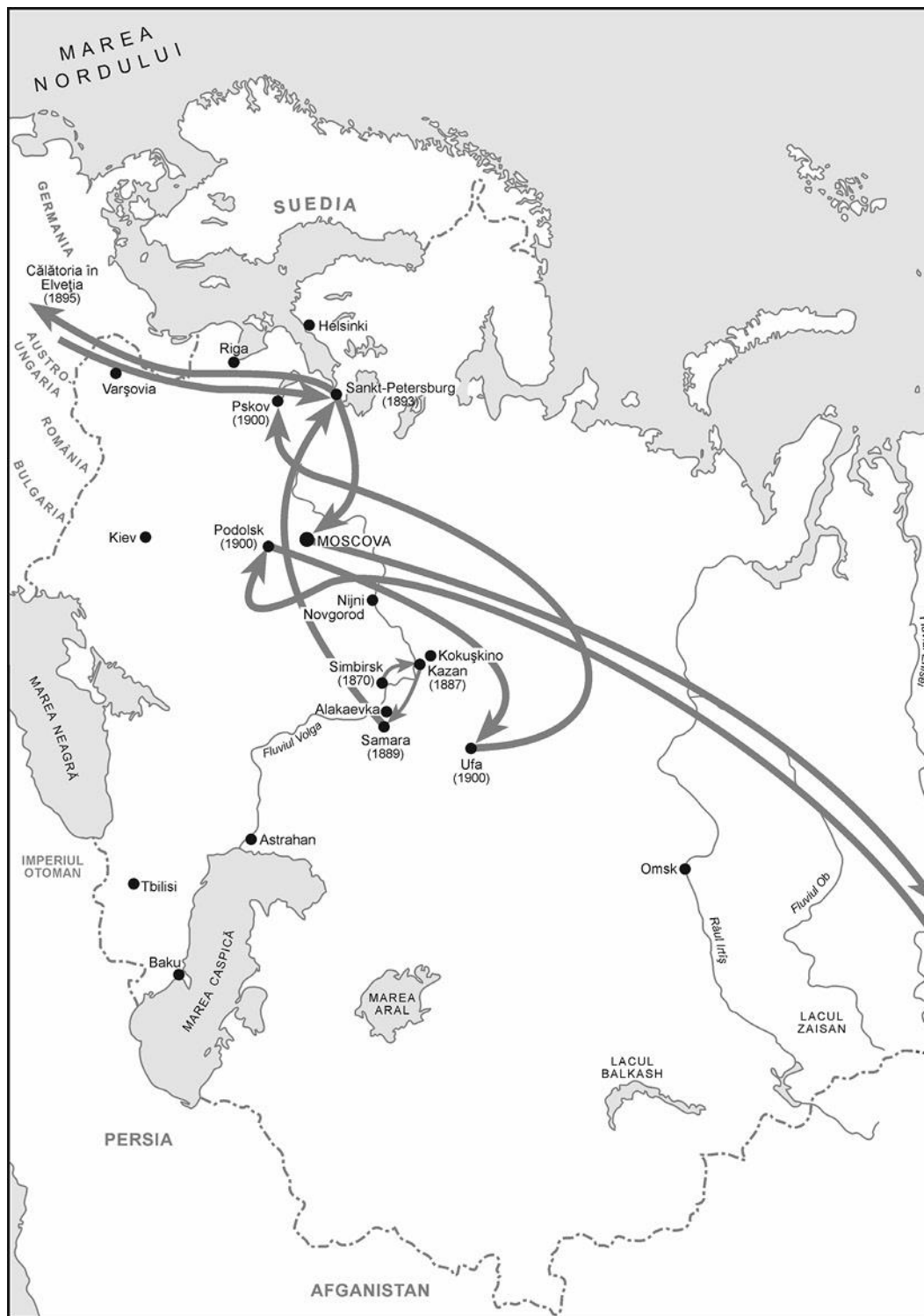
OLGA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele și patronimicul uneia dintre surorile mai mici ale lui Lenin

OLEA – numele de alint după numele de botez al Olgăi Ilinicina Ulianova

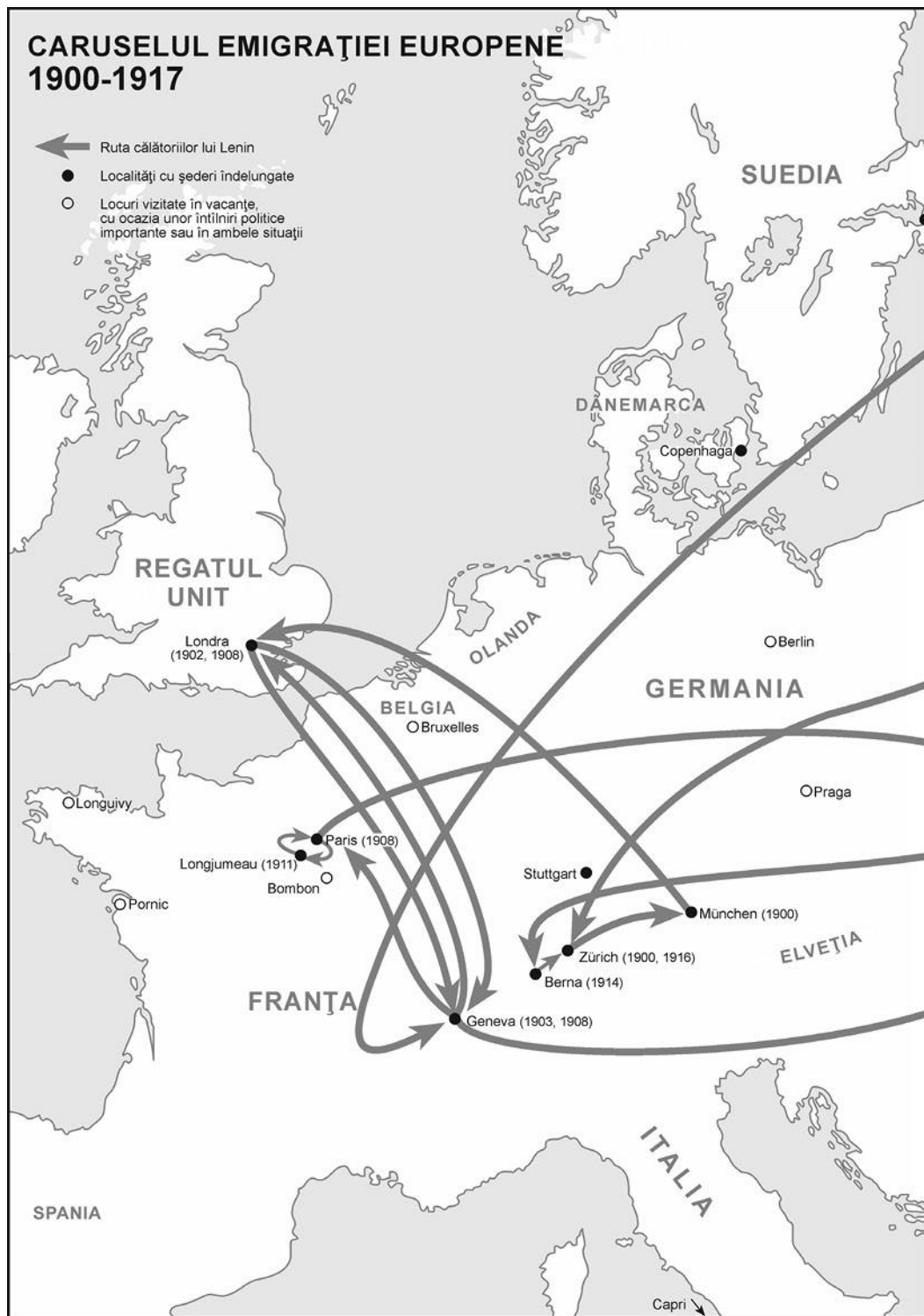
SAȘA – numele de alint după numele de botez al fratelui mai mare al lui Lenin, Aleksandr Ilici Ulianov

Hărți

1. Copilăria, adolescența și tinerețea lui Lenin: Volga, Sankt-Petersburg, Siberia, 1870-1900 18
2. Caruselul emigrației europene, 1900-1917 20
3. Întoarcerea de la Zürich la Petrograd, 27 martie – 3 aprilie 1917 22
4. Călătoriile se răresc, mai 1917 – ianuarie 1924 23

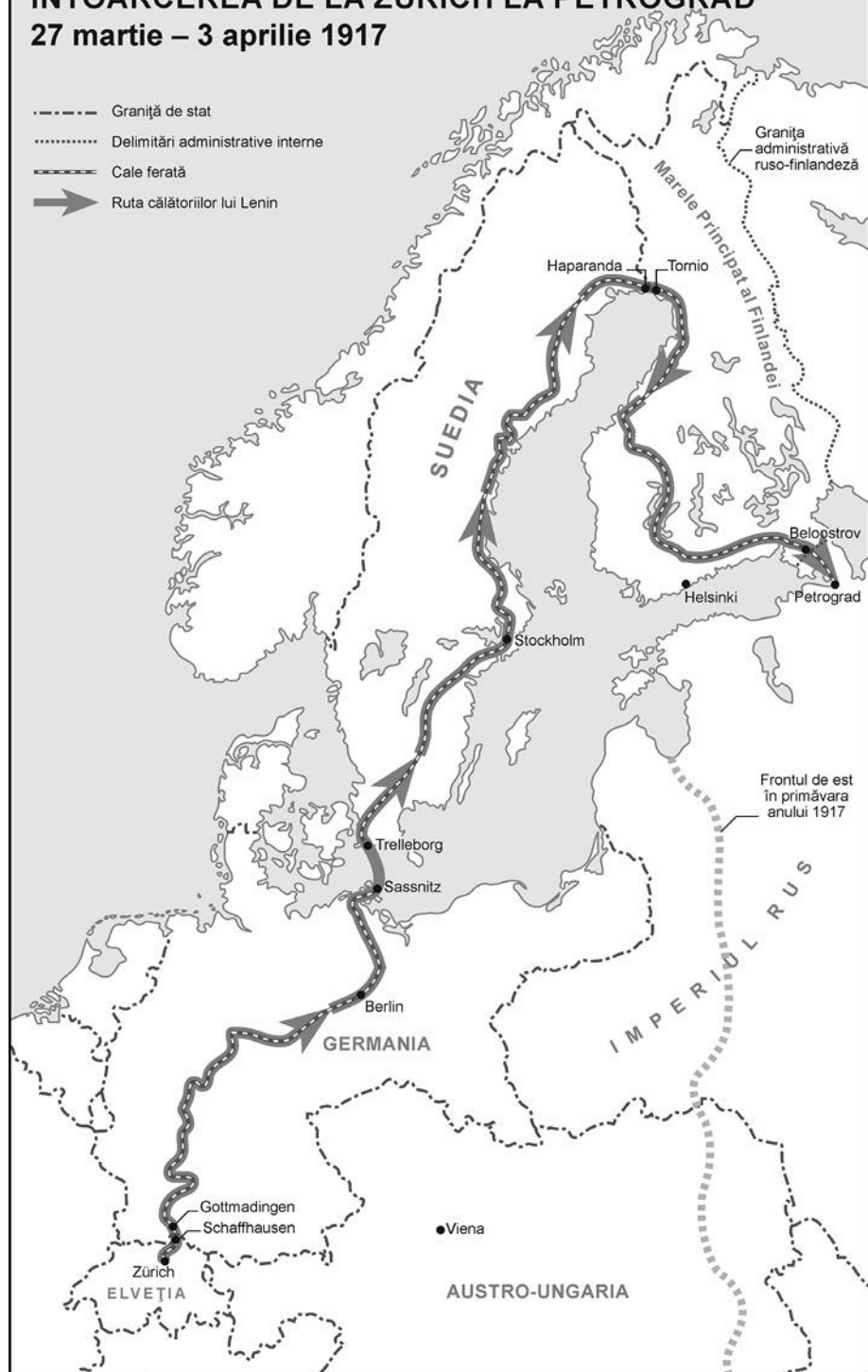

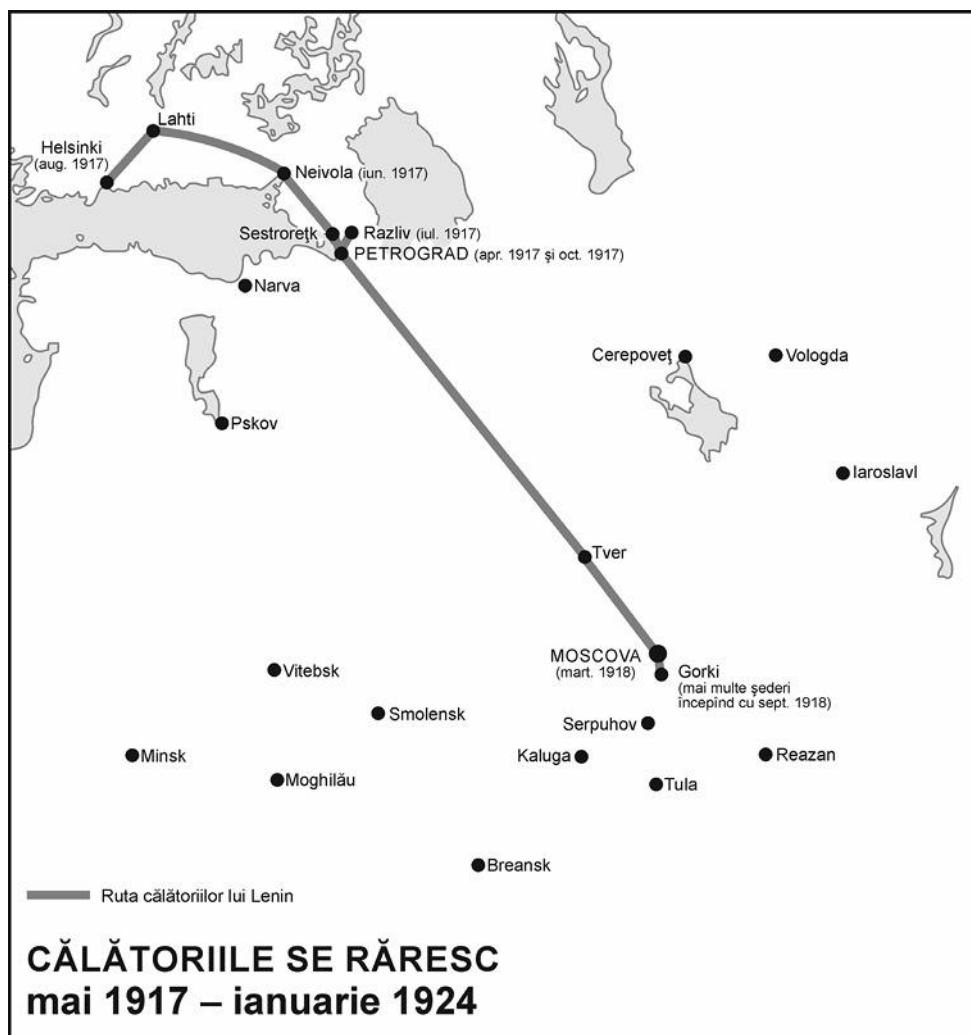
CARUSELUL EMIGRAȚIEI EUROPENE 1900-1917

ÎNTOARCEREA DE LA ZÜRICH LA PETROGRAD

27 martie – 3 aprilie 1917

Introducere

Lenin a fost o figură excepțională. A înființat o facțiune comunistă, bolșevicii, pe care a transformat-o apoi în partidul politic care a declanșat Revoluția din Octombrie 1917. A fost proclamat primul stat socialist al lumii. Deși avea puține șanse de reușită, acest stat – care a fost nucleul teritorial a ceea ce avea să devină în cele din urmă

URSS – a supraviețuit. Lenin și liderii comuniști au retras Rusia din Primul Război Mondial și au câștigat războiul civil. Creând Internaționala Comunistă, și-au pus amprenta asupra vieții politice de pe tot continentul. Pentru socialiștii de extremă stângă, URSS era un fel de far, iar pentru conservatori, liberali și alți socialiști, o stâncă periculoasă. Pentru comuniști, interpretarea pe care Lenin a dat-o doctrinelor lui Marx și Engels a devenit Sfânta Scriptură, iar la moartea sa a fost numită marxism-leninism. După cel de-al Doilea Război Mondial, modelul comunist – statul cu partid unic, monopolul ideologic, nihilismul juridic, ateismul militant, teroarea de stat și eliminarea tuturor instituțiilor care ar fi putut amenința autoritatea – a fost transferat în Europa de Est, China, Asia de Sud-Est și în unele zone din Caraibe și Africa. În Europa comunismul a fost înlăturat în 1989, iar în URSS la sfârșitul anului 1991. Însă nimeni nu a avut un impact mai mare ca Lenin asupra dezvoltării și instaurării regimului comunist.

Asta nu s-ar fi întâmplat niciodată dacă Lenin nu și-ar fi petrecut prima parte a vieții într-o societate extraordinară, aflată într-un moment unic al dezvoltării sale. Crescând în Imperiul Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea, el și alții din generația sa au fost prinși în vârtoarea schimbărilor istorice. Potențialul celei mai mari țări din lume începea să fie exploatat. Vechile constrângeri sociale și culturale erau subminate. Relațiile internaționale se îmbunătățeau, iar

progresele culturale și științifice ale Imperiului Rus făceau din acesta o minune a lumii.

Totuși, această transformare se afla abia la început, iar cei mai educați ruși erau consternați în fața lentorii cu care progresa țara lor. Mulți considerau că Rusia era prea vastă, diversă și tradițională pentru a se schimba. Aveau dreptate. Distanța de la teritoriile poloneze din vestul imperiului până la Vladivostok, pe coasta Pacificului, era de peste 8.000 de kilometri, iar de la Marea Albă până la granițele persane și otomane, în sud, de 3.000 de kilometri. Drumurile erau proaste, iar râurile înghețau în lunile lungi de iarnă. Rețeaua de căi ferate era rudimentară: lucrările la căile ferate transsiberiene au început în 1891 și s-au încheiat abia în 1903. Erau probleme la toate granițele. La vest pândeau amenințarea germană și austro-ungară. La sud existau tensiuni cu otomanii – iar în 1876 a izbucnit războiul. La est, Rusia se temea că alte puteri aveau să atace China. Și puterea niponă era în ascensiune. Forțele armate rusești își pierduseră de mult reputația de invincibilitate. În Războiul Crimeii din 1854-1856, un mic corp expediționar britanic și francez a fost aproape de victorie în fața apărării rusești. Rușii aveau ceva mai mult succes în fața turcilor, dar nu era cazul să se complacă în această situație. Influența internațională a Romanovilor nu mai era ceea ce fusese odată în materie de relații globale după retragerea lui Napoleon din Moscova în 1812.

Societatea rusă nu era pregătită pentru schimbare. Rusia „ratase” Renașterea și, într-o mare măsură, și

Iluminismul. La începutul secolului al XVIII-lea, țarul reformist Petru cel Mare întărise feudalismul legându-i cu forța pe țărani de proprietarii de pământ. Standardele educaționale erau deplorabile. Legile erau ignorate. Sărăcia era în floare. Statul polițienesc al Romanovilor a interzis partidele politice, syndicatele și protestele publice, iar peste tot domnea despotismul administrativ.

În 1861, împăratul Alexandru al II-lea a încercat să împingă țara spre modernitate eliberând țăranii de nobilimea latifundiară, măsură urmată de o serie de modificări aduse instituțiilor justiției, armatei și educației. Dar între săraci și bogați era încă o prăpastie imensă. Legendar de bogata familie Iusupov deținea proprietăți peste tot în țară – pământuri care echivalau, ca mărime, cu teritoriile unor mici țări europene –, iar din Germania i se aduceau cu trenul servitori, tablouri de pictori medievali renumiți, haine scumpe și mâncăruri extravagante. La polul opus se aflau gospodăriile Rusiei sărace. Majoritatea țăranilor trăiau în satele lor de baștină, din care plecau rareori. Toți erau încălțați cu opinci și purtau cămeșoaie, își lăsau barbă și aveau frică de Dumnezeu, o frică moștenită din tată-n fiu, fără nicio legătură cu studiul biblic. Țăranii erau extrem de naivi și nu prea aveau habar de preocupările mai largi ale vieții publice. Exploatați ca resursă umană de țării succesivi, erau supuși unei legislații discriminatorii, care prevedea inclusiv biciuirea lor. Resentimentele lor față de autorități și de elitele care aveau proprietăți erau puternice. Pe tot teritoriul țării existau și

alte grupuri nemulțumite de structura socială. În secolul al XVII-lea, așa-numiții „rascolnici” au fugit din calea reformării riturilor bisericești. Mai erau și alte tipuri de sectanți. În Siberia existau teritorii slab populate unde autoritățile ajungeau cu greu, iar rușii trimiteau în această regiune condamnații de care voiau să se descotorosească, la fel cum făceau și britanicii în Australia.

Starea de revoltă devenea tot mai acută nu doar în inima Rusiei, ci și „prin vecini”. Polonia fusese împărțită între Rusia, Prusia și Austria în secolul al XVIII-lea, iar polonezii care se aflau sub stăpânirea Romanovilor s-au revoltat în 1830 și 1863. Finlandezii erau neprietenoși și-i disprețuiau pe ruși. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, Munții Caucaz erau mereu cuprinși de revolte. Până și ucrainenii, care rareori le-au dat mari bătăi de cap țărilor, își pierduseră răbdarea. În Imperiu nu mai era liniște.

Cu toate acestea, potențialul țării era enorm. Imperiul Rus era fără rival în privința bogăției de materii prime: avea cărbune, fier, diamante, aur și petrol. Avea teritorii întinse pe care se puteau cultiva cereale. Avea oportunități de a importa capital străin pentru a-și spori avântul industrial. Avea o elită conducătoare reîmprospătată ca urmare a contactelor cu țările străine, iar opinia oficială era tot mai mult în favoarea unei încercări rapide de a egala realizările țărilor industriale avansate din vest. Înalta cultură din Rusia și din teritoriile sale de la granițe era și mai înfloritoare. Romancierii ruși Tolstoi, Dostoievski și Turgheniev aveau succes la publicul european. Oamenii de

știință ruși, în frunte cu Mendeleev, deveneau tot mai cunoscuți. Compozitori ruși precum Rimski-Korsakov și Ceaikovski se bucurau de recunoaștere pe continent și, deși pictorii ruși nu erau încă vestiți în străinătate, își reprezentau superb arta. În plan educațional, Imperiul Rus înregistra progrese. De asemenea, o clasă de mijloc în creștere încerca să construiască instituții sociale și practici independente de administrația statului. Începeau să ia naștere instituții locale de autoguvernare și tot mai mulți copii din păturile sărace primeau educație școlară, mai ales în orașe. Arhitectura, îmbrăcămintea și comportamentele populare sufereau și ele transformări. Chiar și birocrația țaristă devenea din ce în ce mai puțin dominată de nobilimea tradițională care fusese cândva caracteristică pentru ea.

Schimbarea era furtunoasă. Pasiunile politice atingeau noi culmi pe măsură ce ideologiile rivale se atacau și se apărau. Contestatarii mai puțin toleranți ai statu-quoului recurgeau la acțiuni violente îndreptate împotriva statului imperial care își exercitase vreme de secole măsurile represive asupra societății. Socialiștii agrari (*narodniki*) în special se aflau în fruntea propagandei din anii 1860, iar unii dintre ei au fost implicați în tentative de asasinat. Existau de asemenea grupări politice liberale, dar, începând cu anii 1880, ideologia care a criticat cel mai vehement monarhia Romanovilor a fost marxismul. Era o cursă contra cronometru. Putea sistemul țarist să-și mențină energia și autoritatea îndeajuns cât să

modernizeze societatea și economia? Puteau revoluționarii să se obișnuiască cu realitățile în schimbare și să evite excesele politicilor violente? Putea sistemul țarist să facă concesiile necesare pentru ca acest lucru să se întâmple?

Lenin era unul dintre numeroșii intelectuali care cereau revoluția. Pentru el, structura politică și economică era o insultă; ierarhia socială îl dezgusta. Oportunitățile de dezvoltare consensuală în Rusia nu-l atrăgeau. Îi ura pe Romanovi și ura vechea Rusie. Voia o Rusie nouă, o Rusie europeană, o Rusie occidentalizată. Admirația sa specială pentru Germania era enormă, însă asentimentul lui Lenin față de „Vest” era selectiv. Îl admira pe Marx, admira mișcarea germană marxistă și industria și tehnologia germane contemporane, dar voia ca și Vestul să se schimbe. Trebuia să aibă loc o revoluție socialistă europeană care să măture întreaga orânduire capitalistă. Era hotărât în același timp să elimine atât din Rusia, cât și de oriunde altundeva acele fenomene care i se păreau retrograde și opresive. La el în țară, Lenin aparținea unui segment aparte al generației sale. Credea în Educație, Progres, Știință și Revoluție. Pentru fiecare în parte avea propria interpretare. Nimic nu-i zdruncina încrederea că ideile sale erau cele corecte.

Nu doar propriile acțiuni i-au conferit lui Lenin importanța sa practică. A contat enorm și mediul. Faptul că tovarășii săi bolșevici îi împărtășeau viziunea politică însemna că exista un partid care milita pentru revoluția totală, chiar și atunci când el era izolat din punct de vedere

geografic sau inapt fizic. Fără zelul și simțul practic al partidului, Lenin ar fi rămas o nulitate politică. A fost, de asemenea, ajutat de antagonismul generalizat printre intelectuali, muncitori și alte grupuri sociale din Rusia față de țarism și de multe aspecte ale capitalismului. Însuși caracterul deosebit al Rusiei – tensiunile sale politice, fragilitatea sa administrativă, fracturile sale interne, sociale și naționale, cultura sa populară orientată spre violență – a acționat în favoarea lui. Criza finală a dinastiei Romanovilor a fost indusă de Primul Război Mondial. Luptele de pe frontul de est au dus la dezastru, provocând implozia transportului, administrației și economiei. Prin urmare, norocul a fost neîndoielnic de partea bolșevicilor în 1917-1918. Dacă nemții ar fi câștigat Primul Război Mondial în 1918, planurile militare ale Kaizerului ar fi vizat atacarea Rusiei. Guvernul lui Lenin ar fi murit în fașă. În absența tuturor acestor circumstanțe favorabile, Lenin ar fi fost un actor secundar pe scena istoriei lumii în secolul XX.

Bineînțeles, despre el s-a scris în mod frecvent, însă accesul la materiale de însemnătate crucială privind viața și cariera sa a fost posibil abia de curând. Colecții importante de documente au fost publicate pe vremea lui Mihail Gorbaciov. Apoi, în 1991, când URSS s-a prăbușit, Boris Elțîn a permis accesul direct chiar la arhivele partidului. În anii aceia lucram la o trilogie despre viața politică a lui Lenin, încercând să explic legătura dintre activitatea sa concretă și doctrinele sale în cadrul

partidului revoluționar care a pus bazele primului stat socialist din lume.

Analiza pe care am oferit-o – atât atunci, cât și acum – diferă fundamental de alte lucrări despre Lenin. Cel mai evident contrast e față de numeroasele relatări sovietice oficiale și față de diverse lucrări troțkiste care l-au înfățișat pe Lenin ca pe un gânditor, politician și filantrop fără pată¹. Dar există și cărți care, deși nu-l elogiază, îi acordă prea multe prezumții de nevinovăție. Astfel, nu împărtășesc convingerea lui Neil Harding că Lenin a reflectat îndelung la ideile sale, pe care le-ar fi extras exclusiv din principiile marxiste, și că acțiunile sale au rezultat întru totul din doctrina „ortodoxă”². Îmi este la fel de greu să accept ideea lui Rolf Theen că Lenin și-ar fi însușit toate ideile fundamentale de la revoluționarii ruși non-marxiști³. Capitolele care urmează se îndepărtează și de opinia lui Marcel Liebman conform căreia Lenin s-a luptat să minimizeze autoritarismul în partidul său și în statul sovietic (ca și de afirmația regăsită în lucrările, în general utile, ale lui Alexander Rabinowitch, conform căreia partidul bolșevic avea o organizare extrem de democratică în 1917)⁴. După mine, documentele existente nu sprijină nici sugestia lui Moshe Lewin și Stephen Cohen că Lenin, cu puțin timp înainte să moară, a încercat să reformeze comunismul în direcția eliminării asocierii sale cu dictatura, lupta de clasă și teroarea⁵.

Angajamentul ideologic al lui Lenin rămâne un măr al discordiei. E.H. Carr îl considera pe Lenin un politician

care, cu anii, a devenit mai interesat să consolideze instituțiile statului decât să meargă mai departe cu revoluția sa⁶. Cât privește politica externă, Adam Ulam a susținut că, la câteva luni de la preluarea puterii de către comuniști, exportarea revoluției deja nu mai era un obiectiv major pentru Lenin, iar Orlando Figes a dus ideea la extrem, sugerând că Lenin a ordonat invadarea Poloniei în 1920 din rațiuni strict defensive⁷. În capitolele următoare afirm că ideologia leninistă este esențială pentru înțelegerea originilor și consecințelor Revoluției din Octombrie.

S-a scris mult și despre personalitatea lui Lenin. Richard Pipes însă greșește cu siguranță atunci când îl portretizează pe Lenin aflat la putere ca pe un simplu psihopat pentru care ideile nu prea contau și a cărui motivație fundamentală era aceea de a domina și a ucide⁸. Această carte respinge, de asemenea, viziunea lui Aleksandr Soljenițan și a lui Dmitri Volkogonov, care au afirmat că Lenin și leninismul erau cu totul străine de tradițiile rusești⁹, și contestă abordarea antisemită a lui Valentin Solouhin, conform căruia ideologia leninistă era în mare un produs al elementului evreiesc din arborele său genealogic¹⁰. Un portret care-l demonizează oarecum mai puțin pe Lenin găsim în lucrările lui Ralph Carter Elwood, Dietrich Geyer, Leopold Haimson, John Keep și Leonard Schapiro¹¹. Dar în ultimele decenii s-a sugerat, mai ales de către Sheila Fitzpatrick și Ronald Suny, că pentru a-l explica pe Lenin nu trebuie să ne concentrăm atenția asupra sa, ci asupra fenomenelor mai ample din statul și

societatea Imperiului Rus și ale Uniunii Sovietice¹². Lucrările mele anterioare au evidențiat presiunile politice și organizaționale care l-au determinat pe Lenin să facă ceea ce a făcut sau care, în anumite situații, l-au împiedicat să facă ce voia¹³. Chiar și Alfred Meyer și Martin Malia, ale căror lucrări semnalează într-o manieră convingătoare importanța ideologiei, subestimează obstacolele din calea libertății totale de exprimare a lui Lenin¹⁴. Prin urmare, există cu siguranță o nevoie de a-l privi pe Lenin în contextul perioadei în care a trăit. Dar la judecata finală – așa cum sper să dovedesc – impactul său personal asupra evenimentelor din vremea sa și de mai târziu a fost crucial.

Scopul nu este doar să ofer o analiză diferită de celelalte analize serioase care există deja. Urmăresc să ofer ceva ce până acum nu s-a putut realiza: o biografie. Ca personaj istoric, Lenin a fost ascuns de noi de către statul sovietic. Documentele și memoriile care nu erau în concordanță cu imaginea oficială contemporană au fost tănuite. Primele dezvăluiri din timpul lui Gorbaciov au fost memorii ale rudelor lui Lenin și ale membrilor partidului bolșevic. Au fost de asemenea publicate și unele documente din perioada revoluționară aparținând Biroului Politic al Comitetului Central al PCUS. Rezultatul a fost o mai bună cunoaștere a lui Lenin, dar persista problema lipsei accesului istoricilor la arhive, pentru a le citi ei înșiși. Lucrul acesta s-a schimbat în 1991. (Am avut norocul să fiu la Moscova în ziua în care arhivele centrale ale partidului au fost „desigilate” după acel *coup d'état* eșuat

împotriva lui Gorbaciov și să pot folosi noua libertate istorică.) Documentele au început să fie desecretizate treptat. Procesele-verbale ale Politburoului, ale Comitetului Central, conferințelor și congreselor au putut fi accesate în original. Au putut fi analizate inclusiv materiale despre campania prin care Lenin a încercat să-l înlăture pe Stalin în 1923. Drept urmare, Lenin ca om politic a devenit o figură mai puțin enigmatică.

Datorită acestei situații, Lenin a redevenit o atracție pentru studiu. Ceea ce a făcut ca proiectul să fie irezistibil a fost accesul recent la corespondența și memoriile din arhive ale familiei sale. Unele bănuieli mai vechi s-au confirmat. Până și versiunea care a apărut pe timpul lui Gorbaciov a memoriilor soției lui Lenin s-a dovedit a fi fost supusă unei cenzuri motivate politic. Apoi, au putut fi cercetate relatările surorilor sale, ale fratelui, doctorilor, gărzilor de corp și asistentelor sale. În sfârșit, o biografie în adevăratul sens al cuvântului devenea fezabilă.

Această carte pornește de la premisa că revoluționarul Lenin și omul Lenin nu pot fi explicați fără a-i raporta pe unul la celălalt. Originile sale etnice mixte nu sunt lipsite de însemnătate, însă ideea că acestea ar fi fost suficiente în sine pentru a face din el un individ „anti-rus” sau „crunt” nu e plauzibilă. Punctul esențial în ceea ce privește familia sa e acela că membrii ei au fost elemente marginale care au căutat să fie încorporate în ordinea imperială oficială, însă nu au reușit. La fel ca în cazul altor asemenea familii, părinții au insistat mult ca vlăstarele lor să aibă succes în

plan educațional. Copiii au fost supuși unei presiuni enorme și nu toți au trecut cu bine peste asta. Lenin a fost unul dintre cei care au reușit, însă pornirea nestăvilită de a munci intens și de a respecta termenele-limită l-a însoțit până în ultima clipă. Educația primită a lăsat și ea urme. Ceea ce nu s-a înțeles anterior e că educația lui Lenin a presupus studiu aprofundat, însă pe o arie restrânsă. Consecința a fost că mintea sa a rămas expusă altor influențe, inclusiv ideilor revoluționare în mod special. Educația i-a permis să citească în limbi străine și să țină seama de știință, dar în același timp l-a lăsat vulnerabil în fața puterii de atracție a oricărei ideologii ce părea să dea sens societății în care trăia.

Își reprima cu abilitate emoțiile. S-a comportat cu calm chiar și după trauma suferită atunci când fratele său mai mare, Aleksandr, a fost spânzurat; iar mai târziu avea să-i facă plăcere să lucreze alături de soția sa. Dar lucrurile nu s-au aflat întotdeauna în acest echilibru. Putem observa din unele detalii cum îl tentau și alte femei și că una dintre acestea, Inessa Armand, i-a câștigat pentru un timp inima. Dar, în general, manipula femeile. Pentru a-și asigura susținerea lor, le întorcea una împotriva celeilalte – iar asta însemna să o lase pe soția sa, Nadejda Krupskaia, la mila surorilor sale nu prea amabile. Aceste femei i-au oferit sprijin constant în organizarea vieții de zi cu zi. Krupskaia nu ceda mereu farmecelor sale, dar în general ceda. S-a întors la el atunci când s-a îmbolnăvit de moarte în 1922. Lenin era într-o câțiva ipohondru și, dacă nu s-ar fi putut

bizui pe sprijinul constant al familiei sale, probabil că și-ar fi ieșit din minți. Această posibilitate era mereu prezentă: Lenin era ca o bombă cu ceas. Influențele sale intelectuale l-au făcut să se orienteze către revoluție, iar furia lui interioară a acutizat acest impuls. Patima sa de a distruge era mai mare decât dragostea pentru proletariat.

Personalitatea lui Lenin e strâns legată de tipul de politician care a devenit. Ieșirile sale nervoase erau arhicunoscute în partid înainte de 1917; cu puțin timp înainte de a muri, acestea s-au agravat în așa măsură, încât au apărut serioase semne de întrebare cu privire la echilibrul său psihic și chiar la sănătatea sa mintală. Dar în general reușea să se stăpânească și își canaliza furia într-o formă controlată de agresiune. Era un luptător politic. Acest lucru nu a fost niciodată un secret, dar intensitatea stilului său militant poate fi văzută acum mai clar. Chiar și în momentele de retragere, ca atunci când a prezentat Noua Politică Economică în 1921, era furtunos în declarații și propuneri. E adevărat că își mai nuanța ideile după ce se consulta cu tovarășii săi și cu unele cunoștințe, dar a rămas credincios câtorva interpretări-cheie. Cumpătarea sa ocazională era a unui om care dorea să lupte aprig, dar care vedea avantajul unor retrageri temporare și parțiale. Modifica politicile, uneori drastic, atunci când simțea că puterea îi era amenințată. Însă sistemul său de gândire a suferit mici modificări chiar din momentul constituirii sale, la începutul anilor 1890, și până la moartea sa, în 1924. Putea să trăiască ani la rând

într-un loc – Londra, Zürich sau Moscova – și să nu reușească să înțeleagă ce se întâmpla în jurul său, așa cum făceau cu ușurință alții care nu aveau prejudecățile sale îndârjite. A trăit și a murit ca un leninist. În ceea ce privește supozițiile de bază în materie de politică, Lenin nu era un cameleon.

Nu a fost influențat doar de marxism. Știm de ceva timp că a fost influențat de teroriștii socialiști agrari ruși de la sfârșitul secolului al XIX-lea. De fapt, nu e nevoie să alegem între marxism și narodnicism ca și cum acestea s-ar afla la poli opuși; cele două curente de gândire s-au suprapus masiv. Dar au existat și influențe mai puțin cunoscute. Un efect de durată l-au avut lecturile lui Lenin din copilărie, începând cu *Coliba unchiului Tom*. La fel și literatura rusă – iar unii dintre autorii săi favoriți, precum Gleb Uspenski, care a scris povestiri despre țăranimea rusă, i-au accentuat scepticismul privind latura plăcută a atitudinilor țăranilor din epocă. Mai târziu a preluat idei de la autori precum Machiavelli și Darwin. A asimilat unele idei și de la cunoștințe ocazionale, chiar dacă se întâmpla ca acestea să fie ostile marxismului. Astfel, figura părintelui Gapon, preot ortodox și critic al regimului Romanovilor, a avut un impact semnificativ. Principalul ingredient al gândirii lui Lenin era marxismul, dar acesta a căpătat consistență în bună măsură prin combinarea cu alte elemente.

Deși rămânea fidel credințelor sale fundamentale, Lenin se simțea liber să schimbe strategia chiar și atunci când

tovarășii săi apropiați erau vizibil deranjați de asta. În anumite chestiuni îi ignora cu desăvârșire. Îi plăceau dezbaterile pe tema Revoluției din Octombrie, a Tratatului de la Brest-Litovsk și a Noii Politici Economice. Dar era de asemenea un șef de partid care îi lăsa pe tovarăși să se certe între ei pentru a abate criticile la adresa lui. Era aproape o curte de apel formată dintr-un singur om. Lenin era respectat de toate facțiunile partidului bolșevic, iar stilul său patriarhal i-a întărit dominația cel puțin în perioada în care a fost relativ sănătos. Gestionea partidului cu tact, reușind să pară radical chiar și atunci când recomanda mai multă moderație. Lenin putea să fie alunecos, iar pentru a atinge scopul cel mai important putea să minimizeze importanța altor probleme. În mai mare măsură decât majoritatea politicienilor, putea să folosească simultan mai multe registre discursive: putea crea sloganuri populare folosind terminologia marxistă. Congresele partidului au fost întotdeauna niște victorii pentru el. Avea darul de a conduce cu mână de fier, dar plin de inspirație în același timp. A învățat treptat cum să-și lărgescă gama tehnicilor politice. Nu și-a pierdut niciodată stilul didacticist sau pronunția stranie a cuvintelor. Dar personalitatea sa puternică și angajamentul său ideologic întăreau mesajul și a învățat să aibă încredere în propriile instincte.

Cu toate acestea, nu era adaptabil la infinit. Personalitatea sa austeră a avut drept revers abordarea îngustă a politicii. A depus eforturi uriașe pentru a deveni

un orator acceptabil. Era un om al cuvântului scris, un cititor și un scriitor fanatic. De fapt, în 1917, cei mai puternici exponenți ai tehnicilor politice de secol XX erau premierul antibolșevic Aleksandr Kerenski și Lev Troțki, colegul de partid al lui Lenin.

Ideea larg răspândită conform căreia Lenin a fost dintotdeauna o figură extrem de cunoscută e absurdă. Când a revenit în Rusia, în 1917, puțini știau cum arăta. Scrierile sale le erau cunoscute numai marxiștilor bine informați. În 1917, nici în *Pravda*, nici în alte ziare nu apăruseră imagini cu el. Chiar și în timpul războiului civil era cu greu recunoscut de către publicul larg. A devenit celebru abia după aplicarea Noii Politici Economice în 1921. Lucrurile acestea sunt importante pentru analiza impactului său politic. Lenin a fost adesea absent în momentele decisive din istoria partidului sau a guvernului său. Aflat în exil în Siberia sau emigrat în Europa, era deseori departe de miezul acțiunii; în 1917, nu a putut reveni în țară până în aprilie, apoi a fugit în Finlanda din iulie până la începutul lui octombrie. Mai mult, în repetate rânduri îmbolnăvirile sale grave îl lăsau aproape infirm. Putem înțelege acum că sănătatea lui era șubredă încă din tinerețe. Ulcere, migrene, insomnii, focul sfântului Anton, crize cardiace mai mult sau mai puțin grave l-au doborât. A fost nevoit să lase administrația pe mâna altora și, spre necazul său, tovarășii săi cei mai importanți au demonstrat că puteau să conducă statul destul de bine și fără el.

Totuși, Lenin a făcut istorie. În *Tezele din aprilie* (1917) a schițat o strategie pentru ca partidul să acceadă la putere. În octombrie a insistat că puterea ar trebui preluată. În martie 1918 a evitat o invazie germană în Rusia prin semnarea unui tratat separat la Brest-Litovsk. În 1921 a inițiat Noua Politică Economică și a salvat statul sovietic, care risca să fie răsturnat de revoltele populare. Dacă Lenin nu ar fi susținut aceste schimbări strategice, URSS nu s-ar fi format și consolidat niciodată.

Nu toate acțiunile lui Lenin au fost concepute cu grijă. În special atunci când a creat statul centralizat cu partid unic, nu prea a anticipat ceea ce făcea. Una dintre marile amenințări ale secolului XX a fost creată mai mult prin niște măsuri luate în pripă decât printr-o planificare minuțioasă. Totuși, o asemenea creație nu a fost nicicum un accident. Lenin, chiar și în culmea improvizațiilor sale, gândea și acționa în conformitate cu principiile sale fundamentale. Îi plăcea ceea ce făcuse în cariera sa. Era mândru de doctrinele sale, de partidul său și de revoluția sa. Iar influența lui nu s-a mărginit la evenimentele din timpul vieții sale. Moștenirea sa instituțională a fost imensă. Lenin a creat Sovnarkomul și a dizolvat Adunarea Constituantă. Lenin a creat CEKA. Lenin a convocat Internaționala Comunistă. La un nivel mai elementar, a avut un impact asupra adevărilor general acceptate. Lenin a eliminat preocupările legate de etică. Lenin a justificat dictatura și teroarea. Lenin a încurajat avangarda politică și nevoia de guvernare fermă. Lenin și-a convins

partidul că marxismul său era pur și că întrupa singurele politici corecte. La nivel de strategie, instituții și certitudini, Lenin a avut un impact de durată asupra socialismului de extremă stângă din țara sa și din lume.

Partea I

Se naște un rebel

„Aș vrea să mă scol din mormânt peste o sută de ani și să văd cum vor trăi oamenii atunci.”

Bunicul lui Lenin, dr. Aleksandr Blank

1

Famiile Ulianov și Blank

La 10 aprilie 1870, pe Volga – elementul natural dominant al orașului Simbirsk din sud-estul Rusiei și cel mai mare fluviu din Europa – se puteau vedea primele semne ale primăverii. Temperatura urcase la 5°C. Întinderea enormă de gheață ce acoperea canalul dintre cele două maluri ale fluviului se tot mișca și începea să se crape. Venea primăvara, iar mult-așteptata schimbare de anotimp aducea entuziasm în toate casele din Simbirsk, cu excepția uneia, aflată pe strada Strelețkaia, unde se năștea un băiețel. Părinții săi, Ilia și Maria Ulianov, mai aveau doi copii, iar câteva zile mai târziu toată familia era prezentă la botezul copilului, la Catedrala Sfântul Nicolae, unde

preotul l-a stropit cu apă pe cap și l-a botezat Vladimir Ilici Ulianov. Nași i-au fost Arseni Belokrisenko, contabil în administrația civilă imperială și partenerul de șah al lui Ilia, și Natalia Aunovskaia, care era mama văduvă a unui coleg al lui Ilia¹. După botez, Ilia Ulianov a plecat la Sankt-Petersburg pentru a asista la o conferință de pedagogie, lăsând-o pe Maria Aleksandrovna să se refacă după naștere cu ajutorul noii dădace a familiei, Varvara Sarbatova. Viața și-a reluat cursul normal în casa de pe strada Strelețkaia².

În cărțile de istorie, Vladimir Ilici Ulianov e cunoscut ca Lenin, principalul pseudonim pe care l-a folosit în timpul mișcării revoluționare ruse. Tot Lenin a fost și numele folosit pentru setul de doctrine cunoscut drept marxism-leninism. Totuși, atunci când orașul său natal și-a schimbat numele în cinstea sa, în 1924, acesta n-a fost Leninsk, ci Ulianovsk. Și așa a rămas până astăzi.

În secolul al XIX-lea, conform unei idei larg împărtășite, orașe precum Simbirsk erau locuri adormite și toată inițiativa și agitația aparțineau capitalei Sankt-Petersburg. Călătorii străini aveau aceeași impresie. Mulți observatori ruși – printre care țari, miniștri și intelectuali – erau și ei de aceeași părere. În general se credea că viața provincială era monotonă. Se presupunea că un oraș era cu atât mai plictisitor cu cât se afla mai departe de capitală. În realitate, orașele din guberniile rusești numai liniștite nu erau. Simbirsk, oraș cu port la Volga, aflat la 1.600 de kilometri de capitală, fremăta de eforturile locuitorilor de a câștiga suficienți bani pentru a supraviețui. În cel mai înalt

punct al său, avea o altitudine de 150 de metri deasupra nivelului apei, dar aproape tot orașul era situat foarte jos și se întindea pe o distanță de 18 kilometri de-a lungul fluviului. Cheiurile erau principalele puncte de intrare și ieșire a bunurilor din oraș. Pescuitul era o sursă importantă de locuri de muncă, iar sturionul era captura principală. Simbirsk se găsea pe ruta care ducea din Rusia centrală spre Marea Caspică. Edecarii, acei *burlaki* imortalizați în „Cântecul edecarilor de pe Volga”, trăgeau șlepurile grele în susul și-n josul apei. Întreprinderi mari nu prea existau. Toată dezvoltarea industrială a guberniei se limita la câteva fabrici de confecții și vechea distilerie din Simbirsk. Deși comerțul cu Imperiul Otoman și Persia era în creștere, Simbirsk nu era un centru economic de nivelul Sankt-Petersburgului sau al Moscovei. Nu existau fabrici de prelucrare a metalelor și nici investitori străini importanți. Clădirile erau în general din lemn și nu prea găseai semne ale eleganței arhitecturale specifice capitalelor din Imperiu.

Celălalt pilon al activității economice era agricultura. Țăranii își vindeau produsele negustorilor care aveau afaceri în Simbirsk și în celelalte orașe. Secara era principala cultură. Se mai cultivau cartofi, grâu, ovăz și orz. În 1861 s-a produs o schimbare semnificativă a felului în care erau tratați țăranii din gubernie, atunci când împăratul Alexandru al II-lea a emis Edictul de Emancipare, eliberându-i pe țărani de sub controlul exercitat de nobilii proprietari de pământ. Însă amplasarea terenurilor era extrem de dezavantajoasă pentru țăranimea

din Simbirsk. Solul din regiunea Volgăi era la fel de fertil ca peste tot în Rusia, iar moșierii nobili au reușit să păstreze pentru ei aproape toate pământurile, motiv pentru care foarte rar țăranii puteau trăi numai din agricultură. Mulți dintre ei mai câștigau o pâine îndeletnicindu-se cu diverse meșteșuguri. Gubernia Simbirsk era acoperită de păduri, așa că prelucrarea lemnului era o ocupație des întâlnită. Printre obiectele din lemn confecționate local se numărau căruțe, roți, sănii, lopeți și chiar ustensile de uz casnic. Piețele erau pline de culoare, iar cea mai mare dintre toate era Piața Sbornaia din Simbirsk, unde puteai cumpăra tot ce se producea în regiune.

În cadrul populației din gubernia Simbirsk, cea mai mare proporție o reprezentau de departe – cu 88% – membrii Bisericii Ortodoxe Ruse (în orașul Simbirsk, proporția ajungea la 97%). 2% erau clasificați drept „sectanți” ruși de diverse tipuri. Aceasta era denumirea oficială pentru creștinii ruși care respingeau autoritatea Bisericii Ortodoxe; printre ei se aflau și așa-numiții rascolnici, care refuzaseră reformarea liturghiei și a ritualului impuse de țarul Alexei la jumătatea secolului al XVII-lea. Pe teritoriul guberniei se aflau și creștini a căror religie avea rădăcini străine. Printre aceștia se numărau luteranii și catolicii. De asemenea, mai erau și în jur de patru sute de evrei. Dar al doilea grup ca mărime, după creștinii ortodocși, era cel al musulmanilor, care reprezentau 9% din populație. Trăiau cu precădere în satele guberniei Simbirsk și aveau o compoziție etnică diversă: cei

mai mulți erau mordvini, ciuvași sau tătari. Se aflau acolo de secole și, în general, erau disprețuiți de ruși, care îi considerau inferiorii lor coloniali. Impunătoarea Catedrală Sfântul Nicolae din inima Simbirskului amintea, prin arhitectura sa, că ocârmuitorii vechiului Cnezat al Moscovei nu tolerau nicio amenințare la adresa stăpânirii rusești în regiunea Volgăi.

Cu toate acestea, autoritățile centrale de la Sankt-Petersburg se confruntaseră cu probleme grave în menținerea dominației asupra întregii regiuni a Volgăi, iar necazurile nu se datorau în exclusivitate celor care nu erau ruși. Țăranii creștin-ortodocși din gubernia Simbirsk jucaseră un rol important în marile revolte împotriva țărilor conduse de Stenka Razin, în 1670-1671, și de Emelian Pugaciov, în 1773-1775. Prin urmare, în zonă a fost instalată o garnizoană, iar birocrăția civilă a administrat gubernia în stilul autoritarist caracteristic țarismului. Guvernatorul era numit direct de împărat și împuternicit să facă practic tot ceea ce considera de cuviință pentru a impune ordinea.

După Edictul de Emancipare, împăratul Alexandru al II-lea a reformat administrația locală prin alegerea unor consilii de gubernie – zemstvele – care să se îngrijească de școli, drumuri, spitale și servicii sanitare. Era o măsură limitată, dar a marcat o ruptură importantă față de trecut. În orice caz, gubernia Simbirsk era cunoscută pentru elita sa socială conservatoare, fiind unul dintre așa-numitele „cuiburi de nobili”. Totuși, până și în Simbirsk ideea de a

profita de noile oportunități de autoguvernare a fost primită cu entuziasm de nobilii moșieri. Zemstva era un adevărat furnicar de inițiative. Orașul avea propriul ziar, *Știrile guberniei Simbirsk*, din 1838, iar în 1876 zemstva guberniei și-a lansat propria publicație. Se acorda atenție și rețelei de școli, pentru care erau alocate fonduri de la Sankt-Petersburg. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în gubernie erau 944 de școli de diverse tipuri, sistemul educațional culminând cu Gimnaziul Clasic (sau Școala Gimnazială) Simbirsk, care primea elevi până la vârsta de șaptesprezece ani. Deși Simbirsk nu avea o universitate, Universitatea Imperială din Kazan se afla la numai 190 de kilometri distanță spre nord.

Locuitorii Simbirskului se remarcaseră prin reușite în plan cultural. Unul dintre cei mai importanți istorici ai Rusiei, Nikolai Karamzin, care a murit în 1826, se trăgea din gubernie. La fel și scriitorul Ivan Goncearov, al cărui roman *Oblomov* – publicat în foileton în anii 1850 – a devenit o operă clasică a literaturii europene. Firește, Simbirsk nu era un centru al efervescentei culturale și intelectuale. Biblioteca Publică Karamzin nu avea un fond de carte bogat, iar librării erau puține; în zonă nu exista niciun cerc literar. Dar cei care doreau să joace un rol în viața publică nu erau dezavantajați de faptul că fuseseră educați acolo, dimpotrivă. Mulți dintre cei mai originali scriitori, gânditori și politicieni ruși proveneau din mediul provincial. Acești intelectuali au beneficiat de pe urma faptului că și-au petrecut primii ani din viață departe de

atmosfera culturală claustrofobă a Sankt-Petersburgului. Și-au dezvoltat ideile în mod independent sau în cadrul unor mici grupuri de susținători și nu și-au pierdut originalitatea sau încrederea. De multe ori ei erau cei care lansau atacuri la adresa gândirii convenționale de la acea vreme și tot ei erau și inovatorii țării – și nu avea să existe niciun politician și gânditor revoluționar mai inovator decât omul care și-a început viața în Simbirsk sub numele de Vladimir Ulianov.

Familia Ulianov se mutase în Simbirsk în toamna anului 1869, cu câteva luni înainte să se nască Vladimir. Tatăl, al cărui nume complet era Ilia Nikolaevici Ulianov, fusese numit inspector al Școlilor Populare din gubernie. Și-a adus soția însărcinată, Maria Aleksandrovna Ulianova, și pe cei doi copii ai lor, Aleksandr și Anna, pe strada Strelețkaia, în casa închiriată de la familia Pribilovski³. Postul lui Ilia fusese creat ca parte din programul guvernamental de extindere rapidă a școlarizării de la mijlocul anilor 1860. În scurt timp, a devenit o figură proeminentă în treburile orașului și ale guberniei Simbirsk.

Ilia și Maria Ulianov aveau origini mixte. Autoritățile sovietice vor încerca să ascundă faptul că Maria avea și strămoși evrei. Bunicul ei dinspre tată, Moșko Blank, era un comerciant evreu de vinuri și spirtoase la Starokonstantinov, în gubernia Volânia, teritoriu de graniță aflat în partea de vest a Imperiului Rus. Starokonstantinov era un oraș mic, iar majoritatea locuitorilor săi erau evrei. Moșko era într-un conflict permanent cu vecinii săi,

inclusiv cu fiul său Abel, pe care l-a dat în judecată pentru agresiune verbală și fizică⁴, însă a rămas uimit de sentință. Judecătorul nu l-a crezut pe Moșko și l-a sancționat pe el, nu pe fiul lui. În 1803, Moșko însuși a fost dat în judecată de vecinii săi evrei pentru că ar fi furat fân. Doi ani mai târziu a fost acuzat că ar fi vândut votcă distilată ilegal. În ambele cazuri a fost găsit nevinovat. N-a mai fost la fel de norocos în 1808, când a petrecut câteva luni în închisoare, ca urmare a unei acuzații de incendiere premeditată. În cele din urmă a fost achitat din nou și s-a mutat cu familia la Jitomir, capitala guberniei. Cu toate acestea, n-a uitat umilirile îndurate la Starokonstantinov. În 1824 a solicitat o redeschidere a cazului de incendiere premeditată și a reușit să obțină amendarea familiilor care îi intentaseră procesul. Moșko nu era genul de om cu care să te joci. Era o trăsătură pe care unul dintre urmașii săi avea să o moștenească⁵.

Moșko Blank nu era evreu practicant. Părinții săi nu-l crescuseră în spiritul credinței evreiești și nici el nu-și trimisese copiii la școala evreiască locală. În mod tradițional, ei ar fi trebuit să meargă la hederul din Starokonstantinov pentru a învăța ebraică și pentru a studia Tora. În schimb, Moșko i-a înscris la noua școală de stat din zonă, unde aveau să învețe în limba rusă. Când soția lui Moșko a murit, acesta a rupt legăturile rămase cu credința înaintașilor săi. L-a abordat pe preotul din localitate și a fost botezat creștin ortodox⁶.

E posibil ca Moșko Blank să fi avut parte de o experiență spirituală, dar poate că motivația sa a fost mai curând una materială. Convertirea la creștinism avea să înlăture obstacolele din calea avansării sale pe scara socială și economică. Până la cele trei împărțiri ale Poloniei între Austria, Prusia și Rusia dintre 1772 și 1795, în Imperiul Rus trăiau puțini evrei. Rezultatul dezmembrării Poloniei a fost că țarii s-au ales cu o populație evreiască numeroasă. Dat fiind faptul că ostilitatea religioasă și economică față de evrei era obișnuită printre ruși, indiferent de pătura socială, Ecaterina cea Mare s-a temut că avea să-și piardă popularitatea dacă le permitea evreilor să treacă dincolo de teritoriile de graniță din vest. Drept urmare, a emis un decret prin care aceștia puteau locui doar în Zona de Rezidență. Numai unui procent foarte mic de evrei auți li s-a îngăduit să părăsească acest teritoriu, iar evreii nu puteau accede la ranguri nobiliare. Pentru un evreu nepracticant și plin de ambiție, soluția era să treacă la creștinismul ortodox. Orice astfel de fost evreu era în mod automat înregistrat ca rus și eliberat de povara legislației discriminatorii. Fără îndoială că și Moșko Blank simțea că statutul lui de evreu îi limita posibilitățile din moment ce el însuși a declarat că nu avea nicio legătură religioasă sau educațională cu iudaismul.

Totuși, câțiva apostazi s-au comportat destul de agresiv cu foștii lor coreligionari, cum era și Moșko Blank, care s-a adresat Ministerului de Interne, cerând mai multe restricții pentru evrei. El a propus să li se interzică evreilor să vândă

alimente care nu erau cușer (pe care ei nu le puteau mânca) și să angajeze creștini în timpul sabbatului (când evreii nu puteau lucra). A insistat în mod special ca adepților hasidismului, o sectă evreiască ferventă și mistică, să li se interzică dreptul la întâlnire. Militantismul lui Moșko era extraordinar. A cerut Ministerului de Interne să nu le permită evreilor în general să se roage pentru venirea lui Mesia și să-i oblige să se roage pentru sănătatea împăratului și a familiei sale⁷. Pe scurt, Moșko Blank era antisemit, afirmație ce merită să fie subliniată. Unii autori contemporani din Rusia au susținut că originile evreiești ale lui Lenin i-au influențat ideile și comportamentul. Acești autori tind să aibă opinii antisemite⁸. Dar, în încercarea lor de a urmări o agendă rusă naționalistă prin evidențierea legăturilor evreiești ale lui Lenin, ocolesc pur și simplu faptul că Moșko Blank a fost un dușman al iudaismului și că niciun aspect concret legat de originile lor evreiești nu a contat pentru copiii săi⁹.

Fiii lui Moșko, Abel și Srul, erau la fel de dornici ca tatăl lor să rupă legăturile evreiești. De fapt, ei s-au convertit la creștinism înaintea tatălui lor, care îi trimisese la studii la Academia Medico-Chirurgicală din Sankt-Petersburg. Evident, Moșko nu i-a purtat pică lui Abel pentru conflictul violent care i-a dus pe amândoi în fața tribunalului din Jitomir. Abel și Srul aleseseră o carieră în medicină, domeniu atractiv pentru mulți care voiau să urce pe scara societății imperiale. „Profesiile liberale” deschideau calea către afirmarea publică prin intermediul unei competențe

tehnice. Abel și Srul au muncit din greu pentru a deveni medici în Sankt-Petersburg. În 1820, după ce și-au exprimat dorința de a deveni creștini, au fost botezați în Catedrala Sampsonovski din raionul Vâborg al Sankt-Petersburgului. Conform obiceiului, au fost însoțiți de nobili ruși care acceptaseră să le fie nași. Abel și Srul și-au luat nume creștine: Abel a devenit Dmitri, iar Srul a devenit Aleksandr. Unul dintre nași a fost senatorul Dmitri Baranov, care făcuse un studiu despre gubernia Volânia pentru guvernul imperial în 1820 și îi ajuta în mod activ pe tinerii evrei care se converteau la creștinism¹⁰.

Frații Blank au devenit medici abilitați. După absolvire, în 1824, Aleksandr (Srul) Blank și-a deschis inițial un cabinet în gubernia Smolensk, unde pare că și-a construit singur o carieră. Din documentele oficiale nu reiese clar dacă a păstrat legătura cu tatăl său. Aleksandr era propriul său stăpân, iar asta se vedea și în atitudinea sa față de studiu. În timp ce studia manualele recomandate la Academia Medico-Chirurgicală din Sankt-Petersburg, citea și despre tehnici medicale neortodoxe¹¹.

Aleksandr Blank s-a însurat cu o creștină, Anna Grosschopf, în 1829. Anna era o luterană din Sankt-Petersburg, cu origini germane și suedeze. Tatăl ei, Johann Grosschopf, era un notar a cărui familie venise din Lübeck, iar mama sa, Anna Estedt, avea rădăcini suedeze. În orice caz, ambii părinți ai Annei Grosschopf trăiau de multă vreme în Sankt-Petersburg¹². Aici l-a cunoscut Anna pe Aleksandr Blank și tot aici s-a căsătorit cu el. Din moment

ce logodnicul ei devenise creștin ortodox rus, o condiție pentru căsătorie, impusă prin legea imperială, era ca ea să se convertească la religia lui Aleksandr. A îndeplinit toate formalitățile, însă faptul că avea să-și crească fiicele ca luterane arată că, în realitate, nu și-a abandonat niciodată credința luterană. A rămas de asemenea fidelă unor obiceiuri pe care majoritatea rușilor nu le împărtășeau încă. De Crăciun, nemții împodobeau în casă un brad. Aceasta a fost o tradiție pe care Anna a transmis-o mai departe copiilor și nepoților săi, care o considerau un obicei tipic „nemțesc”¹³. Aleksandr Blank și Anna Grosschopf au adoptat identitatea națională rusă, dar nu au dus acest proces până la capăt. Anna, în special, a păstrat câteva urme din trecutul ei, iar Aleksandr, deși a dat uitării trecutul său evreiesc, nu a insistat ca soția sa să facă la fel cu propria-i moștenire.

Continuând să adere la luteranism, Anna încălca legea. În practică însă, autoritățile statului îi forțau rareori pe creștinii ortodocși să nu se abată de la ortodoxie, iar Aleksandr și Anna se puteau concentra în continuare pe felul în care se vor impune în cadrul societății ruse. Cariera lui Aleksandr ca medic a fost decentă, dar nu spectaculoasă. S-a mutat din post în post la Sankt-Petersburg și în gubernii. N-a fost o carieră lipsită de probleme. La Perm a intrat în conflict cu superiorii săi și și-a pierdut slujba. Apelul pe care l-a făcut împotriva tratamentului la care a fost supus nu i-a dat câștig de cauză, dar, în cele din urmă, a izbutit să fie numit

inspector medical al spitalelor din Zlatoust, restabilindu-și astfel reputația. Prin această numire a devenit în mod automat „consilier al statului” și nobil ereditar¹⁴.

Anna avea o sănătate fragilă și a murit înainte de a împlini patruzeci de ani, în 1838; a lăsat în urmă șase copii – un băiat, Dmitri, și cinci fete: Anna, Liuba, Ekaterina, Maria (mama lui Lenin) și Sofia. Aleksandr Blank nu putea face față singur situației. A căutat sprijin la familia soției, iar una dintre surorile acesteia, Ekaterina, a fost de acord să-i ia locul în creșterea copiilor. Ekaterina von Essen – *née* Grosschopf – era văduvă. Aleksandr Blank avea mai multe motive să fie mulțumit de ea. Pe lângă faptul că și-a asumat responsabilitatea creșterii nepoatelor ei, avea și o moștenire substanțială și a fost dispusă să contribuie la cumpărarea proprietății Kokușkino, aflată la 30 de kilometri nord-est de Kazan, vechiul oraș de pe Volga (unde locuise cu răposatul ei soț, Konstantin)¹⁵. Ultimul motiv este cumva mai puțin cuviincios. Se pare că Aleksandr Blank și Ekaterina von Essen au început să trăiască împreună ca soț și soție la scurt timp după moartea Annei Blank. Aleksandr a cerut autorităților permisiunea de a se căsători cu Ekaterina fără să le dezvăluie faptul că era sora defunctei sale soții. O astfel de căsătorie era ilegală, după cum probabil știa, iar cererea i-a fost respinsă. Dar Aleksandr și Ekaterina erau de neclintit în privința legăturii lor și au continuat să trăiască sub același acoperiș până la moartea ei în 1863¹⁶.

În 1848, familia Blank locuia în Kokușkino, iar Aleksandr Blank, care se retrăsese din activitatea sa de medic în Penza în anul precedent, a devenit moșier, având control direct asupra vieții a patruzeci de țărani și asupra familiilor acestora. Kokușkino avea un conac mare cu două niveluri și mezanin. Era suficient loc pentru toți membrii familiei. Băiatul, Dmitri, mergea la școala gimnazială din Kazan, dar cele cinci fete erau educate acasă. Mătușa Ekaterina se ocupa de educația școlară formală, precum și de educația muzicală, în special de studiul pianului. De asemenea, au fost angajați și profesori care veneau la Kokușkino de la Kazan. Fetele au învățat de mici rusă, germană, franceză și engleză. Mătușa Ekaterina era o supraveghetoare extrem de exigentă, dar nepoatele sale aveau să aprecieze beneficiile în plan educațional pe care i le datorau.

Cât despre Aleksandr Blank, acesta era interesat de igienă, dietă și îmbrăcăminte și a scris o broșură despre avantajele „balneologiei”¹⁷. Aceasta era o practică medicală care presupunea înfășurarea pacienților în păături ude, ideea fiind că apa avea să prevină șubrezirea sănătății. Blank aplica metoda tinerei sale familii. Nu-i plăcea să dea medicamente decât în situații excepționale și insista pe respectarea unei diete simple: fetele nu aveau voie să consume ceai sau cafea decât atunci când aceste băuturi le erau servite în vizită la vecini. Copiii Blank trebuiau să poarte bluze descheiate la gât și cu mâneci scurte chiar și pe timp de iarnă¹⁸. La maturitate, au avut motive să creadă

că avuseseră parte de o educație neobișnuită¹⁹. E adevărat că tatăl lor avea și simțul umorului, dar de obicei glumele sale erau pe seama celorlalți. Pe 1 aprilie, de exemplu, se ținea de șotii prin casă. Odată i-a păcălit pe toți punându-le zăpadă în farfurii²⁰. Dar în general el și mătușa Ekaterina preferau să fie mai degrabă stricți cu copiii. Deși fetele își iubeau tatăl și mătușa, le era foarte frică de ei.

Tânărul Dmitri era profund nefericit. În 1850, la scurt timp după ce s-au mutat la Kokușkino, pe când încă mai era student, s-a sinucis²¹. Nici acum nu se știe cu exactitate ce l-a supărat. Poate l-a dezechilibrat moartea mamei sau poate l-a deranjat ceva în relațiile cu tatăl său. Poate a simțit o presiune prea mare din partea familiei ori a profesorilor săi, care aveau așteptări mari de la el. Sau poate că a fost pur și simplu victima unei boli psihice.

Totuși, viața copiilor Blank era în general mult mai plăcută decât a țăranilor de pe moșia Kokușkino. Când Edictul de Emancipare i-a eliberat de sub stăpânirea noului dr. Blank, țăranii au refuzat să accepte suprafața maximă de pământ disponibilă pentru ei, căci asta ar fi implicat că erau de acord să-i plătească o compensație. În schimb, au preferat varianta prin care primeau minimul de teren fără să plătească nimic pentru el. Pe moșiile învecinate, țăranii acceptaseră cealaltă variantă, iar dr. Blank, un bărbat înalt și subțire, cu ochi negri, le-a cerut țăranilor săi să se mai gândească. I-a avertizat că aveau să cadă pradă sărăciei dacă nu se răzgândeau. Dar țăranii nu au avut încredere în el. Probabil că au dat crezare

zvonurilor nefondate care circulau printre țăranii nemulțumiți, conform cărora tot pământul avea să le fie dat gratuit celor care îl cultivau. Au ajuns să-și regrete decizia, dar a fost prea târziu; familia Blank nu le-a permis să revină la vechea înțelegere. Situația tulbure a agriculturii ruse în secolul al XIX-lea era un subiect pe care membrii familiei Blank îl stăpâneau foarte bine – și pe care nu îl tratau cu blândețe.

Maria Aleksandrovna Blank se născuse la Sankt-Petersburg în 1835. Soțul ei, Ilia Nikolaevici Ulianov, venise pe lume cu patru ani înainte. Ilia făcea parte dintr-o familie de negustori din Astrahan, unde Volga se varsă în Marea Caspică. Era cel mai mic dintre cei patru copii; fratele său se numea Vasili, iar surorile sale Maria și Fedosia. Tatăl lor, Nikolai Ulianov, era croitor²². Istoricii sovietici oficiali susțineau că Ulianovii erau strâmtorați financiar, dar nu există dovezi în acest sens. Nikolai Ulianov trăia într-o casă de cărămidă cu suprastructură de lemn, iar afacerea lui era înfloritoare.

Deși nu știm exact întregul fond etnic și religios al familiei, Nikolai se trăgea probabil din țăranii care, în secolul al XVIII-lea, veniseră în Astrahan din gubernia Nijni Novgorod, situată în amonte pe Volga. Se pare că inițial numele lor nu era Ulianov, ci Ulianin; pe atunci, o astfel de schimbare în ortografie era un lucru obișnuit. Posibilitatea ca ei să fi venit din învecinatul Nijni Novgorod, unul dintre cele mai mari orașe ale Rusiei, a dat naștere ideii că ar fi fost ruși. Cel mai probabil erau. Dar gubernia Nijni

Novgorod, la fel ca alte câteva din regiunea Volgăi, era locuită de un amestec de grupuri etnice și nu poate fi exclusă varianta conform căreia Ulianovii ar fi aparținut unuia dintre grupurile etnice indigene cucerite de țarii ruși în secolul al XVI-lea. Astfel, Ulianovii ar fi putut fi ciuvași sau mordvini. Apartenența lor religioasă e și mai neclară. Dacă erau ruși, s-ar putea să fi fost creștini ortodocși, dar puteau la fel de bine să fi aparținut uneia dintre sectele creștine locale. Dacă erau ciuvași sau mordvini, ar fi putut fi păgâni sau musulmani ori chiar creștini convertiți. Singura certitudine e că Nikolai Ulianov – bunicul lui Lenin – și-a crescut copiii drept creștini ortodocși ruși și i-a educat în școlile rusești²³.

Rămân semne de întrebare și în privința identității bunicii din Astrahan. Până și prenumele ei e problematic. Potrivit unor surse, se numea Aleksandra, în timp ce după altele numele său era Anna. Nu poate fi exclusă cu totul posibilitatea ca ea să fi fost rusoaică din naștere. Dar cert este că sora lui Lenin, Maria, era convinsă că arborele genealogic al înaintașilor lor din Astrahan avea și ramuri tătare, iar atunci când s-a referit la acest lucru poate că se gândea la bunica sa. Majoritatea autorilor o consideră kalmâcă, însă e posibil să fi fost kârgâză. Kalmâcii erau o populație majoritar budistă care trăia în regiunile cele mai sudice ale Imperiului Rus. Înaintașii lor au fost triburile nomade care îi cotropiseră pe ruși în secolul al XIII-lea împreună cu Hoarda Mongolă. Cei mai mulți dintre kalmâcii și kârgâzii care trăiau în Astrahan erau săraci,

unii chiar sclavi. Puțini au fost cei care au devenit negustori la oraș. Autoritățile ruse nu-i agreau, ba chiar îi disprețuiau, considerându-i „asiatici”.

Totuși, nu trebuie eliminată complet posibilitatea ca ea să fi fost rusoaică, din moment ce sursele disponibile sunt atât de puține și de vagi. Adevărul este învăluit în continuare în mister. Dar generațiile de mai târziu credeau că un element non-rusesc („tătar”, după cum a sugerat Anna Ilinicina Ulianova) pătrunsese în genealogia lor în Astrahan și e greu de crezut că acest fapt ar fi o invenție a lor²⁴. Aleksandra era mai tânără decât Nikolai Ulianov, care a tot amânat să se căsătorească până spre vârsta mijlocie. Se spune că și-ar fi cumpărat soția de la o familie de vază de negustori din Astrahan. Acest lucru a dat apă la moară speculațiilor că fusese convertită la creștinismul ortodox. Dar, în realitate, chestiunea e încă nelămurită. O altă supoziție este și mai stranie, aceea că Nikolai Ulianov avea același nume de familie cu mireasa sa Aleksandra. A fost exprimată bănuiala că cei doi erau rude de sânge, și chiar rude destul de apropiate. Nimic însă nu a fost dovedit și, în lipsa unor documente, probabil că nici nu va fi vreodată. Singura concluzie corectă e că Lenin nu putea pretinde că are origini exclusiv rusești dinspre partea tatălui; este posibil, dar în niciun caz sigur să nu fi avut „sânge” rusesc nici pe linie maternă.

Însă, oricare ar fi fost originile lor, Nikolai și Aleksandra și-au crescut copiii în cultura rusă, în credința creștină ortodoxă și și-au trimis băieții la școli rusești²⁵. Familia

Ulianov profita de toate oportunitățile pentru a se poziționa în clasa de mijloc a societății din Astrahan. Ambiția aceasta a continuat și după ce Nikolai a murit în 1838, la vârsta de șaptezeci și cinci de ani. Cel mai mare dintre fii, Vasili, care nu s-a căsătorit niciodată, a luat asupra sa responsabilitățile familiei și a plătit pentru ca fratele său Ilia – cu treisprezece ani mai tânăr – să meargă la gimnaziul din Astrahan și apoi la Universitatea Imperială din Kazan, unde a devenit licențiat în matematică în 1854. După absolvire, Ilia a lucrat ca profesor în mai multe locuri. Primul post l-a avut la Penza, unde a lucrat la institutul pentru fiii de nobili. Acolo a cunoscut-o pe Maria Aleksandrovna Blank, care locuia la sora sa Anna, soția directorului institutului, I.D. Veretennikov²⁶.

Căsătoria lui Ilia Nikolaevici Ulianov cu Maria Aleksandrovna Blank a avut loc la Penza în august 1863. Aveau multe preocupări în comun și o atitudine asemănătoare față de viață. Aveau în special o pasiune comună pentru educație, ceea ce i-a apropiat, deși trecutul lor era atât de diferit. Ilia se convertise la creștinismul ortodox, în timp ce Maria era luterană nepracticantă. Ilia avea origini asiatice, Maria – nord-europene. Ilia era un bărbat crescut pe malurile Volgăi, care-și petrecuse întreaga viață în apropierea marelui fluviu: în Astrahan, în Kazan, Penza, Nijni Novgorod și, în cele din urmă, în Simbirsk. Maria își petrecuse primii ani din viață la Sankt-Petersburg și în regiunile de vest ale Imperiului Rus. Pe când familia Ulianov dobândise abia recent o situație

materială confortabilă, familia Blank o avusese dintotdeauna. Ilia absolvise o facultate, Maria fusese educată numai acasă. Niciuna dintre aceste diferențe nu a contat pentru ei. Ce a contat a fost devotamentul lor față de educație. În această privință, Maria manifesta același zel ca Ilia. Avea și ea pregătire pedagogică, deși nu a predat niciodată într-o școală. Educația era punctul central al vieții lor. Familia Blank așa fusese crescută. Nu doar Maria, ci și două dintre surorile sale s-au căsătorit cu profesori care au urcat în ierarhia administrației din educație. Ilia și Maria erau uniți de zelul lor, pe care l-au transmis generației următoare.

Pe lângă educație, Ilia avea și alte preocupări intelectuale. Era fascinat de meteorologie și a publicat articole erudite care se bazau pe observațiile sale științifice. Educația primită la Universitatea Imperială din Kazan i-a sporit apetitul intelectual. Făcea consemnări cu privire la vânt, ploaie, soare, umiditate. Ilia Ulianov era dedicat, așa cum aveau să fie și copiii săi, studierii raționale a mediului înconjurător. Obiectul atenției lui Ilia era vremea; cel al copiilor săi avea să fie politica Imperiului Rus.

Deși Ilia era înzestrat din punct de vedere educațional, Maria îl eclipsa în cel puțin o privință. Când vorbea în germană, el avea dificultăți cu pronunția literei *r*, de parcă ar fi vorbit în franceză. (De fapt, avea aceeași problemă și în limba rusă.) Efectul putea fi comic pentru elevii săi. Odată, de exemplu, i-a întrebat pe unii dintre ei cum se spune în germană la „foarte”. Un elev a răspuns „sehr”, cu sunetul

aspirat al limbii ruse, în loc de *sehr*. Dar când Ilia a încercat să-l corecteze, nici lui nu i-a ieșit mai bine: „sehl”. Ilia s-a prefăcut că nu observă cum râdea clasa de pronunția sa greșită²⁷. Totuși, în același timp, le dădea tuturor de înțeles că urmărirea întotdeauna cele mai înalte standarde, pe care le aplica nu doar elevilor, ci și profesorilor. N-a ezitat niciodată să-i mustre pe protejații săi care nu se ridicau la nivelul așteptărilor. Dar cei care reușeau îi purtau un respect plin de admirație și erau mândri să li se spună „ulianoviști” (*ulianovŭti*). Datorită realizărilor sale, Ilia și familia lui se bucurau de un anumit statut social și de notorietate în Simbirsk. Se descurcase destul de bine la nivelul guberniei.

Succesul său a fost posibil datorită priceperii cu care soția sa administra gospodăria. Ilia o lăsa să-i cumpere până și costumele²⁸. Deși era fiu de croitor, Ilia nu se sinchisea să probeze hainele. Era extrem de preocupat de munca sa, pe care o considera mai importantă decât orice altceva. Acasă, Maria se bucura de încrederea sa deplină, iar Ilia, de sprijinul ei nețărmurit. Duceau o viață mai curând izolată. Lui Ilia îi plăcea să joace uneori șah și whist. Ca partener de șah nu l-a putut găsi decât pe bătrânul funcționar public și contabil Arseni Belokrisenko – nașul de botez al fiului său Vladimir²⁹ –, iar whist nu juca decât cu profesorii din oraș³⁰. Maria Aleksandrovna era chiar și mai retrasă față de comunitatea locală. În locuința familiei de pe strada Strelețkaia veneau câteva prietene, însă ea rareori le întorcea vizitele. Pe timpul verii, Ilia și

Maria călătoreau în regiunea Volgăi. Totuși, în aceste excursii se duceau întotdeauna la rudele lui sau ale ei. În cazul lui Ilia, ajungeau la Astrahan, iar în cazul Mariei, la rudele ei din Stavropol și Kokușkino. Astfel, Ulianovii se aventurau rareori în afara mediului profesional sau familial. Din acest motiv, în ciuda vizibilelor realizări ale lui Ilia, au rămas la marginea elitei provinciale.

Nu păreau să fie deranjați prea tare de această izolare. Nu-și doreau atât de mult să urce în ierarhia socială a vechii Rusii, cât mai ales să ajute la construcția unei Rusii noi. Și-au pus speranțele în cariera lui Ilia și în educația fiilor și fiicelor lor. Cei opt copii s-au născut repede unul după altul. Prima a fost Anna, în 1864, iar doi ani mai târziu s-a născut și Aleksandr. Au fost urmați de Vladimir în 1870, Olga în 1871, Dmitri în 1874 și Maria în 1878. Aceștia nu au fost singurii copii ai cuplului. Mai fuseseră o Olga în 1868 și un Nikolai în 1873, însă amândoi au murit când erau foarte mici. Nu era ceva neobișnuit la vremea aceea, când îngrijirea medicală era rudimentară, în raport cu standardele secolului XX. În orice caz, moartea lor nu i-a descurajat pe Ulianovi să-și mărească în continuare familia.

Ilia nu era vorbăreț și de multe ori se refugia în studiu când era acasă. Era entuziasmat atunci când discuta pe teme de educație și trăia pentru munca sa. Nu râvnea laudele altora și era destul de zgârcit cu laudele pentru cei care se descurcau bine la muncă. De fapt, nici Ilia și nici Maria nu-și manifestau emoțiile. Era nevoie de ceva cu

totul extraordinar pentru ca ei să-și exprime sentimentele – când micuța Olga a murit, Ilia a jeli multă vreme³¹, dar altminteri Ilia și Maria erau persoane tăcute și impasibile. Pe când erau tineri, arătau deja de vârstă mijlocie. Ilia era jenat de chelia sa prematură și încerca s-o mascheze pieptănând părul care îi mai rămăsese înspre frunte. Totuși, era de neclintit în ambiția sa înflăcărată ca misionar al culturii și împreună cu Maria – a cărei liniște interioară era excepțională – formau un cuplu care impresiona pe toată lumea prin devotamentul față de iluminarea culturală³².

Slujba lui Ilia ca inspector al Școlilor Populare nu era una pe care să o poată face din biroul său de pe strada Strelețkaia din Simbirsk. În ultimul an al vieții sale, în gubernia Simbirsk existau 444 de școli primare și peste 20.000 de elevi³³. Trebuia să acopere în călătoriile sale o suprafață de 25.000 de kilometri pătrați și de multe ori lipsea de acasă cu săptămânile. Ilia fusese numit inspector la numai opt ani după Edictul de Emancipare din 1861; în primii ani, sarcina sa nu consta atât în verificarea respectării standardelor pedagogice, cât în supravegherea construirii de clădiri adecvate în locuri potrivite. Pentru aceasta era nevoie de multă inițiativă. Că era sat sau oraș, trebuia să se asigure că era respectat un anumit standard de eficiență și siguranță. Din primăvară și până la începutul toamnei, Ilia lua tarantasul pentru a vizita școlile din gubernie. Tarantasul nu era cel mai confortabil vehicul tras de cal de la acea vreme, fiindcă nu avea arcuri. Dar era

rezistent pentru drumurile primitive din gubernia Simbirsk. În orice caz, situația era mai bună pentru Ilia pe timp de iarnă, când putea călători cu sania. Indiferent de anotimp, a dat dovadă de o energie extraordinară de la începutul și până la mijlocul carierei sale.

Ulianovii își petreceau verile în locuința familiei Blank de la Kokușkino. Înainte să se nască Vladimir, făcuseră o excursie cu Anna și Aleksandr în Astrahan, în vizită la rudele lui Ilia. Mai trăiau mama lui, Aleksandra, și fratele său mai mare. Anna Ulianova n-a uitat niciodată agitația plină de afecțiune pentru ea și fratele ei. Era ceva foarte diferit de ceea ce trăia acasă. Totuși, mama ei s-a arătat nemulțumită. Așa cum se întâmplă de multe ori în sânul familiilor, ea aplica copiilor săi un regim de austeritate sentimentală, chiar dacă era de părere că propriii părinți fuseseră prea severi cu ea și cu surorile ei. Maria Aleksandrovna considera, de asemenea, că rudele sale din partea soțului îi „alintau excesiv” pe copii³⁴. Excursia la Astrahan nu s-a mai repetat, iar de atunci, când Ulianovii mergeau în vizită la rude, acestea erau întotdeauna cele din partea Mariei Aleksandrovna³⁵. Dr. Blank a fost încântat să-l vadă pe noul său nepot Vladimir, care fusese adus la Kokușkino cu restul familiei la începutul verii lui 1870. Când sosiseră Ulianovii, bătrânul dr. Blank nu era acasă și a trebuit să urce scările ca s-o găsească pe Maria Aleksandrovna. Ea l-a întâmpinat mândră în capul scărilor, cu pruncul în brațe. Tatăl ei a început să-i facă un examen

medical lui Vladimir și să pună întrebări legate de progresele sale³⁶.

Vladimir nu avea să-și amintească de bunicul său, întrucât pe 17 iunie dr. Blank a murit subit. Moșia de la Kokușkino le-a revenit fiicelor bătrânului, care aveau s-o păstreze ca loc de relaxare pentru familiile lor pe timp de vară. Printre bucuriile lor nu se numărau și obligațiile muncii fizice. Iulie era luna când se strângea recolta, iar țăranii de la Kokușkino munceau cel mai din greu. Asudau pe câmp, unde la amiază le erau aduse merindele și băutura; seara cântau plini de entuziasm cântece populare. Atmosfera aceasta le era cunoscută Ulianovilor aflați în vizită, care nu luau însă parte la ea. Ei erau în vacanță. Se eliberau de grijile existenței lor urbane, dar refuzau să idealizeze împrejurimile rurale. Viața la țară nu-i prea atrăgea, iar neîncrederea arătată de iobagii recent emancipați față de doctorul Blank n-a îmbunătățit cu nimic situația.

Între timp, Ilia Ulianov urcase și mai sus pe scara socială. În iulie 1874 a fost promovat din funcția de inspector în cea de director al Școlilor Populare pentru gubernia Simbirsk. În felul acesta, i-a călcat pe urme doctorului Blank, devenind „consilier al statului” și nobil ereditar, îndreptățit să i se spună „Excelența Sa”. Absențele lui Ilia au continuat să fie dese și îndelungate, dar Maria era mai mult decât capabilă să facă față situației. La fel ca alte familii de clasă mijlocie din acea perioadă, Ulianovii au angajat o bucătăreasă pentru a mai ușura povara Mariei,

iar din 1870 de copii a avut grijă dădaca Sarbatova. De asemenea, atunci când trebuia curățată zăpada sau trebuiau tăiate lemne erau plătiți lucrători. Familia Ulianov nu se deosebea cu nimic de celelalte familii din clasa de mijloc.

Ilia și Maria erau supuși loiali ai lui Alexandru al II-lea și devotați reformelor inițiate de acesta, începând cu Edictul de Emancipare din 1861. În timpul Războiului ruso-turc din 1877-1878, Ilia s-a ocupat de colectarea contribuțiilor voluntare pentru îngrijirea soldaților răniți³⁷. Drept urmare, a acceptat cu mândrie diverse medalii, inclusiv Ordinul Sf. Stanislav (clasa I) în ianuarie 1887, conferite ca răsplată pentru meritele sale profesionale. Ilia și Maria evitau să aibă legături cu cei ce creau probleme autorităților. Au făcut totuși o excepție în cazul doctorului Aleksandr Kadian, ale cărui opinii politice subversive duseseră la exilarea sa administrativă la Simbirsk. Aceasta însemna că nu avea voie să părăsească orașul și trebuia să rămână sub supravegherea poliției. După ce l-au cunoscut, Ilia și Maria i-au cerut să fie medicul familiei. În orice caz, relația lor a rămas una strict profesională, iar Ulianovii refuzau politicos să discute cu el chestiuni de interes public. De-a lungul anilor 1860, Ilia și Maria s-au ghidat după premisa că în Imperiul Rus se va merge neabătut pe linia unor reforme oficiale și i-au descurajat pe copiii lor să arate vreo simpatie față de ideile revoluționare.

În condițiile în care tatăl și mama lui erau atât de loiali stăpânirii imperiale, cum se poate să fi avut o influență

majoră asupra dezvoltării celui mai mare revoluționar din lume? Răspunsul e cât se poate de simplu și toate biografiile importante conduc către aceeași idee: descendența și educația lui Lenin i-au modelat personalitatea, iar Ilia și Maria au avut o influență profundă și durabilă asupra fiecăruia dintre copiii lor. Ei le-au oferit un model de devotament. Munceau din greu și prețuiau viața intelectuală. Le-au transmis copiilor ambiția arzătoare de a reuși în viață. Ilia și Maria se aflau pe jumătate în interiorul elitei guberniei și pe jumătate în afara ei. În acea perioadă, mulți indivizi capabili și educați au pătruns în rândul nobilimii. Imperiul Rus traversa o perioadă nesigură. Încă aveau loc schimbări sociale majore. Ar fi fost uimitor ca, într-o astfel de societate, Ulianovii să fi fost asimilați complet într-o singură generație. Întântaseră mult, dar nu trecuseră încă „linia de sosire”. La momentul respectiv, acest statut tranzitoriu nu a contat prea mult pentru Ilia și Maria. Puteau face față tensiunilor.

Nu factorii sociali, ci cei naționali și etnici au stârnit controverse. Naționaliștii ruși au susținut întotdeauna că ideologia lui Lenin are legătură directă cu faptul că prin venele acestuia curgea prea puțin sânge rusesc. Elementul evreiesc din genealogia sa a atras o atenție deosebită. Un astfel de comentariu e, în sine, mai mult xenofob. Etnia nu e un fenomen exclusiv biologic, ci este produsă și reprodusă de mecanismele limbii, educației și ale relațiilor economice și sociale. Ceea ce contează în cazul lui Ilia și al Mariei Ulianov este că gândeau, vorbeau și se comportau ca

niște ruși – ca și copiii lor. Originile lor etnice contau prea puțin în viața lor de zi cu zi.

De fapt, potrivit Annei Ilinicina, ea a aflat despre originile evreiești ale doctorului Blank abia în 1897, la vârsta de treizeci și trei de ani, în timpul unei călătorii în Elveția. În excursiile în afara granițelor, Anna Ilinicina folosea numele de familie al mamei³⁸, iar studenții elvețieni cu care se întâlnea o întrebau dacă e evreică. A fost uimită să afle că aproape toți elvețienii care purtau numele Blank erau evrei. Anna Ilinicina a întrebat-o probabil pe mama sa și a aflat că bunicul lor, dr. Blank, avea origini evreiești. Mulți ani mai târziu, după moartea lui Lenin, Anna Ilinicina a mai aflat de la un prieten că o cupă de argint care aparținuse cândva părinților doctorului Blank era de tipul celor folosite la sărbătorile religioase evreiești³⁹. Nici Anna și nici frații ei nu au fost tulburați de ceea ce aflaseră. Și nici n-au spus-o în gura mare. Știau deja că rădăcinile lor nu erau pe de-a-ntregul rusești și probabil că au adăugat ingredientul evreiesc pe lista deja existentă. Se poate să fi fost și o măsură de precauție. Antisemitismul era larg răspândit în Imperiul Rus și e posibil ca tinerii Ulianovi să nu fi văzut niciun motiv pentru care să se expună unor probleme în societate.

Totuși, mai târziu, Lenin a considerat că adaosul cultural la moștenirea rusească a familiei era un avantaj. Îi considera pe evrei o „rasă” (sau *plemea*, după cum se exprima el, respectând norma rusească în vigoare la acea vreme) înzestrată și se mândrea cu ingredientul evreiesc

din genealogia sa. După cum îi spusese surorii sale Anna, activiștii evrei constituiau cam jumătate din numărul revoluționarilor din regiunile sudice ale Imperiului Rus. Potrivit romancierului Maxim Gorki, Lenin îi favoriza pe evrei atunci când îi compara cu rușii: „Mi-e milă de oamenii care sunt inteligenți. Noi nu avem prea mulți oameni inteligenți. Suntem un popor în general talentat, dar avem o mentalitate de leneși. Un rus scriitor e aproape întotdeauna evreu sau o persoană prin venele căreia curge și sânge evreiesc”⁴⁰. Totuși, chestiunea aceasta nu se afla în centrul atenției sale. Până să-și înceapă Anna Ilinicina cercetările în această direcție, s-ar putea nici să nu fi știut de ea. Lenin se considera în primul rând rus.

De fapt, nu atât elementul evreiesc, cât cel germanic al genealogiei mamei lui Lenin a continuat să aibă impact asupra familiei. Maria Aleksandrovna mergea la biserica luterană locală, în vreme ce soțul ei asista la slujbele ortodoxe, la fel cum, după obiceiul german, ei îi plăcea să aibă în casă un brad de Crăciun⁴¹; iar Lenin avea și el brad de Crăciun de fiecare dată când printre musafirii lui și ai soției sale se aflau și copii.

Obiceiurile nemțești de sărbători nu erau singurul element care dăinuia din moștenirea etnică a familiei. Mai era și înclinația puternică, specifică culturii evreiești și germane, spre educație și realizări publice. La cei din familia Blank, ea exista din plin. Și Ilia Ulianov, provenind dintr-un mediu non-rusesc și aspirând la împlinire profesională în Imperiul Rus, a întărit acest imbold: știa că

ori va reuși în viață pe baza propriilor merite și calificări, ori nu va reuși deloc. Maria și Ilia credeau că supușii din Imperiul Rus care nu erau ruși trebuiau să aibă parte de un tratament egal cu ceilalți. În această privință, se deosebeau de numeroasele persoane cu origini non-rusești care dezvoltaseră o antipatie puternică față de acei non-ruși care nu voiau să adopte identitatea națională rusă. Astfel, Ilia era convins că non-rușii trebuiau să fie educați în limba lor maternă. Era pragmatic și un om de onoare. Știa cât de greu ar fi fost în alte condiții să-i facă pe ciuvași să-și trimită copiii la școlile lui, așa că insista ca la școală copiilor de ciuvași din gubernia Simbirsk să li se predea în limba ciuvașă, și nu în rusă. Această sensibilitate față de alte grupuri etnice și naționale le-a fost transmisă și copiilor Ulianov, iar pe Lenin l-a preocupat până la sfârșitul vieții sale.

Și astfel, Ulianovii erau un tip aparte de ruși. Erau ruși noi, în sensul că aveau origini etnice diverse. Dar deveniseră ruși. Deși Maria Aleksandrovna își trăda originile nemțești, își asumase în mare parte o identitate rusească. Ilia Nikolaevici își lăsase și el trecutul în urmă. Atât Ilia, cât și Maria erau caracterizați de ambiția care se regăsește adesea într-o proporție exagerată printre oamenii care își construiesc o carieră în sânul unei societăți cu o majoritate națională diferită. Trăind pe malul Volgăi printre ruși, Ulianovii semănau într-o câțva cu o primă generație de imigranți. Erau mânați de dorința de a se afirma, pe care le-au transmis-o și copiilor. Mai mult decât atât, erau

selectivi în privința aspectelor culturii ruse cu care se identificau. „Vechea” Rusie – Rusia țăranilor, a obiceiurilor de la țară, a beției, a ignoranței, a arbitrarului, a respectului dat de clasa socială și a privilegiului ereditar – nu-i atrăgea defel. Ilia și Maria voiau să scape de acele tradiții învechite. Se identificau cu modernitatea și voiau ca Rusia să semene mai mult cu țările din Apus. Sperau ca reformele din anii 1860 să transforme societatea. Ulianovii credeau în Progres, Educație, Ordine, Curățenie, Obediență, Ierarhie și Corectitudine.

Prin urmare, erau atrași de tendințele din Rusia epocii lor care puneau accentul pe contactul cu Europa. Toți „progresiștii” voiau să învețe franceza și germana. Asemenea altor nobili, și Ulianovii treceau uneori de la rusă la franceză atunci când vorbeau⁴²; poate că, spre deosebire de o generație mai veche de astfel de ruși, doreau doar să comunice în așa fel încât servitorii să nu știe ce spuneau. Abilitățile lor lingvistice erau totuși considerabile. La fel și înclinațiile muzicale. Nu toate căminele din Simbirsk erau interesate de operele lui Richard Wagner⁴³. Mai mult decât atât, Ulianovii citeau despre cele mai recente evoluții europene în plan artistic, filosofic și științific. Ilia și Maria Ulianov erau ruși „cultivați”; erau patrioți. Voiau să construiască o societate „modernă”, „europeană”, „occidentală” și „luminată”. Lenin era demnul urmaș al părinților săi.

Copilăria în Simbirsk

1870-1885

Așadar, ce fel de copil era Volodea? Până nu demult, existau prea puține informații ca să putem fi siguri de răspuns. Nu pentru că nu ar fi existat memorii despre el. Ba chiar dimpotrivă: familia lui Volodea a lăsat în urmă un material stufos, iar surorile Anna și Maria au scris despre el neîncetat. Însă numai materialele publicate la un an sau doi după moartea sa din 1924 sunt oneste în privința aspectelor fie și ușor critice la adresa lui. Cenzura s-a instalat repede pentru a veni în sprijinul cultului lui Lenin, iar memoriile au fost modificate drastic de conducerea centrală a partidului înainte de a fi tipărite. Abia acum putem consulta manuscrisele originale. Din acest material documentar se desprinde imaginea unui băiețel plin de energie, scripitor și încântător, dar în același timp îngâmfat și nu întotdeauna foarte amabil.

Anna, sora lui Volodea, mai mare cu șase ani decât el, îi consemna impactul de când era mic¹:

Era cel de-al treilea copil și era foarte gălăgios – un mare plângăcios cu niște ochișori căprui pătrunzători, veseli. A început să meargă cam în același timp cu sora sa Olea [Olga], care era cu un an și jumătate mai mică. Ea a început să meargă foarte devreme și fără ca cei din jurul ei să bage de seamă. Volodea, în schimb, a învățat să meargă târziu; iar dacă sora lui se împiedica fără s-o audă nimeni (sau „se

împleticea”, cum spunea dădaca) și se ridica de una singură, sprijinindu-se cu mânuțele pe podea, el se lovea inevitabil la cap și un urlet disperat răsuna în întreaga casă.

Casa avea ecou din cauza structurii de lemn, iar podelele și pereții răsunau atunci când micuțul cădea și se lovea cu capul de covor – sau chiar de dușumeaua goală. Mama, Maria Aleksandrovna, se întreba dacă nu cumva o să fie retardat mintal. Moașa care asistase la naștere și-a spus părerea: „O să ajungă ori foarte inteligent, ori foarte prost”. La momentul respectiv, asta nu a prea liniștit-o pe Maria Aleksandrovna, care mai târziu avea să-și amintească câte griji își făcuse pentru micuțul ei Volodea².

Familia putea doar să ghicească de ce Volodea se lovea la cap și a ajuns la concluzia că avea legătură cu conformația lui fizică. În copilărie, Volodea avea picioare scurte și firave și capul mare. Cădea întruna pentru că, se pare, partea superioară a corpului era mai grea. După ce cădea, credeau membrii familiei, se tot zbătea să se ridice și se izbea cu capul din pură frustrare³.

Asta nu explică de ce a continuat să fie gălăgios chiar și după ce a învățat să meargă. Nu a încetat niciodată să facă tărăboi și, potrivit Annei, toată copilăria a fost gălăgios și mofturos⁴. Față de ceilalți copii ai Ulianovilor, era mult mai distrugător. Când părinții i-au făcut cadou de ziua lui un căluț din papier-mâché, instinctul lui a fost să se furișeze cu jucăria și să-i rupă picioarele. Anna l-a văzut când s-a ascuns după o ușă. Câteva minute mai târziu a fost găsit

cât se poate de satisfăcut, cu jucăria făcută bucăți lângă el. În plus, Volodea nu era întotdeauna drăguț cu frații și surorile lui. La vârsta de trei ani, a călcat în picioare colecția de afișe de teatru pe care fratele său mai mare Sașa o întinsese pe covor. Până să-l ia mama sa de acolo, distrusese câteva. Câțiva ani mai târziu, a luat rigla favorită a Annei și a rupt-o în două⁵. La momentul respectiv era suficient de mare ca să înțeleagă că făcuse ceva foarte rău în această familie disciplinată. Comportamentul său avea ceva răutăcios, ceea ce nu era pe placul restului familiei.

Dar era, de asemenea, fermecător și reușea întotdeauna să obțină iertarea dădacei sale, Varvara Sarbatova. Atunci când se purta urât, își recunoștea repede vina, ceea ce o liniștea într-o oarecare măsură pe mama lui: „E bine că nu face niciodată nimic pe ascuns”⁶. Când avea opt ani, i-a demonstrat că avea dreptate. Atunci i s-a permis pentru prima dată să călătorească până la Kazan pe un vapor cu zbaturi pentru a o vizita pe mătușa Anna Veretennikova (*née* Blank), împreună cu sora sa Anna și cu fratele său Aleksandr. Pentru el a fost un moment special și cu greu și-a stăpânit lacrimile când și-a luat la revedere de la mama lui pe cheiul din Simbirsk. La Kazan s-a distrat pe cinste cu verișorii săi până când au început să se hârjonească și, din păcate, a spart o vază de sticlă. Mătușa Anna a auzit zarva, a intrat repede în cameră și i-a luat pe toți la întrebări. Volodea a păstrat însă tăcerea și nu și-a recunoscut vina. La trei luni de la acest incident, după ce se întorsese la Simbirsk, mama sa l-a găsit scâncind în

pernă târziu în noapte. Când a urcat la el în dormitor, a izbucnit: „Am mințit-o pe mătușa Ania [numele de alint al Annei]. I-am spus că nu eu am spart vaza, deși eu am spart-o”⁷.

Volodea era un băiat îndesat, de înălțime medie, cu păr cârlionțat, șaten-deschis, care la adolescență a devenit roșcat. Încă avea picioarele destul de scurte și capul disproporționat de mare. Deși starea sa de sănătate era în general bună, familia era îngrijorată de strabismul care îi afecta ochiul stâng. Mama l-a dus la Kazan pentru a fi examinat de profesorul Adamiuk, oftalmolog, care i-a spus că defectul nu putea fi corectat și că trebuia să se descurce numai cu ochiul drept⁸. Foarte târziu, în 1922, Lenin a aflat că fusese diagnosticat greșit. În realitate, suferea doar de miopie la ochiul stâng⁹, iar faptul că Adamiuk nu i-a prescris ochelari a avut drept consecință obiceiul – foarte vizibil după ce a ajuns un politician celebru – de a miji ochii atunci când le vorbea oamenilor. Frații și sora sa au avut probleme de sănătate mult mai grave. Când Sașa a suferit de o inflamație acută la stomac, Maria Aleksandrovna a căzut în genunchi în fața icoanei din colțul salonului și a chemat-o pe fiica sa Anna: „Să ne rugăm pentru Sașa!”¹⁰. Sașa a învins boala, dar și alți Ulianovi, inclusiv Volodea, au avut probleme cu stomacul. Se pare că exista o predispoziție genetică în familie, moștenită probabil pe linia Blank.

Totuși, îndeobște erau sănătoși, activi și plini de viață. Copiii erau încurajați să facă mișcare. Tatăl lor, Ilia

Nikolaevici, ieșea cu ei la plimbare de-a lungul promontoriului de pe Volga, în nordul orașului. Cumpăra de asemenea abonamente pentru familie ca să meargă la scăldat la una dintre plajele din apropiere¹¹. Dar în majoritatea timpului copiii erau lăsați de capul lor pe-afară. Între cel mai mare și cel mai mic – Anna și Maria – era o diferență de paisprezece ani, ceea ce însemna că cei mai mici se raportau la ceilalți ca la niște adulți. Nu și Volodea. Uneori, el și ceilalți copii mai mici erau lăsați în grija Annei și a lui Sașa, care nu ieșeau din cuvântul părinților, aplicând întocmai regulile lor. Volodea îl iubea și-l admira pe Sașa, dar nu rata nicio ocazie de a face șotii. Uneori alerga pe hol cu galoșii plini de noroi. Murdărea covorul și pardoseala, iar Anna și Sașa erau îngroziți. Prin astfel de pozne făcea notă discordantă față de frații și surorile lui¹².

Copiii formau perechi, pentru a-și ține tovărășie. Sașa și Anna, cei mai mari, deveniseră mai apropiați; le urma gălăgioasa pereche Volodea-Olga; cel de-al treilea cuplu era format din Dmitri și Maria. Sașa și Anna au rămas apropiați și după adolescență și s-au văzut adesea la Sankt-Petersburg în timpul studenției. Volodea și Olga erau și ei tovarăși de joacă fericiți; nimeni nu-și amintește să-i fi văzut certându-se vreodată. Armonia dintre ei se datora probabil, cel puțin parțial, faptului că Olga, o fire blajină, făcea ce-i spunea Volodea, căruia, din ce-și amintește sora lor mai mare, Anna, „îi plăcea să comande [*komandovat*]”¹³. Volodea și Olga se luau la întrecere prin grădina cea mare și se jucau la trapezul pe care Ilia Nikolaevici îl cumpărase

după ce familia văzuse un circ ambulant în Simbirsk. În zilele mai liniștite, Volodea și Olga mergeau pe terenul de crochet. Dar uneori făceau și nazuri. Ghertruda Nazareva, o prietenă a mamei lor, avea să scrie: „Cât era ziulica de lungă o puteai auzi pe Olga cântând, țopăind, învârtindu-se sau jucându-se cu Volodea, care, cred eu, le provoca cele mai mari neplăceri mamei și surorii sale mai mari”¹⁴.

Pe scurt, nu era nicidecum un copil-problemă, ci doar cel mai neastâmpărat copil dintr-o familie remarcabil de disciplinată. La pedepse se recurgea rareori. Ilia Nikolaevici avea un temperament vulcanic, iar copiii lui se temeau să-iasă din cuvânt chiar și atunci când slujba îl purta în călătorii îndelungate prin gubernia Simbirsk. Când el lipsea, Maria Aleksandrovna îl pedepsea pe cel care se abătea de la reguli trimițându-l să stea pe scaunul din biroul lui Ilia. În familie, acesta era cunoscut drept „scaunul negru”. Familia n-a uitat niciodată episodul în care Volodea, după o poznă, a fost trimis să stea pe scaun, iar mama a uitat cu totul de el preț de câteva ore. Oricât de neastâmpărat era, nu a îndrăznit să se dea jos de pe scaun sau să scoată vreun sunet până când mama sa nu a revenit în birou¹⁵.

Așa decurgea viața Ulianovilor. Numărul tot mai mare de copii i-a făcut să caute o casă mai spațioasă, iar în vara anului 1878, când Ilia a fost numit director al Școlilor Populare din gubernie, s-au mutat pe Strada Moscovei nr. 48. Acesta era locul pe care Volodea avea să și-l amintească drept casa lui din Simbirsk. Strada Moscovei se afla

aproape de centrul orașului și era una dintre străzile mai mari și faimoase, din moment ce aici se găsea reședința oficială a comandantului garnizoanei militare din Simbirsk. (Chiar și așa, nu era pavată, iar pietonii erau nevoiți să meargă pe podețe de leături dacă voiau să evite noroiul și băltoacele pe vreme ploioasă.) La mică distanță se aflau Catedrala Ortodoxă, Gimnaziul Clasic și Biblioteca Publică Karamzin. Locul era convenabil pentru întreaga familie, inclusiv pentru Maria Aleksandrovna, care putea merge la biserica luterană aflată la câteva case depărtare. Dar principala atracție pentru Ulianovi era casa însăși. La parter, Ilia avea un birou de lucru generos, iar Maria avea și ea camera ei. Jos mai erau cinci camere mari și o bucătărie, iar la etaj dormitoarele copiilor erau suficient de spațioase. Grădina era mare, cu copaci falnici pe peluză, iar familia a angajat un grădinar care să se ocupe de fructele și legumele de care avea nevoie. Ca orice familie din clasa de mijloc, Ulianovii aveau servitori.

La instalarea în noua locuință, erau cunoscuți de apropiați drept „familia cea frumoasă”. Ilia era respectat pentru reușitele sale în sistemul administrației educaționale, iar Maria pentru realizările sale muzicale și lingvistice. Toți copiii, fără excepție, se descurcau bine la școală și erau apreciați pentru comportamentul lor ales atât acasă, cât și în oraș. Localnicii se mirau că niciunul dintre ei nu punea piciorul prin grădinile destinate horticulturii: nicio floare și nicio legumă nu erau vreodată călcate în picioare, nicio creangă nu era ruptă.

Comportamentul cuviincios în public era o chestiune de onoare pentru toți copiii Ulianov, până și pentru zvăpăiatul Volodea. Orice incident ar fi fost subiect de bârfă. De exemplu, vecinii au fost uimiți să vadă cum iarna copiii Ulianov, la fel ca toți copiii familiilor din Simbirsk, aruncau cu bulgări de zăpadă în trecători prin gardul de nuiiele¹⁶.

Copiii nu erau izolați de alți băieți și alte fete pentru că Ilia Nikolaevici și Maria Aleksandrovna își rotunjeau veniturile primind chiriași. Printre aceștia era și familia Persianov, care ocupa camerele de la mezanin¹⁷. Veaceslav Persianov era în același an la școală cu Vladimir Ulianov. La fel și Nikolai Nefedev, a cărui mamă murise și al cărui tată stăruise pe lângă părinții Ulianov să-l lase pe fiul său să locuiască la ei cât mergea la școală. Cererea i-a fost acceptată, iar băiatul a fost găzduit într-o saună reamenajată din fundul grădinii¹⁸. Vladimir se juca adesea cu Nikolai Nefedev, dar în general copiii Ulianov își căutau tovarășii de joacă cei mai apropiați în sânul familiei. Copiii fuseseră educați în spiritul reușitei în viață și se sprijineau reciproc în acest sens. E posibil ca legăturile strânse din interiorul familiei să fi făcut mai dificilă pentru ei stabilirea unor relații profunde în afara acesteia. Din cei șase copii, numai patru au ajuns la maturitate. Dintre aceștia, Maria nu s-a măritat niciodată și se pare că a rămas celibatară. Anna și Dmitri s-au căsătorit în jurul vârstei de treizeci de ani: nu se grăbeau să plece din casa părintească. Vladimir s-a căsătorit pe la douăzeci și cinci de ani, însă, având în

vedere circumstanțele nunții, e puțin probabil că a făcut-o dintr-un angajament plin de pasiune.

În orice caz, căldura stabilă a vieții de familie nu l-a împiedicat pe Vladimir să fie neprietenos cu surorile și frații săi. Avea mereu o urmă de malițiozitate în el. Astfel, deși se înțelegea bine cu fratele său mai mic Dmitri, uneori îl tachina urât. Vladimir obișnuia să spună că Dmitri putea să plângă „la comandă”. Dmitri nega, dar, cum Vladimir continua să-l necăjească, izbucnea în lacrimi. Apoi Vladimir anunța că Dmitri plângea într-adevăr la comandă¹⁹.

Un astfel de comportament îi deranja pe părinții lui și pe copiii mai mari, în special pe Aleksandr. Totuși, era încă îndrăgit de ei; nimeni nu era de părere că defectele lui cântăreau mai mult decât virtuțile, iar Olga credea în continuare că nu era capabil să facă vreun rău cuiva. Succesele sale școlare erau un motiv de mândrie pentru familie. Cele mai bune școli din Simbirsk erau Gimnaziul Clasic pentru băieți și Gimnaziul Marinskaia pentru fete. Se intra cu examen obligatoriu și numai elevii foarte buni puteau obține un loc. Copiii Ulianov erau străluciți și fuseseră pregătiți pentru examen, iar poziția ocupată de tatăl lor în sistemul educațional îl scutea pe acesta de taxa anuală de școlarizare de treizeci de ruble pentru fiecare dintre ei. Maria Aleksandrovna lucrase cu ei pentru a-i ajuta să treacă examenul. Se ocupa de fiecare pe rând și ca să-i învețe să citească folosea metoda modernă a cartonașelor pe care erau reprezentate sunete²⁰. Angajau și preceptori cu jumătate de normă, aleși cu precădere dintre

tinerii profesori pregătiți de Ilia Nikolaevici. Câțiva dintre aceștia veneau acasă la Ulianovi, printre care Vasili Kalașnikov, Ivan Nikolaev și Vera Prușakevici²¹. Așteptările părinților cu privire la reușita copiilor erau mari, iar o introducere de timpuriu în tainele cititului și socotitului era considerată cea mai eficientă metodă de a grăbi împlinirea educațională a copiilor.

Sora cea mai mare, Anna, căuta să se elibereze de povara așteptărilor părintești²²:

Eu am fost cea care un an mai târziu o rugam adesea pe mama cu lacrimi amare să mă retragă de la școală, asigurând-o că acasă voi reuși să fac mai mult; iar uneori o imploram să mă lase să lipsesc de la școală, apucându-mă de treabă cu un zel remarcabil. Era foarte dureros pentru mine că tata vedea în asta o dovadă de lene. Simțeam că e nedrept, dar nu puteam să explic într-o manieră inteligentă și nu îndrăzneam să vorbesc despre asta cu tata.

Anna era o fată inteligentă, care fusese trecută într-o clasă cu un an mai mare decât cea potrivită vârstei ei. Dar nu putea face față numeroaselor teme și avea dureri puternice de cap și insomnii.

Întrucât nu îndrăznea să-i spună asta tatălui, a rugat-o pe mama ei să negocieze ca ea să învețe singură acasă. Dar tatăl s-a arătat a fi neînduplecat²³. Anna era prea loială familiei pentru a-și acuza tatăl că era insensibil; a făcut exact contrariul, reproșându-și sieși că era o fată „irascibilă și capricioasă”²⁴. Totuși, o urmă de ranchiună a rămas.

Considera că tatăl ei ar fi putut fi mai indulgent cu progeniturile sale când se descurcau bine la școală. Dacă lui Ilia Nikolaevici îi plăcea vreuna dintre compunerile ei, obișnuia să-i spună asta mamei, dar nu și Annei. Pedagogul de frunte al Simbirskului era un slab psiholog. Niște laude când și când, credea Anna, n-ar fi stricat²⁵. Deloc surprinzător, ea a crescut cu tendința de a intra în panică în fața testelor școlare de diverse tipuri. Maria, sora ei mai mică, era la fel. Amândouă erau fete inteligente și ambițioase, dar Maria și-a petrecut primii ani ai tinereții înscriindu-se la tot felul de cursuri pe care nu le mai absolvea. Annei îi era foarte clar că fuseseră supuse unei presiuni prea mari când erau copii și că nu reușiseră să capete încrederea care părăuse să vină de la sine în cazul fraților ei Aleksandr și Vladimir.

Cu siguranță Vladimir era inteligent și încrezător. Mai mulți meditatori particulari l-au pregătit vreme de doi ani, iar în vara anului 1879, pe când avea nouă ani, a dat examenele de admitere la Gimnaziul Clasic din Simbirsk. În toamnă a fost admis în clasa I, care avea treizeci de băieți²⁶. Cu tunică albastru-închis, cu gulerul milităresc ridicat și cu cei nouă nasturi de alamă, arăta exact ca și ceilalți. Era al doilea băiat Ulianov care mergea la acea școală: Aleksandr era deja elev acolo și era cel mai bun din anul lui.

Nu s-a acordat prea mare atenție tipului de educație pe care a primit-o Vladimir Ulianov. Dar, în realitate, aceasta a fost foarte importantă pentru dezvoltarea sa ulterioară. În

1871, Ministerul Instrucțiunii Publice emisese regulamente de funcționare pentru toate școlile gimnaziale rusești. Programă și orarul se stabileau la Sankt-Petersburg. S-a înființat o clasă pregătitoare pentru ca toți elevii să poată avea cam aceleași șanse de a încheia studiile cu succes. După aceea, de la vârsta de nouă ani, fiecare băiat trebuia să urmeze încă opt ani de școală. În clasa pregătitoare, în centrul atenției se aflau noțiunile elementare de la acea vreme. Din cele douăzeci și două de ore pe săptămână, șase erau alocate limbii ruse, șase caligrafiei, șase matematicii și științelor și patru religiei. Odată ce băieții începeau primul an propriu-zis de gimnaziu, erau adăugate și alte materii în programa școlară. Din cele douăzeci și opt de ore ale orarului de la clasa I, opt erau de latină, cinci de matematică și fizică, patru de rusă și patru de franceză, trei de caligrafie, două de geografie și două de religie. În clasa a II-a se introducea germana, iar într-a III-a istoria și greaca veche. Caligrafia se studia numai în clasa I, iar geografia până în clasa a IV-a. Această distribuție a materiilor se păstra în mare până în clasa a VIII-a, ultimul an de gimnaziu²⁷.

Dintr-a șasea până într-a opta, greaca și latina reprezentau jumătate din numărul orelor. Ministerul Instrucțiunii Publice considera că prin studiul clasicilor elevii descopereau idealuri precum credința, adevărul, stoicismul și curajul; autorii antici erau priviți drept promotori ai loialității față de interesele dinastiei Romanovilor. La fel ca în restul Europei, regula era să-i

ajută pe elevi să poată traduce operele lui Homer, Herodot, Tucidide, Xenofon, Titus Livius, Horațiu și Cicero. Curiozitatea intelectuală nu era încurajată. Se cerea reproducerea corectă a textelor autorilor în limba rusă, iar elevii din clasele mai mari erau învățați cum să transforme hexametri latini și eleni în vers rusesc.

Literatură rusă nu se prea studia; aproape toți marii poeți și romancieri ruși – Pușkin, Lermontov, Gogol, Turgheniev, Lev Tolstoi și Dostoievski – erau hărțuiți de cenzura de stat pentru că alimentau cu idei subversive sistemul politic de la acea vreme. Moștenirea literară rusă nu era însă ignorată cu totul. În timpul limitat alocat de Ministerul Instrucțiunii Publice, elevilor li se cerea să învețe pe de rost câteva poezii. Selecția includea nu doar autori „siguri” din punct de vedere politic, precum Krîlov, Jukovski și Kolțov, ci chiar și pe Pușkin și Lermontov. Pentru profesori, insuflarea mândriei patriotice și a devotamentului față de monarhie era mai importantă decât aprecierea măiestriei artistice. Fragmente enorme de poezii trebuiau memorate și reproduse la sfârșitul anului școlar. Era o misiune greu de îndeplinit. Pentru a putea trece din clasa a IV-a în clasa a V-a de gimnaziu, Vladimir Ulianov și colegii săi trebuiau să poată recita peste o sută de poezii, printre care 45 de fabule de Krîlov și 31 de poezii ale lui Pușkin. Nu e deloc de mirare că numai jumătate dintre elevi au trecut examenele orale de la sfârșitul anului, care le permiteau să intre în clasa a V-a. Printre cei admiși era și Vladimir²⁸.

Deși elevii studiau franceza și germana, conducerea se străduia să reducă posibilitatea ca ei să deprindă idei revoluționare. Gramatica prelua față de literatură. Voltaire, Rousseau sau Goethe nu se studiau în niciun gimnaziu rusesc, iar directorul Feodor Kerenski – care, printr-un extraordinar capriciu al istoriei, era tatăl lui Aleksandr Kerenski, ce avea să conducă guvernul provizoriu de la 1917 pe care Lenin și bolșevicii l-au răsturnat – le-a interzis elevilor să meargă la Biblioteca Publică Karamzin, de unde ar fi putut împrumuta opere literare neagreate. Kerenski urma liniile directe trasate de guvern. În dorința de a-i izola pe elevii de gimnaziu de lumea contemporană, Ministerul Instrucțiunii Publice a redus orele de fizică, chimie și biologie la minimum posibil în programă (iar lucrările chimistului de talie mondială Mendeleev au fost scoase din biblioteci). Guvernul a dispus, de asemenea, ca elevii de gimnaziu să asiste în mod regulat la slujbele Bisericii Ortodoxe Ruse. Disciplina era riguros aplicată. Ca și alți directori ai vremii, Feodor Kerenski folosea bătaia, detenția, munca suplimentară și muștrările severe și, după cum era moda în toate școlile țariste, profesorii îi încurajau pe elevi să-i părăscă pe colegii lor care încălcau regulile²⁹.

Pentru majoritatea elevilor, aceste metode educaționale nu erau plăcute. Disciplina era supărătoare și câteodată brutală, volumul de muncă enorm, iar programa fără legătură cu viața de zi cu zi. Deși lui Vladimir nu i s-a aplicat niciuna dintre cele mai drastice sancțiuni

disciplinare, e greu de crezut că experiența pe care a trăit-o în școală nu a lăsat urme în conștiința sa. Implicarea directă, dură a statului în Gimnaziul Clasic din Simbirsk avea o latură intimidantă, și doar puțini dintre elevii străluciți de acolo nu au reușit să-și dea seama că, dacă școlile erau administrate în stilul acesta birocratic, la fel se întâmpla și cu celelalte instituții ale statului. Vladimir a observat probabil și contrastul dintre studiile sale de acasă și regimul din școală. Sub îndrumarea mamei sale, sarcinile educaționale erau mai plăcute; faptul că mulți colegi de-ai săi abandonau școala din pricina cerințelor exagerate trebuie să-i fi dat măcar o vagă idee că nu era totul în regulă³⁰. Totuși, spre deosebire de fratele său mai mare la aceeași vârstă, Vladimir nu s-a revoltat. A dat de belea o singură dată, când a fost prins maimuțărindu-l pe incompetentul său profesor de limba franceză Adolf Por³¹. Tatăl său l-a pus însă să-i promită că nu va mai călca pe de lături niciodată, iar Vladimir a redevenit același băiat ascultător.

În orice caz, în general avea o atitudine pozitivă și făcea progrese școlare impresionante. Directorul Kerenski era mulțumit de adolescent, răsplătindu-l în catalog nu doar cu nota 5, ci cu +5; era atât de impresionat de el, încât, potrivit Annei Ilinicina, „îi ierta anumite trăsnași pe care nu le-ar fi tolerat atât de ușor dacă ar fi fost vorba de altcineva”. „Bineînțeles”, adăuga ea, „era influențat și de atitudinea pozitivă pe care o avea față de Ilia Nikolaevici și de întreaga familie”³². Singura persoană care încă mai avea

îndoieli în privința lui Vladimir era tatăl său, Ilia Nikolaevici, care era îngrijorat că reușitele școlare ale băiatului fuseseră obținute prea ușor și că din acest motiv nu-și dădea seama că trebuie să fie la fel de muncitor și pe viitor³³.

Obediența lui Vladimir nu e surprinzătoare – și nu doar din pricina presiunii exercitate de așteptările părinților. Școala gimnazială reprezenta calea de acces către eşaloanele mai înalte ale societății și ale statului imperial. Vladimir Ulianov, odată ajuns adult, avea să obțină în mod automat statutul de nobil. Dar până și Ulianovii trebuiau să-și sporească șansele, iar o educație de calitate era o garanție în acest sens. Tot efortul depus anterior acasă cu mama sa și cu ceilalți meditari însemna că programa școlară îi era accesibilă. Se obișnuise să fie sânguincios. În scurt timp devenise cel mai strălucit elev din clasă. Cataloagele arată că obținea mereu nota maximă la toate disciplinele. Cu o singură excepție – logica. Fără îndoială, conta puțin și faptul că era fiul directorului Școlilor Populare din gubernia Simbirsk. Într-un mediu în care relațiile personale jucau un rol important în carieră, puțini profesori și-ar fi dorit să-l ofenseze pe Ilia Ulianov. Dar directorul Kerenski nu avea de ce să redacteze o evaluare fictivă. Vladimir Ulianov, ca și fratele său Aleksandr, era un elev cu adevărat strălucit. Pentru Vladimir era firesc să depună cele mai mari eforturi la școală. Munca era o datorie de familie, iar datoria era o plăcere.

În general, era un copil la locul lui în afara orelor, dar se remarcă prin sarcasmul său, iar atunci când un coleg i-a rupt creioanele, Vladimir l-a apucat de guler și l-a obligat să înceteze³⁴. Fără să fie scandalagiu, când dădea de necaz, replica lui era una fizică. Nimeni nu îl hărțuia pe Vladimir prea mult. Era vânjos și îndesat și-l ajuta faptul că, atunci când alții nu înțelegeau lecțiile, se oferea să le explice. Dar cât timp a fost la gimnaziu nu a avut prieteni apropiați³⁵. Își vedea de muncă, îi lăsa pe ceilalți în pace și voia să fie lăsat în pace. Era un singuratic.

Între timp, educația sa îi insufla o grijă deosebită față de sensul exact al cuvintelor; anii petrecuți analizând verbe latine și alcătuind versuri iambice grecești au lăsat urme. Scrupulozitatea lui Lenin, scriitorul-revoluționar, se datorează în egală măsură moștenirii literare a Atenei și Romei și lui Karl Marx și Friedrich Engels. Se poate chiar să fi învățat mai întâi de la oratorii Demostene și Cicero cum să găsească o fisură în zidul de argumente al adversarului și să o exploateze – iar faptele de eroism din epopeile în versuri ale lui Homer și din proza lui Xenofon și Titus Livius l-au făcut, probabil, să pună mare preț pe rolul pe care îl poate juca liderul unic. Nicio persoană care i-a studiat îndeaproape pe istoricii Herodot și Tucidide nu poate să nu fie influențată de insistența cu care aceștia explorau dincolo de suprafața evenimentelor pentru a le afla cauzele ascunse. Dar toate acestea sunt speculații. Vladimir Ulianov nu a vrut să dezvăluie prea multe despre copilăria sa. Puținul pe care-l știm despre felul cum i-a

receptat pe clasici îl datorăm rudelor sale. Sora sa Anna, de exemplu, scria că atracția lui față de latină era atât de puternică, încât îi explica ei – cu șase ani mai mare decât dânsul – elementele de gramatică mai complicate³⁶.

Astfel, tot restul vieții sale i-a citat pe autorii antici, deși cei mai mulți dintre cititorii săi nu avuseseră parte de aceeași educație ca a lui. Nu era pic de exhibiționism; era un comportament inconștient al foștilor clasiciști peste tot în Europa. Mai târziu nu a mai avut timp de greacă și latină. Dar în 1914, când a izbucnit Marele Război, a simțit brusc nevoia să-și reia studiile filosofice și (după cum vom vedea) să-l includă pe Aristotel printre autorii studiați.

Cu toate acestea, educația din gimnaziu a fost importantă nu doar în privința a ceea ce a reușit să facă, ci și pentru ceea ce nu a reușit să facă cu elevii. În încercarea de a le distra atenția de la problemele publice grave, a creat un gol care avea să fie umplut cu idei ce nu erau pe placul autorităților oficiale. Faptul că elevii au fost privați de un studiu aprofundat în științele umane i-a expus tentațiilor unor idei filosofice care intrau în dezacord cu poziția oficială a guvernului. Directorul Kerenski încercase să mențină monopolul asupra ideilor la care aveau acces elevii, hotărând că aceștia aveau nevoie de permisiunea sa pentru a folosi bibliotecile publice. Acțiunea sa a avut însă efectul opus. Atunci când reacționau împotriva conținuturilor educaționale care le erau oferite, copiii deștepți considerau adesea demnă de atenția lor orice idee care se opunea concepțiilor aprobate oficial. Dacă țarul

gândea într-un fel, cu siguranță adevărul trebuia să fie altul. O singură dată Ilia Nikolaevici a refuzat să-l sprijine pe director; i se păruse dintotdeauna că programa de la gimnaziu era prea limitată și își dăduse copiii la școală îndeosebi pentru că aceasta reprezenta o cale de acces la universitate. Fără să aprobe fățiș operele subversive, i-a permis fiului său Aleksandr să-și facă abonament la influenta publicație *Gazeta de Istorie*³⁷.

Ilia Nikolaevici nu doar că era la curent cu ultimele dezbateri din domeniul pedagogiei, dar mai și avea în biroul său o bibliotecă generală vastă. Asemenea celorlalte familii rusești foarte educate, el și Maria Aleksandrovna erau la zi cu marile opere ale literaturii contemporane, iar Mariei Aleksandrovna îi plăcea în mod deosebit poetul romantic Lermontov (care scrisese în stilul lui Byron). Ilia Nikolaevici își împărtășea entuziasmul cultural cu alții atât prin mijloace vizuale, cât și educaționale. De exemplu, i-a luat cu brișca familiei pe Vladimir și pe doi colegi de-ai săi într-o excursie în afara Simbirskului, ca să-i ducă în locul descris de prozatorul Ivan Goncearov în romanul său *Râpa*. Acolo, la Kindeakovka, s-au uitat în prăpastia descrisă în roman și au coborât până aproape de fundul ei³⁸. Și alți autori erau citați și dezbătuți în familie. Astfel, copiii Ulianov citeau romanele lui Nikolai Gogol și Ivan Turgheniev. În mod obișnuit, făceau din lecturi o competiție. Seara, când nu aveau nimic altceva mai bun de făcut, încercau să ghicească autorul unui fragment dintr-o poezie sau dintr-un roman. Învățau chiar și atunci când se jucau³⁹.

În tinerețe, politica nu prea a fost un factor care să-l influențeze pe Vladimir Ulianov în mod direct. I-a văzut pe prizonierii de război turci încartiruiți în apropiere, pe Strada Moscovei, la începutul Războiului ruso-turc din anii 1877-1878, iar tatăl său a făcut o colectă pentru Crucea Roșie când conflictul era încă în desfășurare. Dar părinții Ulianov preferau să evite să discute în mod direct pe teme politice. Cel puțin așa au făcut până la 1 martie 1881. În acea zi – una fatidică pentru istoria ulterioară a Rusiei –, împăratul Alexandru al II-lea a fost asasinat de teroriști. În ultimii ani avuseseră loc mai multe atentate la viața sa. Dar gruparea Voința Poporului, înființată în 1879, s-a dovedit a fi mai competentă decât predecesoarea sa, iar faptul că Alexandru al II-lea a început să încline în favoarea formării unei adunări naționale consultative se datorează în parte acțiunilor violente ale acesteia. Însă Voința Poporului nu voia doar o monarhie reformată. Îl voia mort pe împărat și, în cele din urmă, a reușit să-l ucidă cu o bombă care a fost aruncată sub trăsură ce-l ducea la Palatul de Iarnă din Sankt-Petersburg.

Vladimir Ulianov avea doar zece ani atunci când familia sa a asistat la slujba de comemorare a țarului, care a avut loc pe 16 martie la catedrala din Simbirsk. Toți demnitarii locali, printre care și guvernatorul guberniei, se aflau acolo. Ilia și Maria erau îngroziți de asasinat. Nu erau simpatizanți ai revoluționarilor și detestau vărsarea de sânge. Amândoi erau de părere că Alexandru al II-lea jucase un rol util în direcționarea Rusiei pe calea

reformelor, chiar dacă dăduse înapoi întru câțva în anii 1870. În special, limitase drepturile organelor administrative electivă provinciale (zemstvele); restrânsese de asemenea sistemul curții cu jurați după ce Vera Zasulici, o teroristă socialistă care fusese prinsă în flagrant când încerca să-l ucidă pe guvernatorul general al Sankt-Petersburgului, Feodor Trepov, nu fusese condamnată în justiție. Totuși, un program de reformă a rămas în vigoare până la sfârșitul vieții lui Alexandru al II-lea. Într-adevăr, sub amenințarea campaniei teroriste, începuse să se gândească să înființeze o adunare națională consultativă, ca modalitate de a primi sprijin pentru coroană. Asasinarea sa l-a convins pe fiul și moștenitorul lui la tron, Alexandru al III-lea, să abandoneze reformele. Acesta a pus la îndoială orice măsuri inovatoare și până la moartea sa, în 1894, a pus accentul pe ideea tradițională de ordine.

Probabil că Vladimir Ulianov împărtășea repulsia părinților săi față de actul terorist. Dar, ca și altor copii, nu prea îi stătuse mintea la politică după ce agitația provocată de moartea și funeraliile împăratului se mai domolise. Era precoce ca elev, nu ca teoretician revoluționar.

Chiar și așa, subiectele politice nu au lipsit cu totul din copilăria sa. Copiii Ulianov învățau de la fratele lor Aleksandr cum să facă soldăței din hârtie și cum să organizeze bătălii. Soldățeii făcuți de Aleksandr purtau uniforme trupelor lui Garibaldi care luau parte la mișcarea italiană Risorgimento. Anna și Olga au ales forțele spaniole care se străduiau să-și elibereze țara de invazia lui

Napoleon. Vladimir alesese Armata Unionistă a lui Abraham Lincoln, care luptase în războiul civil american împotriva Sudului favorabil sclaviei⁴⁰. Verișorul lor Nikolai Veretennikov avea să susțină mai târziu că soldățeii lui Vladimir reprezentau armata „engleză” de la acea vreme. Dar Dmitri Ulianov, fratele mai mic al lui Vladimir, a respins această variantă. În mare parte, Dmitri a fost un cronicar riguros și există cu atât mai multe motive să-i dăm crezare lui datorită altui detaliu politic cunoscut despre copilăria lui Vladimir. Cartea lui preferată, înainte să treacă la clasicii literaturii ruse, nu era alta decât *Coliba unchiului Tom*, de Harriet Beecher Stowe. Povestea aceasta despre încercarea unui sclav negru de a fugi de cruzimile de pe o plantație de bumbac din sudul american stătea la loc de cinste în camera lui⁴¹. Asemenea alegeri nu puteau fi întâmplătoare. Copiii Ulianov crescuseră într-un mediu cultural care susținea libertatea națională, politică și socială.

E surprinzător totuși că volumul pe care Vladimir îl prețuia cel mai mult descria Statele Unite, și nu Rusia. Acest lucru corespunde dorinței părinților lui de a sta, ei și copiii lor, departe de dezbaterile periculoase despre viața publică rusă. În cazul acesta, erau puțin naivi. *Coliba unchiului Tom* conținea idei cu însemnătate universală; stilul său sentimental transmitea idealuri legate de demnitatea umană universală. Când încercăm să găsim originile concepției politice a lui Vladimir, ne oprim adesea la lecturile din perioada adolescenței târzii și a începutului

vieții sale de adult. Ne îndreptăm atenția asupra lui Cernâșevski, Marx, Plehanov și Kautsky. Dar trebuie să ținem minte că, înainte ca acești autori ruși și germani să-și pună amprenta asupra conștiinței sale, o femeie americană – Harriet Beecher Stowe – îi influențase deja mintea fragedă.

Vladimir era un băiat plin de viață. De îndată ce își îndeplinea obligațiile școlare și educaționale, îi plăcea să iasă afară. Pe la nouă sau zece ani a renunțat să mai cânte la pian. Mama lui a fost dezamăgită; ea era o pianistă foarte bună și o învățase să cânte la pian și pe fiica sa Anna suficient de bine încât să poată interpreta lucrări clasice, precum și opere de Richard Wagner⁴². Dar de data asta, Maria Aleksandrovna i-a respectat dorința lui Vladimir, probabil și pentru că băiatul avea foarte mult de lucru pentru școală. Totuși, ceilalți membri ai familiei nu credeau că acesta era motivul. Bănuiala surorii sale Maria era că Vladimir considera pianul o îndeletnicire prea feminină pentru el⁴³. Întâmplarea aceasta neînsemnată e demnă de reținut ca prim semn al capacității lui Vladimir de a decide cu sânge-rece ce merita făcut și de a abandona orice altceva. De asemenea, arată cât de puțin îl atrăgeau activitățile artistice. De fapt, era un pictor priceput. O carte poștală pe care a făcut-o pentru un prieten și care încă există e realizată în culori vii și nicio picătură de acuarelă nu se află acolo unde nu ar trebui să fie: Vladimir era deja un perfecționist când venea vorba de lucruri pe care intenționa să le arate și altora. Cartea poștală conținea

unul dintre acele mesaje codate în care ceea ce era pictat – chipuri de amerindieni, copaci și o persoană înecându-se – reprezenta ceva ușor de recunoscut pentru destinatar⁴⁴. Învățase de asemenea de la mama sa cum să scrie o scrisoare cu cerneală invizibilă folosind lapte – ceea ce s-a dovedit a-i fi deosebit de folositor în 1895, când a trebuit să trimită ilegal mesaje din Centrul de Detenție Provizorie din Sankt-Petersburg⁴⁵.

Spre deosebire de frații și surorile lui, Vladimir nu avea niciun hobby. Tâmplăria îl lăsa rece. Filatelia și alte feluri de colecții nu erau pentru el. Pe timp de vară, practic nu părăsea niciodată grădina familiei. El și Nikolai Nefedev puneau mereu la cale câte-o năzbâtie. Furișându-se printre pomii fructiferi și mesteceni, puneau capcane pentru pițigoi albaștri. Nu se pricepeau și erau nevoiți să cumpere păsări de la un anume domn Lapșin, care locuia în Grădinile Alexandru din Simbirsk. Lapșin le-a vândut și capcane mai performante, încât în iarnă au prins cinci sau șase păsări. În primăvara următoare, Volodea s-a hotărât să le elibereze. Tânărul Nefedev l-a convins să păstreze un sticlete micuț⁴⁶.

Altă dată, lucrurile au luat o întorsătură urâtă. Nikolai Nefedev și Volodea aveau obiceiul de a înota în vadurile râului Sviiaga, în centrul Simbirskului. Văzând cum alți tineri pescuiau de pe podul Vodovoznâi, s-au dus acasă și și-au făcut propriile năvoade, cu gândul să prindă și ei pește. Au urmat proteste sfatul unui alt băiat care le-a spus să înceapă să pescuiască într-un canal din apropiere,

undeva pe lângă distileria orașului. Deși apa nu era foarte adâncă, era acoperită de o mazăgă verde, ceea ce o făcea să arate la fel ca mlaștina de lângă ea. Căutând broaște, Volodea și-a pierdut echilibrul și a căzut în mlaștină. Și el, și Nikolai au țipat disperați. Un muncitor de la distilerie le-a venit în grabă în ajutor, dar, până să ajungă, Volodea era în mlaștină până la brâu și se afla în mare pericol. Muncitorul a intrat în apă după el, l-a tras afară și l-a așezat pe mal. Știind că o să dea de necaz când o să afle maică-sa, Volodea a încercat să se curețe înainte să se ducă acasă, dar degeaba. Inevitabil, mama sa a observat urmele de mâl de pe chipul și de pe hainele lui și, drept urmare, i-a interzis să mai meargă la pescuit⁴⁷.

Chiar și așa, pentru Volodea rămăneau suficiente lucruri de făcut pe-afară. Îi plăcea să patineze pe Sviiaga și pe Volga; asta încă avea voie să facă. De asemenea, îi plăcea să-i distreze pe micuții Dmitri și Maria. Jocurile lui de-a v-ați ascunselea erau la mare preț. Între timp, era și cu ochii pe fratele său Aleksandr, încercând să-l imite. Potrivit unei glume care circula în familie, de fiecare dată când Volodea avea vreo dilemă, prima lui întrebare era ce ar fi făcut Aleksandr într-o situație similară. Ba chiar mânca numai ce credea el că ar fi primit aprobarea lui Aleksandr. Era ceva ce depășea dorința firească de a imita. Aleksandr era mândria și bucuria familiei. Greu de crezut că din marea încredere în sine a tânărului Volodea dispăruse chiar orice urmă de timiditate.

Ce se știe fără urmă de îndoială e că personalitatea i-a fost modelată în foarte mare măsură de experiențele din adolescență. Urmase și absolvise cu succes o școală unde cerințele extrem de solicitante depindeau de o programă școlară foarte restrictivă. Prin urmare, a rezultat – și probabil acest lucru s-ar fi întâmplat oricum într-o astfel de familie – un tânăr extrem de ambițios și de hotărât. Educația sa era una mărginită, însă avea profunzime, o profunzime care i-a dat încrederea ce l-a însoțit până la sfârșitul vieții că putea face față oricărei provocări intelectuale care s-ar fi ivit. Flexibilitatea mentală cerută de studierea clasicilor nu avea să-l părăsească niciodată. Nici credința sa în importanța cuvântului scris – și în special a celui tipărit. În același timp, Vladimir Ulianov avea acces la idei și emoții care-l făceau să pună sub semnul întrebării natura societății în care trăia. În principal, predispoziția aceasta provenea din cărți. „Cealaltă Rusie”, Rusia edecarilor, a țăranilor, a preoților de țară și a muncitorilor din fabrici, nu îi era cunoscută decât prin relatările tatălui său sau din romanele lui Gogol, Turgheniev și Tolstoi.

Contestarea intelectuală a statu-quoului nu se manifesta încă. Era răutăcios și critic, însă aceste atribute ale sale nu erau exprimate într-o poziție politică. Pentru un băiat de vârsta lui nu era ceva neobișnuit, deși se mai întâmplase ca elevi de gimnaziu să îmbrățișeze idealuri revoluționare. În ochii directorului școlii, Vladimir era un model de devotament academic. Provenea din genul de familie care cultiva spiritul muncii și al speranței și urmase

o școală care îi oferea posibilitatea să meargă la universitate și apoi să se dedice unei cariere care să-i aducă recunoașterea publică. Deocamdată nimic nu prevestea faptul că avea să adopte o ideologie considerabil diferită de cea a tatălui său Ilia, care avea propriile dezamăgiri în privința regimului, dar care evita orice discuție despre revoltă. Vladimir părea hotărât să realizeze tot ce realizase tatăl său, și chiar mai mult.

3

Morți în familie

1886-1887

Până în 1886, când a împlinit șaisprezece ani, Vladimir Ulianov nu părea să aibă mari probleme de comportament. Părinții lui aveau o situație tot mai bună. Locuiau într-o casă mare în oraș, pe Strada Moscovei, iar Ilia ajunsese director al Școlilor Populare pentru gubernia Simbirsk. Cuplul Ulianov avea șase copii pe care părea că-i așteaptă cariere strălucite.

Totuși, situația nu era atât de roz. Relatări apărute mai târziu au ignorat dovezile existente în memoriile deja publicate conform cărora Ilia Ulianov era o figură locală controversată în ochii locuitorilor mai puternici și mai conservatori ai guberniei. În 1880 împlinise douăzeci și cinci de ani de activitate; chiar dacă avea doar patruzeci și nouă de ani, clauzele contractului său de angajare îi

impuneau să solicite în mod formal o prelungire a acestuia. În cele din urmă, contractul i-a fost prelungit cu un an, apoi cu încă cinci¹. Lucrurile s-au înrăutățit din pricina poziției adoptate de Ilia în dezbaterile de la acea vreme din Rusia privind educația. Au început să apară plângeri conform cărora, ca și alți pedagogi ai generației sale, Ilia acorda prea puțină atenție educației religioase în școală. În realitate, Ilia respecta programa, care prevedea predarea religiei creștine. Nu accepta însă ca Biserica Ortodoxă însăși să intervină în administrarea școlilor și era nemulțumit de schimbarea politicilor guvernamentale, orientate spre construcția de școli bisericești. Punctul său de vedere a fost primit cu ostilitate. În 1884, arhiepiscopul A.I. Baratinski l-a atacat în ziarul local *Știrile guberniei Simbirsk*². Toate acestea i-au afectat capacitatea de a lupta cu tot mai frecventele accese de boală. Își pierduse entuziasmul și renunțase să mai creadă că va putea lucra până la vârsta normală de pensionare³.

Întotdeauna se simțea cel mai fericit când putea să iasă din nou din casă și să hoinărească prin gubernia Simbirsk. Ultima vizită de acest gen a făcut-o la jumătatea lui decembrie 1885, când a mers în raionul Sâzran, aflat la 160 de kilometri depărtare de casă⁴. L-a însoțit fiica cea mai mare, Anna, care venise de la Sankt-Petersburg, unde urma un program de pregătire pentru a deveni profesoară la noile Cursuri de Educație Superioară pentru Femei. Când s-au întors, restul familiei se pregătea pentru Crăciun. Încă nu-și scrisese raportul anual privitor la

educația din gubernie și și-a petrecut majoritatea timpului încercând cu febrilitate să-l încheie înainte de sărbători⁵.

Era ceva obișnuit în familie ca Aleksandr, admis în 1883 la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din Sankt-Petersburg, să nu fie obligat să vină acasă în vacanță. Era deja un student promițător. Aleksandr le-a explicat alor săi că trebuia să dea un examen la zoologie la jumătatea lui decembrie, apoi încă unul la chimie organică la mijlocul lunii ianuarie. În scrisoarea trimisă părinților nu menționa nicăieri că-i părea rău că va lipsi⁶. Știa că părinții sperau că va deveni profesor universitar⁷ și că aveau să fie de acord cu decizia lui pentru a nu-l deranja de la studii. La drept vorbind, i-ar fi luat câteva zile să ajungă din Sankt-Petersburg la Simbirsk. Calea ferată tot nu ajunsese până în Simbirsk și pe timp de iarnă nu putea călători cu vaporul pe Volga înghețată⁸. Pe drum nu prea ar fi avut cum să învețe. Între timp, de pregătirile pentru Crăciun la Ulianovi se ocupa Maria Aleksandrovna. Cei patru copii mai mici – Vladimir, Olga, Dmitri și Maria – terminaseră trimestrul școlar. În salon a fost pus un brad, felicitările au fost pictate și trimise; se împachetau cadouri. În ziua de Crăciun, familia a mers la Catedrala Sf. Nicolae din Simbirsk.

Totuși, Ilia Ulianov nu se simțea bine. Pe 10 ianuarie 1886 tușea destul de urât. În ziua următoare, când Ulianovii au avut invitați la ceai după-amiază, nu li s-a alăturat. Familia presupunea că avea o indigestie trecătoare, iar Anna Ilinicina vorbea fără grijă despre

planurile ei de a se întoarce la cursurile de pedagogie de la Sankt-Petersburg. Ilia însuși era hotărât să-și reia îndatoririle administrative de îndată ce vacanța se va termina. Afară era frig, iar pământul era acoperit de zăpadă. Ilia refuza s-o lase mai moale cu munca. Pe 12 ianuarie, deși încă se simțea rău, a stabilit cu unul dintre inspectorii lui, V.M. Strâjalkovski, să-l viziteze acasă. Au lucrat împreună până la două după-amiaza. Totuși, după plecarea lui Strâjalkovski, Ilia nu a venit la masă. Starea i se înrăutățise din nou. În timp ce familia mânca, a apărut în prag și i-a privit pe toți. Aveau să-și amintească acel moment ca fiind încercarea tatălui lor de a-și lua rămas-bun de la ei. Nu a făcut niciun comentariu în acest sens, ci doar s-a întors la el în birou².

După ce au luat masa, soția lui s-a dus la el, dar Ilia deja avea convulsii violente. L-a chemat pe doctorul Legcer, iar la ora cinci i-a adus pe Anna și Vladimir să-și vadă tatăl. În acel moment era deja în agonie. S-a cutremurat de două ori și apoi, la fel de brusc, n-a mai scos niciun sunet. Până să ajungă doctorul Legcer, Ilia Nikolaevici murise. Avea doar 53 de ani. Deși nu s-a făcut o autopsie pentru a stabili cauza morții, Legcer credea că a fost vorba de o hemoragie cerebrală¹⁰.

În absența lui Aleksandr, Vladimir a îndeplinit un rol cu o anumită responsabilitate pentru familie. În vreme ce mama și sora lui mai mare se ocupau de mort și transmiteau vestea rudelor și cunoscuților, el a fost trimis cu trăsura să-l aducă acasă pe Dmitri, care se afla la un

prieten. Ceea ce nu însemna că Vladimir preluase responsabilitatea familiei. Acesta a fost un mit de inspirație sovietică, mereu ridicol. În realitate, de aranjamentele casnice necesare s-au ocupat mama și sora sa Anna. De Vladimir s-au putut lipsi, dându-i misiunea de a-l aduce acasă pe Dmitri, iar faptul că a fost trimis cu trăsura după fratele său e o dovadă că încă era considerat un copil. Prioritare erau pregătirile pentru înmormântare, gestionarea veniturilor familiei și punerea la punct a unui plan general privitor la viitorul copiilor Ulianov. Vladimir încă nu împlinise șaisprezece ani. Mama și sora lui nu i se supuneau, ci încercau să-l protejeze.

Pentru Maria Aleksandrovna una dintre urgențe a fost să-i scrie ministrului Instrucțiunii Publice pe 14 ianuarie 1886, cerându-i plata pensiei cuvenite lui Ilia. Potrivit clauzelor privitoare la pensia răposatului ei soț, ei îi puteau reveni o sută de ruble pe lună, plus încă douăzeci și cinci de ruble pentru fiecare copil, până când aceștia vor deveni majori. Nu mai era cazul Annei și al lui Aleksandr. Maria Aleksandrovna avea în total dreptul la două sute de ruble lunar, sumă ce avea să scadă pe măsură ce cei patru copii minori vor ajunge la maturitate¹¹.

Înmormântarea lui Ilia Ulianov a avut loc în ziua următoare. Moartea neașteptată a unui demnitar local foarte admirat i-a șocat pe profesori și pe administratorii din educație. Celor care fuseseră promovați de el li se spunea uneori „ulianoviști”. Era respectat pentru amprenta culturală pe care a lăsat-o asupra postului său de director

al Școlilor Populare. Ilia Ulianov făcuse diferența prin activitatea desfășurată și prin exemplul personal. Elevii au pregătit coroane, iar în presa din Simbirsk s-au publicat fepare. Tradiția era ca sicriul să fie dus la groapă de bărbații din familie sau din comunitate; în fruntea acestora se afla cel de-al doilea fiu al lui Ilia, Vladimir, în vârstă de cincisprezece ani. Ceilalți erau cei mai apropiați prieteni și colegi ai lui Ilia. Cortegiul funerar a pornit apoi spre Mănăstirea Pokrovski din Simbirsk, unde rămășițele pământești ale lui Ilia Ulianov au fost îngropate lângă zidul de sud. Văduvei sale i s-a oferit medalia Sf. Stanislav, clasa I, care îi fusese acordată soțului ei decedat cu câteva zile înainte, dar ea a refuzat-o. A preferat să-și amintească de el într-o manieră mai simplă și a aranjat ca pe mormânt să fie ridicată o piatră funerară obișnuită¹².

Anna, fiica ei cea mare, se gândea să renunțe la cursurile de pedagogie pentru a putea ajuta la treburile familiei. O altă posibilitate era ca prietenele sale studente să-i trimită notele de curs la Simbirsk pentru ca ea să poată reveni să dea examenele în toamna anului 1886. Maria Aleksandrovna nici nu a vrut să audă. Annei i s-a spus să se întoarcă la Sankt-Petersburg pentru a-și termina studiile. A plecat în martie¹³. Între timp, încercând să-și stabilizeze finanțele, Maria Aleksandrovna a rearanjat încăperile din casă în așa fel încât familia să ocupe numai jumătatea care dădea spre râul Sviiaga. Cealaltă jumătate a fost închiriată mai întâi unui medic, apoi unui avocat¹⁴.

Una dintre problemele Mariei Aleksandrovna era degradarea comportamentului lui Vladimir. Deși tatăl său fusese de multe ori plecat de acasă din cauza serviciului, simpla sa existență acționa ca o piedică la felul în care Vladimir i se adresa mamei sale. Ilia nu era genul de părinte din cuvântul căruia să ieși, iar simpla posibilitate de a-l nemulțumi fusese în general suficientă pentru a descuraja o eventuală lipsă de respect. Toate acestea s-au schimbat după moartea lui Ilia. Vladimir a început să fie neobrăzat cu mama sa. Lucrurile erau înrăutățite de șederea fratelui său la Sankt-Petersburg: în casă nu mai era nicio persoană de care să se teamă că o nemulțumește. Atunci când Aleksandr a venit acasă în vacanța de vară, Vladimir nici nu s-a sinchisit că fratele său asista la obrăznicile sale. Asta l-a scos din sărite pe Aleksandr. După o serie de contre între Vladimir și mama lor în timp ce el și Aleksandr jucau șah, Aleksandr i-a spus calm, dar ferm: „Volodea, ori te duci imediat și faci ce-ți spune mama, ori nu mai joc șah cu tine”. Îndărătnicia lui Vladimir s-a spulberat. Însă el a continuat, mai discret, să se manifeste altfel decât considera restul familiei că ar fi fost cuviincios¹⁵.

Anna și Aleksandr au vorbit despre asta după moartea tatălui lor, într-o încercare de a-și clarifica sentimentele. Rutina relațiilor din interiorul familiei fusese destabilizată de pierderea suferită, iar cei doi copii mai mari ai Ulianovilor – trecuți acum de douăzeci de ani – mai trebuiau și să se împace cu ideea că fratele lor Vladimir se

apropia de majorat. Anna l-a întrebat direct pe Aleksandr: „Cum ți se pare Volodea?”. Răspunsul său a fost negativ: „Fără îndoială, o persoană foarte capabilă, dar nu ne înțelegem”. De fapt, când și-a scris memoriile, Anna nu era convinsă că acestea fuseseră cuvintele exacte și se întreba dacă nu cumva Aleksandr fusese mai tranșant, în sensul că poate ar fi spus „Nu ne înțelegem absolut deloc”¹⁶.

Aleksandr nu putea suporta latura autoritară a fratelui său, mai ales când era obraznic cu mama lor rămasă văduvă. Dar judecata aceasta în privința lui Vladimir, pe care mulți istorici s-au grăbit s-o susțină, e prea aspră. Încă era elev. Tatăl său murise subit și, firește, era foarte afectat de această experiență. Vladimir nu reușise să treacă peste acest șoc. În asemenea împrejurări, orice adolescent de cincisprezece ani, mai ales unul obișnuit să fie sprijinit nemijlocit de fratele și sora lui mai mari, ar fi putut să aibă, într-o anumită măsură, o reacție ostilă. Faptul că nu a umblat de la unul la altul plângându-și nefericirea nu înseamnă că nu a fost tulburat. Dimpotrivă, Vladimir era foarte necăjit și s-a retras în sine; băiatul jovial care fusese înainte dispăruse. Își găsea consolarea în cărți, citind pe nerăsuflăte mulți dintre clasicii literaturii ruse. De la pasiunea pentru Gogol a trecut la cea pentru Turgheniev. Appetitul pentru caricaturile gogoliene ale vieții contemporane se stinsese. Acum, Vladimir Ulianov prefera descrierile liniștite și sensibile ale vieții de provincie oferite de Turgheniev. În romanele lui Turgheniev, mesajul public al autorului nu era deloc evident. Cititorii săi credeau că,

într-un fel, scriitorul voia schimbarea regimului. Dar era el un liberal, un conservator care-și pierduse răbdarea sau chiar un revoluționar?

Nu se știe cum a interpretat Vladimir Ulianov operele romancierului său preferat. Comentariile sale de mai târziu nu reprezintă neapărat o reflectare sinceră a ceea ce gândise în adolescență. Dar probabil unele asemănări existau. A fi un Ulianov însemna a viza îmbunătățirea educației, în măsura în care, realist vorbind, îți permitea și împăratul. La maturitate, Vladimir extrăgea din romane acele situații care se potriveau interpretării marxiste pe care o dădea realității rusești. Textele lui Turgheniev abundau de moșieri inepti și de intelectuali bine intenționați, dar ineficienți, așa că Lenin i-a folosit în propriile scrieri pentru a denunța societatea imperială. E posibil ca Turgheniev să-l fi influențat și prin accentul pe care-l punea pe faptul că toată vorbăria din lume nu avea să schimbe lumea. Era nevoie de acțiune. Dintre personajele lui Turgheniev, puține erau capabile de așa ceva, dar, în vreme ce romancierul le plângea de milă din pricina circumstanțelor pe care nu prea puteau să le schimbe, Lenin le lua în derâdere.

Istoria familiei Ulianov până la 1886 ne oferă câteva exemple ce arată cum membrii ei se angajau în activități care contribuiau la îmbunătățirea vieții în Imperiul Rus. Cei mai respectați dintre înaintașii lui Vladimir erau medici sau profesori, însă nu medici sau profesori care reușeau prea puțin să vindece sau să educe, precum cei din

romanele lui Turgheniev sau din piesele de sfârșit de secol ale lui Anton Cehov. Erau niște profesioniști cu simț practic. Turgheniev putea fi interpretat în mai multe feluri. De exemplu, putea să apară ca un susținător al bunătății sau ca întruparea îndoielii hamletiene; putea de asemenea să fie privit ca un artist al cuvântului, mai interesat de modul în care își expunea gândurile decât de substanța acestora. Dar, pentru Vladimir Ulianov, Turgheniev era un artist care zugrăvea iscusit defectele societății imperiale ce trebuiau corectate.

În timp ce Vladimir începea să-și pună întrebări fundamentale referitoare la viața în Rusia, fratele său Aleksandr, aflat departe, la Sankt-Petersburg, era deja un dușman al monarhiei Romanovilor. Șocul morții tatălui său l-a însoțit săptămâni în șir, iar câteva persoane erau îngrijorate ca nu cumva să se sinucidă. Dar îl subestimau pe tânărul hotărât să-și vadă în continuare de studiul biologiei anelidelor. Lucrarea sa, odată prezentată autorităților universității, a primit aprobarea profesorilor săi, fiind recompensat pentru ea cu o medalie de aur. Mama lui a fost încântată, deși gândul că nu putea împărtăși această bucurie cu Ilia Nikolaevici a făcut-o să izbucnească în lacrimi.

În scrisorile pe care le trimitea acasă, Aleksandr menționa costurile de cazare, mâncarea oribilă și gazdele dezagreabile. Totuși, spre deosebire de Anna, el nu s-a oferit să renunțe la studii, îngrijorat de văduvia mamei. Avea de gând să-și consolideze temelia unei cariere de

succes. Era însă bulversat de repulsia sa tot mai puternică față de condițiile politice din Imperiul Rus. Detestase regimul obositor de la Gimnaziul Clasic din Simbirsk. De asemenea, pe la șaisprezece ani își pierduse credința religioasă. Era atât de concentrat asupra țelului pe care îl urmărea, încât, în cazul său, Ilia Nikolaevici făcuse o excepție și-l scutise de obligația de a merge la biserică duminica. Acest spirit al provocării intelectuale nu l-a părăsit nici la Sankt-Petersburg. În 1886 ajunsese să fie de acord cu cei din generația sa care cereau o transformare din rădăcini a structurii sociale și politice rusești. Devenise un simpatizant revoluționar. Temerea lui Ilia Ulianov se adevărase. Spre deosebire de tatăl său, Aleksandr Ulianov credea că o dezvoltare treptată, pașnică a societății ruse era imposibilă.

Această atitudine era împărtășită de un număr mare de studenți. În anii 1880, în Imperiul Rus existau numai opt universități, iar cea mai prestigioasă era cea din Sankt-Petersburg. Celelalte se găseau la Moscova, Kiev, Iuriev, Harkov, Varșovia, Kazan și Novorossiisk. Autoritățile îi tratau pe studenți ca pe un rău necesar și-i suspectau că erau extrem de predispuși la idei subversive. Ministerul de Interne și cel al Educației refuzau să reducă din controlul strict pe care îl exercitau asupra lor. Nu existau burse pentru studenții săraci, iar mulți dintre ei abia supraviețuiau rigorilor impuse de studenție, luându-și slujbe ca să poată plăti pentru mâncare și cazare. Dar Aleksandr Ulianov nu avea astfel de griji. Atât timp cât

explica cheltuielile făcute, primea câți bani cerea. Dar, la un nivel mai general, Aleksandr era la fel de iritat de disciplina strictă a vieții academice ca orice alt student. Existau reguli pentru orice, de la programa și manualele impuse până la conduită, vestimentație și cazare. Era eliminat tot ceea ce ar fi putut permite ca tinerii să vină în contact cu ideile liberale, socialiste, ateiste sau de orice altă natură, care ar fi putut destabiliza statu-quoul instituțional.

Ajungând în poziția de revoluționar, Aleksandr a menționat frustrarea sa de fiecare dată când se confrunta cu obstacolele puse în calea dezvoltării cercetării științifice în Rusia. Ostilitatea față de monarhie îi era deci indusă de experiența personală. Simțea că, în privința științei, regimul era obscurantist. Nu a uitat niciodată că în educația pe care o primise în gimnaziu științele erau descurajate. Senzația aceasta particulară a luat proporții, transformându-se într-o respingere totală a regimului și a tot ceea ce reprezenta acesta.

Universitatea din Sankt-Petersburg, ca toate celelalte instituții importante din Imperiul Rus, era un punct ideal de observație a puterii și măreției monarhiei. Ridicată de țar pe insula Vasilevski, se afla la mică distanță de podul care ducea, peste fluviul Neva, către Palatul de Iarnă. Din universitate se putea vedea impozanta statuie a împăratului Petru cel Mare de lângă Catedrala Sf. Isaac. Calul lui Petru părea că se aruncă, cu tot cu călăreț, în apele fluviului. Neîndoielnic, simbolistica era aceea a

hotărârii monarhiei de a conduce societatea așa cum dorea ea, de a supune natura și de a face din Rusia o putere respectată în tot nordul Europei. De la universitate se putea vedea și Palatul de Iarnă al țarilor, locuit la acea vreme de împăratul Alexandru al III-lea. Clădirea în care stătea acesta și din care conducea imperiul se întindea de-a lungul apei până în partea sudică a Catedralei Sf. Isaac și avea în față un spațiu larg în formă de semicerc ce le permitea vizitatorilor să vadă fațada neoclasică cu niște elemente arhitectonice uriașe pe coloane. Splendoarea de granit a Palatului de Iarnă era vestită pe tot continentul. Pe partea cealaltă, dincolo de Neva, era fortăreața Petru și Pavel, unde de obicei erau închiși cei care se răzvrăteau împotriva Romanovilor.

Orașul Sankt-Petersburg fusese ridicat la cererea lui Petru cel Mare. Până să aleagă să mute scaunul domniei de la Moscova aici, în aceste locuri nu exista nici măcar un sat. Au fost secate mlaștinile. Au fost înălțate sedii de instituții și locuințe. Moscova și-a pierdut statutul de capitală. Sute de mii de țărani au murit în timpul lucrărilor ordonate de împărat, fiind răpuși de epuizare, malnutriție și boală. Nu puteai să locuiești în partea centrală a orașului, unde se afla universitatea, și să nu devii conștient de puterea statului imperial. Iar Aleksandr Ulianov era un observator atent al mediului în care trăia.

La acea vreme era ceva obișnuit ca facultățile de științe naturale și inginerie să reprezinte un punct de atracție pentru tinerii care se împotriveau monarhiei. Ceea ce-i

făcea deosebiți pe Aleksandr și prietenii săi era disponibilitatea lor de a îmbrățișa o ideologie a opoziției violente. Încă dinainte de moartea tatălui său, Aleksandr se întâlnea cu prieteni care credeau că o transformare revoluționară generală putea fi declanșată prin asasinarea împăratului Alexandru al III-lea. La început, pur și simplu stăteau de vorbă, însă treptat noii săi prieteni i-au învins reticenta de a se alătura grupului lor conspirativ. Liderii acestuia erau Orest Govoruhin și Piotr Șeviriov. Aleksandr era un recrut util pentru ei. Era o fire care, dacă se convingea că ceva era moralmente de dorit, se dădea peste cap să-și atingă scopul. Și avea și avantajul neprețuit că era un om de știință ce avea noțiuni practice de chimie: voiau ca el să le furnizeze nitroglicerina pentru bomba cu care aveau de gând să-l omoare pe țar. Mai conta și faptul că Aleksandr se pricepea la cuvinte. Aveau nevoie de ajutorul lui la elaborarea propagandei menite să explice obiectivele politice ale grupului. În cele din urmă, la sfârșitul lui 1886, Aleksandr li s-a alăturat. Aleksandr Ulianov, în vârstă de douăzeci de ani, voia să fie regicid.

Care era filosofia grupării? Ideologia dominantă printre revoluționarii ruși fusese socialismul – sau, în unele cazuri, anarhismul. În general, erau cunoscuți drept *narodniki* (populiști, într-o traducere aproximativă). Liderii și activiștii diverselor grupări clandestine avuseseră numeroase dispute, dar în mare erau de acord că tradițiile țărănești ale bunăstării comune, responsabilității colective și cooperării în muncă și în timpul liber ar trebui să constituie temelia

unei societăți „bune”. Drept urmare, această generație de revoluționari poate fi privită ca una de susținători ai ideologiei agrariene. Voiau ca transformarea societății să înceapă la țară. Dar programul lor era mai vast. Credeau în „popor” și voiau să atragă de partea lor atât nou-născuta clasă muncitoare, cât și țăranii. Nu erau de acord cu ideea că Rusiei i-ar fi mai bine fără industrie. De asemenea, se opuneau ideii de a-i privilegia pe ruși în raport cu celelalte națiuni din Imperiul Rus și ar fi fost susținători înfocați ai Internaționalei Socialiste înființate în Europa în 1889. Obiectivul socialiștilor agrari ruși era să ajute Rusia să evite întru totul capitalismul. Voiau să pună bazele unei societăți care să întruchipeze socialismul și să pună capăt opresiunii și exploatării de orice fel¹⁷.

Răzbunarea îngrozitoare pusă în mișcare de Alexandru al III-lea, fiul și moștenitorul lui Alexandru al II-lea, a avut o serie de urmări. În mod deosebit, i-a descurajat pe mulți revoluționari să-și mai urmeze strategia politică ce pune pe primul loc campania pentru asasinarea familiei imperiale. Până la consolidarea grupului lui Govoruhin în 1886, nu mai avuseseră loc acțiuni serioase de acest gen timp de cinci ani.

O altă consecință la fel de importantă a fost aceea că mulți revoluționari au ajuns la concluzia că socialiștii agrari fuseseră puternic induși în eroare în privința felului în care se gândeau să transforme statul și societatea Imperiului Rus. Se cerea o revizuire a strategiei, mai ales prin vocea lui Gheorghi Plehanov, care susținea că, realist

vorbind, viitorul revoluției nu stătea în țărâtime, în proprietatea comună asupra pământului sau în mediul rural. Plehanov era un fost socialist agrar. Pentru el, vânarea activiștilor revoluționari după moartea lui Alexandru al II-lea era ultima înfrângere pe care o mai putea suporta. Insista asupra ideii că succesul nu putea fi obținut decât dacă grupările clandestine recunoșteau că Rusia trecea printr-o transformare socială și economică. Căi ferate începeau să lege toate orașele importante. Se finanțau și se construiau fabrici. Se deschideau mine. Erau atrași investitori străini în goana după profiturile mari și rapide ce puteau fi obținute într-o economie bogată în resurse naturale și forță de muncă ieftină și disponibilă. Nu mai era realist, scria Plehanov, să visezi la transformarea Rusiei într-o societate socialistă fără ca aceasta să treacă mai întâi prin etapa dezvoltării capitaliste. Capitalismul, afirma el, sosise deja – și sosise în forță.

Situația aceasta l-a făcut pe Plehanov, care a fugit în Elveția în 1880, să proclame că revoluționarii din Rusia ar trebui să-și pună speranțele în clasa muncitoare urbană, în modelele de activitate industrială existente, în unitățile sociale și economice mari. Ca fost lider al grupării Redistribuirea Neagră, era în continuare un susținător al schimbării politice prin intermediul revoluției. În 1883, el și tovarășii săi Vera Zasulici, Lev Deutsch și Pavel Akselrod au format grupul Emanciparea Muncii și au decretat că numai marxismul putea să ofere cheia pentru înțelegerea și transformarea Rusiei. Curente revoluționare anterioare,

inclusiv angajamentul lor anterior în favoarea socialismului agrar, erau respinse de grupul Emanciparea Muncii pe motiv că se bazau pe un sentimentalism neștiințific. Grupul insista asupra ideii că marxismul reprezenta viitorul pentru socialiștii din Imperiul Rus¹⁸.

Retrospectiv, aceste nuanțări sunt mai relevante din punct de vedere politic acum decât păreau să fie la vremea respectivă. Diferențele sunt mai mult de grad decât de tip. Pentru că socialiștii agrari nu s-au autointitulat astfel. Ei își spuneau pur și simplu „revoluționari”. Mai târziu au devenit cunoscuți drept narodnici, fiindcă pretindeau că acționează în numele „poporului”, spre deosebire de autoritățile conducătoare. Din când în când, se prezentau ca susținători ai uneia sau alteia dintre mișcările revoluționare, precum Pământ și Libertate, Redistribuirea Neagră și Voința Poporului. Practic, toți acești socialiști, deși vedeau virtuți în ideile și practicile poporului, erau în același timp foarte departe de a nega nevoia de industrializare a Rusiei. După câteva experiențe amare, au ajuns și la concluzia că muncitorii erau mai receptivi la chemările revoluționare decât țăranii. Când o echipă de studenți a plecat să facă propagandă revoluționară la țară în 1874, mulți dintre ei au fost dați pe mâna Ministerului de Interne de către țăranii luați prin surprindere. Majoritatea acestor socialiști îi priveau pe Karl Marx și pe Friedrich Engels ca pe niște exponenți atractivi ai motivației sociale și economice pentru socialism. Faptul că prima traducere a *Capitalului* lui Marx într-o limbă străină a fost

făcută de un narodnic rus, Nikolai Danielson, în 1872, nu e întâmplător.

Dar grupul Emanciparea Muncii al lui Plehanov a contestat această atitudine eclectică față de definiția celei mai dezirabile forme de socialism. Plehanov voia ca revoluționarii din Rusia să nege, o dată pentru totdeauna, că tradițiile țărănești aveau ceva bun de oferit. Membrii organizațiilor populiste care supraviețuiseră vânătorii polițienești după 1881 au fost îngroziți de această idee și l-au acuzat pe Plehanov că ar fi un trădător dezinformat al mișcării revoluționare. În anii 1883-1886 au avut loc polemici dure.

Primul obiectiv al micii organizații căreia i se alăturase Aleksandr Ulianov la mijlocul anului 1886 era asasinarea împăratului Alexandru al III-lea, iar al doilea era reducerea prăpastiei dintre cele două curente revoluționare rivale. În acest sens, a stabilit o listă de obiective care se suprapuneau evident cu cele ale noilor marxiști ruși – iar lui Aleksandr Ulianov i-a revenit misiunea elaborării documentului în forma sa finală. Unele dintre punctele declarației urmăreau să-i atragă pe marxiști. Mai întâi de toate, Aleksandr Ulianov a scris despre „legile” științifice. De asemenea, a cerut înființarea unei adunări electivă naționale – Plehanov ceruse în repetate rânduri același lucru. Nu a menționat țărănimea. Aleksandr Ulianov susținea că toate păturile oprimăte ale societății erau la fel de interesate să înlăture monarhia. Adevăr, știință, libertate și dreptate: toate acestea erau idealuri ale mișcării

revoluționare din Imperiul Rus. Aleksandr Ulianov era în măsură să prevadă care obiective aveau să-i atragă pe marxiști, pentru că el însuși își folosisese recent competențele în materie de limbă germană pentru a traduce unele dintre lucrările lui Marx în rusă. Membrii organizației sale, gata să profite de criza politică generată de anihilarea împăratului, voiau să aibă pe străzi cât mai mulți susținători.

Metodele lor primitive aveau o oarecare teatralitate. Derularea activităților lor era strâns legată de momente aniversare din istoria revoluționară. În noiembrie, înainte ca Aleksandr Ulianov să li se alăture, au organizat o demonstrație studențească ce comemora viața scriitorului antimonarhist Nikolai Dobroliubov. Grupul plănuia ca următoarea misiune să nu fie o demonstrație, care, prin natura sa, presupunea și anunțarea altor studenți, ci un atentat la viața împăratului. Data aleasă avea un simbolism ce-ți dădea fiori: 1 martie 1887, când se împlineau șase ani de la asasinarea împăratului Alexandru al II-lea.

În orice caz, nimic nu a mers cum trebuia pentru conspiratori. Unul dintre ei era deja în faza terminală de tuberculoză, iar altul a părăsit țara în ultima clipă. Cu toate acestea, membrii grupului nu s-au abătut de la plan, însă norocul a fost de partea autorităților. Doi membri au fost arestați în circumstanțe suspecte, iar încercarea de a-l arunca în aer pe împărat a trebuit abandonată. Ohrana, poliția secretă, i-a interogat pe cei arestați și a reușit, rând pe rând, să pună mâna cam pe toți membrii grupării. Aleksandr Ulianov era printre ei. Ohrana a arestat prieteni

și rude ale celor acuzați, așa că Anna Ulianova a fost și ea încarcerată, deși nu participase în niciun fel la complot. Interogatoriile au scos la iveală tot ceea ce poliția avea nevoie să știe, iar când Aleksandr Ulianov a înțeles asta, a luat o decizie de un curaj extraordinar. Mai întâi, se decisese să ia asupra sa chiar și aspecte ale conspirației care nu-l implicau. În al doilea rând, se hotărâse să folosească procesul său ca prilej de a disemina ideile fundamentale ale revoluționarilor, imposibil de răspândit în presă din cauza cenzurii oficiale. Știa că această decizie avea probabil să-l coste viața.

Încă suferind după moartea soțului ei, Maria Aleksandrovna a fost stupefiată de ceea ce se întâmplase. Și mai uluită a fost sora cea mare a lui Aleksandr, Anna. Ce Dumnezeu se întâmplase? se întreba. Cuvintele ei scoteau la iveală profunzimea unor emoții nerostite. „Nu există nimeni pe lumea asta mai bun sau mai generos decât tine. Și nu spun asta doar eu, ca soră, ci o spun toți cei care te-au cunoscut, soarele meu drag la care nu mă pot uita!”¹⁹. Anna a fost eliberată, dar a rămas sub supravegherea poliției până în 1892.

La început, mama lui Aleksandr nu era convinsă că fiul său plănuise regicidul. I-a scris imediat împăratului, implorându-l să-l elibereze. A mințit pentru el, susținând că Aleksandr fusese dintotdeauna o persoană „religioasă”. Dar ce mamă nu ar fi spus asta și multe altele pentru a-și salva fiul de la spânzurătoare? Ministerul de Interne era conștient de faptul că presa s-ar putea să-i susțină cauza

dacă nu i se arătau și ei dovezile mărturiei fiului ei. În mod excepțional, i s-a permis să vină la Sankt-Petersburg și să stea de vorbă cu deținutul. Aleksandr nu și-a căutat scuze. Era vinovat de cea mai abominabilă crimă din legea imperială și își recunoștea vina. Mama sa spera că avea să facă la fel ca alții din grup, arătându-se chinuit de remușcări și cerând îndurare. Se gândea, pe bună dreptate, că în felul acesta putea să primească o condamnare la muncă silnică. Dacă avea să se întâmple așa, plănuia să-i ia pe copiii mai mici – probabil și pe Vladimir – și să meargă în Siberia pentru a fi alături de Aleksandr până la executarea completă a sentinței. Maria Aleksandrovna era dispusă să-și sprijine fiul cel mare cu orice preț.

Când mama și fiul s-au întâlnit în fortăreața Petru și Pavel, Aleksandr s-a pus în genunchi și a implorat-o să-l ierte. Dar a refuzat să ceară îndurare. Împăratul urmărea desfășurarea procesului și știa că Aleksandr Ulianov își asuma o responsabilitate mai mare decât cea pe care o avusese în tentativa de asasinat, dar nu a considerat că existau motive să comute sentința de condamnare la moarte dată de instanță. Nu doar Ulianov, ci și V.D. Gheneralov, P.I. Andreiușkin, V.S. Osipov și P.I. Șeviriov au fost mutați la închisoarea Schlisselburg, iar în zorii zilei de 8 mai 1887 au fost scoși din celule și spânzurați.

Mama lui Aleksandr se întorsese la Simbirsk; nu mai putea să facă absolut nimic pentru el. După moartea soțului ei și execuția fiului cel mare, era devastată și se gândea să se sinucidă. Cât ea fusese plecată la Sankt-

Petersburg, Anna Veretennikova, mătușa copiilor săi, venise din Kazan ca să aibă grijă de ei. Profesoara Vera Kașkadamova trecuse și ea pe la casa de pe Strada Moscovei. Toți copiii din familia Ulianov erau într-o stare de șoc profund. Cele două fete mai mari erau deosebit de marcate de eveniment. Anna Ilinicina își pierduse fratele pe care-l adora, dar reușea să-și ascundă emoțiile. Pe de altă parte, Olga Ilinicina s-a aruncat la podea și a început să plângă. S-a ridicat apoi și a început să strige amenințări la adresa împăratului, care refuzase să-i cruțe viața lui Aleksandr. Mătușa Anna era îngrozită. Dar după aceea Olga s-a stăpânit și ea și a încercat să-și ascundă supărarea de mama ei. Maria Aleksandrovna și-a revenit. Nu se mai gândea la sinucidere. Când mezina familiei, micuța Maria, i s-a urcat în poală la întoarcerea de la Sankt-Petersburg, a știut că luase decizia corectă. Ulianovii erau hotărâți să meargă mai departe²⁰.

Au avut de înfruntat nu numai o pierdere grea, ci și ostracizarea socială. Vera Kașkadamova era unul dintre puținii prieteni de familie care le mai vorbeau. Lumea respectabilă a Simbirskului – medici, profesori, administratori și ofițeri din armată – își arăta aversiunea față de orice familie care putea hrăni și crește un regicid. Când Olga a ajuns la școala gimnazială, profesorii și colegii au refuzat să aibă de-a face cu ea. Comunitatea locală și-a închis ușile în fața familiei. Majoritatea oamenilor erau îngroziți de complotul pentru asasinarea împăratului. În 1881, familia Ulianov asistase la slujba de comemorare a

lui Alexandru al II-lea, însă un membru al aceleiași familii fusese implicat acum într-o conspirație criminală, iar Ulianovii erau tratați ca niște paria.

Acestei experiențe teribile nu i s-a acordat niciodată importanța cuvenită. Ideea e că familia Ulianov nu semănase niciodată întru totul cu celelalte familii aristocratice din Simbirsk. Ilia Nikolaevici dobândise recent statutul de nobil ereditar. De-a lungul unei singure generații, prin propriile eforturi profesionale, urcase pe scara socială și intrase în rândul nobilimii. Cele mai multe familii nobile din gubernia Simbirsk se bucuraseră de acest statut de mai multe generații și aveau puține legături cu familia Ulianov. Snobismul era omniprezent. Ilia și Maria încercaseră să depășească această barieră ignorând-o și văzându-și de viața lor. Presiunea pusă asupra copiilor pentru a se descurca bine la școală și a obține o diplomă era caracteristică familiilor care proveneau din zonele marginale și se străduiau să se integreze în societatea imperială. Nesăbuita afiliere a lui Aleksandr la gruparea teroristă a spulberat însă aceste năzuințe. Se găseau din nou la marginea societății și toți copiii – de la Anna la mezina Maria – îi considerau vinovați pe împărat și pe miniștrii lui pentru excluderea lor socială. Nu se puteau gândi la Aleksandr fără să aibă resentimente față de țarism.

Vladimir Ulianov și-a suprimat mai bine emoțiile decât surorile lui Anna și Olga. Durerea era acolo, dar o îngropase adânc. În toate biografiile lui Lenin apare o relatare despre felul în care a reacționat când a aflat de

executarea lui Aleksandr – nu ca un membru al familiei, ci ca un revoluționar în devenire. Potrivit Mariei Ilinicina, el a tras concluzia că falimentul strategic al terorismului socialist-agrar fusese dovedit. „Nu”, ar fi spus în prezența ei, „nu trebuie să o luăm pe calea aceea”. Afirmația a fost considerată de marxist-leniniști – și nu numai de ei – o dovadă a deciziei întemeiate luate de Vladimir la șaisprezece ani de a respinge socialismul agrar. O poveste mai puțin plauzibilă e greu de conceput, chiar dacă generații de cercetători au acceptat-o. Maria Ilinicina și-a scris memoriile după moartea lui Lenin, când era obligatoriu să descrii cariera lui ca pe o piesă monolitică și pe Lenin ca pe un personaj infailibil, chiar și în adolescență. Utilitatea mărturiei ei ridică oricum semne de întrebare, de vreme ce atunci când Aleksandr a fost spânzurat ea avea doar opt ani. E neverosimil că ea și-ar fi amintit exact o afirmație ale cărei implicații ideologice nu ar fi avut nicio noimă pentru ea în copilărie.

Mai credibilă e relatarea Verei Kașkadamova, profesoara care uneori le dădea meditații. Ea a fost impresionată de disponibilitatea lui Vladimir de a juca loto și mimă cu fratele și sora mai mici, pentru a-i face să mai uite de necaz. Inevitabil, în conversație era pomenit și Aleksandr și, potrivit Verei Kașkadamova, Vladimir nu spunea nimic prin care să se distanțeze de fratele său. Ba dimpotrivă, ea și-a amintit că acesta ar fi făcut următorul comentariu: „Nu poate să însemne decât că a trebuit să acționeze așa, că nu a putut să acționeze altfel”²¹.

Aceasta este cu siguranță vocea autentică a lui Vladimir Ulianov. În primii ani de după moartea fratelui său, Vladimir s-a alăturat unor grupuri care susțineau ideile teroriștilor socialiști agrari. Ar fi fost inexplicabil ca el să fi optat pentru un tip de marxism care respingea ceea ce fratele său susținuse. Chiar și așa, relatarea Verei Kașkadamova nu demonstrează că Vladimir fusese atât de impresionat de ceea ce făcuse Aleksandr încât să îi preia aproape instantaneu ideile. Nu există niciun motiv să credem că Vladimir avea opinii deja formate în vreo privință. Este mai probabil că abia începea să cunoască lumea ideilor revoluționare. Probabil că a simțit o simpatie instinctivă, dar încă difuză față de alegerile lui Aleksandr. Avuseseră neînțelegerile lor, iar în ultima vreme nu se împăcaseră foarte bine, însă asta nu putea să înfrâneze impulsul lui Vladimir de a se identifica postum cu fratele său. Ba chiar e posibil să-l fi accentuat. Expresia pe care și-a amintit-o Kașkadamova – „nu a putut să acționeze altfel” – este probabil indiciul cel mai clar că Vladimir s-a simțit obligat să descopere de ce fratele său mai mare, pe care îl admira, acționase în felul acela. Disparația lui Aleksandr a făcut ca gândurile unui tânăr strălucit să se cristalizeze într-o atitudine de activist revoluționar.

1887-1888

Familia avea un asemenea simț al datoriei, încât, în lunile dintre încarcerarea și executarea lui Aleksandr, Vladimir și Olga Ulianov au continuat să se pregătească pentru examenele de sfârșit de an de la gimnaziu. Tenacitatea celor doi tineri era extraordinară. Deși prin Simbirsk nu trecea încă nicio cale ferată, guvernul a avut grijă ca toată lumea să afle de fapta lui Aleksandr Ulianov și de pedeapsa primită. Autoritățile locale au lipit și afișe despre incident, iar el a făcut și subiectul unui articol dintr-un număr special din *Știrile guberniei Simbirsk* la două zile după ce a fost spânzurat¹.

Exact în acele zile a avut și Vladimir primul dintre examenele finale la Gimnaziul Clasic Simbirsk. Sesiunea a început pe 5 mai 1887 și a durat o lună. Vladimir s-a concentrat impecabil, în ciuda faptului că el și restul familiei sale erau dărâmați de vestea sosită de la Sankt-Petersburg. Rezultatele sale școlare erau impresionante; ba chiar, în circumstanțele date, erau aproape neomenesc de impresionante. A luat 5, nota maximă, la toate cele zece materii la care a dat examen². Vladimir s-a clasat primul din grupa de douăzeci și nouă de elevi examinați și era eligibil pentru medalia de aur a gimnaziului, la fel cum fusese și fratele său înaintea lui. Între timp, sora sa Olga a obținut același rezultat la Gimnaziul Marinskaia din Simbirsk³. După scandalul atentatului în care fusese implicat Aleksandr Ulianov, chestiunea acordării acestor medalii devenise delicată. Dar cele două școli erau suficient

de izolate de presiunea politică pentru ca Olga și Vladimir să-și primească distincțiile.

Kerenski a scris o scrisoare de recomandare pentru Vladimir:

Extrem de talentat, mereu silitor și meticulos, Ulianov a fost cel mai bun elev din clasă în fiecare an, iar la sfârșitul cursurilor a primit medalia de aur, fiind cel mai meritoriu elev în privința performanțelor, progresului și comportamentului. Nu a existat niciodată, în cadrul gimnaziului sau în afara lui, vreun moment în care Ulianov, prin vorbă sau faptă, să atragă o opinie defavorabilă din partea autorităților în funcție sau a profesorilor gimnaziului. Părinții săi au supravegheat mereu cu atenție educația și dezvoltarea morală a lui Ulianov și, din 1886, după moartea tatălui său, misiunea aceasta i-a revenit mamei, care și-a concentrat toate eforturile asupra educației copiilor săi. La baza acestei educații au stat religia și disciplina.

Roadele educației de acasă s-au putut vedea limpede în comportamentul excelent al lui Ulianov. Privind mai îndeaproape viața și caracterul lui Ulianov de acasă, nu pot să nu remarc atitudinea sa extrem de retrasă și evitarea chiar și a interacțiunilor cu cunoscuții – iar în afara gimnaziului chiar și cu elevii care erau cei mai buni – și, în general, caracterul său nesociabil. Mama lui Ulianov intenționează să-l supravegheze pe fiul ei în continuare pe toată durata educației sale la Universitate.

Ce urmărea Kerenski în acest ultim paragraf? Poate că, din punct de vedere profesional, voia să-și ia o măsură de

precauție în eventualitatea în care băiatul ajungea să se implice în proteste studențești. Dar Kerenski spunea probabil adevărul și elevul său era într-adevăr mai degrabă antisocial. Vladimir nu fusese niciodată foarte sociabil, iar cei care-l cunoșteau au observat că devenise depresiv și neprietenos în perioada cât fratele său Aleksandr stătuse la închisoare.

Maria Aleksandrovna trebuia să ia decizii repede. A început prin a vinde casa de pe Strada Moscovei și a se muta în gubernia Kazan. Era o mutare bună. În Simbirsk, Ulianovii se confruntau cu o permanentă ostracizare socială, iar Maria Aleksandrovna se putea bizui pe faptul că familia avea să fie bine primită la Kokușkino. Doctorul Blank adăugase o aripă conacului tocmai pentru ca fetele sale să poată veni în vizită cu familiile și, când murise, în 1870, lăsase proprietatea moștenire comună celor cinci fete. Astfel, Ulianovii primeau o parte din venitul obținut de la țăranii care luau pământul în arendă. Până în 1887, Maria Aleksandrovna le lăsase pe surorile ei Anna Veretennikova și Liuba Ardașeva să aibă grijă de partea sa din Kokușkino⁴. Le-a anunțat degrabă pe acestea că trebuia să-și mute domiciliul la moșie. De îndată ce răspunsul a fost afirmativ, a vândut casa de pe Strada Moscovei – întâmplător, cumpărătorul a fost șeful de atunci al poliției din Simbirsk – și nu a mai revenit în oraș până când fiul său Dmitri a obținut un post de medic acolo în 1905.

Felul în care copiii au făcut față pierderii fratelui lor a fost să nu vorbească despre asta. Așa fuseseră crescuți. Au trecut ani până când fiica cea mare, Anna Ilinicina, a putut vorbi cu cineva despre Aleksandr, și chiar și atunci a făcut-o numai cu mama sa și niciodată cu frații și surorile ei⁵. Tensiunea interioară era teribilă. Mama sa o rugase pe Anna să facă lecții cu sora ei mai mică, Maria. Dar sprijinul surorii o îngrozea pe Maria⁶:

Sora mea mă pregătea la acea vreme pentru examenele din clasa a II-a de gimnaziu. Cum trecuse recent prin crunta traumă a pierderii tragice a unui frate pe care îl diviniza, era foarte nervoasă. Starea asta a ei se manifesta uneori și în timp ce lucra cu mine, fiind un chin pentru amândouă. Îmi amintesc cum Vladimir Ilici s-a întunecat la față când a fost martor la una dintre aceste izbucniri și a spus ca pentru sine: „Nu așa trebuie procedat”.

Și Vladimir putea fi uneori lipsit de tact. Când micuța Maria i-a arătat mândră un carnețel pe care îl făcuse, i-a spus că e inacceptabil să legi foi albe cu fir negru și i-a cerut să-l facă din nou⁷. Dar cel puțin nu o chinuia emoțional, iar ea era încântată să-i facă pe plac.

El încă nu se hotărâse la ce universitate să meargă și ce specializare să aleagă. Dacă situația fratelui său nu ar fi fost notorie, s-ar fi dus la Universitatea din Sankt-Petersburg, dar Mariei Aleksandrovna i se spusese că nu ar fi primit aprobare oficială. Drept urmare, Vladimir a ales să se înscrie la Universitatea Imperială din Kazan, unde

studiase și răposatul lui tată. Specializarea aleasă a fost o surpriză. Când a anunțat că dorea să studieze jurisprudența, prietenii nu au înțeles de ce. În anii aceia, științele naturale îi atrăgeau pe cei mai capabili studenți ruși (cum fusese Aleksandr Ulianov). Profesorii lui Vladimir, cunoscându-i competențele excepționale în materie de latină și greacă, ar fi vrut ca el să urmeze Facultatea de Filologie. Dar Vladimir a insistat să meargă la Drept. Spre deosebire de Aleksandr, nu i se păruseră niciodată atrăgătoare biologia și celelalte științe. Dar de ce, dată fiind pasiunea sa pentru literatură, nu s-a dus la Facultatea de Filologie? Răspunsul nu e clar. Poate s-a gândit că i-ar fi fost mai ușor să facă o carieră ca avocat independent decât ca profesor universitar dependent de un salariu de la stat.

Mama sa spera să-l fi ținut departe de politică și de alte pericole. Reușise chiar să-l convingă să se lase de fumat. Argumentul ei principal fusese acela că starea lui de sănătate avea să se deterioreze dacă va fuma în continuare și că atunci când era mic fusese bolnăvicios. A ignorat-o complet. Apoi, în disperare de cauză, ea i-a spus că, din moment ce nu avea un venit propriu, nu avea niciun drept să toace banii familiei pe tutun. A cedat și de atunci nu s-a mai atins de țigări⁸. Maria Aleksandrovna era încântată, nu numai de asta, ci și de entuziasmul cu care Volodea se apucase de sporturi rurale în Kokușkino. Trăgea cu pușca în pădure, schia pe poteci și de multe ori îl lua cu el și pe Dmitri⁹.

Dar aparențele erau înșelătoare. Aleksandr Ulianov lăsase în urma lui cărți și articole care l-ar fi șocat pe tatăl său. Printre acestea, de căpătâi erau lucrările lui Nikolai Cernâșevski. Când Vladimir a vorbit mai târziu despre asta, a recunoscut că Cernâșevski îl „răscolise întruna”. Vladimir era la o vârstă la care putea fi profund influențat de lecturile sale. Avea competențele tehnice ale unei educații lingvistice riguroase, dar nu-și formase încă vreun crez. Credința sa creștină a dispărut pe când avea șaisprezece ani. Minteia lui era ca o mașină fără coloană de direcție: putea fi foarte puternică, însă urma să rămână fără direcție până când avea să se decidă ce să creadă despre lume. Nu mai trăiau nici tatăl, nici fratele lui ca să-l ghideze și nu se mai vedea nici cu profesorii lui, așa că a căutat inspirație în bibliotecă. A lăsat pasiunea sa pentru latină să se stingă, fiindcă nu voia să fie distras de la autoeducația politică¹⁰. Nu era ultima oară când avea să-și refuze o plăcere. În anii următori va renunța la șah, la Beethoven și la patinaj pentru a se concentra asupra sarcinilor revoluționare care îi stăteau în față.

Era ciudat ca un scriitor precum Cernâșevski să exercite o asemenea influență. Scriitura sa irita ca o urzică. Avea o exprimare prolixă, plină de construcții extrem de ample și părea să nu fi fost atins de modelele oferite de marii romancieri ruși de la jumătatea secolului al XIX-lea. Dar nu stilul lui Cernâșevski îl atrăsese pe Vladimir. În orice caz, construcțiile lui Cernâșevski, cu frazele lor lungi și

încâlceala de propoziții subordonate, erau ușor de înțeles de elevii de gimnaziu, date fiind cunoștințele lor de latină.

Admirația lui Vladimir era deosebită. În 1864, considerându-l un dușman ireconciliabil al autocrației Romanovilor, Ministerul de Interne îl trimisese pe Cernâșevski într-un lagăr de muncă forțată în Siberia răsăriteană (i s-a permis să revină în Saratov, orașul său natal de pe Volga, abia în 1889, când era deja foarte bolnav). Imperiul Rus era atât de mare, încât nu era necesar să-i deporteze pe disidenți în altă țară; puteau fi exilați într-un oraș îndepărtat și împiedicați să creeze noi probleme din străinătate. Cernâșevski refuzase să se lepede de opiniile sale. În general, se consideră că a fost un revoluționar socialist agrar, dar nu s-a numărat totuși printre cei care au idealizat țăranimea. Și nici nu îmbrățișase cauza vieții rurale. Voia ca în țară să se accelereze progresul cultural și susținea industrializarea. Cerea un sistem politic democratic bazat pe alegeri cu sufragiu universal. Susținea drepturile femeilor. Se opunea legislației discriminatorii care afecta popoarele și grupurile etnice non-ruse. Susținea crearea unei societăți fără clase sociale. Și portretiza monarhia imperială ca fiind barbară, parazită și învechită.

De fapt, Cernâșevski considera că oferă o viziune asupra viitorului Rusiei care era în acord cu lucrările gânditorilor socialiști din toată Europa. Citea foarte mult în germană și franceză, fiind un cititor entuziast al lui Karl Marx. Dar departe de el gândul că Rusia trebuia să învețe mereu de la

Germania, fără să dea și ea o lecție în schimb. Purta o corespondență neregulată cu Marx, care începuse să învețe rusa pentru a se familiariza cu scrierile lui Cernâșevski despre problema agrară din Imperiul Rus. Pentru un tânăr ca Vladimir Ulianov, care se simțea în largul său explorând cultura europeană, Cernâșevski întruchipa un ideal intelectual.

Atracția lui Vladimir Ulianov față de Cernâșevski era atât sentimentală, cât și rațională. Era așa de marcat de exemplul eroic al unui bărbat care acceptase o pedeapsă penală în Siberia de dragul idealurilor sale politice, încât a făcut rost de o fotografie a idolului său, pe care o purta în portofel. Cartea care îi pătrunsese adânc în minte era romanul *Ce-i de făcut?* Ca roman, are cu o construcție șchioapă și lipsită de imaginație, dar oferă portretul unui grup de activiști socialiști. Solidaritatea și angajamentul lor politic, devotamentul față de dezvoltarea personală prin educație și ostilitatea de neîmpăcat față de țarism l-au captivat pe Vladimir Ulianov. Personajul principal al romanului avea un spirit nepervers și era înzestrat cu o aură de lider fără egal. Se prea poate ca Vladimir Ulianov să se fi identificat cu el. Nu toți tinerii intelectuali în formare erau la fel de impresionați de cartea lui Cernâșevski, care uneori a fost ridiculizată din cauza stângăciei stilului și structurii. Dar pe Vladimir Ulianov nu-l interesa asta. Pe el, *Ce-i de făcut?* a lui Cernâșevski l-a ajutat să-și găsească drumul în viață și era un apărător îndârjit al reputației autorului ei.

Așadar, Vladimir Ulianov era cu adevărat fratele fratelui său. În decurs de un an îmbrățișase perspectiva asupra lumii și aspirațiile unui revoluționar. În măsura în care urmărea să aprofundeze înțelegerea politicii și a societății, avea să o facă la universitate, dar nu ca discipol al profesorilor săi. O căuta cu lumânarea încă înainte de a intra la Universitatea Imperială din Kazan.

Un factor care a contribuit mult la înscrierea la universitate a fost faptul că Maria Aleksandrovna garantase că va fi aproape de fiul său. Un alt factor important au fost banii pe care ea i-a pus la dispoziție. Copiilor Ulianov care mai erau în viață – Anna, Vladimir, Olga, Dmitri și Maria – le plăcea să susțină că toate ajutoarele bănești primite de la Maria Aleksandrovna proveneau din pensia de urmaș de la tatăl lor, ceea ce era absurd. Chiar și evidențele contabile făcute publice demonstrează contrariul. Prin testament, Ilia Ulianov le lăsase soției și copiilor 2.000 de ruble la Banca Publică a Orașului Simbirsk¹¹. Nu era o sumă mică, reprezentând un sfert din ceea ce trebuia să plătească familia în 1889 pentru proprietatea cumpărată de mama copiilor la Alakaevka. Vânzarea casei Ulianovilor de pe Strada Moscovei din Simbirsk a mai adus familiei 6.000 de ruble¹². Mai erau și partea care-i revenea Mariei Aleksandrovna din arendarea moșiei Kokușkino plus banii din contul ei bancar pe care i-i lăsase doctorul Blank. (Terenul moștenit de ea la Kokușkino a fost evaluat inițial la 3.000 de ruble.¹³) Pe deasupra, mai exista și moștenirea de la Vasili, fratele și binefăcătorul lui Ilia Ulianov, care

murise la şaizeci de ani, în 1878. Familia Ulianov nu ducea lipsă de bani peşin.

Legea succesorală din Rusia îl făcea pe Vladimir beneficiarul unei părţi din averea tatălui său. Cu privire la acest aspect, există un document legat de cele 2.000 de ruble care se găseau la Banca Publică a Oraşului Simbirsk. Tribunalul raional hotărâse următoarea împărţire a moştenirii lui Ilia. Un sfert – doar un sfert – avea să-i revină văduvei lui Ilia. Câte o optime mergea către fiecare dintre cele două fiice care nu erau încă majore, Olga şi Maria. Fiecare dintre cei trei fii, Aleksandr, Vladimir şi Dmitri, primea câte o şesime – legea îi avantaja pe băieţi în detrimentul surorilor lor.

Lenin a fost criticat mai târziu pentru faptul că a trăit confortabil din acest capital privat în timp ce se erija într-un distrugător al capitalismului. Cumva, aşa era. Însă acuzele că avea un stil de viaţă luxos sunt nefondate: Maria Aleksandrovna îşi administra cu prudenţă finanţele. La sfârşitul lui august 1887 – odată cu începerea anului universitar – a închiriat temporar o locuinţă în Kazan şi a căutat un apartament potrivit la parter. Sora ei, Liuba Ardaşeva, văduvă din 1870, locuia în aceeaşi clădire, la etajul de deasupra, cu fiii ei, Aleksandr şi Vladimir. În trecut, copiii celor două femei petrecuseră verile împreună la Kokuşkino şi se simţeau bine împreună. Kazan a pus capăt singurătăţii de care avuseseră parte în Simbirsk (şi chiar şi în Kokuşkino, dat fiind că şi acolo abia dacă se vedeau cu vecinii)¹⁴. Dar nu au putut locui mult timp în

apartament: aveau nevoie de mai mult spațiu. După o lună, Maria Aleksandrovna a găsit ce căuta și s-a mutat cu familia pe Strada Noului Comisariat¹⁵. Dmitri și Maria mergeau la gimnazii din Kazan, iar Vladimir începuse cursurile la Universitatea Imperială. Mesele le luau în familie. Maria Aleksandrovna spera să aducă familia la o situație apropiată de normalitatea de care se bucuraseră înainte de 1886.

Totuși, Kazan nu era orașul liniștit pe care și-l imaginase ea cu atâta afecțiune. Fusese unul din câmpurile de luptă dintre ruși și tătari în secolul al XV-lea, iar manualele de istorie rusești aminteau întotdeauna că victoriile lui Ivan cel Groaznic împotriva tătarilor în Kazan în 1552 și în Astrahan în 1556 au deschis calea către expansiunea Imperiului Rus la sud și est. În secolele următoare, orașul a continuat să aibă importanță strategică. Inima lui era comerțul. Așezat într-un cot al Volgăi, Kazan era un important centru comercial pentru bunuri ce trebuiau transportate mai departe spre Moscova și Sankt-Petersburg. Aproape fiecare stradă avea propria biserică. Orașul era o bijuterie a arhitecturii ruse, iar asta nu se datora exclusiv unui triumfalism istoric. Autoritățile ridicaseră biserici impresionante și pentru că erau preocupate de importanța Kazanului, care era cel mai mare centru al religiilor noncreștine din imperiu. Musulmanii reprezentau o zecime din populația orașului. Islamul își avea acolo diferitele instituții, inclusiv tipografii cu alfabet arab. Și compoziția etnică era la fel de îngrijorătoare pentru

Sankt-Petersburg. 31% din locuitorii guberniei erau tătari, la care se adăugau bașchiri și ciuvași. Ca urmare, Ministerul de Interne nu își asuma niciun risc cu privire la treburile orașului. Guvernatorii erau renumiți pentru stilul dur, milităresc folosit în administrația civilă. Uneori părea că orașul era tratat ca un fel de colonie îndepărtată, unde ordinea nu putea fi păstrată decât prin forță brută.

Tensiunile din oraș erau vizibile și la universitate, deși abia de găseai tătari acolo. În 1884, autoritățile centrale din capitală înăspriseră regulile pentru disciplina studenților, ceea ce a stârnit nemulțumiri atât în Kazan, cât și în alte părți. Au urmat demonstrații împotriva rectorului. Universitatea din Kazan era mai mereu în pragul revoltelor populare, iar reacția rectorului era aceea de a reinstaura disciplina, ceea ce a înrăutățit atitudinea studenților. În 1885 au fost introduse uniforme obligatorii pentru a ușura munca de supraveghere a poliției. Studenții nu aveau voie să înființeze asociații fără acordul prealabil al autorităților. Introducerea unor regulamente privind felul în care studenții trebuiau să-i salute pe cei din personalul administrativ și didactic nu a făcut decât să toarne gaz pe foc. Ministerul Instrucțiunii Publice a numit noi profesori și erau încurajate denunțurile anonime în cazul studenților turbulenți. S-a propus chiar ca aceștia să fie transferați în batalioanele disciplinare ale armatei. Propunerea a fost respinsă, dar faptul că fusese făcută era un semn al lipsei de încredere dintre guvern și studenți.

Singurele asociații autorizate de Ministerul Instrucțiunii Publice erau așa-numitele *zemleacestva*. Acestea erau grupuri de studenți formate în funcție de proveniența geografică; se bucurau de aprobarea oficială pentru că dădeau sentimentul apartenenței și stabilității unor tineri care se aflau pentru prima oară departe de casă. Nu erau organisme sociale specific studențești. Și negustorii ambulani și muncitorii se asociau în ele; erau doar un exemplu al felului în care Rusia aduna laolaltă tradiții, accente și dialecte, obiceiuri culinare și doctrine religioase locale. *Zemleacestva* îi ajutau pe ruși să facă față noului și nesiguranței. La scurt timp după ce a intrat la universitate, Vladimir Ulianov s-a alăturat unei astfel de asociații, *zemleacestvo* Simbirsk-Samara, pentru a profita de îndrumările și oportunitățile de petrecere a timpului liber pe care le oferea.

Zemleacestva funcționau și ca organizații pentru dezbateri studențești. Anul universitar avea să fie unul agitat. Spânzurarea lui Aleksandr Ulianov și a colegilor săi încă provocase indignare și, imediat după aceea, se discutasese despre organizarea unor proteste în toate universitățile. Kazan nu făcea excepție, iar *zemleacestvo* Simbirsk-Samara s-a străduit să-și aducă contribuția. La Moscova începuseră deja tulburările. În fiecare oraș existau doleanțe ale studenților care urmau să fie exprimate. Inspectorul N.G. Potapov i-a dat de știre rectorului Universității din Kazan, N.A. Kremliov, că informatorii săi din rândul studenților îl avertizaseră să se aștepte la

proteste¹⁶. Emoția era atât de puternică, încât studenții au dezbătut dacă să-l agreseze fizic sau nu pe Potapov. Pe 4 decembrie au izbucnit protestele. Era o zi geroasă de iarnă. Era zăpadă, însă soarele strălucea puternic. Pe la prânz, mulțimi de studenți au început să se strângă în clădirile universității. Potapov a încercat să-i împrăștie: „Domnilor, unde mergeți? Unde? Nu vă duceți!”. Cu toate astea, a fost dat deoparte din calea lor¹⁷. În mulțime se afla și studentul în anul I Vladimir Ulianov. Studenții scandau lozinci cerând autonomia universității față de stat și eliminarea aspectelor supărătoare din regulamentele studentești. Demiterea lui Potapov era un obiectiv imediat.

Rectorul Kremliov le-a cerut cadrelor didactice să-l reprezinte în medierea conflictului, dar studenții erau de neclintit. Se gândeau însă că rectorul avea să aducă în cele din urmă trupe înarmate pentru a împrăștia mulțimea. Vreo nouăzeci de studenți din mulțime erau atât de furioși, încât au decis să-și lase acolo legitimațiile de student ca dovadă că nu mai doreau să fie asociați cu universitatea. Decizia a fost luată într-un impuls de moment, fiindcă studenții știau că, odată ce administrația va pune mâna pe legitimații, rectorului nu-i mai rămânea decât să-i exmatriculeze¹⁸.

Prin oraș începuseră controale ale poliției. Studenții erau opriți pe stradă. Universitatea s-a închis până la noi dispoziții și și-a redeschis porțile abia în februarie 1888. Au avut loc consultări între administrația din Kazan și autoritățile superioare din Sankt-Petersburg. Un batalion

militar a fost mobilizat în puncte strategice din oraș. Vladimir s-a întors la locuința de pe Strada Noului Comisariat, la mama sa cuprinsă de neliniște și la și mai tulburata sa fostă dădacă, Varvara Sarbatova¹⁹. Ce putea Maria Aleksandrovna să facă pentru ca fiul său să nu intre în necazuri și mai mari? „Familia cea frumoasă”, cum fuseseră descriși Ulianovii în necrologul de la moartea lui Ilia, nu mai era un model pentru lumea respectabilă. Posibilitatea de a urma cariere strălucite nu mai exista. În noaptea de 4 spre 5 decembrie, poliția a venit după Vladimir, așa cum a făcut și în cazul altor studenți din Kazan. Ținuți în arest, au fost întrebați unde altundeva și-ar dori să trăiască, pentru că nu li se va mai permite să stea în Kazan. Maria Aleksandrovna se gândea la soluția evidentă: avea să-i ceară ministrului de Interne să-i permită să se întoarcă la Kokușkino împreună cu copiii săi.

Deocamdată, familia trebuia să aștepte dispozițiile rectorului. Acestea au fost anunțate pe 6 decembrie 1887. Treizeci și nouă de studenți au fost exmatriculați de la Universitatea din Kazan, iar Vladimir Ulianov se afla printre ei. În afară de el, din anul I mai erau exmatriculați doar doi studenți²⁰. Permisul de ședere în Kazan i-a fost retras, iar pe 7 decembrie a fost „exilat” la Kokușkino.

Mama lui își pierduse capacitatea de a-și mai îndruma copiii. Desigur, încă mai putea exercita un oarecare control asupra lor, dat fiind că depindeau financiar de ea, dar, în general, le dădea orice îi cereau. Un instrument mai subtil a fost faptul că guvernul imperial i-a făcut unele concesii

lui Vladimir Ulianov cu condiția ca mama sa să fie un fel de garant al buneii lui purtări. Astfel, el se putea întoarce la Kokușkino numai dacă urma să locuiască acolo împreună cu mama sa. Dar nici așa nu a dobândit cine știe ce autoritate în fața lui. Ea voia să stea în preajma lui mai mult decât își dorea el să fie cu ea. Maria Aleksandrovna trebuie să se fi simțit dezamăgită de Vladimir, deși nu a spus-o – și nici nu există dovezi că i-ar fi făcut vreodată reproșuri. Întrebarea e de ce a fost atât de reținută. De ce i-a încurajat reaua purtare? O explicație ar putea fi aceea că în casa lor Ilia fusese cel care impunea disciplina, îndeplinind rolul patern clasic în familiile rusești din epocă. Un alt motiv ar putea fi că ajunsese la concluzia rezonabilă că, dacă nimic nu putuse să-l întoarcă pe Aleksandr de pe drumul autodistrugerii, de ce ar fi crezut că în cazul lui Vladimir niște interdicții drastice ar fi fost mai eficiente?

Avea multe de înfruntat. Exmatricularea lui Vladimir tulburase întreaga familie. Dmitri, locuind în Kazan și mergând la gimnaziu acolo, nu se putea întoarce la Kokușkino cu familia și trebuia să stea la cămin. La fel și sora sa Maria. Chiar și Anna, căreia i se ordonase să stea la Kokușkino, avea să fie afectată dacă Ministerul de Interne decidea să-i interzică fratelui mai mare rămas în viață șederea în gubernia Kazan.

Vladimir a mers acasă pe 4 decembrie 1887, la o mamă care nu-l mai putea controla. În timpul șederii sale la Kazan, luase deja legătura cu activiști revoluționari. Orașul era un loc de exil folosit de guvernul central pentru a-și

ține departe dușmanii – și în acel moment erau câteva astfel de persoane care se aflau sub supravegherea poliției. Nu era foarte greu pentru fratele unui revoluționar executat să afle cine erau simpatizanții revoluționari ai locului și cum să se alăture discuțiilor lor. Grupul care l-a atras pe Vladimir era condus de Lazar Bogoraz, un socialist agrar susținător al terorismului. Este oarecum neclar care erau ideile exacte ale lui Bogoraz. Dar nu încapă îndoială că își dorea sfârșitul monarhiei și susținea transformarea socială și economică a țării; și se pare că sperase, la fel ca Aleksandr Ulianov, să reducă scindările incipiente din interiorul mișcării revoluționare clandestine. Vladimir se afla în prima fază a formării ideilor sale privind politica revoluției. Era firesc să înceapă prin a învăța ce putea de la oameni care erau asemenea fratelui său și chiar de la persoane care erau suficient de serioase în ceea ce privește angajamentul lor politic încât să păstreze legătura cu grupuri similare din Sankt-Petersburg și din alte părți.

De fapt, dacă nu ar fi fost scandalurile de la Universitatea din Kazan, Vladimir s-ar fi implicat mai mult în mișcarea revoluționară conspirativă din oraș. Exmatricularea sa rapidă l-a salvat de la implicarea în activități care i-ar fi atras o sentință mult mai drastică²¹.

Maria Aleksandrovna era dispusă să-și sprijine copiii indiferent de activitățile lor extrașcolare, dar nu putea să nu se îngrijoreze. Anna Ilinicina îi scria unei prietene: „Suntem foarte tulburați acum de soarta lui Volodea. Bineînțeles, o să fie greu pentru mama să-l lase să plece

oriunde altundeva, dar nu poate fi ținut la țară”²². Mama lui și sora lui mai mare s-au pus de acord într-o privință: Vladimir trebuia să aibă o diplomă universitară. Trebuia obținută pentru el, într-un fel sau altul, permisiunea de a reintra în sistemul educațional. Au vorbit cu el despre asta, iar el le-a împărtășit dorința lui de a pleca să studieze la o universitate din străinătate. Din punct de vedere financiar, familia își permitea, dar Maria Aleksandrovna încă nu voia să audă de așa ceva. Pe 9 mai 1888, Vladimir a scris așadar Ministerului Instrucțiunii Publice, cerând să fie admis din nou la Universitatea Imperială din Kazan²³. În același timp, mama sa i-a scris pe aceeași temă șefului secției de poliție. Ambele cereri au fost refuzate. În septembrie, Vladimir a cerut permisiunea să părăsească Rusia pentru a studia în străinătate²⁴. Din nou a fost refuzat. Poliția a invocat „participarea sa activă la organizarea cercurilor revoluționare în rândul tineretului studentesc din Kazan”²⁵. Ministerul de Interne prefera să-i țină pe dușmanii regimului departe nu doar de Sankt-Petersburg și Moscova, ci și de țările străine.

Până la urmă, autoritățile au fost indulgente cu Ulianovii. Pe timpul țarilor, Ministerul de Interne nu era nici pe departe la fel de sistematic opresiv cum a fost poliția instituită de Lenin la sfârșitul anului 1917. În septembrie 1888, familiei i s-a permis să revină să locuiască la Kazan. Pe Vladimir, experiența prin care trecuse nu-l împlânzise. Foarte îndrăzneț, a trimis o scrisoare către nimeni altul decât Nikolai Cernășevski, aflat în exil la Saratov²⁶. Mai

mult, odată revenit la Kazan, i-a căutat pe activiștii revoluționari. În oraș exista un cerc clandestin organizat de N.E. Fedoseev, iar Vladimir i s-a alăturat²⁷.

Fedoseev era pe cale să se declare marxist. Însă astfel de cercuri nu erau de obicei hotărâte dacă să se identifice sau nu întru totul cu grupul Emanciparea Muncii al lui Gheorghi Plehanov, aflat în Elveția. În special, pe Fedoseev – spre deosebire de Plehanov – nu-l încânta ideea dispariției țărănimii din pricina dezvoltării capitaliste agresive. Fedoseev credea că exista o șansă ca o clasă numeroasă de mici fermieri să supraviețuiască – și, fără îndoială, simpatia pe care încă o avea față de socialismul agrar însemna că agreea această posibilitate din considerente morale²⁸. Vladimir Ulianov era puternic atras de dedicarea intelectuală totală a lui Fedoseev, care se asigura ca în cercul său să se organizeze frecvent dezbateri despre aspectele importante ale tendințelor economice, sociale și politice. Era o perioadă de solicitare mentală intensă. Tânărul Vladimir, eliberat de orice obligație de a studia pentru a obține o diplomă, citea frenetic pe cont propriu. Folosind vasta bibliotecă a fratelui său și alcătuindu-și una proprie, s-a familiarizat cu autori care se aflau în centrul dezbaterilor culturale europene din anii 1880. Printre aceștia erau David Ricardo, Charles Darwin, Henry Buckle, Karl Marx și Friedrich Engels. *Capitalul* lui Marx era un subiect de maxim interes.

Vladimir Ulianov voia să-și construiască o educație mai largă decât i se permisesse la Gimnaziul Clasic din Simbirsk

sau la Universitatea Imperială din Kazan. Considera că nu se putea lua în serios în cadrul acestui proiect dacă nu se sprijinea pe niște baze intelectuale solide. În același timp, nu era cu totul implicat în politică. Împreună cu verișorul său Aleksandr Ardașev, mergea la un club de șah din Kazan. Mergea și la spectacole de operă cu sora sa Olga și fratele său Dmitri. Era atât de fascinat de șah, încât juca partide prin poștă cu un avocat din Samara, Andrei Hardin²⁹. Nu era de ici, de colo, din moment ce Hardin era suficient de versat încât să fie luat în serios de jucătorul de talie mondială M.I. Cigorin³⁰.

Totuși, șederea familiei Ulianov la Kazan nu mai era pe placul mamei. Se gândea, fără îndoială, că l-ar putea îndepărta mai tare pe Vladimir de pericolele politicii dacă l-ar despărți de prietenii lui revoluționari. Trebuia să găsească un alt loc unde să locuiască. Avea și cine să-i ajute. Anna Ilinicina avea un admirator în Mark Elizarov, pe care îl cunoscuse ca prieten al lui Aleksandr Ilici la Universitatea din Sankt-Petersburg. Elizarov a negociat pentru Ulianovi cumpărarea unei alte proprietăți. Nu a căutat în apropiere de Kokușkino, ci în gubernia sa natală, Samara, unde fratele său – un fermier de succes – cultiva 50 de hectare de pământ³¹. Elizarov a rezervat o casă cu terenul aferent aparținând magnatului Konstantin Sibireakov, exploatator de aur în minele din Siberia. Gubernia Samara se găsește mai la sud pe Volga, între Simbirsk și Astrahan. Sibireakov cumpăraseră nu una, ci mai multe moșii după ce se îmbogățiseră din mineritul aurului în

Siberia. Dar era un industriaș cu conștiință socială și politică. Avea o orientare de centru-stânga și era un simpatizant al socialismului agrar. Dar credea, de asemenea, în metodele moderne și a introdus ultimele tehnologii agricole pe terenurile sale din gubernia Samara³².

Din cauza prețurilor scăzute în agricultură în anii 1880, îi era greu să obțină profit și se hotărâse să vândă. Prefera cumpărători care să se situeze, ca și el, în partea stângă a eșichierului politic. Rezultatul a fost că Sibireakov și-a vândut ieftin diferitele proprietăți unor proprietari care doreau să modernizeze agricultura fără să reducă standardul de viață al țăranimii locale. Unii dintre acești proprietari erau socialiști agrari, precum Aleksandr Preobrajenski. În localitate mai erau și discipoli ai lui Tolstoi, creștini și pacifiști. Noii proprietari, indiferent de orientarea lor, erau deranjați de faptul că guvernul nu era interesat de îmbunătățirea vieții țăranilor. Sibireakov era încântat de Ulianovi ca potențiali cumpărători ai unei proprietăți în Alakaevka și, după ce s-a înțeles cu Elizarov, moșia a fost plătită din diversele moșteniri controlate de Maria Aleksandrovnă³³.

Dar aspirațiile politice ale lui Vladimir au dăinuit. A vizitat în repetate rânduri grupul lui Fedoseev și a căutat-o pe o veterană din organizația Libertatea Poporului, terorista M.P. Cetvergova, care la vremea aceea locuia în Kazan. Din lecturile și diversele sale conversații asimilase tot ce se putea despre eforturile revoluționarilor ruși de a se

descotorosi de dinastia Romanovilor. Cernâșevski îl captivase deja. Îi deveneau dragi și alți revoluționari. Eroii săi de-o viață erau marii teroriști socialiști agrari Stepan Halturin și Ippolit Mâșkin³⁴. Avea să facă o pasiune și pentru romancierul francez Emile Zola, care în 1898 avea să construiască o apărare literară emoționantă pentru Alfred Dreyfus, ghinionistul ofițer evreu din cadrul forțelor armate franceze. Vladimir purta în portofel și o fotografie a lui Zola. Nu ar fi greșit să speculăm că Vladimir ura la fel de profund precum iubea. Executarea fratelui său sădise în el o ranchiună puternică față de dinastia Romanovilor, iar problemele pe care le-a avut familia sa după încercarea de asasinat din 1887 trebuie să-i fi accentuat sentimentul că respectabilele clase sociale de mijloc și superioară – aristocrația, latifundiarii și negustorimea de la orașe – nu meritau niciun fel de respect. Imaginea convențională de personaj calculat și rece a lui Vladimir reprezintă doar o parte din adevăr. Era și un tânăr cu sentimente puternice, iar ura și iubirea exprimate în opiniile sale despre politică erau trăite cu pasiune.

Pentru Vladimir deci Imperiul Rus nu numai că se transforma prea încet la nivel social, ci, la fel de important, era și opresiv. Era bastionul Europei aflat în calea Progresului; trupele sale interveniseră direct de partea vechilor regimuri amenințate de revoluții în 1848. Țarismul, insista Vladimir, trebuia înlăturat. Abia putea să-și stăpânească furia și, deși concepțiile sale revoluționare nu

căpătaseră încă formă, angajamentul său față de revoluție era deja unul ferm.

5

Căile spre Revoluție

1889-1893

Pe 3 mai 1889, Ulianovii și-au luat rămas-bun de la rudele lor din gubernia Kazan, familiile Veretennikov și Ardașev, și au urcat la bordul vaporului cu zbatouri care făcea curse regulate pe Volga până la Samara. Locul de imbarcare se afla la șase kilometri de Kazan. Volga curge spre sud, către Marea Caspică, molcomă și șerpuitoare, iar căpitanul vasului trebuia să evite bancurile de nisip și insulele aflate de-a lungul șenalului. Pentru a străbate cei aproximativ cinci sute de kilometri de la Kazan la Samara, vaporul avea nevoie de două zile întregi. Ulianovii s-ar fi bucurat mai mult de călătorie dacă nu ar fi trebuit să facă o oprire la Simbirsk, la jumătatea drumului, unde aveau să re trăiască amintiri triste legate de Ilia Nikolaevici și Aleksandr Ilici. Din fericire, vasul nu staționa decât două ore, lăsându-i pe cei care aveau bilete pentru Simbirsk și luând alți călători. Cu toate acestea, membrii familiei Ulianov aveau să-și amintească inevitabil de trecut. Nu puteau uita Simbirskul, așa cum multă lume din Rusia nu avea să uite vreodată că din familia Ulianov făcuse parte și un tânăr care a încercat să-l asasineze pe împăratul

Alexandru al III-lea. Sau că fratele mai mic al tânărului avea să dobândească într-o bună zi propria notorietate.

Ajungând la Samara, familia s-a îndreptat cu trăsurile spre proprietatea din Alakaevka, la vreo 55 de kilometri est de oraș. Maria Aleksandrovna făcuse achiziția fără să vadă casa, bazându-se pe recomandarea lui Mark Elizarov. Nu a fost dezamăgită. Domeniul Alakaevka era cu adevărat frumos, cu o casă mare din lemn și împrejurimi superbe. Puteai ajunge pe jos la pădurile și dealurile din apropiere. Mai era și un iaz unde și cel mai nepriceput pescar putea prinde pește¹. Scriitorul Gleb Uspenski a immortalizat regiunea în câteva nuvele adorate de cititorii ruși, inclusiv de Vladimir Ulianov. Uspenski locuise la una dintre moșiile lui Sibireakov la sfârșitul anilor 1870. Soția sa fusese profesoară la o școală pe care Sibireakov o ridicase acolo, iar magnatul era patronul financiar al operelor sale²; îl considera pe scriitor un portretist strălucit al peisajului local și al oamenilor locului. De asemenea, a dezvăluit dificultățile prin care treceau țăranii săraci, care se confruntau cu datoriile, cu lipsa de pământ și cu poliția. Dar, spre deosebire de alți romancieri din acea perioadă, nu idealiza țăranimea. Vedeă cât de dezbinăte erau satele din cauza conflictelor legate de pământ și bani. Denunța înclinația țăranului spre beție, violență și intoleranță față de străini³. Toate astea l-au transformat într-un personaj nepopular pentru socialiști, dar nu și pentru Vladimir Ulianov. Mai târziu, Ulianov și alți marxiști ruși au devenit faimoși pentru atacurile lor ofensatoare la adresa

atitudinilor și practicilor țăranilor. De obicei, analiza lor își avea rădăcinile în ideile lui Karl Marx și Friedrich Engels. Dar, de dragul acurateței, ar trebui recunoscut că nuvelele lui Gleb Uspenski au avut meritul de a fi contribuit la dezvoltarea intelectuală a lui Vladimir Ulianov.

Pentru familia Ulianov, era o perioadă de schimbări. În timp ce se acomoda la Alakaevka, Maria Aleksandrovna l-a convins pe Vladimir să se îngrijească de noua proprietate. Verișorii săi din familia Ardașev – Aleksandr și Vladimir – supravegheaseră moșia de la Kokușkino, iar Maria Aleksandrovna voia ca fiul ei cel mare să facă la fel cu noua lor proprietate⁴.

La început, el a făcut ce i s-a cerut, ieșind să-i cunoască pe țărani și făcând planuri pentru administrarea moșiei. Între timp, Anna Ilinicina studia acasă pentru a deveni profesoară și ajuta la îngrijirea gospodăriei. Olga lucra mai abitir decât toți. După ce plecase de la gimnaziu, părea că voia să studieze 24 de ore din 24. Ambiția ei era să se înscrie la medicină la Universitatea din Helsingfors (Helsinki), care – spre deosebire de celelalte universități din Imperiul Rus – le permitea și femeilor să obțină diplome⁵. Copiii mai mici, Dmitri și Maria, mergeau la școală în Samara. Dmitri spera și el ca după școală să studieze medicina la universitate. Mama era mulțumită de obiectivele lor. Voia cu disperare să-i abată pe copii de la implicarea în politică, mai ales pe Anna și Vladimir, care deja avuseseră probleme cu autoritățile.

Totuși, Vladimir se dovedea a fi un administrator de fermă neconvingător. În Alakaevka locuiau țărani săraci și ranchiunoși; aceasta era realitatea în întreaga regiune a Volgăi, în special în cazul țăranilor din gubernia Samara. Nobilii latifundieri locali văzuseră Edictul de Emancipare din 1861 ca pe o oportunitate de a păstra cât de mult pământ se putea și de a scăpa de toate obligațiile față de iobagi. Rezultatul a fost o „foame de pământ” printre țărani. Țărănimea avea o zicală pentru moșieri: „Noi suntem ai voștri, dar pământul e al lui Dumnezeu”. Țăranii ruși credeau că ordinea socială din mediul rural nu era firească. Ei considerau că numai cei care munceau fizic pământul trebuiau să aibă dreptul de a profita de pe urma lui. Această atitudine era des întâlnită chiar și pe moșiile deținute de binevoitorul Konstantin Sibireakov. Nici moșierii de după el nu au reușit să atenueze resentimentele țăranilor, așa că în câțiva ani toți au renunțat la agricultură și și-au vândut proprietățile. Majoritatea acestor latifundieri crezuseră că ar putea transforma satele în comunități socialiste. Țăranii erau însă sfidător de necooperanți, iar resentimentele lor față de proprietarii din clasa de mijloc nu au dispărut niciodată⁶.

Singura excepție de la exodul noilor latifundieri era Aleksandr Preobrajenski, care a crezut până în ziua morții sale că socialismul putea fi creat în satele Rusiei. Făcând cunoștință cu familia Ulianov, s-a împrietenit cu Vladimir. Dar cei doi gândeau diferit. Vladimir ajunsese deja la concluzia că socialismul rusesc trebuia să se fundamenteze

pe altă clasă socială decât țărănimea și-l vedea pe Preobrajenski ca pe un romantic prietenos, dar cu idei greșite⁷.

Ca fermier, Vladimir doar a simulat supunerea filială. Când totuși făcea ceva, prefera să predea în loc să muncească la fermă și și-a făcut publică în sat disponibilitatea de a-i instrui pe elevi⁸; însă nici din activitatea asta nu a făcut o prioritate. Aratul, semănatul, prășitul și recoltatul îl interesau și mai puțin. Nu știa mai nimic despre agricultură și nici nu voia să afle mai multe. Pasiunea sa se limita la ideile revoluționare și în scurt timp a renunțat la activitățile de administrator de moșie. În ceea ce-i privește, țăranii au intuit oportunitatea oferită de sosirea unei familii din clasa de mijloc de la oraș. Se țineau de șmecheriile lor obișnuite. De asemenea, furau. Șeptelul Ulianovilor era o pradă ușoară: mai întâi „a dispărut” un cal, apoi o vacă, iar când a dispărut și a doua vacă, Maria Aleksandrovna a renunțat să-l mai îndemne pe fiul ei să-și asume responsabilitatea administrării fermei. În schimb, a arendat proprietatea Alakaevka țăranilor, păstrând doar casa familiei⁹. În cele din urmă, a vândut pământul unuia dintre țăranii mai înstăriți din partea locului, un oarecare Danilin, iar după aceea familia nu a mai avut nicio legătură cu agricultura. Poate că asta a fost salvarea Ulianovilor, dat fiind că în timpul răscoalelor din 1905-1906 Danilin a fost omorât de țăranii din Alakaevka, care-l urau la fel de mult ca pe moșierii cărora acesta le luase locul¹⁰. Dacă Vladimir

Ulianov ar fi continuat să administreze moșia, ar fi putut avea aceeași soartă.

Toate aceste fapte sunt în dezacord cu opinia larg răspândită conform căreia ideile de mai târziu ale lui Vladimir erau fundamentate pe experiența personală trăită alături de țăranii din gubernia Samara. La Alakaevka, Vladimir își petrecea majoritatea timpului studiind, plimbându-se sau vânând; nu cunoștea nicio familie de țărani, iar asta nu-l deranja deloc. De fapt, Vladimir plănuia să părăsească ceea ce el numea „liniștită văgăună provincială” din Alakaevka imediat ce restricțiile impuse de Ministerul de Interne activităților sale vor lua sfârșit. Deși petrecuse acolo cinci veri la rând, nu avea nicio intenție să rămână mai mult decât era necesar¹¹. Mama sa nu-l mai putea controla. Când gesturile lui erau nepotrivite, ea spunea: „Ah, Volodea, Volodea, oare așa trebuie să te porți?”¹². Dar Maria Aleksandrovna trebuia să recurgă la șiretenie și persuasiune, căci ordinele nu mai erau eficiente.

Vladimir însă se distra. Pleca în plimbări lungi pe dealurile din jurul moșiei. Pescuia la iaz fie singur, fie cu vreun frate sau vreo soră de-a lui. Citea cu Olga Ilinicina poveștile despre regiune ale lui Gleb Uspenski; cei doi au petrecut mult timp împreună până când ea a plecat la Sankt-Petersburg pentru a-și continua studiile, în toamna anului 1890¹³. Dar era mulțumit și să fie singur. Cea mai mare plăcere a lui era să se cufunde în cărțile sale. Detesta să piardă vremea și putea fi complet antisocial dacă simțea

că studiile îi erau întrerupte prea mult. Când mama sa aștepta la Alakaevka oaspeți pe care el nu-i cunoștea, se ascundea și-și vedea de citit¹⁴. În mod excepțional, o lăsa pe sora lui Maria să stea alături de el când o ajuta la teme¹⁵. Maria își transferase afecțiunea pentru răposatul ei tată către cel mai în vârstă bărbat Ulianov rămas în viață. Dar Vladimir era un pedagog exigent. A doua zi verifica dacă sora sa memorase ceea ce-i spusese el și dacă nu cumva doar scrisese după dictare.

Se purta așa cum se purtase cu el tatăl său. Străduindu-se din răspuțeri să fie autodidact, urma din nou modelul patern. Însă preocuparea sa principală era marxismul, nu pedagogia. Acesta îi domina într-atât viața, încât se apucase să traducă în rusă *Manifestul comunist*¹⁶. De asemenea, învăța engleza, pentru a putea citi în această limbă. Mulți ani de aici înainte, o astfel de muncă avea să fie pentru el o modalitate de a se destinde. Lecțiile sale ca poliglot îl încurajaseră să considere o oră petrecută studiind un dicționar într-o limbă străină una dintre micile plăceri ale vieții. Vladimir încerca, așa cum făceau și alții din generația lui, să hotărască pentru sine cum ar trebui să încerce mișcarea revoluționară să reconstruiască Imperiul Rus. În acest scop, nu era suficient să-i citești pe Marx și Engels sau să răsfoiești ultimele cărți interesante apărute în germană, franceză și engleză. Era de datoria lui să studieze tendințele de la acea vreme în economia Imperiului Rus pentru a-și da seama care erau opțiunile politice și sociale.

Un tânăr de nouăsprezece ani mai puțin interesat de carte s-ar fi putut împrieteni cu țăranii săi. Dar transformarea lui Vladimir într-un revoluționar s-a produs mai mult prin intermediul unor volume despre țăărănime decât prin experiență nemijlocită. Voia să-și continue studiile în străinătate, dar în iunie 1889 autoritățile i-au respins din nou cererea. Totuși, în următoarea lună poate că s-a gândit că a avut noroc că nu mai locuia în Kazan, deoarece poliția îi arestase pe membrii cercului revoluționar al lui Fedoseev.

Pe atunci, Maria Aleksandrovna deja acceptase ideea că Vladimir nu avea să devină niciodată fermier și se hotărâse să se mute cu familia la Samara. Au plecat din Alakaevka pe 5 septembrie 1889, stabilindu-se în cele din urmă într-o casă închiriată de pe strada Voskresenskaia. Vladimir era încântat; a căutat imediat biblioteca publică și pe disidenții politici locali. Cei care criticau ordinea politică și socială țaristă frecventau aceleași biblioteci, librării și cafenele. Au primit cu brațele deschise o persoană cu inteligența și energia lui Vladimir, iar el, la rândul său, a fost încântat să-l cunoască pe Aleksei Sklearenko, care conducea unul dintre cele mai serioase cercuri de dezbateri. Întâlnirile aveau loc de fiecare dată în apartamentul cu două camere al lui Sklearenko, de vreme ce Ulianov, care locuia cu mama sa, considera că nu ar fi putut pune la dispoziție locuința familiei sale pentru astfel de activități. Cercul era dedicat dezbaterilor de idei, iar Ulianov și-a citit lucrările pe care le scrisese despre istoria economică rusă¹⁷. Sklearenko

și Ulianov dădeau tonul. Ca absolvenți de gimnaziu, insistau ca grupul să studieze într-o manieră foarte academică. Membrii acestuia nu puteau trece la studiul teoriei socialiste decât după ce în prealabil se vor fi ocupat de cultură, istorie și economie¹⁸. Apoi invitau la dezbateri socialiști cu diferite convingeri de peste tot din Rusia. În decembrie 1889 au primit vizita lui M.V. Sabunaeu, una dintre cele mai active personalități ale terorismului rus de la acea vreme (după ce acesta stătuse un timp cu grupul lui Bogoraz în Kazan)¹⁹.

Deși voiau să schimbe lumea în beneficiul claselor sociale de jos, grupul lor încă nu avusese nicio încercare de dialog cu muncitorii din industrie sau cu țăranii. Ei erau studenți care se dedicau aprofundării unor subiecte ce lipseau din programele fostelor lor școli și universități. Din punct de vedere profesional, Sklearenko era familiarizat cu țărănimea în măsura în care slujba sa din administrația civilă îi impunea să facă deplasări în mediul rural. Dar, în mare parte, grupul credea că statisticile economice oficiale ofereau baza cea mai solidă pentru membri atunci când trebuiau să decidă ce era de făcut în privința Rusiei contemporane. Ulianov, în special, se concentra asupra formării sale ca teoretician²⁰. Se considera că răspunsurile se găseau în cărți, nu printre oameni. Și astfel, grupul se limita la a ieși pe străzile din Samara pe timp de noapte și a lipi pe ziduri proclamații revoluționare – iar Sklearenko îl impresiona pe Ulianov cu abilitatea sa de a provoca verbal

autoritățile. Însă principala activitate era inactivitatea: autodidacticism intelectual colectiv.

Care erau ideile la care adera grupul? Sklearenko era un socialist agrar care-i respecta pe teroriști. Vladimir Ulianov fusese încântat să-l cunoască pe Sabunaev, susținătorul terorismului care vizitase grupul; iar în 1891 a profitat de ocazia de a cunoaște un alt simpatizant terorist, pe Maria Golubeva, care fusese exilată în Samara în toamna anului 1891. S-au cunoscut printr-un prieten comun, un alt terorist, Nikolai Dolgov, care locuia în oraș și îi dăduse acesteia adresa familiei răposatului Aleksandr Ulianov. La rândul său, Vladimir Ulianov îl impresionase deja pe activistul veteran Dolgov cu atitudinile sale antițariste: „Da, într-adevăr, în toate privințele: a ținutei, a comportamentului, a conversației – ei bine, pe scurt, în toate privințele”. Golubeva a încercat să-l atragă spre doctrinele terorismului agrar. Nu a reușit, dar a observat totuși că unele doctrine, în special cele despre „preluarea puterii”, nu păreau să-i pună probleme. Principala lor neînțelegere era pricinuită de credința ei în potențialul revoluționar al „poporului”. La momentul respectiv, Ulianov respinsese deja posibilitatea de a face revoluție fără a pune accent pe lupta de clasă. Susținea că era necesar să te bazezi pe anumite clase sociale, iar pentru el clasa muncitoare avea întâietate în făurirea unei societăți socialiste²¹.

Vladimir continua să se vadă și cu foști partizani și susținători ai Libertății Poporului. Unul dintre aceștia era

Apollon Șuht, cu zece ani mai în vârstă decât el, care venise în Samara după o perioadă de exil în Siberia. Prietenia dintre ei era atât de strânsă încât, atunci când s-a născut fiica familiei Șuht, Asia, în 1893, cuplul l-a rugat pe Vladimir Ulianov să-i fie naș²². Asta ne arată că Vladimir Ulianov păstra multe dintre elementele exterioare ale modului de viață rus al vremii, complotând în același timp pentru a le elimina printr-o revoluție sângeroasă. În orice caz, prietenia strânsă cu un fost activist al Libertății Poporului nu l-a împiedicat să caute o cale diferită de a construi o societate socialistă în Rusia. Aveau în comun ura față de țarism, iar Ulianov era deopotrivă intrigat și oripilat de o nuvelă a lui Anton Cehov, „Salonul nr. 6”, despre o persoană publică fără probleme mintale care fusese închisă la ordinele Ohranei: „Când am terminat de citit nuvela aseară, mi s-a făcut pur și simplu rău. Nu puteam să stau în cameră, așa că m-am ridicat și am ieșit. Mă simțeam de parcă eu fusesem închis în Salonul nr. 6”²³.

Atât Ulianov, cât și Sklearenko își vedeau în continuare de studierea lucrărilor despre economia Imperiului Rus. Sklearenko era interesat de impactul producției industriale la scară redusă – din atelierele meșteșugărești – asupra creșterii economice a Rusiei, iar lui Ulianov îi plăceau discuțiile lor periodice. În alte privințe s-a arătat însă reticent. Nu a fost de acord cu refuzul lui Sklearenko de a analiza obiectiv dezvoltarea economiei capitaliste. Sklearenko nu era pregătit să accepte că dispariția țăranimii era justificată de o „necesitate istorică” și, la fel ca

mulți alți activiști revoluționari ai generației sale, încerca să găsească modalități de a menține o clasă numeroasă de mici proprietari de pământ după ce revoluția împotriva monarhiei se va fi încheiat. Printre partenerii de discuție ai lui Ulianov erau și cei care doreau ca socialismul să se dezvolte mai curând printre țăranii decât printre muncitori. Principalul susținător al acestei idei era Aleksandr Preobrajenski, care încă se străduia să pună bazele propriei colonii agrare socialiste undeva pe lângă Alakaevka²⁴. Ulianov s-a contrazis atât cu Sklearenko, cât și cu Preobrajenski. Capitalismul, susținea el, avea să urmeze calea schițată de Marx și Engels în Marea Britanie și preconizată de Plehanov pentru Rusia. Nu era loc pentru sentimentalisme. Existau doar legile de fier ale progresului economic. Rusia pășise pe calea capitalismului și nu putea să nu acționeze în acord cu cererile economiei de piață contemporane.

Astfel, clasa socială a țăranimii era sortită să se împartă în două mari blocuri antagoniste: o clasă de mijloc rurală („burghezie”) și o clasă muncitoare rurală („proletariat”). În lunile de iarnă, Ulianov s-a străduit să aprofundeze cunoașterea textelor marxiste fundamentale: *Capitalul* și *Mizeria filosofiei* de Marx, *Anti-Dühring* și *Situația clasei muncitoare din Anglia* de Engels, *Divergențele noastre* de Plehanov. În tot acest timp îi era confirmată intuiția că viitorul Rusiei stătea în industrie, urbanizare și organizare socială la scară largă. Problemele morale erau pentru el irelevante. Preluase deja de la Marx o filosofie a istoriei care

evidenția faptul că ideile convenționale din societate au fost mereu modelate de clasele conducătoare în interes propriu. Prin urmare, moralitatea era un derivat al luptei de clasă. Orice valoare politică, socială și culturală avea doar o însemnătate „relativă”. „Binele absolut” nu exista, iar singurul criteriu pentru ghidarea acțiunii era: facilitează aceasta parcurgerea mai rapidă și mai eficientă a etapelor necesare pentru crearea unei societăți comuniste²⁵?

Tovarășii săi Aleksei Sklearenko și Isaak Lalaianț au fost luați prin surprindere de ideea respingerii sentimentelor în politică. Deveniseră activiști revoluționari parțial pentru că voiau să slujească „poporul”. Nu erau nici ei muncitori sau țărani și credeau că datoria unui intelectual rus era să sprijine elementele oprite și asuprite din societate. Erau membri tipici ai intelighenției cu muștrări de conștiință. Ce vedeau în tovarășul lor nou-sosit era o persoană încântată de respingerea unor concepte precum conștiința, compasiunea și mila.

Abia mai târziu aveau să acorde importanță durității lui. La momentul respectiv erau doar derutați și nimic mai mult. Și se simțeau în largul lor cu el ca tovarăș. El era pentru prima dată membru permanent al unui grup voluntar format din indivizi din generația sa și îi agreea la fel cum îl agreeau și ei pe el. Când își prezenta lucrările, cu grafice și tabele minuțios trasate, ceilalți erau pur și simplu încântați să aibă în mijlocul lor o persoană atât de înzestrată. Ar fi putut să-i eclipseze din punct de vedere academic, însă nu era stilul lui. Participa cu entuziasm la

călătoriile lor sociale. Cu toții se bucurau de ieșirile pe care le făceau în afara Samarei. Puteau să vorbească și să dezbată fără teamă că vor fi surprinși de poliție și, în același timp, să se distreze. Evident, aveau senzația că timpul era de partea lor. Cu siguranță structura existentă a statului și a societății nu mai putea rezista mult! În ciuda oricăror disensiuni dintre ei, erau de acord în privința putreziciunii statu-quoului. Erau hotărâți să răstoarne monarhia Romanovilor. Sklearenko era atât de pornit, încât în timpul ultimului său interogatoriu din închisoarea din Samara aruncase cu o călimară într-un jandarm.

Vladimir Ulianov își limita escapadele la plimbările ocazionale cu barca pe Volga de unul singur. Parcurgea mulți kilometri în aval, până la râul Usa, apoi urca înapoi pe Volga. O astfel de călătorie îl putea ține departe de familie trei sau patru zile și nu era lipsită de pericole, din cauza vânturilor și a curenților imprevizibili. Dar își dădea seama că exercițiul fizic și splendoarea fluviului Volga și a mediului rural îl eliberau de frustrarea pe care o simțea deoarece era nevoit să stea cu mama sa în Samara.

Între timp, în relațiile cu autoritățile avea o purtare foarte civilizată. Asta nu se datora doar codului său de conduită, care-i impunea să fie manierat (mai puțin în disputele cu tovarășii săi revoluționari), ci și dorinței de a nu se expune unor riscuri inutile. Totuși, pasiunea ardea la fel de puternic în Ulianov ca și în Sklearenko, foarte probabil chiar mai puternic. Avea o ură viscerală față de cele mai mici semne de ilegalitate sau corupție din Rusia

epocii și niciodată nu le accepta fără să protesteze, mai ales atunci când era afectat direct. Putea accepta o vreme ierarhia socială existentă. Până când revoluția prezisă avea să instaureze o ordine cu totul nouă, beneficia bucuros de propriul statut nobiliar. Când a plecat de pe moșia de la Alakaevka, familia Ulianov a încredințat afacerile unui administrator pe nume Krușviț, a cărui îndatorire era să colecteze rentele de la țărani. Ulianovii trăiau din profitul obținut astfel, iar Vladimir nu era jenat să-și amelioreze condițiile materiale de trai potrivit regulilor capitalismului atât timp cât trăia sub umbrela sistemului economic capitalist.

Dar orice încălcare a drepturilor sale legale îl înfuria în așa măsură, încât își uimea prietenii și rudele. Aflat într-o călătorie la Sâzran, în apropiere de orașul său natal Simbirsk, el și cumnatul său Mark Elizarov au tocmit un barcagiu să-i treacă pe celălalt mal al Volgăi. În acest fel, au ignorat monopolul neoficial impus de un negustor avut din Sâzran, Arefev, care deținea un vas cu aburi. Când Ulianov și Elizarov erau pe la jumătatea șenalului, Arefev și-a trimis vasul să le blocheze trecerea și să-i ia la bord. Înainte să se recurgă la forță, Ulianov i-a spus căpitanului vasului: „Nu contează că Arefev a arendat traversarea râului; e treaba lui, nu a noastră, și asta nu vă dă în niciun fel nici lui, nici ție dreptul de a acționa ilegal pe Volga și de a reține oameni cu forță”²⁶. Ulianov și-a notat meticulos numele căpitanului și ale celorlalți angajați, în vreme ce Arefev se plimba țațoș de colo colo. Fratele său a remarcat

mai târziu că oricine altcineva s-ar fi calmat „din inerție și din indolență «rusească»„. Nu și Vladimir Ulianov. La întoarcerea în Samara, a făcut o plângere oficială către autorități. Samara se află la o sută de kilometri de Sâzran, iar Arefev s-a folosit de influența pe care o avea în Sâzran pentru a amâna procesul; până la urmă au avut loc două audieri, însă fără niciun rezultat.

Maria Aleksandrovna a încercat să-și convingă fiul să renunțe: „Dă-l încolo pe negustorul ăsta. O să amâne procesul din nou și o să mergi acolo degeaba. În plus, ar trebui să ții minte că au prins pică pe tine!“. Considera – pe bună dreptate – că Vladimir se ambalase prea tare, dar el nici nu a vrut să audă. Dimineața devreme a luat trenul pentru a participa la a treia audiere și, în cele din urmă, i s-a făcut dreptate. Spre uimirea tuturor, negustorul Arefev a fost condamnat la o lună de închisoare²⁷.

Vladimir a avut câștig de cauză datorită cunoștințelor sale tot mai vaste de legislație imperială și caracterului său. De îndată ce familia s-a mutat la Samara, a trimis din nou cereri pentru a i se permite să studieze la universitate. Iată cum începea scrisoarea sa către Ministerul Instrucțiunii Publice: „În decursul a doi ani de la terminarea studiilor gimnaziale, am avut în mare măsură prilejul să mă conving de enorma dificultate, dacă nu de imposibilitatea, pentru oricine de a-și găsi o meserie fără să fi avut parte de o educație specială“. Disperat să studieze la o universitate imperială rusească, a cerut să i se dea voie să susțină examenele de la Drept ca student la fără frecvență²⁸. Mama

sa i-a sprijinit apelul, trimițând propria scrisoare, și pe 12 iunie 1890 Vladimir a primit în sfârșit acordul necesar și a început procesul de înmatriculare la Universitatea din Sankt-Petersburg²⁹. Fiind obișnuit cu studiul individual, statutul de student la fără frecvență nu-i puneă nicio problemă. De asemenea, avea bani să-și cumpere manualele necesare. Până când avea să poată merge la Sankt-Petersburg, apela la alți membri ai familiei, precum Olga Ilinicina, să se ducă în librării pentru el, iar verișorul său Vladimir Ardașev îl sfătuia cu privire la lecturile necesare pentru a obține diploma³⁰.

Acestea erau avantajele când făceai parte dintr-o familie unită și prosperă, avantaje de care majoritatea revoluționarilor contemporani cu el nu se bucurau. În sfârșit, pentru băieții și fetele Mariei Aleksandrovna viața reintra pe un făgaș normal după dezastrele din ultimii ani. Olgăi Ilinicina îi fusese zădărnicită dorința de a studia medicina la Universitatea din Helsingfors; învățase suedeza pentru a îndeplini cerințele de admitere, însă nu adăugase și finlandeza la lista ei de abilități, așa că nu a putut fi admisă³¹. În schimb, în 1890 s-a dus să urmeze Cursurile de Educație Superioară pentru Femei la Sankt-Petersburg și a devenit profesoară. Câțiva dintre verișorii ei din familiile Veretennikov, Ardașev și Zalejski erau deja studenți în capitală și se vedea cu ei destul de des³². Nu existau semne că Olga s-ar fi implicat în activități revoluționare (deși prietenele ei Apollonaria Iakubova și Zinaida Nevzorova aveau să devină în scurt timp activiste

marxiste)³³. Maria Aleksandrovna se putea simți din ce în ce mai relaxată din moment ce Dmitri și Maria își vedeau de învățătură la gimnaziu, iar Anna s-a căsătorit cu logodnicul ei Mark Elizarov în iulie 1889, avându-l pe Vladimir ca martor³⁴. Cât despre acesta din urmă, mama sa știa că urma să se pregătească așa cum se cuvine pentru examenele de la Universitatea din Sankt-Petersburg.

Capacitatea lui Vladimir de a asimila informații era atât de mare, încât în martie 1891 era deja pregătit să meargă în capitală și să susțină primele examene. A închiriat o cameră liniștită într-o clădire de lângă Neva. Vladimir și Olga se vedeau des. Deși Olga era mai mică, ea și mama ei discutau regulat despre Vladimir în scrisorile lor. Pe 8 aprilie, Olga scria:

Mie se pare, mamă, că te îngrijorezi fără motiv că o să-și distrugă sănătatea. În primul rând, Volodea este înțelepciunea întruchipată și, în al doilea rând, examenele sunt foarte ușoare. Deja a susținut două și a luat 5 la ambele. Sâmbătă (a avut un examen vineri) a luat o pauză: dimineață s-a dus până la Nevski Prospekt, iar după prânz a venit pe la mine și am făcut împreună o plimbare pe malurile Nevei – ne-am uitat la un spărgător de gheață și după aceea s-a dus la familia Peskovski.

N-o să renunțe la somn noaptea din moment ce nu e deloc nevoie: un creier nu poate funcționa 24 de ore din 24, așa că trebuie și odihnă. Merge și ia masa de prânz în fiecare zi – prin urmare, continuă să fie un plimbăreț [*progulivaetsie*]³⁵.

Acest mic fragment ilustrează atenția de care se bucura Vladimir din partea familiei – sau cel puțin din partea femeilor din familie. Era prețuit ca nimeni altul. Cu cât așteptările erau mai mari în privința sa, cu atât i se oferea mai mult sprijin.

Nu fusese „răsfățat” în sensul de a fi copleșit cu daruri sau de a i se permite să se comporte mereu necuviincios. Dar, deși nu era singur la părinți, era înconjurat de ceea ce s-ar putea numi o aură de susținere oferită cu căldură. Grija mamei sale față de el era infinită, iar surorile Anna, Olga și, mai târziu, Maria îl ajutau cu orice le cerea. Vladimir învățase cum să se folosească de interacțiunile emoționale din familie. Era un tertip care i-a influențat viața politică de mai târziu. Îl făcea să plece de la premisa generală că ceilalți trebuie să-i facă pe plac. Astfel, și-a conturat imaginea de „lider înnăscut”. Dar în același timp i-a redus capacitatea de a conștientiza dificultățile pe care le provoca. Era atât de obișnuit ca lucrurile să meargă așa cum își dorea el, încât, dacă era refuzat în vreun fel, urma cel mai probabil un acces de furie. Detesta să-i stea ceva în cale. La tinerețe ajunsese într-un târziu să semene cu un copil răsfățat crescut de patru femei.

Una dintre aceste femei, Olga, nu avea să mai fie mult timp alături de el. Simțindu-se neîmplinită după cursurile de pedagogie, plănuia să plece în străinătate și să studieze medicina, așa cum își dorise dintotdeauna³⁶. La sfârșitul lui aprilie 1891, s-a îmbolnăvit la Sankt-Petersburg și a fost dusă la Spitalul Aleksandr. De data asta era rândul lui

Vladimir să comunice cu mama sa. Conținutul telegramei sale era următorul: „Olea [numele de alint al Olgăi] are febră tifoidă, e la spital, condițiile sunt bune, doctorii speră la un rezultat pozitiv”. Pentru moment nu considera că Maria Aleksandrovna trebuia să plece din Samara. Dar starea Olgăi s-a agravat odată cu declanșarea unei infecții puternice a pielii, cunoscută sub numele de „focul Sfântului Anton”. La începutul lunii mai expedia o nouă telegramă către Samara: „Starea Olei s-a înrăutățit. N-ar fi mai bine ca mama să vină mâine?”³⁷. Maria Aleksandrovna și-a luat bilete de tren pentru Moscova și apoi pentru Sankt-Petersburg. Dar a ajuns prea târziu. Olga a murit pe 8 mai 1891, dată care, printr-o coincidență teribilă, era aceeași cu cea la care fusese executat în 1887 fiul ei cel mare, Aleksandr. Olga avea doar nouăsprezece ani și fusese tovarășa de joacă a lui Vladimir în copilărie. A fost îngropată în cimitirul luteran Volkovo, la periferia sudică a Sankt-Petersburgului. După înmormântare, Maria Aleksandrovna s-a întors degrabă la Simbirsk pentru a avea grijă de restul familiei.

Alegând cimitirul Volkovo, ea încălcase legea. Oricărei persoane botezate în religia creștină ortodoxă îi era interzis să treacă la altă credință sau confesiune, iar interdicția era valabilă atât în timpul vieții, cât și după moarte. Olga fusese botezată de un preot ortodox și ar fi trebuit îngropată tot cu un preot ortodox. Autoritățile statului interveneau rareori pentru a preveni sau a pedepsi nesupunerea, dar insistența Mariei Aleksandrovna ca un

pastor luteran să officieze slujba de înmormântare era cu siguranță un semn al marginalizării sociale ce caracteriza familia Ulianov. Nu-i mai păsa de ce credeau cei din înalta societate despre ea. Ostracizarea cu care se confrunta familia de la spânzurarea lui Aleksandr Ulianov i-a spulberat orice iluzie și voia să-și ducă viața așa cum îi convenea. Nu e vorba că ar fi avut convingeri religioase deosebit de puternice. Mai curând prefera să facă lucrurile după cum îi era pe plac. Fiul său Vladimir abandonase cu totul religia la șaisprezece ani și, ca un adept înfocat al gândirii revoluționare ruse, era ateu. Pentru el nu avea nicio importanță dacă cimitirul era ortodox sau luteran. Rolul său, așa cum îl vedea el, era pur și simplu acela de a se ocupa de pregătirile pentru înmormântare în așa fel încât acestea să fie cât mai puțin neplăcute pentru mama sa.

Deși era atent cu ea, nu și-a afișat foarte mult sentimentele. Așa fuseseră crescuți Ulianovii. Autocontrolul era o virtute de familie. În mod cert, și el, și sora sa Anna erau foarte schimbători; mai mult, Vladimir avea o fire impulsivă, colerică, pe care cei din familie o știau foarte bine, dar o arăta numai atunci când cineva îl provoca. Situația aceasta era diferită, cerându-i să-și țină bine în frâu emoțiile.

Vladimir a însoțit-o pe mama lui la întoarcerea în Samara și nu a revenit în capitală până la a doua sesiune de examene, în septembrie. Cele două sesiuni au cuprins o evaluare scrisă și treisprezece examene orale la materii care

acopereau nu doar proceduri judiciare, ci și legislație ecleziastică și regulamente polițienești³⁸.

Hagiografii săi de mai târziu nu au menționat aceste aspecte. Se pare că era lipsit de tact să menționezi că dușmanul statului polițienesc al Romanovilor și fondatorul primului stat ateu din lume ar fi putut alege să studieze legislație bisericească și regulamentele polițienești. Totuși, Vladimir s-a bucurat de mult succes, primind cele mai mari note la toate materiile. A fost singurul student din anul său care a reușit asta. Evaluatorii au recomandat ca el să primească din partea Universității Imperiale din Sankt-Petersburg calificativul „foarte bine” la diploma de absolvire, iar pe 12 noiembrie 1891 s-a întors la Samara cu atestatul care îi permitea să înceapă să lucreze ca avocat. Era încă una dintre ciudățeniile vieții publice țariste: tânărul căruia statul i-a dat voie să profeseze avocatura făcea încă obiectul unei supravegheri secrete a poliției pe motiv că încerca să submineze ordinea legală a statului.

A ales să înceapă să profeseze în biroul de avocatură al lui Andrei Hardin, cel cu care jucase șah prin poștă cu trei ani înainte. După mutarea la Samara, familiile Ulianov și Hardin au devenit tot mai apropiate. Olga fusese prietenă cu una dintre fiicele lui Andrei Hardin și-și scriau una alteia când Olga era la Sankt-Petersburg³⁹. Relația aceasta avea și o nuanță politică. Din cauza opiniilor sale politice, autoritățile din Sankt-Petersburg considerau că avocatul Andrei Hardin „nu prezenta mare încredere”, astfel că și el se afla sub supraveghere⁴⁰. Pentru Vladimir Ulianov era

alegerea firească pentru cei cinci ani de ucenicie în avocatură. Perioada în care a fost asistent de avocat a început la 30 ianuarie 1892.

La Samara, s-a reunit cu tovarășii săi din grupul de marxiști înființat de Aleksei Sklearenko. Munca sa ca asistent de avocat nu avea să interfereze niciodată cu implicarea lui revoluționară. În acea perioadă, regiunea Volga traversa o criză cruntă. În 1891-1892 a fost lovită de foamete, apoi de holeră și tifos. Principalele victime erau săracii de la sate. Potrivit unor statistici credibile, au pierit în jur de 400.000 de supuși ai lui Alexandru al III-lea. Majoritatea celor care criticau guvernul imperial îi socoteau vinovați pe miniștrii acestuia. Romancierul Lev Tolstoi a inițiat o campanie pentru ajutorarea celor afectați de foamete, prin care s-a strâns o mare sumă de bani pentru a furniza alimente de bază în regiune. În străinătate, relatările despre țăranii care mureau au diminuat mai mult ca niciodată popularitatea dinastiei Romanovilor. Era larg răspândită părerea că țărănimea nu ar fi avut niciodată de înfruntat foamea dacă nu ar fi avut de plătit dări împovărătoare. În realitate, probabil că nu era adevărat. Veniturile statului proveneau mai curând din accize decât din impozitare directă și, prin urmare, ar fi fost absurd ca Ministerul de Finanțe să-i sărăcească deliberat pe țăranii din dorința de a dezvolta industria. Dimpotrivă, bugetul guvernului central depindea în mod esențial de puterea țăranilor și a altora de a cumpăra votcă, sare și alte produse accizate. Faptul că milioane de țăranii trăiau într-o

sărăcie înfiorătoare e indiscutabil, însă este mai puțin probabil ca aceasta să fi fost consecința poverii fiscale, și nu a condițiilor meteorologice capricioase și a metodelor înapoiate de a face agricultură.

Dar majoritatea radicalilor ruși nu acordau guvernului prezumția de nevinovăție. Pentru ei, foametea era un indiciu oribil al incapacității și brutalității regimului. Susțineau de asemenea că reputația întregii țări fusese compromisă în Europa. Ajutoarele în alimente erau insuficiente. Spitalele erau puține și murdare. Birocrația civilă reacționa extrem de lent. Marxiștii, socialiștii agrari și liberalii erau de acord că țarismul era în mod evident putred și că, pe termen scurt, opoziția regimului ar trebui să dea o mână de ajutor organizațiilor de voluntari ce căutau să combată foametea.

Vladimir Ulianov s-a remarcat prin opinia sa contrară restului intelighenției. Nu a acceptat nici măcar formarea unor organizații de combatere a foametei cu scopul de a le folosi pentru răspândirea propagandei revoluționare⁴¹. Inima îi devenise de piatră. Singur, practic, printre revoluționarii din Samara și chiar din întregul imperiu, susținea că foametea era rezultatul industrializării capitaliste. Detașarea sa emoțională i-a uimit până și pe membrii familiei sale. Sora lui Anna mergea prin oraș să-i ajute pe bolnavi, oferindu-le medicamente și sfaturi. Vladimir Ilici a refuzat s-o însoțească⁴². Maria Ilinicina era derutată; nu înțelegea cum se putea împăca poziția adoptată de fratele său cu aderarea lui la o ideologie a cărei

menire era să-i sprijine pe cei săraci și oprimați. Într-una din rarele ocazii în care l-a criticat implicit, a făcut următoarea comparație între frații ei Aleksandr și Vladimir: „Dar [Vladimir Ilici], mi se pare mie, avea o fire diferită de a lui Aleksandr Ilici, deși erau apropiați. Vladimir Ilici nu avea darul sacrificiului de sine, deși și-a dedicat întreaga viață cauzei clasei muncitoare”⁴³.

Nimic nu-i putea zdruncina lui Vladimir Ulianov credința că sărăcirea în masă era inevitabilă. Țărănimea plătise dintotdeauna un preț îngrozitor pentru dezvoltarea industrială – și așa avea să fie și în Rusia de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Pentru Ulianov, capitalismul, prin natura sa, avea să dăuneze multor oameni și să-i omoare pe mulți. Contramăsurile omenoase nu erau doar inutile; ele erau chiar dăunătoare deoarece încetineau dezvoltarea capitalismului și, ca atare, succesul deplin al socialismului. Astfel, potrivit lui Ulianov, foametea „juca rolul unui factor de progres”, încât a refuzat categoric să sprijine eforturile de combatere a ei⁴⁴. Lipsa lui de sensibilitate în această privință a fost ieșită din comun. Locuia în guberniile de pe Volga, adică chiar în regiunea unde se dezlănțuise foametea. Țăranii se târau spre orașe cerșind mâncare și locuri de muncă. Pe străzi erau cadavre. Cu toate acestea, Ulianov, încremenit în propria sa analiză rațională, nu avea să se lase condus de emoții. Nu a fost doar martorul ororilor înfometării în masă, ci a și luat parte la ele. Familia lui obținea venituri de pe urma unei moșii din gubernia Samara, și totuși el a insistat ca Krușviț, care administra

proprietatea pentru Ulianovi, să le achite exact suma cu care se înțeleseseră, ceea ce însemna că țăranii trebuiau să plătească integral, indiferent de circumstanțe⁴⁵.

Această atitudine demonstrează că, oricât era de influențat de ideile socialismului agrar rus, nu i-a fost niciodată milă de țărani. În această privință, avea aceeași opinie ca și mentorul său de departe, Gheorghe Plehanov. Ulianov îl urma pe Plehanov în interpretarea sa primară a marxismului și-l ridica la rangul de idol. Pentru Ulianov, interpretarea pe care o dădea Plehanov lucrărilor lui Marx și Engels era cea mai bună, deși, de fapt, printre revoluționarii din Imperiul Rus se discuta aprins dacă Plehanov le înțelesese așa cum trebuia. În 1881, Vera Zasulici, teroristă socialistă agrară, îi scria lui Marx însuși, întrebându-l dacă credea că schema de dezvoltare socială pe care o schițase pentru statele capitaliste avansate se aplica în mod necesar și Rusiei agrare. În multe dintre lucrările sale, Marx arătase că faza capitalistă își avea originea în adâncurile feudalismului. Marx preconiza că procesele interne ale capitalismului aveau să genereze criză după criză, ceea ce avea să conducă la preluarea puterii de către clasa muncitoare sărăcită, dotată de capitalismul însuși cu abilități educaționale și organizaționale. Astfel, trecerea de la feudalism la capitalism și apoi la socialism era nu numai de dorit, ci și inevitabilă. Dar, întreba Vera Zasulici, această înlănțuire de etape era valabilă pentru orice țară? Nu exista posibilitatea pentru o țară

predominant pre-capitalistă, așa cum era Rusia, să evite capitalismul și să treacă direct la socialism?

Răspunsul pe care l-a primit de la Marx a fost mulțumitor. Fără a pretinde că lucrarea sa *Capitalul* oferea un șablon pentru toate țările, Marx accepta ideea că economia agrară a Rusiei și tradiția devălmășiei în mediul rural ar putea permite țării să parcurgă transformarea socialistă fără industrializarea capitalistă. În felul acesta, Marx părea să accepte strategia socialiștilor agrari ruși. Și, într-adevăr, se știa că el și Engels îi admirau pe teroriștii antițariști și-i repudiau pe cei care se autointitulau marxiști, precum Plehanov, considerându-i pedanți și lași.

Astfel, se pare că, în controversa rusă pe tema capitalismului dintre socialiștii agrari și „marxiști”, Marx le-a luat partea socialiștilor agrari. Dar Marx nu fusese atât de ferm pe cât a pretins Zasulici. În privința posibilității ca o revoluție socialistă să se bazeze pe aspectele egalitare ale proprietății în devălmășie, el specificase că aceasta nu ar fi deloc o variantă realistă decât dacă partidele socialiste din țările capitaliste avansate din Vest ar prelua puterea în același timp. Era o rezervă foarte importantă. Mai mult, Plehanov insista ca Marx și Engels să admită că și în Rusia sosise capitalismul. Creșterea activității în fabrici, mine și bănci era un fapt incontestabil, așa cum o dovedeau toate statisticile oficiale. Zasulici însăși era una dintre adepții importanți ai lui Plehanov și-l ajutase să înființeze grupul Emanciparea Muncii în Elveția. Marx a murit în 1883, așa că atenția lui Plehanov s-a îndreptat spre Engels. Dar

Engels nu l-a acceptat imediat. Abia în 1892, cu trei ani înainte de a muri, Engels a admis că Plehanov și generația marxiștilor ruși – printre care și un autor încă obscur din Samara, Vladimir Ulianov – au avut dreptate să respingă socialismul agrar al înaintașilor lor. Grupul Emanciparea Muncii a deschis calea pentru ca marxiștii ruși să considere schimbul de scrisori dintre Marx și Zasulici drept un episod regretabil și trecător. Viitorul, insista Plehanov, stătea în punerea în aplicare a *Capitalului* în Rusia.

Vladimir Ulianov a fost de acord și își dorea să devină revoluționar. În 1892 a preluat doar paisprezece spețe ca avocat, una dintre acestea fiind acuzarea torționarului său personal, Arefev. Nu era un volum de muncă semnificativ, chiar dacă în cursul anului a fost afectat de o criză ușoară de tifos⁴⁶. În 1893, acesta s-a redus și mai mult: din ianuarie până în august, s-a ocupat numai de șase cazuri⁴⁷. Cei mai mulți dintre clienții săi proveneau din păturile mai sărace ale societății⁴⁸, dar el nu era nici pe departe un avocat susținător al cauzelor umanitare. Continua să trăiască din moștenirea de familie. Știa că mama sa nu avea să insiste niciodată ca el să-și câștige singur traiul. Munca lui adevărată, așa cum vedea el lucrurile, era aceea de a înțelege realitățile economice și oportunitățile politice din Imperiul Rus și a-și face cunoscute concluziile unui public cât mai larg din întreaga Rusie.

În acest scop, coresponda deja plin de vervă cu Nikolai Fedoseev, prietenul său din perioada petrecută la Kazan.

Fedoseev era prima persoană care îl putea pune la încercare din punct de vedere intelectual. Subiectul de discuție care îi captiva era unul de maximă importanță: soarta țăranimii odată ce Romanovii vor fi fost înlăturați și vor fi instaurate o republică democrată și o economie capitalistă. Spre deosebire de Ulianov, Fedoseev nu recomanda ca țăranii să fie abandonați fără remușcări capriciilor pieței. În schimb, sugera că o clasă socială foarte numeroasă de mici fermieri era compatibilă cu dezvoltarea capitalismului pe termen mediu. În Samara existau și marxiști care credeau că Ulianov nu luase în considerare așa cum ar fi trebuit compoziția socială și economică a Imperiului Rus. Piotr Maslov, cu trei ani mai vârstnic decât Ulianov, a dus mai departe ideile lui Fedoseev, susținând că dezvoltarea capitalistă rusă a fost încetinită de impozitarea dură a țăranimii de către cârmuire. Rezultatul, potrivit lui Maslov, a fost că doar cei mai bogați țărani au putut să-și sporească puterea de cumpărare și astfel i-au permis Rusiei să ajungă din urmă din punct de vedere industrial puterile capitaliste avansate. Obiecțiile sale față de orientarea fundamentală a capitalismului occidental conțineau precizări de natură morală și practică deopotrivă.

Ulianov însă voia să-și încerce propriile puteri. În vara lui 1893, fratele său Dmitri a absolvit studiile gimnaziale în Samara, iar familia a hotărât să se mute cu toții la Moscova. Perioada de exil a Annei se încheiase în urmă cu un an, iar Maria Aleksandrovna voia oricum să se mute într-o metropolă. Moșia de la Alakaevka era administrată în

continuare de Krușviț, aducând un profit substanțial, așa că familia s-a mutat cu chirie la Moscova. Tinerii Dmitri Ilici și Maria Ilinicina încă mai aveau nevoie de sprijin pentru studiile superioare, iar Maria Aleksandrovna voia să fie alături de ei în tot acest timp. Dar, procedând astfel, își slăbea controlul asupra lui Vladimir, care plănuia să-și facă un nume în saloanele elitei intelectuale din Sankt-Petersburg.

6

Sankt-Petersburg

1893-1895

Pe 20 august 1893, Vladimir Ulianov a plecat de acasă spre Sankt-Petersburg. Călătoria a început cu un drum lung parcurs cu vaporul, urcând pe Volga până la Nijni Novgorod, unde s-a cazat la Hotelul Nikanorov. Pentru prima dată, putea călători prin țară fără să fie nevoit să-i dea explicații mamei. Putea să-și petreacă timpul cum dorea.

Nijni Novgorod se află la confluența dintre Volga și râul Oka. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, orașul a cunoscut o creștere a producției industriale, dar era cunoscut mai ales ca un important port fluvial și în fiecare an avea loc aici cel mai mare târg din țară, de la jumătatea lui iulie până la începutul lui septembrie. Marele Târg atrăgea țărani și negustori ruși, precum și comercianții

musulmani care locuiau în guberniile de pe Volga. Jumătate de milion de vizitatori mișunau pe străzi, inspectând dughenele și tarabele pline cu tot felul de mărfuri, de la utilaje mecanice la pumnale meșteșugite și coșuri cu încălțăminte din pâslă și curele din piele. Pe timpul verii era întruna zarvă și îmbulzeală. Comercianții nu aduceau numai mostre din mărfurile lor, ci cărau cu ei tot stocul, în spinare sau cu vitele, caii ori cămilele. Țăranilor din cătunele îndepărtate, dacă veneau pentru prima oară la târg, cu greu le venea să creadă. Pentru ei, digurile masive, bursa de cereale și gara erau mai exotice decât orice ar fi putut visa. În același timp, țăranii cu opinci și cămăși grosolane erau o priveliște ciudată pentru vizitatorii care văzuseră doar Sankt-Petersburgul și locuitorii săi. Rusia veche și cea modernă se împleteau în Nijni Novgorod.

Dacă Ulianov a vizitat Marele Târg, nu a menționat totuși lucrul acesta. Ce-i drept, rar descria astfel de evenimente în corespondența sa, preferând să transforme spectacolul animat și plin de culoare al Rusiei într-un amestec de date economice abstracte. E destul de probabil să nu fi profitat de oportunitatea de a vizita dughenele și tarabele. În Nijni Novgorod, i-a căutat pe colegii săi marxiști, printre care Pavel Skvorțov și Serghei Mickiewicz¹, cu care avea prieteni în comun: înainte ca Ulianov să ajungă în Kazan², Skvorțov îl inițase acolo pe Fedoseev în marxism – iar Ulianov era bucuros să ia legătura cu revoluționari care-i împărtășeau preocuparea pentru cărți

și pentru analiza sistematică. Au stat până noaptea târziu discutând despre politică și economie. A doua zi, a luat trenul către orașul Vladimir. Scopul său era să-l găsească pe Nikolai Fedoseev, cu care se împrietenise în Kazan, și să-l întrebe ce părere avea despre scrierile sale³. Din păcate, Fedoseev era în Vladimir nu doar în exil, ci chiar în închisoare, încât întâlnirea nu a putut avea loc. Ulianov s-a dus la Moscova, unde a stat la rude și a lucrat în marea bibliotecă a Muzeului Rumianțev, înainte să ia trenul mai departe spre nord. A ajuns la Sankt-Petersburg pe 31 august⁴.

Pentru el, capitala reprezenta Noua Rusie. Țara, credea el, nu avea nicio șansă dacă progresul industrial și cel educațional nu puteau fi menținute – iar Sankt-Petersburgul se afla în avangarda acestei mișcări. Detesta Vechea Rusie. Câțiva ani mai târziu îi reproșa surorii sale Anna că alesese să locuiască la Moscova: „Dar ești de acord că Moscova e un oraș oribil? E un loc oribil în ceea ce privește petrecerea timpului, e un loc oribil pentru publicat cărți – și de ce stai totuși acolo? Mi-am ieșit din minți când Mark mi-a spus că te-ai opus mutării la Sankt-Petersburg”⁵.

Nu sutele de mii de muncitori din fabrici îl atrăgeau pe Ulianov în capitală, ci în special micul grup de tineri autori marxiști care scriau despre economia și societatea rusă. Existaseră și în deceniile anterioare mulți scriitori politici care criticaseră țarismul, printre care Aleksandr Herzen, Nikolai Cernâșevski, Mihail Bakunin, Piotr Lavrov și Nikolai

Mihailovski, însă cooperarea dintre ei era foarte dificilă, iar publicarea lucrărilor lor la edituri legale întâmpina și mai multe dificultăți. Nu și în cazul generației de autori a lui Vladimir Ulianov. Destul de mulți dintre ei activau în capitală, mai ales Piotr Struve, Mihail Tugan-Baranovski (prieten cu Sașa Ulianov) și Serghei Bulgakov. Alții, precum Piotr Maslov, aveau să li se alăture curând. Erau adepții analizei statisticilor oficiale cu privire la tendințele sociale și economice – iar în Rusia astfel de rapoarte apăreau cu nemiluita. Preocupările lor se situau în sfera politică, economică, sociologică și filosofică. Citeau lucrările de maximă importanță ale vremii în limbi străine și se străduiau să aplice Imperiului Rus cele mai noi idei. Reprezentau și prima generație de intelectuali care nu aveau un sentiment de inferioritate față de marii romancieri și poeți ce se afirmaseră în Rusia începând cu anii 1820: Pușkin, Lermontov, Turgheniev, Dostoievski și Tolstoi. Tinerii ultimului deceniu al secolului al XIX-lea simțeau că lor le revenise misiunea de a oferi răspunsuri definitive la întrebările privind viitorul Rusiei.

Ulianov a închiriat o cameră pe strada Iamskaia, fiind singurul chiriaș. Camera era curată, iar ușa capitonată din hol însemna că tânăra familie a proprietarei nu avea să-l deranjeze. Strada era avantajos situată, la doar un sfert de oră de mers pe jos de biblioteca publică de stat. Imediat după ce s-a cazat, s-a dus la mormântul Olgăi din cimitirul Volkovo pentru un moment de reculegere și, într-o scrisoare, i-a dat asigurări mamei sale că florile și crucea

erau la locul lor. Într-un post-scriptum menționa că nu prea mai avea bani. Încă nu-și primise toți banii din Samara. (Nu că ar fi fost foarte mulți, din moment ce nu lucrase în mod regulat.) O întreba pe mama sa dacă mătușa lui, Anna Veretennikova, le trimisese Ulianovilor partea ce li se cuvenea din arenda moșiei Kokușkino și, de asemenea, dacă Krușviț plătea la timp⁶.

Vladimir Ulianov urmărea să susțină revoluția, dar voia să o facă bucurându-se de tot confortul. Pe 3 septembrie, prevăzător, s-a angajat ca asistent de avocat la biroul lui Mihail Volkenștein. O scrisoare de recomandare de la Andrei Hardin ajunsese înaintea lui, iar el se pregătea pentru a obține recunoașterea ca avocat metropolitan. Însă, deși îi scrisese mamei că urma să aibă primul proces în cel mai scurt timp, lucrul acesta nu s-a întâmplat. Munca sa în domeniul juridic nu a trecut dincolo de nivelul unor sfaturi informale oferite când și când prietenilor și tovarășilor săi. De fapt, singura dată când Volkenștein și Ulianov au lucrat împreună a fost atunci când Volkenștein a încercat să-l elibereze pe cauțiune în 1896⁷. În realitate, pe Ulianov îl preocupa revoluția și considera că pentru asta trebuia să citească și să scrie despre dezvoltarea economică a Rusiei. Librăriile din Sankt-Petersburg erau mai bine aprovizionate decât cele din Samara. De asemenea, avea acces la literatura politică tipărită clandestin. Ulianov a căutat tot ceea ce se găsea din operele lui Marx și Engels. Le-a cerut fratelui său Dmitri și surorii sale Maria să caute la Moscova tot ce nu putea găsi el la Sankt-Petersburg,

inclusiv cel de-al treilea volum al *Capitalului* lui Marx⁸. Apetitul lui Vladimir pentru astfel de lecturi era de nestăpânit.

Primul său articol s-a numit „Noi schimbări economice în viața țărănească” și era consacrat unei interpretări marxiste a datelor cantitative despre țăranimea din sudul Rusiei, adunate de economistul V.E. Postnikov într-o carte ce se afla la momentul respectiv în centrul unei intense dezbateri publice. I-a trimis un exemplar lui Piotr Maslov la Samara și l-a rugat să-l trimită mai departe lui Fedoseev. Încrederea lui Ulianov creștea cu repeziciune, dar, în opinia colegilor analiști economici, încă nu-și dovedise cu adevărat talentul. Reacția lui Fedoseev conta pentru el. Îi ceruse de asemenea lui Maslov să facă „o analiză și o critică cât mai detaliate cu putință”. Până la acel moment, avusese deja parte de prima dezamăgire literară. Prestigioasa publicație din Sankt-Petersburg *Gândirea rusă*, renumită pentru că trata subiecte din domeniul vieții publice, i-a respins categoric articolul. Ulianov s-a gândit să-l publice sub forma unei broșuri⁹ de sine stătătoare, dar s-a ales praful și de această idee.

Reflectând asupra acestui refuz, eșecul nu i s-a părut neașteptat. Revista publicase recent un articol de V.P. Voronțov despre aceeași carte a lui Postnikov, iar Ulianov și-a spus că vederile politice liberale ale lui Voronțov aveau să fie totdeauna în asentimentul unei publicații liberale precum *Gândirea rusă*. Le-a explicat altora că, în vederea publicării, a mai nuanțat concluziile, dar că asta nu putea

fi de ajuns pentru a domoli ostilitatea redactorului¹⁰. E puțin probabil să fi fost singura cauză pentru care articolul nu a fost publicat. În orice caz, mai existau și alte reviste importante la care ar fi putut apela, inclusiv unele dispuse să preia articole scrise de marxiști. Gânditorii marxiști din anii 1890 aveau o superioritate intelectuală recunoscută chiar și de opozanții lor. Pentru Vladimir Ulianov, problema nu era dată atât de rivalitatea cu Voronțov, cât de puterea de convingere a argumentelor folosite în articol. Ulianov încercase să demonstreze că datele lui Postnikov confirmau faptul că deja capitalismul era trăsătura dominantă a economiei rurale ruse și că țărănimea se separa repede în două clase sociale concurente, mai exact, o clasă de mijloc a proprietarilor de pământ și una a proletariatului agricol. Ulianov ironiza influența continuă pe care Voronțov o atribuia proprietății rurale comune. Pentru el, devălmășia nu mai putea practic să împiedice dezvoltarea economică a gospodăriilor țăranilor bogați în detrimentul majorității paupere a gospodăriilor¹¹.

Analiza datelor colectate de Postnikov era făcută atât de selectiv, încât *Gândirea rusă* ar fi putut respinge în mod justificat articolul chiar dacă revista ar fi împărtășit orientarea politică a lui Ulianov. Dar Ulianov nu avea să plece urechea la astfel de critici. Simțea că făcuse deja un compromis atunci când își nuanțase limbajul. Ostilitatea lui față de Voronțov era intensă, și nu e greu de înțeles de ce. Voronțov era o persoană publică cu înclinații socialist-agrare, dar nu susținea nici măcar în particular o revoluție

împotriva monarhiei și se limita la a susține măsurile de atenuare a crizei economice și sociale în cadrul regimului politic existent. Dar nu asta îl deranja cel mai tare pe Ulianov. Furia lui era îndreptată asupra afirmației lui Voronțov – iar Ulianov explicase asta la întâlnirile clandestine cu marxiștii din Samara și Sankt-Petersburg – conform căreia capitalismul rus avea să rămână mereu subdezvoltat. Principalul argument al lui Voronțov în acest sens era nivelul ridicat de impozitare a țărănimii. În acest fel, susținea el, piața internă avea să rămână fragilă, iar pe țărani îi aștepta doar sărăcirea continuă¹².

În plus, Ulianov era deranjat de faptul că mai mulți dintre marxiștii serioși împărtășeau viziunea economică a lui Voronțov în această chestiune. Maslov, deși era de acord cu Ulianov referitor la respingerea socialismului agrar și la nevoia unei revoluții, era totuși convins că sărăcia din mediul rural era atât de larg răspândită, încât dezvoltarea capitalistă nu ar fi putut depăși faza incipientă. Astfel de idei puteau fi regăsite și printre marxiștii din Sankt-Petersburg. Ulianov a luat legătura cu un astfel de grup care se reunea în casa lui Stepan Radcenko și din care făceau parte studenți de la Institutul de Tehnologie. La sfârșitul lunii, a fost organizată o seară de discuții la care un tânăr inginer strălucit, Leonid Krasin, a prezentat lucrarea „Chestiunea piețelor”. Ulianov era un ascultător neiertător¹³ și avea o abilitate verbală care celorlalți le lipsea. Era, de asemenea, extraordinar de combativ. La dezbaterile de acest gen, colegii săi marxiști au învățat să

se păzească de el. În februarie 1894, a fost organizată o altă întâlnire, de data aceasta în apartamentul inginerului Robert Klasson. Ulianov și-a manifestat din nou fervoarea revoluționară. Nu-i plăceau dezbaterile lipsite de un simț practic al angajamentului politic și-și critica prietenii din pricina asta. Atitudinea lui pătimașă i-a făcut să dea înapoi. La fel ca el, și ei încercau să deslușească modelul dezvoltării economice de atunci, dar Ulianov voia mai mult de-atât: el cerea ca grupul să studieze care erau cele mai bune metode pentru a răsturna ordinea imperială.

Unul dintre participanți era activista marxistă Nadejda Konstantinovna Krupskaja. Ea simțise „ceva sarcastic și sec” în râsul lui atunci când cineva a sugerat ca grupul să formeze un „comitet de alfabetizare” pentru muncitorii din industrie locali. Ulianov a întrebat cum ar putea astfel de propuneri să ajute cauza revoluționară. Nimeni nu le mai vorbise astfel, iar Krupskaja avea să-și amintească: „Klasson s-a ridicat, foarte supărat, și a zis, trăgându-se de barbă: «Dracu’ știe despre ce vorbește!». «Ce vrei să spui?», a răspuns Korobko. «Are dreptate: ce fel de revoluționari suntem noi?»,¹⁴. Klasson și Korobko s-au simțit muștrați. Pentru prima dată, cineva le atrăsese atenția că revoluțiile nu au loc de la sine.

Oricum, e discutabil dacă Ulianov însuși se afla într-o postură legitimă pentru a-i critica pe alții. Deși pleda pentru o abordare practică a luptei revoluționare, încă nu reușise să se întâlnească cu muncitorii din fabrici în vreun fel. Văzuse fabricile și birourile comerciale din Sankt-

Petersburg numai pe din afară. Viața lui era aceea a unui *rentier* din clasa de mijloc. Și, spre deosebire de colegii săi ingineri, nu avea nici pregătirea profesională care să-l poată aduce în contact cu Rusia industrială în formare. Nici nu simțea însă nevoia să-și schimbe stilul lui de viață. Credea în continuare că modalitatea cea mai eficientă de a crește posibilitatea unei revoluții era implicarea în dezbateri pe teme economice și politice cu alți intelectuali din clasa de mijloc. Deși îi plăcea să-i ia peste picior pe Krasin, Klasson și Korobko, recunoștea că aceștia nu se numărau printre gânditorii remarcabili ai generației sale. Nu era arogant în ceea ce-i privește, însă nici nu avea intenția de a rămâne un modest membru al grupului lor. În ciuda incidentului cu *Gândirea rusă*, nu renunțase la hotărârea lui de a avea un impact semnificativ în dezbaterile publice documentate. La urma urmei, acesta fusese și motivul pentru care venise în Sankt-Petersburg.

Din fericire pentru el, Klasson avea relațiile necesare pentru ca, la sfârșitul lui februarie 1894, să-i atragă în apartamentul său pe Piotr Struve și Mihail Tugan-Baranovski¹⁵. În sfârșit, Ulianov putea schimba idei cu gânditori de același calibru intelectual ca și el. Cei trei – Struve, Tugan-Baranovski și Ulianov – dezbăteau probleme fundamentale pentru viitorul Rusiei. Struve era pe punctul de a se afirma cu volumul său *Observații critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei*, iar Tugan-Baranovski urma să publice *Fabrica rusă*. Ca și Ulianov, ei analizau cele mai recente date economice. Erau

independenți financiar și se convertiseră la marxism. Ulianov spera ca și lucrările lui să ajungă să fie tipărite legal.

Dar noul lor prieten i-a contrariat pe Struve și pe Tugan-Baranovski. Ulianov nu fusese niciodată în străinătate ca să observe nivelurile mai înalte de dezvoltare economică din Marea Britanie, Franța și Belgia. Nu era vina lui. Ministerul de Interne îi respinsese toate cererile de călătorie în străinătate. Struve și Tugan-Baranovski au simțit deci că această izolare îl afectase pe Ulianov din punct de vedere intelectual. În particular, i-au spus că ar trebui să renunțe îndeosebi la afirmația sa exagerată și absurdă privind gradul dezvoltării capitaliste din Imperiul Rus. În general, abordarea lui era prea schematică. De asemenea, li se părea că Ulianov era prea pornit să le dovedească marxiștilor că era absolut „ortodox” în interpretarea pe care o dădea marxismului. Struve și Tugan-Baranovski voiau să folosească marxismul ca pe un instrument prin intermediul căruia să explice adevărul despre tendințele economiei rusești, și nu ca pe un crez de necontestat. Erau de părere că Ulianov era prea preocupat de loialitatea față de Marx, indiferent dacă Marx avea sau nu dreptate. Refuza să accepte ideea că în *Capitalul* s-ar putea găsi vreo eroare. Era un „credincios” profan.

În același timp, considerau că avea în el prea mult din tradiția teroristă rusă. În familia lui, Aleksandr fusese un terorist practicant, iar Anna și chiar tânărul Dmitri îi simpatizau pe teroriști¹⁶. Vladimir însuși se arăta prietenos

față de foștii activiști din Libertatea Poporului. Poate că respingea socialismul agrar, însă nu păstra distanța față de cei care promovau versiunea extrem de pragmatică a acestuia. Și astfel, în ochii lor, el părea un amestec extraordinar de influențe, așa încât au considerat că, pentru a se maturiza, trebuia să locuiască în continuare la Sankt-Petersburg, dar să petreacă un timp într-un oraș sau două din străinătate.

Paradoxul era evident. Vladimir Ulianov fusese educat ca un rus european. Citea curent în germană și franceză și învățase singur să citească în engleză. Se remarcase în studiul clasicilor greci și latini. Părinții săi, deși și-au deprins copiii să fie mândri de cultura rusă, nu le-au transmis idei naționaliste. Cum a fost posibil ca un astfel de băiat să devină atât de „rus” în comparație cu mulți alți tineri ruși care avuseseră un acces mai limitat la curente contemporane din gândirea europeană? Struve și Tugan-Baranovski aveau perfectă dreptate când spuneau că, în mare parte, cauza era aceea că lui Ulianov îi lipsea experiența europeană, însă au supraestimat probabilitatea ca o excursie în străinătate să-l facă să-și schimbe ideile. Ulianov era deja hotărât. Chiar de pe atunci și cel puțin câțiva ani după ce va prelua puterea, avea să continue să vadă Rusia drept o țară mai dezvoltată economic și social decât era în realitate. Și asta nu era tot. Avea să înceapă să susțină că politicile pe care le recomandase pentru Rusia ar trebui aplicate și în restul Europei. Ideea lui de

europenizare a Rusiei era un prim pas pe calea rusificării Europei.

Un alt punct de divergență între ei era diferența de statut dintre Struve, aristocratul din Sankt-Petersburg, și Ulianov, care era un *parvenu*. Când, în 1899, Anna Ilinicina i-a trimis în numele fratelui ei o scrisoare lui Struve, care încă profesa marxismul, i s-a adresat formal cu „Stimate domnule”¹⁷; or, nu așa comunicau în mod obișnuit activiștii revoluționari între ei. Ulianovii urcaseră pe scara societății imperiale, însă nu aveau prieteni din înalta nobilime ereditară, iar după executarea lui Aleksandr Ulianov nu mai exista nicio șansă să aibă vreodată. Respectul formal al Annei față de Struve era doar un indiciu în acest sens. Nu că pe Vladimir l-ar fi deranjat poziția socială a familiei sale. Nu dorise niciodată să intre în grațiile Vechii Rusii. Spre deosebire de sora lui, el nu-și ascundea emoțiile. Vorbea cu Struve după cum avea chef, iar Struve și Tugan-Baranovski erau oripilați de ceea ce ei considerau a fi o brutalitate în idei. Dar lui Vladimir Ulianov nu-i păsa. Îi uluia până și pe membrii grupului Radcenko-Klasson, care se trăgeau din clasa de mijloc, având origini mai apropiate de ale lui Ulianov. Nu era oare Ulianov, se întrebau ei, puțin cam prea „roșu”¹⁸? În ochii lor, marxismul lui păstrase un reziduu al aspectelor mai violente ale terorismului socialist-agrar rus.

Ulianov încerca să le dea asigurări că se dedica marxismului „științific” și că depășise etapa socialismului agrar. Dar printre idoli săi se numărau tocmai teroriștii pe

care grupul Radcenko-Klasson îi contesta. Lui Ulianov îi plăceau lucrările lui Piotr Tkacev, care susținea că, după moartea lui Marx, Engels nu a mai fost suficient de „marxist”, deoarece în lucrarea *Anti-Dühring* analizase istoria lumii într-o manieră exagerat de deterministă. Tkacev credea în voința revoluționară, organizarea conspirativă și violența politică și considera că astfel de convingeri erau în acord cu marxismul. Elogiind dictatura, declara că, dacă revoluționarii aveau să preia vreodată puterea, trebuiau să înceapă o campanie de teroare de masă împotriva preoților, a polițiștilor și a moșierilor. Îl admira în secret pe Serghei Neceaev, pe care-l considera un erou excepțional. Neceaev era celebrul conspirator al socialismului agrar rus care, cu scopul de a-i uni pe susținătorii săi în jurul unei cauze comune, a ordonat uciderea unuia dintre ei. Procesul susținătorilor lui Neceaev din 1871 a contribuit puternic la îndepărtarea clasei de mijloc de mișcarea revoluționară în formare, iar Feodor Dostoievski a plasat propria versiune a incidentului în centrul romanului său *Demonii*. Activiștii organizației Libertatea Poporului s-au dezis de preamărirea de sine criminală și amorală a lui Neceaev.

Totuși, Vladimir Ulianov simțea că numele lui Neceaev trebuia onorat. Părerea lui era: „Avea un talent aparte ca organizator și conspirator, precum și abilitatea de a-și îmbrăca ideile în formulări uimitoare”. Neceaev fusese întrebat odată cine din casa domnitoare a Romanovilor ar trebui lichidat. Răspunsul a fost: „Toată casa

Romanovilor!”. Ulianov repeta afirmația lui Neceaev, considerând-o genială¹⁹. Așadar, în panteonul lui Ulianov marxistul își găseau locul și unii idoli nemarxiști, iar tradițiile socialiștilor agrari ruși, în special ale celor care promovau dictatura, au avut un impact profund și durabil asupra sa.

Manifesta o ură viscerală față de orice pilon social al ordinii politice țariste. Detesta întreaga familie Romanov, aristocrația, clerul, poliția și înaltul comandament. Detesta clasa de mijloc a comercianților și clasa de mijloc în ascensiune din domeniile industrial și financiar. Împărtășea cu Zaicinevski, Tkacev și Neceaev dorința de a doborî prin metode violente toți acești piloni. În realitate însă, nu toți teroriștii pe care îi admira gândeau la fel. Aleksandr, fratele terorist al lui Vladimir Ulianov, nu renunțase la conceptele legate de moralitate sau la obiectivele privind alegerile parlamentare. Așadar ce-l făcea pe Vladimir Ulianov să reacționeze cu entuziasm la retorica și logica terorii și dictaturii? Răspunsul cel mai evident e soarta fratelui său mai mare. Stătuse în puterea țarului Alexandru al III-lea să comute pedeapsa cu moartea pronunțată pentru Aleksandr Ulianov. Dar Aleksandr Ulianov a fost spânzurat. Faptul acesta era suficient în sine ca să întoarcă orice frate mai mic împotriva „casei Romanovilor”, deși complicitatea lui Aleksandr Ulianov în tentativa de asasinat din 1887 era de netăgăduit. Mai mult decât atât, soarta fratelui său avea să-l facă pe Vladimir să

plece urechea la chemările la vărsare de sânge ale lui Zaicinevski, Tkacev și Neceaev.

Totuși, tabloul nu e complet. Familia lui Vladimir visase dintotdeauna la o Rusie transformată. Ulianovii simțeau o oarecare distanțare față de cultura imperială oficială – și nu doar pentru că genealogia lor includea și elemente non-rusești. Își doreau o Rusie „culturalizată”, „civilizată”. Voiau să se termine cu privilegiile. Multe dintre întâmplările din copilăria lui Vladimir subminaseră deja orice reținere față de răsturnarea regimului din Rusia. Educația primită avusese un efect similar. Programul școlar pusese accentul pe dobândirea de competențe lingvistice tehnice, fără legătură cu viața de zi cu zi din Rusia. Educația sa universitară fusese la fel de abstractă. Obiectivele guvernului îi erau transmise sub forma unor regulamente obositoare. Nu avea nimic de pierdut dacă distrugea statul și societatea.

În același timp, Vladimir Ulianov era un individ complex care nu renunțase să sperie la o recunoaștere publică în calitate de autor pe teme economice și sociale. Deși Struve și Tugan-Baranovski erau îngrijorați în privința lui, Ulianov a refuzat să-și schimbe ideile. Înfruntase cel mai sever test intelectual de până atunci și nu se simțea depășit de situație. Încrederea în sine îi crescuse și din alte motive. Despărțirile sale anterioare de mamă și de familie fuseseră de scurtă durată, astfel că mutarea la Sankt-Petersburg a marcat o ruptură psihologică. Își pierduse aproape cu totul aspectul tineresc. Vladimir moștenise înfățișarea tatălui și

un lucru îl irita: calviția timpurie. Discuta cu sora sa Maria Ilinicina despre acest subiect, întrebându-se dacă exista ceva ce ar putea inversa procesul. Probabil că glumea. Dar își îngrijea așa cum se cuvenea barba și ce-i mai rămăsese din podoaba capilară. Detesta lipsa de îngrijire și-i admonesta pe membrii familiei dacă nu aveau nasturii cusuți cum trebuie sau pantofii bine întreținuți²⁰.

Totuși, nu era un dandy. Deși dorea să-și mențină aspectul îngrijit, nu-i plăcea să cumpere haine; îi puneă pe alții să o facă – sau, mai degrabă, purta hainele atât de mult timp, încât vreuna dintre rude își pierdea răbdarea și-i cumpăra un costum nou sau o pereche nouă de pantofi.

Cele mai importante femei din viața lui erau încă mama și surorile sale și, de la Sankt-Petersburg, păstra legătura cu ele prin scrisori. Le vizita la casa de vară pe care o închiriaseră în apropiere de gara Liublino, în sudul Moscovei. Membrii familiei Ulianov se pricepeau să-și poarte de grijă unii altora. Într-una din excursiile la Liublino, Volodea a învățat să meargă pe bicicletă, ajutat de Dmitri²¹. A încurajat-o pe Maria să-și completeze educația atunci când ea s-a înscris în 1896 la niște cursuri de științe cu durata de doi ani care se țineau la Moscova. Mariei Ilinicina nu-i fusese ușor. Nu fusese admisă la Cursurile de Educație Superioară pentru Femei din Sankt-Petersburg pe care Anna Ilinicina le făcuse înaintea ei²². Nu era la fel de inteligentă ca străluciții ei frați mai mari, însă probabil că motivul respingerii a fost mai curând politic decât academic, ea plătind pentru faptul că avea frați și o soră

aflați în dizgrația regimului imperial. Dar a continuat să lupte, iar Vladimir a păstrat legătura cu ea, încurajând-o să plece în străinătate ca să-și încheie studiile.

Între timp, interesul lui pentru sexul opus a crescut, Vladimir recunoscând mulți ani mai târziu că le curtase pe una sau două dintre reprezentantele acestuia. Se zvonea că îi căzuse cu tronc frumoasa Apollonaria Iakubova și că îi devenise iubită. În mod cert, în ianuarie 1894 el a făcut o călătorie înapoi la Nijni Novgorod, unde s-a văzut cu ea, iar în 1897, potrivit unor aluzii făcute de sora sa Anna, Apollonaria încă mai avea un oarece sentiment de simpatie pentru el. Adevărul s-ar putea să nu iasă niciodată la iveală. În orice caz, Vladimir nu a lăsat ca viața lui sentimentală să stea în calea vieții sale publice – și situația avea să rămână așa chiar și în timpul relației cu Inessa Armand de dinaintea Marelui Război.

Nici obiceiurile sale din copilărie n-au dispărut. Creioanele erau în continuare păstrate (nemilos de) ascuțite, iar biroul îi era mereu într-o ordine perfectă. Îl aranja zilnic. Detesta risipa. Când primea scrisori cu spații albe pe foi, le decupa, păstrând părțile nefolosite. Era atent cu banii și-l avertiza pe Dmitri să nu se lase tras pe sfoară de librari. Ciornele articolelor sale erau scrise întotdeauna îngrijit. Neglijența „boemă” a colegilor săi revoluționari nu era pentru el. Sănătatea era singurul aspect al vieții personale față de care nu a manifestat grija cuvenită. Nu poate fi învinovățit pentru tifosul de care se îmbolnăvise în tinerețe, însă în privința altor probleme era mai mult decât

neglijent. Avea dureri groaznice, cronice de stomac și de cap și nu putea dormi noaptea. Diagnosticul medicilor a fost „catar” al membranei stomacului, ceea ce în ziua de azi am numi ulcer. Când era mic, fratele său Sașa avusese probleme similare. La vârsta de nouăsprezece ani, Anna Ilinicina se confruntase și ea cu același „catar”, iar mama lor avusese la rândul ei probleme cu stomacul²³.

Se pare că avea o predispoziție genetică pentru probleme gastrice severe. O influență a avut-o însă și mediul înconjurător. Durerile de stomac apăreau aproape întotdeauna în acele perioade ale vieții sale când nu reușea să mănânce regulat și să respecte o dietă echilibrată și se accentuau de fiecare dată când apăreau tensiuni psihice din cauza disputelor politice²⁴.

Cu toate acestea, în politică era mai îndrăzneț decât oricare alt marxist din Rusia acelei vremi. Disputele cu Struve și Tugan-Baranovski nu-l descurajau, iar la sfârșitul lui 1894 a făcut o recenzie cuprinzătoare la *Observațiile critice* ale lui Struve. Aceasta a avut un tiraj de 2.000 de exemplare. Ulianov era nerăbdător să-și publice propria lucrare, dar radicalismul politic al conținutului ei l-a făcut să folosească pseudonimul K. Tulin. Se referea la „dl Struve” – „dl” având o valoare peiorativă printre marxiști – ca la un „mic-burghez”. Mai presus de toate, afirma că natura „burgheză” a economiei rusești fusese dovedită de multă vreme, iar capitalismul fusese deja consolidat²⁵:

Să fie într-adevăr numai „în ultimii ani”? Nu s-a afirmat clar în anii 1860? Nu a dominat pe tot parcursul anilor 1860? Mic-burghezul [dl Struve] încearcă să nuanțeze lucrurile reprezentând caracteristicile burgheze ale întregii epoci a reformelor [după 1861] ca pe un soi de distracție sau modă trecătoare.

Într-o publicație apărută cu acordul regimului, diferența dintre Ulianov și Struve nu putea fi decât insinuată. Struve sugerase că sfârșitul capitalismului ar putea surveni oricând și chiar fără cine știe ce conflicte între diversele clase sociale, iar Ulianov criticase această idee într-o broșură pe care o multiplicase la hectograf. Potrivit lui Ulianov, Struve greșise când trecuse cu vederea faptul că marxistii trebuie să susțină mereu „lupta de clasă” și metodele violente ale revoluției²⁶. Aceste lucruri, deși nu erau exprimate clar în noul său text, erau pe deplin sugerate, iar cenzorii de la Ministerul de Interne au înțeles asta foarte bine. Au confiscat cartea înainte să fie scoasă la vânzare. În 1895 au fost arse toate exemplarele existente, cu excepția a 100 dintre ele. Ulianov fusese încă o dată împiedicat în încercarea lui de a deveni un autor citit pe scară largă.

Totuși, spera în continuare la un viitor măreț. Își dorise dintotdeauna să călătorească în străinătate, iar acum avea motivația suplimentară de a intra în contact direct cu Gheorghi Plehanov și grupul lui, Emanciparea Muncii. Prilejul s-a ivit pe 15 martie 1895, când, spre surprinderea sa, Ministerul de Interne a renunțat, fără un motiv anume,

la refuzul de a-i acorda pașaport²⁷. Ulianov a făcut în grabă pregătiri pentru o călătorie în Elveția, luând în bagaje, alături de haine, și materiale despre economia Imperiului Rus. Pe 24 aprilie a pornit din Sankt-Petersburg spre Moscova împreună cu prietenul său din Samara, Isaak Lalaianț, recent eliberat din închisoare. În ziua următoare, singur, a luat trenul spre vest, spre granița rusă și teritoriile monarhiei Habsburgilor²⁸.

Mama îi ceruse ca pe perioada călătoriei să-i scrie la Moscova, iar el i-a trimis conștiincios o carte poștală din Salzburg²⁹:

Călătoresc de două zile „pe meleaguri străine” și exersez limba; am dat de necaz. Îi înțeleg pe nemți extrem de greu sau poate că ar trebui să spun că *nu îi înțeleg deloc*. Dacă mă duc la conductor cu vreo întrebare, nu înțeleg ce-mi răspunde. Repetă mai tare. Tot nu înțeleg, iar el se înfurie și pleacă. În ciuda unui fiasco atât de rușinos, nu sunt demoralizat și masacrez cu destul de mult entuziasm limba germană.

Ajungând în Elveția, a fost fascinat de Alpi și de lacuri, gândindu-se la posibilitatea de a închiria o casă de vacanță și de a angaja o îngrijitoare. A relatat totuși că îngrijitoarele erau plătite chiar și cu treizeci de franci pe lună și trebuiau să primească și mâncare – și se așteptau să mănânce bine³⁰! Era reacția unui bărbat care, oricare i-ar fi fost orientarea politică, urmărea să reducă la minimum cheltuielile cu angajații. Era mai dispus să cheltuiască bani

pentru propria sănătate și, atunci când stomacul a continuat să-l supere, a plătit pentru o consultație la un medic specialist elvețian scump. Recomandările acestuia au vizat în principal dieta. I s-a spus să mănânce regulat, să evite mâncărurile grase și să bea multă apă minerală³¹.

Din Elveția a făcut o excursie în Franța, unde a închiriat un apartament la Paris. Întorcându-se la Zürich, a găsit un loc în afara orașului, lângă un lac înconjurat de verdeață. A mers în sfârșit la Berlin, unde a înotat mult și a vizitat Königliche Bibliothek³². De fiecare dată când rămânea fără bani, îl ajuta mama sa. În familie era cunoscut pentru faptul că nu prea făcea cadouri. I-a scris mamei chiar înainte să plece din Berlin, oferindu-se să aducă o carte de anatomie pentru Dmitri. Dar ce putea să aducă pentru Maria? „Simt”, adăuga el, „că trebuie să cumpăr tot felul de prostii”³³. Nu prea erau cuvintele unui sentimental. Totuși, în cele din urmă a cumpărat un cadou și pentru ea. Maria nu a dezvăluit în ce a constatat, dar își adora fratele și i-a fost atât de recunoscătoare, încât nu a uitat niciodată acel act de generozitate ce nu-l caracteriza. Ulterior, singurele cadouri pe care le-a mai primit de la el au fost exemplare din cărțile pe care le scrisese.

Dimpotrivă, în privința politicii, Vladimir Ulianov era extrem de pătimăș. Unul dintre motivele plecării sale în străinătate a fost și acela de a stabili o întrevvedere cu idolul său Gheorghe Plehanov. Prima sa misiune, în mai 1895, a fost să-l întâlnească la Geneva. Cei doi s-au înțeles foarte bine. În sfârșit, Plehanov avea dovada existenței unei baze

de susținători tot mai numeroase în Sankt-Petersburg. Vizita lui Ulianov a încurajat micul grup Emanciparea Muncii să se gândească la modalitățile prin care ar putea să-și sporească influența și s-a discutat chiar planul de a înființa o revistă de teorie socialistă, *Rabotnik*. De la Geneva, Ulianov s-a dus la Zürich pentru a pune la punct detaliile cu asociatul lui Plehanov, Pavel Akselrod. A petrecut cu Akselrod și soția sa două săptămâni în satul Adoltern. Inteligența, implicarea și devotamentul lui Ulianov i-au impresionat pe Plehanov și Akselrod. Credința sa marxistă era de nestins. Când a stat la Paris, l-a căutat pe ginerele lui Marx, Paul Lafargue, iar la Berlin a discutat cu Wilhelm Liebknecht, un social-democrat german de vază. S-ar putea presupune că, dacă Friedrich Engels nu ar fi murit în 1895, Ulianov i-ar fi prezentat omagiile sale direct. Astfel de întâlniri nu erau pentru el doar prilejuri pentru activități politice obișnuite. Ulianov, un bărbat reținut în a-și exprima sentimentele, a mărturisit totuși că era îndrăgostit (*vliublionnost*) de Karl Marx și Gheorghi Plehanov. Pe acest tânăr revoluționar heterosexual ideologia și exponenții săi de frunte îl înfierbântau mai mult decât femeile.

Trăia pentru politică. Când s-a întors la Sankt-Petersburg, pe 29 septembrie, a adus cu el veștile bune despre contactele pe care le stabilise. Pe drum, s-a oprit la Vilnius, Moscova și Orehovo-Zuevo, stabilind legături cu marxiști din fiecare dintre aceste locuri. Călătoreea cu un geamantan de piele galbenă cu fund dublu, pe care îl

comandase la un meșter de pe Mansteinstrasse în Berlin și în care a dosit suficientă literatură ilegală pentru tovarășii săi³⁴. Dar trecerea graniței nu a fost atât de reușită cum i s-a părut lui atunci. Vameșii știau cine era și aproape sigur s-au abținut să-i percheziționeze geamantanul pentru a putea permite Ohranei să-l urmărească până în Sankt-Petersburg și să afle numele celorlalți tovarăși ai săi³⁵. Pentru Ulianov personal, excursia a fost totuși o realizare memorabilă. Plănuia o organizare mai amplă, care să depășească nivelul discuțiilor din cercurile clandestine din Kazan, Samara sau Sankt-Petersburg. Se aștepta ca legătura cu Elveția să faciliteze construirea unei rețele de simpatizanți politici pe tot teritoriul Imperiului Rus.

Perspectiva era însă una în principal literară: cooperarea dintre tovarășii lui Ulianov și grupul Emanciparea Muncii avea să se concentreze asupra editării revistei *Rabotnik*. Cuvântul rus *rabotnik* („muncitor”) indica orientarea grupului spre mișcarea muncitorească industrială din Rusia. Și totuși nici Ulianov, nici vreunul dintre tovarășii săi nu aveau de gând să se întâlnească cu muncitorii. Marxiștii din Sankt-Petersburg erau intelectuali onești și studioși, dar trăiau complet izolați de „proletariatul” urban pe care îl descriau ca fiind viitoarea avangardă a revoluției împotriva dinastiei Romanovilor. Era doar o chestiune de timp până când pasivitatea lor politică avea să-l facă pe unul dintre tovarăși să se simtă frustrat. În realitate, cel care i-a provocat să treacă la acțiune a fost cineva din afara grupului, tânărul marxist Iuli Martov, abia sosit la Sankt-

Petersburg de la Vilnius. Entuziast și ingenios, Martov își crease deja propriul grup de discuții până să-i cunoască pe Ulianov și pe tovarășii săi. În scurt timp, a scos în evidență faptul că misiunea revoluționarilor nu era numai să gândească și să discute sau chiar să publice, ci și să acționeze. Martov le-a expus un mod de operare care le-ar fi oferit marxiștilor erudiți din Sankt-Petersburg șansa de a influența mișcarea muncitorească în formare.

Martov, care era evreu, susținea că socialiștii evrei trebuiau să adere la organizațiile socialiste obișnuite din Imperiul Rus, opunându-se ideii de a forma un partid exclusiv evreiesc. Era o persoană foarte inteligentă și cunoștea deja extrem de bine textele lui Marx și Engels. Din cercul lui Ulianov, nimeni nu-i putea egala abilitatea de a scrie repede, cu excepția lui Ulianov. Cei doi s-au împrietenit imediat. Prietenia lor era atât de strânsă deoarece viziunile lor asupra lumii aveau la bază aceleași idei fundamentale. Un alt factor era, probabil, diferența dintre personalitățile lor. În timp ce Ulianov era ordonat și reținut, Martov – cel puțin în viața privată – avea o latură haotică, energetică. Așa cum se întâmplă adesea între prieteni, se apreciau unul pe altul pentru ceea ce îi deosebea.

Experiența lui Martov îl avantaja pe acesta în cadrul dezbaterilor ținute la Sankt-Petersburg după sosirea sa aici, în octombrie 1895. Marxiștii aveau un mare număr de grupuri și de partizani. Mai concret, câștigaseră prozeliți printre numeroșii evrei care lucrau în industrie și își

formaseră propriile grupări. Curând a apărut însă o problemă, deoarece muncitorii pe care i-a atras abandonau clasa muncitoare de îndată ce erau instruiți de activiștii marxiști. Răspunsul la această problemă l-a dat mentorul lui Martov, Aleksandr Kremer. În lucrarea sa *Despre agitație*, Kremer susținea că marxiștii trebuiau să mențină cercurile de studiu, dar trebuiau să includă între sarcinile lor imediate agitația printre muncitorii din fabrici. Ipoteza lui era că marxismul avea să se răspândească mai repede și mai bine prin intermediul grevelor organizate de muncitorii care își clamau revendicările decât prin expozeuri greoaie despre *Capitalul* lui Marx. În timp ce frăția Radcenko-Klasson-Ulianov studia statisticile economiei agrare, Kremer și Martov se implicaseră în conflictele dintre patronatul din industrie și forța de muncă, la care luau parte zeci de mii de muncitori. Martov atrăgea totodată atenția că grupurile de marxiști din Sankt-Petersburg ar trebui să adopte „Programul Vilnius”³⁶.

Unii dintre membrii acestor grupuri – așa-numiții *stariki* („Bătrânii”) – nu s-au lăsat convinși de Martov și s-ar părea că Ulianov s-a numărat printre ei. Ulianov fusese în mare parte atras de marxism datorită accentului pe care acesta îl pune pe învățătură și știință. El insista asupra ideii că muncitorimea trebuia educată de către marxiști și că, dacă revoluția avea să reușească, va fi nevoie de o largă răspândire a doctrinelor marxiste. Seriozitatea lui intelectuală i-a conferit un loc de frunte printre *stariki*. De

fapt, după cum avea să-și amintească prietenul său Aleksandr Potresov, porecla sa era „Bătrânul”³⁷:

Dar el era tânăr numai în actul de identitate. Văzându-l, nu puteai să-i dai mai puțin de 35 sau 40 de ani. Chipul palid, chelia care se întindea pe tot capul, cu excepția unor fire de păr rare de la tâmpile, bărbița subțire și roșcată, ochii mijiți care, de sub sprâncene, se uimbau cu viclenie la oameni, vocea aspră, bătrânicioasă... Pe bună dreptate, în Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg de atunci, celulă de bază a viitorului partid, acestui bărbat tânăr ca vârstă i se spunea „Bătrânul” și adesea glumeam că Lenin fusese probabil chel și „bătrân” chiar și în copilărie.

La negocierile reunite însă, Martov și *molodâe* („Tinerii”) au avut câștig de cauză. Atunci s-a format o Uniune de Luptă pentru Emanciparea Clasei Muncitoare și a fost ales un comitet format din cinci persoane. Esențialul activității marxiste s-a mutat dinspre intelectualele cercuri de dezbateri spre agitația economică și politică printre muncitorii din industrie. În ciuda reticențelor inițiale, Vladimir Ulianov s-a conformat. În noiembrie 1895 a scris o broșură adresată celor cinci sute de muncitori textiliști greviști de la Fabrica Thornton din Sankt-Petersburg³⁸. I-a vizitat pe conducătorii grevei și a plătit patruzeci de ruble pentru eliberarea muncitorilor arestați de poliție. În acord cu noua politică a Uniunii de Luptă, a scris o broșură cuprinzătoare despre legislația în vigoare privind amenziile date de patroni muncitorilor. A fost tipărită printr-o

înțelegere cu simpatizanții Libertății Poporului din Sankt-Petersburg, iar declarația privind locul de publicare (Herson, în sudul Ucrainei) și permisiunea oficială obținută din partea cenzurii au fost, ambele, false. Au fost tipărite 3.000 de exemplare. Vladimir Ulianov, teoreticianul „roșu” al acțiunii cu caracterul cel mai radical, se implica, în sfârșit, în activități politice care depășeau limitele sânguincioaselor cercuri de dezbateri.

7

Spre Italia siberiană

1895-1900

În cele din urmă, Ministerul de Interne a început să se implice în activitățile organizațiilor marxiste rusești. Vladimir Ulianov și tovarășii săi nu fuseseră trimiși în închisoare pentru că Ohrana a considerat că erau prea preocupați de studiu ca să provoace dezordini, însă dezvoltarea mișcării muncitorești ruse a pus capăt indulgenței oficialităților. Uniunea de Luptă pentru Emanciparea Clasei Muncitoare trebuia împiedicată să mai activeze. Ulianov nu a intuit această schimbare de atitudine a poliției. Pe 5 decembrie 1895 îi scria mamei tot soiul de banalități, povestindu-i că vărul său Dmitri Ardașev, acum notar calificat, îl rugase să preia un caz de la firma sa și că se dusesese în oraș să se vadă cu un alt văr, dr. Aleksandr Zalejski, însă nu a reușit să se întâlnească cu el. Viața

decurgea normal. Singura problemă cu care se confrunta Ulianov era gălăgia făcută de vecinii săi, care cântau la balalaică: nu putuse niciodată să tolereze zgomotele din jur atunci când încerca să citească sau să scrie¹.

Pe 9 decembrie 1895 a avut parte de un șoc neplăcut atunci când poliția și-a făcut apariția la ușă și l-a arestat. Prietenul său Iuli Martov a fost reținut o lună mai târziu. Ulianov a fost închis în celula nr. 193 a Centrului de Detenție Provizorie. Din moment ce nu era la prima abatere, știa că erau puține șanse să fie eliberat, așa cum se întâmplase la Kazan în 1887. Primul interogatoriu al lui Ulianov a avut loc pe 21 decembrie. Întrebările i-au fost puse scrupulos de către aghiotantul Dobrovolski, evitându-se orice presiune psihologică sau fizică. Lui Ulianov, cu experiența sa în avocatură, i-a fost ușor să afișeze o atitudine formală și cooperantă față de autorități, fără să le divulge nicio informație. Se exprima precis: „Nu mă declar vinovat de apartenența la partidul social-democraților sau la oricare alt partid. Nu știu nimic despre existența în acest moment a vreunui partid antiguvernamental”². În sens strict, ce spunea era corect. Într-adevăr, nu exista niciun partid social-democrat. Ulianov își dorea mult să formeze un astfel de partid, însă nu reușise încă. Întâlnirea dintre aghiotantul Dobrovolski și arestatul din celula 193 a fost scurtă și nu foarte neplăcută.

Ulianov privea șederea lui în Centrul de Detenție Provizorie ca pe un fel de concediu politic. Își vedea în continuare de cartea sa despre dezvoltarea economiei ruse

(care a apărut în 1899 cu titlul *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*). Putea citi practic orice lucrare tipărită legal și chiar glumea cu sora sa Anna Ilinicina: „Mă aflu într-o situație mai bună decât alți cetățeni ai Imperiului Rus: nu pot fi arestat!”³. De asemenea, își luase precauția de a stabili un cod de comunicare cu Nadejda Krupskaia, pentru eventualitatea în care avea să fie arestat. Se pregătise destul de minuțios⁴.

Anna Ilinicina și mama lor s-au mutat din Moscova la Sankt-Petersburg. Vladimir a cerut să i se trimită creioane de bună calitate, mâncare și lenjerie. Mai presus de toate, creioane de bună calitate. Familia însă a exagerat în privința mâncării, iar Vladimir s-a plâns că ceea ce primea într-o singură zi era cât una dintre plăcintele de Paști descrise de Ivan Goncearov în romanul său umoristic *Oblomov*⁵. Vladimir le-a reamintit rudelor de regimul alimentar prescris pentru problemele lui de stomac. I-au făcut rost de sticle de apă minerală și chiar de un furtun pentru clismă după ce medicul i-a recomandat spălături intestinale regulate⁶. Vladimir a slăbit, iar tenul i s-a îngălbenit⁷, dar și-a dezvoltat musculatura făcând flotări și genuflexiuni. Fratele său Dmitri avea să-și amintească⁸:

Vladimir Ilici povestea că în arestul preventiv lustruia el însuși podeaua pentru că era o bună modalitate de a face sport. Așa că se purta ca un adevărat lustruitor de podele de modă veche – cu mâinile la spate, începea să danseze încoace și încolo prin celulă cu o perie sau o cârpă sub picior. „Gimnastică strașnică, și mai și transpiri pe deasupra...”

Pentru majoritatea revoluționarilor din acea generație, efortul fizic era ceva neobișnuit, însă nu și pentru Vladimir Ulianov.

Cât a stat în Centrul de Detenție Provizorie, a schițat programul pentru un partid marxist⁹, folosind o „cerneală de lapte” invizibilă, care putea fi citită numai dacă hârtia era încălzită și ținută deasupra unei surse de lumină. I-a spus entuziasmat surorii sale: „Nu există truc care să nu-și găsească nașul!”¹⁰. Tratatamentul de care Vladimir Ilici beneficia în închisoare a avut și latura lui comică. Când el și Anna vorbeau prin grilajul celulei, foloseau câteva cuvinte rusești de origine germană sau franceză. Un paznic i-a întrerupt, bănuind că vorbeau o limbă străină pentru a pune la cale activități subversive¹¹. Fratele și sora au fost nevoiți să folosească un vocabular mai simplu ca să nu mai aibă probleme. Și oricât îi plăcea lui Vladimir Ilici să se folosească de timpul petrecut acolo pentru a-și vedea de scrierile lui, era frustrat că nu putea să se alăture dezbaterilor marxiștilor ruși. Scria rupt de realitățile politice.

Îi lipseau femeile? Nu există indicii că în tinerețe ar fi avut iubite, dar o explicație ar putea fi pudoarea manifestată de rudele sale atunci când și-au scris memoriile despre el. Totuși, e uimitor că nu a existat nicio femeie în anii 1920 care să pretindă că a fost curtată de Vladimir Ilici în adolescență. Dar această omisiune poate să fi fost urmarea faptului că oficialitățile descurajau relatările

care îl descriau în alți termeni decât cei ai hagiografiei politice. Oricum, se poate ca el să fi fost prea îndurerat de morțile tatălui și fratelui său ca să mai aibă pentru câțiva ani relații cu alte femei în afara celor din familie. Sau poate că a fost nevoie să plece de acasă la Sankt-Petersburg pentru a putea explora și această latură a sentimentelor sale. Ce știm cu certitudine este că două femei care făceau parte din Uniunea de Luptă pentru Emancipare se simțeau atrase de el. Acestea erau Apollonaria Aleksandrovna Iakubova și Nadejda Konstantinovna Krupskaia, ambele plănuiind să-i atragă atenția stând la colțul străzii ce putea fi văzut de deținuții din Centrul de Detenție Provizorie atunci când își făceau plimbarea zilnică. În orice caz, Iakubova nu a putut fi prezentă atunci când planul a fost pus în aplicare și, deși Krupskaia a stat la colțul străzii câteva ore, nu a reușit să-l zărească pe Vladimir. Și încercările ulterioare au eșuat, dar măcar cele două femei nu puteau spune că nu au încercat. Nu au putut să-și continue experimentul foarte mult timp pentru că amândouă au fost arestate de Ohrana în august 1896.

Pe 29 ianuarie 1897, aproape toți membrii Uniunii de Luptă pentru Emancipare din Sankt-Petersburg care fuseseră arestați au fost condamnați de autorități la trei ani de „exil administrativ” în estul Siberiei. Prin acest tip de pedeapsă, condamnatul era trimis, fără a putea face apel la curte și jurați, nu la închisoare, ci într-un loc de exil. Statul dezvoltase un sistem gradat al exilului. Cu cât condamnatul era considerat mai periculos, cu atât locul

ales pentru exil era mai îndepărat. În funcție de evaluarea făcută de Ministerul de Interne cu privire la gradul de risc pe care îl prezenta un deținut, acesta putea primi permisiunea de a sta în locuințe particulare, de a-și lua o slujbă plătită și de a vizita orașele din apropiere. Autoritățile locale din Siberia aveau multă putere, iar condamnații știau că, în cazul în care nu se purtau cum se cuvine, condițiile exilului lor s-ar putea agrava.

Un alt motiv de îngrijorare era acela că prizonierii erau trimiși cu mijloace de transport furnizate de guvern sau chiar trebuiau să facă drumul pe jos, alături de alți deținuți în cătușe. Din cauza drumului istovitor prin zăpadă și a rațiilor de hrană inadecvate, uneori mureau înainte să ajungă la destinație. Alternativa era să obții aprobarea de a-ți plăti singur drumul până în Siberia și să călătorești confortabil. Cererea făcută de Ulianov în acest sens a fost acceptată și, pe 14 februarie, împreună cu alți membri ai Uniunii de Luptă, a fost eliberat din închisoare pentru trei zile ca să se pregătească de călătorie. În locuința familiei Martov a avut loc o ședință de planificare¹².

Au convenit să ducă până la capăt pedeapsa exilului fără să încerce să evadeze¹³. Totuși, nu au putut să se pună de acord în privința chestiunilor politice. Cu toții își doreau să stabilească o legătură între Uniunea de Luptă și muncitorii antițariști din industrie, însă existau disensiuni în privința rolului pe care aceștia trebuiau să-l joace în cadrul mișcării politice marxiste. Experimentatul marxist Stepan Radcenko, fost membru al Libertății Poporului și

fondator al Uniunii cu înclinații pro-teroriste clare, susținea că niciun muncitor nu ar putea să se descurce mai bine decât un intelectual devotat și bine instruit. Facțiunea sa a devenit cunoscută sub numele de Veteranii. Alții erau de o altă părere. K.M. Tahtarev și Apollonaria Iakubova – așa-numiții Tineri – voiau ca marxiștii din clasa muncitoare să aibă mai multe oportunități de a prelua conducerea în diversele organizații marxiste ruse. Înclinația intelectuală a lui Vladimir l-a făcut pe acesta să se apropie mai mult de Radcenko decât de Tahtarev și Iakubova. Dar, spre deosebire de Radcenko, nu respingea cu totul ideea preluării mișcării marxiste de către clasa muncitoare. De fapt, voia ca muncitorii să-și asume o asemenea autoritate, dar insista că era necesar ca aceștia să aibă în prealabil o anumită pregătire intelectuală. Această opinie singulară a lui Ulianov, care l-a diferențiat și de Veterani, și de Tineri, avea să prezinte din nou interes atunci când „problema muncitorilor” va fi readusă în discuție la începutul secolului XX¹⁴.

Toate acestea țineau de viitor. Deocamdată, secția de poliție analiza cererile făcute de mamele lui Ulianov și Martov pentru ca fiii lor să călătorească în Siberia pe cheltuială proprie. În cele din urmă, cererile au fost aprobate. Maria Aleksandrovna își putea permite fără probleme costurile călătoriei cu trenul, așa că a refuzat politicos o subvenție oferită de editorul și simpatizantul marxist Aleksandra Kalmâkova¹⁵.

Ulianov era puțin jenat de faptul că familiile unora dintre colegii săi arestați nu dispuneau de resursele financiare necesare călătoriei, dar a rezistat ispitei de a călători împreună cu ei. Nu a permis nici atunci, și nu avea să o facă nici mai târziu, ca sentimentul camaraderiei să stea în calea confortului său material. Pe 17 februarie a pornit către Moscova, destinația primei etape a călătoriei sale, însoțit de mama sa. Aceasta ceruse autorităților ca, dată fiind starea ei proastă de sănătate, lui Vladimir să i se permită să stea câteva zile în apartamentul familiei din Moscova înainte de a se îndrepta spre Siberia¹⁶. În cele din urmă, Vladimir a părăsit Moscova pe 23 februarie, după ce a studiat câteva zile la Biblioteca Muzeului Rumianțev. Nu era însă în cea mai bună formă psihică, suferind de „nervi”, problemă care avea să-l chinuiască până la sfârșitul vieții. La fel ca surorile sale Anna și Maria și ca părinții săi¹⁷, era extrem de agitat. Avea frecvent accese de instabilitate emoțională atunci când se confrunta cu situații neprevăzute. Exilul reprezenta un punct de cotitură în viața sa. Ani de zile nu avusese intenții serioase să devină avocat cu normă întreagă. Dar, odată cu arestarea și condamnarea sa, a intrat pe lista neagră permanentă a autorităților. Acum, chiar dacă ar fi vrut, cu greu și-ar fi putut vedea de profesia sa¹⁸.

I-a povestit mamei ceea ce simțea. Se pare că atunci când avea accese de furie comunicarea îi era de ajutor. Scrisorile către surorile sale erau semnate cu un formal „O strângere de mână. Al tău, V.U.”, însă în cele scrise pentru

„dragă mamă” adesea adăuga „Te sărut”¹⁹. Fără îndoială, își iubea sincer mama. Odată a spus despre ea: „Mama, știi, e pur și simplu o sfântă”²⁰. Dar profita la maximum de sfințenia ei: deseale referiri la starea lui de sănătate îl mențineau în centrul atenției familiei.

Perspectiva exilului era mai rea decât realitatea, dar înainte să plece din Moscova nu fusese informat – autoritățile nu luaseră încă o hotărâre în acest sens – unde anume în Siberia va trebui să stea. Deși în general era calm, momentele tensionate nu au întârziat să apară. În Gara Kursk din Moscova și-a luat rămas-bun de la fratele său Dmitri. Mama, surorile Anna și Maria și cumnatul Mark l-au însoțit în călătoria cu trenul spre sud, până la Tula²¹. La Tula, calea ferată transsiberiană o lua spre est, iar acolo a trebuit să-și ia la revedere de la familia sa, mergând mai departe spre Krasnoiarsk, în Siberia centrală. Dintr-odată, a devenit iarăși complet agitat. Problema a apărut pe peronul din Tula, când s-a aflat că trenul avea prea mulți pasageri. Ulianov a refuzat să accepte acest fapt, deși avusese noroc că i se permisesse să folosească transportul pe calea ferată. A coborât pe peron și l-a luat la întrebări furios pe primul angajat care i-a ieșit în cale. A afișat toată încrederea unui nobil ereditar și a unui avocat aflat în exercițiul funcțiunii, susținând că autoritățile trebuie să-și îndeplinească obligațiile și să adauge încă un vagon la tren²². Plângerea sa a fost înaintată șefului gării și, după mai multe runde de negocieri, revoluționarul condamnat a avut câștig de cauză. Represiva administrație

țaristă putea da dovadă de indulgență într-un mod care a lipsit cu totul în perioada sovietică sub conducerea lui Lenin. Călătorii și-au continuat drumul confortabil până la Krasnoiarsk.

Câteva zile mai târziu au ajuns în Krasnoiarsk, în centrul Siberiei, unde Ulianov a rămas două luni întregi pentru că fluviul Enisei a fost înghețat până în primăvară. Cu această ocazie, a mers la dentistul orașului, care i-a scos un dinte; de asemenea, a vizitat faimoasa bibliotecă a distilatorului de votcă și bibliofilului Ghenadi Iudin²³. Faptul că Iudin l-a lăsat pe tânărul marxist să folosească biblioteca sa spune multe despre dezamăgirea față de monarhia Romanovilor care se răspândea tot mai mult printre întreprinzătorii din clasa de mijloc²⁴. Între timp, Ulianov i-a scris guvernatorului general din Irkutsk, invocând probleme medicale și cerând să i se permită să-și execute cei trei ani ai sentinței la Krasnoiarsk²⁵. Pentru că nu se aștepta la un răspuns pozitiv, a propus raionul Minusinsk ca alternativă. Printre revoluționari, locul era cunoscut drept „Italia siberiană” din cauza climei plăcute. Dacă putea să meargă în Minusinsk sau în vreun sat din apropiere, avea să-și ispășească pedeapsa confortabil, fără dificultăți prea mari. Printre simpatizanții revoluționari, indiferent de orientarea lor politică, domnea o atitudine camaraderească. Astfel, medicul și socialistul agrar Vladimir Krutovski, care s-a împotrivit marxiștilor, susținând păstrarea proprietății comune pentru țărani, l-a

ajutat pe marxistul Ulianov să obțină un certificat medical pentru problemele sale de stomac²⁶.

În aprilie 1897, Ulianov aflase că urma să fie trimis în satul Șușenskoe din raionul Minusinsk al guberniei Enisei²⁷. Încântat, a încercat să scrie o poezie despre „Șu-șu-șu” sau „Șușa”, cum îi spunea el satului, încă dinainte să vadă locul. Primul vers suna cam așa: „În Șușa, la poalele munților Saian...”²⁸. Dar inspirația l-a părăsit repede și a renunțat. În orice caz, expresivitatea poetică nu l caracteriza. Era un om pasional, însă trăirile sale se sublimau în ambițiile luptei de clasă, în analiza economică și ideologia marxistă și erau exprimate într-o proză greoaie, necizelată. Iubea în continuare literatura și o folosea tot mai mult ca sursă empirică pentru ideile sale politice. Nu i-a îngăduit însă să-i schimbe felul de a fi. Nu avea încredere în pornirile imaginației. Știa ce voia să facă în politică și refuza să fie distras.

Dar Vladimir Ulianov cu siguranță abia aștepta să ajungă în „Șușa”. Călătoria de la Krasnoiarsk până la Șușenskoe avea să fie o aventură plăcută, cuprinzând o excursie de patru zile cu un vas cu aburi, spre sud, de-a lungul fluviului Enisei, până la Minusinsk. Minusinsk era o capitală raională cu 15.000 de locuitori, și acolo aveau să se ia deciziile referitoare la condițiile exilului lui Ulianov. Era deja cu mult dincolo de directa supraveghere a autorităților ministeriale din Sankt-Petersburg. Pe 30 aprilie 1897, când fluviul a redevenit navigabil după

puternicele inundații din primăvară, a pornit la drum la bordul vaporului *Sfântul Nicolae*²⁹.

Se afla într-o companie plăcută. Călătoreau alături de el Gleb Krjijanovski și V.V. Starkov, prieteni de la Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg. Și ei invocaseră starea proastă de sănătate și fuseseră repartizați într-un sat de lângă Șușenskoe. Au luat o cabină pe vapor și admirau din mijlocul involburatului Enisei munții și pădurile din împrejurimi. Când au ajuns la Minusinsk, cei trei tovarăși și-au cerut oficial plata lunară de opt ruble care i se cuvenea fiecăruia. Aceasta era suficientă pentru nevoile de bază ale unei persoane: mâncare, îmbrăcăminte și cazare. Pentru ultima parte a călătoriei au închiriat o trăsură și cai. Pentru Ulianov, aceasta a însemnat un drum de aproape 65 de kilometri până la destinație.

Satul Șușenskoe avea peste o mie de locuitori și propria administrație. Poșta din Rusia sosea joia și luna, iar în caz de urgență familia Ulianov putea trimite telegrame la Minusinsk³⁰. Pe la marginea satului curgea râul Șuș. În apropiere erau păduri, iar Ulianov mergea să se scalde într-un golfuleț al fluviului Enisei aflat la vreun kilometru și jumătate de casa sa. De la fereastră se vedeau piscurile înzăpezite ale munților Saian. Mâncarea era ieftină și sățioasă, iar Ulianov nu mai simțea nevoia să bea sticlele de apă minerală pe care le luase cu el după sfatul medicului. La scurt timp, avea să-i scrie mamei sale: „Toată lumea e de părere că m-am îngrășat peste vară, că m-am

bronzat și că acum arăt cu totul ca un siberian. Asta fac vânătoarea și viața la țară din om!”³¹.

Martov fusese trimis la Turuhansk, chiar la sud de Cercul Polar, probabil pentru că autoritățile știau că era evreu. La Turuhansk era extrem de frig în timpul iernilor lungi, iar poșta sosea doar de nouă ori pe an. Izolarea și certurile între colegi aveau să reprezinte un test de rezistență pentru Martov. Lui Ulianov îi era foarte dor de el. Martov avea o jovialitate molipsitoare, iar Ulianov se hotărâse deja că voia să lucreze împreună cu el – și, dincolo de toate, lui Martov îi plăcea să traducă și să-i învețe pe alții să cânte cântece revoluționare: s-ar fi distrat împreună în exil. În loc de așa ceva, Martov trebuia să înfrunte cu sânge-rece cele mai dure condiții ale exilului. Suferința fizică nu era singura problemă cu care se confruntau exilații. Izolați de societatea rusească cu care erau obișnuiți, unii erau din ce în ce mai absorbiți de neînțelegerile politice dintre ei și de invidiile personale. Uneori, certurile deveneau insuportabile. Nikolai Fedoseev, cu care Ulianov corespundea și care în 1897 fusese transferat de la închisoarea din Vladimir la Verhoiansk, în nord-estul Siberiei, nu a mai putut face față atacurilor defăimătoare ale unor colegi de exil și s-a împușcat³².

Ulianov n-a fost atins de latura întunecată a exilului siberian, iar Șușenskoe a fost locul unde au ieșit pentru prima dată la iveală calitățile sale de lider. Deși se străduise să obțină cele mai confortabile condiții pentru el însuși, nu a uitat de dificultățile cu care se confruntau

tovarășii săi și făcea pentru ei tot ce putea, trimițându-le scrisori de încurajare lui Martov, Fedoseev și altora. De asemenea, și-a făcut ordine în viață în privința femeilor. Cel puțin asta pare să rezulte din cererea adresată secției de poliție din Sankt-Petersburg la 8 ianuarie 1898, în care solicita să i se permită „logodnicei” sale Nadejda Krupskaia să se mute în Șușenskoe³³. Permisuniunea i-a fost acordată de la sine, chiar dacă Krupskaia fusese exilată la Ufa, un oraș situat între fluviul Volga și munții Ural. După cum i-a explicat Vladimir mamei sale, planul a fost să folosească proiectata logodnă pentru a o transfera pe Nadejda în Siberia centrală. Activiștii doreau să-și ispășească pedepsele cât mai aproape unii de alții.

Se pune întrebarea dacă a existat și altceva dincolo de calculele politice. Nadejda Konstantinovna a fost cea care i-a propus logodna lui Ulianov atunci când el și-a început exilul siberian. Potrivit Annei Ilinicina, Vladimir ar fi refuzat-o³⁴, cel puțin la început. Mai târziu – poate la sfârșitul anului 1897 – s-a răzgândit și s-a logodit cu ea. Cu toate acestea, nu a fost singura femeie cu care era în relații prietenești. De exemplu, el și Apollonaria Iakubova (căreia el îi spunea Kubocika) se plăcuseră. Când a ieșit de la Centrul de Detenție din Sankt-Petersburg, Iakubova „a alergat la el și l-a sărutat, râzând și plângând în același timp”³⁵. Iakubova era o femeie frumoasă și o revoluționară devotată, și se poate ca Vladimir Ilici să fi preferat ca ea să-i fi fost parteneră în locul Nadejdei Konstantinovna. Există o aluzie în acest sens într-un fragment nepublicat din

memoriile Annei Ilinicina. După ce Iakubova îl părăsise, el ar fi spus, „plin de tandrețe: «Daaa, Kubocika!»,»³⁶. Ce să înțelegem din aceste cuvinte? În mod cert, nu există niciun indiciu în memoriile Annei Ilinicina că Vladimir Ilici se simțea atras de Nadejda Konstantinovna. Dar Anna Ilinicina era deseori răuvoitoare în ce-o privea pe Nadejda Konstantinovna și poate că astfel a distorsionat raportul relațiilor lui Lenin cu cele două femei.

Nu e cu totul limpede de ce s-a hotărât Ulianov să se însoare. Când i-a scris mamei sale, pe 10 decembrie 1897, a sugerat că Nadejda Konstantinovna nu se hotărâse definitiv să i se alăture în locul său de exil³⁷. Mulți ani mai târziu, Maria Ilinicina a povestit întâmplarea cu răceală: „Ea a cerut să i se alăture lui V.I. [Ulianov] ca logodnică a lui și au trebuit să se căsătorească, altfel N.K. [Krupskaia] avea să se întoarcă repejor în gubernia Ufa, unde fusese inițial trimisă în exil”³⁸. Ca și sora sa mai mare, Maria Ilinicina a respins ideea atracției reciproce între Vladimir și viitoarea sa mireasă. Nici măcar Maria nu a negat însă că ar fi fost vorba de afecțiune.

Pentru a sugera că Lenin era lipsit de sentimente, în unele relatări se menționează cu o încântare aproape lascivă faptul că la început relația dintre cei doi n-a fost deloc pasională. Interpretarea aceasta, după cum arată documente care au devenit disponibile recent, e rezultatul unei prejudecăți culturale. Ideea este că iubirea romantică, în care un bărbat și o femeie se îndrăgostesc nebunește unul de celălalt, nu se afla printre aspirațiile lui Vladimir

sau ale Nadejdei. Cei doi au scris foarte puțin despre sentimentele pe care le nutreau unul față de celălalt. După moartea lui Vladimir, Nadejda i-a trimis, în 1927, o scrisoare furioasă lui Vladimir Sorin, istoric al partidului bolșevic, despre tipul de relații admise de revoluționarii marxiști din generația lor. A respins cu tărie sugestia acestuia conform căreia revoluționarii „se îndrăgosteau” unii de alții „fără să se poată opune”. Ei respingeau în mod conștient atitudinile burgheze ale vremii în privința vieții sentimentale și, în schimb, urmăreau să construiască un nou stil de viață – pornind de la premisa că relația lor trebuia să fie axată pe ideea muncii colaborative pentru cauza revoluției. Pentru ei, ideea unei uniuni maritale permanente avea conotații neplăcute: tradiția, religia, bunăstarea economică proprie și supunerea femeii față de bărbat. Marxiștii ruși, sublinia Nadejda, erau mai predispuși decât colegii lor europeni la stabilirea unor parteneriate mai puțin stricte pentru a sluji astfel binele cauzei. Erau influențați de comunitatea revoluționară descrisă în romanul *Ce-i de făcut?* al lui Nikolai Cernâșevski și de filosofia antiburgheză a lui Dmitri Pisarev³⁹. Krupskaia nu a descris în mod explicit ceea ce ea și Lenin simțeau unul pentru celălalt, dar aluziile pe care le face nu lasă loc interpretărilor: cei doi se plăceau suficient de mult și credeau că puteau lucra împreună în viitorul apropiat.

Mai mult, Nadejda Konstantinovna era atrăgătoare, deși nimeni nu putea pretinde că era o frumusețe. Avea o față

osoasă, dar plăcută. Era cu câțiva centimetri mai înaltă decât Vladimir și cu un an mai în vârstă decât el. Cel mai adesea se îmbrăca în haine de culoare închisă, iar părul îl purta pieptănat simplu. Se îmbrăca la fel ca majoritatea învățătoarelor din vremea sa (ceea ce probabil că ar fi fost dacă nu ar fi devenit activistă marxistă). Familia sa avea statut nobiliar, însă nu o ducea la fel de bine ca Ulianovii. Pe când era ofițer, tatăl Nadejdei Konstantinovna fusese dat afară din armata imperială pe motiv că nu ar fi fost suficient de sever cu disidenții polonezi după revolta din 1863. A avut ulterior tot felul de slujbe, lucrând inclusiv ca agent de asigurări. Ca să completeze veniturile nesigure ale familiei, mama Nadejdei Konstantinovna scrisese cărți pentru copii⁴⁰. Cei trei se mutau adesea dintr-un loc în altul, dar părinții aveau grijă întotdeauna ca fata să meargă la școală. Nadejda a învățat să se descurce în împrejurări potrivnice și să facă haz de necaz, ajungând o tânără serioasă. La optsprezece ani, i-a scris lui Tolstoi, cerându-i să-i permită să lucreze la proiectul său de traducere a clasicilor străini⁴¹.

În orice caz, după sosirea la Sankt-Petersburg, Nadejda se apropiase de studenții care-l respingeau pe Tolstoi pentru pacifismul și creștinismul său și, treptat, fusese atrasă și ea de ideile revoluției marxiste. În afară de literatura rusă și studierea limbilor străine, nu prea avea alte pasiuni, dedicându-se obiectivului de a deveni o revoluționară. Asta l-a atras pe Ulianov la ea mai mult decât orice. „N-ar fi putut să iubească vreodată o femeie”,

își amintea Nadejda, „cu ale cărei opinii nu era de acord și care nu-i era tovarășă în muncă”⁴². Ea lucrase cu muncitorii obișnuiți mult mai mult decât el. Ținuse lecții de citit și scris la școlile de duminică și la cursurile serale, dar predase și marxismul, stăpânind teoria pedagogică a vremii. Era și înzestrată cu tact. Vladimir avea toane și era schimbător, fiind obișnuit să i se facă pe plac, iar oricine i-ar fi devenit soție trebuia să fie o persoană răbdătoare. Aproape toți cei care au scris despre ea au considerat că Nadejda avea din plin aceste calități.

Vladimir nu a fost singurul Ulianov care a suferit de pe urma deciziilor Ministerului de Interne. Dmitri a fost dat afară de la Universitatea din Moscova în 1897, fiind acuzat de implicare în mișcarea revoluționară. A fost arestat și exilat la Tula. Apoi autoritățile au arestat-o pe Maria pentru activități revoluționare și au trimis-o la Nijni Novgorod⁴³. Mama lor, Maria Aleksandrovna, își împărțea timpul între Nijni Novgorod și Tula. În scurt timp a obținut permisiunea ca fiul ei Dmitri să-și ispășească pedeapsa în noua casă închiriată de familie în orașelul Podolsk, pe calea ferată spre Kursk, la 40 de kilometri sud de Moscova, unde li s-a alăturat în cele din urmă și Maria⁴⁴.

Mutarea la Podolsk, în primăvara anului 1898, a fost prilejuită de faptul că Mark Elizarov, soțul Annei Ilinicina, era contabil la Căile Ferate Kursk și trebuia să locuiască în zonă, iar slujba prezenta avantajul că oferea călătorii gratis nu doar pentru el, ci și pentru soția și soacra lui⁴⁵. În împrejurimile Podolskului, cu cei 4.000 de locuitori ai săi,

erau păduri și lacuri. Era un loc minunat, în care Maria Aleksandrovna spera să se refacă psihic. Avea probleme cu „nervii” și apelase la un medic. Avea de asemenea dureri de stomac. Printre altele, doctorul o întrebase dacă suferise recent de „tulburări sufletești”. E greu de imaginat o abordare mai lipsită de tact. Soțul ei murise înainte de vreme. Fiul ei cel mare fusese spânzurat. Alți trei copii fuseseră arestați, iar unul dintre ei – Vladimir – era exilat în îndepărtata Siberie răsăriteană. Încetase de mult să mai spere la niște cariere normale pentru membrii familiei ei. Fiecare an părea să vină cu probleme noi pentru Ulianovi. Nu-i de mirare că Maria Aleksandrovna dădea semne de surmenaj.

Între timp, Nadejda Krupskaia ceruse permisiunea de a merge la Șușenskoe. Înainte să plece în exil, nu arăta deloc bine. Numele ei de cod printre revoluționari era „Peștoaica”. Era o poreclă deloc măgulitoare pentru oricine, iar în cazul ei făcea probabil trimitere la ochii ușor bulbucați, consecință a bolii Graves. Unul dintre simptome îl constituie umflarea gâtului și ieșirea din orbite a globilor oculari. Văzând-o pe Nadejda înainte să plece către Siberia, Anna Ilinicina a spus, cu o precizie necruțătoare, că aducea cu un hering⁴⁶.

Nadejda negociase deja publicarea lucrării *Studii și articole economice* a logodnicului ei și aranjase ca Vladimir să traducă lucrarea despre sindicalismul englez a lui Sidney și Beatrice Webb. Editorii, i-a explicat ea Mariei Aleksandrovna, spusese că „nu e nicio problemă că

Volodea nu prea știe engleză, din moment ce poate să folosească traducerea germană și doar să o verifice cu volumul [original] în engleză”. Nadejda considera că Volodea avea nevoie de cineva alături de el care să-l ajute să se organizeze. De exemplu, avea nevoie de bani, iar Nadejda a fost cea care i-a obținut contractul pentru traducerea cărții soților Webb. Tot ea s-a ocupat și de plecarea ei și a mamei sale Elizaveta Vasilievna Krupskaja din Moscova folosind calea ferată transsiberiană. Haine, cărți, bani, acte, mâncare, toate trebuiau pregătite înainte de plecare. Apoi au pornit în lunga călătorie cu trenul, vaporul și trăsura pentru a fi alături de Volodea. Mai mult, la sosirea la Șușenskoe, în mai 1898, Nadejda a încercat să găsească noi hobbyuri pentru Vladimir. Ei îi plăcea să caute ciuperci; la început, Volodea a ezitat, dar în curând culesul ciupercilor avea să-l obsedeze. „Nu mai poți să-l scoți din pădure”, îi spunea Nadejda mamei lui. „Plănuim să facem o grădină la anul. Volodea a aranjat deja cu cineva să sape straturile de legume.”⁴⁷

În general însă, Nadia, cum îi spunea el, era cea care trebuia să se dea după Volodea. Una dintre misiunile ei înainte de a veni la Șușenskoe a fost aceea de a-i procura cărțile și revistele de care avea nevoie pentru a-și continua munca. De asemenea, a trebuit să se acomodeze cu obiceiul lui de a se plimba. În vreme ce ei îi plăcea să stea duminica la biroul ei, el obișnuia să iasă la plimbare. Nadia s-a deprins să-l însoțească⁴⁸. Dar a trebuit mai cu seamă să învețe cum să-i abordeze familia. Anna Ilinicina pur și

simplicu nu suportă prezența unei alte femei în familie și-i reproșă cumnatei sale că îi scria scrisori pline de banalități, bănuind-o că îl lăsa pe Volodea să i le revadă înainte să le trimită. Nadia a recunoscut că-i arăta corespondența, dar susținea că era ceva firesc între soț și soție. Când Anna s-a plâns că uneori Volodea omitea să spună că Nadia le transmitea și ea cele mai bune gânduri, Nadia i-a răspuns că asta se întâmpla numai pentru că Volodea pornea de la premisa că Ulianovii știau că ea le dorea întotdeauna binele⁴⁹. Cu o răbdare aproape supraomenească, Nadia refuza să comenteze faptul că, atunci când se plânga de lipsa bunelor maniere, Anna nu pomenea niciodată de Volodea.

În felul acesta, adopta rolul de subordonată în relația cu soțul ei. Înțelegând că liniștea lui depindea de menținerea unei relații cât de cât decente cu Anna, sora sa, se abținea de la comentarii. Avea să o facă de multe ori și mai târziu, dat fiind că avea aceeași venerație față de Volodea ca și Anna Ilinicina și Maria Ilinicina. Toate trei îl considerau o persoană cu un potențial intelectual și politic unic. Voiau să-l ajute și să-l slujească – iar el le încuraja cu mare plăcere să o facă.

La Șușenskoe, Volodea trăia deja într-un relativ confort și se pregătise pentru sosirea viitoarei sale soții și a mamei soacre închiriind o casă mai mare și angajând o menajeră, o tânără de cincisprezece ani. Casa avea un birou de studiu pentru el, unde își ținea colecția vastă de cărți care soseau în pachete din Rusia. De asemenea, avea un album cu

fotografiile eroilor săi. Printre aceștia se numărau și deținuții politici care fuseseră condamnați la muncă silnică în coloniile penale siberiene, o soartă de care el reușise să scape. Continua să prețuiască în mod deosebit memoria lui Cernâșevski și acum avea în album nu una, ci două fotografii ale acestuia⁵⁰. Deși Volodea Ulianov și-a exprimat dezacordul față de sentimentalism în politică, a nutrit un atașament afectiv special față de anumite figuri politice și față de chemarea revoluționară. Ca mulți alții, și el avea nevoie de eroi și de reprezentarea vizuală a acestora la îndemână. Deocamdată, niciunul dintre eroii săi nu-l dezamăgise, dar avea să sufere mult mai târziu ori de câte ori vreunul dintre ei îl va dezamăgi în vreun fel în viață.

Ulianov mai avea bătaie de cap și cu niște chestiuni practice. Auzise de la Moscova că mama sa dorea să vândă moșia Kokușkino din gubernia Samara. Acolo nu mai locuia nimeni din familie, iar după arestarea și exilarea lui Volodea, Maria Aleksandrovna a considerat înțelept să-și transforme bunurile în bani lichizi. A decis să închirieze o casă. În mod normal, ar fi apelat la Volodea, din moment ce acesta urmasese dreptul, dar, din fericire, Mark Elizarov, soțul Annei Ilinicina, avea experiență ca agent de asigurări și a ajutat-o să vândă proprietatea de la Kokușkino la un preț avantajos. În timp ce se ocupa de această afacere în numele rudelor sale prin alianță, Mark a manifestat o grijă deosebită față de sentimentele lui Volodea, urmând formalitatea de a-i furniza acestuia, în calitate de fiu mai mare, toate detaliile tranzacției propuse. A vrut să-i trimită

și câinele de pe moșia Kokușkino atunci când vânzarea s-a finalizat, însă Volodea l-a refuzat politicos: avea deja un setter irlandez, Jenka, în Siberia – și, oricum, ar fi fost ceva ieșit din comun să trimiți un câine neînsoțit din regiunea Volgăi până în inima Siberiei⁵¹.

Totuși, Volodea nu s-a lipsit de stilul de viață al unui gentleman de la țară. A acceptat bucuros cadoul lui Dmitri – o pușcă belgiană cu două țevi⁵². Făcuse o pasiune pentru vânătoarea de iepuri și vulpi și, de asemenea, mergea să pescuiască în fluviul Enisei. Iarna patina, iar Nadia considera că se dădea în spectacol cu „salturile spaniole” pe gheață și cu stilul său de „a merge țăntoș ca un cocoș”. Dar îi admira energia fizică. Când Vladimir se întâlnea cu Krjijanovski, care era mult mai masiv, luptau uneori corp la corp. Cei doi se numărau printre puținii revoluționari preocupați de pregătirea lor fizică. Cât a stat în Siberia, „nervii” i s-au destins, iar problemele de stomac au dispărut. Aerul proaspăt și alimentația sănătoasă le-au ridicat moralul acelor membri ai Uniunii de Luptă care izbutiseră să obțină reședință în zona Minusinsk. Nici că puteau spera la ceva mai bun decât „Italia siberiană”!

Exilul avea, bineînțeles, și părți neplăcute chiar și în această zonă atât de râvnită. Deținuții trebuiau să ceară permisiunea autorităților pentru a se vizita între ei. Uneori trebuiau să ceară din Rusia unele articole de îmbrăcăminte pe care nu le puteau obține de la localnici. Astfel, Volodea i-a cerut mamei sale să-i trimită o pălărie de pai de bună calitate pentru vară și o haină de piele pentru iarnă. I-a

mai cerut creioane Hardtmuth nr. 6 (le terminase repede pe cele care îi fuseseră trimise). Totuși, nu lipsurile materiale reprezentau principala problemă. Mult mai enervante erau insectele. Țânțarii din Siberia răsăriteană erau înspăimântător de agresivi. După ce a făcut o plasă ca să-și acopere capul pe timp de noapte, țânțarii pur și simplu îi atacau mâinile. Volodea a cerut să-i fie trimise mănuși din piele de ied: „Gleb [Krjijanovski] mi-a spus că țânțarii înțepă prin mănuși, dar nu-l cred. Bineînțeles, trebuie alese niște mănuși corespunzătoare – nu pentru serate dansante, ci pentru țânțari”⁵³. Din păcate, documentele istorice păstrate nu menționează și cine a avut dreptate, Ulianov sau Krjijanovski, în această dezbatere încinsă despre tendințele țânțarului est-siberian de a înțepa prin mănuși.

Nu mult după sosirea Nadiei la Șușenskoe au început și pregătirile pentru nuntă. Volodea era recunoscător pentru mediul mai calm pe care Nadia și mama ei îl creaseră prin sosirea lor și chiar s-a împrietenit într-o câțva cu Elizaveta Vasiliievna, complimentând-o pentru priceperea sa la gătit⁵⁴. Necugetat însă, a lăudat-o pentru o friptură de gâscă, remarcând cât de macră era carnea. Elizaveta Vasiliievna s-a supărat, pentru că pasărea din farfurie nu era gâscă, ci potârniche. Dar probabil, după ce s-a mai gândit, și-a dat seama că el încercase să fie amabil cu ea.

Ziua nunții se apropia și a sosit o scrisoare de la Anna Ilinicina, care cerea să fie trimise invitațiile pentru familia Ulianov. Vladimir era la capătul răbdării⁵⁵:

Aniuta [numele de alint al Annei] vrea să știe când are loc nunta și chiar și pe cine „invităm”?! Se cam pripește! Mai întâi trebuie să ajungă Nadejda Konstantinovna aici și apoi să obținem permisiunea autorităților pentru nuntă – suntem complet lipsiți de drepturi. Cam asta înseamnă „invitații” aici!

A negat că ar fi neospitalier, susținând că voia ca Ulianovii să vină la Șuşenskoe pentru ceremonie⁵⁶. Deși a reiterat îngrijorarea exprimată de mama Nadiei, Elizaveta Vasilievna, că drumul avea să fie prea obositor pentru mama lui, el a adăugat că ar putea să nu fie așa dacă își cumpără un bilet de tren cel puțin la clasa a II-a⁵⁷. În mod evident, nu voia să fie acuzat că ar fi încercat s-o convingă pe mama lui să nu vină. Asta se întâmpla în iunie 1898. În aceeași lună, a depus cererea prin care solicita oficial autorităților să i se aprobe căsătoria cu logodnica sa. Un tovarăș finlandez de exil, Oskari Engberg, le făcuse două verighete de aramă, iar pe 10 iulie 1898 au fost cununați de părintele Orest în Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel din sat⁵⁸.

Volodea a explicat toată această grabă sugerând că, dacă nu s-ar fi căsătorit, autoritățile ar fi trimis-o în exil pe Nadia în gubernia Ufa. Nu voia o nuntă mare, însă voia ca aceasta să se desfășoare în condițiile dorite de el. A lăsat-o pe proaspăta lui soție să trimită scrisori familiei lui, iar penița ei prietenoasă și plină de tact l-a scutit pe el de această obligație. Biata Nadia nu avea o misiune ușoară. Ulianovii i-au dat de înțeles că rolul ei era acela de a da

naștere unui moștenitor, pentru o nouă generație de Ulianovi. La doar opt luni după căsătorie, i-a răspuns soacrei sale: „În ceea ce privește sănătatea, sunt foarte bine, dar în privința sosirii berzei mă tem că lucrurile stau prost; nu există niciun semn că ar sosi vreo barză”⁵⁹. „Barza” era mult dorita sarcină. Nadia și Volodea și-au dorit mereu copii, iar Nadia era cea care le scria rudelor sale că în această privință viața lor de cuplu nu înregistra niciun progres. Își asumase rolul de supusă de la început. Toți o considerau datoare să aducă pe lume un copil, iar Volodea nu a făcut nimic ca să-i reducă sentimentul de vinovăție sau să o protejeze de pretențiile insinuate ale familiei Ulianov.

Dorința arzătoare a lui Volodea era să scrie și să publice cărți. Lucra la *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, iar în august 1898 a terminat de scris textul, cu peste 500 de cărți și articole trecute ca referințe bibliografice. Le-a cerut colegilor de exil din Minusinsk o părere critică asupra capitolelor; încă nu avea încrederea de mai târziu care îi permitea să-și prezinte publicului cărțile fără astfel de consultări prealabile.

Dificultatea consta în faptul că nu era un autor consacrat. De fapt, chiar s-a gândit să tipărească volumul în regie proprie. Piotr Struve i-a sugerat să împartă textul și să-l tipărească sub forma unor articole de revistă, dar Ulianov voia să mai facă o ultimă încercare de a obține un contract cu o editură. S-a gândit la M.I. Vodovozova⁶⁰. La mica sa tipografie din Sankt-Petersburg, aceasta obișnuia

să publice literatură marxistă, iar Volodea a rugat-o pe Anna Ilinicina să vadă ce șanse ar avea. Stabilise condițiile negocierii și, în timp ce o încuraja pe sora lui să obțină drepturi de autor cât mai mari, a mărturisit că „nu e nicio grabă în privința plății”⁶¹. Era mai preocupat ca volumul să fie publicat cu caractere lizibile, cu tabelele statistice îngrijite și fără greșeli de tipar. De asemenea, și-a exprimat dorința ca volumul să fie publicat repede și în tiraj mare. Prin contractul încheiat, Vodovozova se obliga să tipărească 2.400 de exemplare pentru prima ediție și să-i ofere lui Ulianov ca drepturi de autor suficienți bani ca să-și poată cumpăra de la librăria Aleksandrei Kalmâkova din Sankt-Petersburg lucrările de specialitate de care avea nevoie.

Întrucât era un revoluționar cunoscut și dorea să evite problemele cu cenzura oficială, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* a apărut sub pseudonimul Vladimir Ilin. Cartea se remarcă prin erudiție, comentariile politice directe erau reduse la minim și stilul era auster. „Vladimir Ilin” voia ca volumul să fie o provocare. Scrisese o carte care oferea interpretări la limită și el știa asta. În același timp însă, se aștepta ca ea să îi ofere statutul de mare expert în tendințe economice contemporane. Își recunoștea lipsa de cunoștințe în domeniul teoriei politice și filosofice marxiste și admitea, de exemplu, că nu-l citise încă pe Immanuel Kant⁶². Se simțea însă stăpân pe domeniul economiei.

Cartea aborda întreaga economie a imperiului. Argumentul merită să fie citit mai ales pentru că autorul l-a folosit pentru a-și justifica mare parte din orientarea

politică de mai târziu. În general, relua ideile lui Plehanov, cărora le dădea o interpretare aparte. Plehanov susținuse că anumite tendințe printre țăranii înstăriți sugerau o ascensiune a capitalismului: arendarea și cumpărarea de terenuri, angajarea forței de muncă, introducerea echipamentelor agricole moderne. Ulianov mergea mult mai departe. Afirma nu doar că la sate capitalismul era deja într-un stadiu avansat de dezvoltare, ci și că țăranii înstăriți – pe care îi denumise „burghezie” rurală – erau atât de eficienți ca fermieri, încât nevoia acestora de utilaje, îngrășăminte și alte astfel de produse putea să genereze și chiar genera principala piață pentru companiile industriale din Imperiul Rus. La rândul lui, sectorul manufacturier al industriei stimula producția în sectorul minier – iar aceasta impunea în mod necesar sprijinul sectorului financiar. Pentru a face față acestor cereri, trebuiau puse la punct transportul și comunicațiile. Potrivit lui Ulianov, sectorul agricol al economiei nu trebuia privit ca o componentă auxiliară, ci ca motorul însuși al dezvoltării capitaliste ruse.

Analiza sa prezenta și ramificații sociale. Categoria seculară a „țăranimii”, în special, nu mai putea fi folosită „științific”. Majoritatea țăranilor deveniseră „proletari” care nu aveau pământ sau utilaje și care supraviețuiau vânzându-și forța de muncă pe o piață capitalistă. O minoritate redusă a țăranimii era bogată – iar Ulianov i-a numit pe acești țărani „burghezi”, capitaliști rurali, *kulaki* („pumni”, pentru că satele se aflau în mâna lor). Între marele grup al proletariatului și micul, dar dominantul

grup al culacilor, Ulianov a așezat un grup intermediar, *seredneaki*. Astfel, conceptele socialist-agrare ale solidarității și egalitarismului țărănimii deveneau simple vorbe de clacă. Perspectiva imediată a Imperiului Rus era maturizarea unui capitalism deja solid la oraș și la sate.

Ulianov strecurase în analiza sa și un atac la adresa teoriilor economice nemarxiste care circulau în Rusia. Considera că demonstrase, de exemplu, că deținerea unor colonii peste ocean nu era o cerință prealabilă a dezvoltării capitaliste. De asemenea, arătase că această dezvoltare nu depindea în mod esențial de antreprenoriat și de investițiile străine. Rusia, afirma el, își genera transformarea bazându-se pe propriile sale resurse. Mai mult, în expunerea sa menționa și nevoia de a ține seama de polii regionali ai dezvoltării capitaliste: Petersburg și Varșovia aveau metalurgie, zona Moscovei avea fabrici de textile, bazinul Donului avea mine de cărbune, iar Baku avea petrol. În Ucraina și în sudul Rusiei se cultivau intensiv cereale. Producția de lactate în Siberia de vest și în regiunea baltică era în creștere. Deși continuau să existe regiuni înapoiate, existau multe altele cu o dezvoltare economică foarte eficientă, dezvoltare care în scurt timp avea să ducă la transformarea Rusiei tradiționale într-o țară capabilă să rivalizeze cu Occidentul capitalist avansat. Ulianov îi lua în derâdere pe acei analiști economici care susțineau că progresul material rus se afla în impas. Odată ce pornise pe drumul capitalist, Rusia avea să-l urmeze negreșit până la capăt, în acord cu legile dezvoltării economice.

Totuși, în pofida excentricității sale, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* a fost un tur de forță. Ulianov s-a priceput să-și conducă analiza spre concluzia cea mai radicală, alimentată exclusiv cu date statistice care îi confirmau analiza. Pentru cei care știau politică, planul lui Uliabov era evident. Dacă Rusia era deja o țară capitalistă, sosise timpul pentru ca monarhia Romanovilor să fie înlăturată. O țară capitalistă avea nevoie de o democrație politică și drepturi civile. Țarismul era desuet. În plus, starea avansată a capitalismului rus însemna că nu avea să treacă mult de la „revoluția burghezo-democratică” împotriva Romanovilor până când o a doua revoluție, mai profundă, va putea fi declanșată: revoluția socialistă. Ulianov scrisese un tratat economic care, spera el, avea să atragă mii de convertiți la cauza marxistă în Rusia.

Unul dintre obiectivele sale era să demonstreze că marxiștii ruși puteau fi părtași la visul socialist european. Ce se făcea astăzi în Germania, era convins, se putea încerca mâine în Rusia. Prin urmare, chiar și în exil, Ulianov urmărea revistele disponibile, căutând informații despre Germania. După moartea lui Engels în 1895, eroul lui Ulianov în Partidul Social-Democrat German a devenit teoreticianul Karl Kautsky. Ca și Ulianov, Kautsky nu scria numai despre economie, ci și pe teme politice și filosofice. Lua „teoria” în serios, dorind un socialism cu „fundament științific”. Își dorea o cunoaștere sistematică și o politică sistematică, considerându-se apărătorul postum al moștenirii lui Marx și Engels. Kautsky era un om pe placul

lui Ulianov. Aprecia în special felul în care îi apăraseră pe Marx și Engels în fața încercării lui Eduard Bernstein, fostul colaborator al lui Engels, de a „revizui” unele concepte esențiale ale marxismului. Bernstein se opunea ideii că societatea capitalistă avansată era împărțită în principal în două clase sociale, burghezia și proletariatul. Nu agreea revoluția, preferând evoluția și reformele pașnice, și credea că socialismul nu putea fi construit în condițiile în care acesta trebuia să fie precedat de ruinarea economiei de către capitalism. Atât pentru Kautsky, cât și pentru Ulianov, revizionismul lui Bernstein reprezenta o trădare a doctrinei marxiste⁶³.

Pe Ulianov îl îngrozea gândul că revizionismul acesta depășea granițele Germaniei și ajunsese în Rusia. În vara anului 1899, Anna Ilinicina i-a trimis fratelui său la Minusinsk un document scris de doi emigranți ruși marxiști, S.N. Prokopovici și Ekaterina Kuskova. Într-o remarcă făcută în treacăt, ea a numit acest document „Crezul”. Prokopovici și Kuskova, sprijinindu-se pe experiența mișcării muncitorești din Europa Occidentală, susțineau că muncitorii ruși – muncitorii săraci și fără educație din Rusia – nu ar trebui încurajați să facă politică revoluționară, ci ar trebui să-și concentreze eforturile asupra îmbunătățirii imediate a condițiilor lor de muncă și de trai. Plehanov și grupul Emanciparea Muncii erau îngroziți de acest document, care respingea nu doar rolul conducător al clasei muncitoare în înlăturarea dinastiei Romanovilor, ci și politica în întregime. Plehanov i-a numit

pe Prokopovici și Kuskova trădători ai marxismului. Ulianov a fost chiar mai dur. Faptul că Anna numise neoficial acel document „Crezul” îl făcuse să pară mai important decât era în realitate – și ea a regretat toată agitația pe care o crease fără să-și dea seama⁶⁴. Între timp, fratele său convocase la Șușenskoe șaisprezece membri exilați ai Uniunii de Luptă din Sankt-Petersburg, obținând acordul lor pentru respingerea punct cu punct a tot ceea ce „Crezul” susținea.

Furia lui Ulianov în privința revizionismului a făcut-o chiar și pe sora sa Anna să se întrebe dacă nu cumva își pierduse simțul măsurii. După ce terminase de scris *Dezvoltarea capitalismului*, Ulianov voia să revină la lupta revoluționară activă. Cei trei ani de exil urmau să se încheie la începutul lui 1900. Între timp, în 1899 a publicat cinci recenzii în reviste importante din Sankt-Petersburg, inclusiv una despre *Chestiunea agrară* a lui Kautsky. A fost publicat și atacul său la adresa lui Bernstein. A contribuit de asemenea cu un articol erudit pe tema „Teoriei valorii” în numărul 8 al *Revistei științifice*. Treptat, autorul din Șușenskoe devenea o personalitate publică. Anii petrecuți în exil i-au permis să-și lărgască orizontul cultural. Îi studiasse pe Marx, Engels și Kautsky. Citise și din gânditorii economici non-socialiști occidentali precum Hobson, List și Sismondi. Se interesase și de filosofia neokantiană (pe care a respins-o imediat pe motiv că se îndepărta de perspectiva materialistă a marxismului). Citea scrierile socialiștilor agrari ruși, ironizându-i ori de câte ori avea ocazia, și

începuse să-i dojenească pe toți marxiștii care îndrăzneau să propună amendamente majore la versiunea marxismului elaborată de Plehanov.

Trebuia însă să aștepte deciziile Ministerului de Interne. Nadia nu-și încheiase perioada de exil și ar fi trebuit să se întoarcă la Ufa (locul unde fusese trimisă inițial). Nu era clar nici ce restricții urma să stabilească Ministerul de Interne privind libertatea de mișcare a lui Ulianov. Pentru el, tensiunea momentului era greu de suportat; a început să aibă iar probleme cu „nervii” și să nu mai fie precaut în privința alimentației⁶⁵. Aproape tot timpul cât stătuse în Șușenskoe făcuse exerciții fizice și se bronzase. În ultimul timp însă devenise din nou palid și slab.

La 19 ianuarie 1900 a aflat cel puțin că avea să părăsească Siberia. Și-au încărcat cărțile – aproape 230 de kilograme – într-un cufăr. Își făceau griji în special pentru prima parte a călătoriei lor, până la Acinsk. Drumul de la Șușenskoe până acolo trebuia străbătut într-o trăsură neacoperită într-o perioadă când temperatura putea să coboare cu ușurință sub minus 30 de grade. Un motiv de îngrijorare era și faptul că mama Nadiei deja tușea destul de rău⁶⁶. Dar niciunul dintre ei nu s-a gândit să amâne plecarea până când vremea avea să se îndrepte odată cu venirea primăverii. Au pornit la drum pe 29 ianuarie, pregătiți cât se putea de bine. Volodea aflase deja că i se interzisese să locuiască în Sankt-Petersburg, Moscova sau orice alt oraș care avea universitate ori o zonă industrială extinsă. Cei doi aveau să se despartă până la încheierea

perioadei de exil a Nadiei. În timp ce ea venise ca să-l sprijine la Șușenskoe, el nu avea de gând să-i întoarcă gestul și să se ducă în Ufa, la peste 1.000 de kilometri depărtare de Moscova. Se gândea la revoluție, nu la dragoste, și a ales ca loc de exil Pskov, aflat, pe calea ferată, la 280 de kilometri de Sankt-Petersburg⁶⁷. În Ufa avea să stea o zi sau două, cât să se asigure că soția și soacra sa s-au stabilit așa cum trebuie, după care avea să pornească din nou la drum.

Destinația lui era Podolsk, în zona rurală de la sud de Moscova, unde familia sa îl aștepta. Mama și sora lui mai mare au fost șocate de felul cum arăta⁶⁸:

Mai întâi a fost dezamăgirea provocată de înfățișarea sa: a urcat scările slab și cu o barbă pe care o lăsase să crească [inacceptabil de mult? RS]. Cea mai dezamăgită a fost mama. „Cum Doamne-iartă-mă”, a strigat ea, „ai putut să scrii că în exil ți-ai pus ordine în viață și că te-ai întremat?”.

Se pare că în exil fratele meu chiar își pusese ordine în viață, numai că „renunțase” în ultimele săptămâni.

În al treizecilea an al vieții, Ulianov atingea noi culmi ale împlinirii și recunoașterii în activitatea sa. În *Dicționarul Enciclopedic Brockhaus și Efron*, care a apărut la Sankt-Petersburg în 1900, îi era dedicat un scurt articol, în calitate de economist. Se afirmase repede. Nu era încă Lenin în sens literal, pentru că încă nu folosisese acest pseudonim. Dar în alte privințe era deja Lenin. Era un marxist înfocat. Își păstrase cu tărie respectul față de

tradiția teroristă rusă. Era un om de litere, iar implicarea sa revoluționară era mai evidentă în studiile sale livrești decât în contactul direct cu clasa muncitoare din Rusia. Însă încrederea sa în marxism era absolută. Izvora dintr-o convingere intelectuală și corespundea nevoilor și aspirațiilor care se născuseră în el încă dinainte de a-i fi citit pe Marx, Engels și Plehanov. Părinții săi erau dedicați Progresului, Rațiunii și Educației și creării unei Rusii noi, „europene”. Nu au reușit să fie pe deplin acceptați din punct de vedere social, iar când Aleksandr Ulianov a fost condamnat pentru terorism, au fost tratați ca niște paria. Vladimir Ulianov a fost profund marcat de această experiență. Respins de puterile Vechii Rusii, care pentru el erau totuna cu represiunea „asiatică”, „medievală” și ignorantă, a dorit să se răzbune asumându-și propriul rol – treptat, unul de lider – în înfăptuirea revoluției.

Când era mic, se străduise ca să fie lăsat să facă ceea ce dorea. Avea nevoie de ajutor și și-a folosit familia și tânăra soție ca instrumente de sprijin esențiale. Nu era în cea mai bună formă fizică și, deși nu dădea semne că era nesigur pe sine, avea probleme cu nervii și alte boli. Era coleric și schimbător. Era meticulos, disciplinat și hotărât. Era incredibil de nesentimental. Abilitatea lui de a trece cu vederea suferințele semenilor săi era deja foarte dezvoltată. Existau însă în străfundurile ființei sale și legături emoționale profunde. Nu erau legături cu oameni lângă care trăise, ci cu oameni care îi modelaseră opiniile politice: Marx, Aleksandr Ulianov, Cernâșevski și teroriștii socialiști

ruși. Avea însă și propriile idei, pe care le prezenta agresiv ca fiind cele mai ortodoxe. Încă nu era matur ca lider politic, dar era deja un lider. Era hotărât să nu mai piardă vremea promovând cauza revoluției.

Partea a II-a

Lenin și partidul

„Ce-ar fi de spus despre viețile noastre? Nimic deosebit. Toți – adică eu, Nadia și ginerele meu – suntem sănătoși și nu ne vedem capul de treburi.”

Ekaterina Vasilievna Krupskaja

8

O organizație de revoluționari

1900-1902

După Siberia, drumul lui Vladimir Ilici Ulianov spre revoluție nu a trecut prin Sankt-Petersburg sau Pskov, ci prin Zürich, München și Londra. În Rusia era o persoană urmărită, care știa că Ministerul de Interne îi supraveghea pe foștii lideri ai Uniunii de Luptă și că scrisorile pe care aceștia și le trimiteau prin serviciul poștal erau probabil deschise. Ulianov a solicitat din nou permisiunea de a pleca în străinătate. În mod evident, ministerul a considerat că din afara granițelor Ulianov ar provoca mai puține

probleme, așa că pe 5 mai i-a dat pașaportul mult dorit¹. A părăsit Rusia în a doua săptămână din iulie, cu scopul de a i se alătura lui Plehanov la Zürich.

Înainte însă, poliția i-a permis să meargă s-o viziteze pe Nadia la Ufa. În călătoria cu trenul și apoi cu vaporul de la Moscova la Ufa l-au însoțit Maria Aleksandrovna și sora lui Anna, cu care Volodea a discutat în amănunt despre înaintașii lor, în special despre faptul că cei din primele generații din ramura Blank fuseseră evrei. Nu e foarte clar când a început Volodea să se pună la curent cu arborele său genealogic. Probabil știa despre elementele „tătare” – așa cum le-a catalogat Anna² – din linia paternă. Dar, dacă într-adevăr Anna a aflat despre elementele evreiești de pe linie maternă abia în 1897, e posibil să-i fi vorbit despre asta lui Volodea, care din acel an se aflase în Siberia, în timpul călătoriei cu vaporul către Ufa. Data exactă când a aflat această informație s-ar putea să nu o știm niciodată, însă e cunoscută atitudinea sa față de originile familiei. Volodea îi respecta foarte mult pe evrei, ceea ce i-a spus și Annei. Nu credea că ar putea avea un camarad mai bun decât Martov. De asemenea, era convins că prezența unei populații evreiești numeroase în regiunile sudice ale Imperiului Rus era motivul pentru care acolo activitatea revoluționară era mai intensă decât la Moscova³. S-ar putea ca tot în cursul acestei călătorii să fi criticat „caracterul slab și indolent al rușilor”, susținând că amestecul etnic ar putea să confere o valoare deosebită unei societăți⁴.

La Ufa, Maria Aleksandrovna și Anna Ilinicina, însoțite de Volodea, au întâlnit-o pentru prima dată pe mama Nadiei, în apartamentul în care locuia împreună cu fiica sa, la intersecția dintre Strada Închisorii și Strada Poliției. Volodea glumea că amplasamentul i se potrivea Nadiei. Cele două familii nu s-au înțeles atât de bine pe cât sperase Nadia. Mai târziu, Nadia a regretat că rudele sale prin alianță nu au stat mai mult. Se învinovăța că era prea absorbită de muncă la Ufa: ca să se poată întreține pe ea și pe mama ei, a fost nevoită să dea meditații; de asemenea, scria articole despre teoria educației pentru diverse reviste⁵.

La momentul respectiv, Volodea era preocupat de ceea ce trebuia să facă pentru a deveni emigrant politic și nu-i prea păsa de tensiunile dintre soția lui, pe de o parte, și mama și sora lui, pe de alta. Îngrijorările sale erau de natură practică. Însoțindu-și mama la întoarcerea în Podolsk, avea nevoie să se convingă că totul era în ordine în privința afacerilor familiei. Fusese bolnavă în timpul șederii lui în Siberia și mai recent avea probleme cu „nervii”. Vederea fiului său inteligent și plin de viață a mai înveselit-o. La Podolsk, Volodea s-a simțit minunat, făcând plimbări și înotând în lacul Pahra. Întinderile de câmpie, pădurile de mesteceni și ciupercile făceau ca acesta să fie cel mai frumos dintre toate locurile în care trăise. Dar luase deja o hotărâre și, oricum, nu putea să stea în Podolsk nici dacă și-ar fi dorit. Și, în loc să se întoarcă la Pskov, orașul unde autoritățile i-au stabilit reședința, a cumpărat un bilet internațional și s-a urcat în trenul Moscova-Smolensk.

Înainte să plece mai departe spre Varșovia, în Polonia „rusească”, i-a căutat pe marxiștii locului. La fiecare oprire de pe traseu, era supravegheat de Ohrana, deși nu își dădea seama⁶. Grupurile de revoluționari din Imperiul Rus subestimau în mod constant eficiența supravegherii oficiale. Ulianov nu era discret. Voia acțiune revoluționară și avea să se asigure că are parte de ea.

În Elveția a fost primit de grupul Emanciparea Muncii. Când a ajuns în Hofbahnplatz, la Zürich, a fost întâmpinat de Pavel Akselrod. Cei doi s-au înțeles bine, însă Ulianov a observat o anumită reticență de fiecare dată când voia să discute despre proiectul de înființare a unui ziar marxist pe care îl adusese din Rusia. Ulianov considera că grupul Emanciparea Muncii al lui Plehanov făcuse o treabă foarte bună editând cărți și broșuri, dar era nevoie de ceva mai mult pentru înlăturarea dinastiei Romanovilor. Trebuia lansat un ziar și înființat un partid politic. Câțiva pași în această direcție fuseseră făcuți la Minsk în martie 1898, când nouă activiști marxiști s-au întrunit la ceea ce ei au numit Primul Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. În manifestul acestuia, elaborat de nimeni altul decât Piotr Struve, se preconiza o revoluție a clasei muncitoare împotriva monarhiei Romanovilor ce avea să ducă la instaurarea unei republici democrate. În numai câteva săptămâni însă, toți participanții la congres, cu excepția unuia singur, au fost arestați. Încă nu fusese creat un partid care să funcționeze.

Primul Congres îmbrățișase în mare direcția stabilită de Plehanov pentru marxiștii ruși, însă în Imperiul Rus marxismul era extrem de pestriț. Nu exista nicio garanție că Plehanov, în pofida recunoașterii de care se bucura printre marxiști, avea să impună direcția politică de urmat când și dacă avea să aibă loc un al doilea congres. Unii marxiști ruși, de exemplu, voiau reluarea grabnică a unei campanii teroriste. Alții voiau ca marxiștii să-i încurajeze pe muncitori să se concentreze asupra campaniilor non-politice în interiorul sindicatelor. Mai existau și unii care nu voiau ca muncitorii, ci clasa de mijloc să conducă revoluția antițaristă în Rusia. Marxismul rus fusese mereu oscilant. Ulianov insista că acesta era un bun motiv pentru a lansa cât mai repede un ziar. O astfel de publicație putea fi folosită pentru a coordona convocarea unui al doilea congres și a asigura triumful liniei plehanoviste în cadrul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia, care încă nu fusese înființat.

Acest proiect a primit un nou impuls prin apariția la sfârșitul secolului al XIX-lea a unor grupări politice rivale serioase. În anii 1890, marxiștii au dominat dezbaterile politice și economice printre cei care criticau monarhia Romanovilor. Cei care încă mai susțineau ideile Libertății Poporului se adunau în zadar în mici cercuri, precum cele din care făcuse parte și Vladimir Ulianov la Kazan și Samara, și nu aveau prea multă influență asupra dezbaterilor publice mai ample. Mai mult decât atât, liberalii aproape că nici nu aveau organizații oficiale, dar

nu erau lipsite de oportunitățile de a publica în reviste. Însă hegemonia marxistă era subminată. În 1901, Viktor Cernov a fondat Partidul Socialist-Revoluționar, care readucea la viață vechea idee socialist-agrară conform căreia viitoarea societate socialistă ar putea fi construită mai eficient dacă s-ar baza pe practicile cooperatiste și egalitariste ale țăranimii. Chiar și liberalii Rusiei, încă neconstituiți într-un partid politic, organizau întruniri pentru a-și propaga ideile, iar în scurt timp Piotr Struve avea să treacă de partea lor și să-i ajute să înființeze Uniunea pentru Eliberare, ce avea să constituie baza pentru Partidul Constituțional Democratic.

Ulianov susținea că timpul nu era de partea marxiștilor și că era o nevoie stringentă de un ziar de partid finanțat corespunzător. Situația era cunoscută, însă Lenin a considerat că era necesar să o explice. În această privință, se putea baza pe noul său prieten Aleksandr Potresov, care luase legătura la Sankt-Petersburg cu Aleksandra Kalmâkova. Aceasta era librăreasa care îi furnizase lui Ulianov cărți pe durata exilului în Siberia. Ea nu se tocmea la sânge cu activiștii revoluționari și, după ce Potresov i-a relatat despre planurile lui Ulianov de a înființa un ziar marxist, a acceptat fără întârziere să finanțeze primele numere. Între timp, Ulianov reflectase serios și la alte aspecte practice. Ziarul trebuia să aibă sediul într-un oraș care să dispună de mai multe căi de comunicare rapidă cu principalele centre industriale din Imperiul Rus. Elveția era prea departe. O alegere mai bună era München, în sudul

Germaniei. Trebuia stabilit și un comitet de redacție. Din el aveau să facă parte Ulianov și tinerii săi prieteni Aleksandr Potresov și Iuli Martov. De asemenea, liderii veterani Gheorghi Plehanov, Pavel Akselrod și Vera Zasulici.

Plehanov avea obiecții. Akselrod nu era foarte priceput nici ca scriitor, nici ca redactor; avea deja misiunea dificilă de a supraviețui ca emigrant și împreună cu soția lui pornise o mică afacere producând chefir. Dar Akselrod respecta talentul lui Ulianov. La fel și Zasulici. În ciuda firii ei combative recunoscute – îl împușcase în 1878 pe F.F. Trepov, guvernatorul general al Sankt-Petersburgului –, era o persoană agreabilă, cu o atitudine maternă față de tânăra generație de marxiști. Chiar și Plehanov recunoștea, în momentele sale mai liniștite, că înființarea unei publicații marxiste era o idee bună. Dar, dacă acel ziar avea să existe, Plehanov dorea să-l controleze. Simțea că Vladimir Ulianov era un lider în devenire care avea să-i conteste curând supremația printre emigrații marxiști.

Akselrod l-a sfătuit pe Ulianov să se poarte cu tact cu Plehanov, ceea ce, la început, Ulianov a și făcut. Simțea un atașament ardent față de Plehanov, de la care știa că învățase atât de multe. Când Nadejda Konstantinovna vorbea despre „iubire” în viața soțului ei, se referea atât la un parteneriat intelectual, cât și la o relație mai cuprinzătoare între un bărbat și o femeie⁷. Dar despotismul personal la care Plehanov năzuia fără prea multe ascunzișuri era de nesuportat. O vreme, Ulianov și Potresov s-au gândit să renunțe și să revină în Rusia ca să-și încerce

norocul în organizațiile marxiste clandestine. Plehanov îi tratase ca pe niște carieriști. Compromisul propus de Zasulici a fost ca lui Plehanov să i se acorde două voturi în privința oricărei neînțelegeri ce ar fi apărut în cadrul comitetului redacțional. Ulianov și Potresov au acceptat condiția⁸. În drum spre casă, traversând lacul cu feribotul, și-au dat seama că cedaseră fără un motiv întemeiat. În adâncul inimii, Ulianov, Martov și Potresov se așteptaseră ca ei să fie editorii *de facto* ai publicației, iar Plehanov și ai lui să fie cel mult asociați. Ulianov avea să recunoască asta într-un *aide-mémoire* scris pe o foaie de hârtie luată de la Steindl Wiener-Grand-Café⁹. Așadar, în realitate, oferta făcută lui Plehanov nu fusese una sinceră, bazată pe o colaborare egală. Ulianov și emigranții veniți recent erau rivalii lui și știau asta¹⁰.

Și astfel, Potresov și Ulianov au hotărât ca sediul ziarului să fie la München. Potresov era scârbit că fusese catalogat drept carierist. La fel și Ulianov¹¹:

Am îndurat toate aceste acuzații. Dintr-odată însă ele au pus capăt sentimentelor mele de „îndrăgostit” de Plehanov și m-am simțit incredibil de jignit și supărat. În viața vieților mele nu mă simțisem atât de legat de o persoană, purtându-i un respect și o stimă atât de sincere, venerând-o. Nu mă mai comportasem față de nimeni cu o asemenea „supușenie” – și niciodată nu m-am simțit atât de crunt lovit pe la spate.

S-au simțit umiliți. Plehanov îi tratase nu numai ca pe niște „carieriști”, ci și ca pe niște „copii”, ca pe niște „pioni”

pe o tablă de șah, ca pe niște „ticăloși prostuți” și „sclavi”. Cel pe care îl venerase abuzase de „dragostea” sa, iar întreaga situație i se părea lui Ulianov „o poveste mizerabilă”.

Și-a spus păsul doar lui Akselrod (care simpatiza cu el „pe jumătate”) și lui Zasulici (a cărei supărare i-a făcut pe alții să creadă că ar putea să se sinucidă). Pentru un om atât de scorțos ca el, a-și mărturisi sentimentele – sentimente care nu erau chiar politice, ci și profund emoționale, cu un substrat cvasi-sexual – era ceva extraordinar. Nu mai există nimic similar în toate documentele care s-au păstrat de la el. Nici măcar în scrisorile de dragoste către Inessa Armand nu a fost atât de necenzurat. Faptul că întâlnirea cu Plehanov produsese o asemenea reacție arată că busola vieții lui era ghidată de lumea ideilor intelectuale și a progresului revoluționar. Mai că nu-i venea să creadă că se certase cu unul din cei doi idoli ai săi aflați în viață. (Celălalt era Kautsky, cu care Lenin nu s-a certat până în 1914.) Relatarea lui amplă avea însă și un substrat nedeclarat: în secret, Lenin se întreba dacă nu cumva fusese el vinovatul; încă nu avea acea încredere în sine totală de care va da dovadă la maturitate. De aceea, relatarea scrisă a evenimentelor făcea neîntrerupt referire la sentimentele similare care nu-i dădeau pace nici lui Potresov. Desigur, încerca să se convingă că, atât timp cât Potresov avea aceleași sentimente ca și el, vina trebuie să fi fost a lui Plehanov.

Ulianov însă nu era nevinovat. Citind printre rânduri relatarea sa, putem sesiza că plecase de la premisa că ziarul avea să fie condus de tânăra generație. Plehanov era arogant și orgolios, dar avea motivele lui să creadă că Ulianov ar putea încerca să-i ia locul ca lider al marxismului rus. Fără a fi introspectiv, probabil că Ulianov chiar asta urmărea. Dar adevărata poveste reiese din felul cum s-a comportat. În orice caz, din această întâmplare a tras învățămintele care i-au convenit. Idolul său se dovedise a fi întruparea nesincerității, prefăcătoriei și uneltirii și nu mai trebuia acceptat ca mentor de necontestat. Ulianov nu mai avea să stabilească niciodată relații politice fără a-și proteja sentimentele. Referindu-se la povestea biblică a lui David și Goliat, și-a notat concluzia amară pe care a desprins-o: „Și tânărul însuflețit de iubire a primit de la persoana iubită porunca amară: este esențial să te raportezi la ceilalți «fără sentimentalism», este esențial să păstrezi o piatră în praștie”¹².

Dezamăgit, Ulianov a acceptat să se întoarcă și să negocieze cu Plehanov pe 15 august. Din nou, Plehanov a încercat să și-l subordoneze pe Ulianov cu o ieșire isterică. Spectacolul a atins punctul culminant când a început să urle că avea să se retragă cu totul din viața publică. Ulianov și Potresov l-au ascultat impasibili. Aveau o ofertă pentru Plehanov și, în cele din urmă, a trebuit să îi asculte. Când a făcut-o, toată încrederea i s-a risipit. Negocierea s-a încheiat în scurt timp în condițiile impuse de Ulianov și Potresov. Propunerea lor era ca cei șase viitori editori să

publice o colecție a articolelor lor pentru a vedea dacă puteau lucra împreună. Abia după aceea aveau să treacă la înființarea ziarului. Plehanov a acceptat. Bătălia a fost evitată, Ulianov și Potresov câștigaseră războiul. Pe 15 august 1900 au plecat din Zürich spre München.

Călătoria a durat câteva zile pentru că au fost nevoiți să treacă mai întâi prin Nürnberg și să negocieze cu confrății lor din Partidul Social-Democrat German. Trebuia găsită o editură care să manifeste disponibilitate, cu tipografi care să cunoască bine limba rusă. Trebuia pusă la punct o rețea de distribuție. Trebuia asigurat sprijinul financiar promis de Aleksandra Kalmâkova prin intermediul serviciilor lui Struve. În sfârșit, Ulianov se putea concentra asupra acestui proiect mareț. Efectele concrete ale planului său aveau să depășească tot ceea ce visase vreodată Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg. Ideea fusese a lui și tot lui îi revenea responsabilitatea de a face planul să funcționeze.

Și tot pe cont propriu mai era și într-o altă privință. Dacă înainte nu-și lua multe precauții în corespondența trimisă familiei, acum trebuia să scrie plecând de la premisa că orice scrisoare ar putea fi interceptată la granița rusească. Acest fapt nu contase atunci când fusese în străinătate în 1895, dar conta acum, în 1900, când plănuia să înființeze unui ziar ce urma să aibă legături cu grupările politice ilegale din Imperiul Rus. Când i-a scris din München mamei sale, la adresa expeditorului a trecut Paris și a rugat-o să expedieze scrisorile ei lui Herr Franz Modráček la „Směcky, Praga, Austria [sic]”¹³. I-a dat

asigurări că avea suficiente așternuturi de pat și chiar și destui bani. I-a promis că „o să înceapă să bea apa, astfel încât să se trateze într-un mod mai corect”¹⁴. Problemele cu stomacul reveniseră și nu băuse apa minerală care îi fusese prescrisă. Scrisorile sale erau pline de astfel de detalii. Îi spunea Mariei Aleksandrovna că încă nu ajunsese la un nivel suficient de avansat în ceea ce privește germana vorbită și că lua lecții de conversație cu un coleg ceh pentru a progresa¹⁵. Din motive conspiraționiste, a pretins că se mutase la Praga; deși Franz Modráček nu era un personaj fictiv, el a locuit cu siguranță la München¹⁶.

Ce credea Maria Aleksandrovna despre toate astea? Se prea poate să se fi simțit pur și simplu ușurată că fiul ei nu mai putea fi atins de Ohrana. Vladimir nu trimitea scrisori cu regularitate, însă păstra legătura cu familia. Îi plăcea să afle ce mai făceau surorile și fratele lui și să le dea sfaturi. Ulianovii se sfătuiau unii cu alții în legătură cu viețile și problemele lor¹⁷ – iar Vladimir era mai direct decât ceilalți. Cu toate acestea, nu-i era dor de casă, deși, în absența Nadiei, ducea o existență „destul de solitară”¹⁸.

München, în mod sigur, nu era Rusia. Nu se putea obișnui cu iernile fără multă zăpadă, iar temperaturile îi aminteau de „un fel de toamnă ternă”¹⁹. Dar altminteri era mulțumit. Noul ziar – care avea să se numească *Iskra* (Scânteia) – se tehnoredacta, edita și corecta fără probleme. Primul număr a apărut la sfârșitul lunii decembrie. (Primii tipografi se aflau la Leipzig, la 430 de kilometri depărtare, în nordul Germaniei²⁰. Nu se putuse respecta cerința ca

toată lumea să se afle la München din motive de geo-comunicare.) Stilul ziarului era marxist în manieră dogmatică. Cititorii trebuiau să fie nu numai foarte educați, ci și foarte la curent cu dezbaterile socialiste ce aveau loc pe plan internațional în epocă. Erau tipărite doar câteva sute de exemplare, iar transportarea acestora prin curieri la frontierele nemțești, austriece și turcești avea să dureze săptămâni întregi. În 1901 au apărut numai douăsprezece numere. Publicul-țintă erau activiștii revoluționari care susțineau deja marxismul, iar *Iskra* era în realitate nu atât un ziar, cât o revistă cu format de ziar, al cărei scop era să țină locul unui comitet central al partidului. Dar piatra de temelie fusese pusă. Următorul pas era consolidarea publicației și folosirea ei ca organ de propagandă în vederea organizării unui al doilea congres al partidului. În pofida cerințelor tehnice istovitoare pe care le presupunea munca editorială, Ulianov și-a asumat acest rol. În opinia lui, trebuia ca mai întâi de toate să existe o înțelegere comună a felului în care trebuia organizat partidul și și-a asumat sarcina de a redacta o broșură în acest sens.

Pe 1 aprilie 1901 a sosit și soția sa din Rusia. Când au ajuns să se întâlnească, ea nu era în cea mai bună dispoziție. Deși Nadia îl înștiințase cu privire la planurile ei de călătorie, Ulianov nu a întâmpinat-o la gara din München. După ce l-a așteptat o vreme, a luat o birjă până la locuința lui Herr Franz Modráčêk. Din nefericire, Modráčêk s-a dovedit a fi un ceh care nu prea știa germană. Abia după o discuție îndelungată cu el, Nadia a

reușit într-un sfârșit să înțeleagă că soțul ei folosea un nume fals – domnul Rittmeyer. S-a întors la gară, unde și-a lăsat bagajele, apoi a luat tramvaiul către noua adresă, care s-a dovedit a fi o berărie. Când a întrebat unde-l poate găsi pe Herr Rittmeyer, proprietarul i-a răspuns: „Eu sunt!”. Nadia, deja destul de supărată, a strigat: „Nu, e soțul meu!”. Auzindu-i replica, soția lui Rittmeyer a intervenit: „Ah, ea trebuie să fie nevasta lui Herr Meyer. O așteaptă să vină din Siberia”.

Doamna Rittmeyer a condus-o pe Nadia în camera lui „Herr Meyer”, lăsându-i pe cei doi împreună. Nadia nu s-a abținut: „Aaa! La naiba! Nu puteai să scrii și să-mi spui unde ești?”. Ca să se apere, Vladimir i-a explicat că îi trimisese câteva scrisori și că probabil acestea fuseseră interceptate. Cuplul s-a împăcat. Nadia și-a asumat sarcina de a se ocupa de organizarea corespondenței pentru *Iskra*. Fără îndoială, experiența ei recentă l-a convins pe Lenin că avea nevoie de un expert în aceste chestiuni. Ulterior, în mai 1901, a sosit și mama Nadiei în Germania. Venirea ei i-a luat Nadiei de pe umeri poverile casnice (în plus, mama sa o ajuta și la pregătirea scrisorilor codificate)²¹. Nu că Lenin nu ar fi fost de niciun folos în treburile gospodăriei. Își ștergea cărțile de praf, își întărea nasturii de la haine, își lustruia pantofii, își curăța petele de pe costum cu gaz, își îngrijea bicicleta de parcă ar fi fost un „instrument chirurgical”²². Dar toate aceste îndatoriri țineau de îngrijirea personală. După cum se obișnuia la vremea aceea, femeile se ocupau de toate celelalte sarcini

gospodărești. Nici măcar un revoluționar ca Lenin nu găsea nimic greșit în această distribuție a rolurilor. Iar Nadia, chiar dacă era o susținătoare a feminismului, nu a lăsat ca acest aspect să-i afecteze mariajul.

În plus, cei doi se și distrau din plin. Mergeau la teatru și la concerte la München și în toate orașele în care au locuit. Citeau literatură rusă. Se duceau la operă. Lenin era un admirator înflăcărat al lui Richard Wagner (care se număra printre preferații familiei Ulianov). Era un ascultător activ al interpretărilor operelor sale; nu suporta să stea apatic și să lase muzica să-i intre pe-o ureche ca să-i iasă pe cealaltă: câteodată, efortul auditivei îl tulbura emoțional în asemenea măsură, încât părăsea sala după primul act²³. În astfel de ocazii, ieșea la iveală latura romantică a personalității sale culturale și intelectuale, pe care încerca să o ascundă sub masca preocupărilor de natură științifică. Însă, chiar și printre bolșevici, puțini au fost cei care au observat această latură a personalității lui.

În zilele de lucru, Ulianov își vedea de scrierea broșurii. Titlul pe care îl alesese, *Ce-i de făcut?*, fusese inspirat de romanul omonim al lui Cernâșevski. Așa cum acesta din urmă descrisese modul în care activiștii revoluționari au putut înființa un grup comunitar revoluționar în anii 1860, Ulianov intenționa să schițeze modul în care se putea organiza un partid politic clandestin în mediul nefavorabil al țarismului de la începutul secolului XX. Ca editor, l-a ales pe J.H.W. Dietz din Stuttgart. Broșura avea să se vândă la prețul de o rublă rusească sau de două mărci

germane. Pentru a-i deruta pe agenții Ohranei, numele autorului nu avea să fie Vladimir Ulianov și nici măcar Vladimir Ilin, ci N. Lenin. Folosise recent acest pseudonim în scrisorile lui către Plehanov și era firesc să-l folosească din nou. La vremea aceea, la München, Ulianov locuia într-un apartament confortabil de pe Siegfriedstrasse, în Schwabing, cartier al clasei de mijloc, folosind o identitate falsă, numele unui avocat bulgar, Iordan K. Iordanov. Ce-i un nume? Alegerea pseudonimului „Lenin” a generat numeroase speculații pseudopsihologice. Să fi fost el inspirat de fluviul Lena din Siberia? Să fi fost Lena numele vreunei iubite din tinerețe? Sau poate că etimologia slavă a cuvântului sugerează lenea, iar Vladimir Ulianov, ca un călugăr medieval în ciliciu, alesese acest pseudonim tocmai ca să-și reamintească mereu că trebuia să se străduiască?

Asemenea speculații nu pot fi tratate decât ca amuzament și părăsite. Cu certitudine că pe Vladimir Ulianov l-ar fi amuzat. Ideea e următoarea: revoluționarii ruși foloseau zeci de pseudonime. Numele sub care au ajuns să fie cunoscuți de către istorici au depins de mulți factori. A contat în special pseudonimul pe care l-au folosit în momente importante ale carierei lor. Vladimir Ulianov nu a intrat în cărțile de istorie pentru că a trăit liniștit în Schwabing sub numele de Iordan K. Iordanov, caz în care ar fi trebuit să vorbim de marxism-iordanovism, și nu de marxism-leninism.

Nu a ajuns celebru nici ca V. Ilin, autor al *Dezvoltării capitalismului în Rusia*; cele câteva recenzii ale cărții au fost

deprimant de serbede și negative. Ulianov nu le-a acceptat impasibil. Unul dintre critici era scriitorul populist M. Engelgardt²⁴. Probabil că Ulianov nu s-a sinchisit să-i dea lui Engelgardt o replică pur și simplu pentru că acesta nu era marxist și Ulianov nu dorea să-și piardă timpul cu el. Mai greu de ignorat era recenzia colegului marxist Pavel Skvorțov, pe care Ulianov îl cunoscuse în 1893, la Nijni Novgorod. Skvorțov a desființat interpretarea din carte, în special premisa de bază a acesteia, conform căreia diversele sectoare ale economiei imperiului se armonizau unele cu altele și nu se putea ajunge la criză economică²⁵. Critica lui Skvorțov avea substanță. Ulianov fusese atât de hotărât să prezinte realizările reale și potențiale ale dezvoltării capitaliste rusești, încât acordase prea puțină atenție diverselor piedici existente. În alte lucrări, desigur, fusese cât se poate de zelos în a evidenția vulnerabilitatea tuturor economiilor capitaliste, inclusiv a celei în dezvoltare din Rusia, în fața crizelor repetate. Prin urmare, a cerut și i s-a acordat dreptul la replică²⁶, însă nici cartea, nici pledoaria sa nu au reușit să aibă priză la public. Nici măcar marxiștii, în majoritatea lor, nu i-au prea acordat atenție.

Așadar, ceea ce l-a adus pe Vladimir Ulianov în atenția marxiștilor din Imperiul Rus a fost broșura *Ce-i de făcut?*. O semnase cu pseudonimul N. Lenin și, de atunci, acesta a rămas și numele sub care avea să fie cunoscut. (Ceea ce nu l-a împiedicat să inventeze și să folosească și alte pseudonime până în 1917.) *Ce-i de făcut?* a făcut din Lenin un nume în cel mai direct mod cu putință, și nu pentru că

ar fi reprezentat un exemplu major de teorie politică inovatoare, ci, mai curând, pentru că a generat controverse uriașe în rândul publicului său restrâns. În opinia lui Ulianov, era doar o declarație de „marxism ortodox” cu privire la aspectele organizării partidului. Nu era însă cu totul sincer în această privință. Scrisese *Ce-i de făcut?* într-o stare febrilă, ceea ce era întotdeauna un semn că dorea să lanseze o provocare la adresa unor convenții bine consolidate. Ulianov dorea să enerveze, să incite și să instige, însă nu era într-unu totul conștient de aceste intenții. Drept urmare, a fost surprins să constate proporțiile pe care le-a luat controversa pe care o generase, iar simplul fapt că această controversă avea să ducă în cele din urmă la crearea unui partid comunist și la Revoluția din Octombrie 1917 înseamnă că broșura sa a devenit un text clasic al literaturii politice din secolul XX.

Ulianov (i-am putea spune Lenin acum) prezenta câteva postulate evidente privind organizarea internă a partidului. Voia un partid clandestin. Însă cum altfel putea fi dacă voia să se ferească de ochii vigilenți ai Ohranei? Voia un partid disciplinat și centralizat. Dar cum altfel putea supraviețui un partid în Rusia Romanovilor? Voia un partid unit de o ideologie și o strategie fundamentale. Dar cum altfel putea fi în condițiile în care fiecare partid trebuia să se delimiteze de celelalte care se iveau? E adevărat, aceste postulate nu se bucurau de o acceptare generală printre marxiștii ruși. Aceia dintre ei cărora li se spunea „economisti” nici măcar nu agreeau proiectul formării unui partid și ideea de a situa

clasa muncitoare în fruntea revoluției împotriva Romanovilor. Dar majoritatea marxiștilor erau deja în favoarea postulatelor. Atât timp cât se considera că era nevoie de un partid, practic toți erau de acord că acesta trebuia să funcționeze clandestin și că disciplina, centralismul și unitatea ideologică erau indispensabile. Lenin își presărase capitolele cu citate din Marx, Engels și Kautsky și susținea că recomandările sale pentru Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia rămâneau în cadrul marxismului european tradițional, ținând cont în același timp de contextul politic din Imperiul Rus.

Așadar, de ce făcuse broșura lui Lenin atâta vâlvă? Un motiv îl constituia chiar preocuparea lui Lenin pentru „problema organizatorică”. Multor marxiști, aceasta le amintea de neplăcutele obiceiuri ale socialiștilor agrari ruși din anii 1860 și 1870, care erau obsedați de problemele de disciplină internă și control – și nu le-a prins bine. Într-adevăr, eșecul acelor socialiști agrari a oferit un exemplu negativ care a făcut ca mulți simpatizanți revoluționari să se îndrepte în anii 1880 și 1890 spre tipul de marxism promovat de Plehanov. Marxiștii priveau cu suspiciune insistența lui Lenin de a relansa dezbaterea privind „problema organizatorică”.

Lenin le sporise îngrijorările prin câteva *obiter dicta* din broșura sa. În primul rând, folosisese titlul unui roman al socialistului agrar Nikolai Cernâșevski. Apoi, în text a început să laude tehnicile de organizare dezvoltate de partidul Pământ și Libertate, fondat în 1876. Îi ridica în

slăvi pe liderii teroriști ai acestuia: P.A. Alekseev, I.N. Mâșkin, S.N. Halturin și A.I. Jeleabov. Ca să pară mai convingător, Lenin l-a invocat și pe Piotr Tkacev, susținând că „tentativa de a prelua puterea, așa cum fusese aceasta pregătită de cele predicate de Tkacev și pusă în aplicare prin mijloace de teroare «înfiorătoare», cu adevărat înfiorătoare, a fost magnifică”²⁷. Remarca despre Tkacev nu a făcut decât să înrăutățească lucrurile, pentru că în broșură aceasta se găsea într-o secțiune unde Lenin perora împotriva marxistului L. Nadejdin, care voia să reia campania de asasinat împotriva funcționarilor țariști. Lenin îl puna pe Nadejdin într-o lumină nefavorabilă, comparându-l cu Tkacev, și glorifica „teroarea de masă” pe care o recomanda Tkacev în vederea instaurării unui stat revoluționar. Pentru opoziții grupului *Iskra*, era un indiciu în plus că obiceiurile periculoase de la jumătatea secolului al XIX-lea reveniseră pe neobservate în marxismul rus. Pentru ei, Lenin apărea ca un terorist socialist-agrar deghizat în marxist.

Nu le plăcea nici cum sunau remarcile lui despre forma care era de dorit pentru organizarea partidului. Sublinierea nevoii de *konspirativnost* părea să facă aluzie fără niciun echivoc nu doar la o activitate politică clandestină, „subterană”, ci și la organizarea unor conspirații. În mod tradițional, marxistii presupuneau că revoluțiile aveau loc prin intermediul luptei de clasă și al mișcărilor de masă; cu toate acestea, Lenin părea să dorească să revină la o clică de conspiratori foarte bine ascunsă. Această clică,

deduceau ei, avea să fie supusă unei discipline umilitoare, ultra-centraliste. Primul capitol al broșurii era un atac susținut la adresa „libertății de a critica” în interiorul partidului. Lenin nu ascundea faptul că nu se număra printre democrații absoluți. Prioritare erau disciplina și unitatea – și, în acest sens, avea să explice el mai târziu în versiunea sa de regulament al partidului, toți cei care nu erau dispuși să acționeze sub conducerea uneia dintre organizațiile recunoscute oficial ale partidului trebuiau să rămână în afara acestuia.

Lenin avea și câteva răspunsuri la acuzația că nu se deosebea prin mai nimic de teroriștii socialiști agrari. El susținea că, pentru partid, a face o obsesie din alegeri și dezbateri publice era o opțiune sinucigașă, date fiind împrejurările politice din Rusia. Nu era vorba despre a introduce marfă de contrabandă non-marxistă în partid, ci pur și simplu despre simț practic. Al doilea argument al său era că el era cu totul de acord cu democrația internă din Partidul Social-Democrat German, iar atunci când avea să existe și în Rusia un mediu politic mai liber, era de așteptat – cel puțin asta sugerase – ca modelul respectiv să fie copiat și de marxiștii ruși. Nimeni nu putea nega că în anumite aspecte ale gândirii sale Lenin se afla la polul opus față de concepțiile socialiștilor agrari. Ironiza ideea de a construi o societate socialistă bazată pe modelul comunei țărănești. Ridiculiza ideea că evitarea dezvoltării economiei capitaliste ar fi posibilă. Îi lua în derâdere pe socialiștii agrari moraliști, ca Nikolai Mihailovski, și lăuda modul de

gândire „științific” despre societate al lui Marx și Engels. Lenin sublinia că revoluția împotriva dinastiei Romanovilor trebuia să fie condusă de clasa muncitoare. Fără disponibilitatea muncitorilor din industrie de a ieși în stradă, spunea el, mișcarea revoluționară nu putea fi încununată de succes.

Această pledoarie pentru *Ce-i de făcut?* a mai redus din îngrijorările unora dintre colaboratorii săi la *Iskra*, printre care și Plehanov, cu privire la conținutul broșurii. Au existat chiar și încercări ale unor istorici de a susține că nu puteai găsi pe cineva mai marxist decât Lenin. O astfel de direcție a fost adoptată de cercetătorii sovietici, dar s-a bucurat de sprijin puternic și din partea unor autori din străinătate²⁸. Întreaga abordare e însă defectuoasă, pentru că marxismul nu avea o doctrină bine definită. Scrierile lui Marx au fost prea ambigue pentru a putea constitui o moștenire clară. Adepții săi s-au chinuit să fie recunoscuți ca interpreți autentici ai „doctrinelor” sale, iar printre aceștia s-a numărat și Lenin. El pornise de la premisa că putea folosi fățiș anumite idei și practici ale socialismului agrar rus pentru adaptarea marxismului la circumstanțele particulare ale Imperiului Rus. Când controversa din jurul broșurii *Ce-i de făcut?* a luat amploare, a încetat să mai recunoască public datoria față de socialismul agrar. Dacă voia să-și afirme principiile „ortodoxe”, trebuia să fie mai precaut, în special dacă avea de gând să mai vină vreodată cu propuneri controversate pentru partid.

În orice caz, nu toți cei care admirau *Iskra* erau îngrijorați din cauza unor astfel de subtilități. Mulți simțeau că din pricina agitației create avântul practic și devotamentul revoluționar al lui Lenin nu se mai aflau în centrul atenției. Unele dintre afirmațiile sale erau deosebit de atrăgătoare. De exemplu, el declara: „Dați-ne o organizație de revoluționari și-o să întoarcem Rusia cu susul în jos!”. Și tot așa. Îi susținea și lingusea pe tovarășii săi activiști. Reușea să le arate că, indiferent de dificultățile pe care le întâmpinau, el îi înțelegea, dar totuși se aștepta ca ei să obțină rezultate minunate. Afirma că marxistii Rusiei sunt capabili să facă „miracole”. Prea multă raționalitate dăuna: „Trebuie să visăm!”.

Un asemenea discurs încurajator nu mai fusese folosit de niciun alt marxist din Imperiul Rus. Nu era al unui abil șlefuitor al frazei, iar exprimarea sa nu avea să devină vreodată mai plăcută. Acest aspect nu conta însă pentru el sau pentru susținătorii lui. Gramatica și sintaxa lui stângace îi făceau pe activiști să simtă că e unul de-al lor. Pentru ei, retorica lui colțuroasă era expresia unei atitudini beligerante realiste și necesare. Limbajul ales și argumentația elegantă nu se numărau printre cerințele cele mai importante pentru răsturnarea monarhiei Romanovilor. Lenin și susținătorii săi doreau ca politica să se bazeze pe un teren intelectual pur; dar, deși intelectul avea importanța sa, acțiunea – acțiunea revoluționară fermă – nu era mai puțin importantă. Iar exprimările orale neșlefuite ale lui Lenin aveau priză la ei. Și ce dacă numise

procedurile democratice „o jucărie primejdioasă”? Muncise în organizațiile politice clandestine din Imperiul Rus și știa ce poate. Ce mai conta dacă abordarea lui polemică implica o prezentare incorectă a argumentelor avansate de adversarii lui mai moderați? Lenin putea să se refere la părți ale ideologiei lor, la propaganda și mai ales la speranțele și temerile lor așa cum nu mai reușise niciun lider marxist înaintea lui.

Pentru cititorii care nu-i erau ostili, grandoarea broșurii lui stătea în imnul său închinat abilității de a conduce. Într-o interpretare eronată larg răspândită, *Ce-i de făcut?* este văzută ca un ghid detaliat de proceduri tehnice pentru conducerea unui partid politic aflat în ilegalitate. Nimic mai fals: abia dacă apar astfel de sfaturi practice de la început până la sfârșit (chiar și în lucrarea menită să fie o continuare, „Scrisoare către un tovarăș cu privire la sarcinile noastre organizatorice”, sunt uimitor de puține asemenea detalii). Cu insistența sa, Lenin sădise adânc printre mulți dintre marxiștii care se aflau departe în Imperiul Rus ideea că misiunea importantă în politică este de a-i conduce pe ceilalți. Liderii de la centru ai partidului trebuiau să conducă grupurile locale. Grupurile locale trebuiau să conducă clasa muncitoare. Clasa muncitoare trebuia să conducă alte grupuri nemulțumite și oprite ale societății imperiale. Dacă toate acestea aveau să fie îndeplinite, nimic nu mai putea salva monarhia Romanovilor. Nu e de mirare că broșura lui Lenin a avut o influență formativă atât de puternică în privința conturării

leninismului și a dăinuit dincolo de perioada în care a fost scrisă, 1901-1902. Lucrarea reflecta acea perioadă, însă afirmațiile și atitudinile fundamentale pe care le conținea au influențat deciziile luate de Partidul Comunist Rus în perioada foarte diferită de după Revoluția din Octombrie.

Ce-i de făcut? a fost scrisă între aprilie 1901 și februarie 1902 și publicată de Dietz în martie. De obicei, Lenin își scria lucrările repede și rar se întâmpla să-i ia atât de mult ca să scrie cincizeci de mii de cuvinte. Era conștient de natura controversată a broșurii sale, iar cât a lucrat la ea s-a ferit de Martov, prietenul cel mai apropiat. Oricine își putea da seama imediat că Lenin nu mai avea răbdare. Abia dacă mai putea să poarte o conversație fără să strângă din pumni ca și cum s-ar fi apucat de vestă. Tovarășii săi apropiați s-au molipsit și și-au însușit acest tic²⁹.

În loc de colaboratori, Lenin începea să aibă tot mai mulți discipoli, cu care se consulta individual. Începeau chiar să apară semnele unei competiții între cei care concureau pentru a fi în atenția sa, iar Nadejda avea grijă ca Lenin să nu fie deranjat de cei pe care nu voia să-i vadă. El dorea ca discuțiile sale să rămână confidențiale. Când era constrâns să dezvăluie cu cine vorbise și de la cine obținuse anumite informații, avea un răspuns standard: „De la cine am aflat vestea asta? Mi-a adus-o o rândunică!”³⁰. Discipolii trebuiau să accepte atitudinea oarecum evazivă a lui Lenin. Se putea întâmpla oricând ca ei să apară la ușa apartamentului său și să li se spună că nu era acasă când, de fapt, era. De obicei, explicația era că

stătea de vorbă cu altcineva. Nadejda Konstantinovna era specialistă în a-i înduioșa pe vizitatorii dezamăgiți, subliniind că „Vladimir Ilici vă dorește numai bine”³¹. Lenin era mai tot timpul ocupat, încât se aștepta ca discipolii lui să-i respecte nevoia de a le limita accesul la el. Era prietenos, dar numai până la un punct. Nu era ca alți *émigrés*. Nu era tipul de om pe care tovarășii lui să-l bată pe umăr prietenește; păstra întotdeauna o anumită distanță între el și susținătorii lui³².

O altă explicație pentru lentoarea cu care a lucrat la *Ce-i de făcut?* e implicarea sa în alte misiuni politice. Ajuta la editarea ziarului *Iskra* și se angajase să colaboreze la redactarea unui proiect de program politic care să fie gata pentru al Doilea Congres al Partidului. Era o muncă plictisitoare și cronofagă. După ce s-a împăcat cu Plehanov, în 1900, l-a încurajat să scrie el programul, însă acesta a tot ezitat. Lenin s-a simțit frustrat. El însuși pregătise un astfel de document pe când era la Șuşenskoe și fiecare abonat la *Iskra* dorea ca ziarul să adopte un proiect de program din moment ce se pregătea o dezbatere în acest sens la următorul congres. Plehanov își concentrase însă efortul asupra unor lucrări ce urmăreau să combată opiniile economice și filosofice ale lui Struve, care abandonase marxismul pentru liberalism. Nu putea fi dovadă mai clară, a conchis Lenin, că Plehanov nu era capabil să conducă partidul. Dar chiar și așa, tot Plehanov, fondatorul marxismului rus, trebuia să fie cel care să-și

asume paternitatea primei versiuni a programului politic și astfel să-i dea legitimitate.

Epuizat de insistențele lui Lenin, Plehanov s-a prezentat cu propunerea sa de program în ziua de Anul Nou, în 1900. Cei șase redactori ai ziarului *Iskra* au convenit să-și acorde o săptămână pentru studierea documentului și pentru a propune modificări. Aveau să se reunească în apartamentul lui Lenin din Schwabing. Plehanov devenea tot mai agitat nu doar pentru că trebuia să călătorească dincolo de granițele Elveției, ci, cu siguranță, și pentru că și-a dat seama că se apropia momentul când avea să plătească pentru aroganța cu care-i tratase pe cei din generația tânără. Avea dreptate să creadă asta. Ulianov petrecuse cinci zile căutând hibe la proiectul lui Plehanov. Acesta sugerase că clasa muncitoare constituia majoritatea populației din imperiu. Limbajul era lipsit de forță: scria „nemulțumire” când ar fi putut să scrie „indignare”. Era pur și simplu de neacceptat, încât Lenin l-a trimis pe Plehanov înapoi în Elveția cu misiunea de a reveni cu o versiune mai bună. Relația dintre maestru și discipol începea să se inverseze³³. S-au înțeles ca în continuare să-și trimită observațiile prin poștă. Lenin lucra la propriul său material, asumându-și responsabilitatea pentru noile secțiuni referitoare la muncitorii din industrie și la problema agrară. Scrisori furioase zburau ca gloanțele între München și Geneva.

Toată povestea l-a stors de puteri pe Lenin. Îi reproșase lui Plehanov că scrisese cel mult o declarație de principii și

nu un program potrivit pentru un partid politic combativ³⁴. Plehanov și-a luat revanșa când Lenin i-a trimis modificările și adăugirile sale. Lenin s-a arătat nemulțumit de „tonul deliberat ostil al comentariilor”³⁵:

Autorul comentariilor îmi amintește de un birjar care-și imaginează că stăpânește trăsura cu atât mai bine cu cât smucește mai des și mai tare hățurile cailor. Eu, bineînțeles, nu sunt decât un „cal”, unul dintre cei câțiva cai struniți de Plehanov. Dar se poate întâmpla ca și cel mai ținut în frâu cal să răstoarne un birjar care face exces de zel.

Totuși, într-un final, au ajuns la destinație. Pe 1 iunie 1902, versiunea aprobată pentru programul partidului a fost publicată în numărul 21 al ziarului *Iskra*.

Programul includea și câteva dintre modificările solicitate de Lenin. Fusesse tranșant când ceruse să se menționeze explicit „dictatura proletariatului”. Această sintagmă, inventată de Marx, făcea trimitere la cea de-a doua etapă a procesului revoluționar care urma să înceapă. Prima etapă era înlăturarea dinastiei Romanovilor și instaurarea unei „republici burghezo-democratice”. În această etapă, muncitorii aveau să joace un rol esențial, dar nu aveau să profite de economia capitalistă, care, simultan, avea să fie întărită. Cea de-a doua etapă presupunea preluarea puterii de către „proletariat”, ceea ce avea să însemne inaugurarea orânduirii socialiste în Rusia. Urmându-l pe Marx, Plehanov inclusese sintagma în prima versiune a documentului, însă, din pricina unei neînțelegeri

cu Lenin, ulterior a scos-o. Lenin a cerut vehement reintroducerea ei, iar Plehanov a acceptat; era una dintre solicitările rivalului său pe care o putea accepta de bunăvoie. Amândoi erau de acord că, după instalarea socialismului, fostele clase conducătoare nu vor mai avea niciun fel de drepturi civile garantate. Evenimentele de mai târziu aveau să demonstreze că ideea despre dictatură a lui Lenin depășea cu mult în violență și arbitrar ceea ce-și putea imagina Plehanov în 1902. Dar, pentru o vreme, se puseseră de acord sau, cel puțin, așa credeau.

Au existat și alte modificări importante. Lenin l-a făcut pe Plehanov să afirme, deși acesta avea o altă părere, despre capitalism că „deja era modul dominant de producție în economia Rusiei imperiale”³⁶. Era o concesie minoră la nivelul limbajului, însă, la nivel practic, insistând că Rusia avea o economie capitalistă dezvoltată, Lenin deschidea ușa către o posibilă trecere mai rapidă spre socialism, cu care unii ca Plehanov nu erau de acord. În 1917, Lenin avea să folosească respectiva concesie exact în acest scop. Ideologia contează!

Există și alte exemple de intervenții importante ale lui Lenin asupra documentului, precum propunerea sa privind o campanie a partidului pentru redarea terenurilor agricole pe care țăranii le pierduseră după Edictul de Emancipare din 1861. Aceasta urma să aibă loc imediat după înlăturarea monarhiei Romanovilor. Lenin nu cerea să li se dea țăranilor tot pământul, ci doar suprafețele pierdute, care se ridicau la 4% din ce avuseseră înainte de edict.

Intenția lui Lenin era aceea de a face partidul mai atractiv pentru țărănime. Nu putea propune, potrivit filosofiei marxiste tradiționale, cedarea tuturor terenurilor agricole țărănimii, ale cărei metode de a face agricultură erau considerate înapoiate. Prin urmare, dorea numai să le ofere țăranilor un stimulent prin care să-i ademenească de partea Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Ideea sa a fost ironizată. Partidul Socialist-Revoluționar al lui Cernov voia ca tot pământul să fie expropriat de la nobilimea tradițională și de la fermierii mai puțin tradiționali. Marxiștii nu prea puteau concura cu socialiștii-revoluționari. Dar Lenin dorea să facă măcar o încercare de a-și atrage sprijinul țărănimii. Era un ins care improviza; își urma instinctele la fel cum urma și doctrina. Proiectul agrar, așa cum îl gândise el, nu era convingător, însă încercarea sa intuitivă avea logică. Lenin voia ca, la momentul apariției sale, partidul să țină cont de faptul că țăranii reprezentau 85% din populația Imperiului Rus.

În privința acestei manevre s-a confruntat cu o avalanșă de reproșuri. De ce, a fost el întrebat, doctrinarul Lenin devenea atât de moderat când era vorba de chestiunea agrară? În condițiile în care Partidul Socialist-Revoluționar al lui Cernov le promitea acestora restituirea întregului pământ, câți țărani aveau să opteze pentru varianta lui Lenin? Oare nu cumva dorința lui Lenin de a ține cont și de părerea țăranilor era încă un semn că el nu era cu adevărat marxist, ci, în esență, un socialist agrar? Și astfel s-a întâmplat că, pe măsură ce grupul *Iskra* pregătea terenul

pentru cel de-al Doilea Congres al Partidului, cel care a atras cel mai mult atenția a fost Lenin, și nu Plehanov. În micul univers al marxismului rus organizat, Lenin a devenit persoana pe care toată lumea fie o iubea, fie o detesta. Puțini erau cei care au rămas indiferenți în privința lui.

Manevrele sale legate de pregătirile pentru congres au accentuat această atitudine duală. „Agenții” (îi plăcea să folosească acest cuvânt) *Iskrăi* nu erau cunoscuți pentru maniera onestă în care selectau delegații pentru congres; printre aceștia se aflau sora sa Maria, fratele Dmitri și vechiul său prieten Gleb Krjijanovski: lui Lenin îi plăcea să se folosească de activiști care își dovediseră loialitatea personală³⁷. În încercarea de a se asigura că proiectele grupului *Iskra* aveau să predomină, s-a străduit să reducă la minimum numărul delegaților care nu agreeau ziarul. Când agenții s-au întors în Rusia, au luat cu ei exemplare din *Ce-i de făcut?* și copii ale programului partidului. Această activitate întărea impresia că grupul *Iskra* merita să preia conducerea partidului. Plehanov, Lenin și Martov – cu toate punctele lor slabe pe care apropiații lor le cunoșteau – păreau să facă parte dintr-o ligă aparte. Agenții lor erau niște organizatori fără scrupule, dar cu toții erau dispuși să-și sacrifice libertatea pentru apărarea partidului și a campaniei sale de atragere a „maselor” de muncitori la cauza marxismului și a revoluției sociale. Mulți dintre ei se raportau deja la Lenin ca la liderul lor. Pentru ei, Lenin era scânteia ce avea să aprindă focul.

„Focul sfânt”

1902-1904

Lenin și prietenii săi din colectivul redacțional începuseră să fie îngrijorați din cauza atenției pe care le-o acorda poliția bavariană și au decis să mute sediul ziarului *Iskra* din München. Aveau nevoie de un loc unde nimeni să nu le poarte de grijă marxiștilor străini. Alternativa evidentă era Elveția, dar neînțelegerile cu Plehanov încă mai erau prezente în mintea tuturor, încât tinerii redactori căutau și alte posibilități. S-a hotărât să încerce la Londra. Se știa că poliția metropolitană nu-i lua în seamă pe revoluționari, nici măcar pe cei câțiva revoluționari britanici care îi atrăseseră atenția. Sistemul poștal era eficient, iar facilitățile culturale – biblioteci, muzee, galerii de artă – erau la fel de bune ca în orice alt oraș european.

Și astfel, Lenin și Nadejda Konstantinovna și-au făcut bagajele și au plecat din München, iar după mici popasuri în Köln și Liège au ajuns în Gara Victoria din Londra în aprilie 1902, după o călătorie cu feribotul și trenul. Conform unui plan dinainte stabilit, au luat o birjă până în cartierul St Pancras, unde imigrantul rus Nikolai Alekseev, susținător al ziarului *Iskra*, închiriasse pentru ei câteva camere. Apartamentul se afla în Holford Square, nr. 30, la sud de Pentonville Road. În același timp, Martov, Potresov

și Zasulici s-au cazat dincolo de Gray's Inn Road, pe Sidmouth Street. Alekseev însuși locuia mai jos de Holford Square, pe Frederick Street. Toți se aflau la câteva sute de metri unii de alții, ceea ce era convenabil, căci Alekseev negociase ca *Iskra* să folosească mașina de tipărit cu plăci rigide a tipografiei Twentieth Century Press, de pe Clerkenwell Green, nr. 37a, la capătul lui Farringdon Road. În apropiere era și British Museum, pe Great Russell Street. Lenin avea contacte în Marea Britanie, care i-au obținut o scrisoare de recomandare din partea lui I.H. Mitchell, secretar la Federația Generală a Sindicatelor, cu care a putut să-și facă permis la bibliotecă, folosind pseudonimul „dr. Jacob Richter”. În majoritatea zilelor de lucru, venea în apartamentul din Sidmouth Street ca să rezolve împreună cu Martov tot ce trebuia, apoi mergea la British Museum, unde își vedea de cercetările lui, sub masivul dom de sticlă al Sălii de Lectură (Reading Room), așezat la biroul L13. Când se apropia ziua de apariție a ziarului, mergea și la tipografia de pe Clerkenwell Green.

Activitatea politică a lui Lenin se desfășura în perimetrul triumphiului cu locuințe înșiruite în stil georgian format de Holford Square, Great Russell Street și Clerkenwell Green. El și colegii lui de redacție erau mulțumiți de ambient. Se mutaseră în Anglia nu pentru a conlucra cu mișcarea muncitorească britanică, ci pentru a se concentra asupra propriei propagande, iar zonele St Pancras și Bloomsbury erau ideale pentru asta. Lui Lenin începea să-i placă Londra, orașul numărându-se printre preferatele sale,

alături de Geneva. (Prin comparație, credea că Moscova era un loc „oribil”¹.) În Londra era la adăpost de Ohrana. Avea acces facil la biblioteci excepționale, la o tipografie sigură și la o rețea de comunicații eficientă. Și putea totodată să se bucure de timpul său liber. În diminețile de duminică, Lenin și Nadia vizitau Hyde Park Corner pentru a-i asculta pe vorbitorii în aer liber. De asemenea, se amuzau urcând în autobuzele etajate pentru a vedea de la înălțime cartierele mărginașe și pentru a admira vegetația.

Dar nu totul era pe placul lui Lenin. Se simțea jignit de felul cum era administrat apartamentul de pe Sidmouth Street, pe care îl cataloga disprețuitor drept „comună”. Limbajul folosit era relevant. Lenin marxistul – care credea că societatea comunistă era de dorit și inevitabilă – era dezgustat de ideea unui stil de viață colectivist. „Comună” era pentru el un cuvânt de ocară, preferându-i un vocabular al ordinii, curățeniei și supunerii. Considera că obiceiurile boeme ale colegilor săi de la *Iskra* scoteau la iveală tot ce avea mai rău inteligența est-europeană²:

Mai presus de toate îi plăcea ordinea, care domnea mereu în biroul său și în camera sa – iar acestea contrastau puternic cu camera lui Martov, de exemplu. La Martov era mereu haosul de pe lume: chiștoace de țigări și scrum peste tot, iar zahărul era amestecat cu tutunul, astfel că vizitatorii pe care Martov îi servea cu ceai se îngreșau când trebuiau să pună zahăr. La fel era și în camera Verei Zasulici.

Astfel de practici neglijente nu erau permise sus pe deal, în apartamentul din Holford Square, nr. 30. Lenin nu interzicea ferm fumatul în casă, însă dacă vizitatorii își aprindeau țigara se încrunta cu subînțeleș și deschidea ferestrele indiferent de vremea de afară. Nici ninsoarea nu-l putea opri.

În timp ce Lenin îi judeca pe Martov și Zasulici, propriul său stil de viață era pus sub semnul întrebării de gazda lui din Holford Square. Temuta doamnă Yeo se aștepta ca el să se conformeze obiceiului locului și să pună draperii și le-a tot reproșat asta „doctorului și doamnei Richter” până când aceștia s-au supus³. Pentru Vladimir și Nadia nu era deloc amuzant. Erau deja bosumflați că trebuiau să coboare la subsol ca să ia cărbuni pentru foc și apă pentru gătit⁴. Mâncarea englezească nu le plăcea. Tocana din coadă de vită, o delicatesă, îl dezgustase într-atât pe Lenin, încât a lăsat mâncarea pe seama Nadiei – care nu era cea mai bună bucătăreasă, după cum ea însăși recunoștea – și a mamei acesteia. Nu doar tocana englezească, prăjiturile și peștele prăjit îl scoteau din pepeni pe Lenin. Mergând la Biserica Seven Sisters, aflată la vreo 10 kilometri nord-est de Holford Square, au întâlnit socialiști englezi care se rugau Domnului. Lenin era de părere că socialismul autentic implica în mod necesar ateismul. Când a devenit marxist, Lenin a simțit că alesese calea Științei și a Progresului și că socialismul creștin era o contradicție în termeni. Cu greu găsea ceva bun de spus despre socialiștii din Anglia – sau chiar despre englezi în general.

A întâlnit un englez pe nume Henry Rayment care să-l ajute să-și perfecționeze cunoștințele de limbă. Cu toate că tradusese o carte scrisă de soții Webb, Lenin nu scria și nu vorbea fluent engleza – și i se părea că englezii erau mai greu de înțeles chiar decât irlandezii⁵. (Există o insinuaare neconfirmată că Lenin ar fi vorbit cu accent irlandez.) Însoțit de Rayment, a mers la întruniri politice în East End, unde a întâlnit imigranți evrei din Imperiul Rus. Când Rayment s-a arătat uluit de obiceiurile lor exotice, lui Lenin i s-a părut că mirarea profesorului său de engleză era încă o dovadă că englezii erau „un popor închistat”⁶. E posibil ca acest contact cu evreii ruși din East End, dintre care mulți agreau ideea socialismului internațional, să-i fi redat credința într-o „revoluție socialistă europeană”. În martie 1902 a ținut un discurs pentru filiala evreiască a Federației SocialDemocrate în New Alexandra Hall⁷.

Totuși, în felul său, Lenin era la fel de „închistat”⁸. În St Pancras și Bloomsbury a construit în jurul său o Rusie în miniatură. În zorii unei zile de toamnă a anului 1902, cineva a bătut la ușa sa. Vizitatorul era Lev Troțki, care fugise din Siberia și voia să se alăture redactorilor ziarului *Iskra* în Anglia. Troțki avea să devină un personaj la fel de celebru ca Lenin în Revoluția din Octombrie 1917, dar încă nu se afirmase ca lider marxist. Era nerăbdător să-l întâlnească pe Lenin, însă Lenin era încă în pat și, fiind o persoană cu tabieturi, a refuzat să vină în sufragerie înainte să termine cu spălatul și să se pregătească pentru o nouă zi. Nadejda Konstantinovna a fost nevoită să-l

plătească pe birjarul cu accent cockney și l-a servit pe Troțki cu cafea, și nu cu ceai, cum i-ar fi oferit unui musafir doamna Yeo, englezoaica tradiționalistă⁹. Lenin s-a ridicat din pat la ora obișnuită și s-a prezentat. S-au împrietenit repede, iar Lenin și-a rupt din timpul său ca să-i prezinte obiectivele turistice. Cei doi au devenit atât de apropiați, încât Lenin a propus ca Troțki, care avea talent literar, să devină al șaptelea membru în colectivul redacțional al *Iskrăi*. Plehanov s-a opus. În ochii săi, Troțki era „discipolul lui Lenin”, iar cooptarea lui în redacție echivala cu a-i acorda un vot în plus lui Lenin¹⁰.

Pe măsură ce se apropia ziua celui de-al Doilea Congres al Partidului, în ședințele de redacție de la *Iskra* au reapărut tensiunile. În aprilie 1903 s-a luat decizia ca sediul din Londra să fie mutat la Geneva, ceea ce însemna că Lenin și Plehanov aveau să se întâlnească din nou. Ideea i-a aparținut lui Martov, care a recunoscut prejudiciile aduse de ținerea la distanță a lui Plehanov. Martov credea că mutarea la Geneva le va oferi posibilitatea de a reveni la o abordare mai camaraderească a muncii lor¹¹.

Singurul care a votat împotriva mutării a fost Lenin. Le-a reamintit că Plehanov le pricinuisese mereu probleme și că el fusese motivul pentru care trebuiseră să stabilească sediul redacției în afara Elveției. Dar, poate pentru că a fost o situație de tipul „râde ciob de oală spartă”, nimeni nu l-a ascultat. Lenin era disperat. I se plângea Nadiei că „nimeni nu are curaj să-l contrazică pe Plehanov”¹². Pe măsură ce pregătirile pentru transfer se apropiau de final, „nervii” au

început să-l supere din nou. Apoi au apărut și simptome fizice sub forma unei inflamații pectorale și a terminațiilor nervilor spinali. A fost cuprins de febră. Nadia a consultat o carte de medicină și a tras concluzia că era vorba de sciatică. Apoi a luat legătura cu un coleg marxist, rusul K.M. Tahtarev, care locuia în St Pancras și studiasse câțiva ani medicina. Tahtarev a fost de acord cu diagnosticul, iar Nadia a cumpărat niște tinctură de iod și i-a aplicat-o soțului ei pe corp. Diagnosticul era complet greșit, iar tinctura de iod i-a provocat lui Lenin „dureri chinuitoare”. Ani mai târziu, s-a afirmat oficial că Lenin nu-și putuse permite să plătească tariful de o guinee pentru o consultație la un medic englez¹³. Însă el niciodată nu s-a zgârcit atunci când trebuia să plătească pentru servicii medicale. Cea mai probabilă explicație e că Lenin și soția lui se panicaseră și n-au avut prezența de spirit să pună la îndoială competența lui Tahtarev.

La sfârșitul lui aprilie 1903, au plecat de la Londra în Elveția, unde Lenin a stat la pat încă două săptămâni. Între timp, avea și un diagnostic corect. Lenin suferea de „focul sfânt”, boală cunoscută și sub numele de „focul Sfântului Anton” sau erizipel. „Focul sfânt” e o infecție contagioasă a pielii și a țesuturilor subiacente ce poate fi fatală. Astăzi poate fi tratată cu antibiotice, însă la începutul secolului XX medicii nu puteau să facă altceva decât să le recomande pacienților odihnă pentru câteva săptămâni, până când boala dispărea. Așa s-a întâmplat și în cazul lui Lenin¹⁴.

Între timp, Plehanov și Lenin au trebuit să găsească o modalitate de a lucra împreună. De pregătirile congresului se ocupaseră Lenin și mai mulți agenți *Iskra* ce călătoreau spre și din Rusia, iar unul dintre lucrurile care-l deranjau pe Lenin după plecarea din Londra era acela că activitatea lui era din nou supravegheată. În martie 1902 fusese înființat un Comitet de Organizare a Congresului, care a stabilit ce formațiuni din Imperiul Rus și din Europa puteau trimite delegați la congres. Lenin fusese ocupat cu munca de convingere în cadrul comitetului de organizare pentru a asigura preponderența susținătorilor *Iskrăi* la congres. Plehanov i-a urmărit îndeaproape activitatea. Din fericire, a ajuns la concluzia că Lenin făcuse treabă bună pentru *Iskra*. Plehanov și Lenin au fost de acord că trebuiau să limiteze influența pe care ar fi putut-o exercita la congres fie masiva Bund (Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei), care nu agreea ideea unui partid foarte centralizat, fie ziarul genevez *Rabocze Delo* (Cauza muncitorească), publicație care nu era de acord ca intelectualii să decidă totul în numele clasei muncitoare. Lenin nu avea scrupule când era vorba de găsit pretexte pentru a oferi locuri la congres susținătorilor ziarului *Iskra* în detrimentul adversarilor săi. Treptat, Plehanov a început să-l lase pe Lenin să acționeze în voie.

Ne putem face o idee despre metodele folosite de Lenin dintr-o scrisoare adresată unui agent *Iskra*¹⁵:

M-am bucurat mult de tot aflând că ați pus repede pe picioare C.O. [comitetul de organizare] și că l-ați constituit din șase persoane. [...] Fiți mai severi cu Bundul! Scrieți și celor din străinătate (Bundului și celor de la *Raboocee Delo*) pe un ton cât se poate de sever, reducând funcția străinătății la una minimă, ca să nu poată căpăta vreodată o importanță deosebită. Cu tehnica congresului puteți însărcina delegați speciali din partea voastră sau agenți speciali ai voștri; nu încredințați această sarcină nimănui și țineți minte că cei din străinătate sunt slabi în ale conspirației.

Iată cum un manipulator desăvârșit îl învață tainele meseriei pe unul dintre discipolii săi!

Pentru desfășurarea lucrărilor congresului a fost aleasă capitala Belgiei, Bruxelles. Înainte să meargă acolo, Lenin a plecat în vacanță în Bretania cu mama și sora lui Anna. E ciudat că nu a luat-o cu el și pe Nadejda Konstantinovna. Nu e clar de ce aceasta a rămas la Londra. Se străduise să se înțeleagă bine cu familia lui, în ciuda răcelii afișate îndeosebi de Anna Ilinicina. Probabil că avea prea multe lucruri de pus la punct înainte de a se întruni congresul, fiind ocupată cu decodarea scrisorilor care soseau zilnic din Imperiul Rus. Oricum, mama lui Lenin nu credea că aceasta era o explicație satisfăcătoare și pomenea de „feluritele pretexte” născocite de nora sa¹⁶. Familia lui continua să o trateze pe soția sa cu răceală, iar el refuza să ia partea cuiva. Ca de obicei, făcea ce voia. De data aceasta, îi convenea să o vadă pe mama sa în Bretania și nu l-a deranjat să-și abandoneze soția la Londra. Prin ceea ce

făcea o lăsa să înțeleagă clar că, dacă voia să trăiască împreună cu el, trebuia să le facă față rudelor sale chiar și atunci când acestea nu erau tocmai amabile cu ea. El era partenerul dominant în cadrul mariajului și știa că Nadejda Krupskaia avea să-și îndeplinească în continuare sarcinile politice în pofida comportamentului său.

Oricum, Lenin dorise să-și vadă mama. Își înțesase scrisorile către ea cu sfaturi despre trenuri, hoteluri și bagaje și-i spunea cât de dor îi era de locurile natale: „Ce naș da să pot fi vara pe Volga! Și cât de minunată a fost plimbarea pe care am făcut-o cu tine și cu Aniuta în primăvara anului 1900! Ei, dar dacă nu pot merge eu la Volga, trebuie să vină cei de pe Volga la mine. Și aici sunt locuri frumoase, deși în alt fel”. Lenin își iubea sincer mama. Dar mergând în Bretania, el a urmărit și să scape de disputele din cadrul partidului care îi distruseseră nervii¹⁷. I-a spus toate astea lui Plehanov, care însă a rămas indiferent. Avea nevoie cu disperare de o pauză înainte de congres, care se anunța a fi dur.

Din Bretania, Lenin a luat trenul direct spre Belgia (unde s-a întâlnit cu Nadejda Konstantinovna). Elveția nu a fost considerată un loc potrivit pentru organizarea congresului din cauza importantei colonii de emigranți marxiști care nu voia să atragă atenția autorităților asupra ei. La Bruxelles se găseau apartamente în care delegații puteau sta pe durata lucrărilor congresului, ce părea să fie unul de durată. Congresul a început pe 17 iulie, însă Comitetul de Organizare a avut imediat probleme cu poliția

belgiană după ce aceasta a fost înștiințată de către Ohrana din Sankt-Petersburg cu privire la obiectivele revoluționare violente ale unora dintre participanți. Congresul a trecut în grabă Canalul Mânecii, mutându-se la Londra. Acolo, contactele personale pe care le aveau membrii comitetului redacțional al ziarului *Iskra* i-au ajutat să găsească noi spații pentru desfășurarea lui. Când congresul s-a reluat cinci zile mai târziu, pe 29 iulie, delegații s-au întâlnit într-un loc neverosimil, Biserica Frăției, o capelă congregaționistă condusă de un socialist devotat – reverendul F.R. Swann –, pe Southgate Road, în nordul Londrei¹⁸. Lenin a fost nevoit să-și depășească antipatia față de socialiștii care își țineau ședințele într-un loc creștin. În orice caz, delegații au rămas în gardă din motive de securitate, mutând unele dintre ședințele de lucru rămase la Clubul Englez, pe Charlotte Street.

Congresul a fost conturbat de numeroase discursuri furioase. Manevrela lui Lenin au fost considerate drept cenzură, iar unul dintre delegați, Vladimir Akimov, i-a cerut lui Plehanov să-l renege pe acesta. Plehanov a refuzat. „Lui Napoleon”, a spus el, „îi plăcea să-i facă pe mareșalii săi să divorțeze de nevestele lor. Unii îi făceau hatârul chiar dacă își iubeau nevestele. În această privință, tovarășul Akimov seamănă cu Napoleon: vrea să mă despartă de Lenin cu orice preț”¹⁹. Așa cum Lenin își declarase la un moment dat dragostea pentru Plehanov, Plehanov sugera acum că între ei doi exista un fel de mariaj. Ambii vorbeau fără să cunoască opera lui Sigmund Freud. Inconștient, atrăgeau

atenția asupra fenomenului care, de cele mai multe ori, accentuase pasiunea din ei. Cei doi trăiau pentru ideile lor și pentru realizarea politică a acestora.

Bineînțeles că Plehanov nu fusese fidel acestui „mariaj”. Tânărul său consort îl scosese constant din sărite înainte de congres, însă Plehanov n-a făcut caz de asta, iar lista cu organizatorii congresului, printre care și Lenin, a fost aprobată. Lucrările au continuat într-o atmosferă foarte tensionată. Exceptându-i pe inițiați, pentru ceilalți detaliile erau complet învăluite în mister. Lenin nu era singurul care examina orice chestiune practică de parcă ar fi fost o bombă cu mare încărcătură doctrinală gata să explodeze. Pentru marxiști nu exista nimic prea puțin semnificativ ca să nu fie cercetat din perspectiva principiilor filosofice. Dar diavolul se ascunde în detalii. Până și aparent banala chestiune a locului ocupat în Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia de către Bund, Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei, era spinoasă. Unul dintre motive era evident: delegații Bundului reprezentau mii de membri din teritoriile de la granița de vest, situație imposibil de egalat de vreo altă regiune din Imperiul Rus. Bund susținea că era cât se poate de nedrept că primise numai cinci locuri din cele patruzeci și trei ale congresului, însă ceilalți delegați au respins categoric argumentul. Bund a cerut de asemenea să i se acorde o mai mare autonomie în interiorul partidului, dar și această solicitare a stârnit controverse. Bund își recruta membrii după criterii etnice clare, iar

congresul nu dorea să facă o excepție pentru niciun grup etnic.

Al doilea motiv era că unii dintre membrii grupului *Iskra* aveau origini evreiești: Akselrod, Martov și Troțki. Străbunicul evreu al lui Lenin, bătrânul Moșko Blank, trăise în regiunea în care activa acum Bund. Akselrod și ceilalți se întorseseră împotriva a tot ceea ce era evreiesc. Deveniseră marxiști ca să scape de originile lor etnice și religioase și nu agreau deloc ideea ca marxiștii evrei, precum cei din Bund, să lucreze exclusiv printre evrei. La rândul lor, bundiștii au simțit un anume antisemitism în cadrul congresului, considerând că cei mai ofensivi în acest sens erau evreii renegați. Uniunea se afla însă într-o situație fără ieșire, iar singurii care au susținut doleanțele sale organizatorice au fost propriii săi delegați.

A urmat o dezbatere a programului partidului. În prim-plan a fost Lenin și, spre surprinderea tuturor – dar ei încă nu-l cunoșteau –, a procedat cu tact și i-a câștigat de partea lui pe cei nehotărâți. Și-a recunoscut excesele polemice. Referindu-se la cărticica sa *Ce-i de făcut?*, a spus: „Știm cu toții astăzi că «econiști» au înclinat balanța într-o singură direcție. Pentru a o echilibra, trebuie să apăsăm în direcția opusă, și exact asta am făcut eu”. Nu era tocmai o scuză din partea lui, dar măcar nu era aroganța aceea nelimitată la care se așteptaseră cei ce criticau *Iskra*. Totul a mers ca pe roate pentru Lenin și Plehanov: propunerea de program cu accent pe „dictatura proletariatului” a fost acceptată. Principalul dezacord era

legat de viziunea lui Lenin în problema agrară, însă grupul *Iskra* s-a menținut pe poziții și proiectul a fost ratificat. Trebuie să fi fost tentant pentru Plehanov să-l lase pe Lenin să fie înfrânt din cauza acelor articole din programul partidului care creaseră anterior disensiuni între ei. Însă dacă voiau să preia controlul congresului, membrii grupului *Iskra* trebuiau să fie uniți. Și în general au fost.

Un moment dificil a fost provocat de regulamentul partidului. Lenin și Martov, colegi de redacție la *Iskra*, au venit cu propuneri opuse. Martov se simțise ofensat de aroganța manifestată de Lenin la München, Londra și Geneva. Ca să-și poată păstra stima de sine, trebuia să-l înfrunte la congres. Martov voia un set de reguli prin care să poată fi ținută în frâu duritatea lui Lenin și a celor ca el.

Regula care a încins spiritele se referea la aptitudinile pe care trebuia să le aibă cineva pentru a deveni membru de partid. La nivel verbal, diferențele dintre Lenin și Martov erau infime. Lenin voia ca membru de partid să fie cineva „care recunoaște programul partidului și-l sprijină prin mijloace materiale și prin implicare personală în una dintre organizațiile partidului”. Pentru Martov, asta însemna exces autoritarist. Considera că era nevoie de condiții mai puțin stricte, sugerând ca membru de partid să fie cineva „care recunoaște programul partidului și-l sprijină prin mijloace materiale și prin participare personală regulată sub conducerea uneia dintre organizațiile partidului”²⁰. Formularea lui Martov despre activitatea „sub conducerea” era, oricum am privi-o, mai despotică decât versiunea

originară a lui Lenin. Martov și Lenin însă nu erau preocupați de subtilitățile de limbaj, iar istoricii și-au consumat de pomană cerneala analizând contrastul semantic. Ce conta pentru cei doi era esența problemei. Martov voia un partid în care membrii să aibă libertatea de a se exprima independent de conducerea centrală; pentru Lenin, totul se reducea la conducere, conducere și iar conducere, orice altceva, cel puțin la momentul respectiv, trebuind să fie subordonat acestei necesități.

Lenin a pierdut, cu 28 de voturi la 22. Rezultatul l-a descumpănit, dar și-a revenit. Îi stătea în fire să fie combativ, la fel și aliaților săi din grupul *Iskra*. Le plăcea să fie numiți „duri”. Persiflarea adversarilor la congres a fost ceva normal, iar unii dintre ei au dus agresivitatea și mai departe. Aleksandr Șotman a amenințat să-l rupă în bătaie pe unul din colegii „duri” care trecuse în tabăra lui Martov. Lenin l-a tras deoparte pe Șotman și i-a spus că numai „proștii folosesc pumnii în dispute”²¹. Cu toate acestea, Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia căpătase un aspect gangsteresc. Lenin i-a spus-o pe șleau unuia dintre susținătorii săi, într-o exprimare ce trăda dificultățile sale de pronunțare a unor consoane: „Politica e o theabă muhdahă”. Murdară sau nu, politica era ocupația lui și deja era un specialist.

Lenin a fost admirat de colegii săi „duri” tocmai pentru comportamentul lui dezagreabil și brutal la congres. Totuși, disensiunile din interiorul grupului *Iskra* i-au bulversat planurile de a prelua în viitor conducerea partidului. Lenin

avea deja propria sa agendă, pe care i-o dezvăluisese în secret lui Martov. Planul lui era să reducă structura comitetului redacțional al *Iskrăi*, care avea să devină ziarul oficial central al partidului, de la șase la trei membri. Victimele acestei schimbări aveau să fie Akselrod, Potresov și Zasulici. O astfel de manevră, așa cum probabil Martov prevăzuse, avea să-i confere lui Lenin controlul asupra lui Plehanov în orice dispută. Dar comportamentul atât de belicos al lui Lenin la congres a strecurat îndoiala în sufletul lui Martov. Problema era că Martov, care întotdeauna fusese un strateg slab, amânase prea mult decizia. Lenin avusese grijă să-i dea asigurări lui Plehanov că motivul pentru a renunța la ceilalți era că se dovediseră prea puțin folositori în trecut. Când congresul a dezbătut componența organismelor centrale ale partidului, aliații lui Lenin au sărit să-l acuze pe Martov de ipocrizie pentru că încercase să-i critice propunerile: „Știa! Nu s-a opus!”²².

Martov își jucase prost cartea. În momentul discuției, componența congresului suferise deja modificări. În semn de protest, cei cinci membri bundiști și „economistii” părăsiseră deja lucrările congresului. Dacă ar fi rămas, aceștia l-ar fi susținut pe Martov împotriva lui Lenin. Dacă Lenin s-ar fi confruntat cu o astfel de situație, le-ar fi propus un târg ca să-i facă pe potențialii susținători să mai rămână. Martov nu era atât de șiret. Lenin putea să-și pledeze acum cauza în fața unui congres a cărui balanță politică înclina deja în favoarea lui. Oaia fusese lăsată într-un țarc nepăzit, iar lupul era la poartă.

Următorul pas al „durilor” a fost să pună în practică conceptele de centralism, disciplină și activism. Partidul urma să aibă la vârf un consiliu cu rolul de a controla atât cele trei persoane din redacția ziarului *Iskra*, cât și un comitet central alcătuit tot din trei persoane. Votul privind această structură și componența ei a dus la victoria lui Lenin și a lui Plehanov. Împreună aveau să conducă partidul și niciunul nu era îngrijorat de faptul că triumful lor a fost obținut cu prețul plecării bundiștilor și a altor grupuri. Din acest motiv, Lenin i-a rebotezat pe „durii” săi „majoritari” (*bolșeviki*, bolșevici). Era mereu cu un pas înaintea adversarilor. Când se dezbătea o problemă politică majoră, îi depășea pe toți în materie de inventivitate lingvistică și strategică. În privința regulamentului partidului, Lenin pierduse în favoarea lui Martov: într-o astfel de situație, dacă ar fi fost în locul lui Martov, ar fi născocit un nume glorios pentru susținătorii săi. Martov a lăsat să-i scape prilejul. Ce-a urmat a fost mai rău. Martov a acceptat autocaracterizarea leniniștilor ca bolșevici și și-a numit propriul grup de susținători „minoritari” (*menșeviki*, menșevici). Lipsa de gândire strategică a lui Martov a fost evidentă atunci când au fost aleși cei care urmau să ocupe locurile în Comitetul Central și în redacția *Iskra*.

Majoritatea era acum deținută de susținătorii lui Lenin și ai lui Plehanov. Inițial, Comitetul Central a fost format din Gleb Krjijanovski, V.A. Noskov și F.V. Lengnik, iar redacția i-a păstrat numai pe Lenin, Plehanov și Martov. Rezultatul evident a fost crearea concretă a Partidului

Social-Democrat al Muncii din Rusia, cu un program și un regulament stabilite.

Situația aceasta n-a durat totuși mult. Revenind la îndoielile sale în privința lui Lenin, Plehanov a ajuns să regreta că îl susținuse la congres. Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, a cărui creare fusese visul său de aproape două decenii, se născuse sub înfățișarea a doi gemeni siamezi care trebuiau separați. Depresia sa – depresie postnatală, ar spune unii – a fost atât de puternică, încât a mărturisit că se gândea la sinucidere. De când Lenin venise în străinătate, în 1900, cei doi nu încetaseră să se certe, iar Plehanov a fost scos din sărite la întrunirea Ligii din străinătate a Social-Democrației Revoluționare Ruse, care a avut loc la Geneva în octombrie 1903. Liga fusese recunoscută de congres drept organul oficial de coordonare a zecilor de membri de partid emigrați în Elveția, Franța și Anglia. Ședințele de la Geneva au reprezentat prima ocazie de respiro pentru emigranți după schisma de la congres. Martov a luat taurul de coarne, declanșând un atac personal la adresa lui Lenin. În cadrul unui lung discurs, a dezvăluit că Lenin fusese nesincer când se aliase cu Plehanov. Înainte de congres, Lenin îi spusese lui Martov: „Nu-ți dai seama că, dacă noi doi vom rămâne uniți, Plehanov va fi permanent în minoritate și n-o să poată face nimic împotriva noastră?”.

Lenin s-a grăbit spre ieșire, trântind ușa în urma lui. Plehanov, care ascultase impasibil, a anunțat că era dispus să se retragă din comitetul *Iskrăi* pentru a pune capăt

vrajbei dintre facțiuni. Lenin s-a simțit atât de dezarmat, încât și-a dat el însuși demisia de la *Iskra* și din Consiliul Partidului. Lenin, regele partidului în formare, s-a alungat pe sine de la curte! Bolșevicii săi au devenit minoritatea. Uitase să-și „păstreze o piatră în praștie”. Pentru prima și ultima dată, se retrăsese dintr-o poziție de putere. La scurt timp după aceea și-a regretat gestul, iar remușcarea lui s-a transformat în furie, deoarece Plehanov fraterniza tot mai mult cu Martov și cu menșevicii²³.

O piatră totuși mai păstrase. Lenin se străduia acum să-i pună la curent pe agenții *Iskrăi* cu privire la felul în care, în opinia sa, fusese atras într-o capcană ca să piardă. A scris propria sa versiune despre disputa din interiorul partidului și a publicat-o în mai 1904 în lucrarea *Un pas înainte, doi pași înapoi*. Gleb Krjijanovski, vechiul său tovarăș de la Uniunea de Luptă și din exilul în Siberia, fusese ales membru al noului Comitet Central. Când Krjijanovski a sosit din Rusia, în noiembrie 1903, Lenin i-a cerut pur și simplu să-l coopteze ca membru în echipa Comitetului Central. Krjijanovski a fost încântat. Nici el, nici Lenin și niciunul dintre tovarășii lor apropiați nu aveau timp pentru proceduri democratice. Dacă Lenin fusese înșelat, roata trebuia să se întoarcă. Lenin primise o a doua șansă și, din acel moment, avea să-și ridice metodele lui necinstite și scandaloase la rangul de artă politică, pe care nu a încetat nicicând s-o perfecteze. Ieșind direct din Consiliul Partidului, insista acum să intre înapoi ca membru reprezentant în Comitetul Central.

Și-a scris apărarea mergând până la ultimele detalii în *Un pas înainte*. În privința colectării de informații l-a ajutat experiența din gimnaziu; pregătirea sa ca avocat i-a folosit pentru a înțelege porțițele oferite de regulamentul partidului. Deși nu-i păsa câtuși de puțin de democrație, era hotărât să arate cum adversarii săi încălcase procedurile democratice. Din momentul în care s-a simțit nedreptățit, a pus cap la cap toate argumentele disponibile ca să demonstreze că fusese tras pe sfoară. Lenin, cel care criticase sensibilitatea morală în analiza economică și socială, își afișa acum propria indignare morală.

Totuși, maniera sa de a face politică îl ținea într-o stare de tensiune intensă și, după ce a fost permis accesul la documentele din arhive referitoare la problemele sale medicale, putem observa acum cât de aproape a fost de colaps. Cum le tot repeta prietenilor săi, nu era „o mașină”²⁴. Până în primăvara lui 1903, suferise de „focul Sfântului Anton” și, deși boala nu fusese declanșată de tensiunile sale psihice, acestea nici nu l-au ajutat să se restabilească prea repede. Nadejda Konstantinovna observase cum „nervii” îi fuseseră întinși la maximum înainte de cel de-al Doilea Congres al Partidului. În cele din urmă, au cedat, iar Lenin a petrecut nopți groaznice cu insomnii și zile înfiorătoare cu migrene. Uneori, după o zi de muncă la Biblioteca Publică și Universitară sau la Societatea de Lectură, omul de fier al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia ajungea în locuința sa de pe Chemin du Foyer, nr. 10, din Geneva, în pragul colapsului.

Dacă problemele de sănătate ar fi început să-l chinuie abia în anii 1903 și 1904, am fi putut crede, pe bună dreptate, că se datorau conflictelor dintre facțiunile partidului. Însă problemele medicale fuseseră evidente de ani de zile. Singura diferență era că acum erau mai acute și mai frecvente. Lenin era hotărât să le rezolve, consultând cele mai recente manuale de specialitate. De asemenea, a mers la cei mai buni medici elvețieni. De problemele de stomac s-a ocupat un specialist renumit care i-a prescris un tratament, iar acesta, cel puțin o vreme, s-a dovedit oarecum eficient²⁵.

Mai târziu i-a spus surorii sale Maria Ilinicina că pierduse rețeta²⁶, fapt straniu pentru cineva atât de meticulos. Poate că nu voia ca Maria să-și facă griji în legătură cu starea lui generală de sănătate, mai ales dacă îi spusese specialistului despre celelalte probleme fizice ale sale – insomnii, migrene și oboseală – și despre moartea tatălui său, survenită în urma unui infarct provocat de arterioscleroza cerebrală. Lenin a ieșit de la consultație foarte îngrijorat: specialistul îi spusese că nu stomacul era principala problemă. Când Lenin i-a cerut explicații, răspunsul a fost scurt: „E creierul”²⁷. Lenin n-a spus nimănui la ce s-a referit medicul. Bazându-ne însă pe cunoștințele medicale de la acea vreme, două diagnostice erau posibile: unul ar fi că Lenin suferea de „neurastenii”, iar celălalt că moștenise problemele din pricina cărora murise tatăl său.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea, neurastenia devenise un diagnostic „la modă” printre cei care se plâneau de dureri de cap, ulcere, insomnii și oboseală. Se credea că aceste simptome se datorau ritmului alert al societății urbane din acea vreme, iar sursa lor primordială era epuizarea sistemului nervos. Din momentul în care neurastenia fusese „inventată” ca boală, tratamentul convențional recomandat consta în renunțarea completă la munca intelectuală intensă. Se considera că asta era chiar mai important decât adoptarea unui anumit regim alimentar. Și mai târziu unii medici ai lui Lenin i-au pus același diagnostic, neurastenii, cerându-i de fiecare dată să se implice mai puțin în politică. Astăzi, puțini specialiști ar încadra neurastenia printre boli sau ar spune că diversele simptome ale suferinței lui Lenin aveau la bază o problemă a sistemului nervos central. Neurastenia însă era la modă la cumpăna dintre secole, iar Lenin părea să se încadreze în paradigma din manualele de medicină. Dar, chiar dacă medicul lui Lenin ar fi trecut cu vederea această posibilitate și i-ar fi sugerat în schimb că ar fi vorba de o afecțiune neurovasculară, tratamentul recomandat ar fi fost același: reducerea drastică a volumului de muncă pe o perioadă nedeterminată.

Din păcate, Lenin și-ar fi ieșit din minți dacă s-ar fi implicat mai puțin în treburile publice. Politica era viața sa. A consimțit că ar trebui să-și ia vacanțe mai lungi, ceea ce nu a dus însă la vreo schimbare în stilul lui de viață așa cum se întâmplase pe vremea când obișnuia să-și petreacă

verile la Kokușkino. Dar nicio schimbare serioasă nu s-a produs în modul său de viață. Medicii erau cuprinși de disperare.

Se pare că exista totuși o legătură între perioadele de controverse politice și crizele de stomac, insomniile și durerile sale de cap. Dar care să fi fost natura acestei legături? Starea lui de sănătate îl agita, politica îl agita. Stilul său de a face politică și problemele lui medicale se agravau reciproc. Situația era dusă la extrem de convingerea tot mai puternică a lui Lenin că era un om al destinului. Revoluția trebuia să aibă loc cât mai curând și să fie profundă, iar Lenin își propusese să fie liderul ei. Credea că el era cel menit să îndoctrineze și să conducă mișcarea politică antițaristă. După conflictul cu Plehanov, nu credea să mai existe vreun marxist rus care să se ridice la potențialul lui intelectual și politic. Toate acestea se adăugau tensiunii sale interioare. Încă nu se obișnuise cu izolarea și îl deprimea faptul că un prieten precum Gleb Krjijanovski îi întorsese spatele în 1904. Dacă nu ar fi avut o credință de neclintit în caracterul just al cauzei sale, ar fi putut să clacheze chiar din primii ani petrecuți ca emigrant, atunci când încercase să se impună ca lider al partidului. „Știa” că era corect și nu avea să dea înapoi când era criticat.

Nici măcar această încredere în sine nu i-ar fi fost îndeajuns ca să supraviețuiască dacă nu s-ar fi putut bizui pe familia sa, care-l sprijinea în mod constant. Mama, surorile și fratele îi dădeau impresia că nu putea greși cu

nimic și rar s-a întâmplat ca Nadejda Konstantinovna să-l contrazică în decursul îndelungatei lor căsnicii. Viața sa cotidiană se derula conform unei rutine sigure. Și-a petrecut majoritatea anilor ca emigrant în locuri care-i erau pe plac. Excepția a fost Parisul, unde a trăit între 1908 și 1912. Capitala Franței nu i-a plăcut niciodată. Orașele în care-i plăcea să locuiască erau München, Londra și Geneva.

Lenin își trăia viața după propriile reguli. Copilul favorit al familiei și elevul de succes din școala gimnazială și-a păstrat statutul și la maturitate. Înclinația către studiu, nevoia lui de a fi în atenția celorlalți, exercițiile fizice practicate cu regularitate, disponibilitatea de a oferi sfaturi pe teme care variau de la politică și filosofie la îngrijirea medicală, toate aceste trăsături erau considerate dovezi ale genialității sale. Când lucra, Lenin insista să fie liniște deplină, iar intoleranța lui față de orice l-ar fi putut distra de la munca sa era atât de puternică, încât nu-și dădea nici lui voie să scoată vreun sunet. Nadejda Konstantinovna își amintește că Lenin obișnuia să umble pe vârfuri în birou ca să nu-și întrerupă șirul gândurilor; când era singură acasă, pisica devenea șoarece²⁸. Lenin trebuia pur și simplu să aibă totul în ordine – indiferent dacă era vorba de creioanele de pe birou sau de strategiile politice și economice ale Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia – ca să se simtă în largul său. Nu dădea socoteală în fața nimănui, ceea ce poate părea ciudat pentru un politician care se raporta la Marx și Engels ca la

două figuri de autoritate. Paradoxul este însă doar aparent: Lenin simțea că era singurul care le putea citi operele în cheia corectă, deși n-a recunoscut acest lucru explicit, în scris sau oral, până la Marele Război.

Familia se implica în politică, susținându-l. De îndată ce Nadejda Konstantinovna s-a dovedit a fi un organizator eficient, Lenin i-a delegat sarcini de mare importanță legate de corespondența partidului. Rudele de sânge erau și ele importante. Dmitri Ilici Ulianov lucrase ca agent al *Iskra* în 1902-1903 și fusese unul dintre delegații la cel de-al Doilea Congres. Anna Ilinicina colporta mesaje între Europa și Rusia, iar mai târziu avea să se ocupe de această activitate împreună cu sora sa mai mică Maria. Anna, Dmitri și Maria susțineau o versiune a marxismului care reflecta viziunea lui Lenin. În ianuarie 1904, toți trei, împreună cu soția lui Dmitri, Antonina, au fost arestați²⁹; iar atunci când vreunul dintre ei a avut probleme cu Ministerul de Interne rus, mama lor i-a însoțit fără să crâcnească în exilul administrativ.

Sprijinul emoțional și politic pe care Lenin l-a primit din partea rudelor sale în timpul izolării personale din 1903-1904 a avut o importanță crucială. Nu a avut niciodată îndoieli în privința justetei cauzei sale, însă ca promotor al ei mai avea de învățat, iar problemele sale cu „nervii” se cronicizaseră. Dacă nu ar fi putut să se retragă în acest mediu familial în care era încurajat, nu ar fi avut atât de mult succes în carieră. Pentru oameni precum Nikolai Valentinov nu conta dacă în disputele din interiorul

partidului Lenin se comportase în acord cu regulamentul acestuia. Valentinov se raporta la el ca la un lider activ și irepresibil. El și alții ca el admirau discursurile îndrăznețe ale lui Lenin despre răsturnarea regimului din Rusia. Nu erau îngrijorați din pricina afinităților sale socialist-agrare. Știau că admira publicația *Nabat* (Alarma) a renumitului Piotr Tkacev și afirmațiile făcute de și mai celebrul Serghei Neceaev (a cărui complicitate la crimă convinsese autoritățile elvețiene să facă o excepție de la legislație în 1872 și să-l extrădeze la Sankt-Petersburg). Lenin le recomanda tovarășilor săi să citească aceste materiale și să tragă învățămintele cuvenite din ele³⁰. Practic, orice tânăr marxist rus admirase într-o oarecare măsură vechea generație de socialiști agrari. De asemenea, iacobinii Revoluției Franceze le câștigaseră respectul. Într-adevăr, toți membrii mai tineri ai comitetului redacțional al ziarului *Iskra* fuseseră cândva de acord cu terorismul.

Mai important, admiratorii marxiști ai lui Lenin nu puteau să nu aprecieze devotamentul acestuia față de cauza revoluției și pragmatismul său ca șef de partid. În plus, era un lider cu priză la oamenii obișnuiți. Când Valentinov a ajuns la Geneva fără un sfanț, Lenin l-a ajutat în slujba lui cu jumătate de normă ca împingător de roabă. Valentinov primise o comandă, dar nu putea să o onoreze de unul singur. Lenin i-a dat o mână de ajutor, iar Valentinov nu a uitat niciodată favoarea făcută. Și nici alți marxiști veniți din Imperiul Rus. Foarte adesea, bazându-se pe informațiile pe care le avea de la Nadejda

Konstantinovna, Lenin îi aștepta la gară în Geneva. Îi chestiona, informându-se despre situația lor personală și politică din Rusia. Lenin crescuse înconjurat de cărți, în locuințe mari și confortabile, dar ca persoană crescuse și „în lumea exterioară” și nu era într-atât de orgolios ca să nu se ocupe și de misiuni mai istovitoare. În familia Ulianov, trufia fătășă fusese pusă la zid și, atunci când trebuia făcută o treabă, era făcută fără prea multe discuții. Lenin nu fusese crescut pentru munca fizică, însă fusese educat de părinții săi să facă orice trebuia făcut pentru succesul unei cauze nobile. Pentru tatăl său, cauza aceasta fusese Iluminarea; pentru Lenin, era Revoluția și Iluminarea prin Revoluție.

După victoria de la cel de-al Doilea Congres al Partidului, Lenin a avut mai puțini susținători decât sperase. Când emigranții din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia s-au despărțit în cele două facțiuni, bolșevicii și menșevicii, activiștii din Imperiul Rus au fost îngroziți la aflarea veștii: puține comitete și grupuri erau dispuse să ia și ele calea schismei. Teoria marxismului, așa cum fusese ea dezvoltată de Marx și Engels, afirma că o singură clasă – proletariatul – va trebui să-și asume misiunea de a făuri comunismul. Marxiștii ruși erau stupefiați de ideea că mișcarea marxistă s-ar putea scinda în două organizații distincte. Dintre toate grupările, numai câteva – de pildă, marxiștii de extremă stângă din Sankt-Petersburg – s-au situat de partea politicilor și metodelor lui Lenin care creaseră dezbinare.

Pierduse până și simpatia unor vechi prieteni. Fusesse considerat mereu o persoană neobișnuit de impulsivă, însă acum mai mulți tovarăși ai săi credeau că își pierduse orice simț al măsurii. Printre ei se număra și Gleb Krjijanovski, nemulțumit de faptul că se prelungea conflictul între facțiuni. La câteva zile după ce-l cooptase pe Lenin în Comitetul Central, Krjijanovski a încercat, în ciuda opoziției lui Lenin, să împace cele două tabere. S-a oferit să-l retragă din Consiliul Partidului pe L. Galperin, care era un susținător al lui Lenin, și să-i coopteze în Comitetul Central pe unii dintre menșevicii lui Martov. Lenin era furios, însă Krjijanovski i-a spus-o pe șleau: cum putea el să conceapă că ar putea să se aștepte la un triumf necondiționat al facțiunii sale când practic toți, inclusiv propriii săi susținători, credeau că se înșală? Krjijanovski aproape că i-a spus în față că dă dovadă de egocentrism și că nu se poate discuta cu el – și a continuat să fiarbă de indignare în legătură cu acea conversație și după Revoluția din Octombrie³¹. Un val nesfârșit de imprecății se stârnise la adresa lui Lenin. Pierzându-și răbdarea, Krjijanovski și Noskov i-au scris acestuia o scrisoare oficială în februarie 1904, în numele Comitetului Central: „Îl implorăm pe Bătrân să termine cu sfada și să înceapă să lucreze. Așteptăm broșuri, foi volante și tot feluri de sfaturi – care reprezintă cea mai bună modalitate de a calma nervii și de a răspunde calomniilor”³².

Cele două fraze arată în ce direcție evoluase relația dintre Lenin și cei care, teoretic, aveau același statut ca și

el în Comitetul Central. El era Bătrânul, organizatorul experimentat. Era sursa vitală de sfaturi. Era scriitorul-activist fără pereche. Și trebuia abordat cu tact: nu puteai să-i ordoni, ci doar să-l implori – poziția lui de superioritate era de necontestat. Dar asta nu i-a oprit pe membrii Comitetului Central să-i atragă atenția cu privire la implicarea sa excesivă în chestiunile referitoare la autoritate în interiorul partidului, ignorând astfel rolurile sale vitale din partid. Lenin lua lucrurile prea personal, iar ei nu au fost surprinși să afle că suferea din nou „cu nervii”. Potrivit lui Krjijanovski și Noskov, problemele partidului se puteau soluționa dacă Lenin ar fi fost de acord să se controleze.

Compătimindu-se, Lenin le-a amintit celor din Comitetul Central că „nu era o mașină” și că nu putea uita cât de grav fusese insultat de Plehanov și Martov³³. Cu toate acestea, Comitetul Central nu s-a arătat mișcat. Deși în primăvara lui 1904 toți cei opt membri ai săi erau bolșevici, numai doi dintre ei s-au situat de partea lui Lenin. Ceilalți au considerat că locul cel mai bun pentru Lenin nu era Elveția, ci Rusia, acolo unde activau și ei. În mai 1904, Noskov a sosit la Geneva și, vorbind ca reprezentant al Comitetului Central, i-a cerut lui Lenin să se supună disciplinei de partid. I-a interzis în special să facă vreo campanie pentru convocarea unui al treilea congres. Comitetul Central voia să repare ruptura din partid, iar un congres, dacă ar fi avut loc în viitorul apropiat, n-ar fi făcut decât să adâncească animozitățile. Noskov urmărea să

oprească de la publicare manifestul puternic antimeneșevic *Un pas înainte, doi pași înapoi*, însă nu a dat dovadă de suficientă convingere pentru a-și duce mandatul la bun sfârșit. Compromisul la care s-a ajuns prevedea publicarea lucrării și recunoașterea lui Lenin ca reprezentant, alături de Noskov, al Comitetului Central în străinătate. Lenin însuși s-a dovedit un negociator dur. Oficial, Noskov se predase, iar Lenin putea să continue la fel ca și până atunci.

Efortul l-a epuizat pe Lenin. I se părea înjositor că trebuise să negocieze cu Noskov, iar faptul că acesta credea că face o favoare partidului complicase și mai tare situația. Lenin se convinsese că întreaga cauză revoluționară era gestionată prost³⁴:

Partidul este de fapt sfâșiat, statutul este prefăcut în zdrențe, organizația este batjocorită; numai niște proști și niște indolenți pot să nu vadă asta. Iar cui a înțeles acest lucru trebuie să-i fie clar că la atacul martoviștilor trebuie să răspundem tot printr-un atac (iar nu prin vorbărie prostească despre pace etc.). Toate forțele trebuie folosite în atac.

Nu avea să se abată de la această analiză. Puterea voinței sale era ieșită din comun și se folosea de ea pentru a depăși propriile îndoieli intelectuale (puține câte erau) și criticile politice din partea celorlalți (de care avea parte din plin).

În 1904, în prima jumătate a lunii iunie, Lenin și Nadia au hotărât să se disocieze de conflictele interne din partid. Cu câteva luni înainte, pe când mergea cu bicicleta prin

Geneva, Lenin se izbise de partea din spate a unui tramvai. Se rănise grav la față și umblase bandajat câteva săptămâni. Crizele de stomac și durerile de cap erau tot mai puternice și încă mai resimțea efectele focului Sfântului Anton. Avea nevoie disperată de o vacanță, așa că el și Nadia au renunțat la locuința închiriată la Geneva și, cu rucsacul în spinare și un ghid *Baedeker* în mână, au pornit spre munți. Au luat-o cu ei pe Maria Essen, unul dintre cei doi membri ai Comitetului Central care încă îl susțineau pe Lenin. Trioul bolșevic a jurat că nu va discuta politică „pe cât posibil”. Pentru ei, era excursia perfectă. Elveția era bine organizată pentru amatorii de plimbări montane. Asociația Hotelierilor dezvoltase un sistem prin care un vizitator putea trimite în avans o telegramă pentru a rezerva o cameră pentru noaptea următoare, iar în *Baedeker* scria că hotelurile sau hanurile foarte proaste erau „o raritate”. Rețeaua de telegraf era cea mai densă din lume. Astfel, toți trei puteau să-și vadă în voie de exercițiile lor de recuperare, fiind totodată siguri că vor avea parte de mâncare și cazare bună.

Mai întâi au călătorit cu vasul cu aburi la Montreux și au vizitat castelul Chillon. Au mers mult pe jos. Insistența lui Lenin de a-și forța mereu limitele s-a îndreptat temporar asupra recreării și își încuraja tovarășele de drum – pe soția sa și pe Maria Essen – să țină pasul cu el când urcau pe potecile de munte. La sfârșitul lunii iulie, au stat o vreme la o pensiune de lângă Lac de Bret. A fost o vacanță foarte lungă.

S-au întors la Geneva abia pe 2 septembrie³⁵. Câteva zile mai târziu, au închiriat un apartament pe Rue de Carouge, nr. 91. Era o stradă cu clădiri înalte, simple și de închiriat, ce aveau la parter cafenele și magazine, iar deasupra etaje peste etaje de apartamente private; în plus, se afla în centrul zonei preferate de emigranții politici ai orașului. Străzile din jur aveau ceva din Rusia clasei de mijloc. Pentru Lenin, era ca și cum s-ar fi întors acasă. După cea mai lungă vacanță din viața sa de adult, a reintrat în competiție cu forțe proaspete. Dacă nu ar fi plecat, cel mai probabil că ar fi clacat nervos. E singura explicație pentru riscul pe care și l-a asumat acum în privința poziției sale politice. Plecase conștient fiind că, în lipsa lui, Noskov va putea continua să-l submineze în Comitetul Central. Își luase precauția de a transfera propria putere unor prieteni de încredere, dar niciunul dintre aceștia nu avea darul de a rezista irezistibilului. Mai mult, Noskov regreta înțelegerea pe care o încheiase cu Lenin. În iulie 1904, s-a întors la lucru în Rusia și, printr-o combinație de persuasiune și cooptare, i-a convertit pe membrii Comitetului Central la politica sa de reunificare a bolșevicilor și menșevicilor. În acest sens, a fost emisă o declarație, iar Lenin s-a văzut muștrătat că nu furnizase o serie de broșuri. Comitetul Central condus de bolșevici îl înfruntau pe liderul bolșevic.

Când a aflat despre toate astea, Lenin – refăcut fizic și psihic – a convocat o întâlnire cu puținii susținători emigrați care îi mai rămăseseră și a stabilit ca aceștia să străbată Rusia și să formeze un așa-zis Birou al

Comitetelor Majorității, cu scopul de a convoca un al treilea congres al partidului. Grație eforturilor depuse de strălucitul tânăr scriitor marxist Aleksandr Bogdanov, partea financiară era asigurată. Ca să o spunem delicat, Lenin nu era întotdeauna amabil cu Bogdanov. Dacă Bogdanov nu trimitea o scrisoare la timp, Lenin nu se abținea să nu-l înjure pentru „mojicia” lui. Totuși, Lenin se controla, mai mult sau mai puțin. Își putea da seama că o relație de prietenie cu Bogdanov îi era necesară dacă voia să aibă acces la banii și la sprijinul personal de care avea nevoie ca să se relanseze. Prin urmare, împreună cu Bogdanov și Anatoli Lunacearski, a plănuit publicarea unui ziar care să rivalizeze cu *Iskra*. Titlul său avea să fie *Vperiod* (Înainte). Primul număr a apărut pe 22 decembrie 1904. În plus, spre consternarea lui Noskov, grupul de bolșevici al lui Lenin reușise să recruteze mulți susținători în Imperiul Rus. Existau suficienți marxiști care citiseră *Ce-i de făcut?* și care încă doreau să-l sprijine pe Lenin ca potențial lider al partidului.

Și astfel a început războiul civil în interiorul partidului. Lenin pusese pe picioare o organizație paralelă care avea să acționeze ca forță de luptă împotriva menșevicilor și chiar împotriva acelor bolșevici care aveau să i se opună pe câmpul de luptă. Conducerea din emigrație a Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia a întâmpinat Anul Nou 1905 în stare de război.

Rusia de departe și de aproape

1905-1907

Nu întotdeauna găsești oameni extraordinari care știu să profite de o situație politică extraordinară. Numeroși observatori anticipaseră de multă vreme o criză revoluționară în Imperiul Rus. Partidele clandestine acționau în vederea schimbării regimului, toate îi detestau pe Romanovi, iar Lenin avea destule motive, și în plan ideologic, și în plan personal, să dorească să înlăture dinastia Romanovilor.

Societatea imperială gemea de resentimente. Ohrana avea resurse financiare și umane limitate pentru a ține revoltele sub control; Imperiul Rus era, într-adevăr, un stat polițienesc în devenire, însă nu un stat căruia îi era ușor să-și țină populația la respect. Din cauza recoltelor slabe de la începutul secolului XX, țăranii erau iritați. Muncitorii erau mai nemulțumiți ca niciodată din cauză că lipseau organizațiile care să le reprezinte interesele în fața angajatorilor. Câteva grupuri naționale, în special polonezii, aveau organizații secrete care abia așteptau un prilej să dea piept cu cârmuirea Imperiului Rus. În plus, existau și numeroase grupări politice clandestine. Nu doar Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia lucra la subminarea regimului, ci și Partidul Socialist-Revoluționar, care reușise în vara lui 1904 să-l asasineze pe ministrul de Interne V.K. Plehve. Până și liberalii începeau să devină activi. Sub conducerea lui Piotr Struve, care renunțase la marxism, s-a

format o Uniune pentru Eliberare, a cărei principală modalitate de a provoca regimul era să organizeze banchete publice și să faciliteze discursurile care în subsidiar atacau monarhia. Împăratul Nicolae al II-lea, care urcase pe tron în 1894, era practic asaltat din toate părțile.

Situația s-a înrăutățit când, în 1904, Rusia, urmărindu-și interesele în regiunea Pacificului, s-a angajat într-un război imprudent cu Japonia. Mari forțe terestre au fost trimise pe Calea Ferată Transsiberiană, iar flota de pe Marea Baltică a trebuit să înconjoare globul pentru a ataca marina japoneză. În ultimele luni ale anului au sosit vești privind o catastrofă iminentă. Trupele erau încercuite în Port Arthur, în Orientul Îndepărtat. Proviziile erau pe terminate, disciplina era precară, iar conducerea politică și militară – execrabilă. Între timp, traversând Marea Nordului, flota din Marea Baltică a deschis focul împotriva unui trauler englez, pe care îl confundase cu o navă de război japoneză, fiind cât pe ce să declanșeze un război cu Marea Britanie. Totul era un amestec de dezastru și farsă în egală măsură. Reputația publică a împăratului și a curții scădea în ochii tuturor.

Pe 9 ianuarie 1905, la Sankt-Petersburg a avut loc o procesiune pașnică la care au participat bărbați, femei și copii. Aceștia se îndreptau spre Palatul de Iarnă al țarului cu scopul de a-i cere printr-o petiție lui Nicolae al II-lea garantarea drepturilor civile universale, inclusiv un anumit grad de reprezentare politică democratică. Era o zi de duminică. Protestatarii erau îmbrăcați în hainele cele mai

bune. Aveau o atitudine fermă, dar jovială. Procesiunea era condusă de un preot ortodox, părintele Gheorghe Gapon. Campania pentru petiție fusese organizată de el prin intermediul Uniunii Muncitorilor din Fabricile și Uzinele Rusești din orașul Sankt-Petersburg. În duminica aceea fatidică, ideea preotului era să-i prezinte împăratului Nicolae al II-lea în persoană mai multe doleanțe formulate în spiritul loialității față de monarhie. Uniunea era un sindicat ce funcționa sub stricta supraveghere a Ministerului de Interne în cadrul unui program inițiat de Imperiul Rus la îndemnul șefului poliției din Moscova, Serghei Zubatov. Gapon acționa ca intermediar, însă în conflictul cu autoritățile le lua partea tot mai des muncitorilor.

Când s-au apropiat de Palatul de Iarnă, protestatarii au primit ordinul să se împrăstie, dar au ignorat indicațiile și și-au continuat marșul. În absența împăratului, trupele aflate în fața clădirii au început să se panicheze, iar ofițerii care le comandau au luat decizia să tragă în mulțime. Zeci de demonstranți nevinovați au fost uciși. În loc ca protestul să fie înăbușit, s-a dezlănțuit haosul. Greve și demonstrații de stradă au izbucnit peste tot în Rusia și toată lumea dădea vina pe dinastie.

La 24 de ore de la „Duminica Însângerată”, știrea despre criza revoluționară din Rusia a ajuns la Geneva. Printre primii bolșevici care au citit ziarele au fost Anatoli Lunacearski și soția sa, care, pe 10 ianuarie, au dat fuga la apartamentul lui Lenin de pe Rue David Dufour. În ciuda

informației că oameni nevinovați fuseseră împușcați în fața Palatului de Iarnă, vestea a stârnit jubilație. În viziunea lui Lenin, țarismul se afla pe marginea prăpastiei; tronul lui Ivan cel Groaznic și al lui Petru cel Mare începea să se clatine. Familiile Lenin și Lunacearski au mers împreună la cafeneaua administrată de Pantelimon și Olga Lepeșinski pe Rue de Carouge, nr. 93. Acolo era principalul centru social al marxiștilor ruși, un loc unde puteau să mănânce ieftin și să discute în voie despre politică și organizarea partidului. Soții Lepeșinski erau veterani marxiști și se ocupau de afacerea lor fără să se aștepte la cine știe ce profituri. Serveau și făceau și operațiuni comerciale. Pe mese era mereu o grămadă de cești de cafea, boluri de fulgi de ovăz și farfurii de plăcinte cu varză și salam, iar în local găseai întotdeauna grupuri de revoluționari stând de vorbă. În ziua aceea, cafeneaua s-a umplut foarte repede de lume. Emigranții simțeau că revoluția devenise posibilă.

Dar ce se putea face? Într-adevăr, ce puteau face niște emigranți care depindeau de jurnaliștii elvețieni în privința informațiilor despre Rusia? Fuseseră luați prin surprindere de evenimentele de la Sankt-Petersburg și nu puteau evalua cu ușurință cum era cel mai bine să acționeze. Aproape toți au fost de acord că trebuiau să mai aștepte. În loc să se întoarcă imediat în Rusia, au încercat să pună la cale o strategie pentru susținătorii lor. Fără experiența directă a evenimentelor în rapidă derulare de la Sankt-Petersburg, analizau și făceau pronosticuri în lumina considerațiilor doctrinale anterioare. Situația nu-i

stânjenea în niciun fel. Premisa de lucru a acestor intelectuali revoluționari era că baza viitoarei strategii practice pentru adepții lor din Imperiul Rus putea fi găsită în doctrinele de până atunci.

În mod cert, Lenin a avut nevoie de timp ca să admită că strategia trebuia regândită din temelii. Reacția lui inițială la „Duminica Însângerată” a fost de a susține iar și iar că, pentru bolșevici, prioritatea era să mențină o identitate organizațională distinctă de a menșevicilor. În decembrie 1904 clamase în fața tuturor membrilor Biroului Comitetelor Majorității că o împăcare cu actuala redacție a *Iskrăi* era imposibilă, lansând imprecapii la adresa fostului coleg bolșevic Noskov, care îl trădase cât el fusese plecat cu Nadia în vacanță. Firește, Lenin a făcut ceea ce ar fi făcut orice alt gentleman din acea perioadă, fie el moșier sau ofițer în armată: a rupt formal orice relație cu Noskov¹. Problema era că opinia lui nu a fost acceptată de Comitetul Central, din care făceau parte și susținători apropiați ai lui Lenin, și, drept urmare, a început să pregătească cu calm un al treilea congres al partidului ce avea să-i reunească pe bolșevici și menșevici. Sigur, se gândea Lenin, „Duminica Însângerată” va pune capăt unei asemenea stupidități, dar oare bolșevicii își vor asuma datoria de a susține bolșevismul ca singura direcție revoluționară autentică? Însă până și prietenul său Serghei Gusev, membru al Comitetului Central, întorsese armele împotriva lui. Lenin le-a trimis tuturor scrisori în care își vărsa furia. Îi numea „formaliști abjecți” și le spunea că nu-i va păsa dacă vor

trece cu toții de partea lui Martov. Erau o rușine pentru bolșevism! Fără compromisuri!

Nadejda Konstantinovna trebuia să codifice corespondența și poate că ea a fost cea care i-a spus lui Lenin că tonul său ar putea avea efecte contraproductive. Sau poate că lui Lenin i-a venit mintea la cap și și-a dat seama că, dacă ar renunța la bolșevici, nu i-ar mai rămâne niciun grup revoluționar care să-l sprijine. Singurii săi susținători, dacă nu reușea să-i țină aproape pe Serghei Gusev și pe alții ca el, aveau să fie soția, fratele și cele două surori ale sale. Or, până și Lenin știa că Ulianovii, oricât de perseverenți se dovediseră a fi, nu erau suficienți ca să răstoarne un regim politic.

Chiar și așa, continua să susțină că ruptura definitivă de menșevici era crucială²:

Sau prin intermediul unei discipline cu adevărat de fier o să-i strângem laolaltă pe toți cei care au vrut să pornească un război și prin acest partid mic, dar puternic, vom face fărâme monstrul noii *Iskra* și elementele sale disperate; sau, dacă nu, o să demonstrăm prin comportamentul nostru că merităm să dispărem ca niște formalisti vrednici de dispreț.

Tonul rămânea ofensator, dar nu într-atât încât liderii bolșevici să se simtă profund jigniți. Mai curând, au fost uimiți de cuvintele lui incredibil de nepotrivite. Într-un moment în care sute de mii de ruși și japonezi mureau în conflictul din Orientul Îndepărtat, Lenin vorbea cu seninătate despre „războiul” din interiorul partidului. Cu

siguranță considerau că Lenin a exagerat când i-a descris pe menșevici, un grup mic și devotat, ca pe niște monștri. S-ar putea să fi rămas perplecși și când Lenin a insistat că datoria lor revoluționară le impunea să susțină politic cauza Japoniei. Era o primă versiune a poziției pe care avea să o adopte în timpul Marelui Război: pentru Lenin, orice putere străină care ataca Rusia merita să fie susținută de marxiștii ruși (și obișnuia să caracterizeze o astfel de putere ca fiind mai puțin reacționară decât statul țarist). Orice pentru a scăpa de Romanovi! Și nu era oare ciudat că, atunci când toți ceilalți marxiști se gândeau cum să înlăture dinastia Romanovilor, Lenin se gândea că sarcina cea mai urgentă era închiderea ziarului *Iskra* din îndepărtata Elveție? Ce altceva ar fi putut crede ceilalți despre comportamentul său dacă nu că, în cele din urmă, Lenin o luase puțin razna? Poate că începeau să se întrebe dacă nu cumva făcuseră o greșeală când îi luaseră partea în 1903, în conflictul cu Martov.

Și astfel Comitetul Central, condus de bolșevici, și-a văzut mai departe de organizarea unui congres care să unifice partidul. Toate comitetele importante din Imperiul Rus au fost invitate să participe. Congresul urma să aibă loc la Londra, iar Lenin, înfuriat la culme, a pus-o pe Nadia să cumpere bilete pentru trenul de noapte ce pleca din Geneva și traversa Franța. Câteva zile mai târziu, ajungând în gara Charing Cross, s-au cazat în St Pancras, la nr. 16 în Percy Circus. Congresul trebuia să se desfășoare în aprilie, iar furia lui Lenin s-a domolit treptat. Plehanov,

Martov și alți lideri *Iskra* au refuzat să facă deplasarea la Londra. Au invocat, nu fără motiv, lipsa de imparțialitate a Comitetului Central atunci când verificase validitatea mandatelor delegaților și au lansat un apel către menșevici în vederea organizării proprii întruniri la Geneva. Drept urmare, așa-zisul al Treilea Congres al Partidului a fost, în general, un congres bolșevic, deși Comitetul Central reușise să atragă la lucrările de la Londra cel puțin câțiva menșevici. Lenin – bine era să fi știut – era un ins norocos; era ca un om salvat din ghearele unei boli cronice de un medic iscusit, dar invizibil. Își dorise un congres bolșevic și avea parte de unul. Și nu mai simțea nevoia să umble prin Bloomsbury tunând și fulgerând la adresa grupului *Iskra*.

În schimb, avea ocazia să-și explice strategia activiștilor veniți din Rusia și să afle direct ce se întâmpla la Sankt-Petersburg și în gubernii. Aici se simțea în largul său. Unul dintre punctele sale forte era abilitatea de a-și expune ideile clar și caustic, cel puțin în fața oamenilor care erau de acord cu cele mai multe dintre ipotezele lui de bază. Puțini bolșevici îi puteau egala talentul. Ca orator, poate că numai rivalul său, liderul bolșevic Aleksandr Bodganov, se ridica la nivelul lui. Lenin iubea congresele. Îi plăcea să-i întâlnească pe delegați. Îi plăcea că avea prilejul să schimbe idei cu delegații clasei muncitoare. Împreună cu Nikolai Alekseev, îi ajuta pe delegați cu adrese de locuri de cazare ieftine și cu sfaturi privind pronunția englezească³ (nu-l descuraja nici măcar faptul că, pentru urechea unui englez, r-ul lui suna ca al francezilor). Seara, mergea cu

delegații la pubul nemțesc de la capătul lui Gray's Inn Road pentru a bea o bere și a discuta despre lucrările congresului – iar unii dintre ei aveau să-și amintească faptul că multe dintre ideile lui Lenin din acea perioadă proveneau de la teroriștii socialiști agrari ruși ai secolului al XIX-lea și din practica teroristă a iacobinilor din timpul Revoluției Franceze din 1792-1794.

Pentru congres a fost închiriată o sală la un preț convenabil, iar lucrările au început pe 12 aprilie 1905. Dorința de a ține manifestarea secretă era atât de mare, încât nici astăzi nu se cunoaște numele sălii. Lenin, a cărui reputație printre bolșevicii din Rusia și din străinătate fusese ruinată în lunile anterioare, și-a reafirmat dintr-odată dominația. A condus majoritatea ședințelor și a schimbat agenda pentru ca să-i servească propriilor interese. Încercând, în sfârșit, să explice cum trebuia făcută revoluția, a prezentat o serie de sloganuri care au electrizat publicul: „insurecție armată”, „guvern revoluționar provizoriu”, „teroare de masă”, „exproprierea terenurilor moșierimii”⁴. Fiecare slogan era aprobat cu frenezie. Lucrările congresului nu au fost publicate la momentul respectiv, căci, altminteri, probabil că Lenin nu ar fi vorbit cu atâta entuziasm despre dictatură și teroare. Însă în fața bolșevicilor săi nu a avut nicio rețineră și e uimitor că publicul nu a găsit nimic de obiectat la remarcile făcute de el. Bolșevicii erau o clică nemiloasă. Voiau să pornească o revoluție și să se lupte cu forțele contrarevoluționare și nu pricepeau de ce ar trebui să evite

metodele violente dezvoltate de Robespierre și confederații săi în timpul Revoluției Franceze. Erau îndârjiți și încrezători. Presupuneau că, dacă își vor juca anticipatul rol vital în doborârea regimului imperial rus, aveau să fie indispensabili pentru misiunea de a asigura cuceririle politice și economice. Obiectivul lor trebuia să fie acela de a se alătura viitoarei administrații revoluționare. Or, Lenin susținea tocmai acele idei care exprimau cele mai adânci năzuințe ale lor.

Dar nu toată lumea pricepea cum se potriveau noile sloganuri cu felul în care doctrina marxistă rusă fusese înțeleasă până atunci. Unii se întrebau cum era posibil ca un partid marxist să-și dorească să se alătore unui guvern al cărui scop era consolidarea economiei capitaliste. Iar dacă aristocrații latifundieri aveau să fie expropriați, unde urma să se oprească reforma agrară? Delegatul M.K. Vladimirov a întrebat dacă nu cumva partidul trebuia să se abțină de la anumite măsuri socialiste, precum introducerea fermelor colective. Lenin l-a ascultat netulburat și i-a dat replica imediat: „Nu ne vom opri niciodată!”⁵.

Când menșevicii au aflat de intervențiile lui Lenin, l-au declarat un renegat dovedit al marxismului. Îl admira pe Tkacev și glorifica teroarea. Voia să le dea tot pământul țăranilor. Era obsedat de violență și dictatură. Pentru a nu lăsa criticile la adresa lui să scape de sub control, Lenin a publicat încă o cărțuție, *Două tactici ale social-democrației ruse în revoluția democratică*, la care încă mai lucra în

timpul congresului. Scopul său nu era doar de a-și justifica noile sloganuri radicale, ci și de a le insufla simțul organizării tovarășilor săi bolșevici. Observa, de exemplu, că cei din Rusia progresau lent cu înființarea sindicatelor muncitorești și a altor organizații ale clasei muncitoare. Lenin era furios pe ei și a insistat să se pună imediat capăt preocupării pentru metodele clandestine de a conduce partidul. Încearca să-i facă un pic mai puțin „leniniști”! De data aceasta, spre surprinderea tuturor, el urmărea să formeze un partid mare, în care putea intra oricine. După el, nu mai era cale de întors. *Ce-i de făcut?* era o broșură scrisă pentru un timp și o situație anume. Tema sa universală era aceea a nevoii de lideri, însă nu oferea prescripții detaliate privind modalitățile de organizare a partidului. Acum, spunea Lenin, oportunitatea unei revoluții era reală, iar partidul trebuia să-și schimbe propriul *modus operandi*. Altfel, revoluția avea să lase partidul mult în urma sa.

Lenin nu renunțase la credințele sale fundamentale, ci doar făcea alte propuneri practice în lumina noii situații politice. Apăruse oportunitatea unei revoluții, iar partidul trebuia, fără doar și poate, să o exploateze. Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia fusese creat exact în acest scop. Își pregătea partidul – sau mai curând o ramură a sa din partid – să recunoască și să exploateze această oportunitate. Era ca o oală sub presiune pusă pe foc, gata să explodeze.

Campania lui arată deopotrivă cât de mult și cât de puțin înaintase Lenin pe drumul la capătul căruia avea să devină lider al revoluției. Congresul i-a înțeles defectele. De aceea, în pofida obiecțiilor sale, a decis să limiteze influența emigranților asupra partidului. Mai concret, Comitetul Central și ziarul central al partidului, acum sub numele *Proletari*, aveau să fie mutate în Imperiul Rus. Lui Lenin i s-a atras atenția că, dacă dorea să fie în fruntea bolșevicilor, ar trebui să acționeze nu din Geneva, ci din Sankt-Petersburg. Ignorase acest avertisment mai bine de șase luni. Nimic – nici măcar o decizie a congresului – nu-l putea convinge să se întoarcă în Rusia până când nu va fi ferm convins că nu mai putea fi arestat. Așadar, mai mult decât un lider al revoluției, Lenin era un teoretician și un retorician al acesteia. Rămânea la părerea lui cu totul nerealistă că putea să coordoneze activitatea bolșevică din Rusia trimițând scrisori din Elveția. Nu reușea să înțeleagă natura puternic impredictibilă a forțelor care fuseseră descătușate. Citise despre Revoluția Franceză, despre revoluțiile din 1848 și despre Comuna din Paris din 1871. Dar ce învățase el din cărți se referea la „interesele de clasă” ale forțelor politice potrivnice. La fel ca Marx, încercase să se axeze pe logica internă a evoluțiilor, dar, în același timp, ignorase haosul acelor mari evenimente istorice, așa cum l-au trăit oamenii care au luat parte la ele.

Lenin nu era totuși mulțumit. La Geneva simțise nevoia să își facă o idee mai clară despre ce se întâmpla la Sankt-

Petersburg, în ciuda faptului că a refuzat să meargă acolo. După mai multe săptămâni de la „Duminica Însângerată”, l-a cunoscut pe părintele Gapon, acum refugiat. Unii marxiști l-au tratat cu răceală pe preotul ortodox rus, însă Lenin a stat de vorbă cu el pe îndelete. Ba chiar și-au oferit reciproc exemplare din cărțile pe care le scriseseră. Lenin nu reacționa astfel decât dacă era impresionat. Cei doi s-au înțeles bine încă de la început.

Și astfel Lenin l-a invitat pe Rue de Carouge. Discutând despre evenimentele curente, fiul de țărani Gapon – carismatic, aspru, bărbos și ostil atât împăratului, cât și structurilor ierarhice din Biserica Ortodoxă – l-a fascinat pe Lenin, care a văzut în el un om ce avea o înțelegere profundă a sentimentelor rușilor de rând⁶. Era cu atât mai bine că Gapon nu era nici teoretician, nici membru de partid; știa lucruri care le scăpau emigranților. Fost țarist devotat, Gapon îmbrățișase revoluția abia după masacrul din fața Palatului de Iarnă. Putea vorbi despre cum se strânge fânul, despre mahalale și școlile de duminică – subiecte despre care Lenin știa puțin. Lenin era atras și de sloganul lui Gapon, „Tot pământul, poporului!”. Evident, acesta întrecea cu mult cererea lui Lenin de a se înapoia țăranilor doar simple parcele. Gapon susținea însă că radicalismul său era justificat. Unicul proprietar al pământului, spunea preotul, era Dumnezeu, iar țăranii trebuiau ajutați să-l arendeze. E de la sine înțeles că Lenin a respins propunerea în această cheie religioasă⁷, însă, din punct de vedere politic, i-a servit ca sursă de inspirație. A

fost și mai impresionat de Gapon atunci când acesta i-a arătat scrisoarea deschisă pe care o adresase partidelor socialiste din Rusia, cerându-le să ajungă la o înțelegere și să pregătească răsturnarea armată a țarismului. Avea în față un membru al clerului care în mod cert înțelegea sarcinile practice ale revoluției. În ziarul bolșevic *Vperiod*, Lenin, militantul ateist, a scris în termeni aprobatori despre propunerea lui Gapon⁸.

Lenin se maturiza ca politician. Era un marxist, chiar dacă unul inspirat de generațiile anterioare de gânditori socialiști ruși. Era un revoluționar-cărturar, profund devotat ideii că omenirea e perfectibilă, preluată din filosofia Iluminismului. Dar, în același timp, era din ce în ce mai capabil să asimileze și idei provenind din alte surse. Deși se exprima folosind terminologia marxistă, pentru a-și putea concepe strategia trebuia să iasă din cercul marxist.

Politicile sale, deși se îndepărtau de cele marxiste tradiționale, respectau axioma conform căreia marele marș către socialism avea să treacă prin două etape distincte: mai întâi o revoluție „burghezo-democratică”, apoi una socialistă. Teoria sa era însă presărată și cu ciudățenii. De exemplu, în *Două tactici ale social-democrației ruse*, Lenin insista că era imposibil să le fie încredințat liberalilor și altor partide ale clasei de mijloc chiar și începutul primei revoluții. Și mai straniu era proiectul pentru o „dictatură democratică revoluționară provizorie a proletariatului și țăranimii”. Lenin menționa că o asemenea dictatură avea să atragă puternic clasele de jos ale societății. Însă

menșevicii au ripostat că Lenin distrusese conceptul celor două etape. Ei susțineau, pe bună dreptate, că dacă dictatura avea să se bucure de o popularitate uriașă, burghezia nu avea să reușească niciodată să-i ia locul. De asemenea, menșevicii criticau ideea lui Lenin că un regim dictatorial era calea cea mai eficientă de a introduce drepturi civile universale și o economie de piață. Întregul lui proiect era un amestec de măsuri contradictorii. Lenin însă nu a considerat necesar să răspundă acestor atacuri; îi convinsese pe susținătorii săi bolșevici și nu dorea ca defectele proiectului său să fie subiect de dezbatere publică. Astfel, avea și avantajul de a putea să creadă în continuare că nu ieșise din perimetrul marxismului tradițional.

În realitate, Lenin era tentat să prezinte o strategie cu o singură etapă și a scris un articol intitulat „Schiță a guvernului revoluționar provizoriu” în care creiona unele idei despre „o revoluție neîntreruptă”. Dar ulterior a început să aibă dubii și și-a retras textul de la publicare. Nu toți marxiștii erau îngrijorați din cauza sfidării convențiilor. Inspirat de ideile marxistului atipic Aleksandr Ghelfand-Parvus, Troțki propunea fără menajamente ca partidele socialiste să preia puterea, să instaleze un „guvern al muncitorilor” și să nu-i lase pe liberali să-i înlocuiască. Troțki nu voia doar să vorbească despre conducerea revoluționară, ci și să o practice. Când s-a întors vara în Rusia, li s-a alăturat muncitorilor greviști din Sankt-Petersburg.

În timpul verii, problemele guvernului imperial s-au acutizat. Veștile din Orientul Îndepărtat erau groaznice. Forțele terestre ruse fuseseră învinse în bătălia de la Mukden în februarie, iar flota, după ce a înconjurat globul, a fost anihilată la Tsushima în mai. Reactivat la cererea împăratului, contele Witte a reușit să semneze un tratat de pace cu japonezii în termeni surprinzător de buni, însă sentimentul umilirii naționale era aproape unanim. La fel și spiritul de revoltă. Grevele industriale luau cu asalt oraș după oraș, iar în mai a apărut un fenomen nou: sovietul. Cuvântul, care în limba rusă înseamnă "consiliu", „sfat”, era folosit pentru a desemna un organ ce își asuma puterea guvernării locale, ales din rândurile claselor de jos ale societății. A apărut mai întâi la Ivanovo-Voznesensk, apoi s-a răspândit cu repeziciune pretutindeni. Fără a sta prea mult pe gânduri, muncitorii înființaseră niște administrații alternative în stadiu incipient. Troțki a devenit vicepreședintele Sovietului din Sankt-Petersburg în septembrie. Partidele politice clandestine au ieșit la rampă și chiar și liberalii au format în cele din urmă un partid politic: Partidul Constituțional Democratic (sau cadeții). Sindicatele se înmulțeau. Cenzura era în pragul colapsului. Poliția era prea timorată pentru a interveni. Țăranii începeau să ia lemne din pădurile latifundiarilor și să-și pască vitele pe proprietățile nobilimii. Polonia și Georgia nu mai puteau fi guvernate din capitala rusă. Țarismul se afla în pericol de moarte.

Toată această criză se derula în absența lui Lenin. Unii bolșevici îi reproșau lucrul acesta, iar în septembrie colegul său Aleksandr Bogdanov i-a cerut ferm să revină imediat acasă. Bogdanov era și el intelectual, autor prolific și teoretician. Dar, în același timp, era dornic de acțiune. De fapt, devenise bolșevic ca urmare a pledoariei pentru acțiune a lui Lenin din *Ce-i de făcut?*. Bogdanov pur și simplu nu putea înțelege de ce Lenin nu-și asuma riscul de a se întoarce în Rusia și i-a spus asta pe șleau. Totuși, Lenin a rămas neînduplecat. Nu-și riscase niciodată siguranța personală și nici nu se implicase în acțiuni revoluționare, oricât de neînsemnate ar fi fost. Își găsea în continuare mulțumirea în activitatea sa ca emigrant, cu dezbaterile sale intelectuale, publicațiile și documentarea în bibliotecă. Nimeni dintre cei care l-ar fi întâlnit pe Rue de Carouge n-ar fi bănuیت că țelul primordial al acestui individ elegant îmbrăcat, cu înfățișare voit intelectuală, era să transforme politica și societatea lumii. Lenin considera că menirea liderilor revoluționari era aceea de a oferi îndrumare ideologică și politici concrete și de a se feri să fie arestați. Prin urmare, nu i-a fost deloc greu să ignore obiecția lui Aleksandr Bogdanov.

Veștile de la Sankt-Petersburg că regimul introducea, în sfârșit, reforme serioase l-au făcut să-și schimbe atitudinea. Pe 17 octombrie 1905, țarul Nicolae al II-lea a emis o proclamație, promițând acordarea de drepturi civile universale, precum și convocarea Dumei de Stat. Lenin s-a simțit imediat ușurat. Ohrana, se gândea el, nu avea să-l

mai vâneze pe străzi. Sau, cel puțin asta spera. În prima săptămână din noiembrie, a luat trenul din Geneva și a început călătoria, traversând Germania. Plecarea a fost planificată cu minuțiozitate de Nadejda Konstantinovna. Din Germania, ea și Lenin au mers în capitala Suediei, la Stockholm, unde urmau să-și ia actele false pregătite de tovarășii bolșevici de acolo. Aceștia cumpăraseră bilete de călătorie cu feribotul pentru amândoi, iar din Stockholm au traversat cu vaporul Marea Baltică, până la Helsinki. Pentru prima dată în cinci ani, Lenin pășea pe un pământ aflat sub stăpânirea țarului. Plecând din Helsinki, Lenin și Nadia au luat un alt tren până la Sankt-Petersburg. Era un drum de 450 de kilometri, iar cei doi au trecut granița ruso-finlandeză la Beloostrov. Când au coborât în Gara Finlanda pe 8 noiembrie au fost întâmpinați cu discreție de bolșevicul Nikolai Burenin, care i-a condus la primul dintre cele câteva apartamente în care aveau să stea în următoarele câteva săptămâni².

La început, Lenin și Nadejda Konstantinovna s-au înregistrat legal ca rezidenți, sperând să poată acționa fără să se ascundă. A doua zi, când Ohrana a împânzit zona cu agenți care nu se pricepeau deloc să treacă neobservați, au renunțat la această idee. Din acel moment, aveau să se afle în grija tovarășilor bolșevici în mai multe case conspirative. Totuși, Lenin era suficient de încrezător încât să-și viziteze mama și pe sora sa Anna, care locuiau în Sablino, un sătuc cu haltă aflat în afara Sankt-Petersburgului. De asemenea, ținea constant legătura cu bolșevicii care lucrau în soviete,

sindicate și alte organizații. În tot acest timp, absorbea ca un burete impresii despre o Rusie aflată în revoluție. Majoritatea timpului consacrat muncii îl petrecea însă în stilul său obișnuit: scria articole de ziar și broșuri și asista la discuțiile interminabile din cadrul comitetelor de partid. Mai mult, uneori ținea discursuri la congresele partidului, la conferințe și alte întruniri similare. Din noiembrie 1905 până în vara lui 1906 a locuit în Sankt-Petersburg, mergând când și când în Finlanda, la Moscova și – în aprilie 1906 – la Stockholm, pentru cel de-al Patrulea Congres al Partidului. Țelul său dintotdeauna era să îndrume și să controleze facțiunea sa bolșevică și să-și maximizeze influența în Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia. Nu era, și nici nu voia să fie, un tribun al poporului.

Prin urmare, nu se cădea să țină el discursuri înflăcărâte la întrunirile publice, în stilul celor care-l făceau celebru pe Troțki. A avut o singură încercare de acest gen în perioada 1905-1906, la o adunare generală a partidului la Casa Poporului, în mai 1906. Pentru el, experiența aceea a fost ca un test. Era neobișnuit de emoționat înainte de a ajunge la tribună și de a fi prezentat publicului drept „tovarășul Karpov”. Nu avea de ce să-și facă griji. Odată aflat la tribună, s-a descurcat bine. Cu ochii mijiți și apucându-se de reverul hainei, s-a înclinat în față, fixându-și publicul cu privirea. Apoi și-a turuit sloganurile. Toți au plecat impresionați de convingerea lui absolută că aceste sloganuri erau singurele mijloace de a accelera edificarea

socialismului în Rusia. Treptat, Lenin căpăta deprinderile politicii deschise a secolului XX.

Comparația cu Troțki nu e într-un totu corectă. Mărirea și decăderea Sovietului din Sankt-Petersburg, acolo unde Troțki își ținea discursurile, se petrecuseră în bună măsură înainte de sosirea lui Lenin. După aceea, toți politicienii revoluționari, nu doar Lenin, s-au concentrat asupra rezolvării problemelor din partidele lor. Pentru Lenin era o misiune uriașă, deoarece bolșevicii săi detestau în continuare sovietele și hiperbolizau avantajele oferite de conspirația politică. Lenin susținea că venise de mult vremea ca bolșevicii să formeze un partid de masă, să facă parte și din alte organizații publice și să organizeze revoluția. Când recomandările sale au fost acceptate, deși nu fără rețineri, el a sugerat că Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia avea nevoie de forțe proaspete. Lui Lenin nu prea îi păsa dacă recruții erau sau nu marxiști. Prioritatea era aceea de a atrage activiști radicali proveniți din clasa muncitoare, activiști dornici să acționeze. Iar Lenin voia ca ei să-și poată exprima nerăbdarea în deplină libertate și chiar încerca să le amplifice această nerăbdare. Muncitorii din industrie din interiorul și din afara partidului, spunea el, ar trebui să ia revoluția în propriile mâini și nu ar trebui restricționați de partidele lor. Clasa muncitoare ar trebui să acționeze ca avangarda tuturor forțelor ostile statului imperial rus.

Avea tendința de a se înfierbânta prea tare când era vorba despre astfel de chestiuni. În repetate rânduri

deplânsese faptul că, în 1871, Comuna din Paris neglijase să recurgă la măsuri represive. În orice caz, în 1905, Lenin nu numai că și-a confirmat credința în metodele violente, ci le-a și dat o specificitate mult mai sângeroasă decât și-ar fi putut imagina vreodată cineva. Afișa o pasiune reală pentru violență. Deși el personal nu avea nicio ambiție de a ucide sau a mutila ori chiar de a fi martor la vreun măcel, îi făcea plăcere să recomande asemenea masacre.

Plăcerea aceasta s-a intensificat cu puțin înainte de a reveni în Rusia. Astfel, le-a scris membrilor Comitetului de Luptă de pe lângă Comitetul Central bolșevic următoarele recomandări: „Ce ne trebuie nouă aici e cât mai multă energie frenetică. Constat cu groază, cu o groază autentică, pentru numele lui Dumnezeu, că se vorbește despre bombe *de mai bine de un an* și, cu toate astea, nu s-a făcut nicio bombă!”. Pentru Lenin, soluția era înarmarea unor detașamente de muncitori și studenți care să continue activitatea revoluționară indiferent dacă erau sau nu membri ai Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Detașamentele trebuiau să omoare spioni, să arunce în aer posturi de poliție, să jefuiască bănci și să confiște resursele de care aveau nevoie pentru o insurecție armată¹⁰. Imaginația sa nu avea limite. În cazul conflictelor de stradă, Lenin sugera că detașamentele ar trebui să smulgă pietrele din pavaj sau să pregătească recipiente cu apă clocotită și să se urce pe acoperișurile clădirilor, de unde să atace trupele trimise împotriva lor. O altă propunere viza crearea unei rezerve de acid pentru a-l arunca asupra polițiștilor¹¹.

Strategiile acestea nu erau doar alarmante, ci și lipsite de simț practic. Dacă ar fi fost folosite, nu ar fi făcut decât să întărească voința trupelor și polițiștilor de a suprima rebeliunea. Lenin scotea la suprafață furia din străfundurile ființei sale. Nu trebuia să mânuiască el însuși bombe, recipiente cu apă clocotită sau acid, însă, în mod inconștient, se simțea satisfăcut fie și așternând pe hârtie aceste idei.

Nu se îngrijora că alții ar putea fi oripilați de o asemenea abordare:

Bineînțeles, orice extremă e rea; orice lucru bun și folositor dus la extrem poate deveni – și, dincolo de o anumită limită, nici nu poate să nu devină – un rău foarte nociv. Necoordonate, neplanificate, actele de teroare, atunci când sunt duse la extrem, nu pot decât să risipească și să irosească forțele. E un adevăr care, firește, nu poate fi uitat. Dar, pe de altă parte, nu trebuie să uităm sub nicio formă că strigătul de luptă al insurecției *s-a făcut deja auzit*, că insurecția *a început deja*.

Fractura logică e semnificativă aici. După ce începuse prin a justifica de ce lucrurile nu trebuie duse „la extrem”, Lenin încheia abrupt, susținând că revolta armată era deja în desfășurare.

Într-o lună, totuși, se calmase. Tovarășii săi bolșevici din Moscova au acționat exact cu zelul pe care li-l ceruse. Cu toate acestea, revolta moscovită, pe care o organizaseră împreună cu celelalte partide politice din sovietul orașului,

a fost un dezastru. Confruntarea a început la jumătatea lunii decembrie a anului 1905 și era concentrată în raionul industrial Presnia. Curajul rebelilor a fost de necontestat, însă aceștia nu au putut face față trupelor care închiseseră recent Sovietul Sankt-Petersburg din Institutul Tehnologic. Revolta a fost reprimată fără milă. Încercările prea optimiste de insurecție, a conchis Lenin, ar mai trebui tolerate. De asemenea, el voia să-i convingă pe bolșevici să profite de proclamația din octombrie a țarului. La începutul lui 1906, trebuiau să aibă loc alegerile pentru o adunare electivă reprezentativă – Duma de Stat. Noul parlamentarism rus era sever limitat. În special, țarul își rezerva dreptul de a dizolva Duma și de a guverna prin decrete. Lenin susținea însă că Partidul Social-Democrat al Muncii trebuia să aibă propriii săi candidați și să folosească Duma ca pe o oportunitate de a face propagandă de partid.

Era o bătălie pe care nu o putea câștiga. La mijlocul lui decembrie 1905, Lenin a fost înfrânt la conferința bolșevicilor ținută în orașul finlandez Tampere, aflat la circa 500 de kilometri nord-vest de Sankt-Petersburg, însă a continuat cu schimbările sale de strategie chiar dacă acestea contraziceau în mod neașteptat tot ceea ce afirmase el începând de la al Doilea Congres al Partidului din 1903. A acceptat până și o reconciliere cu menșevicii. Timp de doi ani, fusese ferm convins că menșevismul era o erezie, un ansamblu de propuneri organizatorice și strategice opuse principiilor marxiste. Când susținătorii săi puseseră sub

semnul întrebării ostilitatea sa față de un eventual compromis cu menșevicii, Lenin îi tratase cu un dispreț absolut. În ochii săi, „bolșevicii concilianți” nu erau mai breji decât menșevicii.

Și totuși Lenin dorea acum reunificarea cu menșevicii. Nu era greu de înțeles de ce: nu putea controla politica bolșevică. Pentru a-i tempera pe fanaticii din propria facțiune, avea deci nevoie de menșevici, care, în general, doreau ca partidul să facă parte din soviete și să participe la alegerile pentru Duma de Stat. Se gândea la această posibilitate în pofida prăpastiei care-l separa de menșevism. Lenin pleda pentru o „dictatură revoluționar-democratică provizorie a proletariatului și țăranimii”, pentru o alianță de clasă între muncitori și țărani, pentru repudierea clasei de mijloc și pentru teroarea de masă. Dimpotrivă, menșevicii susțineau că ar trebui ca revoluția „burghezo-democratică” să fie condusă de clasele de mijloc și să introducă drepturile civile universale cât mai repede. Ca să-i reunifice pe bolșevici și menșevici, Lenin trebuia să-și folosească tot șarmul și toată puterea de convingere. Încrederea în sine nu i-a lipsit însă niciodată. Fără să-și anunțe expres schimbarea de viziune, a făcut tot ce i-a stat în putere pentru ca ambele facțiuni să participe la cel de-al Patrulea Congres. Prioritatea lui imediată era să convingă congresul să aprobe participarea la activitățile politice legale pe care guvernul imperial fusese obligat să le accepte. Pentru Lenin, manipulator abil, nu era o misiune grea.

Congresul urma să aibă loc la Stockholm. În timp ce delegații traversau Marea Baltică în aprilie pentru a ajunge în capitala suedeză, Lenin începuse negocierile cu liderii menșevici. Menșevicii aveau un număr ceva mai mare de delegați ca bolșevicii, ceea ce le permitea, fără îndoială, să se impună în dezbaterile de fond. Lucrul acesta l-a făcut pe Lenin să se simtă liber să spună ce voia despre un mare număr de politici, inclusiv despre cele care erau total opuse menșevismului. Lui Lenin îi plăcea să fie agresiv. Cizelându-și proiectul de expropriere a aristocrațiilor latifundiarilor în favoarea țărănimii, Lenin cerea „naționalizarea pământului” de către „dictatura revoluționară provizorie”. Și menșevicii și-au extins revendicările în chestiunea agrară și au cerut „municipalizarea pământului”, susținând că în felul acesta aveau să evite birocrăția centralizată pe care ar fi implicat-o propunerea lui Lenin. Nonșalant, Lenin pornise de la premisa că pentru regimul revoluționar va fi o sarcină administrativă simplă să se asigure că țăranii, care aveau să se folosească de pământ în schimbul unei rente modice, vor adopta tehnici de agricultură eficiente. Însă atât menșevicii, cât și numeroși contestatari bolșevici ai lui Lenin au replicat că era vorba de o sarcină de o complexitate uriașă. De fapt, Lenin subestimase foarte mult pericolele degenerării birocratice.

La congres, Lenin a fost învins în chestiunea agrară, iar celelalte inițiative ale sale au fost și ele contracarate. Menșevicii au adus în discuție problema rușinoasă a

complicității liderului facțiunii bolșevice la organizarea unor jafuri bancare în Imperiul Rus. Scandalul acesta a căpătat proporții în interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Pentru menșevici, astfel de jafuri reprezentau o metodă intolerabilă de finanțare a partidului și era o rușine că Lenin le încuviințase în secret. Plehanov a mai turnat și el gaz pe foc, reiterând faptul că strategia lui Lenin privind revoluția – în special dorința sa de a se realiza o alianță de clasă cu țărănimea – amintea de socialiștii agrari ruși. Pentru Lenin a fost un moment neplăcut. Capacitatea sa de autocontrol a fost pusă la încercare deoarece conducerea facțiunii bolșevice îl invitase în același timp pe el, susținător al participării la alegerile pentru Dumă, să pledeze pentru boicotarea acestora. Discursul său pe această temă a fost marcat de o imprecizie care nu-i era caracteristică, însă nu putea face mai mult de atât pentru a-și arăta nemulțumirea față de politica facțiunii bolșevice. La sfârșitul congresului însă, când menșevicii au venit pe neașteptate cu o propunere de intrare în campania electorală încă în derulare într-o regiune a Imperiului Rus, mai precis în Caucaz, Lenin și-a dat arama pe față votând împotriva majorității colegilor săi bolșevici. Propunerea menșevicilor a fost acceptată și, măcar în această privință, Lenin a fost cât de cât mulțumit.

Din noul Comitet Central al partidului reunit făceau parte șapte menșevici și doar trei bolșevici. Lenin nu se afla printre ei. Fusese avertizat de unii tovarăși bolșevici delegați la Congres că ideile sale nu erau pe placul lor: erau

nemulțumiți în special de politicile lui privind Duma și naționalizarea pământului. Drept urmare, până la momentul întoarcerii cu feribotul la Stockholm, starea lui de spirit se înrăutățise. Nervii îi erau întinși la maximum.

Supărarea i-a trecut repede însă. Facțiunea bolșevică dorea să-și păstreze aparatul organizatoric separat de al partidului și a înființat în taină un Centru Bolșevic. Lenin a fost readus în conducere, alături de Bogdanov și Leonid Krasin. Dintr-o asemenea poziție, putea să schimbe acele decizii de la congres care nu-i plăceau și, în această privință, se bucura de colaborarea amicală a lui Bogdanov. Cei doi se înțelegeau mai bine ca niciodată și au hotărât că ei și soțiile lor ar trebui să locuiască împreună. Cum regimul imperial căuta să-și impună controlul, se temeau de vigilența Ohranei. Căutările lor i-au condus la Vaasa, o *dacea* mare cu două nivele în Kuokkala, în Marele Principat al Finlandei. Kuokkala se află la mai puțin de 65 de kilometri de Sankt-Petersburg, la doar opt kilometri de granița administrativă ruso-finlandeză de la Beloostrov de atunci, și avea o gară pe calea ferată dintre Sankt-Petersburg și Helsinki. Lenin și prietenii săi alegeau siguranța. Finlanda nu era un loc la fel de sigur ca Elveția, dar se bucura de autoguvernare limitată chiar și în vremea țarismului. Granițele sale nu erau numai de formă. Călătorii trebuiau să arate pașaportul și să permită poliției să le controleze bagajele. Finlandezii aveau propria monedă și propriile mărci poștale și erau atât de diferiți de ruși, încât au interzis populației să cumpere alcool în locurile

publice dacă nu era însoțit de mâncare. În porturile finlandeze soseau regulat feriboturi din Hull, Lübeck, Szczecin și Stockholm; în caz de urgență, se putea pleca direct spre Europa Centrală și de Vest fără a mai trece din nou prin Rusia.

Astfel, Finlanda, care intrase sub dominația Imperiului Rus încă din 1809, era aproape o țară străină fără să fie cu totul în străinătate, iar socialiștii finlandezi detestau țarismul în așa măsură, încât erau dispuși să dea o mână de ajutor aproape oricărei victime a acestuia. Aici hotărâse Centrul Bolșevic să-și stabilească baza. Lenin, Nadia, Bogdanov și soția acestuia, Natalia, puteau să-și vadă în continuare de scris, de organizarea și observarea politicii de la o distanță sigură. Cu puțin timp înainte de a pleca în Finlanda, Lenin a vizitat *dacea* din Sablino, închiriată de mama sa. La Kuokkala a ajuns pe 20 august 1906 și a stat acolo până la sfârșitul lui noiembrie 1907. Altminteri, s-a aventurat numai în plecări de scurtă durată la conferințe și congrese importante. Mergea la întruniri în orașele finlandeze Tampere, Terijoki și Viipuri. De asemenea, a fost la Londra, la al Cincilea Congres al Partidului, și la Stuttgart, la Congresul Internaționalei Socialiste, însă nu a riscat să se întoarcă în Rusia. Habar nu avea că nu va mai vedea Sankt-Petersburgul vreme de aproape un deceniu.

Al Cincilea Congres al Partidului a fost întrerupt de conflicte de la un capăt la altul. Lenin nu mai avea nevoie să păstreze aparențele unei relații decente cu menșevicii, din moment ce aceștia își îndepliniseră rolul de a-l ajuta să

propună candidați bolșevici la alegerile pentru Duma de Stat. I-a răsplătit spunând, înainte de deschiderea lucrărilor congresului, în aprilie 1907, că își bătuseră joc de principiile marxiste. La rândul lor, ei l-au acuzat de lipsă de sinceritate: purtase discuții în favoarea reunificării partidului, dar, pe ascuns, înființase un Centru Bolșevic separat și nu le permisesese menșevicilor accesul la fonduri. Pe durata congresului, disputele dintre cele două facțiuni au explodat: despre țărănime, despre liberalismul rus și chiar despre filosofie. Pentru Lenin însă, congresul a fost un succes. A fost ajutat de faptul că la lucrări au asistat mai multe partide marxiste din teritoriile de graniță ale Imperiului Rus. Polonezii, conduși de Rosa Luxemburg și Leo Jogiches, aveau o influență semnificativă și înclinau să-i dea dreptate lui Lenin, a cărui poziție strategică era aceea că partidul ar trebui să prefere să se alieze cu alte partide socialiste, inclusiv cu cele ale țărănimii, decât cu „cadeții”. Menșevismul a fost înfrânt. La fel și bolșevicii ca Bogdanov, care continuau să respingă participarea la Duma de Stat. Negociind cu letonii și lituanienii, precum și cu polonezii, Lenin a reușit să-și asigure câteva poziții care aveau să-i confere un avantaj considerabil în anii următori.

Chiar și așa, Lenin nu a fost ales în Comitetul Central, fiind criticat de congres în mai multe privințe. Problema complicității bolșevicilor la jafurile armate a fost adusă din nou în discuție. Lenin și bolșevicii au fost criticați pentru „tendențele anarhiste” și s-a declarat că raidurile la bănci trebuiau să înceteze. Dar lui Lenin deja nu-i mai păsa. Nu

mai era atât de interesat de relațiile dintre bolșevici și menșevici, ci mai mult de câștigarea supremației în facțiunea bolșevică. Și aștepta optimist Congresul de la Stuttgart al celei de-a Doua Internațională Socialiste. Bucuria i-a fost fără margini când Internaționala, în parte și datorită eforturilor sale, și-a întărit declarația de ostilitate față de militarism și imperialism cu sprijinul Partidului Social-Democrat German. Când Rosa Luxemburg l-a avertizat că, în practică, Partidul Social-Democrat German avea să fie mai puțin devotat antimilitarismului și antiimperialismului decât și-ar fi imaginat el, Lenin a ignorat-o, considerând-o o facționalistă obsedată. Avea să-i pară rău pentru asta în 1914.

Cele cincisprezece luni petrecute în camerele de lemn nefinisat al *dacei* de la Vaasa au fost o perioadă de criză pentru revoluționarii ruși. Lenin privea situația de la distanță, observând cum țarismul își întărea controlul. Spre mâhnirea lui, alegerile pentru Prima Dumă de Stat au fost ignorate de bolșevici. Totuși, țăranii au votat pentru candidații care susțineau trecerea terenurilor agricole în mâinile țăranimii. Liberalii, conduși de cadeți, au continuat să critice limitările impuse Dumei prin Legea Fundamentală. Prima Dumă de Stat se dovedise a fi un teren propice pentru cei care se opuneau dinastiei Romanovilor. Crezând că le va veni de hac noilor partide politice, țarul Nicolae al II-lea a dizolvat Duma, proclamând noi alegeri. Cadeții s-au retras la Viipuri, în Finlanda, de unde le-au cerut rușilor să nu mai plătească impozite și să

nu se mai înroleze în armată până când guvernul imperial nu va arăta respect față de reprezentanții aleși de popor.

Cu toate acestea, a Doua Dumă a luat aceeași formă a unei adunări care a refuzat să negocieze cu țarul. Nicolae al II-lea nu-i respectase niciodată pe liberali; păstra unele speranțe în privința Partidului Conservator al lui Aleksandr Gucikov și a așa-numiților octombriști, care voiseră dintotdeauna să facă limitatele reforme constituționale să funcționeze cât de bine se putea, însă în scurt timp și-a pierdut încrederea și în Gucikov. Omul pe care se bizuia cel mai mult era ministrul de Interne, Piotr Stolâpin, care folosea ștreangul pentru suprimarea rebeliunii la sate. „Cravata” lui Stolâpin, așa cum a ajuns să fie cunoscută spânzurătoarea, a redus mediul rural la tăcere. La sate și orașe se reinstaura ordinea. Stolâpin știa că dinastia nu putea fi salvată prin constrângerile impuse de stat, așa că a introdus o serie de măsuri pentru prezervarea statului țarist. Devenind președinte al Consiliului de Miniștri, era hotărât să reînnoiască Duma, modificând legea electorală și dând și mai multă greutate parlamentară aristocrației. De asemenea, a început să introducă o reformă agrară al cărei scop era înlăturarea treptată de la sate a proprietății comune și înlocuirea ei cu o clasă numeroasă de fermieri puternici, independenți. Pentru Lenin, aceasta era dovada că regimul imperial nu era în stare să accepte capitalismul contemporan. Măsurile implementate de Stolâpin în mediul rural o lua pe „calea prusacă”, în loc să o ia pe cea „americană”. Ce voia să spună prin asta era că aristocrații

latifundiari își păstrau poziția de autoritate și dominau mediul rural așa cum o făceau în Prusia. Oportunitatea de a lăsa agricultura pe mâna celor care pur și simplu voiau să facă agricultură – așa cum se întâmplase în Vestul american în secolul al XIX-lea – fusese ratată. Acum, doar revoluția mai putea moderniza economia rusă.

Lenin dezbătea toate aceste probleme împreună cu colocatarul său din Vaasa. Bogdanov era de departe cea mai remarcabilă forță intelectuală din bolșevism. Era singurul gânditor din facțiune ale cărui capacități intelectuale erau peste ale lui Lenin. Bogdanov nu îmbrățișase niciodată autoritarismul ideilor lui Lenin. La Vaasa, cei doi au stat de vorbă îndelung. Le era și greu să se evite: Bogdanov locuia la etaj și trecea prin încăperile lui Lenin de fiecare dată când voia să se ducă în grădină. Au descoperit că erau tot mai în dezacord pe teme de teorie politică, cultură și filosofie. Și se certau și cu privire la măsurile imediate necesare: Lenin voia participarea la alegerile pentru Duma de Stat, Bogdanov se opunea vehement. Din buni camarazi în lupta împotriva menșevicilor, cei doi au devenit rivali la conducerea bolșevismului.

Lenin spera să stea în continuare la adăpost în Marele Principat al Finlandei. Deși credea că „reacția” politică avea să țină câțiva ani, nu intenționa să se mute din Kuokkala¹. Situația devenea însă incertă. În numele țarului Nicolae al II-lea, Piotr Stolâpin, președintele Consiliului de Miniștri, a fost autorul unei lovituri de stat în iunie 1907. Cea de-a Doua Dumă de Stat a fost dizolvată și a fost introdusă o nouă lege electorală în vederea constituirii unei a Treia Dume, mai târziu în același an, cu mai multe locuri și o influență mai mare a aristocrației latifundiare. Între timp, Ohrana și-a dublat eforturile pentru a-i captura pe liderii revoluționari. Deoarece mult prea mulți activiști bolșevici făcuseră vizite la Kuokkala, poliția imperială a aflat unde era sediul general al Centrului Bolșevic.

Într-o zi de sfârșit de noiembrie, membrii Centrului au primit un mesaj prin care erau anunțați că poliția făcea razii în apropiere. Lenin și-a făcut bagajele imediat și s-a îndreptat spre Helsinki, aflat la 380 de kilometri. Gestul său demonstra că, în viziunea sa, comandantul trebuia să supraviețuiască chiar dacă ofițerii erau prinși. Ascultătoare, Nadia a rămas la *dacea* din Kuokkala împreună cu Aleksandr și Natalia Bogdanov și cu Iosif Dubrovinski. Și-au petrecut timpul pregătind mutarea Centrului Bolșevic în străinătate și au ars documentele de partid care nu puteau fi transportate. Îngrijorată că movila proaspătă de cenușă le-ar putea da de bănuat polițiștilor, Nadia a îngropat cenușa în cel mai scurt timp. Alte documente au fost date spre păstrare marxiștilor finlandezi.

Proprietarul locuinței s-a grăbit să-i anunțe și el pe chiriași despre razia iminentă a poliției. În realitate, Ohrana vâna un grup de teroriști socialiști-revoluționari și nu știa cine erau chiriașii de la Vaasa. Locatarii din Kuokkala se temeau însă de ce era mai rău. Între timp, Lenin s-a ascuns în satul Olgbu, în afara orașului Helsinki. Tovarășii din partid aranjaseră să i se ofere o cameră în spatele unei case deținute de două surori finlandeze, unde a început să scrie articole pe tema problemei agrare. Câteva zile mai târziu, i s-a alăturat și Nadia. Devenise clar că, dacă voiau să evite arestarea, trebuiau să se mute în străinătate².

Pentru Centrul Bolșevic fusese aleasă Elveția. Ușor de zis, greu de făcut! Trebuia pus la punct un sistem de legături permanente cu Rusia, sarcină de partid ce i-a fost încredințată Nadiei, care s-a întors la Sankt-Petersburg pentru a discuta ultimele detalii cu activiștii. Lenin o aștepta în Olgbu. Pe umerii Nadiei apăsa o presiune enormă. Trebuia să asigure în special transferul fără probleme din Finlanda în Elveția al principalei publicații a bolșevicilor, *Proletari*. Trebuia de asemenea să-și viziteze mama bolnavă, pe Elizaveta Vasilievna, care la momentul acela a refuzat să emigreze din nou cu fiica și ginerele ei³.

Lenin avea încredere în abilitățile soției sale și se temea pentru siguranța lui personală. În timp ce ea se afla încă la Sankt-Petersburg, a decis să emigreze din nou, lăsându-i Nadiei instrucțiuni despre cum să-l găsească la Stockholm. Nadia a primit cu stoicism vestea că a fost abandonată. Nu și-a imaginat că Lenin, insistând să fugă cât mai repede, se

expunea unui mare pericol. Planul era să ia feribotul din Turku până la Stockholm. Traseul era făcut de un feribot cu aburi care era și spărgător de gheață, însă se știa că agenții Ohranei supravegheau gara din Helsinki și cheiul din Turku. La îmbarcare, polițiștii căutau bolșevici, menșevici și socialiști-revoluționari care plănuiau să fugă. Tovarășii finlandezi ai lui Lenin îl sfătuiseră să evite Turku și să se ducă pe insula Nauvo, la vreo 30 de kilometri sud-vest în Golful Botnic, unde feribotul avea să facă a doua oprire⁴. Lenin a fost de acord. A plecat din Turku cu o trăsură, apoi a ajuns până pe insula Kuustö cu barca. Discreția era esențială, iar Lenin se muta din ascunziș în ascunziș pe timp de noapte. Din Kuustö până pe insula Lille Meljo a fost însoțit nu doar de un președinte de cooperativă local, ci și de un ofițer de poliție finlandez, simpatizant. Aceasta era penultima etapă a traseului. Din Lille Meljo, Lenin intenționa să ajungă la Nauvo, de unde urma să ia feribotul spre Stockholm pe 12 decembrie.

Problema era că trebuia să meargă pe jos până pe insula Nauvo, iar colegii săi finlandezi uitaseră nu se știe din ce motiv să-i explice că gheața nu era cu totul sigură. Într-adevăr, „plimbarea” până pe Nauvo presupunea numeroase sărituri peste micile goluri dintre sloiurile plutitoare. Lenin, de obicei prevăzător, nu anticipase că ghizii săi pe drumul pe gheață de la Lille Meljo la Nauvo aveau să fie doi țărani de-ai locului care nu erau prea renumiți pentru moderația lor în privința alcoolului. În ziua stabilită, dintre cei trei care porniseră spre Nauvo, Lenin era singurul care nu era

băut. Pe la jumătatea drumului, o porțiune pe gheață s-a ridicat și s-a crăpat, iar Lenin, cu un ultim salt disperat, a reușit să se cațăre pe o banchiză solidă. „Ah”, și-a zis, „ce mod stupid de a muri!”⁵. Pentru majoritatea oamenilor, o moarte prin înec ar fi tragică, nicidecum stupidă, însă pentru cineva care își imagina pentru sine un viitor glorios, o asemenea moarte putea să pară ceva frivol.

Napoleon a dorit ca mareșalii săi să fie în primul rând persoane norocoase, iar în 1907 Lenin a fost extrem de norocos: a urcat la bordul feribotului conform planului și a doua zi a ajuns în Suedia. La puțin timp după aceea i s-a alăturat și Nadia, care până atunci rezolvase problemele facțiunii bolșevice. De acolo, cei doi s-au dus întâi la Berlin, apoi la Geneva. Lenin și Nadia avuseseră gripă, iar Lenin i-a scris lui Maxim Gorki, cerându-i indirect să-i invite să stea cu el pe insula Capri, în largul coastei italiene, lângă Napoli⁶. Nu era îngrijorat numai din pricina nevoii de recuperare fizică. Întoarcerea la Geneva, locul unde cândva plănuiise plin de încredere revoluția din Rusia, îl copleșea. I se plângea Nadiei: „Am senzația că am venit aici să mă întind în mormânt”⁷. Vorbea din adâncul inimii: Lenin, revoluționarul optimist, se simțea înfrânt. Va mai avea oare vreo șansă – probabil că se întreba el – să joace un rol important în țara lui? De când plecase din Elveția, în 1905, locuise mai mult timp în Finlanda decât în Rusia, iar scurta perioadă de la Sankt-Petersburg o petrecuse mai mult ascunzându-se. Cum va mai putea să-și conducă țara spre revoluție? I-a mărturisit asta unui prieten: „Cunosc

Rusia atât de puțin. Simbirsk, Kazan, Petersburg și cam atât”⁸.

Acest moment de autoanaliză a trecut repede. După câteva săptămâni, Lenin elabora din nou politicile pentru bolșevici ca și cum doar analiza pe care o făcea el statului și societății ruse ar fi contat. În perioada emigrației, a revizuit puține aspecte în planurile sale strategice. Concluzia lui despre revoluția din 1905-1906 era că bolșevicii avuseseră politici corecte. Nu explica însă și de ce revoluția n-a avut succes. În schimb, avea aceleași certitudini. Bolșevicii trebuiau să-și păstreze încrederea și să-și îmbunătățească performanțele politice pe care urmau să le obțină atunci când în Rusia se va ivi în mod inevitabil o viitoare conjunctură revoluționară.

Lenin și Nadia au stat vreme de câteva luni la Geneva, mai întâi pe Rue des Deux Ponts, nr. 17, apoi pe Rue de Maraîchers, nr. 61. Și-au refăcut treptat sănătatea și starea lor de spirit s-a îmbunătățit. Însă lui Bogdanov și altor lideri bolșevici li s-a părut că Elveția nu era țara potrivită. Lenin nu era de acord, dar nici nu putea să împiedice decizia Centrului Bolșevic de a se muta la Paris. Îndurerați, Lenin și Nadia au plătit chiria proprietarilor elvețieni și, în decembrie 1908, au plecat în Franța. Ajungând la Paris, lui Lenin, Nadiei și mamei sale, Elizaveta Vasilievna, li s-a alăturat sora lui Lenin, Maria Ilinicina. Cei patru locuiau împreună într-o oarecare armonie. E adevărat că Elizaveta Vasilievna, deși respecta „munca științifică depusă de Nadia și de ginerele ei”⁹, îi

spunea lui Lenin ce credea despre el, iar cuvintele ei nu erau întotdeauna măgulitoare. Lenin îi răspundea cu aceeași monedă. De exemplu, spunea că pedeapsa cea mai mare pentru un bigam era că se pricopsea cu două soacre¹⁰. Certurile dintre ei erau totuși de scurtă durată. Elizaveta Vasilievna și Vladimir Ilici se respectau unul pe celălalt și între ei exista un fel de afecțiune îngăduitoare. Într-o duminică, pe când ea se simțea mai tristă ca oricând, Lenin și-a dat seama că nu mai avea țigări și s-a dus să-i cumpere un pachet, în ciuda aversiunii lui față de fumul de tutun¹¹.

O vreme, femeile s-au ocupat de gospodărie fără să aibă o menajeră. Ca membru al Comitetului Central, Lenin avea un venit constant de la partid și primea bani și din drepturile de autor; bolșevicii mai aveau și fondul lor separat constituit din jafurile armate și din moșteniri. Elizaveta Vasilievna contribuia și ea financiar la întreținerea casei. Oricât de mult au încercat însă, nu au reușit să convingă nicio franțuzoaică să lucreze pentru ei, întrucât rușii aveau reputația unor angajatori pretențioși și neserioși. Când Mark Elizarov, soțul Annei Ilinicina și cumnatul lui Lenin, le-a făcut o vizită după o excursie în Japonia, i-a criticat pentru că găteau și făceau curățenie ei înșiși. Nu i-a plăcut deloc nici mâncarea Nadiei. Le-a spus fără ocolișuri că pur și simplu aveau nevoie de o femeie în casă. De obicei, soția sa Anna îl critica pentru obiceiul lui de a spune primul lucru care-i trecea prin minte¹², însă de data asta nu a făcut-o: în privința Nadiei, nu fusese

niciodată diplomată și n-o deranjau răutățile lui Mark la adresa ei. În orice caz, Ulianovii i-au urmat sfatul și au încercat din nou să găsească o menajeră care să-i ajute cu treburile casnice. De data aceasta, au avut câștig de cauză în lupta cu rusofobia locală; noua menajeră s-a mutat cu ei, iar Ulianovii au scăpat de mâncărurile pregătite de Nadejda Konstantinovna¹³.

Lenin se ținea departe de astfel de ciondăneli. Nici el nu gătea și interesul lui pentru calitatea mâncării se limita la a întreba dacă ingredientele folosite respectau regimul lui alimentar. Nadia observa, cu umor involuntar, că „mânca supus aproape orice-i dădea”¹⁴. Această supunere, atât de rară la Lenin politicianul, le făcea pe femeile din viața lui să-l „dădăcească”. Le întreba ca un copil: „Am voie să mănânc asta?”. De fapt, le plăceau și alte obiceiuri ale lui. Elizaveta Vasilievna era impresionată că, de fiecare dată înainte de a se apuca de scris, Lenin lua o cârpă de șters praful și se apuca să curețe biroul¹⁵.

Nu încetase să fie figura dominantă a familiei. Lenin era de ani de zile un ciclist pasionat și pleca adesea din Geneva la sfârșit de săptămână în excursii pe munte cu Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina. Dintre ei trei, Lenin era cel mai în formă. Dacă femeile oboseau, mergea pe rând alături de fiecare dintre ele și le încuraja să continue. Ciclismul în Alpi devenise o distracție pentru turiști, în special pentru britanici, nemți și francezi. Ghidul său *Baedeker* pentru Elveția menționa că germanii și francezii nu se pierdeau prea tare cu firea atunci când panta

devenea abruptă și că obișnuiau să închirieze un cal, să lege bicicletele în urma lui și să urce încet la deal, folosindu-se de puterea de tracțiune a animalului. Britanicii refuzau demni această metodă „pentru molâi” și se părea că Lenin, în general germanofil, era de acord cu britanicii în această privință. Vacanțele nu erau vacanțe dacă nu-și punea la încercare limitele. Era și mai bine când le punea la încercare și pe ale altora, după cum se căinau Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina. Inclusiv seara, la pensiunile din sate, dădea ordine. Nu accepta ca Maria să lase mâncarea în farfurie, explicându-i că dacă nu mânca tot, gazda avea să înjumătățească porțiile în seara următoare, fără să reducă însă și prețul¹⁶.

Lui Lenin nu-i plăcea să fie înșelat câtuși de puțin, iar bicicletele reprezentau un motiv de îngrijorare permanentă. Când locuiau la Paris, mergea în fiecare zi cu bicicleta la Bibliothèque Nationale. Nu-i plăcea această bibliotecă deoarece trebuia să aștepte mult pentru cărțile pe care le comanda și-l irita și faptul că trebuia să-i plătească portăresei zece centime pentru că își parca bicicleta afară. Dar într-o zi s-a întâmplat ceva și mai grav: iubita sa bicicletă – acel „instrument chirurgical” al său – i-a fost furată. Când Lenin a luat-o la întrebări pe portăreasă, aceasta i-a replicat înfipță că, oricum, cele zece centime erau doar ca să i se permită să parcheze bicicleta, fără să constituie și o garanție pentru siguranța ei¹⁷.

Lenin își găsisese în cele din urmă nașul și nu și-a mai primit banii înapoi. Cu alt prilej, protestele sale s-au

bucurat de mai mult succes. La puțin timp după ce a cumpărat o bicicletă nouă, a avut loc un incident neplăcut. În decembrie 1909, pe când se întorcea de la un spectacol aeronautic ce se ținuse la 20 de kilometri de zona centrală a Parisului, la Juvisy-sur-Orge, a fost izbit de o mașină și s-a lovit rău. Bicicleta zăcea distrusă la marginea drumului. Din fericire, au existat martori, iar Lenin a cerut despăgubiri prin intermediul unui avocat. A dat dovadă de aceeași perseverență ca în 1892 la Sâzran, când îi intentase proces comerciantului Arefev. Când a aflat că șoferul parizian era viconte, a intrat în joc și zelul marxist. Lenin, el însuși nobil ereditar, nu a manifestat niciun fel de simț al solidarității de clasă și l-a dat în judecată, solicitând despăgubiri¹⁸.

Lui Lenin nu i-a plăcut niciodată Parisul și l-a descris mereu ca „o văgăună mizerabilă”¹⁹. În parte, nu-i plăcea din rațiuni politice. În timpul șederii în Franța, l-au enervat menșevicii. L-au enervat și bolșevicii anti-Dumă, precum Bogdanov. De fapt, era la fel de iritat și de bolșevicii care, deși erau de acord cu el în privința lui Bogdanov, nu manifestau acel grad de iritare pe care Lenin îl dorea de la adevărații bolșevici. Lui Lenin nu-i prea păsa nici de celelalte partide politice, iar atunci când se întâlnea cu socialiștii-revoluționari în cafenelele pariziene frecventate de „comunitatea” de revoluționari ruși emigrați putea fi destul de afabil. Totuși, glumele sale luau o întorsătură combativă, după cum își amintea Viktor Cernov²⁰:

I-am spus: „Vladimir Ilici, dacă vei ajunge la putere, vei începe prin a-i pune în ștreang pe menșevici chiar de-a doua zi”. S-a uitat la mine și mi-a răspuns: „O să spânzurăm primul menșevic după ce-l vom fi spânzurat pe ultimul socialist-revoluționar”. Apoi s-a încruntat și a râs.

Pe lângă umorul său macabru, Lenin se mai făcea remarcat și prin permanenta lui obsesie privind disputele facționale din interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Bolșevicii obținuseră locuri în cea de-a Treia Dumă de Stat, încât Lenin nu mai avea nevoie de Martov și Dan ca să-l ajute să oblige facțiunea bolșevică să vină cu candidații proprii la alegerile Dumei. Nu mai avea motive să fie amabil cu menșevicii. Și-a reluat deci fără întârziere atacurile la adresa menșevismului, fapt ce s-a reflectat și în glumele sale.

Lupta lui Lenin împotriva lui Bogdanov a fost și mai acerbă. Aversiunea lui Bogdanov și a susținătorilor săi față de Dumă putea destabiliza politica facțiunii bolșevice. Unii cereau chiar ca bolșevicii aleși deputați să fie retrași imediat din a Treia Dumă de Stat. Alții, printre care și Bogdanov, voiau să le dea un ultimatum deputaților, amenințându-i cu expulzarea din facțiune dacă nu se retrag. Primii erau „otzoviștii” („partizanii rechemării”), iar ceilalți „ultimatiștii”. Ambele grupuri susțineau că partidul trebuia să se concentreze asupra pregătirii și organizării insurecției armate. Pentru Lenin, ei trăiau într-un fel de cameră de presiune mentală care-i făcuse incapabili să evalueze realitățile politice curente.

Lenin provoca neînțelegeri și mai profunde. În timp ce Bogdanov puna pe primul plan încurajarea clasei muncitoare pentru ca să-și asume propria dezvoltare culturală, Lenin puna accent pe rolul călăuzitor al intelectualilor. E drept că Lenin nu insista ca intelighenția să provină din clasa de mijloc. Bogdanov însă era oripilat de ideea leninistă că muncitorii trebuiau să fie inițiați în socialism de către intelectuali; cultura generală a societății, spunea el, trebuia transformată în așa fel încât ideile socialiste să se poată maturiza. Potrivit lui Bogdanov, cultura dominantă la acea vreme era „burgheză”, din moment ce se concentra asupra individualismului, conducerii autoritare, conformismului și ipocriziei. Trebuia introdusă o nouă cultură – o „cultură proletară” –, iar Bogdanov sugera că inventarea acesteia depășea posibilitățile intelectualilor deoarece ei înșiși erau produsul culturii burgheze. Toate astea îl scoteau din minți pe Lenin. Bogdanov sugera chiar că ideile lui Lenin despre adevărul absolut, despre categoriile eterne ale gândirii și despre realitatea demonstrabilă a lumii exteriorare erau niște aiureli demodate. Spre deosebire de Bogdanov, Lenin refuza să se implice în amplele dezbateri filosofice de la acea vreme din Europa. Bogdanov îi citise pe Immanuel Kant și pe neokantieni, precum Richard Avenarius și Ernst Mach. Îl admira pe Marx, însă refuza să-l idolatrizeze. La dacea din Vaasa scrisese o carte, *Empiriomonismul*, în care își sintetiza ideile. Pur și simplu era plin de vitalitate intelectuală. Lenin se gândea că sosise vremea să

declanșeze un atac frontal la adresa lui Bogdanov și a viziunii sale despre lume.

Lenin nu avea nimic de pierdut. Bolșevicii antileniniști erau extrem de influenți în cadrul facțiunii bolșevice atât în Rusia, cât și în străinătate. Ar fi putut chiar să constituie o majoritate. Cum Lenin își dădea seama că nu prea erau șanse în viitorul apropiat pentru o nouă criză revoluționară în Rusia, i se părea oportun să reia vechile strategii separatiste. Era convins că dacă voia ca a doua perioadă a emigrației sale să fie suportabilă, trebuia să recruteze și să mobilizeze o facțiune bolșevică de nădejde, concepută după chipul și asemănarea lui.

Drept urmare, când Maxim Gorki i-a invitat pe Bogdanov împreună cu Lenin la vila sa de pe insula Capri, Lenin inițial a refuzat, deși el însuși ceruse să fie invitat și să stea acolo. În cele din urmă, s-a dus la Capri în aprilie 1908 și și-a reprimat sentimentele în așa măsură încât a jucat șah cu vechiul său partener de șah și politică. Atmosfera devenise destul de jovială, însă firea de combatant a lui Lenin l-a dat de gol. Gorki a fost uluit de cât de nervos și „copilăros” devenea Lenin după ce pierdea vreo partidă²¹. S-a întâmplat chiar și atunci când Lenin și Bogdanov evitau să discute politică. Lenin se relaxa doar când mergea la pescuit. Pescarii locului i-au luat pe el și pe Gorki cu ei în barcă și i-au învățat cum să folosească o undiță fără băț. Șmecheria era să înfășori capătul firului în jurul arătătorului de la una din mâini și să aștepti vibrația care semnaliza că peștele a mușcat. Pescarii i-au spus și

cam cum ar suna: „Così: drin, drin. Căpîșce?”. Lenin era captivat de șarmul italienilor și, de îndată ce peștele a mușcat, a strigat: „Drin, drin!”. După aceea, pescarii i-au zis „Signor Drin-Drin” – singura lui poreclă care n-a fost aleasă cu gândul la revoluție. Pescarii i-au dus dorul lui Lenin după ce el a plecat de pe insulă, întrebându-l pe Gorki: „Ce mai face Drin-Drin? Nu l-a prins țarul încă?”²².

Lenin stătuse numai o săptămână. Nu înțelegea prea multă italiană, darămite să priceapă greoiul dialect napolitan. Fusesse o vizită cu o agendă încărcată, Lenin reușind să strecoare în ea o plimbare pe Vezuviu, pe continent, precum și o vizită la muzeele din Napoli. Excursia i-a priit. Îl încântaseră vila, marea albastră, peștii proaspăt prinși, cântecele ca de operă, locuitorii plini de viață și generoși. Excursia în sudul Italiei îi ridicase moralul. Era din nou pregătit pentru conflictele politice.

După drumul cu feribotul până la Napoli, Lenin a făcut lunga călătorie spre nord cu trenul prin Roma, traversând apoi Alpii până în Elveția. Se hotărâse: de îndată ce va ajunge la Geneva, se va despărți definitiv de Aleksandr Bogdanov și de simpatizanții acestuia și va începe o campanie pentru a-i îndepărta din facțiunea bolșevică. A fost o schimbare rapidă de situație. Bogdanov nu era nici pe departe la fel de obsedat ca Lenin de amănuntele organizării politice. Era sătul de urzelile nesfârșite de la nivelul conducerii bolșevice și mai ales voia să aibă cât mai mult timp pe care să-l dedice scrisului. Pe scurt, Bogdanov se săturase de Lenin și, după întâlnirea lor de pe insula

Capri, a preferat să-și dea demisia din redacția ziarului bolșevic *Proletari* decât să suporte denigrarea personală. Întrucât Bogdanov și-a păstrat însă locul în Centrul Bolșevic, Lenin nu era deloc sigur că va reuși să-i facă pe bolșevici ca facțiune să susțină în continuare participarea în Duma de Stat și în organizațiile publice legale din Rusia. Gorki a încercat să se convingă pe sine și să-i convingă și pe prietenii săi că Lenin nu va duce atât de departe neînțelegerea sa cu Bogdanov încât să riște destrămarea facțiunii bolșevice²³. Dar s-a înșelat: Lenin era ferm hotărât să-și încheie socotelile cu Bogdanov.

Ideea a devenit fezabilă pentru că grupul lui Lenin reușise recent să obțină o relativă independență financiară față de Bogdanov, într-un mod cu totul neașteptat. Un tânăr simpatizant revoluționar, N.P. Schmidt, nepot al prosperului industriaș moscovit Savva Morozov, murise subit în 1907 și lăsase prin testament multe sute de mii de ruble celor două surori ale sale. Lenin a participat la conceperea unui plan pentru a pune mâna pe această moștenire, convingând doi bolșevici leniniști, V.K. Taratuta și A.M. Andrikanis, să le curteze pe surori, să se însoare cu ele și să obțină banii pentru facțiune. Din punct de vedere moral, era un plan meschin, însă pentru Lenin conta doar dacă o anumită acțiune ajuta sau nu revoluția, iar escrocarea sentimentală a două moștenitoare era întru totul acceptabilă. Lenin susținuse încă din adolescență că „sentimentalismul” nu are ce căuta în politică. Acum redefinise acest punct de vedere într-o manieră paradoxală,

exploatănd sentimentele oamenilor pentru a obține avantaje politice.

Lenin le-a mărturisit prietenilor că el însuși nu ar fi avut tăria să ducă planul la capăt. Fusesse crescut în spiritul unei bune purtări în relațiile interpersonale, iar întreaga uneltire îi repugna. În același timp însă, avea o slăbiciune pentru bolșevicii necizelați din clasa muncitoare, precum Taratuta, fiind atras de bravada acestuia: „E bun pentru că nu dă înapoi de la nimic. Zi-mi în față, ai putea să faci curte unei negustorese bogate ca să pui mâna pe banii ei? Nu. Nici eu n-aș face-o, n-aș putea să mă birui pe mine însumi. Dar Viktor [Taratuta] ar putea... Asta îl face de neînlocuit”²⁴. În mod surprinzător, planul a funcționat. Taratuta și Andrikanis erau doi seducători vicleni și le-au ademenit pe surorile Schmidt să se mărite cu ei. Problema lui Lenin era dacă cei doi pretendenți bolșevici aveau să-și mai respecte obligațiile față de facțiune. După ce nunțile au avut loc, Lenin a așteptat cu înfrigurare să vadă ce se întâmplă. În realitate, Andrikanis l-a tras pe sfoară și se pare că nici Taratuta nu a cedat totul, așa cum se învoiseră. Totuși, Lenin a primit o sumă substanțială, care i-a permis să nu mai depindă financiar de Centrul Bolșevic. În sfârșit, nu mai depindea de Bogdanov și de prietenii acestuia.

Mai întâi, în februarie 1909, a pus capăt relațiilor personale cu Bogdanov. Lenin mai făcuse asta o dată, în 1904, când s-a simțit trădat de A.A. Noskov și s-a convins pe sine că și Bogdanov depășise limita. În iunie 1909,

terenul era pregătit pentru o confruntare finală la ședința de redacție a publicației *Proletari* ținută la cafeneaua Caput din Paris, la care au participat membri ai Centrului Bolșevic. Lenin se pregătise cu grijă și majoritatea participanților erau dispuși să-l susțină. Bogdanov a fost criticat pentru politicile lui și, date fiind „abaterile sale de la calea marxismului revoluționar”, a fost declarat ca fiind rupt în mod automat și de bolșevici.

Lenin l-a provocat pe Bogdanov și pe terenul filosofiei. Căci Lenin, ca toți marxiștii, credea că o viziune politică și economică trebuia să treacă prin prisma unei epistemologii sănătoase. Când călătorise la Londra, în mai 1908, folosisese prilejul pentru a-și completa documentarea la cartea sa *Materialism și empiriocriticism*. Cazat în Tavistock Place, nr. 21, în Bloomsbury, Lenin locuia aproape de British Museum, unde mergea în fiecare zi²⁵. A citit repede – prea repede! – textele majore ale filosofilor admirați de Bogdanov. Cartea s-a născut în scurt timp, iar Lenin voia s-o folosească drept armă în lupta pentru supremație în cadrul facțiunii bolșevice. Capitolele sale au devenit biblia filosofică a intelectualilor sovietici ai regimului de după 1917, deși în particular era ținta multor ironii. Motivele intrinsec ideologice pentru care Lenin a fost suficient de furios încât s-o scrie sunt clare. Era un urmaș al Iluminismului european. Credea în știința propovăduită de filosofi în secolul al XVIII-lea. Credea în ideile de adevăr absolut și de realitate independentă a lumii exterioare. Cei

care le respingeau, chiar dacă își spuneau marxiști, făceau parte din „tabăra” reacțiunii politice.

În ochii săi, Bogdanov era un relativist periculos. Bogdanov nu credea în nimic. Bogdanov nu putea vedea că unele lucruri fuseseră descoperite și dovedite o dată pentru totdeauna. De fapt, Bogdanov nici măcar nu credea că „a vedea” era o modalitate de cunoaștere pe care să te poți bizui. Lenin avea o încredere profundă în Marx, în idealurile științelor naturii din secolul al XVIII-lea, în capacitatea minții omenești de a înregistra o imagine absolut fidelă a universului din jurul ei. Lenin credea că mintea e ca un aparat de fotografiat care ne conduce fără echivoc spre cunoaștere. Respingând acest mod de a înțelege lumea, Bogdanov se situa în tabăra preoților și misticilor. Lenin l-a acuzat pe Bogdanov nu doar că renunțase la marxism, ci și că abandonase mișcarea muncitorească rusă și ideile revoluționare cu adevărat realizabile.

Deși momentul atacului a fost motivat politic, Lenin chiar credea că Bogdanov abandonase principiile fundamentale ale marxismului. Trebuie să ne întrebăm însă care a fost substratul acestor presupuneri. Lenin spunea că epistemologia a dat naștere analizei sociale, care a dat naștere economiei, care a dat naștere strategiei politice. Astfel, Bogdanov, greșind în privința epistemologiei, a greșit și în privința politicii. Lui Lenin îi plăcea să dea impresia că, prin contrast, gândirea sa urma o schemă logică. Lenin însă protesta prea mult. Dacă avem

în vedere cele câteva schimbări politice abrupte din cariera sa, se naște bănuiala că Lenin trebuia să mențină această imagine despre gândirea sa pentru a-și satisface dorința – parțial politică, parțial instinctivă – de a face orice pentru ca el și facțiunea sa să ajungă într-o poziție de putere în Rusia. Contestarea purității ideologice era doar o mască; atunci când își punea masca și se uita în oglindă, nu era neapărat conștient că fața sa era ascunsă. Pentru el ca politician, aceasta era o sursă de putere; prea multă conștientizare de sine l-ar fi transformat într-un politician cu prea multe îndoieli, precum Martov sau Cernov. Lenin era un cuceritor și nu permitea să existe ceva care să-i complice drumul spre victorie.

După 1908, n-a mai avut nimic bun de zis despre Bogdanov. Ajutorul pe care-l primise de la acesta în 1904, când viitorul lui era pe muchie de cuțit, a fost dat uitării. Prietenia care legase familiile Lenin și Bogdanov la Kuokkala, în anii 1906-1907, i s-a șters și ea din memorie. Așteptându-se la o atitudine similară din partea partenerilor săi, s-a supărat pe sora sa Anna, care considera că *Materialism și empiriocriticism* întrecuse măsura în privința atacurilor polemice²⁶. Ar fi fost și mai supărat dacă ar fi știut că surorile sale Anna și Maria au citit cu plăcere romanul lui Bogdanov *Inginerul Menni*²⁷.

Lenin își concentrase energia asupra atacului la adresa lui Bogdanov pornind de la premisa că orice concesie făcută dușmanilor săi facționali va diminua forța atacului. A manifestat această atitudine combativă de-a lungul întregii

sale cariere. De fiecare dată când a provocat rupturi în cadrul partidului sau al facțiunii sale, a crezut că se va debarasa de elementele nedemne de încredere și va consolida nucleul organizației bolșevice aflate sub conducerea sa. Practica era lipsită de înțelepciune, pentru că după fiecare scindare rămânea cu susținători care criticau anumite aspecte ale politicilor lui, iar o organizație mai mică nu însemna și o masă mai compactă. Așa s-a întâmplat și la întrunirea la care l-a învins pe Bogdanov. Cu toate că a fost de acord cu Lenin referitor la nevoia de a-l înlătura pe Bogdanov, Centrul Bolșevic s-a opus dorinței lui de a înființa un ziar legal de largă circulație la Sankt-Petersburg. Centrul chiar lua în considerare închiderea săptămânalului *Proletari* și, deși Lenin a reușit să o evite, a trebuit să fie de acord cu transformarea acestuia în publicație lunară. Mai gravă a fost pentru Lenin dorința Centrului Bolșevic de a negocia cu Troțki la Viena în ideea de a colabora și a oferi sprijin financiar pentru editarea popularului ziar al acestuia, *Pravda*.

Ceea ce nu negociase Lenin a fost faptul că, în încercarea de a scăpa de Bogdanov și de bolșevicii anti-Dumă, a căutat să încline balanța opiniei în interiorul facțiunii bolșevice în favoarea celor care doreau să coopereze cu menșevicii. Remarcabil între aceștia, însă nesemnificativ în alte privințe, era A.I. Liubimov. Centrul Bolșevic a încercat să transmită un mesaj alegându-l secretar pe Liubimov. Lenin însă a refuzat să asculte; în schimb, a inițiat o campanie isterică și zadarnică pentru a-l

convinge pe Liubimov să înăsprească condițiile colaborării Centrului Bolșevic cu Troțki. Viața de familie a lui Lenin nu-i îmbunătățea starea de spirit. De data aceasta, el era cel care trebuia să aibă grijă de rudele sale, și nu viceversa. Maria Ilinicina se îmbolnăvisese mai întâi de tifos, apoi de apendicită, iar Lenin a trebuit să-i asigure tratamentul potrivit. (Ca soră veșnic adoratoare și supusă, ea a apreciat strădaniile lui Lenin.)²⁸ Lenin însă lupta prea intens și pe prea multe fronturi. După întrunirea Centrului Bolșevic nu a mai rezistat și s-a mutat cu Nadia, mama acesteia și Maria în satul Bombon, în Seine-et-Marne. A acceptat fără să crâcnească și condițiile care, pentru el, chiar erau dure: trebuia să evite să vorbească și să scrie despre politică²⁹.

Nu s-a ținut de cuvânt și nimeni nu credea cu adevărat că o s-o facă. Printre susținătorii lui încă mai erau unii care se întrebau cum putea un om să ruineze atât de ușor un întreg partid. Menșevicul Feodor Dan auzise întrebarea asta de multe ori. Răspunsul său a venit fără ocolișuri: „A, e din cauză că nu mai există o asemenea persoană, căreia să îi stea mintea la revoluție 24 de ore din 24, care să nu se gândească la nimic altceva în afară de revoluție și chiar și când doarme să viseze tot la revoluție. Așa că încearcă să te înțelegi cu el!”³⁰. Dan surprinsese esențialul. Lenin era o persoană dificilă pentru că era un adept al fașionalismului și era un adept al fașionalismului deoarece credea că ideile sale erau singurele în măsură să sprijine cauza revoluției.

În orice caz, criticile cele mai dure veneau din partea bolșevicilor și a susținătorilor lor. Nu mai puteau să-i

găsească scuze. Gorki nu-i mai putea răbda „tonul de huligan”. Când a apărut *Materialism și empiriocriticism*, scoasă la editorul L. Krumbyugel din Sankt-Petersburg, Gorki a citit doar câteva pagini, după care a azvârlit cartea în celălalt colț al camerei³¹:

Toți oamenii ăștia care strigă la toată lumea „Sunt marxist” și „Sunt proletar” – luându-se apoi imediat de vecinii lor și lătrându-le în față – mă dezgustă asemenea tuturor filistinilor. Fiecare dintre ei e pentru mine un „mizantrop care-și alimentează propriile fantezii”, după cum le spunea [nuvelistul] Leskov. Un om e un gunoi dacă înlăuntrul său nu pulsează conștiința vie a legăturii cu semenii și dacă e dispus să sacrifice sentimentul camaraderesc pe altarul propriei vanități.

Așa e Lenin în cartea sa. Dezbaterea sa despre „adevăr” nu e condusă pentru ca adevărul să poată să triumfe, ci pentru a demonstra: „Sunt marxist! Sunt cel mai bun marxist din lume!”.

Cuvintele acestea l-ar fi rănit pe Lenin dacă Gorki le-ar fi rostit public în loc să le aștearnă într-o scrisoare privată adresată cuplului Bogdanov. În vreme ce menșevicii îl acuzau pe Lenin de megalomanie, Gorki, simpatizant bolșevic, sugera că personalitatea lui Lenin era dominată de infatuare.

Situația lui Lenin se înrăutățea continuu. După sejurul de cinci săptămâni, la întoarcerea din Seine-et-Marne, el și Nadia au închiriat un apartament pe liniștita Rue Marie-

Rose. Lenin s-a înfuriat imediat ce a aflat că alți membri ai Centrului Bolșevic făcuseră front comun cu Troțki și erau în legătură cu Martov. Până și partenerul său cel mai apropiat, Grigori Zinoviev, a încetat să-l mai sprijine.

Furios, Lenin s-a retras din comitetul redacțional al *Social-Democratului*, ziarul Comitetului Central. De obicei, obsesiile lui politice îi permiteau să vadă avantajul de a-și controla emoțiile, însă nu întotdeauna. Uneori, Lenin nu reușea să se controleze și, în aceste situații, nu-l putea stăpâni nimeni. Nici bine nu și-a dat demisia, că a și regretat și, judecând faptele cu calm, și-a retras-o. Apoi însă, în ianuarie 1910, a venit și mult așteptata plenară a Comitetului Central, la Paris. Era o încercare cu adevărat grea. Comitetul Central unit, din care făceau parte mai mulți bolșevici decât menșevici, a dispus desființarea Centrului Bolșevic și încetarea apariției mensualului *Proletari*, publicația facțiunii bolșevice. De asemenea, a cerut mutarea centrului de greutate al conducerii centrale a partidului de la Paris în Rusia. A fost înființat un Comitet Rus cu dreptul de a acționa în numele Comitetului Central. Banii lui Schmidt, obținuți de bolșevici fără sprijinul menșevicilor, urmau să fie predați Comitetului Central și unui grup de administratori format din marxiștii germani Karl Kautsky, Franz Mehring și Clara Zetkin. Victoria asupra lui Bogdanov din iunie 1909 fusese anulată cu asupra de măsură de plenara Comitetului Central.

Lenin și-a revenit totuși; în 1910 redevenise aceeași persoană agitată. Liderii marxiști din Imperiul Rus care-i

criticaseră pe el și pe alți emigrați se găseau ei înșiși într-o stare de confuzie. Ohrana nimicea fără dificultate comitetele locale. O serie de marxiști, majoritatea menșevici, erau atât de descurajați, încât susțineau ideea ca partidul să fie desființat și activiștii să opereze doar în mișcarea muncitorească legală. Acești „lichidatori”, după cum îi botezase Lenin, nu reprezentau majoritatea partidului, însă existența lor le-a permis bolșevicilor să pretindă că numai ei puteau menține vie flacăra revoluției. Entuziasmul bolșevicilor stângiști – fie ei „otzoviști” sau „ultimatiști” – față de muncitorii din fabrici cu înclinații politice era în scădere. Lenin simțea că în curând ar putea să vină din nou vremea lui.

În plan emoțional, cea de-a doua șansă i se arătase deja. Căsătoria sa cu Nadia nu implicase niciodată sentimente romantice profunde din partea lui și, de fapt, nici din partea ei, și trebuie să fi fost momente când s-a simțit puternic atras de alte femei bolșevice. De asemenea, odată cu trecerea anilor, boala Graves lăsase urme asupra înfățișării Nadiei. Biata femeie! Ochii îi ieșeau din orbite, gâtul îi era umflat. Luase în greutate, avea palpitații și atât ea, cât și Lenin renunțaseră la ideea că ar mai putea avea copii. Una dintre manifestările larg răspândite în cazul bolii Graves la femei este lipsa unei menstruații regulate. Nu e clar dacă Nadejda Krupskaia s-a confruntat cu această problemă, însă e posibil. Lenin o compătimea și a insistat să se opereze în încercarea de a scăpa de boală. Ea a refuzat, conștientă fiind, fără îndoială, că succesul operației

nu putea fi garantat și că nici nu era foarte sigură. Nadia nu mai era tânăra viguroasă pe care Lenin o luase de nevastă. Nu mai era cochetă și în 1910, la patruzeci și unu de ani, felul în care arăta îi trăda vârsta. Nu fusese niciodată o femeie sprintenă, însă acum se îngrășase și arăta suferindă.

Se pare că până atunci Lenin a rezistat ispitelor sexuale. Această reținere, dacă într-adevăr durase de la căsătoria sa din Siberia, pare că a luat sfârșit la Paris, unde a cunoscut-o pe Inessa Armand. Toată lumea o știa doar ca Inessa. Era văduvă. Tatăl ei fusese francez, mama – englezoaică. Inessa copilărise în Rusia; când a crescut, s-a căsătorit cu Aleksandr Armand, în a cărei familie se pregătise să devină guvernantă. Avea cinci copii, însă căsătoria ei devenise un simulacru după ce începuse să se culce cu cumnatul ei, Vladimir Armand. Această legătură amoroasă nu a durat totuși mult: Vladimir a murit de tuberculoză în 1909. Inessa s-a mutat apoi în Europa de Vest cu trei dintre copii (iar soțul ei Aleksandr a continuat să o sprijine financiar). Fusese deja implicată în activități revoluționare și exilată de Ministerul de Interne la Arhanghelsk, în nordul îndepărtat al Rusiei, iar la Paris s-a afiliat facțiunii bolșevice din Partidul Social-Democrat al Muncii. Faptul că vorbea fluent rusa, franceza și engleza i-a asigurat o primire călduroasă.

Inessa Armand era o femeie prezentabilă, trecută de treizeci de ani, cu un păr castaniu lung și ondulat. În fotografiile de arhivă vedem că avea un chip frumos. Reproduserile lor din manualele de istorie sovietice nu au

înfățișat-o niciodată cum se cuvine³² – și nu poți să nu te gândești că, din dorința de a pune capăt speculațiilor privind o relație între ea și Lenin, autoritățile au încercat să o facă să pară mai puțin atrăgătoare decât era în realitate. Pomeți proeminenți, bine definiți. Nasul ușor încovoiat, cu nări minunat conturate. Buza de sus ușor ieșită în față. Dinți albi și regulați. Sprâncene negre splendide. Își menținuse silueta și după nașterea copiilor. În fotografiile în care apare alături de copiii săi adolescenți, arată mai degrabă ca o soră mai mare decât ca o mamă. După înfățișare, agenții Ohranei credeau că are cu câțiva ani mai puțin decât avea în realitate. Inessa era de asemenea plină de viață. Îi plăcea să călărească și să interpreteze piese de Beethoven la pian. Își adora copiii, dar nu i-a lăsat să stea în calea fericirii ei. Avea o atitudine lipsită de rezerve indeosebi în privința relațiilor extraconjugale.

Relația dintre Lenin și Inessa Armand a început lent, primele semne ale pasiunii venind din partea ei. Mai târziu i-a scris o scrisoare elocventă despre asta³³:

La vremea aceea eram teribil de speriată de tine. Îmi doream să te văd, dar mi se părea că era mai bine să cad moartă pe loc decât să fiu în prezența ta. Când nu mai știu din ce motiv ai intrat în cameră la N.K. [Krupskaia], mi-am pierdut imediat controlul și am început să mă comport prosteste. Abia la Longjumeau și în toamna următoare, când discutam despre traduceri, am reușit cumva să mă mai obișnuiesc cu tine. Îmi plăcea nespun nu doar să te ascult, ci și să te privesc atunci când vorbeai. În primul rând, chipul tău e atât de plin de

viață și, în al doilea rând, îmi era comod să te privesc pentru că atunci nu băgai de seamă.

În aceeași scrisoare, Inessa adăuga: „La vremea aceea sigur nu eram îndrăgostită de tine, dar chiar și atunci te iubeam foarte mult”³⁴. În scurt timp, s-a și îndrăgostit de el. Nu există scrisori care să certifice că și el simțea același lucru pentru ea, ceea ce i-a făcut pe unii autori să afirme că între ei nu ar fi fost nimic³⁵. Însă tăcerea epistolară a lui Lenin nu e surprinzătoare. La mijlocul anului 1914, când relația lor se răcise, Lenin i-a cerut să-i înapoieze scrisorile pe care i le trimisese³⁶; cu greu ne-am putea închipui că urmărirea altceva decât distrugerea dovezilor a ceea ce fusese între ei.

Partenerii și cunoștințele liderului bolșevic nu puneau la îndoială existența unei idile între cei doi între anii 1910 și 1912. Când marxistul francez Charles Rappoport a dat peste ei doi în vreme ce discutau într-o cafenea de pe Avenue d’Orléans, a povestit că Lenin „nu-și putea lua ochii lui mongoloizi de la această micuță franțuzoaică”³⁷. O aluzie în acest sens a făcut și Lidia Fotieva, una dintre secretarele lui Lenin de după Revoluția din Octombrie, care și-a amintit din propriile vizite în apartamentul lui Lenin că Nadia nu mai dormea în dormitorul conjugal, ci în dormitorul mamei sale³⁸. În septembrie 1911, Inessa s-a mutat pe Rue Marie-Rose, într-o casă vecină cu cea a cuplului Lenin, la numărul 2.

E drept că dovezile nu sunt de primă mână, însă ardoarea din scrisorile pe care și le-au trimis sugerează că

Lenin nu doar flirta cu Inessa; cel mai probabil, au avut o relație extraconjugală. Pasiunea era în mod evident reciprocă, chiar dacă Lenin, spre deosebire de Inessa, nu a făcut astfel de referiri în corespondența sa. Ce-l atrăgea totuși pe fiecare la celălalt? Pentru Lenin, crucial era probabil faptul că Inessa, după cum a mărturisit în ultimul ei jurnal, era o persoană care credea că viața trebuie trăită în slujba unei cauze mărețe. O astfel de cauză era pentru ea tocmai viziunea bolșevică a strategiei revoluționare. Și, bineînțeles, Inessa era plină de viață, frumoasă și „cultă” în cel mai înalt sens al termenului. Nu-i de mirare că Lenin o plăcea. Ea, în schimb, a lăsat o scrisoare despre motivele atracției sale față de el. Îi plăceau la nebunie ochii lui jucăuși, încrederea în sine și prezența lui intimidantă. Era atrasă până și de faptul că la început el nu a fost conștient de pasiunea ei intensă pentru el; i se părea irezistibil de fascinant și trebuia fără doar și poate să-l cucerească.

Pentru un timp, a reușit cu siguranță să o facă. Victima în această poveste a fost Nadia, care, după căsătoria din 1898, își dedicase toată viața carierei lui Lenin. Deși era o fire răbdătoare, e de înțeles că a refuzat să participe la un *ménage à trois* permanent. Cum detaliile neînțelegerii dintre ei au fost luate cu ei în mormânt, au apărut zvonuri care să compenseze misterul. S-a spus că Nadia voia să plece și să-i lase pe cei doi îndrăgostiți să-și vadă de idila lor. Lenin era îngrozit de ideea că mariajul lui s-ar putea sfârși. Poate avea sentimentul că era îndatorat față de Nadia și poate o și compătimea din pricina dificultăților

provocate de boala Graves. E posibil și ca pentru el fericirea lui să fi însemnat să fie cu Inessa fără s-o piardă pe Nadia. Nadia era secretara lui personală și cea care administra gospodăria. Inessa nu ar fi putut-o egala niciodată în aceste două roluri. E posibil chiar nici să nu le fi acceptat. Și astfel, potrivit zvonurilor, Lenin a implorat-o pe Nadia să se răzgândească: „Rămâi!”³⁹. Iar ea a făcut cum i s-a cerut, dar numai după ce a primit asigurări că pasiunea lui pentru Inessa nu o va împiedica pe ea să se bucure de afecțiunea lui.

Nadia și Inessa nu simțeau niciun fel de ostilitate una față de cealaltă și, la sfârșitul lui 1911, lucrau împreună la școala de partid aflată la 20 de kilometri sud de Paris, în Longjumeau, unde Ulianovii au închiriat un apartament pe La Grande Rue, nr. 140⁴⁰. Mai mult, atât Lenin, cât și Nadia erau în continuare întristați că nu aveau niciun copil. Cuplul se bucura de prezența copiilor Inesei în casa învecinată de pe Rue Marie-Rose, jucând rolul de unchi și mătușă nu doar la Paris, ci și mai târziu, la Moscova.

Lenin se bucura la maximum de viață și în alte privințe. Se obișnuise ca emigrant să se mute frecvent dintr-un apartament în altul, precum și dintr-o țară în alta. Dar în cei trei ani de după fuga din Finlanda, la sfârșitul lui 1907, a fost un nomad politic, călătorind prin toată Europa Centrală, ținând discursuri și participând la întruniri – și, bineînțeles, mergând în vacanțe. Printre cele mai importante orașe europene pe care le-a vizitat se numărau Berlin, Berna, Bruxelles, Copenhaga, Geneva, Leipzig,

Liège, Lucerna, Londra, Napoli, Nisa, Paris, Stuttgart și Zürich. A avut de asemenea timp din belșug pentru relaxare în satele bretone sau pe insula Capri. A învățat cum să îmbine preocupările politice cu plăcerile unui stil de viață privat. A fost extrem de încântat când, în august 1910, s-a întâlnit cu mama sa la Stockholm și au petrecut împreună două săptămâni (și a prețuit pătura suedeză în carouri pe care mama sa i-a cumpărat-o acolo). Școala de partid pe care a înființat-o la Longjumeau îl făcea și ea să se simtă bine. Îi plăcea grozav că avea oportunitatea de a ține prelegeri și de a-și vedea elevii plini de entuziasm, ruși din clasa muncitoare pe care îi putea transforma în bolșevici.

N-a scăpat niciodată de tendința lui de a se agita. Existau suficiente motive pentru care să se enerveze: moștenirea Schmidt, accidentul de bicicletă și polemica (nu foarte) filosofică în care intrase cu Bogdanov. Dar a reușit să fie mai calm decât de obicei. Călătorea, scria, studia, mergea cu bicicleta, asculta muzică și, în special, se bucura de compania Inesei Armand.

Și vedea o cale de ieșire din impasul organizațional care îl izolase în interiorul facțiunii sale. Comitetul Central al întregului Partid Social-Democrat al Muncii din Rusia s-a întrunit la Paris pe 28 mai 1911. Lenin a participat oarecum îngrijorat: nu se putea aștepta să exercite vreun control asupra lucrărilor congresului atât timp cât puterea era deținută de bolșevici care se împăcaseră cu menșevicii, precum A.I. Liubimov. Deciziile de la Paris însă l-au

avantajat. Au fost înființate trei organisme noi: Comisia Organizatorică din Străinătate, Comisia Organizatorică din Rusia și Comisia Tehnică. Primele două trebuiau să convoace o conferință de partid. Menșevicii priveau cu reținere participarea la eveniment chiar înainte ca Sergo Ordjonikidze, susținătorul lui Lenin din Comisia Organizatorică din Rusia, să solicite Comisiei Organizatorice din Străinătate să se supună celei din Rusia. Confruntat cu această situație, Leo Jogiches, reprezentantul polonez din Comitetul Central, a renunțat la partid și s-a retras. Pentru Ordjonikidze și Lenin a fost o ocazie nemaipomenită. În decembrie 1911, la Paris a avut loc o întrunire bolșevică ce se pretindea a fi o întâlnire a reprezentanților întregului partid. Participanții, conduși de Lenin, au luat decizia de a înlocui Comisia Organizatorică din Străinătate cu un Comitet al Organizării din Străinătate și de a-i conferi acestuia dreptul de a organiza o conferință de partid.

Această agitație din străinătate a pus la încercare înțelegerea tuturor, cu excepția celor mai obsedați adepți ai facționalismului. Schimbările organizatorice în sine nu contau cu adevărat și nimeni, în afara susținătorilor fideli ai lui Lenin, nu ar fi putut spune că acesta acționase respectând regulile. Dar obținuse ceea ce voia. În pofida tuturor așteptărilor, ajunsese dintr-odată de pe o treaptă inferioară, unde nu era nimic mai mult decât liderul controversat al unei subfacțiuni din partid, pe o nouă culme: era pe punctul de a organiza o conferință de partid

la care putea să declare că subfacțiunea sa era echivalentă cu partidul însuși. Apoi, anticipa el, nu mai avea să conteze foarte mult că alte facțiuni continuau să existe. Lenin urma să aibă aura legitimității constituționale. Avea să poată alege un nou Comitet Central și comitetul redacțional al unui nou ziar de partid. Bolșevismul avea să devină în cele din urmă un partid. Cei trei ani din a doua emigrație începuseră cu umilințe și erau pe punctul de a fi încununați de succes. Numai un recidivist în materie de facționalism ca Lenin se putea amăgi cu un asemenea optimism.

12

Aproape Rusia!

1912-1914

Cei mai mulți dintre marii teoreticieni sociali ai secolului al XIX-lea – Herbert Spencer, Auguste Comte, John Stuart Mill, Jeremy Bentham, Karl Marx și Friedrich Engels – erau urmașii Iluminismului din secolul al XVIII-lea. Modul lor de a înțelege cultura, organizarea și comportamentul uman era legat de anumite presupoziii privind tiparele fundamentale de gândire ale oamenilor și predictibilitatea acestora. Însă nu totul a decurs așa cum voiau ei. Thomas Carlyle lansase ideea că majoritatea oamenilor din majoritatea societăților sunt capabili de activitate rațională, îndreptată către anumite scopuri, numai dacă sunt ghidați

de lideri carismatici. Teologul Søren Kierkegaard și romancierul Feodor Dostoievski s-au referit la ungherele întunecate ale motivațiilor comportamentului uman. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Sigmund Freud și alți psihologi vorbeau despre capacitatea subconștientă a psihicului de a-i determina pe oameni să facă lucruri pe care nu le-ar putea face conștient. Filosoful Friedrich Nietzsche a respins credința Iluminismului în Progres. Precum Carlyle, susținea că suferințele condiției umane ar putea fi alinate, dacă acest lucru este cât de cât cu putință, numai atunci când societățile vor fi conduse de lideri excepționali care vor întruchipa modele de eroism. Și alți gânditori au subliniat virtuțile leadershipului individual ca o contrapondere la caracteristicile mai puțin atractive ale societății industriale contemporane. Printre aceștia s-au numărat teoreticieni sociali remarcabili precum Max Weber, Robert Michels, Gaetano Mosca și Gustave Le Bon.

Constituiau însă ideile lor o sursă pentru maniera lui Lenin de a face politică? *Ce-i de făcut?* surprinsese fără îndoială rolul crucial al liderului, iar Lenin se comporta ca și cum cauza revoluționară urma să fie sortită eșecului dacă la conducere nu se va afla el. Credea cu tărie că mișcarea muncitorească rusă nu avea cum să adopte ideile politice corecte dacă partidul nu va fi călăuzit de el, iar „masele” de către partid. Lenin dădea impresia că simțea că are un destin special; Grigori Zinoviev mărturisea că Lenin simțea că „*el* fusese cel «chemat»”,¹.

Nu există prea multe surse primare care să ateste că Lenin ar fi dat atenție tendințelor intelectuale ale vremii. Detesta felul în care alți marxiști, precum Aleksandr Bogdanov, Nikolai Buharin și Anatoli Lunacearski, preluau din cărțile la modă idei despre filosofie, cultură, sociologie și economie, fără să țină cont dacă acestea corespundeau marxismului. Lenin își formase viziunea asupra lumii în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, iar după 1900 nu apăruse niciun gânditor pe care să-l admire. Se simțea în largul său cu propriile idei fundamentale și nu avea de gând să le reevalueze. Mai avea de lucrat la direcțiile practice ale politicilor sale, pe care avea să le tot schimbe aproape până în ultima zi a vieții. Fizionomia intelectuală îi era însă bine definită. Carlyle, Freud, Kierkegaard, Le Bon, Michels, Nietzsche și Weber lipseau complet sau aproape complet din lucrările sale (deși în biblioteca sa de la Kremlin avea să păstreze un exemplar din *Așa grăit-a Zarathustra* de Nietzsche)². Era preocupat de aprofundarea și lărgirea cunoștințelor sale în privința lui Marx, Engels, Plehanov și Kautsky. Cu trimiteri la operele acestor personalități admirate, Lenin izbutea să pară ortodox chiar și atunci când venea cu cele mai neortodoxe analize posibile. În disputele în care se angaja era strălucit și necruțător, găsim întotdeauna vreo justificare pentru politicile partidului său în clasicii marxiști – clasici care numai omogeni nu erau. Lenin credea în autoritate și îi plăcea să o exercite; implicarea în dezbaterile problemelor

intelectuale generale aduse în discuție de criticii marxismului nu ar fi făcut decât să-i distragă atenția.

Însă simplul fapt că sublinia apartenența lui la ortodoxia marxistă ridică suspiciuni cu privire la o viață intelectuală secretă. Se știe că era un admirator al teroriștilor socialist-agrari din Rusia, deși după agitația produsă de *Ce-i de făcut?* încetase să mai menționeze acest fapt în public. Dar oare discreția aceasta includea și altceva pe lângă pasiunea lui pentru teroriștii ruși?

Probabil că nu. În corespondența sa de după 1917 apar referiri admirative la Machiavelli; îl atrăgea în special felul în care scriitorul florentin justifica folosirea brutalității în guvernare. Apoi, mai era și mica statueta din bronz pe care o păstra pe biroul său din Kremlin. Era o reproducere a unei maimuțe cercetând un craniu uman și constituia un indiciu evident al fascinației lui Lenin față de ideile lui Charles Darwin³. E foarte puțin probabil ca atunci când intra într-o bibliotecă Lenin să fi studiat numai lucrări de marxism și statistică economică. Știm cu certitudine că în timpul Marelui Război îi citea cu pasiune pe filosoful german Hegel și pe teoreticianul militar german Clausewitz – și se poate demonstra că aceștia și-au lăsat amprenta asupra gândirii sale. Revenea de asemenea la autorii săi clasici din Antichitate, în special la Aristotel. Din notițele sale putem vedea că Hegel, Clausewitz și Aristotel l-au ajutat să-și definească propria interpretare a marxismului și strategia pentru revoluție. Probabil că Machiavelli și Darwin au făcut același lucru. Darwin, în special, era

popular printre marxiști și ar fi o surpriză ca Lenin să nu fi cunoscut argumentul „selecției naturale”. În orice caz, amândoi i se potriveau lui Lenin, care detesta „sentimentalismul” în politică și aproape că vedea în luptă un mod de viață plăcut. Mai mult decât oricine altcineva, Lenin era un luptător înăscut.

În afara familiei, nimeni nu s-a apropiat de el fără ca în cele din urmă să-și exprime îndoiala cu privire la stilul său combativ, însă pentru o vreme a reușit să se bucure de admirația bolșevicilor care organizau următoarea conferință a partidului. Cel mai înflăcărat dintre aceștia era Sergo Ordjonikidze, responsabil cu pregătirile pentru conferință. Ordjonikidze era un georgian bețiv, expansiv și muncitor, devotat cauzei revoluției; disprețuia ceea ce el numea șovăiala în strategia revoluționară a menșevicilor. Fără aspirații intelectuale, era nerăbdător să înființeze grupări politice ilegale în Rusia, să răstoarne regimul țarist și să contribuie la înaintarea spre societatea socialistă. Eroul lui Ordjonikidze era Lenin, care vedea în admiratorul său exact tipul de organizator practic, fără scrupule, de care bolșevicii aveau nevoie.

Călătorind în afara Rusiei pentru a lua legătura cu emigranții bolșevici, Ordjonikidze a căzut de acord cu Lenin că trebuiau luate măsuri pentru a întări facțiunea. Propunerea a fost să organizeze o conferință a partidului în acest sens, iar în alegerea locului de desfășurare au evitat orașe precum Paris și Geneva, unde marxiștii ruși trăiau în colonii. În schimb, doreau să o organizeze la Praga, capitala

Boemiei, în estul Imperiului Habsburgic. Era o alegere șireată. Praga era o destinație incomodă atât pentru călătorii ruși, cât și pentru cei francezi. De asemenea, era un loc unde nu se găsea nicio colonie de marxști ruși. În același timp, era un loc unde puteai avea încredere că poliția va lăsa delegații în pace. Într-adevăr, Imperiul Habsburgic îi primea cu brațele deschise pe aproape toți revoluționarii care voiau să răstoarne țarismul. Mai mult decât atât, marxștii cehi ar fi dat cu siguranță o mână de ajutor la orice conferință organizată de tovarășii lor din Rusia. Lenin și Ordjonikidze puteau exploata această situație în avantajul facțiunii bolșevice. Cei câțiva delegați care ar fi putut veni la Praga ar fi fost, cu foarte mici excepții, bolșevici. Lucrările s-ar fi desfășurat în taină și ar fi fost dominate de Lenin și Ordjonikidze, care puteau susține că la al Cincilea Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia bolșevicii fuseseră facțiunea cea mai numeroasă și, prin urmare, aveau dreptul de a călăuzi politicile partidului făcând concesii minime menșevismului.

Calcululele s-au dovedit a fi corecte: delegații la conferință s-au reunit la Praga, unde au fost primiți cu căldură de conducerea socialistă cehă și cazați în locuințe din jurul centrului orașului. Lucrările s-au desfășurat în centru, în Casa Muncitorilor, aflată la mijlocul străzii Hyberniska, o stradă care se întinde de la Turnul Pulberăriei până la gară. Casa Muncitorilor, deținută de Partidul Social-Democrat

Ceh, era o clădire cu trei etaje, cu o curte interioară mare; fusese inițial Palatul Kinsky.

Lenin și tovarășii săi au pregătit conferința liniștiți. Deși trimiseseră invitații câtorva menșevici care făcuseră front comun cu Plehanov, au evitat să ia legătura cu acei menșevici – ce reprezentau marea majoritate – care refuzau să rupă relațiile cu așa-numiții „lichidatori”. Înfuriat, Troțki a organizat la concurență o conferință la Viena și, practic, toți menșevicii au considerat că aceea era conferința la care trebuiau să participe. Rezultatul a fost că la conferința de la Praga, dintre cei doar optsprezece participanți în total, șaisprezece erau bolșevici. Ajungând la Praga, unii dintre ei au fost scandalizați când au aflat că alte facțiuni nu erau reprezentate și au încercat să refacă echilibrul trimițând ei înșiși invitații în ultima clipă. Ordjonikidze nu a văzut nimic greșit în inițiativa acestora; calculase probabil că adversarii bolșevicilor nu aveau cum să ajungă la timp la conferință și în număr suficient de mare încât să-și asigure o majoritate. Lenin însă nu voia să riște și a amenințat că se va retrage dacă invitațiile vor fi acceptate. Era o exagerare stupidă chiar și pentru Lenin. Ordjonikidze era deja convins că iritabilitatea „blestematei de emigrații” distrugea partidul. Acum afla că Lenin era cel mai rău dintre toți și s-a alăturat celorlalți delegați bolșevici care l-au criticat.

Lenin nu mai avusese parte de o astfel de săpuneală la nicio altă întrunire bolșevică. Delegații erau perplecși în fața unei întrebări simple: dacă bolșevicii leniniști și

menșevicii erau de acord cu privire la importanța activității politice legale, de ce Lenin blama la megafon ticăloșia lui Martov și a colegilor săi menșevici? Lenin ocolea răspunsul pentru că, în realitate, nu putea să dea niciun răspuns acceptabil din punct de vedere intelectual.

Conferința de la Praga a continuat fără ca alți invitați să mai sosească și și-a arogat dreptul de a alege un nou Comitet Central și de a impune politicile pentru întregul partid. Lenin a obținut în mare măsură ceea ce voise. Noul Comitet Central era format din bolșevici, cu excepția menșevicului David Șvarțman. Așa cum dorise Lenin, conferința a consfințit totodată angajamentul reînnoit al partidului de a face parte din Duma de Stat și din alte organizații rusești legale. Lenin pierdea însă o mare parte din autoritatea personală pe care o deținuse. Ordjonikidze și alții voiau ca puterea să se afle în mâinile activiștilor de frunte care operau în Rusia, și nu în afara ei. Primul pas în această direcție a fost retragerea recunoașterii oficiale a Comitetului Organizării din Străinătate ca reprezentant al Comitetului Central peste hotare – și tocmai prin intermediul comitetului respectiv, cu Inessa Armand ca secretar, Lenin exercitase o influență puternică atât asupra celorlalți tovarăși din emigrație, cât și asupra partidului în ansamblu. Apoi, conferința a stabilit ca doar doi dintre cei șapte membri ai Comitetului Central să fie emigranți: Lenin și Zinoviev. Centrul de greutate la nivelul conducerii era pe punctul de a trece de la disputele dintre facțiunile din străinătate la organizare și propagandă în Imperiul Rus.

Totuși, Ordjonikidze nu putea să prevadă existența altor forțe capabile să submineze deciziile luate de bolșevici la Praga. Ohrana vedea în Lenin un posibil candidat strălucit la îndeplinirea sarcinii stabilite de către țar: dezintegrarea Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. O prioritate secretă a Ohranei era susținerea lui Lenin și a carierei lui.

După conferința de la Praga, instrumentele erau la îndemână. Unul dintre membrii noului Comitet Central era liderul sindical din Sankt-Petersburg, Roman Malinovski. Malinovski era un bolșevic provenit din rândurile clasei muncitoare și un orator care captiva audiența; a fost unul dintre candidații propuși și aleși în cea de-a Patra Dumă de Stat la sfârșitul lui 1912. Și era foarte apreciat de Lenin. Ceea ce nu știa Lenin era că Malinovski trecuse printr-o perioadă grea și devenise agent secret plătit al Ohranei. Rolul său principal era de a înlătura orice obstacole din calea măsurilor schismatice propuse de Lenin. Puterea lui Malinovski printre bolșevicii din Rusia a crescut atunci când, la întoarcerea în țară, ceilalți membri ai Comitetului Central au fost arestați de Ohrana. Fiecare arestare întărea și poziția lui Lenin. Cooptarea de noi membri i-a dat prilejul să aleagă activiști în care avea motive să se încreadă. Nu fusese intimidat de Ordjonikidze la conferință și reușise chiar să se amuze când implicarea emigranților în partid a fost redusă. „Nu mă tem deloc”, a declarat el, „de faptul că lupta facțională e condamnată”. Înfruntase și depășise obstacole și mai mari în trecut.

Plecând de la Praga la Paris, Lenin și-a continuat tiradele. Nu avea de gând să se supună literei sau spiritului reformei lui Ordjonikidze cu privire la ierarhia bolșevică. În scurt timp, credea el, viața politică avea să continue ca înainte, și și-a anunțat mama printr-o scrisoare că rămâne la Paris. Lenin nu avea să accepte deciziile conferinței, ci urma să muncească pentru a se impune și mai clar ca figura dominantă a facțiunii.

Reputația lui în interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia era deja puternică; era, de fapt, figura cea mai proeminentă a acestuia. Conducerile celorlalte partide politice rusești îi cunoșteau ideile și activitatea. Toți emigranții socialiști se întâlniseră cu el în coloniile rusești din Zürich, Geneva și Paris. Liderii marxiști germani și polonezi știau foarte bine ce urmărea. Pentru ei, Lenin era singurul mare obstacol în calea unității marxiștilor ruși. Până în momentul întoarcerii sale în Rusia, în 1917, importanța generală a lui Lenin era recunoscută și sub forma a cincisprezece articole biografice care îi erau consacrate în diverse enciclopedii rusești⁴. Această faimă se limita însă la un univers restrâns și, în mod cert, nu răzbătea până la o parte însemnată a publicului cititor din țara sa. Unul dintre susținătorii lui din Sankt-Petersburg, Mihail Kedrov, a avut curajul să lanseze o ediție în trei volume a tuturor lucrărilor acestuia, însă a reușit să obțină doar două sute de comenzi. Kedrov a tipărit un tiraj de 3.000 de exemplare, din care a vândut până în 1912 doar

jumătate. Dezamăgit, pe celelalte le-a vândut ca maculatură⁵.

Această informație importantă e trecută cu vederea de zeci de istorici care i-au văzut volumele, i-au studiat „textele” și au tras concluzia că Lenin atrăsese atenția tuturor în Imperiul Rus înainte de Marele Război. Majoritatea supușilor lui Nicolae al II-lea nu știau nimic despre Lenin. După ce a început să fie remarcat la Sankt-Petersburg prin scrierile sale, la sfârșitul anilor 1890, n-a făcut cine știe ce valuri. Numele său, înfățișarea sa și politicile sale nu erau cunoscute. Despre scrierile sale se discuta puțin, iar cei care îi cumpărau cărțile considerau că erau neinteligibile sau extrem de exagerate.

Lenin avea în continuare încredere în sine pentru că nu vedea nimic care să-i zdruncine premisele. Credea că Imperiul Rus și restul Europei se aflau în pragul revoluției. De asemenea, mai credea că, deși tăcute pentru lungi perioade, clasele sociale puteau să-și asume repede organizarea revoluției. Altă premisă a lui era aceea că nu conta cât de mic era partidul revoluției înainte să preia puterea. După Lenin, lucrul cel mai important era să ai un partid, oricât de mic, de revoluționari îndoctrinați care să se poată răspândi pretutindeni în lume. O altă premisă – nedeclarată, dar incontestabilă – era aceea că dovada cea mai clară a calității de revoluționar era pur și simplu dacă o persoană îl susținea sau nu în disputele facționale. Nu era deloc maleabil. Știa că până și bolșevicii cei mai porniți împotriva emigranților îi recunoșteau talentul și acceptau

că emigranții erau cei care dădeau continuitate partidului în ciuda eforturilor Ohranei. Emigranții aveau înclinații intelectuale și se pricepeau să scrie și să organizeze. Păstrau documentele partidului, reprezentau memoria colectivă a acestuia. În pofida expunerii defectelor sale la Praga, puțini bolșevici voiau realmente să scape de Lenin.

În primăvara lui 1912, Lenin îi scria mamei sale⁶:

Plănuim să mergem la vară la Fontenay, în afara Parisului, și ne gândim să ne mutăm cu totul acolo pentru restul anului. Parisul e scump; chiria pentru apartament a crescut și, oricum, cu siguranță va fi mai sănătos și mai liniștit la periferie. În următoarele zile o să merg acolo și-o să fac o cercetare.

Lenin nu-i scria niciodată mamei sale despre politică. Într-o scrisoare separată către Anna Ilinicina, care locuia cu ea în Saratov, a menționat însă câte critici le aduseseră organizatorilor conferinței alte „grupuri și subgrupuri” din partid. S-au luat chiar și la pumni, a adăugat în scrisoare. Dar, în mare, era mulțumit de peisajul revoluționar rus din Franța⁷.

Totuși, mutarea în Fontenay nu a avut loc. Motivul principal a fost acela că, în ciuda subțierii sale din cauza arestărilor, Comitetul Central bolșevic își vedea în continuare de planul de a-și canaliza energiile spre activitatea în Imperiul Rus. Un obiectiv imediat era înființarea unui ziar legal la Sankt-Petersburg. Din 1906, partidele politice puteau funcționa legal în Rusia și puteau

avea propriile organe de presă. Legea Fundamentală, deși modificată în fel și chip de Nicolae al II-lea, nu a fost niciodată abrogată. Bineînțeles, ziarele erau închise de fiecare dată când Ohrana considera că redactorii au depășit limitele impuse în privința exprimării publice. Nu era permis, de exemplu, să ceri căderea dinastiei Romanov sau să recomanzi „dictatura proletariatului”. Dar în limitele a ceea ce era permis, puteai tipări materiale subversive despre guvernare și politicile sale. Așa că grupurile revoluționare cum erau bolșevicii sau menșevicii puteau să facă propagandă pe față. Lenin insistase ca bolșevicii să candideze în alegeri pentru Dumă, dar ezitase să susțină înființarea unui cotidian legal. Deși nu explica de ce, în mod sigur nu-i plăcea să existe un alt redactor bolșevic în afară de el care să controleze ceea ce primea bunul de tipar. Totuși, noul Comitet Central luase această hotărâre, iar Lenin nu putea decât s-o accepte.

Pe 22 aprilie 1912 apărea primul număr din *Pravda*. Lenin știa că, dacă va rămâne în Franța, își va pierde toată influența asupra bolșevicilor din Rusia. Pe de altă parte, dacă se ducea clandestin la Sankt-Petersburg, în cele din urmă avea să fie arestat. A decis cu prudență să se mute cât de aproape putea de Imperiul Rus, fără să treacă efectiv granița. Nadejda Konstantinovna s-a interesat de Galiția, partea Poloniei aflată sub stăpânire austriacă. Răspunsurile au fost favorabile, iar cei doi au ales Cracovia. Tensiunile dintre administrațiile de la Viena și Sankt-Petersburg însemnau că Lenin avea să fie ferit de

posibilitatea extrădării. Cracovia avea 150.000 de locuitori, dintre care se presupune că până la 12.000 erau refugiați politici din Imperiul Rus. Aproape toți refugiații erau polonezi, însă printre ei se găseau și ruși. Uniunea de Sprijin pentru Prizonierii Politici, înființată la Cracovia, oferea ajutor material nou-sosiților. Lenin și tovarășii săi aveau să fie totodată bine plasați pentru a comunica cu Sankt-Petersburgul. O cale ferată ducea din capitala Rusiei până la Varșovia și de acolo era o cursă regulată până la Cracovia. Serviciile de poștă erau eficiente. Lenin putea să ofere o bază în străinătate pentru Comitetul Central, primind vizitatori și scrisori din Sankt-Petersburg. Nu-și dorise acest transfer, dar putea întrezări unele avantaje practice.

Lenin, Nadia, mama ei, Zinoviev, soția acestuia, Zinaida Lilina, și băiețelul lor, Stepan, au făcut călătoria împreună. Au plecat din Paris pe 4 iunie, ajungând la Cracovia după o ședere de câteva zile la Leipzig. Deplasarea nu a fost în niciun fel secretă. Cazarea lui Lenin la Hotel Victoria a fost anunțată în ziarul local *Czas* și, atunci când Inessa îi scria din Paris, trecea la destinatar numele Ulianovilor⁸. Singura problemă era legătura cu socialiștii locali. Serghei Bagoțki, care făcea parte din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, aranjase să se întâlnească cu ei pe o bancă anume de pe promenada din parcul Planty, în afara clădirii principale a Universității Jagiellone. Erau multe astfel de bănci, promenada se întindea pe kilometri întregi, iar Universitatea Jagiellonă avea nu una, ci mai multe clădiri

principale. Lenin și Nadejda Konstantinovna s-au așezat pe banca potrivită la timp, iar Bagoțki era și el acolo. Însă nu s-au recunoscut și au stat așa jumătate de oră până când Nadia l-a abordat pe vecinul lor de bancă, întrebându-l dacă nu cumva se numea Bagoțki².

Să fi fost oare Nadia mai fermă cu doar câteva săptămâni înainte? Există speculații conform cărora plecarea din Paris a avut loc ca urmare a insistențelor ei, pentru a pune capăt legăturii lui Lenin cu Inessa. Varianta e prea puțin credibilă. Dacă ar fi fost așa, e greu de explicat de ce în vara lui 1912 se gândea s-o trimită pe mama ei la Arcachon, o mică stațiune de pe coasta Atlanticului, la 15 kilometri sud-vest de Bordeaux, preferată de emigranții revoluționari ruși, deși probabil și Inessa avea să fie acolo. Se poate să fi existat unele motive politice pentru care nici Lenin, nici Inessa nu voiau să stea în Paris. La cererea conferinței partidului, epicentrul activității Comitetului Central fusese mutat în Imperiul Rus. Lenin trebuia să fie în legătură mai strânsă cu Sankt-Petersburgul, iar Inessa își pierduse rolul de secretar al Comitetului Organizării din Străinătate după ce comitetul fusese desființat. Inessa și Lenin continuau să se vadă, chiar și după ce el mutase principala bază bolșevică din străinătate la Cracovia. Într-adevăr, Inessa a locuit cu Lenin și Nadia până ce a trecut granița în Rusia, în iulie 1912, pentru a desfășura activități revoluționare clandestine acolo.

În jurul acestei date însă, relația apropiată dintre Inessa și Lenin s-a destrămat. Este clar că Lenin a fost cel care a

dorit să pună capăt legăturii amoroase și că Inessa a fost extrem de afectată. L-a implorat să se mai gândească. I-a spus că relația lor nu făcea nimănui niciun rău, referindu-se, probabil, la Nadia. Era fermecată de el și așa a și rămas până la moartea ei în 1920. Lenin a rămas însă ferm pe poziții. Lucrurile nu mai puteau continua ca înainte. Chiar dacă zvonurile despre ultimatumul Nadiei nu sunt adevărate, Lenin trebuie să se fi întrebat dacă încâlceala amoroasă în care se afla putea fi continuată la nesfârșit; și, după atâția ani în care trăise și muncise alături de Nadia, probabil că a simțit că nu putea s-o umilească și mai mult. Poate – și asta e doar o presupunere – s-a gândit că numai una dintre cele două partenere ale sale constituia un sprijin politic de care nu se putea lipsi. Nadia era rezistentă, de încredere și muncitoare. Își dovedise calitățile. Așa că ispita reprezentată de Inessa trebuia îndepărtată, iar toate rugămințile ei, ignorate.

Schimbarea reședinței trebuie să fi ajutat puțin: lui Lenin îi plăcea mult Cracovia. Deși era doar capitala provinciei Galiția, în estul Imperiului Habsburgic, trecutul acesteia ca reședință a regilor Poloniei până în 1597 impresiona orice vizitator. Cracovia este așezată pe fluviul Vistula. Deasupra fluviului se înalță semeț Castelul Regal, unde se găsesc sarcofagele regilor și reginelor Poloniei. Creștinismul latin a fost adus în regiune de misionari precum Sfântul Adalbert, a cărui mică biserică se mai găsește la marginea pieței din centrul orașului. Elementul dominant al Pieței Centrale este Hala Postăvarilor, cu

lungul său șir dublu de arcade. În zona din jurul Cracoviei se făcea comerț în special cu grâne, haine și vite, însă nu lipsea nici efervescența religioasă și intelectuală. Tot în Piața Centrală se află și biserica Sfânta Maria, cu retablul său magnific realizat de pictorul Veit Stoss. La ora exactă, din turnul clopotniței iese un gornist care cântă o frază muzicală în amintirea nefericitului gornist ucis de un arcaș inamic pe când încerca să avertizeze orașul de sosirea subită a Hoardei Mongole în 1241. În nordul pieței – și foarte importantă pentru Lenin – se afla Universitatea Jagiellonă. Fondată în 1364, era universitatea unde a studiat Copernic. Universitatea avea o bibliotecă destul de bună, iar în cafenelele și societățile culturale din apropiere se țineau dezbateri intelectuale aprinse.

În vara lui 1912, găsiseră un apartament pe strada Zwierzyńska, nr. 218, care se afla mai la vale față de centrul orașului, pe celălalt mal al Vistulei. Unul dintre colegii polonezi gata oricând să dea o mână de ajutor, Jakub Hanecki, stătea pe aceeași stradă. Casa era la periferia orașului, iar Lenin putea să se plimbe pe câmpurile și dealurile din împrejurimi și să înoate în Vistula. În prima iarnă petrecută la Cracovia și-a cumpărat o pereche de patine și a început să se preumbe încoace și încolo, așa cum făcuse în tinerețe la Simbirsk. Lua adesea trenul din Cracovia către munții Tatra din apropiere și escalada versanții împreună cu Serghei Bagoțki.

Cultura și relaxarea nu erau singurele atracții ale Cracoviei; lui Lenin îi plăcea și că locul îi amintea de casă.

Țăranii care mișunau prin oraș în zilele de târg erau tipuri umane ușor de recunoscut. Iar marele cartier evreiesc, Kazimierz, putea foarte ușor să treacă drept un târgușor evreiesc din regiunea de vest a Imperiului Rus, după cum i-a scris mamei sale¹⁰:

De astă dată trebuie să îți comunic și eu o adresă nouă. Vara asta am plecat din Paris într-o localitate foarte îndepărtată – tocmai la Cracovia. Aproape în Rusia! Evreii de aici sunt la fel cu cei din Rusia, iar granița rusă se află la opt verste [opt kilometri] (de la Granica până aici faci două ore cu trenul, iar de la Varșovia nouă ore); femeile umblă desculțe și poartă rochii multicolore, la fel ca și cele din Rusia.

Nadia făcea cumpărăturile în Kazimierz pentru că măcelarii evrei vindeau carnea la jumătate de preț față de concurența poloneză. I-a luat ceva timp până să se obișnuiască cu faptul că trebuia să se tocmească la preț. Când prețul cerut era prea mare, trebuia să se îndepărteze și să aștepte până când vânzătorul o chema înapoi. De asemenea, a rămas uluită de răspunsul pe care l-a primit când a vrut să cumpere filé: „Dumnezeu a făcut vacile cu oase, cum aș putea eu să vând carne fără oase?”¹¹.

Lenin nu s-a obosit să învețe poloneza; la nevoie, se baza pe gestică și fraze rusești simple. Cu socialiștii polonezi vorbea în germană. Găsea majoritatea cărților de care avea nevoie la biblioteca de la Universitatea Jagiellonă, iar corespondența cu Rusia era ușor de gestionat. Apartamentul de pe strada Zwierzyniecka se afla la doar câteva minute de mers pe jos de poștă și la jumătate de oră

de gara principală. Dacă simțea că trebuia să trimită un anumit mesaj în mare taină către Sankt-Petersburg, putea aranja ușor ca acesta să fie pus la poștă în Lublin, dincolo de granița cu Imperiul Rus. Țăranii care locuiau la o distanță de până la circa 15 kilometri de o parte și de alta a graniței puteau circula liber peste graniță și înapoi atât timp cât aveau la ei un act de identitate, iar bolșevicii apelau la oameni obișnuiți ca să le ducă în felul acesta scrisorile¹².

Nu că Lenin și prietenii lui ar fi reprezentat cea mai de temut amenințare ce venea din Cracovia pentru monarhia țaristă. Faptul că Roman Malinowski era un membru de vază al Comitetului Central bolșevic însemna că Ohrana cunoștea cele mai ascunse secrete. Lenin nu-și putea ține planurile secrete, în ciuda unor subterfugii precum mesajele codate, cerneala invizibilă sau chiar oficiul poștal din Lublin. Lenin nu știa asta, însă era realist cu privire la politicile emigranților din Cracovia. Nu rușii erau cea mai mare amenințare pentru țarism, ci polonezii. Partidul Socialist Polonez, partidul de stânga al lui Józef Piłsudski, avea o prezență însemnată în oraș. Membrii săi urmăreau restaurarea unui stat polonez independent. Evident, acest obiectiv ar fi însemnat pierderea de către Austro-Ungaria a teritoriilor sale poloneze, însă încrederea Vienei era la momentul respectiv atât de mare, încât destabilizarea Poloniei „rusești” era considerată de dorit. Lui Piłsudski i se acordase o libertate de acțiune enormă. Mai mult sau mai puțin deschis, el înarma și instruia trupe pe câmpurile

de la marginea Cracoviei pentru eventualitatea în care trebuia să le folosească împotriva forțelor Imperiului Rus. Ura lui Piłsudski față de monarhia Romanovilor era atât de puternică, încât era dispus să ajute practic orice alt dușman al țarismului. Prin urmare, oamenii săi îi ajutau pe bolșevici cu transmiterea mesajelor către Rusia.

Între timp, Lenin și Nadia primeau frecvent vizitatori din Rusia, pe care îi cazau peste noapte la ei acasă. I-au primit nu doar pe membrii redacției ziarului *Pravda*, ci și pe cei șase reprezentanți bolșevici în a Patra Dumă de Stat, care își obținuseră locurile în noiembrie 1912. Lenin le dădea sfaturi în legătură cu manevrele politice, cu linia editorială a ziarului și cu conținutul discursurilor în Dumă. La sfârșitul anului, el, Zinoviev și Malinovski erau singurii trei membri ai Comitetului Central ales la conferința de la Praga care încă se aflau în libertate. Prin urmare, autoritatea de care se bucurau sporea, iar o parte din atitudinea resentimentară față de excesele facționaliste ale lui Lenin a fost dată uitării.

Cu ce se mai ocupa Lenin în anii aceia? Unul dintre regretele sale era că, deși locuia aproape de granița cu Imperiul Rus, nu putea să-și vadă rudele. Sănătatea mamei se șubrezea și îl îngrijorau și întorsăturile pe care le lua viața surorii sale mai mari, Anna. În 1911, Anna Ilinicina și soțul ei, Mark Elizarov, locuiau la Saratov, în regiunea Volgăi, și citiseră în ziare despre Gheorghi Lozgacev, un „copil-minune” din același oraș care învățase singur la o vârstă fragedă să citească în rusă și acum încerca să învețe

slavona bisericească și ebraica¹³. Gheorghi pistruiatul, în vârstă de șase ani, provenea dintr-o familie săracă și șansele să aibă parte de o educație formală decentă erau mici. Când Anna și Mark s-au oferit să-l adopte, părinții lui au fost de acord. În 1917, Gheorghi (sau Gora, cum îi spunea toată lumea) și unchiul său Volodea aveau să devină prieteni la cataramă. Despre dorința de a-l adopta Anna discutase însă mai mult cu Maria Ilinicina decât cu Volodea¹⁴. De fapt, se poate ca el să fi încercat să o convingă să renunțe la a-l înfia pe Gora Lozgacev. Câteva luni mai târziu, a fost arestată pentru activitate revoluționară și ținută la închisoarea Saratov. Între timp, Maria Ilinicina își obținuse diploma de profesoară de limba franceză, ultima ei încercare de a avea o carieră. Dmitri Ilici lucra ca medic în Crimeea și se lupta cu destrămarea treptată a căsniciei sale cu Antonina. Toate aceste drame aveau loc la o distanță nu prea mare de Cracovia, însă Lenin nu le putea influența cu nimic.

De fapt, Lenin și Nadia împărtășeau aceeași dorință cu Anna Ilinicina de a avea copii. Ca multe alte cupluri fără copii, acordau atenție copiilor prietenilor. La Cracovia, le plăcea să se joace cu Stepan Zinoviev (sau Stepă, cum era alintat) după ce Lenin își încheia ziua de muncă. Cei doi alergau prin casă, se cățărau pe mobilă și se târau pe sub paturi. Când tatăl sau mama lui Stepă se plângeau din cauza zgomotului, Lenin nici nu voia să audă: „Nu vă mai băgați, ne jucăm!”. Cu altă ocazie le-a mărturisit soților

Zinoviev: „Ce păcat că nu avem și noi un Stepa ca al vostru”.

Însă bineînțeles că Lenin nu lăsa dezamăgirile sentimentale să stea în calea politicii. Odată ajuns la Cracovia, a încercat să preia controlul facțiunii bolșevice din Rusia. Ședințele Comitetului Central se țineau în Galiția și între noiembrie 1912 și sfârșitul anului 1913 s-au organizat de șapte ori¹⁵. Au existat de asemenea consultări cu redacția *Pravda* și cu deputații bolșevici din Duma de Stat. Lenin însă era acum supravegheat mai îndeaproape. După conferința de la Praga, Comitetul Central și-a împărțit membrii între un Birou Rus și un Birou din Străinătate. Cel din străinătate era compus doar din Lenin și Zinoviev, iar Nadejda Konstantinovna era secretară. Biroul din Străinătate nu putea să preia însă controlul asupra Comitetului Central utilizând pur și simplu legătura prin poștă sau vizitele unor persoane ce veneau din Imperiul Rus. Lenin trebuia să se comporte corect. Politicile elaborate trebuiau să aibă aprobarea membrilor Biroului Rus. De asemenea, avea nevoie de asentimentul deputaților bolșevici din Dumă dacă dorea ca aceștia să-i îndeplinească voința în interiorul Dumei și în afara ei. Vizibilitatea lor publică în politica rusească din afara partidului îi făcea să fie o resursă prețioasă.

Lenin dorea ca toți cei șase deputați bolșevici din Dumă să formeze o grupare separată de cei șapte deputați menșevici. Deși se întâlnea cu ei din când în când la Cracovia, nu era același lucru cu a colabora cu ei zi de zi și

a le înțelege problemele. Iosif Stalin – un talentat organizator bolșevic din Georgia – nu era un om cunoscut pentru răbdarea sa, însă până și el i-a cerut lui Lenin să fie mai calm și să încerce să-i câștige pe deputații bolșevici de partea „politicii dure” practicate de el prin acțiuni de convingere ferme¹⁶. La început, numai unul dintre cei șase deputați bolșevici era de partea lui Lenin – Malinovski, agentul Ohranei. Lenin era supărat și pe comitetul redacțional al *Pravdei*, care îi refuzase 47 din cele 331 de articole trimise la ziar înainte de declanșarea Marelui Război¹⁷. Le-a scris următoarele rânduri redactorilor din Sankt-Petersburg: „De ce nu mi-ați publicat textul despre Congresul italian? Nu ar fi rău în general să anunțați autorul cu privire la articolele neacceptate. Nu e deloc o solicitare exagerată. E foarte neplăcut să scrii «pentru coșul de gunoi», adică să scrii articole care îți sunt respinse”. Pe când era un tânăr activist în Sankt-Petersburg, la mijlocul anilor 1890, Lenin scrisese câteva materiale succinte excelente, utile pentru propaganda marxistă în fabrici. Dar în anii următori ignorase cererile repetate de a mai scrie astfel de texte. Insista să scrie articole „teoretice” ample și broșuri care întrețineau polemicele cu celelalte grupări din partid; și, trebuie spus în apărarea lui, scria articole pentru *Pravda* și discursuri pentru deputații din Dumă. Nu-i plăcea însă ca alții să-i stabilească agenda de lucru.

Lenin s-ar fi confruntat cu piedici și mai mari dacă Ohrana nu s-ar fi dovedit eficientă arestând numeroși membri incomozi din Comitetul Central și redactori de la

Pravda. Unul dintre acești redactori era Iosif Stalin. După conferința de la Praga, Stalin fusese cooptat în Comitetul Central, iar în toamna anului 1912 a fost numit redactor-șef al *Pravdei*. Când vorbise de el, Lenin îl numise „georgianul cel minunat”. Dar, ca și altor lideri bolșevici, lui Stalin nu-i plăceau hărțuierile dure și neîncetate îndreptate împotriva menșevicilor pe care Lenin le solicita *Pravdei*. Ohrana l-a arestat pe Stalin imediat. Apoi, în mai 1913, după ce și Iakov Sverdlov, succesorul lui Stalin la conducerea ziarului, a fost arestat, cel care a preluat șefia a fost Miron Cernomazov. Cernomazov se purta ca un leninist obedient. În orice caz, comportamentul acesta se datora faptului că era agent al Ohranei, iar Ohrana dorea ca *Pravda* să publice editoriale mai violente pentru ca autoritățile să aibă pretextul de care era nevoie ca să interzică ziarul. Rezultatul a fost întreruperea frecventă a apariției acestuia. Lenin, bineînțeles, nu știa de implicarea Ohranei. Dacă ar fi fost atent, ar fi observat semnele, însă fără îndoială că un impediment în acest sens a fost și faptul că nu putea să-l vadă pe Cernomazov în acțiune la Sankt-Petersburg. Chiar și așa, a fost incredibil de naiv.

Lenin și-a impus politica fațională internă atât de mult dorită, însă prețul plătit a fost acela că muncitorii din Sankt-Petersburg nu mai puteau citi ziarul regulat. Situația nu era cu mult mai bună în Duma de Stat. În noiembrie 1913, în cele din urmă, deputații bolșevici au acceptat argumentele lui Lenin în favoarea desprinderii de menșevicii din Dumă. Au trecut de partea lui mai ales

pentru că, deși mișcarea muncitorească devenea tot mai militantă, ziarul menșevic *Luci* era foarte reticent când venea vorba de susținerea grevelor. Ruptura din interiorul Dumei a dus la implicarea deputaților bolșevici în dispute facționale care i-au derutat pe muncitorii de rând, iar Lenin se făcea vinovat de faptul că bolșevicii din Rusia nu reușeau să profite politic din plin de pe urma situației din fabrici. Lenin era în prea mare măsură un conspirator facțional și în prea mică măsură un lider național.

Mai mult, nu-și abandonase toate obsesiile când a plecat din Paris. Continua să insiste pe lângă cei trei administratori germani ai moștenirii Schmidt – Karl Kautsky, Franz Mehring și Clara Zetkin – să transfere toți banii către Comitetul Central. Pe Kautsky, toată povestea îl exaspera. Intransigența lui Lenin se potrivea stereotipului socialiștilor ruși din secolul al XIX-lea care nu făceau altceva decât să se certe. Afirmția lui Lenin potrivit căreia Comitetul Central era întruparea de necontestat a conducerii Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia era o ineptie, iar Kautsky și Mehring, după ce au încercat să-i împace pe bolșevici cu menșevicii, s-au spălat pe mâini de întreaga afacere. Pretinzând că au probleme de sănătate, s-au retras din administrație. Prin urmare, Lenin avea s-o hărțuiască pe Clara Zetkin, al treilea administrator. I-a trimis o scrisoare oficială prin care o anunța că va trebui să răspundă în fața justiției dacă nu restituia banii. Sfătuindu-se cu un expert în domeniu, avocatul elvețian Karl Zraggen, Lenin a încheiat o înțelegere cu Georges

Ducos de la Haille, activist socialist francez și avocat la Curtea de Apel, prin care acesta avea să primească 5.000 de franci dacă încheia cazul repede și într-un mod satisfăcător pentru bolșevici¹⁸.

Monsieur Ducos de la Haille nu putea face însă miracole, așa că Lenin a apelat la un avocat german, Alfred Kahn. Situația risca să scape de sub control, iar în decembrie 1913 Kautsky s-a gândit că Biroul Socialist Internațional din Bruxelles ar trebui să afle despre conflictul fațional profund din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia. Kautsky voia să fie soluționate nu doar disputele financiare, ci și cele politice. Toate acestea l-au scos din minți pe Lenin. Discuțiile la Biroul Socialist Internațional ar fi putut duce la pierderea moștenirii Schmidt și la inițierea de către socialiștii europeni, încurajați de Biroul Socialist Internațional, a unei campanii în favoarea reunificării partidului marxiștilor ruși. Lui Lenin nu-i mai rămânea decât să tragă de timp. A acceptat ca bolșevicii să participe la o întâlnire a tuturor facțiunilor din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, al cărei obiectiv era „schimbul reciproc de opinii”.

Persoana aleasă să-i reprezinte pe bolșevici la Bruxelles nu era nimeni alta decât Inessa Armand. Inessa plecase din Cracovia în iulie 1912 pentru a desfășura activități de partid în Imperiul Rus. Fusesse însă arestată de Ohrana, iar după câteva luni petrecute în închisoare s-a îmbolnăvit de tuberculoză. Eliberată provizoriu, s-a grăbit să ajungă la graniță în august 1913 și l-a căutat pe Lenin în Galiția¹⁹.

Dar la momentul acela Lenin nu se mai afla în Cracovia. El și Nadia se mutaseră o sută de kilometri mai la sud, la Biały Dunajec, pe unde trece calea ferată ce șerpuiește către stațiunea de sporturi de iarnă Zakopane. Nadiei i se spusese că aerul proaspăt de la țară va fi bun pentru sănătatea ei. Oricum, se săturaseră de viața la oraș, iar Lenin, mai ales, abia aștepta să urce pe munte. La Biały Dunajec, comunicarea cu Rusia nu avea să fie încetinită semnificativ. Trenul poștal de la Cracovia oprea de două ori pe zi la Poronin, un sat din apropiere, și scrisorile din Sankt-Petersburg ajungeau de obicei în doar două zile. Iar lui Lenin îi plăcea să meargă pe jos sau cu bicicleta până la Poronin ca să-și ridice corespondența. Cei doi au închiriat o locuință până la începutul lunii octombrie, când s-au întors la Cracovia pe perioada iernii. Se simțiseră atât de bine, încât au repetat experiența în 1914, închiriind un apartament chiar în Poronin.

Biały Dunajec și Poronin se aflau într-o zonă liniștită și foarte exotică, după anii petrecuți în Elveția, Italia și Franța. Localnicii nu erau ca polonezii din Cracovia. Majoritatea erau din așa-numita populație gorală. Bărbații purtau pălării negre cu bor plat, cămăși albe și pantaloni bej. Femeile se îmbrăcau cu fuste lungi, viu colorate. Aveau tenul închis și o atitudine neprietenoasă atunci când erau abordați de străini. Practicau de secole același tip de agricultură. Creșteau vaci și cultivau secară în zonele mai puțin deluroase. Casele lor aveau pereți groși din lemn. Nu vedeai nicio fabrică kilometri întregi, iar meșteșugurile erau

folosite doar în gospodărie. Mai sus se afla Zakopane, iar miile de vilegiaturiști și bolnavi de tuberculoză care se îndreptau într-acolo ofereau locuri de muncă unora dintre săteni. Există o cerere tot mai mare pentru comerțul cu obiecte sculptate în lemn și broderii. Odată cu inaugurarea căii ferate Cracovia-Zakopane a început și procesul de reducere a izolării regiunii – proces care încă nu se încheiase la începutul secolului XX. „E minunat aici”, îi scria Lenin surorii sale Maria. „Aerul e foarte bun, la o altitudine de aproximativ 700 de metri”²⁰.

Chiar din primul moment, Nadiei nu i-a plăcut zona. I s-a părut dezagreabil să trebuiască să negociezi cu proprietara pentru chirie. Au angajat apoi o menajeră care s-a dovedit a nu fi pricepută și nici prea deșteaptă. De asemenea, ploua mult mai mult decât la Cracovia. Cel mai mult o afecta declinul stării sale de sănătate: problemele cu tiroida au dus la palpitații cardiace. Într-adevăr, se poate ca Poronin și munții din împrejurimi să fi contribuit la toate astea. Deși aerul curat îi făcea bine, Biały Dunajec se afla la o altitudine atât de mare, încât presiunea atmosferică scăzută îi afecta inima slăbită. Evident, recomandările medicale primite nu fuseseră dintre cele mai bune. În orice caz, Lenin se convinsese că Nadia nu mai putea continua așa. În opinia lui, avea nevoie de o operație de gușă și, după multă muncă de convingere, a obținut acordul ei în acest sens. În iunie 1913, a însoțit-o la Berna, în Elveția, pentru a fi tratată de profesorul Theodor Kocher.

Anterior, Nadia refuzase să se opereze, susținând, pe bună dreptate, că în cazul acestei intervenții chirurgicale unu din cinci pacienți murea. În orice caz, Lenin l-a găsit pe Kocher, care era cel mai bun cercetător și practician în tratamentul tiroidei și redusese rata mortalității la unu din două sute. Apoi, după vârsta de 70 de ani, devenise faimos în întreaga lume după ce i se decernase Premiul Nobel pentru Medicină în 1909. Metoda lui inovatoare consta în eliminarea unei anumite porțiuni din glandă; până în 1913 făcuse peste 5.000 de excizii și obținuse în multe cazuri vindecarea completă sau parțială. În zilele noastre, medicii le-ar administra pacienților medicamente eficiente, dar înainte de Marele Război metoda lui Kocher era cea mai bună din câte existau. Din păcate, era un medic scump. Lenin a scris comitetului redacțional al *Pravdei* cerând sprijin financiar, însă nu există nicio dovadă că ar fi primit. Cu toate acestea, a făcut pregătirile necesare pentru călătoria în Elveția. Lenin și Nadia duceau o viață modestă în multe privințe, însă nu se zgârceau niciodată când era vorba de vacanțe, cărți sau sănătate. Bani se găseau mereu, chiar dacă de obicei Lenin invoca sărăcia în negocierile din cadrul partidului.

Ca să ajungă la Berna, cei doi au luat trenul din Cracovia, traversând de la est la vest Imperiul Habsburgic. Aveau de parcurs un drum de peste 1.100 de kilometri, iar Vladimir Ilici era furios că dr. Kocher refuzase să o trateze pe soția sa imediat. În pofida discuțiilor în contradictoriu, Kocher nu a dat înapoi, iar Nadia a trebuit să-și aștepte

rândul. Nu era nerăbdătoare să facă operația, din moment ce Kocher nu folosea anestezic și nu era nici cel mai comunicativ medic. Nadia era însă o stoică. Decizia de a se opera fusese luată și trebuia să spere la tot ce era mai bun. Lenin era îngrijorat cu privire la șansele ei, însă a reușit să-și ascundă teama de față cu ea. O fi având Kocher o personalitate „capricioasă”, comenta el, însă era „un chirurg minunat”. Operația a avut loc și, deși Nadia a avut febră mare, și-a revenit repede; existau motive să se creadă că medicul o vindecase. Câteva zile, Lenin a vizitat-o cu regularitate, apoi a început să-și piardă răbdarea. Kocher i-a recomandat Nadiei să meargă pentru două săptămâni de recuperare în Alpii din apropiere. Cei doi nu i-au urmat sfatul și, de îndată ce Nadia a putut călători, Vladimir Ilici și-a dus soția înapoi acasă.

La întoarcere, Nadia s-a înțeles mai bine cu Inessa decât în perioada petrecută la Paris. Cele două femei îl însoțeau împreună pe Lenin în plimbările sale, iar tovarășii săi bolșevici le spuneau celor trei „partidul excursioniștilor”. O altă poreclă pentru cei trei era „partidul anti-cinema”, cu referire la faptul că Lenin dezaproba pasiunea tovarășilor lui Kamenev și Zinoviev de a merge la cinema, evitând efortul fizic. Din moment ce Kamenev și Zinoviev aveau origini evreiești, Lenin a schimbat în glumă numele în „partidul antisemit”. (Ironia aceasta arată, printre altele, cât de puțin se gândea la elementul evreiesc al strămoșilor lui.) Inessa ducea o viață culturală bogată și-i încuraja pe Lenin și Nadia să meargă la concertele de pian de Beethoven.

Pentru Lenin, Beethoven era o încântare, pentru Nadia însă, nu prea. Ceea ce nu prea conta. Cei trei se bucurau de discuțiile lor comune. Lenin citea mult din clasicii literaturii ruse. Exemplarul cu colțurile îndoite din *Război și pace* al lui Tolstoi era extrem de uzat. Singura problemă era că librăriile locale erau prost aprovizionate cu volume rusești. Era însă un neajuns minor. În general, Lenin și prietenii săi erau mulțumiți de distracțiile pe care Galiția le oferea.

Dar în noiembrie Inessa plecase deja. Într-o scrisoare emoționantă trimisă de la Paris, ea îi scria lui Lenin²¹:

Tu și cu mine ne-am despărțit, ne-am despărțit, dragul meu! Știu, o simt: nu o să mai vii niciodată aici! Uitându-mă la locurile atât de familiare, mi-am dat seama clar – cum n-am făcut-o niciodată înainte – ce loc imens ocupai în viața mea aici la Paris, că aproape orice activitate de la Paris era legată printr-o mie de fire de gândul la tine. La vremea aceea, sigur nu eram îndrăgostită de tine, dar chiar și atunci te iubeam foarte mult. Acum m-aș descurca și fără sărutări: numai să te văd și să vorbesc cu tine uneori, și tot ar fi o plăcere – și asta nu ar putea face niciun rău nimănui. Din ce motiv m-ai lipsit de așa ceva? Mă întrebi dacă sunt supărată pe tine pentru că tu „vei continua” cu această despărțire. Nu, nu cred că ai făcut-o pentru binele tău.

Cuvintele acestea făceau referire, fără îndoială, la un fel de legătură amoroasă și la părerea Inesei că Lenin pusese capăt relației cu ea pentru că era îngrijorat de simțămintele

Nadiei. Era scrisoarea unei iubite respinse, care credea că bărbatul pe care îl iubea continua să aibă sentimente mai profunde pentru ea decât pentru soția lui.

Inessa începea să fie disperată. Jucându-și ultima carte, a subliniat că o prețuia pe Nadia. Sugestia ei implicită către Lenin era că ei trei ar putea trăi în continuare fără jenă ori vinovăție. Lenin a refuzat-o, iar în scrisorile care au urmat Inessa a devenit mai combativă, în timp ce el a insistat să rămână departe de ea. Într-una dintre scrisori, Lenin menționase că avea relații apropiate de prietenie și respect cu foarte puține femei. În răspunsul său, Inessa l-a făcut arogant, pretinzând că afirmase că doar două sau trei femei din viața lui meritau respectul său.

În iulie 1914, Lenin i-a replicat că-i răstălmăcise vorbele:

Niciodată, dar niciodată nu am scris că apreciez numai trei femei. Niciodată!!! Ce am scris eu era că numai două sau trei femei se bucură de prietenia mea *necon condi ționată*, de respectul *absolut* și încrederea mea. E ceva complet diferit, în întregime diferit.

Sper să ne vedem aici după Congres și să vorbim despre asta.

Lenin se juca cu focul. Voia ca el și Inessa să rămână prieteni și s-o convingă că se purtase bine cu ea. Dar asta nu era tot. Voia de asemenea să se folosească în continuare de Inessa în misiuni de partid importante. Trebuia să împace considerentele sentimentale cu cele politice. În vreme ce insista că nu avusese o atitudine superioară față

de ea spre sfârșitul relației lor, urmărea s-o folosească pe Inessa ca pe o subordonată în politică. Obținând acceptul ei de a reprezenta bolșevicii la întrunirea de la Bruxelles în vederea „schimbului reciproc de opinii” între facțiunile marxiste ruse, a potopit-o cu sfaturi despre cum să gestioneze situația.

În viața politică, Lenin se confrunta cu mai multe dileme. Negociind cu Inessa pe tema reuniunii de la Bruxelles, a aflat că printre deputații bolșevici din Dumă se crease neliniște. Cauza era Roman Malinovski. În vara lui 1914, acesta clacase sub presiunea dublei sale loialități, față de bolșevism și față de Ohrana, și fugise pe ascuns din Sankt-Petersburg. Câteva zile mai târziu, și-a făcut apariția în Galiția. La momentul acela, în Rusia existau deja speculații la nivel public potrivit cărora Malinovski era agent al poliției secrete. Acest fapt ar fi fost oricând o rușine pentru bolșevism. Lenin însă, care abia începuse să-și facă ordine în viața privată și era îngrijorat de evoluțiile financiare și politice din interiorul Biroului Socialist Internațional, a fost zdruncinat de această ultimă lovitură.

Malinovski făcea parte atât din Dumă, cât și din Comitetul Central bolșevic; era cel mai cunoscut bolșevic care acționa în Imperiul Rus. Malinovski și Lenin lucraseră împreună. Dușmanii lui Lenin fuseseră mereu de părere că era mult prea indulgent în privința genului de oameni de care se înconjură. Existaseră câteva cazuri notorii: Taratuta și Andrikanis se căsătoriseră cu două femei tinere numai pentru câștigurile bănești ale facțiunii; Kamo jefuise bănci

pentru facțiune. Lenin îi apăraseră pe toți în fața criticilor cât putuse de bine, din moment ce el se aflase în spatele activității lor dubioase. Criteriul său de selecție era dacă persoana adera sau nu la politicile bolșevice ale momentului. Îi lua peste picior pe antibolșevicii care erau îngroziți de refuzul său de a evalua din punct de vedere moral caracterul membrilor facțiunii sale. În privința lui Malinovski fusese deseori avertizat, dar nu și-a luat măsuri de precauție. Pentru Lenin, Malinovski părea să se comporte exact așa cum trebuia să se comporte un bolșevic leninist. În plus, era un organizator și un orator mai bun decât toți ceilalți deputați din Dumă la un loc. Știa să le vorbească muncitorilor ruși pe limba lor. Și atunci, de ce să nu aibă încredere în el? Nu cumva inamicii facțiunii urmăreau pur și simplu să creeze probleme bolșevismului?

Chiar și așa, Lenin s-a simțit nevoit să formeze o comisie de anchetă a Comitetului Central. Deși figurile dominante din comisie erau Lenin și Zinoviev, chiar și ei urmau să fie supuși evaluării. Judecându-l pe Malinovski, se judecau pe ei înșiși și comportamentul lor din trecut. În astfel de situații, era greu să ai dovezi irefutabile, iar Malinovski se pricepea să răstălmăcească faptele. În orice caz, Lenin era solidar cu Malinovski, chiar dacă ceilalți deputați bolșevici din Dumă se plângeau că Lenin era mult prea înțelegător cu el. Într-un proces neoficial similar din 1906, socialiștii-revoluționari decisese că părintele Gheorghi Gapon fusese agent sub acoperire și îl spânzuraseră. Însă Lenin și Zinoviev i-au acordat lui Malinovski prezumția de

nevinovăție. Niciuna dintre acuzațiile împotriva lui nu putea fi complet dovedită și, prin urmare, Malinovski trebuia considerat nevinovat.

În timp ce această comisie secretă se întrunise în iunie, Lenin părea să-și piardă orice simț al măsurii și să nu se mai gândească deloc la perspectivele revoluției. Intuiția sa politică – extrem de puternică în 1917 – era jalnică la mijlocul lui 1914. Nu avea nicio scuză. Locuind în Polonia habsburgică, primea zilnic vești din Rusia. În iunie și iulie, la Sankt-Petersburg au avut loc mișcări de protest împotriva guvernului, precum și împotriva patronilor de fabrici. În cartierele industriale au apărut repede baricade. Părea foarte posibil ca monarhia Romanovilor să se confrunte cu un test similar celui din 1905-1906. Însă din Galiția nu a venit niciun fel de îndrumare. N-a acordat prea multă atenție nici crizei diplomatice tot mai profunde în care au intrat marile puteri europene și care avea să cufunde continentul în catastrofa Marelui Război. Lenin avea altele pe cap: Bruxelles, Kautsky, moștenirea Schmidt, Inessa și Malinovski. Prioritatea lui în acel moment era să câștige capital de imagine în discuțiile purtate cu alți socialiști de frunte din partidele din Rusia și din restul Europei. Nu a trăit pe pielea lui adevăratul război, adevărata foamete, adevărata sărăcie, și până când nu a fost aruncat în politica rusă de zi cu zi, în 1917, nu a reușit să se ridice la nivelul tipului de politician la care aspira.

Luptând pentru înfrângere

1914-1915

Și apoi s-a întâmplat: în august 1914, Germania a declarat război Rusiei. Declarația de război a venit după săptămâni de amenințări la nivel diplomatic, urmate de asasinarea lui Franz Ferdinand, arhiduce al Austriei, de către un naționalist sârb în capitala bosniacă Sarajevo. La 23 iulie, guvernul habsburgic de la Viena trimisese Serbiei un ultimatum ale cărui condiții erau atât de umilitoare, încât erau imposibil de acceptat din punct de vedere politic. Când guvernul imperial rus și-a oferit sprijinul Serbiei, guvernul german a declarat că, dacă rușii nu-și retrag forțele, Germania va merge la război împotriva Rusiei, de partea Austriei. Dar Rusia nu avea de gând să cedeze. În ultimii cinci ani avusese mai multe dispute cu Germania și Austro-Ungaria, iar Nicolae al II-lea, împins de sentimentul onoarei dinastice și imperiale, a ajuns la concluzia că sosise vremea să facă un pas în față. După câteva zile, Marea Britanie și Franța au anunțat că vor lupta alături de Rusia. Aceste trei state puternice au format o coaliție îndreptată împotriva altor trei puteri – Germania, Austro-Ungaria și Imperiul Otoman. Începea Marele Război. Diplomații erau uluiți de cât de repede pierduseră controlul asupra relațiilor internaționale.

În fiecare țară, inclusiv în Rusia, câteva partide politice și ziare erau pregătite să condamne guvernul pentru orice semn de slăbiciune în fața dușmanilor națiunii. Cu toate

acestea, majoritatea liderilor nu se arătau prea îngrijorați și, la începutul crizei diplomatice, speraseră că nu se va ajunge la un conflict militar general. Speranța aceasta a fost spulberată în august. Două mari coalitii erau pregătite să se atace reciproc. Austro-Ungaria și Germania se înfruntau cu inamicii pe două fronturi. În vest erau forțele reunite ale Franței și Marii Britanii, iar în est era Rusia.

Nepăsarea lui Lenin față de criza tot mai intensă este evidentă. Felul în care înțelegea politica în afara partidului său nu depășise un nivel foarte general. Nu-i plăcuse niciodată să urmărească evoluțiile complicate din politica guvernului imperial rus și a tratat cu aceeași lipsă de interes și vicisitudinile care loviseră diplomația internațională în vara lui 1914. Din cauza viziunii sale marxiste, se obișnuise să se concentreze asupra bazelor economice și politice ale regimurilor și, drept urmare, ajunsese să se preocupe numai de siguranța personală de care se bucura în Imperiul Habsburgic. Lenin n-a fost singura persoană din Europa luată prin surprindere, însă altceva mai bun nu s-ar putea spune despre el. Nici nu trebuia să aibă prea multe abilități în materie de predicție ca să-și dea seama că se afla în pericol dacă izbucnea un conflict între Rusia și Austria. Locuind în Galiția, după începerea ostilităților între cele două țări, putea să fie arestat ca agent rus; iar dacă forțele imperale ruse vor ocupa regiunea, cu siguranță că va fi luat drept trădător.

Lenin și-a dat seama de greșeală când era deja prea târziu. Odată cu mobilizarea Rusiei, poliția habsburgică a

început să facă anchete în legătură cu rezidenții străini. Lenin locuia la numai câțiva kilometri de granița cu Rusia și vizitase posturile de frontieră. Trimisese des scrisori către Sankt-Petersburg și primise la el acasă politicieni ruși. Hoinărise prin munții de lângă Zakopane și-i chestionase pe localnici cu privire la chirii, climă, diversitate etnică și cele mai bune căi de acces dintr-un sat în altul. Deținea și un pistol Browning. Îi mai lipseau doar un ten închis la culoare și o pelerină neagră pentru a completa imaginea spionului rus din caricaturi.

Isteria războiului cuprinsese toate orașele și satele poloneze, iar preoții catolici din Galiția predicau că rezidenții ruși otrăveau fântânile. Nu mai conta că Lenin fusese până atunci un emigrant antițarist respectat. Servitoarea pe care Lenin și Nadejda Konstantinovna o angajaseră inventa povești despre ei pe care le spunea țărmăncilor din Biały Dunajec. S-ar fi putut ajunge foarte ușor la violență sau chiar la linșare. Inspirată, Nadejda Konstantinovna a mituit-o pe servitoare, cumpărându-i tăcerea și un bilet numai dus către Cracovia¹. Totuși, ostilitatea localnicilor față de emigranții ruși rămânea la fel de puternică. Ar fi fost mai ușor pentru Lenin dacă nu ar fi plecat din Cracovia, unde poliția era ceva mai subtilă decât în Biały Dunajec. Pentru ofițerul de poliție care a venit în sat de la Nowy Targ pe 7 august, problema era că știa că avea să fie muștrat dacă nu va aresta pe cineva care să se dovedească mai apoi a fi spion al Romanovilor. Așa că era de așteptat să dea dovadă de zel birocratic și să

interpreteze tot ceea ce vedea în cea mai proastă lumină posibilă.

O percheziție succintă i-a confirmat ofițerului bănuielile. Printre bunurile lui Lenin, a găsit observații detaliate despre agricultura din epocă, inclusiv date statistice. Ofițerul a tras concluzia că asemenea materiale erau mesaje codate pe care posibilul spion le trimitea superiorilor săi de la Sankt-Petersburg. Pistolul Browning îl incrimina și mai mult pe Lenin. Până și borcanul cu clei a fost privit cu suspiciune. Ofițerului i se părea posibil ca borcanul să fie o bombă. Retrospectiv vorbind – dar numai retrospectiv –, situația avea și o latură amuzantă, dar la momentul respectiv Lenin și Nadejda Konstantinovna erau speriați că nervii ofițerului ar fi putut să cedeze oricând.

În cele din urmă, cei trei au căzut de acord ca numai Lenin să fie anchetat în continuare. Curtoazia poloneză față de femei a salvat-o pe Nadejda Konstantinovna (deși ea, ca susținătoare a emancipării femeii, nu a cerut nicio favoare). Ofițerul plănuia să-l ducă pe Lenin la Nowy Targ, aflat la 15 kilometri depărtare, dar a renunțat la idee după ce acesta i-a promis solemn că nu va fugi. Lenin avea să ia trenul spre Nowy Targ a doua zi. După ce ofițerul a plecat, Lenin s-a dus de îndată la Poronin pentru a-i căuta pe Serghei Bagoțki și Jakub Hanecki, care s-au oferit să obțină declarații sub jurământ de la alți marxiști din Austro-Ungaria, pentru a confirma că nu era spion². Între timp, Lenin i-a trimis o telegramă directorului poliției din Cracovia, cerându-i să confirme autorităților din Nowy Targ

că el locuia în Galiția ca emigrant politic; directorul a făcut imediat ce i s-a cerut. Apoi, Lenin s-a întors la Biały Dunajec pentru a face ultimele pregătiri. Printr-un mare noroc, în sat tocmai sosise un bolșevic, un anume V.A. Tihomirnov, căruia Lenin i-a oferit cazare, cerându-i în schimb, ca bărbat, să asigure protecția Nadejdei Konstantinovna și a mamei ei³.

Pe 8 august s-a dus la Nowy Targ, unde a fost arestat. Cât a stat închis în celula nr. 5, prietenii săi de afară au muncit din greu pentru el. BagoŹki și Hanecki nu erau singuri. Dintr-o neglijență, Grigori Zinoviev fusese lăsat în pace de poliție, ceea ce i-a permis să circule liber cu bicicleta prin întreaga zonă și să militeze pentru eliberarea lui Lenin. Marxistul Sigmund Marek le-a scris autorităților în numele lui Lenin. Nadejda Konstantinovna trimitea telegrame. Viktor Adler, la Viena, și Herman Diamand, la Liov, au răspuns numaidecât așa cum li se ceruse⁴. „Ești sigur că Ulianov e un dușman al guvernului țarist?”, l-a întrebat un ministru austriac pe Adler. „O, da, un dușman mai înverșunat decât Excelența Voastră”, i-a răspuns Adler⁵. Hanecki și Nadejda Konstantinovna îl vizitau regulat pe deținut la Nowy Targ ca să-l îmbărbăteze. Nu trebuiau însă să se îngrijoreze prea tare. Lenin își umplea timpul stând de vorbă cu ceilalți arestați – majoritatea reținuți pentru infracțiuni minore –, folosindu-se de cunoștințele sale de drept pentru a-i ajuta să-și pregătească apărarea. Deși nu vorbea prea bine poloneza, se bucura de

popularitate în închisoare, fiind cunoscut printre ceilalți prizonieri drept „tare ca un taur”.

Lenin a fost eliberat pe 19 august și a putut să se întoarcă la Biały Dunajec. Era urgent ca el și tovarășii lui să părăsească Galiția. Armatele Imperiului Rus înaintau repede și exista posibilitatea ca Galiția să fie ocupată. În acest caz, mila pe care austriecii o arătaseră liderului bolșevic nu avea să se mai repete. Lenin și Nadejda Konstantinovna au hotărât să meargă în neutra Elveție și i-au scris colegului marxist Hermann Greulich, cerându-i să-i ajute cu cererea de a se stabili din nou acolo. Pe 26 august, împreună cu familia Zinoviev, au pornit spre Cracovia. Au primit permisiunea să călătorească mai departe la Viena, unde Viktor Adler i-a ajutat să obțină actele necesare pentru călătoria în Elveția pe 3 septembrie.

Fluxul de revoluționari ruși care veneau din țările implicate în război era destul de mare. În septembrie, Lenin i-a scris lui Vladimir Karpinski:

Se spune că un nou val de emigrație franceză a pornit spre Geneva din Paris, Bruxelles etc. Nu cumva prețurile au crescut acolo extraordinar de mult, în special la apartamente? Și chiar și așa, tot va trebui să ne stabilim temporar acolo: e posibil să găsim camere de închiriat (două camere mici), cu plata chiriei în fiecare lună și cu acces la bucătărie?

Tovarășii lui bolșevici i-au dat o mână de ajutor, iar cei doi s-au instalat într-un apartament la Berna, pe

Donnerbühlweg, nr. 11a. Lenin era deja foarte furios. Înainte să plece din Galiția, citise în ziare că reprezentanții Partidului Social-Democrat German în Reichstag votaseră pentru finanțarea războiului cerută de guvernul german. Lenin era uimit și îngrozit deopotrivă. „Acesta este sfârșitul Internaționalei a Doua”, îi spusese el surprins lui Bagoțki. Lenin se referea la faptul că Partidul Social-Democrat German nu reușise să respecte rezoluția Congresului de la Stuttgart al Internaționalei a Doua Socialiste care spunea că partidele socialiste ar trebui să facă tot ce le stă în putință pentru a împiedica guvernele lor să declare război în Europa sau oriunde altundeva. Congresul condamnase militarismul și imperialismul. La momentul respectiv, Lenin trebuise să facă presiuni asupra marxiștilor germani pentru ca aceștia să fie de acord cu rezoluția, însă nu-și imaginase niciodată că aveau s-o renege. Acum, Partidul Social-Democrat German, partidul cu cea mai mare autoritate în Internaționala a Doua, tocmai asta făcuse.

Lenin era furios și pentru că împărtășise respectul aproape universal de care Partidul Social-Democrat German se bucurase printre marxiștii europeni. Cu toată încrederea lui în Rusia și în bolșevism, Lenin se așteptase ca stindardul „revoluției socialiste” în Europa să fie purtat nu de ruși ca el, ci de nemți. Îl apreciasse pe Karl Kautsky în pofida altercațiilor de natură financiară pe care le avusese cu el. Și totuși Kautsky, arbitrul ortodoxiei marxiste pentru Vladimir Lenin, refuzase să părăsească Partidul Social-Democrat German din cauza votului privind finanțarea

războiului. Pentru Lenin, asta era totuna cu susținerea militarismului și imperialismului. Kautsky trebuia deci denunțat.

Pe durata războiului, fenomenul susținerii guvernelor de către partidele socialiste a devenit ceva obișnuit. În Germania, Austria, Franța și Regatul Unit, majoritatea acestor partide preluaseră ideea că independența națională era în pericol. Doar câteva partide nu s-au abătut de la politica Internaționalei Socialiste de a se opune activ războiului, între acestea remarcându-se partidele rusești. Nu toți liderii lor refuzau însă să susțină efortul Rusiei în război. Unii dintre bolșevicii, menșevicii și socialiștii-revoluționari marcantți considerau că Germania inițiasse o agresiune imperialistă care le impunea să sprijine forțele imperiale rusești, chiar dacă detestau monarhia Romanovilor. Remarcabil în acest sens a fost modul cum Gheorghi Plehanov a renunțat la lupta împotriva guvernului și le-a cerut socialiștilor ruși patrioți să-i urmeze exemplul. Sute de emigranți din Paris s-au oferit să lupte în armatele Antantei, iar alții s-au mutat în Franța ca să li se alăture. Însă majoritatea liderilor bolșevici, menșevici și socialiști-revoluționari au rămas pe poziții care se opuneau războiului într-un fel sau altul. Unii dintre ei erau pacifiști. Alții nu respingeau războiul în sine, ci doreau să pună punct acestui conflict militar prin presiunea exercitată de socialiștii din toate țările beligerante – iar mulți dintre ei, printre care și menșevicul

Iuli Martov, simțeau că în cazul Rusiei acest lucru ar trebui să implice înlăturarea Romanovilor în timpul războiului.

Lenin s-a poziționat la extrema marxismului rus. Înainte să ajungă în Elveția, scrisese un scurt articol, „Sarcinile social-democrației revoluționare în războiul european”. Era de acord cu Martov că războiul din Europa era „burghez, imperialist, dinastic” și atât el, cât și Martov afirmau că Partidul Social-Democrat German acționase într-o manieră dezgustătoare. Lenin avea însă și o obsesie personală: „Din punctul de vedere al clasei muncitoare și al maselor muncitorești ale tuturor popoarelor din Rusia, înfrângerea monarhiei țariste [...] ar fi răul cel mai mic”⁶. Martov condamna toate guvernele „imperialiste”, fără deosebire. Pentru Lenin nu era de ajuns. Deși cu unele condiții, el voia ca marxștii să-și dorească victoria nemților în războiul cu Rusia. Pentru un om care nu avea nicio obligație intelectuală față de unii sau alții dintre „imperialiști”, preferința aceasta era ceva ieșit din comun.

Limbajul folosit de Lenin era unul necumpătat. Într-o sintagmă devenită celebră, numea armatele ruse imperiale „bandele Sutelor Negre”. Sutele Negre erau grupuri de huligani care, înainte de război, organizaseră pogromuri ale evreilor în Imperiul Rus. Acum Lenin îi descria nonșalant pe muncitorii și țăranii recrutați în armată ca antisemiți. Strategia revoluționară a bolșevismului, așa cum o formulase Lenin în 1905, susținea o „alianță de clasă” între muncitori și țărani. Cu toate acestea, în perioada războiului, când se afla în Elveția, Lenin a repudiat ambele

categorii în termeni caustici. Această atitudine n-a fost trecută cu vederea la întrunirile pe care le-a avut cu alți emigranți bolșevici. Prima dintre acestea a avut loc în pădurile din afara Bernei, pentru a evita problemele cu poliția elvețiană, care voia ca țara să nu fie implicată în politicile războiului. Unul dintre deputații bolșevici din Duma de Stat, F.N. Samoilov, a fost și el prezent și, atunci când s-a întors în Rusia, le-a împărtășit celorlalți noutățile de la dezbaterile bolșevicilor. Ulterior, Lenin s-a întâlnit și cu alte grupuri de bolșevici la Geneva și Zürich. Când s-a întâlnit cu Karpinski, între cei doi a izbucnit o ceartă din cauza conținutului și limbajului din „Sarcinile social-democrației revoluționare în războiul european”.

Lenin a trebuit să dea înapoi, fie și cu un pas. A susținut în continuare că prefera ca Rusia să fie înfrântă în război, insistând în același timp că socialiștii din alte țări trebuiau și ei să se declare în favoarea înfrângerii propriilor guverne. În felul acesta, Lenin dovedea cât de puțin înțelegea modul cum se duc războaiele. Deși pretindea că propune politici „științifice”, „practice”, nu a explicat niciodată cum ar fi posibil ca toate statele beligerante să fie înfrânte în același timp. Fără să-și dea seama, omisese să elimine componenta națională din recomandările sale. A susținut mereu că ideile sale aveau o esență europeană, însă a fost mereu un european foarte rus. Orice se întâmpla în Europa, el voia ca Nicolae al II-lea și regimul său să fie călcați în picioare.

În schimb, s-a străduit să susțină că izbucnirea războiului în Europa adusese epoca revoluției socialiste europene mai aproape. În privința strategiei revoluționare, avusese mereu o perspectivă europeană. Deși fusese foarte dezamăgit de Partidul Social-Democrat German după august 1914, nu și-a pierdut credința în iminenta prăbușire a capitalismului. Datoria partidelor socialiste era să atragă membrii clasei muncitoare în sprijinul luptei politice revoluționare. Nu mai conta că majoritatea liderilor socialiști din cele mai multe țări europene încetaseră să se opună „șovinismului”; Lenin susținea că era momentul prielnic pentru ca muncitorii să fie îndemnați spre revoluție chiar și de către grupuri mici de revoluționari hotărâți și experimentați precum bolșevicii. Revoluția socialistă europeană putea fi declanșată chiar și în timpul războiului. Lenin lansa un nou slogan: Război civil european! El propunea – din nou, fără să detalieze în vreun fel ideea – ca „războiul imperialist” să fie transformat cât mai repede într-un „război civil” pe tot continentul. Clasele muncitoare din toate țările europene trebuiau să se unească în lupta împotriva claselor de mijloc. În vreme de război era nevoie de luptă de clasă, nu de pace între clasele sociale.

Încrederea lui venea din niște calcule pe care i le expusese într-o scrisoare lui Maxim Gorki în 1913: „Un război între Austria și Rusia ar fi foarte bun pentru revoluție (în toată Europa de Est), dar e puțin probabil ca Franz Josef [împăratul din casa de Habsburg] și Nikolașa [porecla pe care i-o dăduse împăratului rus] să ne facă

această plăcere”⁷. Guvernele marilor puteri europene făcuseră însă ca imposibilul să devină posibil, iar bucuria lui Lenin era fără margini.

Indiferența sa față de suferința umană era enormă. În această privință, Lenin nu era cu totul ieșit din comun; unul dintre motivele pentru care a durat atât de mult până când războiul a stârnit resentimentul popular în țările combatante a fost că nu se știau prea multe despre condițiile de pe fronturile de vest și de est. Nu doar generalii Antantei și ai Puterilor Centrale, dar nici majoritatea oamenilor de rând nu erau conștienți de dimensiunile masacrului care avea loc în numele apărării naționale. Nici Lenin nu cunoștea îndeaproape situația militară. Dar aflându-se în Elveția, țară neutră unde relatările din presă erau mai obiective decât oriunde altundeva în Europa, cu siguranță înțelegea că războiul acesta era mult mai distructiv decât altele din istoria europeană recentă. Când a plecat din Biały Dunajec, a văzut spitalele din Cracovia ticsite de soldați răniți, însă nu a scos un cuvânt despre asta. Un astfel de comentariu i s-ar fi părut inutil de sentimental. Totuși, e uimitor că atunci când vorbea despre „război”, „luptă”, „conflict”, de obicei se referea mai curând la campaniile faționale din interiorul partidului său decât la conflagrația mondială. Obsesia lui rămânea în continuare politica marxistă internă.

Nu că nu ar fi avut acces la scrierile tovarășilor săi marxiști care evidențiau condițiile îngrozitoare de pe cele două fronturi. Mulți dintrei ei, precum Martov sau

Akselrod, au înțeles că războiul semăna cu un măcel industrializat și că imperativul politic și moral al socialismului era să-i pună capăt. Lenin însă nu fusese mișcat de foametea din regiunea Volgăi din anii 1891-1892. Puțin îi pășase de numărul mare de victime din Războiul ruso-japonez din 1904-1905. În sfârșit, în Elveția s-a întâlnit cu câțiva soldați ruși care i-au povestit experiențele lor și a reluat legătura prin scrisori cu Roman Malinovski, după ce acesta a fost capturat de către germani ca soldat în armatele imperiale ruse. Avea deci informația, însă a ignorat-o: era imun la relatările despre distrugerea atât de multor vieți de pe front, dar și de acasă.

Lenin și-a păstrat această indiferență pe toată durata Marelui Război; detesta să lase ceea ce numea el „sentimentalism” să-i tulbure judecata politică. Ceea ce nu înseamnă că era în general mulțumit de sine. Viața lui interioară era mai intensă ca oricând – și el nu fusese niciodată o persoană calmă. I se părea tot mai dificil să rămână liniștit atunci când logica și simțul practic al opiniilor sale erau criticate. Era iritat și prost dispus cu câteva zile înainte de a ține discursuri la întâlnirile la care urmau să participe și oameni care nu erau bolșevici și nu se simțea mai în largul său nici printre membrii facțiunii bolșevice. Violența limbajului său o șoca chiar și pe sora sa Anna: „Mă terorizezi; mă tem să nu spun ceva nechibzuit”⁸. Aleksandr Șleapnikov, liderul Biroului Rus al Comitetului Central, le spunea tuturor din facțiune că felul în care Lenin îi trata pe tovarășii săi bolșevici depășea orice limită⁹.

Anna Ulianova era și ea de acord, ceea ce n-a făcut decât să-l înfurie pe Lenin, care i-a răspuns brutal că „nu a înțeles niciodată politica”¹⁰. Anna, care de obicei își admira fratele, a tras concluzia evidentă că el nu mai era stăpân pe sine. Lenin o cam luase razna!

Anii de hoinăreală dintr-un oraș european în altul își spuneau cuvântul. După ce de-a lungul timpului sănătatea i s-a tot deteriorat, mama Nadiei a murit la Berna în martie 1915. Moștenise o sumă mare de bani la moartea surorii sale și – după cum a observat Nadia – devenise astfel o „capitalistă”¹¹. Elizaveta Vasiliевна fusese una dintre puținele persoane dispuse să vorbească fără ocolișuri cu ginerele ei. S-au înțeles însă destul de bine și, cum era firesc, Nadia s-a simțit copleșită de durere.

Pe Lenin îl vlăguiau însă și mai mult scrisul încontinuu și strategiile nesfârșite îndreptate împotriva oricărui lider marxist de pe continent¹²:

Așadar, acesta este destinul meu. Campanii de luptă una după alta – împotriva imbecilităților politice, vulgarităților, oportunismului etc. Asta durează din 1893 și este explicația pentru ura arătată de filistini. Ei bine, tot n-aș da la schimb acest destin pentru „pacea” cu filistinii.

Era o observație edificatoare. (E semnificativ și faptul că a fost făcută într-o scrisoare intimă adresată Inesei, persoana în fața căreia avea obiceiul de a încerca să se justifice.) Până și Vladimir cel dur era în stare de autocompătimire. Această izbucnire ieșită din comun nu

trebuie să pună însă în umbră un alt aspect important, și anume că, oricât de milă îi era de sine însuși, Lenin tot credea că avea dreptate în lupta lui împotriva celor pe care îi considera – fără urmă de îndoială – niște adversari idiști, vulgari și oportuniști. Totuși, fotografiile sale din timpul Marelui Război ne înfățișează un bărbat care părea mai bătrân decât era în realitate. Chipul tras și trupul neobișnuit de vlăguit erau semne că se măcina în interior. Lenin, facționalistul neobosit de dinainte de război, era o forță pe cale să se epuizeze.

Simțul corectitudinii l-a scos însă la liman. Stările depresive, oricât de rele erau, au fost depășite de îndată ce a început să mediteze la ideile politice ale rivalilor săi; în scurt timp, încrederea și atitudinea militantă i-au revenit. Lenin nu și-a pus niciodată la îndoială propria judecată sau propriile idei. Găsise direcția revoluționară potrivită pentru război. Era singura direcție potrivită, și – după cum vedea el lucrurile – cu asta, basta: marxiștii din Rusia și din restul Europei erau îndrumați greșit – asta în cel mai bun caz – dacă refuzau să-l urmeze.

Lăsând deoparte politica, Lenin era atașat numai de câteva persoane apropiate. Una dintre acestea era mama sa. Starea ei de sănătate fusese precară ani la rând, iar în scrisorile trimise atât ei, cât și surorilor și fratelui său, Lenin se arăta îngrijorat. Mama îi sprijinise cariera fără ezitare, deși nu arăta că-i aproba politicile. Pentru ea, Lenin și ceilalți copii ai săi pur și simplu asta erau: copiii ei. Maria Aleksandrovna credea că ei nu puteau greși cu

nimic. Atunci când au avut probleme cu autoritățile, le-a luat partea și, când a fost posibil, a mers să locuiască cu ei în exil. Ar fi făcut asta și pentru Vladimir dacă el ar fi lăsat-o, însă el voia să fie liber. Nu i-a dat voie să-l însoțească în Siberia în 1897 și nici să asiste la căsătoria lui în anul următor, și niciodată nu s-a pus problema ca ea să emigreze împreună cu el. Petrecuse o vacanță cu el în Bretania, în 1903, și a traversat Țările Baltice ca să-l întâlnească la Stockholm în 1910. Spre deosebire de Maria, sora lui, ea nu a „chiuit de bucurie” când l-a văzut în cele din urmă, însă îl iubea. I-o demonstra în felul ei, cumpărându-i o pătură și insistând ca el să mănânce: era mult prea slab față de cum i-ar fi plăcut ei să fie¹³.

Afecțiunea dintre mamă și fiu a durat până la moartea acesteia, la vârsta de 81 de ani, în iulie 1916. Când Lenin i-a scris Inesei Armand în iulie 1914 despre cele „două sau trei femei” pe care le venera, Maria Aleksandrovna trebuie să fi fost una dintre ele. Cum era și firesc, vestea morții mamei sale l-a întristat. Totuși, Ulianovii nu prea își dădeau sentimentele în vileag când era vorba de chestiuni personale și nu există dovezi că Vladimir s-ar fi comportat altfel nici de această dată. Mama fusese însă un reazem la care apelase pentru a putea face față tuturor tensiunilor. Nu a putut nici măcar să meargă la înmormântarea ei. În schimb, sicriul Mariei Aleksandrovna a fost purtat către mormântul din cimitirul luteran Volkovo din Sankt-Petersburg de ginerele ei, Mark Elizarov, și de prietenul de familie, Vladimir Bonci-Bruevici.

În aceeași perioadă, Lenin încerca să-și revină după tulburarea pricinuită de relația cu Inessa Armand. Cei doi continuau să-și trimită scrisori, iar Inessa i-a ajutat pe Vladimir și Nadejda, organizându-le plecarea din Galiția. În cursul războiului, Inessa se mutase de la Paris în Elveția, stabilindu-se în cele din urmă la Les Avants, în munții care se înălțau deasupra orașului Montreux. În scurt timp, la insistențele lui Lenin, s-a mutat într-o casă din Berna, ca să fie aproape de el. Trioul din anii anteriori – Lenin, Nadia și Inessa – și-a reluat obiceiul de a face lungi plimbări la țară. După cum și-a amintit Nadia, fiecare dintre ei avea o manieră proprie de a-și petrece timpul atunci când se odihneau. În vreme ce Lenin șlefua limbajul discursurilor sale, Nadia învăța italiană, iar Inessa cosea și citea lucrări despre feminism¹⁴. Inessa era atrasă în special de problema drepturilor femeilor. În ianuarie 1915 s-a dus singură în munți, unde a schițat proiectul unei broșuri pe care i l-a trimis lui Lenin. Un singur aspect al proiectului a stârnit o reacție din partea sa, și anume cerința Inesei privind „libertatea iubirii”. Lenin s-a stropșit că o astfel de cerință nu era „proletară”, ci „burgheză”. I-a cerut să țină cont de „*logica obiectivă* a relațiilor de clasă în problema iubirii”, apoi a încheiat scrisoarea în engleza lui stângace: „Friendly shake hands!”¹ ¹⁵.

Observația lui Lenin era greu de depășit în ceea ce privește prețiozitatea. Inessa a simțit că în acea critică se

¹ „Strânge mâna prietenește!” (n.tr.).

ascundea și ostilitatea lui față de ideea ca femeile să aibă libertatea de a întreține relații amoroase oricând doreau. Inessa i-a replicat că nu asta urmărea și că el confunda „libertatea iubirii” cu „libertatea adulterului”. Răspunsul ei caustic l-a făcut pe Lenin să reacționeze: „Așadar, se pare că *eu* sunt cel care se ocupă cu identificarea [noțiunilor] și că tu ești pornită să mă spulberi și să mă distrugi *pe mine*”¹⁶. O merita. Lenin fusese lipsit de tact în prima lui scrisoare despre proiectul ei, iar acum ea îi răspundea cu aceeași monedă. Cu siguranță se răzbuna și pentru decizia lui de la mijlocul anului 1912 de a pune capăt relației lor.

Lenin însă n-a cedat ușor. Inessa scrisese că „până și o pasiune trecătoare” era „mai plină de poezie și mai curată” decât „sărutările fără iubire” dintre soț și soție. Replica lui Lenin a fost usturătoare¹⁷:

Sărutările fără iubire între soți vulgari sunt *murdare*. De acord. Trebuie să le comparăm... cu ce?... Cu sărutările *cu iubire*, se pare. Dar tu compari „o pasiune (de ce nu iubire?) trecătoare (de ce trecătoare?)” – și rezultă logic că sărutările fără iubire (trecătoare) sunt comparate cu sărutările conjugale fără iubire... E ciudat.

Ar fi fost ciudat dacă Inessa ar fi scris despre „libertatea iubirii” în cadrul îngust de dezbatere descris de Lenin. Oricum, în momentul acela, Lenin se apăra pe sine nu numai în termeni de principii sociale, ci și din loialitate față de Nadia. Nega implicit că în mariajul său cu Nadia exista ceva „murdar”. Nadia și el însemnau ceva unul pentru

celălalt, în ciuda faptului că mariajul lor trecuse și prin perioade mai grele. Mai mult, pledând împotriva relațiilor sexuale ocazionale, Lenin era și puțin răzbunător. În tinerețe, Inessa fusese cunoscută ca fiind genul de femeie care nu a dus lipsă de compania bărbaților în viața intimă. Prin comparație, Lenin dădea de înțeles că era nevoie de un angajament de durată.

Își controla sentimentele atât de bine, încât se simțea în măsură să-i dea Inesei tot mai multe sfaturi practice și sugestii. Deja nu i se mai adresa cu familiarul *tî*, ci cu mult mai formalul *vî*. I-a spus să-și găsească o locuință mai aproape de alți membri ai facțiunii și să nu mai fie atât de retrasă. Se interesa aproape părintește de starea ei. Totuși, ce ar trebui să înțelegem din asta? Inessa era în continuare îndrăgostită de el, însă în privința sentimentelor lui putem doar să facem presupuneri. Ceva din relația lor trebuie să-i fi rămas în suflet. Altfel, e greu de înțeles încercarea plină de mâhnire de a se justifica în fața ei și de a o convinge că ideile lui erau credibile și onorabile. Însă se străduia și să o păstreze în facțiune. În perioada războiului, s-a concentrat din nou asupra politicii. Chiar i-a scris visător Inesei că simțea că era „îndrăgostit” de Karl Marx. Ce altceva mai putea face ca s-o îndepărteze sentimental?

Între timp, încerca în continuare să câștige sprijinul facțiunii bolșevice. Din cauza celor două politici ale sale, cea privind preferința sa pentru înfrângerea militară a Rusiei și cea referitoare la nevoia unui „război civil european”, a pierdut mulți prieteni în străinătate. Numai

Nadejda Konstantinovna și alți câțiva bolșevici, printre care Zinoviev, i-au rămas alături. Niciun alt emigrant politic nu mai simțea că ar putea să se încreadă în el cu adevărat. Deseori, când ținea discursuri în orașele elvețiene, se dezlănțuiau adevărate scandaluri. Odată l-a atacat pe Plehanov la Lausanne, în octombrie 1914, întorcându-se cu spatele cât timp acesta se adresa mulțimii și lansând apoi acuzații caustice cum că era un „șovinist” care se despărțise definitiv de marxism¹⁸. Mulți dintre tovarășii lui Lenin erau prea fascinați de el ca să-l respingă întru totul. Dar lista sa de prieteni cu siguranță se scurtase. Pe Lenin îl deranja influența neglijabilă pe care o avea în Imperiul Rus. Galiția îi oferise un canal de comunicare prin scrisori și vizite personale, iar întrunirile organismelor centrale ale partidului erau frecvente. La Berna nu se întâmpla nimic de genul acesta. O scrisoare ajungea de obicei în câteva săptămâni. Frontul de est urma axa nord-sud a continentului. Pentru a menține legătura între facțiunea din străinătate și cea din Rusia fusese organizată o rețea discretă prin Germania și Peninsula Scandinavă, iar Lenin trebuia să-i încurajeze pe toți bolșevicii să lucreze în continuare pentru revoluție.

În Imperiul Rus, bolșevismul nu era tocmai în floare. Unul dintre motive era că Ohrana nu îi mai proteja de arestare pe liderii bolșevici. Bolșevicii erau dușmanii cei mai mari nu doar ai dinastiei Romanovilor, ci chiar și ai statului în întregul său. Pe durata războiului, raziile care îi vizau pe bolșevici au avut loc permanent. Și au fost și

eficiente. Mai întâi, au fost puși sub acuzare deputații bolșevici din Dumă și sfătuitoarii lor. Printre sfătuitoari se număra și Lev Kamenev, cel care-l înfuriase pe Lenin când a respins politica de „defetism” recomandată de acesta. Apoi, aveau loc arestări frecvente ale comitetelor și grupărilor bolșevice din Petrograd (numele capitalei fusese schimbat, pentru că Sankt-Petersburg suna prea nemțește) și din gubernii. Ziarele bolșevice legale au fost interzise cu totul; bolșevicii întâmpinau dificultăți cu publicarea articolelor lor în ziare și reviste chiar și atunci când criticile lor erau exprimate indirect. Spre sfârșitul anului 1915, în orașele industriale mari au izbucnit greve, însă Ohrana le-a înăbușit repede, trimițând în pușcării noi valuri de activiști bolșevici pe care-i exila apoi în Siberia. Biroul Rus a fost reînființat în septembrie 1915, sub conducerea lui Aleksandr Șleapnikov. Ceilalți membri erau G.I. Osipov, E.A. Dunaev și Anna Ulianova: niciunul dintre ei nu avea experiența conducerii unei facțiuni.

Singurul aspect pozitiv pentru Lenin al fărâmițării facțiunii în Rusia a fost acela că el și Zinoviev au fost lăsați de liderii bolșevici din Imperiul Rus să-și dezvolte ideile și să-și vadă nestingheriți de activitatea lor. Au readus la viață ziarul fațional central al emigranților, *Social-Democrat*, și puteau să-și tipărească propriile articole fără să apeleze la alții. *Social-Democrat* putea ajunge apoi prin curieri în Rusia. A fost concepută și o publicație de teorie marxistă, în colaborare cu un grup de tineri scriitori ruși conduși de Nikolai Buharin și Gheorghi Peatakov, cu sediul

la Baugy-sur-Clarens, în suburbiile orașului elvețian Montreux.

Totuși, aceste succese erau mărunte în comparație cu dificultățile întâmpinate de Lenin. Pe lângă faptul că transmiterea corespondenței între Rusia și Elveția dura săptămâni întregi, contactele lui în Rusia erau cele mai puține de când emigrase prima oară, în 1900. În agenda cu contacte politice secrete păstrată de Nadejda Konstantinovna se găseau numai 26 de persoane care nu locuiau în străinătate, ci în Imperiul Rus, iar 16 dintre acestea nu mai erau active la sfârșitul lui 1916. Ohrana rărise cu succes rândurile și așa subșiri ale facțiunii. Dintre cele zece adrese încă operative în timpul războiului, doar trei erau din afara Petrogradului, Moscovei și exilului siberian¹⁹. Nadejda Konstantinovna începea să fie cuprinsă de disperare. „Avem nevoie de contacte directe cu alte orașe”, scria ea²⁰. Însă în van. Majoritatea corespondenței – de fapt, practic toată – trebuia să fie preluată de Șleapnikov și Anna Ulianova ca să ajungă la restul facțiunii eterogene. Iar Șleapnikov trebuia să tot meargă la Aleksandra Kollontai, la Oslo, pentru a prelua ceea ce scria Lenin. Era un sistem fragil cu care să încerci să faci o revoluție în Rusia.

1915-1916

În ianuarie 1917, la o întrunire a tinerilor socialiști elvețieni care a avut loc la Casa Poporului (Volkshaus) din Zürich, Lenin a ținut cel mai pesimist discurs al său¹:

Noi, cei bătrâni, poate că nu vom apuca bătăliile hotărâtoare ale acestei viitoare revoluții. Dar cred că pot să-mi afirm cu toată certitudinea speranța că tineretul care desfășoară o activitate atât de frumoasă în cadrul mișcării socialiste din Elveția și din întreaga lume va avea fericirea nu numai să lupte, ci și să învingă în viitoarea revoluție proletară.

Iminența revoluției în Europa fusese premisa lui Lenin încă din anii 1890. Acum spunea că exista posibilitatea ca el să n-o mai prindă.

Înainte de război, de fiecare dată când era indispus, Lenin nu se îngrija cu privire la revoluția socialistă europeană, ci la politicile facționale interne. Se destăinuia într-o scrisoare trimisă Inesei Armand:

Ah, cum acele „mici aspecte ale problemei” sunt doar contrafaceri ale problemei reale, surrogate ale problemei, un real obstacol în calea problemei, în sensul că văd agitația, deranjul, micile aspecte – și cum eu sunt inextricabil și veșnic legat de ele!! E un semn în plus [*sic*. Această frază și următoarea au fost scrise de Lenin în engleză] că sunt leneș și obosit și prost dispus. În general îmi place munca mea, și cu toate astea adesea o urăsc.

Lenin nu-și făcea griji din pricina criticilor aduse de persoane care nu erau marxiste, însă îl deprimeau disputele dintre bolșevici din perioada războiului. Devenise atât de țăfnos, încât nu mai avea încredere în sine ca să vorbească în public. După Anul Nou 1917, într-o scrisoare privată, spunea: „*Nu aș vrea să merg la Geneva: (1) nu mă simt bine, nu stau deloc bine cu nervii. Mi-e teamă să țin prelegeri; (2) am o obligație aici pe 22 ianuarie și trebuie să mă pregătesc pentru un discurs în germană. Din cauza asta nu promit că voi veni*”².

Lenin nu mai avea parte nici de confortul cu care se obișnuise. Odată cu moartea mamei sale, pe 14 iulie 1916, a dispărut și pensia pe care ea o împărțea cu copiii ei când aceștia dădeau de greu. Vistieria facțiunii bolșevice se golise și ea. Bolșevicii nu mai acționau public în Rusia, iar *Pravda* fusese închisă de guvernul imperial. Numărul susținătorilor bolșevici activi scăzuse drastic și, oricum, cei mai mulți dintre ei nu mai împărtășeau opiniile lui Lenin. Anna Ilinicina, lucrând pentru Biroul Rus al Comitetului Central, făcea ce putea și-i cerea să-i declare care erau nevoile lui lunare³. Bani care veneau de la Petrograd nu erau niciodată suficienți. Trebuiau găsite alte surse de venit. Lenin și Nadia încercau să obțină contracte ca autori independenți; problema era că scriau în rusă și trebuiau să găsească editori care să-i publice în îndepărtata Rusie aflată în război. Cu toate acestea, Nadia lucra la proiectul unei *Enciclopedii pedagogice* care nu se adresa numai

activiștilor marxiști, iar Lenin căuta și el să scrie articole pentru bani. Pentru amândoi era o sarcină dificilă.

Făceau economii mâncând carne de cal în loc de vită și pui. Nu-și cumpărau haine noi, chiar dacă Lenin, de obicei excesiv de preocupat să arate bine, începea să pară neglijent în costumele lui vechi și bocanci. În februarie 1916 au căutat o locuință cu o chirie mai ieftină pe Spiegelgasse, nr. 14, în Zürich, unde cizmarul Titus Kammerer le-a subînchiriat camere⁴. Spiegelgasse era o stradă curată, cu verdeață; aici, la numărul 12, dramaturgul german Georg Büchner scrisese, cu optzeci de ani înainte, piesa *Woyzeck*. Însă Lenin și Nadia mai degrabă se autocompătimeau. Alături de locuința lor se afla magazinul lui Herr Ruff, măcelar care făcea cârnați⁵. Lenin, care evita produsele grase din cauza stomacului său sensibil, era dezgustat de miros și a renunțat la obiceiul de a-și aerisi camera chiar și pe vreme rece. Ferestrele erau ținute mereu închise⁶.

Totuși, cei doi Ulianovi se simțeau bine în compania celorlalți locatari. Printre aceștia erau și familia unui militar neamț, un bărbat italian și un cuplu de actori austrieci care aveau o pisică roșcată frumoasă. Soția lui Kammerer, Luisa, îl fascina pe Lenin, care admira și împărtășea convingerea acesteia că soldații ar trebui să întoarcă armele împotriva propriilor guverne. De asemenea, Luisa a învățat-o pe Nadia câteva trucuri pentru a cumpăra alimente la prețuri mai mici și a le găti repede. Nadia însă a întrecut măsura, ducându-se să cumpere carne și în una

dintre cele două zile ale săptămânii când guvernul elvețian le ceruse cetățenilor să nu cumpere din cauza penuriei de provizii în vreme de război. Nu se știe dacă Nadia pur și simplu a făcut o greșeală sau a ignorat recomandările, dar, la întoarcere, a întrebat-o pe Frau Kammerer cum puteau să se asigure autoritățile federale elvețiene că le era respectată cerința. Trimiteau anchetatori să facă percheziții în casele oamenilor? Frau Kammerer a râs, spunând că numai cei din clasa de mijloc ar refuza să dea dovadă de spirit civic. Clasa muncitoare, a exclamat ea, era foarte diferită. Apoi, pentru a o liniști pe Nadia, a adăugat că cerința „nu se aplica străinilor”⁷.

Lenin îi admira pe Kammereri, considerându-i proletari exemplari, ignorând că nu erau muncitori, ci „mic-burghezi” care aveau un magazin și subînchiriau apartamente. În realitate, erau niște mici capitaliști, dar Lenin vedea și auzea numai ce voia. Găsind o familie care împărtășea multe dintre ideile sale politice, Lenin s-a convins singur că aceasta aparținea unei clase sociale cu care el era de acord: proletariatul. Respectul Kammererilor pentru bunul public îi întărea supozițiile de bază. În 1917, Lenin avea să pună accentul pe nevoia ca statul și muncitorii „să verifice și să supravegheze” îndeplinirea obiectivelor revoluționare. Ideile pentru Revoluția din Octombrie proveneau din multe surse. O mare parte fuseseră preluate din scrierile voluminoase ale lui Marx. Fără să știe, Frau Luisa Kammerer mai consolida și ea una-două.

Astfel, Lenin s-a simțit susținut în credința lui marxistă. „Știa”, prin intermediul lui Marx și Engels, că viitorul avea să aducă o etapă finală și minunată în istoria lumii. Viața sa avea un scop. Lenin se sprijinea de „o stâncă” de atitudini și premise pe care putea să construiască aproape orice teorie politică și economică dorea. Susținea deschis că marxismul avea o logică ușor de identificat ce permitea dezvoltarea unei singure politici pentru orice situație. Însă nu era decât o viclenie. Ce voia cu adevărat să spună era că singura versiune autentică a marxismului era propria lui versiune. Credea cu tărie lucrul acesta, chiar dacă versiunea sa de marxism și, într-o și mai mare măsură, politicile sale practice s-au schimbat mult în îndelungata lui carieră. Crezul său a supraviețuit numeroșilor ani petrecuți în emigrație. În perioada Marelui Război, puțini dintre marxiștii anilor 1880 mai trăiau și erau activi. Lenin era unul dintre ei, iar încrederea pe care o avea în forțele proprii era de așa natură încât nu simțea că ar trebui să se îndoiască de felul în care acționa ca politician. Și astfel, de fiecare dată când situația părea sumbră – în interiorul facțiunii, în mișcarea socialistă internațională, în familie, în căsnicia sa, chiar și în ceea ce privește sănătatea fizică și mentală –, putea să facă ceva în acest sens: putea să se gândească la viitorul luminos.

Simțea că Istoria era de partea sa. Sau poate mai curând se gândea că el era de partea Istoriei. Episoadele depresive ale lui Lenin erau severe, dar trecătoare. Nu avea nici cea mai mică îndoială că în cele din urmă se va

produce o revoluție socialistă europeană, cu sau fără el. În pofida îngrijorărilor exprimate în discursul său adresat tinerilor socialiști elvețieni, era tot mai încrezător că nu va trece mult timp până la izbucnirea revoluției. Aproape pe toată durata războiului a prorocit pretutindeni o explozie revoluționară generală. Aceasta reprezenta, într-adevăr, mărul discordiei între el și foarte mulți autori socialiști. Kautsky, Martov și alții refuzau să accepte că Lenin avea dreptate când susținea că era ușor să implici clasa muncitoare din țările Europei în activități revoluționare îndreptate împotriva guvernelor naționale. De asemenea, nu credeau că era înțelept să te concentrezi asupra scindării mișcării socialiste la nivelul fiecărei țări. Cum ar putea socialiștii să conducă o clasă muncitoare europeană unită dacă ei înșiși erau divizați? – întrebau ei. Alți critici ai lui Lenin, în special Plehanov, au mers chiar mai departe, sugerând că majoritatea muncitorilor germani erau atât de patrioți încât, în eventualitatea unei înfrângeri militare a Germaniei în fața Rusiei, aveau să renunțe la respectarea principiilor „internaționaliste” ale Internaționalei a Doua.

Celor câteva persoane care încă îi urmăreau activitățile profesionale, Lenin li se părea un gânditor utopic, certăreț și puțin sărit de pe fix. Asta însă nu-l deranja. El continua să susțină că monarhia Romanovilor era o victimă probabilă a războiului. Repeta întruna că Nicolae al II-lea le făcuse bolșevicilor o favoare prin implicarea într-un conflict armat cu Germania. Revoluția în Rusia era iminentă. Lenin argumenta că înlăturarea țarismului nu numai că era

dezirabilă în sine, ci constituia și una dintre precondițiile pentru revoluțiile din restul Europei. După el, țarismul era „de o mie de ori mai rău decât kaizerismul [german]”⁸. Regimul de la Petrograd era, după cum se spune, atât de puternic și de reacționar, încât înlăturarea sa era crucială pentru ca socialiștii să poată face revoluții și altundeva în Europa. Lenin descria situația astfel: „Revoluția burghezo-democratică din Rusia nu mai este pur și simplu prologul, ci o parte inseparabilă, integrantă a revoluției socialiste din Occident”⁹.

În anii războiului, se străduia să vină cu idei strategice pentru comprimarea calendarului revoluției. Ultima dată făcuse asta în 1905, iar acum se întreba din nou dacă bolșevicii nu greșeau acceptând ideea că socialismul trebuia introdus în orice țară în două etape. Conform marxismului tradițional al vremii, mai întâi trebuia să aibă loc o „revoluție burghezo-democratică”, revoluție care ar fi consolidat democrația și capitalismul, și doar ulterior ar fi venit și revoluția socialistă, permițând clasei muncitoare să preia puterea. Lenin a revenit asupra acestei idei în timpul Marelui Război, îndemnând stânga politică marxistă să abandoneze „teoria etapelor”¹⁰. El demonstra astfel că era dispus să ia în considerare posibilitatea de a face o revoluție socialistă fără să fie nevoie de etapa intermediară a unei revoluții burghezo-democratice. Oricum, propria lui versiune privind procesul revoluționar în două etape fusese mereu controversată. Pentru majoritatea oamenilor – cu excepția bolșevicilor –, propunerea lui vizând o „dictatură

revoluționar-democratică provizorie a proletariatului și țărănimii” apăruse drept calea directă către socialism. În 1916, Lenin era cuprins din nou de febra stabilirii strategiei și a agendei revoluționare: marxștii nu trebuiau să rateze nicio ocazie de a prelua și păstra puterea în Petrograd.

Nerăbdarea lui era sporită de felul în care percepea scenariile alternative. Pe de o parte, nu i se părea nerealist ca Rusia să învingă Germania; pe de altă parte, nu elimina nici posibilitatea ca, în condițiile în care armatele rusești continuau să fie înfrânte, Nicolae al II-lea să semneze o pace separată pe frontul de est cu Germania și Austro-Ungaria. Mai mult, dacă Nicolae al II-lea se dovedea prea inflexibil, putea fi dat la o parte de partidele antisocialiste din Duma de Stat. Potrivit lui Lenin, lucrul acesta se putea întâmpla în câteva moduri. Grupurile conservatoare moderate conduse de Aleksandr Gucikov și liberalii lui Pavel Miliukov puteau să formeze o coaliție politică și să-l forțeze cumva pe Nicolae al II-lea să cedeze în fața lor. O altă opțiune putea fi ca Miliukov să încheie o alianță cu social-revoluționarul de dreapta Aleksandr Kerenski. Lenin insista că aceste scenarii puteau și trebuiau să fie devansate prin activitatea revoluționară condusă de bolșevici.

Dar cum ar fi arătat guvernul său socialist? În caietele pe care începuse să le umple cu însemnări în 1916, Lenin aborda și această problemă. Nu o făcea de unul singur. Micul grup de tineri bolșevici din Baugy-sur-Clarens avea propriile sale idei în această privință și era la fel de

nerăbdător să declanșeze revoluția. Nikolai Buharin, în special, nu credea că instituțiile administrative și coercitive ale statelor capitaliste avansate ar trebui pur și simplu preluate și reformate de către socialiști. În schimb, susținea că întreg statul capitalist trebuia distrus. Folosise ca argument în acest sens creșterea extraordinară a puterii statale în țările capitaliste avansate. Aceste state dezvoltaseră metode dure și eficiente de control politic, social și economic, nemaîntâlnite până atunci. Se dovediseră chiar capabile să corupă partidele socialiste și să le folosească pentru menținerea loialității clasei muncitoare. Prin urmare, ar fi fost o naivitate din partea marxiștilor să lase intacte instituțiile statului – administrația, armata și organismele de reglementare economică – odată ce răsturnau *l'ancien régime*. Buharin susținea că aceasta era eroarea fundamentală a lui Karl Kautsky. Socialismul trebuia să construiască statul revoluționar de la zero.

La început, Lenin a catalogat modul de gândire al lui Buharin drept anarhist. Bătrânului nu-i plăcea intruziunea scriitorilor mai tineri și inteligenți în domeniul său de teorie marxistă. Însă treptat și-a schimbat poziția. Buharin identificase o piedică principală în calea instalării unei administrații socialiste; de asemenea, expusese foarte convingător un alt punct slab în ideile lui Kautsky. Buharin însă nu reușise să explice cum ar putea fi instalată o administrație socialistă. Lenin a tot întors chestiunea pe toate părțile și a ajuns la concluzia că răspunsul se afla în

mișcarea muncitorească rusă din 1905. În caietele sale de însemnări, el analiza ideea că sovietele muncitorești puteau fi instrumentul pentru introducerea socialismului. Cu ajutorul lui Buharin, Lenin ajunsese într-o poziție care urma să aibă un impact hotărâtor asupra evenimentelor ulterioare. Semințele strategiei pentru Revoluția din Octombrie 1917 germinau în Elveția încă dinaintea căderii monarhiei Romanovilor. Lenin încă nu era foarte sigur pe el. Avea nevoie de timp pentru a-și dezvolta ideile, dar nu se abătea de la ele, chiar dacă încă nu aveau forma definitivă.

Nici Lenin, nici Buharin nu erau primii bolșevici care încercau să afle în detaliu cum putea fi eradicat „statul burghez” în modul cel mai eficient posibil. Înainte de Marele Război, rivalul său, Aleksandr Bogdanov, susținuse că dezvoltarea unei întregi „culturi proletare” constituia precondiția necesară pentru trecerea la socialism. „Cultura burgheză” trebuia eliminată din cauza aderării sale la concepte precum individualismul, absolutismul și autoritarismul. Bogdanov simțea că nicio revoluție socialistă nu putea fi încununată de succes decât dacă era însoțită de o transformare culturală, precum și de una politică și economică.

Chiar și în 1916, Lenin refuza să meargă atât de departe, iar motivele reticenței sale ne spun multe despre tipul său de socialism. Credea în continuare că există ceva numit adevăr absolut și că acest adevăr putea fi descoperit printr-un act intelectual individual de aderare la doctrinele

lui Marx. Bogdanov se situa la polul opus. El voia să încurajeze muncitorii să renunțe la a mai fi călăuziți de intelectuali din clasa de mijloc, să-și formeze propria cultură colectivistă și să exploreze noi forme de experiență socială. Lenin credea și el că era nevoie de progres cultural în rândul clasei muncitoare, însă această nevoie, susținea el, avea o natură mai limitată. Muncitorii trebuiau învățați să citească, să scrie, să socotească și să fie meticuloși. După Lenin, Bogdanov era doar un visător și, ca să facă o revoluție, clasa muncitoare trebuia să aibă abilitățile tehnice pe care numai o „cultură burgheză” le putea oferi. Prin urmare, „statul burghez” era cel care trebuia extirpat, nu „cultura burgheză”. Drept consecință, nu era posibilă nicio reconciliere. Ca întotdeauna, Lenin avea propria sa agendă. Gândea politic. Sovietele, presupunea el, urmau să ofere mijloacele prin care revoluția socialistă avea să fie împiedicată să o ia pe calea compromisului și a trădării, cale pe care deja o apucase cel mai mare partid marxist al Europei, Partidul Social-Democrat German.

Credea la fel de mult ca întotdeauna în justetea marxismului, în partidul de avangardă, în predictibilitatea „dezvoltării istorice”, în virtuțile urbanismului și industrializării, în colapsul inevitabil al capitalismului, în lupta de clasă, în iminența revoluției socialiste europene. Nu șovăia nici când era vorba de necesitatea dictaturii. Nu-l deranja să fie luptătorul singuratic al facțiunii; prefera această poziție oricărei opțiuni care ar fi presupus un compromis cu credințele sale profunde. Nu se abătea nici

de la stilul său polemic. Susținea încontinuu că tot ce făcea era să apere și să dezvolte preceptele doctrinei marxiste.

Totuși, recunoștea el, Kautsky împărtășise câteva precepte ale acestei doctrine ortodoxe. Kautsky se numărase printre eroii săi. Prin urmare, credea Lenin, trebuie să fi fost ceva greșit în modul în care ajunsese Kautsky la acele precepte. Lenin și-a asumat rolul de a cerceta rădăcinile marxismului lui Kautsky. Investigând în această direcție, a ajuns în mod inevitabil să studieze nu numai kautskyanismul, ci și pe sine. N-a spus asta deschis. De fapt, n-a spus-o nimănui. Rezultatele cercetărilor sale le-a încredințat numai caietelor lui de însemnări și, cu toate că a încercat să scrie un articol filosofic pe acest subiect, nu a avut timp să-l termine înainte ca evenimentele din Rusia să-l facă să părăsească Elveția în 1917. Însă citea cu aviditate la Biblioteca Publică din Berna și în scurt timp a ajuns la o concluzie uluitoare, pe care a formulat-o astfel în caietele sale¹¹:

Aforism: e imposibil să ai o înțelegere completă cu privire la *Das Kapital* al lui Marx și mai ales la primul capitol fără ca mai întâi să fi studiat pe îndelete și să fi înțeles *toată Logica* lui Hegel. Prin urmare, niciun marxist din ultima jumătate de secol nu l-a înțeles complet pe Marx.

Lenin era extrem de mulțumit de sine. Simțea că făcuse ceva care-i pusese la respect pe ceilalți succesori ai lui Marx și Engels. În mod implicit, se considera singurul reprezentant adevărat al tradiției marxiste. Acum putea fi

trasă o linie genealogică directă de la Marx și Engels la Lenin.

Lenin aparținea unei comunități de intelectuali socialiști în care lauda de sine era considerată de foarte prost gust; drept urmare, nu și-a folosit aforismul în public. Cu toate astea, l-a tratat cu seriozitate. Studiul filosofic intens îl recompensase cu o nouă înțelegere a marxismului. Selecta anumite texte de Marx și Engels, în special *Tezele despre Feuerbach* ale lui Marx. L-a studiat însă și pe Hegel, care influențase formarea ideologiei lui Marx și Engels. Vasta *Istoria filosofiei* a lui Hegel s-a bucurat de o atenție deosebită din partea sa. Feuerbach era și el printre cei care i-au atras atenția.

Nu s-a oprit însă aici. A continuat cu operele lui Aristotel. Pentru prima dată din adolescență găsea prilejul de a căuta semnificații în moștenirea Antichității clasice pe care o studiasse în perioada gimnaziului la Simbirsk. Până atunci, se limitase la maxime și fraze pe care și le amintea din tinerețe. În timpul Marelui Război, a vrut să extragă argumente intelectuale de o mai mare profunzime din filosofia greacă antică. Cercetătorii marxiști știuseră în principiu dintotdeauna despre influența lui Hegel asupra lui Marx, iar Hegel făcuse referiri directe la Aristotel ca la precursorul său în multe aspecte fundamentale ale epistemologiei și ontologiei. Motive suficiente pentru ca Lenin să se întoarcă să exploreze opera lui Aristotel. A trebuit să o ia de la zero, din moment ce Aristotel nu fusese inclus printre autorii studiați în programa școlară de la

gimnaziu. Dacă Lenin ar fi știut mai multe despre alte influențe intelectuale ale lui Marx (lucru care nu era posibil la începutul secolului), poate că ar fi fost atras de operele filosofilor presocratici. Marx scrisese o disertație strălucită despre unul dintre aceștia, Heraclit, în timpul studiilor sale postuniversitare. În orice caz, Lenin a descoperit destule lucruri interesante la Aristotel.

Demersul nu a fost ușor. Discursul dens în germană al lui Hegel din *Istoria filosofiei* cerea multă muncă, dar *Metafizica* lui Aristotel era și mai solicitantă, din moment ce Lenin nu mai studiase greaca din vremea gimnaziului și se folosea de o ediție bilingvă, în germană și greacă. Educația primită îi dezvoltase abilitatea de a înțelege foarte repede orice text. Putea vorbi în germană și franceză (iar în engleză mai puțin bine) și citea cu multă ușurință. Nu prea avea concurență când era vorba să deschidă o carte și s-o răsfoiască pentru a extrage rapid informații.

Revenind la clasici, Lenin căuta argumente pentru sine ca teoretician marxist. La un nivel mai general – și mai puțin conștient –, dorea să-și examineze și să-și consolideze baza intelectuală. Fusesse crescut nu doar ca rus, ci și ca european. Fusesse modelat de părinții și profesorii săi care credeau în Știință, Educație și Progres. În acel mediu cultural, se considera că marii scriitori ai Atenei și Romei se numărau printre cei cărora li se datora progresul umanității. Clasicii antici se aflau la originea civilizației europene și erau o resursă de revigorare intelectuală neprețuită. Marxismul lui Lenin îl descuraja să folosească

termeni precum „civilizație” într-un context pozitiv – cu excepția momentelor de neatenție –, pentru că Marx propovăduise că toate societățile „civilizate” din istorie fuseseră caracterizate de exploatare și opresiune. Dar, dincolo de aparența ideologiei sale, Lenin era europeanul tipic al clasei de mijloc de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Viața bună era cea europeană. Civilizația era europeană. Restul lumii trebuia europenizat, cum se întâmplase în trecutul recent cu Statele Unite. Când voia să se refere pe scurt la oameni care încă nu dobândiseră un nivel ridicat de cultură, îi numea nonșalant „hotentoti”. Lenin nu era lipsit de prejudecățile caracteristice unui membru privilegiat și educat al unei națiuni imperiale.

Așadar, ce-a descoperit la Aristotel? Limbajul neșlefuit din caietele de însemnări este dovada entuziasmului său. În principal, renunța la părți consistente din epistemologia cărții sale din 1908, *Materialism și empiriocriticism*. Nu era onest în această privință. Înainte, când critica expuneri marxiste, îi viza pe Kautsky și pe alți marxiști de primă importanță, însă nu pe sine. De fapt, propria sa teorie a cunoașterii fusese mai rudimentară decât oricare alta oferită de vreun teoretician marxist de frunte. În *Materialism și empiriocriticism*, Lenin sugerase că mintea umană e ca un aparat de fotografiat și că „realitatea externă” e întotdeauna înregistrată și redată cu acuratețe de procesele minții, similare cu cele ale unei camere foto. Nu prea mai susținea asta în notițele din timpul Marelui Război¹²:

Cogniția este reflectarea naturii de către om. Însă nu e o reflexie simplă, nemijlocită și completă, ci un proces de abstractizare, de formare sau elaborare de concepte, legi etc.; iar aceste concepte, legi etc. (gândirea, știința = „ideea logică”) conțin de asemenea, într-o manieră condiționată, aproximativă, schema universală a unei naturi în permanentă mișcare și dezvoltare.

Afirmația aceasta ar fi fost de neconceput în oricare dintre scrierile sale de dinainte de 1914.

Lenin găsisse în sfârșit o explicație logică pentru maniera riscantă și experimentală de a face politică prin care se evidențiasse. Înainte, pretinsese că politicile sale aveau la bază principii științifice predeterminate. Acum susținea că „practica” era singurul test veritabil pentru a dovedi dacă o politică era bună sau nu. Flexibilitatea era primordială. Ideile trebuiau să fie „cioplite, mărunțite, maleabile, mobile, relative, corelate, unite în contrarii pentru a putea cuprinde lumea”. Acesta, pretindea el, era adevărul prezent în filosofia lui Aristotel, Hegel și Marx. Nimic nu era permanent sau absolut definitiv. Totul era interactiv: era în natura relațiilor materiale și sociale ca factori contradictorii – în virtutea acestui proces „dialectic” – să producă rezultate complexe, variabile. Politica implica experimentarea, iar marxiștii trebuiau să accepte că aceasta presupunea „salturi”, „frâne” și „întreruperi ale gradualității”. Toate acestea reprezentau pentru Lenin antidotul filosofic la ideile lui Kautsky.

Plăcerea pe care o simțea ajungând la un asemenea rezultat ne sugerează că nu studiase epistemologia și ontologia lipsit de prejudecăți. Cercetările sale de la Biblioteca Publică din Berna nu fuseseră inițiate din pură curiozitate intelectuală; Lenin îi devora pe Hegel, Feuerbach și Aristotel cu un scop precis. Dacă rezultatul cercetării sale ar fi fost în acord cu poziția lui Kautsky, pur și simplu ar fi căutat sprijin la alți autori. Fapt evident încă din lucrările sale de economie din anii 1890, Lenin era un cititor cu o misiune politică. Merită să subliniem încă un aspect, și anume că nu reușea nici măcar să se apropie de o perspectivă filosofică coerentă. Caietele sale de notițe erau pline de contradicții. Deși susținea natura „condiționată, aproximativă” a cunoașterii, încă mai credea în posibilitatea atingerii unui adevăr absolut și în existența independentă a lumii exterioare. Păreau însemnările parțiale ale cuiva care nu ar fi promovat examenul de filosofie din anul întâi. Erau pline de ambiguități. Erau, de asemenea, meschine: lui Lenin nu-i stătea în fire să admită că, în fond, își schimbase părerea cu privire la unele dintre criticile fundamentale pe care i le adusese lui Bogdanov în 1908. Foarte rar se întâmpla să-și recunoască greșeala.

Totuși, se pregătise intelectual pentru genul de proces revoluționar care s-a produs în 1917. Chiar și în 1905 schimbase tactica după bunul său plac. Însă acum avea un motiv. După părerea lui, ruperea legăturilor cu orice marxist din Europa care-l irita era justificată. Faptul a devenit evident atunci când socialiștii de extremă stângă

care se opuneau propriilor guverne în timpul războiului au început să-și coordoneze activitățile. Lenin a vrut să preia coordonarea, însă nu era el lumina călăuzitoare a acestor demersuri, ceea ce, într-adevăr, constituia o parte a problemei: socialistul elvețian Robert Grimm și italianul Odino Morgari susținuseră de ceva vreme organizarea unei întâlniri internaționale a socialiștilor care doreau să pună capăt războiului. Un rol important îl jucase și Iuli Martov. Toți erau îngroziți de maniera în care tovarășii lor socialiști renunțaseră să înfrunte guvernele pe durata războiului. Obiectivul era, susțineau ei, încetarea luptelor. În viziunea lor, izbucnirea războiului avea mai multe cauze. În numeroasele broșuri scrise pe această temă, invocau factori personali, dinastici, diplomatici, economici și imperiali; și nu puțini dintre ei erau pur și simplu pacifiști. Lenin, susținător al „războiului civil european”, făcea notă discordantă.

Cel puțin însă erau cu toții de acord că niciuna dintre coalițiile militare nu era lipsită de partea ei de vină. Toți cei pe care Grimm i-a contactat credeau că Antanta și Puterile Centrale erau deopotrivă de rele. Soluția, susțineau ei, trebuia să plece de la principii internaționaliste. Victoria militară a uneia sau alteia dintre alianțe avea să presupună anexări teritoriale și despăgubiri de război. Va fi triumful unui tip de imperialism asupra altuia. Nu avea să fie o pace care să merite acest nume. Prin urmare, Lenin a putut să accepte invitația lui Grimm de a i se alătura în satul elvețian Zimmerwald pentru a participa la o conferință a

socialiștilor de extremă stângă din țările europene combatante care se pronunțau împotriva războiului.

Lenin a muncit din greu pentru a dezvolta argumentele prin care să-și consolideze poziția politică. Drept urmare, a studiat economia capitalistă globală, caietele sale de însemnări conținând trimiteri la 148 de cărți și 232 de articole. Își exprimase deja susținerea față de cartea lui Buharin pe această temă, însă voia să prezinte lucrurile în felul său. Fără s-o spună public, credea că Buharin exagerase afirmând că dezvoltarea capitalistă nu reprezenta o problemă și considera că era într-un totuș greșit să prezici că în cele din urmă capitalismul va forma un „trust economic mondial”. Era convins că Buharin uitase de axioma marxistă conform căreia economiile capitaliste erau intrinsec instabile și incapabile de cooperare armonioasă între ele. Rezultatul acestor studii a fost o carte, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, iar Lenin a rugat-o pe sora sa Anna să se ocupe de publicarea ei legală la Petrograd. Anna a acceptat și a obținut un contract de publicare pentru el, însă a făcut o observație judicioasă privind remarcile răutăcioase la adresa lui Kautsky ce se găseau din plin în manuscris. Le-a eliminat din proprie inițiativă, cu scopul de a face cartea mai atractivă pentru editori. Lenin fie accepta demersul ei, fie renunța la contract. De data asta, deși fără tragere de inimă, a cedat, iar apariția cărții a fost stabilită pentru 1917; faptul că nu a apărut sub regimul țarist se datorează exclusiv izbucnirii Revoluției din Februarie.

Exista deja multă literatură marxistă pe tema imperialismului. Karl Radek, Rosa Luxemburg, I.I. Skvortov-Stepanov, Nikolai Buharin și însuși Karl Kautsky scriseseră pe acest subiect pornind de la ideile lui Rudolph Hilferding. Cu toții erau de părere că sistemul capitalist intrase într-o perioadă solidă de dominație prin „capital financiar” și că economiile naționale erau forțate de însăși natura capitalismului să intre în rivalități economice care le făceau să caute piețe externe, să acapareze colonii și să se lupte cu alte puteri imperiale pentru coloniile acestora. Lenin a fost și el influențat de aceste scrieri. La fel ca Hilferding, era impresionat de eficiența economiei de război a Germaniei. În perioada războiului, cadrul menit să reglementeze producția și consumul era cunoscut în mod ironic drept *Kriegssozialismus* („socialism de război”), despre care Hilferding credea că putea fi valorificat de către socialiști. El susținea că gradul înalt de coordonare în interiorul economiei capitaliste reprezenta una dintre condițiile pentru o revoluție socială totală. Dincolo de acest punct, viziunea lui Lenin era complet diferită de cea a lui Hilferding. În vreme ce Hilferding era de părere că o revoluție violentă putea și trebuia să fie evitată, Lenin nu întrezărea altă cale de a face o revoluție. „E necesar ca *noi înșine* să preluăm *puterea* mai întâi, și nu să tot discutăm fără rost despre «putere»”, scria el¹³.

Hilferding și Kautsky sugeraseră posibilitatea ca țările capitaliste să-și rezolve în cele din urmă disputele politice în așa fel încât să-și poată exploata coloniile în comun.

Lenin era oripilat de o asemenea perspectivă. Să susții un astfel de plan însemna să accepți că sistemul capitalist putea supraviețui la nesfârșit. Lenin, dimpotrivă, insista că imperiile vor ajunge inevitabil la ciocniri și făcea o clasificare a statelor imperialiste în ordinea dezvoltării economice. Statele Unite ale Americii erau pe primul loc. Urmau Germania și Japonia, apoi Marea Britanie și Franța. Portugalia era ultima dintre puterile imperiale, fiind doar cu puțin în fața Rusiei. Această lume a imperialismelor nu avea să se liniștească la sfârșitul Marelui Război. Potrivit lui Lenin, fie avea să înceapă revoluția socialistă, fie urmau să aibă loc alte războaie până când avea să vină și revoluția. Lenin voia să demonstreze că orice speranță de aplanare a conflictului din sânul capitalismului mondial era iluzorie. Revoluția era unica soluție.

Și astfel ajungem la mișcarea socialistă internațională organizată de Morgari și Grimm la care a participat și Lenin. Au fost ținute două conferințe minore în Alpi. Prima a avut loc în satul de vacanță Zimmerwald, în munții din vecinătatea Bernei, în septembrie 1915; a doua s-a desfășurat la Kiental, în aceeași zonă, în aprilie 1916. La ambele conferințe participarea a fost redusă. Troțki remarca faptul că, la jumătate de secol după înființarea Primei Internaționale Socialiste a lui Marx, încă puteai să-i pui pe toți internaționaliștii Europei în patru șarabane¹⁴.

Dacă toți ceilalți regretau numărul mic de delegați, Lenin, în schimb, era încântat: cu cât numărul era mai mic, cu atât mai mare avea să fie procentul celor care

susțineau politici apropiate de ale sale. Cu toate astea, era furios din cauza invitațiilor trimise lui Karl Kautsky și Hugo Haase, care refuzau să se disocieze public de Partidul Social-Democrat German, și a fost și mai iritat când Haase a promis că vine. La început, Lenin l-a lăsat pe Zinoviev să negocieze cu delegații din alte țări care împărtășeau opinii similare. Însă nu avea încredere deplină nici în Zinoviev și a discutat personal cu Karl Radek, evreul polonez care cândva fusese membru al Partidului Social-Democrat German. Radek nu era ușor de ademenit. Lenin a trebuit să renunțe la opinia că socialiștii ar trebui să pledeze pentru înfrângerea armată a guvernelor din țările lor. De asemenea, a fost nevoit să înceteze să mai solicite desprinderea definitivă de partidele socialiste oficiale care votaseră aprobarea fondurilor de război pentru guvernele lor. Abordarea mai chibzuită a lui Radek a avut câștig de cauză. Cunoștea trecutul lui Lenin și era hotărât să nu transforme conferința de la Zimmerwald într-o adunare a doctrinarismului polemic. Totuși, grupul de delegați alcătuit de Radek și Lenin nu a trecut niciodată de opt persoane, cu Radek și Lenin cu tot.

Ajungând la o înțelegere cu Radek, Lenin a hotărât să fie un bun coleg și să nu dea cu oiștea-n gard (sau, mai bine spus, cu șarabana). O singură dată a creat probleme, atunci când Georg Lebedour a criticat apelul lui Radek la organizarea unor demonstrații de stradă. Lenin a strigat: „Mișcarea germană se află în fața unei decizii. Dacă suntem într-adevăr în pragul unei epoci revoluționare în care

masele vor merge la lupta revoluționară, trebuie să precizăm care sunt mijloacele necesare pentru această luptă”¹⁵. Erau cuvintele unui partizan și ale unui logician. Conferința de la Zimmerwald trebuia să spună acele lucruri pe care mulți delegați îngrijorați de primirea de care ar fi putut avea parte acasă doreau să le evite. Totuși, vorbitorii stângiști au primit parțial ceea ce-și doreau. Conferința a decretat că războiul mondial fusese declanșat și prelungit de rivalitățile „imperialiste”. A blamat partidele socialiste care votaseră în favoarea finanțării războiului (fără să le numească direct) și a stabilit că ostilitățile militare puteau fi încheiate numai prin implicarea în „ireconciliabila luptă de clasă proletară”¹⁶.

Însă cei mai câștigați de pe urma conferinței au fost organizatorii, în special Robert Grimm. Și pe bună dreptate. În decembrie 1915, întors din Elveția, Hugo Haase era liderul unei facțiuni de deputați social-democrați germani din Reichstag care critica deschis finanțarea războiului. Haase și Kautsky au lansat un apel către socialiștii de pretutindeni să facă presiuni asupra propriilor guverne în vederea negocierii unei „păci fără anexări”. Aceasta ar fi dovada, argumenta Grimm împotriva lui Lenin, că persuasiunea ar putea avea un efect pozitiv. Se aștepta ca același climat de înțelegere să domine și următoarea conferință, cea de la Kiental, de pe 26 aprilie 1916.

Totuși, Grimm a fost dezamăgit. Conferința de la Kiental, la care au participat patruzeci de delegați, s-a desfășurat cu multă zarvă și tensiuni chiar de la început.

Mandatele unor delegați au fost contestate. Delegațiile se confruntau cu dispute interne. Câțiva dintre delegații invitați au găsit motive să nu participe: Haase și Kautsky erau deranjați în special de faptul că la conferința de la Zimmerwald se înființase o Comisie Socialistă Internațională. Pentru ei, aceasta reprezenta o încălcare a drepturilor Biroului Socialist Internațional și își susțineau punctul de vedere chiar dacă Biroul abia dacă funcționase în perioada războiului. Bineînțeles, Lenin a fost încântat de absența lor, convins fiind că, de fapt, Kautsky era întruparea trădării politice. Kautsky, susținea Lenin, era o *Mädchen für Alle* – o prostituată politică în stare să se culce cu oricine din spațiul public numai ca să evite un conflict cu guvernul german. Lenin ajunsese la această concluzie în august 1914 și nu avea de gând să-și schimbe părerea. Renegarea lui Kautsky devenise un ingredient nelipsit nu numai în politica sa, ci și în viața sa afectivă. Ultimul lucru pe care și l-ar fi dorit Lenin era ca acesta să aibă șansa de a-și recăpăta influența doctrinală asupra marxismului european.

La Kiental, Lenin n-a avut mai mult succes decât la Zimmerwald. Problema era că numărul delegaților de extremă stângă (care acum își spuneau Stânga de la Zimmerwald) era mic și toți îl priveau pe Lenin cu suspiciune. Totuși, a avut și unele motive de bucurie. Conferința de la Kiental a condamnat pacifismul, deși mulți dintre delegați voiau ca războiul să se încheie cu orice preț; de asemenea, a cerut „acțiuni viguroase în vederea

eradicării clasei capitaliste”. Cerința aceasta se apropia de ideea lui Lenin că revoluția era calea către încetarea războiului și, la sfârșitul lucrărilor, era mai fericit decât își imaginase că avea să fie.

Avea noroc că marxiștii germani pe care îi critica pentru că și-au susținut guvernul nu știau că el însuși avea unele legături neobișnuite cu același guvern. La început, fusese vorba numai despre expedierea de literatură politică bolșevicilor din lagărele germane de prizonieri de război. Un loc de frunte printre aceștia îl ocupa nimeni altul decât Roman Malinovski, care se înrolase în forțele imperiale ruse și fusese luat prizonier. Lenin, care încă refuza să creadă că Malinovski colaborase cu Ohrana, distribuia propagandă bolșevică printre prizonierii de război ruși prin intermediul prelegerilor susținute de Malinovski¹⁷. Aceasta se întâmpla cu acordul înaltului comandament german, din moment ce Lenin susținea înfrângerea Rusiei. Baronul Gisbert von Romberg, consulul german de la Berna, fusese pus la curent cu activitățile lui Lenin de către un naționalist estonian, Aleksander Kesküla, care dorea și el înlăturarea Romanovilor. Un alt consilier al nemților era Alexander Helphand-Parvus, care influențase modul de gândire al lui Lev Troțki în 1905. Parvus era stângist și un critic dur al Partidului Social-Democrat German; de asemenea, era un om de afaceri prosper, ale cărui afaceri dubioase în Peninsula Scandinavă, în Balcani și în Turcia implicaseră și niște comisioane în numele guvernului german. Unul dintre colaboratorii lui Lenin, Jakub Hanecki, era angajat

al lui Parvus la Stockholm. Deși Lenin s-a întâlnit rareori direct cu Kesküla și Parvus, există dovezi indirecte că germanii i-au finanțat pe bolșevici ca urmare a acestor legături.

Lenin încerca astfel să alimenteze „revoluția socialistă europeană” obținând finanțări secrete de la oameni pe care în public îi numea imperialiști germani. Pentru el, această relație era perfect logică. Scopul său era să obțină răsturnarea capitalismului, iar singurul criteriu pentru orice acțiune era dacă prin aceasta se susținea sau nu cauza revoluției. Răspândirea ideilor bolșevice în Rusia și în lagărele nemțești se încadra în prima categorie. Singura problemă era că manevrele sale trebuiau să rămână strict confidențiale. Într-adevăr, chiar și cea mai mică scurgere de informații în acest sens ar fi însemnat sfârșitul carierei sale politice cu doar câteva luni înainte de Revoluția din Februarie 1917 – iar istoria secolului XX ar fi fost cu totul alta.

În restul anului 1916 și la începutul anului 1917, Lenin a tot repetat că revoluția era „pregătită”. Era „iminentă”; „se clocea”. Timpul ținea cu cei care rămâneau fideli preceptelor marxiste „ortodoxe” și le puneau în practică prin subminarea guvernelor capitaliste. Lenin nu credea că „revoluția socialistă europeană”, atunci când va începe, va avea loc peste noapte. Sublinia că s-ar putea să existe țări unde capitaliștii vor ține piept asaltului revoluționar. Că s-ar putea să mai fie și un al Doilea Război Mondial și chiar un al Treilea. Ideea aceasta era neobișnuită printre

socialiștii de extremă stângă; nimeni în politica europeană nu îi mai dăduse glas. Lenin însă, deși era un instigator, era extrem de serios în privința revoluției. Simțea până în măduva oaselor că trăia într-o epocă revoluționară. Epocile puteau fi foarte lungi. Puteau implica o succesiune încălcită de evenimente. Puteau include și regres, și progres. Lenin se pregătea pentru o luptă de durată. Știa că viitorul, atât pentru el, cât și pentru partidul său, cerea adaptabilitate, receptivitate și rezistență. Rezistență mai mult decât orice. Lenin nu avea nici cea mai mică urmă de îndoială în privința corectitudinii strategiei sale fundamentale.

Fermitatea cu care își urmărea obiectivul i-a surprins pe cei care nu-i cunoșteau tăria de caracter. La sfârșitul lui 1916, Lenin avea patruzeci și șase de ani. Era un om înzestrat intelectual și cu simț practic, și cu toate acestea impactul său asupra țării sale nu fusese niciodată pe măsura talentului său. Era unul dintre marxiștii ruși de frunte, cunoscut atât în Internaționala a Doua Socialistă în Europa, cât și în birourile Ohranei din Petrograd. Scrisese cărți și broșuri și era un jurnalist prolific. Enciclopediile rusești cuprindeau scurte articole despre el. Însă, în timpul Marelui Război, adepții săi din Imperiul Rus erau pe cale de dispariție. Până și sora sa Anna îi puneă la îndoială judecata politică. Legătura lui cu bolșevicii din comitetele locale rusești era tot mai slabă. Omul care propovăduise revoluția pentru marxiștii din țară și din străinătate era adus în situația de a căuta consolare în Hegel și Aristotel.

Abia dacă s-ar fi găsit în afara cadrului îngust al partidului vreun muncitor rus care măcar să fi auzit de el. Pentru ca un astfel de om să devină conducătorul Rusiei, situația trebuia să se schimbe fundamental. Avea nevoie nu numai de fermitate în urmărirea obiectivului și de talentul său, ci și de noroc. Și a avut noroc în anul următor.

Partea a III-a

Preluarea puterii

Entre nous: dacă mă vor lichida, te rog pe d-ta să publici caietul meu intitulat „Marxismul despre stat” (a rămas la Stockholm). Caietul cu coperta bleumarin, legat. Conține toate citatele din Marx și Engels, precum și din Kautsky în polemica lui cu Pannekoek.

Lenin în vara anului 1917

15

Altă țară

Februarie-aprilie 1917

La sfârșitul lui februarie 1917 s-a produs explozia politică pe care Lenin o prezisese de multă vreme. Petrogradul a fost cuprins de revoluție. Grevele din industrie durau de câteva zile, începând cu revoltele

muncitoarelor din industria textilă. Agitația s-a răspândit cu repeziciune și la uzina metalurgică Putilov, iar poliția s-a dovedit incapabilă să țină situația sub control. Când au fost chemate regimentele de gardă, grupurile de revoluționari din capitală – menșevici, bolșevici și socialiști-revoluționari – au ezitat dacă să organizeze sau nu proteste stradale. La sfârșitul anilor 1915 și 1916, Ohrana înăbușise orice revolte și nu erau semne că de data asta avea să se întâmple altfel.

Însă furia populației era de nestăvilit. Muncitorii erau revoltați din cauza condițiilor tot mai dure din fabrici și a penuriei de alimente. Mai mult, guvernul nu se mai putea baza pe trupele din garnizoanele capitalei pentru a reprima protestele politice. Treptat, revoluționarii își redobândeau încrederea. Protestatarii mărșăluiau pe Nevski Prospekt, în centrul Petrogradului; nimeni nu mai îndrăznea să-i înfrunte. Au apărut ca de nicăieri și liderii celei de-a Patra Dume de Stat, recent prorogată de Nicolae al II-lea; aceștia au înființat un comitet secret și sperau să profite de pe urma evenimentelor înainte de a pierde controlul asupra populației. Nicolae al II-lea nu se afla la Petrograd, ci la cartierul militar din Moghilău, cuprins de panică în urma informațiilor primite. Între timp, menșevicii au reînființat Sovietul din Petrograd, susținând proclamarea unei republici. Partidele socialiste simțeau și ele că momentul revoluției sosise. Împăratul a încercat să abdice în favoarea fiului său bolnav de hemofilie, Alexei, dar n-a fost să fie. La 2 martie, văzând că totul era pierdut, a abdicat mai întâi în

favoarea fiului său, apoi a fratelui său, Mihail. Concesia aceasta nu i-a mulțumit însă pe rebeli, iar puterea a trecut în mâinile liderilor dizolvatei Dume de Stat. Dinastia Romanovilor, care condusesese Rusia din 1613, fusese înlăturată.

Când veștile despre gravitatea situației au ajuns la Zürich, emigranții ruși au fost luați prin surprindere. Deși tulburările din țara lor fuseseră în centrul relatărilor din Petrograd, pentru revoluționarii din străinătate era imposibil de spus dacă sosise și criza finală a țarismului. Lucrurile nu stăteau cu nimic diferit nici pentru Lenin, care aștepta răbdător să vadă ce avea să se întâmple. Tocmai se pregătea să plece la bibliotecă, așa cum obișnuia după prânz, lăsând-o pe Nadia să strângă masa și să spele vasele¹.

La locuința de pe Spiegelgasse nr. 14 a venit valvârtej un tovarăș, M.G. Bronski, care citise în presa elvețiană că Revoluția – Revoluția cu R mare –, mult așteptata Revoluție, glorioasa Revoluție împotriva Romanovilor – era în plină desfășurare. Telegramele sosiseră chiar în dimineața aceea. Bronski era uimit că cei doi încă nu auziseră: „Nu știți nimic?!”. Lenin și Nadia s-au grăbit să ajungă pe partea lacului unde puteau să verifice povestea lui Bronski cu informațiile din ziarele lipite pe panourile de afișaj public. Poate că Bronski exagerase, se gândeau. Emigranții își doreau atât de mult o revoluție, încât nu le venea să creadă că se putea întâmpla. Dar de data asta povestea era adevărată. Atât ziarele elvețiene, cât și

telegramele de la Petrograd transmiteau același mesaj. Uluiți și încântați deopotrivă, Lenin și Nadia și-au citit unul altuia relatările din presă de câteva ori². Nu mai era niciun dubiu: revoluția izbucnise. Acum nu erau doar semne că monarhia se afla sub presiune; monarhia fusese înlăturată. Nicolae al II-lea, al cărui tată nu dăduse dovadă de niciun pic de clemență față de fratele lui Lenin, Aleksandr, și a cărui familie era detestată de Lenin, devenise cetățeanul Romanov.

Au petrecut restul zilei într-un iureș de întâlniri cu ceilalți emigranți din Zürich. Și-au strâns mâinile, s-au felicitat, au cântat imnuri revoluționare – iar lui Lenin îi plăcea nespus să-și exerseze vocea de bariton în astfel de prilejuri. Nadejda Konstantinovna s-a lăsat dusă de valul sărbătoririi în așa măsură, încât ulterior nu și-a amintit mai nimic din cele întâmplate.

Încântat, Lenin voia să contribuie cum putea la coordonarea activităților bolșevicilor din Rusia. Nu o putea face direct: trebuia să trimită mesaje prin Aleksandra Kollontai, aflată la Oslo, care menținea legătura cu Comitetul Central din Petrograd. Pe 3 martie 1917, a scris o telegramă în care sublinia că era necesar ca bolșevicii să nu renunțe la vechile lor sloganuri. Lenin se declara împotriva oricărei schimbări în politica partidului cu privire la război. Socialiștii nu trebuiau să fie de acord sub nicio formă cu „apărarea patriei”. Reunificarea cu menșevicii trebuia respinsă. Bolșevicii aveau nevoie de propriul partid. Obiectivul trebuia să fie „revoluția proletară *internațională*”

și preluarea puterii de către «sovietele de deputați ai muncitorilor»,». Lenin nu uita să menționeze că nu trebuia acceptată nicio înțelegere cu Kautsky³. Telegrama era o directivă politică în toată regula, o provocare adresată Guvernului Provizoriu. Lenin nu avea de gând să accepte dreptul lui Miliukov, Gucikov și Kerenski (despre care prezisese cu un an înainte că vor încerca să formeze o coaliție guvernamentală) de a conduce Rusia. Limbajul folosit era clar insurecțional. Lăsați sovietele să preia puterea! Lăsați revoluția să se extindă dincolo de granițele Rusiei! Lăsați toți socialiștii adevărați să promoveze cauza revoluționară în Europa!

Lenin nu s-a obosit să se consulte cu ceilalți bolșevici emigranți. Mai mult, și-a scris telegrama fără să știe în amănunt ce se petrecea în Rusia. În mod eronat, credea că Nicolae al II-lea plănuia o contrarevoluție, iar obsesia lui cu privire la Kautsky demonstrează că habar nu avea care erau dorințele muncitorilor din Petrograd. Lenin era însă un lider. Oferea îndrumarea de care era capabil, iar Kollontai i-a telegrafiat drept răspuns, solicitând directive noi. Treptat, Lenin și-a clarificat intențiile în mesajele trimise atât ei, cât și Biroului Comitetului Central, chiar dacă nu avea nicio idee despre cum erau receptate în Rusia.

Lenin nu avea de gând să repete greșeala din 1905, când se întorsese în Rusia la câteva luni după ce începuse agitația revoluționară. De data aceasta însă, zona centrală a Europei era cuprinsă de război. Nu putea să ajungă în

Rusia traversând Franța și Marea Nordului fără să aibă permisiunea Antantei, iar aceasta nu avea să-i fie acordată niciodată. Nu era fezabil nici să se ducă în Rusia traversând Mediterana. Turcii erau imprevizibili și exista posibilitatea ca revoluționarilor ruși să nu li se permită tranzitul liber. Așa că trebuia să se gândească la alternative. Cel mai inventiv gând al său a fost să se deghizeze într-un suedez surdo-mut și să ia trenul spre Danemarca, prin Germania, iar de acolo să meargă în Finlanda și, în cele din urmă, să pornească spre Petrograd. Nadia l-a convins să n-o facă, atrăgându-i atenția că în mod sigur avea să vorbească în somn și să-i pomenească pe menșevici, dându-se astfel de gol. Celelalte idei ale sale erau la fel de trăsnete. La un moment dat, de exemplu, a vrut să închirieze un avion – un mijloc de transport nu prea sigur la vremea aceea – pentru a ajunge de partea cealaltă a frontului de est. N-a renunțat la acest gând până când cineva nu i-a spus că niciun aparat de zbor nu putea străbate o asemenea distanță și că, oricum, artileria Puterilor Centrale l-ar fi doborât.

Totuși, alternative rezonabile nu prea existau și, de fapt, numai una merita să fie luată în considerare. Era vorba de o idee a lui Martov, care susținea că socialiștii ruși din Elveția ar trebui să ceară permisiunea guvernului german ca să traverseze Germania în schimbul eliberării de către Guvernul Provizoriu rus a unui număr egal de germani și austrieci reținuți în Rusia. Robert Grimm a negociat în numele rușilor cu consulul german din Berna, Gisbert von

Romberg. În scurt timp, Grimm a obținut un răspuns favorabil de la Berlin. Singura condiție care mai trebuia îndeplinită era aprobarea formală din partea Guvernului Provizoriu, însă problema era că ministrul rus de Externe, Pavel Miliukov, s-a opus. Martov a refuzat să pună planul în aplicare până când Sovietul din Petrograd nu avea să facă presiuni asupra lui Miliukov ca să-și dea acordul.

Lenin însă era de neoprit. Acuzându-l, destul de nedrept, pe Grimm de incompetență, a căutat ajutor la unul dintre adversarii acestuia, un socialist elvețian de extremă stângă, Fritz Platten. Platten a acceptat să meargă la Romberg cu o propunere din partea lui Lenin și Zinoviev. Romberg a obținut imediat aprobarea Ministerului de Externe ca un număr nelimitat de emigranți politici ruși să traverseze Germania cu trenul și ca acest tren să aibă statut extrateritorial pe durata călătoriei; de asemenea, a confirmat că guvernul său nu avea nicio pretenție privind eliberarea la schimb a unor prizonieri de război germani⁴. Lenin era în al nouălea cer și, împreună cu Zinoviev, a început imediat să facă planuri. Spre Rusia urmau să pornească treizeci și două de persoane, iar Lenin și Zinoviev au stabilit ca fiecare să-și plătească cheltuielile de transport, fără niciun fel de sprijin german. Nu s-au limitat la bolșevici. De exemplu, a fost acceptată ca pasager și o membră de frunte a Uniunii Generale a Muncitorilor Evrei, care călătorea împreună cu fiul ei de patru ani, Robert. Conform planului, cei care aveau să facă această călătorie trebuiau să se întâlnească la Zürich, la Hotelul

Zähringerhof, pe 27 martie. De acolo, urmau să ia un tren până la graniță. Lenin punea atât de mult preț pe intervenția lui Platten la Romberg, încât i-a cerut acestuia să fie intermediarul partidului pe toată durata călătoriei. În felul acesta, nu era nevoit să vorbească cu niciun german pe parcursul călătoriei între Elveția și Danemarca.

Nadejda Konstantinovna i-a explicat că el ar trebui să plece înaintea ei. Cum ar putea, întreba ea, să facă totul la timp? Știa că va fi responsabilitatea ei să ambaleze arhiva corespondenței bolșevice, să pună lucrurile în valize, să se ocupe de conturile lor bancare și să stabilească modul în care oamenii vor păstra legătura cu ei în Rusia. De asemenea, era necăjită că trebuia să renunțe la cenușa mamei sale și voia să aștepte până ce o va putea prelua⁵. Lenin însă nici nu a vrut să audă. A insistat ca Nadejda să-l însoțească. Revoluția îi aștepta. Cel mai important era să urce în tren cu bunurile personale esențiale, precum și cu perne și păături pentru a călători în stilul tradițional rusesc. Între timp, călătorii trebuiau să ignore ironiile celorlalți emigranți la adresa lor.

A venit și ziua cea mare. Lenin și restul călătorilor au mers pe jos de la Hotelul Zähringerhof până la gara din Zürich și au călătorit apoi până la Schaffhausen, o localitate de partea elvețiană a graniței. Trenul german îi aștepta deja acolo. După ce au urcat, au călătorit până la punctul vamal aflat în cătunul Thayngen. Acolo le-au fost reținute o parte din alimentele pe care luaseră cu ei, întrucât cantitățile depășeau limita legală; funcționarii

elvețieni le-au dat voie să trimită rudelor și prietenilor ciocolata și zahărul confiscate. După aceea au traversat Alpii și granița până la Gottmadingen, în Germania. Trenul a oprit și s-a dat ordin ca emigranții ruși să fie separați de restul călătorilor și escortați până la o sală de așteptare. După ce s-au prezentat, doi ofițeri germani le-au spus să se separe în două grupuri, bărbați și femei. Emigranții s-au panicat, gândindu-se că bărbaților urma să li se întâmple ceva teribil. În jurul lui Lenin, ca lider bolșevic, s-a format un cerc protector. Însă ofițerii germani le-au explicat că pur și simplu voiau să grăbească completarea formularelor înainte ca trenul să plece din gară⁶. Apoi, emigranții și-au ocupat locurile rezervate în vagoane de clasa a II-a și a III-a, iar trenul a plecat din Gottmadingen în lunga lui călătorie.

Protocolul pentru călătorie fusese stabilit dinainte. Cei doi ofițeri germani fuseseră instruiți să stea în fundul vagonului, în spatele unei linii trasate cu cretă care separa teritoriul „german” de cel „rus”. Trei dintre ușile vagonului erau sigilate, dar a patra, care era lângă cușeta ofițerilor nemți, rămăsese descuiată. Astfel, pasagerii nu erau chiar izolați de lume pe durata călătoriei, iar faimosul „tren sigilat” n-a fost chiar așa. Într-adevăr, puteau vorbi cu oamenii care urcau în tren *en route*. Platten a coborât la Frankfurt ca să cumpere bere și ziare și le-a cerut câtorva soldați să-l ajute să le ducă în tren. Soldaților li s-au alăturat și câțiva angajați ai căilor ferate, iar Radek, care nu se putea stăpâni, s-a simțit ca pe vremuri incitându-i pe

toți să facă revoluție în Germania. Pentru Lenin, mai puțin acceptabil a fost faptul că guvernul german a permis ca la Stuttgart să urce în tren liderul sindical german Wilhelm Janson. Emigranții au avut o scurtă discuție și i-au spus lui Platten să-i comunice lui Janson că nu vor să se întâlnească cu el. Riscaseră deja suficient și nu voiau ca în Rusia să ajungă rapoarte că ar fi stat de vorbă cu cetățeni inamici pe teritoriul inamic⁷.

Toate acestea au sporit tensiunile. Lenin – care nu stătea bine cu nervii nici în momentele de relaxare – era scos din țâțâni de comportamentul tovarășilor săi de călătorie. Lenin și Nadia fuseseră convinși să stea într-un cupeu separat pentru ca el să-și poată vedea de scris. Problema era că în compartimentul de alături se aflau Radek, Grigori Safarov, Olga Ravici (tânăra soție a lui Safarov) și Inessa Armand. Larma pe care o făceau nu mai contenea. Când nu cântau, râdeau de glumele lui Radek. Lenin nu a mai putut răbda și, târziu în noapte, a dat buzna la ei în compartiment și a scos-o afară pe Olga Ravici⁸. Acesta a fost primul caz de nedreptate revoluționară bolșevică din 1917, pentru că nu Olga făcea gălăgie, ci Radek. Însă lui Lenin i-a fost mai ușor să se ia de ea, pentru că era tânără, era femeie și nu avea nici influență politică. Nu e surprinzător că s-a abținut să se atingă de Inessa: ar fi răscolit prea multe sentimente profunde. În orice caz, Lenin depășise limita; ceilalți din compartiment au sărit în apărarea Olgăi, iar el a trebuit să dea înapoi.

Totuși, în privința folosirii toaletei, Lenin n-a mai bătut în retragere. Radek și alți fumători evitau să-și aprindă țigările în compartiment din respect pentru pasagerii care nu fumau. În schimb, fumau la toaletă. Drept urmare, se făcea coadă pe coridor și, ca să ne exprimăm delicat, disconfortul fizic era destul de mare. La inițiativa lui Lenin, s-a introdus un sistem de raționalizare a accesului la toaletă. În acest scop, a tăiat niște hârtie din care a făcut bilete. Erau două tipuri de bilete, unul pentru utilizarea normală a toaletei și altul pentru o pufăială discretă din țigară. Asta i-a obligat pe fumători să reducă numărul de țigări fumate pe zi, iar certurile din pricina cozii s-au stins repede. A fost un mic episod comic. Totuși, fără să exagerăm, putem observa că intervenția lui Lenin era tipică pentru premisele lui operaționale. Lenin credea că modul socialist de organizare a societății presupunea mai întâi de toate un sistem – coordonat de la centru – de evaluare a nevoilor, de alocare a produselor și serviciilor și de reglementare a punerii în practică. După Revoluția din Octombrie a dus ideea mai departe, interzicând activitățile cu care nu era de acord. Însă în timpul călătoriei prin Germania s-a stăpânit. Fumătorii își puteau vedea liniștiți de țigările lor atât timp cât nu fumau prea des și se limitau la a fuma în toaletă.

O altă observație în legătură cu episodul din tren este că Lenin a impus ordinea în rândul tovarășilor săi. Radek a fost cel care a atras atenția asupra acestui fapt, sugerând că era dovada clară că Lenin era pregătit „să-și asume

conducerea guvernării revoluționare”⁹. În zilele acelea, când trenul înainta spre Berlin fiind uneori tras pe linie moartă câte o zi întreagă, pronosticul lui Radek părea o exagerare¹⁰. Apoi, pe 30 martie, la șase zile de la plecarea din Elveția, emigranții au ajuns în portul nordic Sassnitz, unde au trebuit să completeze alt rând de formulare. Ca măsură de precauție, la sugestia lui Lenin, călătorii și-au născocit nume false. Reacția era exagerată și absurdă, din moment ce nemții dețineau deja informații detaliate despre rușii pe care îi aveau în grijă. Autoritățile germane au acceptat formularele fără obiecții. Rezultatul amuzant a fost acela că, atunci când Hanecki, tovarășul de încredere al lui Lenin, a trimis o telegramă de la Trelleborg în Suedia întrebând dacă un anume domn Ulianov se număra printre pasageri, răspunsul pe care l-a primit inițial din partea germanilor a fost negativ.

În cele din urmă, liderul bolșevic și-a recunoscut adevărata identitate și au fost cumpărate bilete pentru ca vasul *Queen Victoria* să-i ducă de la Sassnitz la Trelleborg; au plecat toți în aceeași zi. Călătoria pe apă a fost neplăcută, cei mai mulți dintre ruși suferind puternic din cauza răului de mare. Potrivit lui Radek și Zinoviev, doar trei pasageri – Lenin, Radek și Zinoviev – au făcut față călătoriei fără să vomite. Este posibil doar să se fi lăudat însă. Sau poate că povestea este adevărată, deoarece toți trei și-au petrecut timpul pe punte discutând cu înverșunare pe teme politice, ceea ce se poate să-i fi distras de la răul de mare. La Trelleborg, Hanecki i-a invitat la un

dineu pentru a sărbători sosirea lor. Călătorii s-au năpustit asupra celor câteva feluri de mâncare – toți în afară de Lenin, care era ocupat să stoarcă de la Hanecki informații despre Rusia. A doua zi, au luat trenul către Stockholm. Au fost sărbătoriți din nou. Era, de fapt, pentru prima oară în cariera lui Lenin când se bucura de aprecierea unor lideri străini. Primarul Stockholmului, Karl Lindhagen, le-a oferit rușilor un mic dejun de bun-venit. Ziarul *Politiken* publicase un articol despre întoarcerea emigranților și – din nou în premieră – a fost publicată și o fotografie a lui Lenin. Scurtul sejur suedez marca o etapă din ascensiunea spre vârf a partidului bolșevic.

Radek a înțeles că noua conjunctură îi cerea lui Lenin să se prezinte într-un mod diferit și a descris situația în stilul său caustic¹¹:

Probabil că înfățișarea decentă a apaticilor noștri tovarăși suedezi trezea în noi dorința arzătoare ca Ilici să semene cu o ființă umană. L-am convins cel puțin să-și cumpere încălțări noi. Călătoria în niște bocanci de munte cu niște crampoane enorme. L-am făcut să înțeleagă că dacă planul era să distrugem pavajul din dezgustătoarele orașe ale Elveției burgheze, conștiința sa ar trebui să nu-l lase să călătorească cu asemenea instrumente de distrugere la Petrograd, unde oricum probabil că nu existau deloc drumuri pavate.

Lenin a fost dus la un magazin universal unde i s-au cumpărat haine. Astfel reechipat, s-a considerat că era

îmbrăcat corespunzător pentru a conduce lupta împotriva Guvernului Provizoriu rus.

Pe 31 martie, pasagerii au luat trenul de seară din Stockholm spre nord, către Finlanda, în vreme ce Hanecki, Radek și V.V. Vorovski au rămas pentru a se ocupa de problemele bolșevicilor în străinătate. De data aceasta, Lenin și Nadia nu mai aveau un compartiment numai pentru ei. Bolșevicul georgian David Suliașvili, care ocupa cușeta de vizavi de Lenin, se uita cum acesta „citea ziarele cu repeziciune, părând că le devorează din priviri”. Citind presa rusească, Lenin nu se putea abține să nu-și arate iritarea pe care i-o provocau menșevicii: „Ah, ticăloșii! Ah, trădătorii!”¹². Câteva ore mai târziu și după zeci de imprecății, trenul a ajuns la granița cu Finlanda, la Haparanda. Acolo pasagerii au coborât și au închiriat sănii ca să traverseze podul până în orașul Tornio. Au fost percheziționați superficial de grănicerii ruși, după care au luat un alt tren spre Helsinki. La Tornio, Lenin a luat exemplare recente din *Pravda*. S-a dus într-un colț al sălii de așteptare și le-a studiat. Ziarele i-au provocat două șocuri neplăcute. Primul a fost că Malinovski fusese dovedit dincolo de orice îndoială drept agent al Ohranei. Lenin a pălit de uimire. Zinoviev a relatat scena: „Ilici a reluat subiectul de câteva ori, tot holbându-se la mine. În fraze scurte, mai mult șoptit. Mă privea drept în față. «Ce ticălos! Ne-a înșelat pe toți. Trădătorul! Moartea prin împușcare ar fi prea blândă pentru el!»,”¹³. Cel de-al doilea șoc a fost vestea potrivit căreia Comitetul Central bolșevic, condus de

Lev Kamenev și Iosif Stalin după eliberarea lor din exilul siberian, adoptase o politică de susținere condiționată a Guvernului Provizoriu rus. Dezgustat deja de menșevici, Lenin era acum enervat și de liderii bolșevici.

Din Helsinki, emigranții au continuat drumul pe calea ferată finlandeză spre Petrograd. Trenul mergea cu o viteză constantă, fără să depășească șaiszeci și cinci de kilometri pe oră, iar pasagerii deveneau tot mai nerăbdători. La Beloostrov, aflat cam la treizeci de kilometri de capitală, trenul a oprit la granița administrativă ruso-finlandeză pentru controlul vamal obișnuit și verificarea pașapoartelor. Comitetul Central bolșevic trimisese pe nimeni altul decât pe Lev Kamenev ca să-l aștepte pe liderul care se întorcea acasă și să discute despre primirea ce urma să i se facă. Lenin l-a întâmpinat cu ostilitate: „Ce tot scrieți în *Pravda*? Am văzut câteva exemplare și v-am făcut în toate felurile!”.

Lenin își pierdea din nou cumpătul. Pe măsură ce trenul se apropia de capitală, în seara de 3 aprilie, îl măcina gândul dacă nu cumva avea să fie arestat la sosire, în pofida asigurărilor primite de la Kamenev. În realitate, Kamenev avea dreptate. Liderul bolșevic îi organizase o ceremonie de bun-sosit în Gara Finlanda din capitala rusă. Au venit și menșevici, și socialiști-revoluționari din Sovietul din Petrograd. Cu douăzeci de minute înainte de sosirea trenului, două unități de marină au format pe peron o gardă de onoare pentru Lenin. Ofițerul naval se aștepta ca acesta să le adreseze câteva cuvinte de mulțumire. Era

aproape miezul nopții. Nikolai Ciheidze, lider menșevic și președinte al Sovietului din Petrograd, a apărut și el ca să-l întâmpine pe liderul bolșevic. În afara clădirii gării se adunase o mulțime de muncitori și soldați, la fel cum se întâmplase și în Gara Kursk la sosirea din exilul siberian a liderilor mai multor partide socialiste. Toate privirile erau ațintite asupra căii ferate dinspre nord și, în sfârșit, luminile trenului au început să sclipască în întuneric. Locomotiva se apropia ca un șarpe amenințător. Din pistoane ieșeau aburi. Mulțimea, din care cei mai mulți nu-l văzuseră niciodată pe Lenin, a început să se apropie de clădire. Trenul s-a oprit huruind lângă peron. Sosise Lenin! După un deceniu în străinătate, cobora din vagon pe pământ rusesc.

Apoi, festivitățile au luat o întorsătură ciudată când Lenin a refuzat să devină părtaș la spiritul tovărășesc al celorlalți. Improvizând un discurs adresat marinarilor din garda de onoare, Lenin le-a spus că fuseseră înșelați de Guvernul Provizoriu¹⁴. Începuse așa cum își propunea și să continue. Însoțit de Nadejda Konstantinovna și Kamenev, a traversat sălile de primire până atunci rezervate familiei imperiale. Ciheidze l-a salutat ca pe un emigrant respectat, făcând apel la cooperare între toți socialiștii, însă Lenin abia dacă s-a uitat la el și i-a răspuns prin apelul la o „revoluție socialistă mondială”. A ieșit apoi din gară și s-a urcat pe un autoblindat adus în Gara Finlanda de bolșevicii locali. De unde se afla, putea vedea miile de oameni care se adunaseră. Mesajul lui pentru ei a fost: capitalismul

trebuia înlăturat în Rusia și în restul Europei, iar adevărații socialiști trebuiau să înceteze orice formă de sprijin pentru Guvernul Provizoriu.

Cuvintele lui Lenin i-au derutat practic pe toți cei care le-au auzit în acea noapte; mulți dintre cei prezenți – sau cel puțin cei care erau suficient de aproape ca să-l audă – au crezut că o luase razna. Lui Kamenev și altor bolșevici de frunte nu le venea să creadă și sperau că, odată depășită lunga separare de Rusia, își va reveni. Până și Nadejda Konstantinovna pare să fi pus la îndoială integritatea lui psihică¹⁵. Numai câțiva tovarăși au fost încântați de cuvintele rostite de Lenin în Gara Finlanda. Printre aceștia, Aleksandra Kollontai și Aleksandr Șleapnikov. Mulți bolșevici cu un statut mai puțin important în facțiune le-au acceptat, fiind îngroziți de faptul că majoritatea menșevicilor, socialiștilor-revoluționari și chiar o mare parte dintre bolșevici acceptaseră să sprijine condiționat Guvernul Provizoriu. Când Lenin a revenit în Rusia, situația nu era stabilă. Exista posibilitatea – care cu timpul putea să crească – de a înființa un partid antiguvernamental distinct. Bărbatul care se urcase pe un autoblușat în miezul nopții nu fusese un lup singuratic; făcea parte dintr-o haită care avea să devină tot mai zgomotoasă și mai puternică. Bolșevismul își recăpăta încrederea. La Petrograd se întorsese un lider care urma să limpezească ideile bolșevice și să dea fermitate campaniilor bolșevice.

În trenurile în care străbătuse distanța dintre Elveția și Rusia, Lenin reușise să schițeze câteva strategii de acțiune, pe care avea să le numească *Tezele din aprilie*. Le-a adus îmbunătățiri între Beloostrov și Petrograd, păstrând exprimarea concisă și directă. În total, erau zece teze, unele cizelate cu grijă pentru detalii, altele dezlănate, în fragmente laconice. Lenin a scris *Tezele din aprilie* în așa fel încât să-i atragă pe toți socialiștii de extremă stângă care nu erau împăcați cu poziția Guvernului Provizoriu. Voia să fie convingător pentru bolșevicii săi, dar își dorea de asemenea să recruteze adepți din celelalte partide politice.

Studiile cercetătorilor care au analizat *Tezele din aprilie* conțin numeroase confuzii. Majoritatea se datorează presupunerii că Lenin era un politician care avea aversiune față de eufemisme, ceea ce e destul de eronat. Lenin era nevoit să acționeze într-un cadru legal și, deși își dorea ca bolșevicii să preia puterea, ar fi fost periculos s-o spună direct. Nu călătorise până la Petrograd pentru a se oferi ca martir. Obiectivele sale, deși mascate de formulări ocolite, erau destul de clare. În esență, el aprofunda ideile sale din perioada războiului și redefinea în mod explicit bolșevismul. Iar asta însemna o respingere a tradiționalei idei marxiste ruse conform căreia, înainte de orice altă încercare de revoluție, în Rusia trebuia consolidată o revoluție „burghezo-democratică”, una care presupunea eradicarea socială și economică a capitalismului. În aprilie 1917, Lenin cerea abandonarea „vechiului bolșevism” și comasarea celor două etape ale procesului revoluționar

într-una singură. Chiar și așa, nu a făcut acest apel explicit. Poate nu-i plăcea să admită că se răzgândise în privința strategiei sale. Sau poate nu voia să se implice într-o dispută doctrinară într-un moment în care prioritatea lui era să-și asigure sprijinul pentru politicile practice. Guvernul Provizoriu trebuia înlocuit cu orice preț. În *Tezele din aprilie*, Lenin susținea că numai astfel se putea găsi o soluție radicală la problemele politice, economice și sociale ale Imperiului Rus, iar războiul se va putea încheia cu o pace acceptabilă pentru toate națiunile beligerante.

Strategia lui Lenin a fost pusă serios sub semnul întrebării din 1905, când încercase să facă „o revoluție burghezo-democratică” prin instaurarea unei „dictaturi revoluționar-democratice provizorii a proletariatului și țărănimii”. Nu reușise niciodată să contracareze cu succes acuzația că ideile sale, dacă ar fi fost implementate, ar fi pus bazele unui regim opresiv, arbitrar și, foarte probabil, ar fi declanșat un război civil. *Tezele din aprilie* ofereau și mai puține răspunsuri în acest sens. Și totuși, deși noua sa strategie includea și instaurarea unui regim opresiv, arbitrar, Lenin refuza s-o recunoască. Folosea înflorituri logice, însă logica sa nu era consecventă; nu-i prea păsa de acuratețe. Sosise vremea, susținea el cu îndrăzneală, să înceapă preluarea puterii.

Când s-a adresat tovarășilor săi bolșevici la câteva întâlniri pe care le-a avut cu ei pe 4 aprilie, celor mai mulți dintre aceștia nu le-a venit să creadă. Prima întâlnire a

avut loc în clădirea Comitetului Central Bolșevic din Petersburg la primele ore ale dimineții. Clădirea era marea vilă de pe Bulevardul Kronverski în care locuise anterior balerina Matilda Kseșinskaia, fostă amantă a lui Nicolae al II-lea. Fără să afișeze vreo urmă de oboseală, Lenin s-a lansat într-o diatribă împotriva atitudinii precaute a Comitetului Central bolșevic. Era furios ca un taur și manifesta nerăbdare și hotărâre. Nimeni din partid nu-l egala în privința clarității cu care-și declara intențiile. De fapt, chiar și în celelalte partide, puțini politicieni aveau atâta încredere în sine ca Vladimir Lenin. Politica în Rusia era tumultuoasă și imprevizibilă, iar majoritatea liderilor aveau temerile lor în privința propriilor politici; căutau în mod firesc sprijin pentru acțiunile lor și confirmare din partea colegilor apropiați că fac bine ceea ce fac. Existau și excepții. Liderul cadeților, Pavel Miliukov, nu avea nevoie ca membrii partidului său să-i susțină fidelitatea față de conceptele liberale fundamentale. De asemenea, socialistul-revoluționar Aleksandr Kerenski se obișnuise să fie criticat de colegii de partid pentru maniera încrezătoare în care analiza opțiunile politice existente. Miliukov și Kerenski simțeau că, dacă circumstanțele le-ar permite, ar putea fi întruparea revoluției în Rusia. Lenin simțea același lucru, însă, spre deosebire de rivalii săi, nu considera că era responsabilitatea lui să schimbe politicile Guvernului Provizoriu. El țintea către o altă revoluție.

Dar mai trebuia să se adapteze încă la acel mediu extraordinar. Ajungând la Petrograd, nu știa unde aveau să

stea peste noapte el și Nadia. Se gândise însă la asta familia lui. Anna Ilinicina și soțul ei, Mark Elizarov, locuiau atunci pe Bolșoi Prospekt, la numărul 48, într-o clădire cu mai multe etaje construită la sfârșitul secolului al XIX-lea în raionul Petrogradski, la nord-est de centrul orașului. Maria, sora mai mică, locuia în același apartament cu ei. După întâlnirea Comitetului bolșevic din Petersburg, Volodea și Nadia au pornit spre Bolșoi Prospekt.

În încercarea lor de a asimila evenimentele, erau siguri într-o privință: zilele lor de emigrație luaseră sfârșit. Nadia a scris despre asta în memoriile ei¹⁶:

Când am fost lăsați singuri, Ilici a cercetat cu privirea încăperea: era o cameră tipică dintr-un apartament petersburghez; am simțit imediat că acum eram în Piter [numele familiar dat Petrogradului] și că toate orașele acelea, Paris, Geneva, Berna, Zürich, erau deja de domeniul trecutului. Am schimbat câteva cuvinte pe tema asta.

Nu aveau timp să se întindă la vorbă pentru că se făcuse târziu și îi aștepta o zi mare. Lenin și Nadia au dormit separat. Gora Lozgagev, fiul adoptiv al Annei și al lui Mark, prinsese câte un bilețel deasupra celor două paturi: „Proletari din toate țările, uniți-vă!”¹⁷. Li se potrivea. Lenin și Nadia nu acordau atenție mariajului lor; se gândeau doar la misiunile politice care-i așteptau. În 1907 fuseseră văduviți de oportunitatea de a-și exercita zilnic influența asupra politicilor țării, iar acum, că aceasta apăruse din nou, nu voiau s-o mai scape.

Înainte să se arunce în vârtoarea politicii, Lenin mai avea de îndeplinit o îndatorire personală. După micul dejun, l-a rugat pe Vladimir Bonci-Bruevici – prieten de familie și coleg bolșevic – să facă rost de o mașină pentru el. Împreună cu Bonci-Bruevici, a mers la mormintele mamei și surorii sale Olga din cimitirul Volkovo. La mormânt, Lenin și-a stăpânit emoțiile. Bonci-Bruevici, care semăna mai mult cu un rus tipic în privința reacțiilor emoționale, se așteptase ca Lenin să plângă, însă Ulianovii nu fuseseră crescuți în acest spirit.

Lui Lenin îi făcea plăcere să locuiască din nou cu surorile sale. Dmitri Ilici încă lucra ca medic militar în Crimeea și aveau să mai treacă doi ani înainte ca Lenin să-l revadă. Lui Lenin îi plăcea să se joace cu Gora. Anna Ilinicina conducea casa după reguli stricte și-i speria pe copiii care nu-i plăceau; de asemenea, îi interzicea soțului ei să-l răsfete pe fiul lor adoptiv¹⁸. Nu îndrăznea însă să-i dea ordine lui Vladimir Ilici și imediat ce ea părăsea încăperea începea hărmălaia. Gora și Lenin se luau la trântă și nu era deloc neobișnuit să vezi scaunele zburând prin camera de zi. Lui Lenin îi plăcea și să-i joace feste lui Gora. Îl tachina de multe ori. Nadia nu era de acord cu partea aceasta „inchizitorială” a comportamentului lui Lenin: „Volodea! Ei bine, acum că l-ai chinuit de tot, lasă copilul în pace! Uite ce-ai făcut – ai rupt masa”¹⁹. În momentul incidentului, Lenin făcuse un salt atât de brusc spre Gora, încât amândoi au ajuns să se rostogolească peste masă. Anna Ilinicina, îngrozită, a venit să vadă ce s-a

întâmplat²⁰. Dacă vinovatul ar fi fost soțul ei Mark, n-ar fi scăpat de gura ei. Dar cu Lenin era altă poveste. Lui i se ierta orice. Era favoritul familiei. Putea fi muștrat ușor, foarte ușor, însă nimeni nu avea voie să-l contrazică. Era în regulă să-l „răsfeți” pe Lenin.

După execuția lui Aleksandr, Anna Ilinicina își transferase dragostea de soră dinspre acesta spre Vladimir. Vladimir scriitorul și persoana publică era întruparea idealului ei. Îl idolatriza însă și pentru că traumele din trecutul familiei puteau fi cumva compensate de cariera lui. Fratele său era pornit să eradicaze vechiul regim, care, în opinia ei, îi tratase pe Ulianovi într-un mod brutal. Vladimir era un luptător în slujba unei cauze nobile.

Nu știm cu adevărat cât de mult s-a gândit Lenin la execuția lui Sașa. Cu siguranță avea o înclinație spre analiza politică lucidă, dar, dincolo de masca aceasta rece și analitică, era și un om pasional. Indiferent de ceea ce credea despre Romanovi, era împotriva întregii ordini sociale țariste. Detesta nobilimea, industriașii, bancherii. Mai mult decât atât, pentru el, liberalii erau la fel de răi precum conservatorii și reacționarii declarați. Spre deosebire de alți lideri politici, Lenin nu vedea în Guvernul Provizoriu întruchiparea unui nou regim, ci o formă nouă a vechiului regim. Propria versiune a teoriei marxiste l-a dus spre denunțarea „miniștrilor capitaliști” și a susținătorilor lor. La aceasta contribuise și experiența familiei sale. Își amintea – și nu încapă îndoială că vizita la cimitirul Volkovo a fost un memento puternic – cum familia fusese

ostracizată la Simbirsk după moartea lui Aleksandr. Nu simțea nevoia de a ierta și nici de a uita. Își petrecuse viața de adult acuzându-i pe non-socialiști că nu erau cu nimic mai buni decât regimul căruia pretindeau că i se opun. Fără s-o spună deschis, voia să se răzbune, iar ceilalți membri ai familiei sale – precum și alții din propriul său partid (și o parte a populației) – voiau același lucru.

Cam asta era starea de spirit a lui Lenin când s-a întors de la cimitir și s-a îndreptat spre cea de-a doua întâlnire politică, pe 4 aprilie. Întrunirea s-a desfășurat în sala nr. 13 a Palatului Taurida. Clădirea găzduise înainte Duma de Stat și fusese, de la Revoluția din Februarie, atât sediul Guvernului Provizoriu, cât și al Sovietului din Petrograd. Partidele politice mari aveau voie să organizeze întâlniri de lucru în palat. O reuniune a bolșevicilor din toată țara fusese ținută aici înaintea unei conferințe a sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din țară. Lenin i-a lăsat cu gura căscată practic pe toți cei care nu-i cunoșteau propunerile. Fără să dea nume, i-a atacat pe cei care erau dispuși să se împace cu menșevicii. A expus și a explicat conținutul *Tezelor din aprilie*. Celor mai mulți dintre bolșevici nu le venea să-și creadă urechilor. Printre excepții se remarcă Aleksandra Kollontai și Aleksandr Șleapnikov. Ceilalți erau năuciți. Kamenev, în special, credea că Lenin nu mai era în toate mințile. Majoritatea prietenilor lui Lenin sperau că avea să se calmeze după ce avea să se obișnuiască cu realitățile din Rusia. Cu siguranță se întrebau dacă nebunia asta va ține mult.

O dezbatere pe larg era oricum imposibilă, căci Lenin vorbise deja de o oră și jumătate și era așteptat la o a treia întâlnire la parter, unde Duma de Stat își ținuse odinioară ședințele. Acolo urma să se desfășoare o ședință care îi reunea pe toți delegații marxiști la conferința sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din țară. Menșevicii urcaseră în sala 13 pentru a-i obliga pe bolșevici să-l aducă cu ei și pe liderul lor.

Ședința era prezidată de Nikolai Ciheidze, iar lui Lenin i s-a dat din nou cuvântul. Lunga călătorie nu-l istovise deloc. Umblând încoace și încolo, era ca un animal pus în libertate. După ce își repetase ideile de două ori deja, cu mintea limpede, și-a declarat furtunos intențiile revoluționare. De data aceasta însă a fost întâmpinat cu critici. Mai întâi, Irakli Țereteli, ca lider menșevic al Sovietului din Petrograd, a pledat pentru un partid marxist unit, susținând că preluarea timpurie a puterii de stat ar duce la dezastru. A sugerat prietenește că ar putea coopera cu Lenin. Ridicându-se în picioare, Lenin i-a spulberat imediat iluziile: „Niciodată!”²¹. Fostul bolșevic I.P. Goldenberg l-a comparat pe Lenin cu Mihail Bakunin, liderul anarhist de la jumătatea secolului al XIX-lea, care avusese dispute cu Marx însuși²²:

Tronul care a rămas liber timp de treizeci de ani de la moartea lui Bakunin este acum ocupat. Din acest loc, flamura războiului civil a fost desfășurată în mijlocul democrației revoluționare. Programul lui Lenin e

insurecționism pur, care ne va duce în prăpastia anarhiei. Acestea sunt tacticile unui apostol al distrugerii.

După o asemenea acuzație, nu mai exista nicio șansă ca liderii bolșevici și menșevici să se împace repede. Și alți vorbitori au continuat atacurile la adresa lui Lenin. La încheierea acelei ședințe gălăgioase, președintele Ciheidze și-a permis să remarce că „Lenin va rămâne o figură solitară în afara revoluției, iar noi vom merge pe drumul nostru”²³.

Totuși, Lenin n-a rămas singur. Era mulțumit de prima lui zi de muncă la Petrograd și voia să-și consolideze poziția în următoarele săptămâni. De fiecare dată când se ivea ocazia, se lansa în tirade critice la adresa Guvernului Provizoriu, la adresa menșevicilor și socialiștilor-revoluționari pentru că susțineau Guvernul Provizoriu, la adresa bolșevicilor care le luau partea menșevicilor și socialiștilor-revoluționari. Lua cuvântul la adunări publice. Scria pentru *Pravda*. Mergea la ședințele Comitetului Central bolșevic, dând sfaturi. Stătea de vorbă cu oamenii aflați în vizită la Petrograd pentru a culege informații despre celelalte gubernii. Studia presa non-bolșevică în căutare de știri noi. Păstra legătura cu Radek, aflat la Stockholm, și se informa despre situația militară și politică din Europa. Era plin de zel. În tot ceea ce făcea, pornea de la ideea că *Tezele din aprilie* ar putea deveni fundamentul strategiei revoluționare bolșevice.

Nu era însă rigid în concepții. În *Tezele din aprilie* avusese înțelepciunea să admită că nu toți cei care sprijineau Guvernul Provizoriu erau imperialiști convinși. Știa că pentru majoritatea muncitorilor și soldaților era vorba despre dorința patriotică de a învinge Germania. Trebuia să-i convingă cu grijă să treacă la bolșevism. În acest scop, bolșevicii trebuiau să obțină majoritatea în soviete și în alte organizații de masă: puterea nu putea fi preluată pentru mult timp dacă partidul avea să-și asigure mai întâi o largă susținere populară. Prin urmare, bolșevicii trebuiau să profite de posibilitatea de a funcționa în legalitate. Propaganda în presă și la întâlnirile deschise era crucială, iar Lenin nu voia să provoace dificultăți partidului prin susținerea fățișă a unor activități care ar fi făcut Ministerul de Interne să ia măsuri represive. La sosirea în Petrograd a aflat că și propriile sale sloganuri erau problematice. Majoritatea celor care le auzeau erau profund incomodați de discursul său privind nevoia de a transforma „războiul imperialist într-un război civil european”. Nici muncitorii, nici soldații și nici țăranii nu erau încântați de ideea unui „război revoluționar” sau a unei „dictaturi”. Cât despre solicitarea lui ca socialiștii europeni să militeze pentru înfrângerea propriilor guverne, aceasta era o idee care pur și simplu revolta opinia publică rusă de la toate nivelurile.

Lenin a renunțat repede la astfel de sloganuri în articolele pe care le-a scris pentru *Pravda* și în discursurile sale la adunări publice cu o participare mai numeroasă.

Însă nu a încetat să creadă în sloganurile sale; a rămas convins că numai acestea erau potrivite epocii de transformare socialistă care, în opinia lui, sosise deja. Dar se adapta la nevoile practice și era suficient de rațional deocamdată ca să dea ascultare avertismentelor lui Kamenev. Chiar și modificate, sloganurile sale erau într-un contrast puternic cu programul Guvernului Provizoriu. Lenin cerea preluarea conducerii de către soviete. Insista asupra naționalizării marii industrii și a băncilor. Solicita exproprierea de către guvern a terenurilor agricole. Pleda pentru pace în Europa, susținând că numai o administrație socialistă, constituită din soviete ar putea duce la realizarea ei.

Afirma constant că menșevicii și socialiștii-revoluționari erau, în cel mai bun caz, niște proști și, în cel mai rău caz, niște trădători, pentru că susțineau cooperarea între Sovietul din Petrograd și Guvernul Provizoriu. Lenin le-a respins întreaga argumentație, pe care cândva o împărtășise, potrivit căreia, în ansamblu, Rusia era prea puțin dezvoltată industrial și cultural pentru ca inițierea „tranziției spre socialism” să fie fezabilă. Nega că țara era cel mai bine protejată în fața cuceririi militare printr-o alianță politică a tuturor claselor sociale și lua în răs sugestia că principala misiune a momentului era aceea de a apăra ceea ce se câștigase prin Revoluția din Februarie 1917 (deși admitea că Rusia devenise „țara cea mai liberă din lume”). Repeta întruna că menșevicii și socialiștii-revoluționari erau partenerii de rang inferior ai cadeților și

că se instalase un guvern „imperialist”. Atrăgea atenția asupra faptului că Pavel Miliukov, care pleda pentru expansiunea teritoriului rusesc în detrimentul Imperiului Otoman, era ministru al Afacerilor Externe. Asta, spunea Lenin, era dovada că înlocuirea lui Nicolae al II-lea cu Guvernul Provizoriu nu schimbase nimic esențial în orientarea politicii oficiale de la Petrograd.

Cursul evenimentelor l-a avantajat pe Lenin atunci când s-a aflat că Miliukov înștiințase Puterile Antantei că guvernul susținea obiectivele de război ale lui Nicolae al II-lea. Pe 20-21 aprilie, din această cauză, în capitală a avut loc o demonstrație de protest. Bolșevicii s-au alăturat entuziasmați. Miliukov și Gucikov au fost nevoiți să demisioneze din guvern, iar prințul Lvov a trebuit să formeze o nouă coaliție, inclusiv cu miniștri menșevici și socialiști-revoluționari. Se părea că menșevicii și socialiștii-revoluționari dobândeau o influență puternică la vârful statului, însă, în realitate, ei se dovedeau la fel de neputincioși ca și Guvernul Provizoriu în gestionarea crizelor tot mai numeroase din țară.

La conferința partidului organizată de bolșevici la reședința Matildei Kseșinskaia începând de pe 24 aprilie, Lenin a profitat de ocazia ivită. „Nota lui Miliukov”, a declarat el, dovedise că Guvernul Provizoriu nu era demn de încredere. Organizațiile bolșevice care erau încă nehotărâte au trecut de partea lui. Câțiva bolșevici care nu fuseseră de acord cu *Tezele din aprilie* se numărau printre delegații la conferință. Mulți dintre antileniniști îi

abandonaseră deja pe bolșevici. Controlându-și limbajul în public, Lenin a potolit temerile unor lideri precum Kamenev, care-l atacase în Comitetul Central, și a fost de acord că, pentru moment, accentul trebuia pus mai curând pe propagandă decât pe insurecție. Apoi, în spatele ușilor închise ale conferinței de la reședința Kseșinskaia, a cerut instaurarea unei dictaturi socialiste. Numai aceasta, susținea el, ar da pământurile țăranilor, pâine și locuri de muncă muncitorilor, ar oferi autodeterminare națională cetățenilor non-ruși și ar aduce pace pentru toată lumea. Au apărut obiecții că Lenin abandonase ortodoxia marxistă în ceea ce privește etapele dezvoltării istorice, dar majoritatea delegaților nu mai aveau răbdare cu astfel de detalii, iar apelul lui Lenin, prin care bolșevicii erau chemați să-și joace rolul în revoluția iminentă din Rusia și din restul Europei, a triumfat. Lenin a avut câștig de cauză și în „chestiunea națională” și în „chestiunea agrară”. Bolșevismul era din nou în mâinile sale²⁴.

Datorită elocinței și prezenței sale impunătoare, reușise să profite de o conjunctură favorabilă în cadrul partidului. Și atât el, cât și conferința în ansamblul ei au sesizat că situația din țară devenea favorabilă socialiștilor de extremă stângă. În condițiile din acel moment, dificultățile cu care se confrunta noul guvern erau aproape insurmontabile. Dezorganizarea industriei și comerțului se accentuase. Criza alimentară se acutizase. De pe front nu soseau vești bune. Cadrul administrației de stat, care deja scârțâia, se clătina periculos. Abolirea monarhiei deschisese politica

spre dezbateri și organizări publice, iar muncitorii, soldații și țăranii aveau mari așteptări de la Guvernul Provizoriu. Miniștrilor avea să le fie extrem de greu să le răspundă.

16

Arena rusească

Mai-iulie 1917

Lenin câștigase partidul de partea sa; acum, misiunea lui era să-i atragă și pe cetățenii pe care partidul voia să-i convingă. Nu fusese greu să-i convingă pe liderii și activiștii care participaseră la conferința partidului, dar să întinzi pânza propagandei și organizării dincolo de rândurile bolșevicilor devotați era o misiune mult mai spinoasă. Succesul nu era deloc sigur. Pentru ca „puterea sovietică” să devină o realitate, trebuia ca păături largi ale populației imperiului să fie convertite la bolșevism.

Lozincile lui Lenin erau adresate muncitorilor, soldaților, marinarilor și țăranilor, dar el încerca să-i cucerească și pe cei de alte naționalități decât cea rusă. Principalii responsabili pentru suferințele țării, spunea Lenin, erau industriașii, bancherii și marii latifundiaari. Conform analizelor sale, de o parte se găsea „poporul”, majoritatea exploatată, iar de cealaltă parte, minoritatea parazită. Deși pretindea că politicile sale se bazează pe argumente raționale, științifice, el folosea un limbaj cu o mare încărcătură emoțională și cu implicații moralizatoare. Era

totodată și un limbaj extrem de selectiv. În toate aceste luni, Lenin s-a străduit să nu jignească acele categorii ale populației care ar fi putut să se ralieze cauzei antibolșevice. Prin urmare, nu a lansat amenințări la adresa micilor întreprinzători, proprietari de prăvălii sau meșteșugari independenți. Nu s-a luat nici de preoți, mullahi sau rabini. Nu i-a criticat nici pe oficialii și funcționarii din diversele administrații de stat, servicii și afaceri publice. Voia să dea cale liberă luptei de clasă, pe care o vedea sub forma unei confruntări între „proletariat” și „burghezie”. De fiecare dată când scria sau vorbea, afirma că burghezia era deja în ofensivă și își prezenta propriul partid ca fiind singurul apărător posibil al clasei muncitoare.

Lenin insista că Guvernul Provizoriu avea intenții imperialiste și că era obedient față de interesele capitaliștilor exploatatori din Rusia. Oamenii, susținea el, erau înșelați¹:

Până la ruină nu mai e decât un pas. Ne așteaptă o catastrofă. Capitaliștii au adus și aduc în continuare toate țările în pragul distrugerii. Singura salvare o constituie disciplina revoluționară, măsurile revoluționare luate de *clasa revoluționară*, proletarii și semiproletarii, trecerea întregii puteri de stat în mâinile acestei clase care va fi capabilă să introducă un astfel de control cu adevărat, să iasă victorioasă cu adevărat din „lupta împotriva paraziților”.

Limbajul lui Lenin era un amestec ciudat. Nu se abătea deloc de la jargonul său marxist: pentru majoritatea

cetățenilor, cuvântul „proletar” era destul de neobișnuit, iar „semiproletar” chiar mai neobișnuit. Cu toate acestea, scrierile sale aveau forță. În vocabularul lui, cuvinte precum „ruină”, „catastrofă”, „distrugere” se împleteau într-un fir roșu. Când Lenin ajungea la tribună, publicul era fascinat. Umbla încoace și încolo pe scenă, fixându-și auditoriul cu privirea, și își agăța degetele mari de vestă ca un învățător la școală, ceea ce contribuia la impresia că transmitea o cunoaștere autentică. Conform standardelor, nu era un orator strălucit. Nu avea o pronunție impecabilă, din moment ce tot nu reușea să rostească r-ul cum se cuvine. De asemenea, când ținea discursuri avea nevoie de timp ca să intre în ritm. Dar pentru publicul său toate acestea nu contau. Dimpotrivă, văzându-l la tribună, straniu, îndesat și neatrăgător, aveai impresia că e un om plin de pasiune și hotărâre. În orice caz, de multe ori, la adunările publice în aer liber era greu să auzi clar tot ce spunea, așa că oamenii erau atrași de ceea ce vedeau – un lider militant intransigent vorbind în numele cauzei poporului – la fel de mult ca și de conținutul propriu-zis al discursurilor sale.

De asemenea, o oarecare importanță avea și faptul că Lenin a început să se îmbrace altfel decât înainte de 1917. De când plecase din Suedia, avea un costum nou, pantofi și șapcă noi, cumpărate la insistențele lui Karl Radek. Prin urmare, nu mai umbla de colo colo cu bocancii lui de munte greoi și uzați. Însă în memoria oamenilor a rămas șapca sa (cunoscută în analele croitoriei drept „șapca leninistă”). În privința acesteia, comentatorii au susținut de

obicei că noul său accesoriu era șapca tipică purtată de muncitorul rus al vremii. În realitate, șapca sa, cumpărată din Stockholm, era modelul de șapcă moale pe care o purtau pictorii la sfârșitul secolului al XIX-lea². Scopul era să dea o notă de rafinament înfățișării lui Lenin. Deși purta un costum elegant, ca și ceilalți politicieni, șapca îi dădea o notă aparte față de ei și de sobrele lor pălării Homburg. Acest efect era sporit de politicile sale îndrăznețe. Spre deosebire de rivalii săi politici din celelalte partide, ideea revoluției îl făcea pe Lenin să jubileze. Savura fiecare moment și își dorea ca rușii să facă același lucru. Voia ca ei să renunțe la inhibiții și să profite cu entuziasm de oportunitățile de autoemancipare.

Astfel, Lenin era în largul lui alături de muncitorii din fabrici și soldații din garnizoane care participau la adunări. Îi plăcea să frecventeze un astfel de mediu; se simțea împlinit ca marxist în compania clasei muncitoare și trăia o senzație de exaltare continuă. Când se întorcea în apartamentul de pe Bolșoi Prospekt, nr. 48, îi mărturisea Nadiei că simte că, din punct de vedere politic, se găsisese în sfârșit pe sine³. Adaptarea aceasta a presupus eforturi mari. La una dintre adunările sale de la început, stătea la tribună cu Aleksandra Kollontai. Lenin s-a panicat în ultima clipă și i-a cerut ei să țină discursul în numele lui. Kollontai a rămas stupefiată. Credea că Lenin era un lider de partid încrezător în forțele proprii. Și ei îi plăcea să țină discursuri în fața unor audiențe numeroase și l-a convins pe Lenin că vorbitul în public nu era cine știe ce. El a prins

curaj și a răsplătit-o pentru încrederea în abilitățile lui. De atunci, nu a mai avut nevoie ca ea sau altcineva să-i ridice moralul⁴.

Mulți dintre cei cărora nu le erau pe plac politicile lui Lenin au mărturisit că erau fermecați de discursurile sale. Numeroși cititori ai articolelor sale de ziar au trăit aceeași senzație. Lenin nu avea rival în ceea ce privește felul în care își expunea argumentele și milita pentru o cauză anume. Descrierile pline de agresivitate făcute dușmanilor săi și politicilor acestora le dădeau tuturor sentimentul că aveau de-a face cu un om care ar putea exercita puterea guvernamentală. Prin comparație, miniștrii Guvernului Provizoriu erau inofensivi. Cadeții, menșevicii și socialiștii-revoluționari trebuiau să facă tot felul de compromisuri unii cu ceilalți, însă pentru Lenin compromisul era ceva murdar. El voia măsuri energice, dure și corecte și susținea că singura abordare satisfăcătoare era cea bazată pe „lupta de clasă”. Scria foarte mult: doar în mai 1917 i-au fost publicate în *Pravda* patruzeci și opt de articole. Ca ziar bolșevic central, *Pravda* era principalul instrument prin care ideile sale ajungeau la partid, iar numele lui Lenin apărea mai des decât al oricui în paginile sale. Lenin era în elementul său. Gândea, scria și se comporta de parcă el și partidul său erau interșanjabili. Și celelalte ziare erau de părere că Lenin întruchipa singura alternativă la statu-quoul politic.

Lenin avea numeroase apariții publice, în lunile mai și iunie ținând douăzeci și unu de discursuri. Unele dintre

acestea erau mici contribuții la ședințele de partid; altele erau expuneri ample care au inclus și câteva tirade la Primul Congres al Sovietelor din întreaga Rusie. Cea mai mare parte a energiei și-o păstra însă pentru *Pravda*. Era un politician al cuvântului tipărit; era strălucitul elev de gimnaziu care devenise erudit marxist – și el fusese cel care dezvoltase pentru marxistii ruși teoria că instrumentul cel mai bun pentru organizarea unui partid clandestin era un ziar, *Iskra*. Lenin putea să-și adapteze stilul, însă numai până la un punct. Pentru el, măsura revoluției era dată de cuvântul tipărit și nu era de acord cu colegii săi care își pierdeau timpul vorbind la adunări publice în loc să scrie⁵. Judecata tradițională conform căreia Lenin a fost deținătorul tuturor abilităților politice între Revoluțiile din Februarie și Octombrie nu e convingătoare.

Totuși, lui Lenin îi plăcea să facă politică. În 1917, Petrogradul era un loc cu o mare efervescență culturală. Feodor Șaleapin, bas renumit în întreaga lume, susținea concerte. Aveau loc expoziții de pictură. Erau publicate cărți care fuseseră interzise anterior. Se organizau carnavaluri stradale. Concertele simfonice erau frecvente. Dar Lenin stătea departe de toate acestea. I-a explicat mai târziu lui Maxim Gorki⁶:

De multe ori însă nu pot asculta muzică. Îmi afectează nervii. Îl face pe om să vrea să spună tot felul de dulcegării stupide și să-i mângâie pe creștet pe cei care trăiesc în mizerie și, cu toate astea, sunt capabili să creeze o asemenea frumusețe. Dar în ziua de azi nu mai poți să mângâi pe nimeni pe cap –

rămâi fără mâini. E nevoie să le dai peste cap, să-i bați fără milă, deși noi, ca ideal, suntem împotriva oricărei forme de coerciție asupra oamenilor. Hm, hm... e o necesitate a dracului de dificilă.

Cuvintele acestea îi aparțineau unui om care știa că nu putea să se încreadă în simțămintele sale dacă voia ca revoluția să aibă succes – un om dispus să ia în considerare varianta violenței fără cruțare nu doar împotriva dușmanilor partidului, ci împotriva oricui. Nu că ar fi trebuit să se străduiască foarte mult ca să-și suprimе pornirile mai generoase. O făcea cu ușurință și, cu cât înainta în carieră, cu atât îi era mai ușor. Tot ce conta era misiunea politică pe care o avea în față.

Dar înainte de a putea da oricui peste cap, Lenin trebuia să dețină puterea. Partidul bolșevic trebuia să înlătore Guvernul Provizoriu și să instaleze o nouă administrație revoluționară. În viziunea lui Lenin, sovietele și alte organizații „de masă” trebuiau să devină baza autorității guvernamentale. Astfel, putea să se facă și „tranziția la socialism”.

Având acest obiectiv în minte, era vital ca partidul bolșevic să intre fără întârziere în componența sovietelor. Bolșevicii trebuiau să ducă o campanie susținută în alegeri și să obțină poziții de conducere în soviete în dauna menșevicilor și a socialiștilor-revoluționari. Acuzat că dorește să-și conducă micul partid spre un *coup d'état*, Lenin a răspuns în *Pravda*: „Noi vom susține trecerea puterii în mâinile proletarilor și semiproletarilor numai

atunci când sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților vor accepta politica noastră și vor voi să ia puterea în mâinile lor”⁷. Astfel, susținea că nu va prelua puterea în ciuda părerii populare și că pentru bolșevici prioritatea era să obțină majoritatea în soviete. Guvernul Provizoriu se înființase numai prin acordul tacit al Sovietului Petrograd, iar miniștrii ignorau politicile sovietelor pe riscul lor. Mai mult, un Congres al Sovietelor de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților din întreaga Rusie era programat pentru luna iunie. Sovietele erau pe punctul de a pune bazele unui cadru administrativ național paralel cu Guvernul Provizoriu, iar Lenin insista ca partidul său să fie pregătit să folosească acest cadru ca instrument de conducere a țării.

El însuși era dispus să-și modifice și mai mult politicile în lumina cererilor populare. În *Tezele din aprilie* ceruse „naționalizarea pământului”, însă, după ce sondajele făcute de socialiști-revoluționari în rândul țăranilor au arătat că aceștia erau ostili naționalizării, a renunțat la idee. Câțiva dintre adjuncții săi bolșevici, în special Stalin, susțineau de mult că ar fi inutil să se încerce trecerea terenurilor agricole în proprietatea statului de vreme ce țăranimea lansase o campanie violentă îndreptată împotriva latifundiarilor. În august, Lenin era dispus să-și schimbe abordarea. Dacă voia să consolideze un regim revoluționar, avea nevoie de consimțământul țăranimii. Comitetul Central bolșevic a lansat un nou slogan, „socializarea pământului”, care practic le dădea țăranilor mână liberă să

se folosească de pământ. Lenin prefera naționalizarea, dar binele cel mai mare – din punctul său de vedere – se obținea dacă se asigura sprijinul țăranimii.

A mai făcut o modificare în politica sa atunci când a aflat că muncitorii din Petrograd au început să instituie „controlul muncitoresc” în fabricile lor. La fel cum înainte nu fusese de acord cu exercitarea controlului asupra satelor de către comunele țărănești, tot așa nu-l încântase ideea ca muncitorii să preia controlul asupra fabricilor fără indicații de la partid. Însă era vorba de o situație revoluționară și, insista Lenin, muncitorii trebuiau încurajați să facă revoluția. „Creativitatea” și „inițiativa” lor trebuiau încurajate. Conducerea partidului bolșevic avea să facă tot ce putea ca să supravegheze „de sus” revoluția, însă „masele” trebuiau să participe; ele trebuiau să înceapă revoluția de jos. Așa că era necesar ca liderii bolșevici să învețe să asculte vocea muncitorilor, soldaților și țăranilor. Bolșevismul din anii 1905-1906 fusese prea doctrinar, iar Lenin fusese exasperat de aversiunea tovarășilor săi activiști față de implicarea în soviete, syndicate și alte organizații de masă. Greșeala nu trebuia să se repete în 1917. Partidul bolșevic trebuia să fie dinamic și flexibil în cadrul direcțiilor generale ale politicilor sale. Prin urmare, dorința muncitorilor din Petrograd de a institui controlul asupra conducerii fabricilor pentru a le putea menține în funcțiune trebuia să fie apreciată.

În mai și iunie 1917, majoritatea politicilor erau destul de clare. Comitetul Central bolșevic și *Pravda* susțineau

transferul puterii guvernamentale către soviete. Pledau pentru pace în toată Europa, precedată de un armistițiu pe frontul de răsărit. Cereau naționalizarea mării industrii și a sistemului bancar, preluarea controlului asupra fabricilor de către muncitori și transferul terenurilor agricole către țărănime, autodeterminarea națională și intensificarea dezvoltării culturale. Avangarda acestei mișcări politice trebuia să fie partidul bolșevic, care să ghideze clasele sociale de jos spre împlinirea destinului lor: revoluția socialistă. Revoluția din Rusia trebuia să fie urmată în scurt timp de preluarea puterii prin revoluție în întreaga Europă. Lenin afirma că tot ce putea fi îndeplinit cu ușurință de către muncitorii ruși putea fi realizat și mai ușor de muncitorii din țările industrializate mai dezvoltate.

Partidul lui Lenin se simțea atras de o asemenea perspectivă, așa că în lunile respective cele două organizații, bolșevică și menșevică, au luat-o pe căi diferite. Pentru prima dată, bolșevicii deveneau un adevărat partid politic de sine stătător. Nu existau dubii cu privire la cine era liderul partidului bolșevic. Era Lenin. La început, a putut să o țină pe Nadejda Konstantinovna alături de el ca să lucreze împreună, însă ea a fost prima care a recunoscut că un astfel de aranjament nu putea dura⁸:

În acest timp, nu am reușit într-un totu să mă descurc cu problemele ce țineau de secretariat. Bineînțeles, pentru Ilici era mult mai dificil să lucreze fără un secretar personal cum fusesem eu înainte; acum însă apăreau dificultăți, din moment ce trebuia să particip atât la ședințele de redacție [de

la *Pravda*], cât și la cele ale Comitetului Central. Am vorbit cu Ilici despre asta și am convenit să renunț la secretariat și să continui cu munca educațională.

Până la sfârșitul anilor 1980, felul în care Nadejda se descria pe sine, ca secretară personală a lui Lenin, era prea stânjenitor pentru a putea deveni public: oficial, Lenin nu trebuia să beneficieze de privilegii acasă sau la serviciu. Oricum, era evident că ceilalți lideri bolșevici nu le plăcea influența tot mai mare exercitată de prezența ei alături de Lenin, așa că egalitatea de drepturi între membrii Comitetului Central a fost restabilită. Secretariatul a fost condus mai întâi de Elena Stasova, apoi de Iakov Sverdlov. Lenin nu era de acord, însă nu a fost vehement în această chestiune și s-a simțit ușurat să afle că atât Stasova, cât și Sverdlov îl admirau din punct de vedere politic la fel de mult ca soția lui.

Nadejda Konstantinovna nu spunea tot adevărul. În scurta perioadă în care ea a lucrat la Secretariatul Comitetului Central, cumnata sa, Maria Ilinicina, era secretar de redacție la *Pravda*. Femeile din jurul lui Lenin rivalizaseră adesea pentru a primi mai multă atenție din partea lui, iar faptul că Nadejda Konstantinovna nu se pricepea la gătit prilejuia multe răutăți. Ea nu se supăra prea tare, din moment ce nu pretinsese niciodată că e maestru bucătar, însă s-ar fi putut lipsi de laudele Mariei Ilinicina că Lenin era înnebunit după preparatele ei din pui. Nu era surprinzător că lui Lenin îi plăcea schimbarea din

meniu, de vreme ce în Elveția el și Nadia trebuiseră să mănânce carne de cal cam prea des pentru gustul lor. (Rușii, ca și britanicii, au tendința de a fi reținuți în privința cărnii de cal.) În orice caz, Maria știa cum să-și înțepe cumnata. Refuzând să ducă acest conflict casnic și în birourile centrale ale partidului, Nadia s-a retras și și-a văzut de activitatea politică în calitate de organizator de partid și educator în raionul industrial Vâborg.

Boala Graves tot o mai necăjea, la fel și tulburările de ritm cardiac, însă era hotărâtă să-și folosească tot potențialul pentru a-și îndeplini rolul în revoluție. Nadia era și cea care îi oferea zilnic sprijin afectiv liderului bolșevic. Frenezia vieții politice îl supunea pe Lenin unei presiuni puternice. Avea din nou dureri de cap și insomnii. Maria Ilinicina spunea că stilul său de viață în străinătate îi provocase aceste probleme, pentru că nu avusese niciodată o dietă regulată sănătoasă. Dar la Petrograd fusese și mai rău din acest punct de vedere, iar faptul că trebuia să participe la ședințele Comitetului Central și ale *Pravdei*, unde majoritatea tovarășilor săi fumau țigară după țigară, era o neplăcere în plus. Lenin se simțea epuizat. E posibil să fi început deja să aibă crizele cardiace minore care s-au produs cu certitudine în următorii doi ani. Dacă atacurile acestea chiar începuseră, Lenin a păstrat discreția în privința lor. Trăise pentru revoluție, iar momentul istoric al revoluției sosise. Nu mai avea de ce să stea pe gânduri: nu-și putea permite să lase să scape momentul – și avea și

aroganța să presupună că revoluția, lăsată de capul ei, ar putea eșua.

Nadia făcea tot ce putea ca să-i fie de ajutor, însă îi era greu. Lenin trebuia neapărat să-și joace rolul la ședințele de partid și în fața mulțimii⁹:

Pe 1 Mai, Vladimir Ilici a ținut un discurs pe Câmpul lui Marte. Era prima vacanță de 1 Mai de după înlăturarea puterii țariste. Au venit toate partidele. Ziua de 1 Mai a fost o *sărbătoare* a speranțelor și aspirațiilor asociată istoriei mișcării muncitorești din întreaga lume. În acea zi am stat în pat și nu am auzit discursul lui Vladimir Ilici, însă când a ajuns acasă nu era încântat, ci mai degrabă epuizat.

Era foarte obosit în perioada aceea și, prin urmare, m-am abținut să-l întreb despre munca lui. Nici când ne plimbam nu era mai bine. Odată am mers pe Insula Elaghin, însă acolo s-a dovedit a fi mare îmbulzeală și agitație. Am mers mai departe ca să stăm pe cheiurile Karpovkăi. Apoi am deprins obiceiul de a ne plimba pe străzile pustii din raionul Petrogradski.

Fără aer alpin. Fără urcușuri pe poteci de munte. Fără excursii cu bicicleta. Doar scurte plimbări în jurul clădirilor de pe Bolșoi Prospekt.

Lenin însă putea lăsa tot mai multe funcții importante ale partidului pe seama altora din Comitetul Central bolșevic. Sverdlov administra secretariatul cu pricepere. Kamenev lucra în Sovietul din Petrograd. Stalin se descurca și ducea la bun sfârșit aproape orice sarcină i se dădea.

Zinoviev era un orator de succes. De asemenea, partidul începea să atragă și alți marxiști care înainte nu acceptaseră bolșevismul. Unul dintre aceștia era Feliks Dzierżyński, lider polonez care lucrase îndeaproape cu Rosa Luxemburg. Dar poate că noul adept cel mai surprinzător al bolșevismului a fost nimeni altul decât Troțki. De când acesta se întorsese din America de Nord, în mai 1917, Lenin îl tot curtase. În viziunea lui Troțki, opțiunea lui Lenin pentru revoluția socialistă imediată era o acceptare tacită a troțkismului. Troțki era așadar dornic să intre în singurul partid mare care era ostil fără rezerve Guvernului Provizoriu și i-a abandonat cu totul pe menșevici. Dar anii de insulte dintre Troțki și facțiunea bolșevică nu puteau fi șterși cu ușurință din mințile celorlalți bolșevici de frunte, iar Lenin a avut mult de furcă pentru a-i convinge pe tovarășii săi mai puțin machiavelici să accepte cu brațele deschise remarcabilele talente literare, oratorice și organizaționale ale fostului lor adversar. În cele din urmă a reușit, iar Troțki li s-a alăturat.

Era bine și pentru Lenin că se putea bizui pe o astfel de echipă, din moment ce influența sa în interiorul și în afara partidului era limitată. Puțini știau cum arăta Lenin. Presa rusească din perioada respectivă nu publica fotografii cu el și, spre deosebire de Aleksandr Kerenski, adevăratul maestru al tehnologiei moderne a politicii în 1917, Lenin nu a avut nicio ocazie să apară în programul de știri din cinematografe. Mai mult, *Pravda* era un ziar sobru și nu

aproba publicarea imaginilor cu Lenin, iar afișe cu el s-au făcut abia după Revoluția din Octombrie. În pofida impresiei generale despre tehnicile propagandiste ale bolșevicilor în 1917, acestea nu erau foarte creative, iar reprezentările grafice au fost publicate de ziarele celorlalte curente politice. Chiar și așa, imaginea lui Lenin din aceste ziare era departe de cea reală. De exemplu, caricaturistii ziarului cadeților, *Reci*, îl reprezentau ca pe un personaj mare cât un urs, deși era un individ scund și îndesat, și, foarte adesea, fără mustață și cu mai mult păr decât avusese la douăzeci de ani.

În campaniile sale politice, Lenin nu se îndepărta de Petrograd, refuzând toate invitațiile de a vizita restul Rusiei după lunga sa călătorie de la Zürich. Ce știa despre țară provenea de la cei care veneau în vizită la Petrograd și din ziare. Situația era în mod evident ironică. Guvernul Provizoriu și partidele antibolșevice aproape că îi atribuiau puteri miraculoase (iar această reputație n-a dispărut nici până în ziua de azi). Totuși, partidul bolșevic nu era mecanismul de comandă bine uns care să facă posibil acest lucru. Comitetele sale din gubernii aveau rețineri în a depăși liniile trasate de Comitetul Central. Din punct de vedere organizatoric, partidul era la fel de anarhic ca mai toate celelalte partide politice ale vremii. Era de asemenea condiționat de capriciile poștei și ale serviciului telegrafic. Mesajele trimise de la Petrograd ajungeau greu sau deloc. Ziarul central al partidului, *Pravda*, avea de obicei un tiraj de doar 90.000 de exemplare la o populație de 160 de

milioane de locuitori¹⁰, iar jumătate dintre aceste exemplare erau reținute pentru a fi distribuite în capitală. În realitate, legătura pe care Lenin și-o dorea cu populația era destul de slabă.

Cu toate acestea, dușmanii partidului bolșevic vedeau în el cea mai mare amenințare la adresa stabilității politice. Liberalii și conservatorii considerau călătoria lui prin Germania cu trenul special o dovadă că era spion german. Ziarele mai puțin respectabile jucau cartea antisemită, pretinzând că Lenin slujea interesele evreilor. Campania de presă împotriva lui stârnea pasiuni și-i puneă în pericol siguranța personală. S-a întâmplat odată ca două femei din înalta societate să dea buzna în redacția *Pravdei* și să anunțe: „Am venit să-l luăm la bătaie pe Lenin!”. Din fericire pentru el, a fost doar un episod izolat; poate că lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă în loc de două femei ar fi venit după el un grup de cazaci. Totuși, Comitetul Central bolșevic și-a luat măsura de precauție de a desemna câțiva membri de partid care să-l însoțească pe Lenin.

Preocuparea constantă a lui Lenin era să pună la încercare capacitatea de apărare a Guvernului Provizoriu. În acest scop, nu exista metodă mai eficientă decât o demonstrație politică masivă, preferabil cu implicarea soldaților înarmați și a marinarilor. Lenin nu avea un plan elaborat pentru insurecție și nici măcar un alt fel de plan, însă era permanent în căutarea unei slăbiciuni a adversarului ce putea fi exploatată. Încercase să găsească o

asemenea slăbiciune la demonstrația de protest împotriva „notei lui Miliukov” în aprilie. A încercat același lucru în iunie, când Comitetul Central a organizat o demonstrație concomitent cu deschiderea primului Congres al Sovietelor. Demonstrația avea să implice forțe armate și, deloc surprinzător, Guvernul Provizoriu a anticipat pericolul. Miniștrii s-au consultat cu menșevicii și socialiștii-revoluționari din Sovietul din Petrograd, care erau la fel de îngrijorați. Guvernul Provizoriu și Sovietul din Petrograd au decis să interzică demonstrația condusă de bolșevici, iar Sovietul din Petrograd a organizat propria sa demonstrație în sprijinul primului Congres al Sovietelor, o demonstrație la care urmau să participe menșevici, socialiști-revoluționari și bolșevici. Menșevicii și socialiștii-revoluționari erau mândri că dejucașeră cu măiestrie planurile bolșevicilor. La Congresul Sovietelor, care s-a desfășurat între 3 și 24 iunie 1917, au sărbătorit această victorie și au înființat un Comitet Executiv Central pentru a coordona toate sovietele din țară până la următorul congres.

Liderii importanți ai Sovietului din Petrograd – Țereteli, Ciheidze, Dan și Liber – s-au lăudat cu reușitele lor de după Revoluția din Februarie. Au pus accent pe înțelegerea încheiată între Sovietul din Petrograd și Guvernul Provizoriu privind libertățile civile și apărarea națională. S-au lăudat că, atunci când ministrul de Externe Miliukov a încercat să se eschiveze, Sovietul din Petrograd l-a forțat să-și dea demisia și a impus crearea unei coaliții de

guvernare din care făceau parte și câțiva menșevici și socialiști-revoluționari. Liderii menșevici și socialiști-revoluționari susțineau că toate acestea fuseseră benefice pentru cauza socialistă din Rusia.

Lenin își consuma energia denunțând această cooperare ca fiind o trădare fundamentală a socialismului. Cuvintele sale vizau oameni care îi erau foarte bine cunoscuți: Cernov, Dan, Țereteli și Martov. De-a lungul anilor nu încetase să polemizeze cu ei, ceea ce nu îl împiedicase să stea la o cafea cu unul sau altul, dacă se întâmpla să se întâlnească în vreo cafenea în străinătate. Iritarea politică reciprocă nu exclusese contactul social. În 1917, situația s-a schimbat însă ireversibil. Pentru Lenin, prin comportamentul lor de după Revoluția din Februarie, menșevicii și socialiștii-revoluționari depășiseră orice limită. Dacă nu i-a atacat combătând în detaliu politicile lor, asta s-a datorat într-o oarecare măsură dezgustului pe care i-l provocau, dar și faptului că nu voia să atragă în mod inutil atenția asupra punctelor tari ale poziției lor. Pentru ei era înțelept să nege din capul locului existența unor dovezi convingătoare că Europa se afla în pragul unei revoluții socialiste generale. S-au străduit mult să organizeze la Stockholm o conferință a socialiștilor pacifiști din Europa; însă tot ei susțineau și că ar fi iresponsabil să se uite că Rusia ar trebui apărată în fața Puterilor Centrale. De asemenea, au atins un punct nevralgic atunci când au menționat că până nu demult Lenin însuși lua în răs ideea

că Imperiul Rus avea tot ceea ce era necesar din punct de vedere industrial și cultural ca să treacă la socialism.

Menșevicii și socialiștii-revoluționari aveau un impact și în calitate de miniștri. Ca ministru al Agriculturii, Viktor Cernov le-a conferit „comitetelor pentru pământ” conduse de țărani dreptul de a prelua controlul asupra terenurilor necultivate, în ciuda protestelor boierilor fermieri. Ignorând protestele angajatorilor, Mihail Skobelev s-a folosit de Ministerul Muncii pentru a introduce sisteme de asigurări de sănătate obligatorii, de securitate la locul de muncă și de arbitraj a conflictelor industriale. Calitatea sa de ministru al Poștei și Telegrafului nu l-a oprit pe Țereteli să insiste că regiunile non-rusești, precum Finlanda și Ucraina, ar trebui să aibă un grad mai mare de autonomie.

Totuși, timpul nu trecea în favoarea menșevicilor și socialiștilor-revoluționari. Fiecare concesie pe care o smulgeau cadeților era minoră pe lângă problemele care apăseau asupra Guvernului Provizoriu. Inflația monetară creștea vertiginos, iar producția industrială era la pământ. Salariile, care crescuseră după căderea monarhiei Romanovilor, nu-și mai mențineau valoarea reală. Orașele își epuizau proviziile de alimente. Administrația statală centrală se dezintegra continuu. Regiunile, provinciile și orașele își gestionau problemele fără să mai țină cont de Guvernul Provizoriu. Organizațiile alese din teritoriu, în special sovietele, începeau să se comporte de parcă dețineau puterea oficială în stat. Mișcarea pentru introducerea controlului muncitoresc începea să se extindă

și în afara Petrogradului. Țăranii din Rusia și Ucraina își pășteau vitele și tăiau lemnul proprietarilor de pământ ilegal, iar numărul moșiilor expropriate era în creștere. Soldații de pe frontul de răsărit dezertau cu miile. Milioane de refugiați rătăceau prin orașele Rusiei. Guvernul Provizoriu era văzut ca deservind numai interesele elitelor bogate, pentru că refuzase să inițieze reforme fundamentale până la sfârșitul războiului – iar sfârșitul războiului nu se întrezărea. Un astfel de context era numai bun să fie exploatat de Lenin și partidul bolșevic.

Asta nu înseamnă că Guvernul Provizoriu acționa cu o pricepere desăvârșită. Aleksandr Kerenski, ministru de Război, a preferat să mențină angajamentul lui Nicolae al II-lea de a relua ofensiva rusă pe frontul de răsărit. Fără îndoială, Guvernul Provizoriu simțea că trebuia să le demonstreze Aliaților că puteau conta în continuare pe Rusia. De asemenea, dorea să stăvilească criticile societății ruse cu o victorie rapidă împotriva austriecilor.

Totuși, miniștrii au fost siguri pe ei atunci când și-au prezentat activitatea în fața Primului Congres al Sovietelor. În opinia lor, nu exista o alternativă realistă. La ședința inaugurală de pe 3 iunie, Țereteli i-a întrebat pe cei prezenți dacă-și puteau imagina un partid care „să-și asume riscul” de a prelua singur puterea în Rusia revoluționară. Lenin a rămas impasibil, dar Țereteli i-a ridicat mingea la fileu, așa cum își dorea. A doua zi i s-a dat prilejul să vorbească de la tribună pentru cincisprezece minute:

În acest moment, mai multe țări se află în pragul distrugerii, iar acele măsuri practice despre care se spune că sunt atât de complicate, încât ar fi greu de implementat, și că au nevoie de o elaborare specială – după cum a susținut antevorbitorul meu, cetățeanul ministru al Poștei și Telegrafului –, acele măsuri sunt cât se poate de clare. A spus că nu există în Rusia partid politic care să se declare pregătit să preia puterea de unul singur. Răspunsul meu este: „Ba există! Niciun partid nu poate refuza asta, și nici partidul nostru nu o refuză; e gata în orice moment să preia întreaga putere”.

Bolșevicii au aplaudat ca la un semn. Totuși, majoritatea celor prezenți nu-l puteau lua în serios pe acest politician scund și sever, cu o voce enervantă și gesturi de director de școală. Un val de râsete a străbătut sala Congresului.

Dar n-a trecut mult până când batjocura a fost înlocuită de frică. Guvernul Provizoriu se confrunta cu două probleme pe care și le crease singur. Una era militară. Mult așteptata ofensivă rusă a început pe 18 iunie. Era un pariu înspăimântător deoarece, după succesul inițial, înaintarea forțelor rusești a fost oprită de o apărare curajoasă sprijinită de întăriri germane. Kerenski i-a servit astfel lui Lenin material de propagandă; cu cât situația militară se înrăutățea, cu atât era mai bine pentru partidul bolșevic. Cea de-a doua problemă era politică: miniștrii cadeți erau atât de indignați de planul menșevicilor și al socialiștilor-revoluționari de a conferi autonomie regională Ucrainei, încât ultimele două săptămâni din iunie au fost marcate de

dispute intense. Coaliția guvernamentală era pe punctul de a se destrăma.

Lenin și Comitetul Central bolșevic erau nerăbdători să supună Guvernul Provizoriu unui nou test. Tehnica aflată cel mai la îndemână era o demonstrație politică masivă. Împiedicați să organizeze propria demonstrație armată în timpul Primului Congres al Sovietelor, ei urmăreau să încerce din nou la sfârșitul lunii. Ideea nu-i aparținea lui Lenin. La momentul respectiv, partidul bolșevic avea numeroși activiști de extremă stângă radicali, care ardeau de nerăbdare să afle dacă și când Comitetul Central le va da voie să lupte în stradă împotriva Guvernului Provizoriu. Principalul organism central al partidului unde puteau fi găsiți astfel de activiști era Organizația Militară bolșevică, organul care coordona propaganda și organizarea partidului în armată. Tot mai mult sprijin pentru acțiuni de masă violente venea și din afara partidului: marinarii garnizoanei navale de pe insula Kronstadt, aflată nu departe de Petrograd, manifestau o profundă ostilitate față de Guvernul Provizoriu. Soldații din Petrograd începeau și ei să-i susțină pe bolșevici. La fel și tot mai mulți muncitori din fabrici. Ei cereau frecvent ca sloganul Comitetului Central bolșevic, „Toată puterea în mâinile sovietelor”, să devină realitate.

Lenin a acordat toată atenția acestei stări de spirit. Vorbea cu muncitorii, soldații, marinarii și țăranii cu care se întâlnea. Spre deosebire de ceea ce se întâmplase în 1905, acum nu mai era izolat în Elveția. Putea să vadă cu

ochii lui ce se întâmpla și să îmbine observațiile cu judecata sa intuitivă. Avea talent pentru cântărirea avantajelor și dezavantajelor unui pariu politic. Spre deosebire de dușmanii partidului său, lui Lenin nu-i stătea în fire să șovăie. Mai mult, înțelegea bine nevoia de a urmări îndeaproape evenimentele în evoluția lor abruptă. În această stare de spirit, a mers la Comitetul Central bolșevic și a susținut propunerea de a organiza o demonstrație politică armată. Lenin nu și-a așternut pe hârtie gândurile în mod explicit. Totuși, menșevicii, socialiștii-revoluționari și cadeții au auzit pentru ce pledase și au ajuns la concluzia că nu urmărea nimic altceva decât preluarea prin violență a puterii centrale în stat. Posibilitatea aceasta nu poate fi exclusă, însă nu trebuie pornit de la premisa că în mintea lui Lenin exista un plan bine pus la punct. Mult mai probabil e că improviza și că încerca marea cu degetul pentru a afla cât de mari erau forța și fermitatea Guvernului Provizoriu.

Asta nu înseamnă că ar fi respins ideea răsturnării cabinetului dacă ar fi avut suficient sprijin popular pe străzile Petrogradului. Câțiva bolșevici au simțit acest fapt fără echivoc. Sergo Ordjonikidze s-a referit la demonstrație ca la „prima încercare serioasă de a pune capăt puterii coaliției guvernamentale”¹¹, iar Organizația Militară se comporta de parcă ar fi făcut legea în partidul bolșevic. Între 16 și 23 iunie a avut loc o conferință a Organizației Militare în cadrul căreia Lenin a susținut un discurs în care insista că acțiunile riscante trebuiau evitate¹².

„Trebuie”, spunea el, „să fim în mod special atenți și să avem grijă să nu cedăm provocărilor... Un singur pas greșit din partea noastră poate duce întreaga cauză la pierzanie”¹³. Însă știa că vorbele sale nu erau luate întru totul în serios. Situația politică era extrem de tensionată. Se putea întâmpla orice.

Totuși, exact atunci, pentru prima dată de când sosise în Gara Finlanda în aprilie, Lenin a părăsit Petrogradul. Era epuizat și abia aștepta să ia o pauză la țară. În acest scop, a acceptat invitația făcută mai demult de Vladimir Bonci-Bruevici de a li se alătura lui și soției sale la *dacea* lor din satul finlandez Neivola, aproape de Gara Finlanda, la vreo 20 de kilometri nord-est de Terijoki². Lenin se plângea că nu se simțea bine de mai multe săptămâni. La primul Congres al Sovietelor fusese desemnat de facțiunea bolșevică să răspundă în numele ei la raportul lui Cernov în problema agrară. Cu două ore înainte ca Lenin să-și țină discursul, Nikolai Muralov l-a sunat să-i reamintească acest lucru. Încălcând cutuma partidului, Lenin l-a sfătuit pe Muralov să țină el însuși discursul și a închis¹⁴. Pe 29 iunie, Lenin pleca din Gara Finlanda împreună cu sora sa Maria și cu poetul bolșevic Demian Bednâi, care i-a condus de la haltă până în satul Neivola. Nadia nu i-a însoțit; nu mai era acolita lui Lenin și se bucura de implicarea ei în politica din raionul Vâborg¹⁵. Mariajul lor se mai răcise din

² Localitate aflată în Finlanda până în 1947, acum în Rusia, cu numele Zelenogorsk (n.tr.).

pricina relației lui Lenin cu Inessa și Nadia nu avea nevoie de această vacanță – iar faptul că paznicul Maria i-ar fi însoțit nu o încânta. Mergând pe jos până la Neivola și luând prin surprindere cuplul Bonci-Bruevici cu acea vizită neașteptată, Lenin a petrecut următoarele zile relaxându-se. Au făcut plimbări, au mers la saună și au înotat. Lenin se întrema văzând cu ochii.

Decizia lui de a pleca în vacanță a dat naștere acuzației conform căreia încerca să se pună la adăpost în caz că revolta ar fi eșuat¹⁶. Posibilitatea aceasta nu trebuie exclusă, însă lui Lenin nu-i stătea în fire să lase lucrurile importante să se desfășoare fără îndrumarea sa, iar Neivola se afla la numai câteva ore de mers cu trenul de Petrograd. Totuși, nu au existat dovezi care să confirme o astfel de stratagemă. Poate că ar fi trebuit să-și învingă oboseala și durerile pe durata crizei, dar n-a făcut-o. Poate că era realmente epuizat. Se întâmplase și înainte, în vara lui 1904, când s-a dus în vacanță în ciuda posibilității ca rivalul său, V.A. Noskov, să profite politic de pe urma acestei plecări; avea nevoie, mai mult decât orice, să se întremeze fizic și psihic.

Cu atât mai uluit a fost în dimineața zilei de marți, 4 iulie, când a fost trezit de un trimis al Comitetului Central bolșevic. Maksimilian Savelev, care făcea parte din redacția *Pravdei* și era un apropiat al radicalilor din Organizația Militară, venise la Neivola cu trenul ca să-i dea lui Lenin de veste că demonstrațiile împotriva Guvernului Provizoriu erau pe punctul de a scăpa de sub control și că miniștrii

plănuiau să ia contramăsuri dure. Indiferent de starea în care se afla, Lenin a trebuit să pună capăt vacanței și să se întoarcă la Petrograd. Putea să fie o insurecție tot așa cum putea să fie și un fiasco. Vărsarea de sânge era aproape inevitabilă. Locul lui Lenin nu era în Finlanda, ci alături de camarazii săi din Comitetul Central bolșevic. Micul grup format din Lenin, Maria Ilinicina, Savelev și Bonci-Bruevici și-a făcut bagajele în pripă și a luat primul tren înapoi către granița administrativă ruso-finlandeză de la Beloostrov, apoi mai departe spre Gara Finlanda. Călătoreau cu pașapoarte legale, iar Bonci-Bruevici se temea ca nu cumva să intre în conflict cu alți pasageri, însă nu s-a întâmplat nimic. De la Gara Finlanda s-au grăbit spre reședința Matildei Kseșinskaia, pentru ca la amiază să se alăture Comitetului Central.

Grevele și demonstrațiile durau deja de câteva zile; mulțimi de muncitori, soldați și marinari se adunau frecvent în fața vilei, așteptând din partea Comitetului Central un semn pentru un atac decisiv împotriva Guvernului Provizoriu. La fel s-a întâmplat și la scurt timp după întoarcerea lui Lenin, căruia i s-a cerut să iasă la balcon și să se adreseze mulțimii. La început a ezitat, însă liderii bolșevici din Kronstadt l-au convins s-o facă. Lenin era sigur în acel moment că criza fusese supraalimentată și că liderii Organizației Militare acționaseră iresponsabil. Întorcându-se spre cei care erau cu el în vila Kseșinskaia, le-a spus: „Meritați o chelfăneală zdravănă pentru treaba asta!”¹⁷, apoi s-a dus pe balcon și a cerut mulțimii să-și

menință calmul. A susținut că demonstrațiile antiguvernamentale trebuiau să fie înainte de toate pașnice, însă mesajul său nu a fost bine primit. Mulțimea crezuse că Lenin, care scrisese înflăcărat despre nevoia de a înlătura Guvernul Provizoriu, se va pronunța pentru acțiune violentă și neîntârziată. Lenin însă a gândit cumpătat, iar la primele ore ale zilei de 5 iulie Comitetul Central bolșevic a făcut și ultimul pas înapoi, anulând demonstrația care fusese planificată pentru mai târziu în acea zi.

Totuși, criza nu se încheiase. Guvernul Provizoriu aprobase anchete minuțioase privind sursele de finanțare ale partidului bolșevic, iar Biroul de Contraspionaj avea motive să creadă că bolșevicii primeau bani de la guvernul german. Unele documente ale Biroului au ajuns la presă, în pofida dorinței majorității miniștrilor de a aștepta până la obținerea unor dovezi concludente. Informațiile au ajuns și la garnizoanele din Petrograd. Pe 5 iulie, ziarul *Jivoe slovo* l-a acuzat oficial pe Lenin că era spion german¹⁸. Ofensiva împotriva bolșevismului era la apogeu. În aceeași dimineață, la redacția *Pravda* a avut loc o descindere a poliției, urmată de o alta a doua zi, la reședința Kseșinskaia. Bolșevicii au fost nevoiți să se ascundă în diferite locuri din capitală.

În aceleași zile, întâmplător, Guvernul Provizoriu a fost afectat de dispute interne cu privire la autonomia regională a Ucrainei. Prințul Lvov își dăduse demisia din funcția de premier, iar locul i-a fost luat, pe 7 iulie, de socialistul-

revoluționar Aleksandr Kerenski. A fost ordonată o anchetă oficială care să investigheze evenimentele din 3 și 4 iulie, precum și responsabilitatea care trebuia atribuită membrilor Comitetului Central bolșevic și Organizației Militare a acestuia pentru tulburările create. Pe 6 iulie fuseseră emise mandate de arestare pentru Lenin, Zinoviev și Kamenev, iar un detașament de soldați pornise în căutarea lui Lenin la apartamentul lui Mark și al Annei Elizarov. Deși Lenin fugise deja, apartamentul a fost cercetat amănunțit. La momentul respectiv, Nadejda Konstantinovna, Maria Ilincina și Mark Elizarov se aflau acasă și au fost întrebați dacă știau unde se afla Lenin. Krupskaia a lăsat să-i scape informația că Lenin stătuse în Neivola¹⁹, însă asta nu mai conta, din moment ce atunci el se ascundea în Petrograd: mai întâi a stat cu M.L. Sulimova, apoi cu N.G. Poletaev. Oricum, l-au căutat ca niște diletanți. Soldații l-au confundat pe Elizarov cu Lenin și l-au arestat, împreună cu Krupskaia. Elizarov era înalt și masiv, iar scurta sa arestare a fost o dovadă în plus că Lenin nu era o figură familiară publicului larg.

Lenin avea toate motivele să mențină situația neschimbată. El și tovarășii săi au hotărât că nu trebuia să se predea autorităților. Inițial, nu se opusese ideii de a merge la închisoare, iar liderii bolșevici negociaseră cu Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor condițiile în care s-ar putea preda²⁰. Câțiva membri ai partidului simțeau că un proces era singura cale prin care partidul putea ieși basma curată. În opinia lor, siguranța

personală a lui Lenin nu trebuia să aibă întâietate, ceea ce a înspăimântat-o pe Maria Ilinicina, care credea că liderul partidului nu putea fi expus nici unui risc și că trebuia trimis pe ascuns în Suedia²¹.

Garanțiile neconvingătoare date de Comitetul Executiv Central au făcut ca bolșevicii să nu mai fie de acord cu predarea lui Lenin. Mai mult, dorința de răzbunare devenea tot mai puternică din cauză că majoritatea ziarelor preluaseră acuzația că partidul bolșevic executase comenzile guvernului german. Există posibilitatea ca Lenin să fie asasinat, prin urmare a hotărât să rămână ascuns și să ignore consecințele. Apartamentul lui Poletaev nu a fost considerat un loc potrivit; clădirea era vizitată de prea multe persoane²², așa că trebuia găsit urgent un alt adăpost. Pe 7 iulie, Lenin și Grigori Zinoviev, însoțiți de soția lui Zinoviev, Zinaida Lilina, dar nu și de Nadejda Konstantinovna, s-au mutat în secret. De această dată, au fost adăpostiți de veteranii bolșevici Serghei și Olga Alliluev în apartamentul lor confortabil de pe strada Rojdestvenka, nr. 10, care avea chiar și un portar îmbrăcat elegant. Cuplul Alliluev abia închiriasse locuința și era puțin probabil ca poliția să-l caute pe Lenin acolo. Lenin s-a mutat în camera care era pregătită pentru Stalin, oaspetele lor obișnuit. Păstra legătura cu membrii Comitetului Central scriind mesaje pe care le transmiteau Serghei Alliluev și alții. În majoritatea timpului, stătea în camera sa și lucra. Copiii Alliluev își amintesc zgomotul „unei penițe scârțâind zi și noapte” dincolo de ușa lui²³.

Dar Lenin și Zinoviev voiau să iasă din Petrograd, măcar pentru o vreme. Amândurora li se părea că cel mai bine era să meargă undeva la țară și să aștepte desfășurarea evenimentelor. Trebuiau să-i lase pe alții să hotărască unde era cel mai bine să se ascundă. Lenin și tovarășul său nu mai erau cei care decideau soarta revoluției.

17

Puterea pentru cine și-o dorește

Iulie-octombrie 1917

Pe 9 iulie, Lenin și Zinoviev au fost escortați în secret în afara Petrogradului de niște activiști bolșevici puși la dispoziție de Comitetul Central. Din motive de siguranță, au făcut călătoria fără soțiile lor. Chiar înainte de plecare, Lenin a hotărât că trebuie să-și schimbe înfățișarea. Olga Allilueva, care devenise asistentă medicală nu cu mult timp înainte, i-a înfășurat fața și fruntea în bandaje, dar când Lenin s-a privit în oglindă, și-a dat seama că în felul acesta mai curând ar atrage atenția decât ar trece neobservat. Era posibil să nu treacă nici măcar de portarul clădirii.

Ideea lui era mai simplă: să-și radă mustața și barba. Nu se știe de ce, a decis să nu o facă el însuși. Stalin, care se afla în vizită, l-a săpunit și l-a bărbierit¹. „E foarte bine acum”, a spus Lenin, „arăt ca un țăran finlandez și abia de mă poate recunoaște careva”². Oricum, ca să fie sigur, a împrumutat o haină și o șapcă de la Serghei Alliluev ca să

nu le poarte pe ale sale³. Așadar, oamenii care-l văzuseră în costumul și cu șapca pe care le cumpărase din Stockholm la îndemnul lui Radek nu aveau să știe cine era. Plecând din apartamentul lui Alliluev, Lenin a mers pe jos, împreună cu Zinoviev și cu metalurgistul bolșevic Nikolai Emeleanov, până la Gara Sestroretk. Aceasta era stația terminus a căii ferate de coastă care mergea de-a lungul Golfului Finlandei de la Petrograd până la Sestroretk. Era în toiul sezonului estival, iar trenurile erau pline până la refuz de pasageri din clasa de mijloc plecați din capitală pentru a se bucura de mare și de aerul curat. Lenin, Zinoviev și Emeleanov au hotărât să se dea jos din tren înainte să ajungă la Sestroretk și să rămână în satul Razliv, unde Emeleanov avea o casă și pământ și putea oferi drept ascunzătoare șura sa mare și confortabilă.

Cei trei bolșevici au ajuns în Razliv noaptea târziu și s-au dus direct la culcare. A doua zi, Lenin s-a apucat de lucru; prima sa misiune a fost să-și expună ideile strategice în folosul Comitetului Central. Demonstrația armată din Petrograd fusese înăbușită. Kerenski devenise prim-ministru al Guvernului Provizoriu și, deși încerca să formeze un cabinet care să includă și socialiști, poliția lui continua să aresteze lideri bolșevici. Troțki, Kollontai și Kamenev erau deja la închisoare. După ce partidul acceptase *Tezele din aprilie*, Lenin sugerase că tovarășii săi trebuiau să se ocupe în principal de alegerea bolșevicilor în soviete și să denunțe Guvernul Provizoriu și pe membrii săi menșevici și socialiști-revoluționari. Dar acum? Ce strategie

trebuia să adopte Comitetul Central bolșevic pentru a supraviețui și a face progrese?

În mod evident, fuga din capitală nu avea să-l oprească pe Lenin de la a încerca să-și impună ideile în fața tovarășilor săi din Comitetul Central. Absența îl făcea să fie mai tranșant decât de obicei. Așternându-și pe hârtie conceptele strategice, el declara: „Toate speranțele pentru desfășurarea pașnică a revoluției ruse au dispărut definitiv”. Potrivit lui Lenin, Kerenski instaurase o „dictatură militară”, iar sovietele deveniseră „un paravan al contrarevoluției”. Lenin le-a cerut bolșevicilor să retragă sloganul „Toată puterea în mâinile sovietelor” și să se dedice organizării unei „revolte armate” și formării unui guvern revoluționar⁴. Problema era că el cerea renunțarea la una dintre politicile care stătuseră la baza strategiei partidului din aprilie 1917. Lenin insistase asupra ei, iar bolșevicii se obișnuiseră cu gândul că atunci când vor prelua puterea vor conduce prin intermediul sovietelor. Comitetul Central a fost uluit de cea mai recentă idee a lui Lenin, care nici măcar nu se obosise să detalieze cum puteau să înceapă activiștii partidului care se ocupau cu propaganda să le explice muncitorilor și soldaților noua schimbare de politică.

Pe 13 iulie, Comitetul Central s-a reunit în absența lui Lenin într-o ședință care s-a prelungit și a fost reluată în ziua următoare. Liderii bolșevici aveau multe de lămurit. „Zilele din iulie” de la Petrograd aduseseră partidul în pragul dezastrului, iar o dezbatere pe tema strategiei era

urgent necesară. Asupra rezultatului însă nu au existat îndoieli serioase: tezele din iulie ale lui Lenin au fost ferm respinse⁵. Furios, Lenin a răspuns printr-un articol, „Despre sloganuri”, însă Comitetul Central n-a dat înapoi. Stalin a sintetizat astfel poziția adoptată de Comitet: „Suntem foarte clar în favoarea acelor soviete în care avem majoritatea și vom încerca să impunem astfel de soviete”. Sloganul „Toată puterea în mâinile sovietelor” a fost păstrat. Absența din Petrograd deja îi afecta lui Lenin influența asupra conducerii centrale a partidului.

Șura era un adăpost sigur doar temporar, iar Lenin și Zinoviev au fost de acord cu ideea lui Emeleanov de a se muta la vreo trei kilometri de sat, spre malul îndepărtat al lacului. Acolo avea o fâneată și o colibă din lemn acoperită cu paie. Poșta din capitală putea ajunge în continuare în mod regulat la ei, aducându-le ziarele din Petrograd și veștile de la Comitetul Central; într-adevăr, la adăpostul nopții, fugarii erau vizitați de bolșevici de frunte. Lenin încerca să se folosească de situație cum putea mai bine. Mai cu seamă, a reluat lucrul la teoria politică marxistă, care avea să fie publicată mai târziu sub titlul *Statul și revoluția*. Reușise mereu să se calmeze citind și scriind și avea în colibă destule materiale. Pentru a se relaxa, Lenin și Zinoviev îl ajutau pe Emeleanov la coasă. De asemenea, înotau. Viața în apropierea Razlivului a fost relativ lipsită de peripeții până când Zinoviev s-a dus să vâneze nesăbuit într-o zonă interzisă și a dat nas în nas cu Akseonov, paznicul de vânătoare, care i-a cerut să predea arma.

Zinoviev s-a dat drept finlandez, pretinzând că nu înțelege rusește. Akseonov a fost indus în eroare și, din fericire pentru Zinoviev, s-a lăsat înduplecat. După incident, Zinoviev a devenit rațional și s-a abținut de la alte expediții vânătoarești⁶.

Între timp, din cauza țăntarilor, coliba devenise de nelocuit, după cum avea să-și amintească Emeleanov⁷:

Alături era o bucătărioară; de niște țărui atârna o oală în care se făcea ceaiul. Noptile însă erau insuportabile: țăntarii nesătui nu te lăseau nici să respiri. Nu conta cum te apărai de ei, mereu ajungeau unde voiau și de multe ori te mâncau. Dar n-aveai ce să faci, trebuia pur și simplu să accepți situația.

Numai când ploua era mai bine, iar vara lui 1917 a fost foarte ploioasă. Furtunile însă aduceau cu ele și necazuri, pentru că apa trecea prin acoperiș. Lenin și Zinoviev nu puteau susține cauza revoluției uzi learcă și înfrigurați, încât au hotărât să schimbe planul⁸. Zinoviev își făcea mai puține griji decât Lenin în privința arestării și a ales să se întoarcă incognito la Petrograd. Pe de altă parte, Lenin încă mai credea că ar putea fi spânzurat dacă ajungea să fie judecat; drept urmare, a cerut Comitetului Central să-i organizeze călătoria până la o casă conspirativă în Finlanda. Cei doi refugiați, Lenin și Zinoviev, aveau să plece din Razliv împreună.

Li s-a făcut rost de peruci. Ministerul de Interne al lui Kerenski sperase să prevină astfel de subterfugii interzicând închirierea și vânzarea perucilor dacă nu exista

dovada că reprezentau o nevoie specială. Însă Dmitri Leșcenko, bolșevic din Petrograd, a pretins că avea nevoie de peruci pentru trupa de teatru de amatori a feroviarilor din care făcea parte. Pasul următor era obținerea documentelor oficiale de călătorie, necesare pentru trecerea graniței administrative ruso-finlandeze⁹. Lenin și Zinoviev trebuiau să fie fotografiați deghizați, iar Leșcenko s-a chinuit să care echipamentul masiv din gară până la coliba de pe celălalt mal al lacului. Treaba trebuia făcută imediat după ivirea zorilor, pentru a reduce la minim riscul ca Lenin și Zinoviev să fie văzuți și recunoscuți de trecători. Întreg procesul a fost o harababură. Fără trepid, Leșcenko a fost nevoit să stea ghemuit ca să țină obiectivul și să facă fotografia. Asta însemna că și Lenin și Zinoviev au trebuit să înghenuncheze. Leșcenko s-a convins că a făcut niște fotografii satisfăcătoare numai după câteva încercări. Apoi s-a întors la Petrograd pentru a scoate negativele și a atașa fotografia la documentele false¹⁰.

Câteva negative nu au ieșit bine, însă unul a fost suficient de bun. Planul era ca Lenin și Zinoviev să plece în prima săptămână din august. Însoțiți de Emeleanov și de bolșevicii finlandezi Eino Rahja și Aleksandr Șotman, trebuiau să ajungă la Levașevo, o gară mică situată la jumătatea drumului dintre Petrograd și Beloostrov pe calea ferată spre Finlanda. Apoi, cei doi ar fi trebuit să ia un tren înapoi în direcția Petrograd, spre Udelnaia, unde aveau să rămână peste noapte în apartamentul muncitorului finlandez Emil Kalske. De acolo, Zinoviev avea să se ducă la

Petrograd și să-și asume riscul de a locui în case conspirative puse la dispoziție de Comitetul Central bolșevic. Lenin, care încă era cea mai căutată persoană de pe lista Ministerului de Interne, nu a riscat și urma să o ia spre nord, către Finlanda.

Plecând din Razliv, pe Lenin și Zinoviev îi aștepta un drum de peste unsprezece kilometri prin pădure, de la lac înspre est. Trebuiau să traverseze o turbărie întinsă și un râu fără pod. La scurt timp după plecare, Lenin avea să regrete că nu supervizase planul. Expediția s-a dovedit o comedie. Mai întâi, Emeleanov n-a știut să-i scoată din pădure și s-au rătăcit. Apoi au trebuit să traverseze o turbărie întinsă căreia proprietarul îi dăduse foc și care mai ardea mocnit. Dar ce era mai rău abia urma. Șotman pusese la pachet numai trei castraveciori; nu luase nici măcar o chiflă. Câteva ore mai târziu, drumeții, flămânzi și obosiți, au auzit un șuierat de tren în depărtare. Bucuria le-a pierit când și-au dat seama că nu ajunseseră la Levașevo, ci la Dibunî. Lenin era foarte supărat pe Șotman¹¹:

A trebuit să îi dăm dreptate lui Vladimir Ilici: ne-a înjurat crunt pentru proasta organizare. Sigur nu ar fi fost nevoie să obținem o hartă detaliată a locului? De ce nu studiaserăm traseul înainte și așa mai departe? Am încasat-o și în privința „recunoașterii”: de ce numai „părea” să fie gara care trebuia? De ce nu știam cu siguranță?

Dar măcar Dibunî avea gară și era situat pe linia ferată către Finlanda. Lenin spera că poate lucrurile urmau să se îndrepte.

Din păcate, s-au înrăutățit. Emeleanov și Șotman s-au plimbat prin gară, iar Lenin, Zinoviev și Rahja au rămas în ascunzătoare. În timp ce așteptau următorul tren spre Udelnaia, Emeleanov i-a trezit suspiciuni unui ofițer, care l-a arestat. Apoi, un tânăr înarmat cu o pușcă l-a chestionat pe Șotman, care încerca să atragă atenția asupra sa urcând în tren fără Lenin, Zinoviev și Rahja. Planul lui Șotman era să-i avertizeze pe bolșevicii din Udelnaia despre problemele apărute la Dibunî. Era însă atât de agitat, încât a coborât din tren după vreo cinci kilometri, la Ozerki, în loc să coboare la Udelnaia. La apartamentul lui Kalske din Udelnaia a ajuns abia la trei dimineața.

Celorlalți călători începuse însă să le suradă norocul cu câteva ore mai devreme. Au luat un tren din Levașevo la Udelnaia și peste noapte au stat în casa muncitorului finlandez Emil Kalske, care locuia la un kilometru de gară. A doua zi, lui Lenin i s-a dat o salopetă de fochist, iar seara s-a urcat în trenul 293 condus de Hugo Jalava, trecând dincolo de granița ruso-finlandeză, până la Terijoki. Împreună cu el erau Șotman, Rahja și un alt finlandez, Pekka Parviainen. A fost ca o farsă pe care Jalava a jucat-o împreună cu Rahja:

„Unde mergi la ora asta?”, am întrebat eu ca să distrag atenția. Tovarășul Rahja a răspuns: „Acasă, la *dacea* mea, în Terijoki”.

Apoi, arătând spre Ilici, m-a rugat să iau în locomotivă un tovarăș, explicându-mi că era un jurnalist care voia să vadă cum e să călătorești în locomotivă. Am fost de acord. Ilici s-a prins de mâner și s-a suit în locomotivă, în vreme ce tovarășul Rahja s-a dus în vagonul liber. I-am explicat ajutorului meu că cei doi erau proprietari de *dacea* locali. Ca să nu încurce alimentarea cu combustibil a focului, Ilici s-a retras în tender, punând bușteni în ladă.

Șiretlicul a funcționat. La Terijoki, după o călătorie de patruzeci de kilometri de la Udelnaia, au coborât din tren și au luat o trăsură până la Jalkala, localitate aflată la cincisprezece kilometri în interiorul Finlandei.

Dimineața au luat trenul până la Lahti. Și această călătorie s-a dovedit palpitantă. Problema a fost cu deghizarea adoptată de Lenin în Jalkala, al cărei principal element era o mască lipită de față. Lipiciul a început să cedeze înainte de a ajunge la Lahti, iar Lenin a fost nevoit să înlăture masca repede, fără vaselină sau apă, înainte să se dea jos din tren¹². O fi scris el despre „arta revoluției”, însă, după cum s-a putut vedea, nu stăpânea și arta deghizării revoluționare.

Pe peronul din Lahti, Lenin și însoțitorii săi s-au temut să nu atragă atenția unor angajați ai gării din cauza feței care încă-l ustura după îndepărtarea adezivului. Nimeni nu a fost însă prea curios, așa că grupul s-a calmat. Șotman a

luat-o înainte ca să organizeze sosirea secretă a lui Lenin la Helsinki (Helsingfors). Mulți ani, marxiștii finlandezi cooperaseră cu dragă inimă cu facțiunea bolșevică, datorită punctului ei de vedere în „chestiunea națională”¹³. Erau adevărați maeștri în a induce în eroare autoritățile guvernamentale ruse și, spre deosebire de Emeleanov, nu aveau nevoie de hărți ca să se descurce în propria țară. Lenin a ajuns la Helsinki pe 10 august și următoarele săptămâni le-a petrecut în diferite case conspirative. Una dintre acestea îi aparținea lui Gustav Rovio. Lenin nu putea fi mai în siguranță de-atât, din moment ce Rovio era șeful ales al poliției din capitala finlandeză. Era ceva uluitor: în vreme ce ministrul rus de Interne din Petrograd oferea o recompensă de 200.000 de ruble pentru prinderea lui Lenin, subordonatul său oficial din Helsinki îl ascundea ca să nu fie arestat¹⁴.

În timp ce Lenin se acomoda cu un nou ritm de lucru, curierii stabileau o linie de legătură atât cu Petrogradul, cât și cu Stockholmul. Existau două diferențe față de anii pe care îi petrecuse ca emigrant. Prima consta în faptul că Lenin era, din punct de vedere fizic, departe de aparatul central al partidului. A doua era absența Nadiei. E adevărat că l-a vizitat de două ori după ce a obținut un pașaport de la „bătrâna Atamanova” și s-a deghizat în muncitoare de fabrică. Totuși, el n-a încurajat-o să rămână; din motive de siguranță, nici măcar nu a condus-o înapoi la gara din Helsinki¹⁵.

Lenin a continuat să fie furios pe Comitetul Central pentru că îi respinsese propunerile în privința sloganurilor. Se mai consola într-o oarecare măsură cu activitatea literară. Avea multe cărți și s-a dedicat tratatului despre *Stat și revoluție*. Umpluse deja cu notițe pe acest subiect un caiet bleumarin înainte de a pleca din Elveția. Caietul conținea însemnările sale din lucrările lui Marx și Engels pe care le citise acolo. Într-adevăr, în notițele sale se regăsea deja o formă preliminară a cărții pe care voia să o scrie și credea că acele idei, dacă reușea să le publice, aveau să fie considerate capodopera lui. I-a scris despre asta lui Kamenev, rugându-l să-și asume responsabilitatea tipăririi cărții în eventualitatea în care el avea să fie arestat și executat: „*Entre nous*: dacă mă vor lichida, te rog pe d-ta să publici caietul meu intitulat «Marxismul despre stat» (a rămas la Stockholm). Caietul cu coperta bleumarin, legat. Conține toate citatele din Marx și Engels, precum și din Kautsky în polemica lui cu Pannekoek”¹⁶. Capitolele le-a scris cu tot mai mult entuziasm la Helsinki. Abia aștepta să le publice și să demonstreze că interpretarea sa idiosincrasică a marxismului era singura autentică.

Așadar, de ce a fost Lenin acuzat de o lipsă crasă de sinceritate în raport cu cartea sa? Principalul motiv constă în contrastul dintre previziunile făcute în *Statul și revoluția* și realitatea bolșevismului aflat la putere. *Statul și revoluția* descria un viitor inevitabil în care clasa muncitoare avea să devină clasa conducătoare și simplii muncitori aveau să ia deciziile importante cu privire la stat și societate. Situația

de după octombrie 1917 a fost însă cu totul alta, statul sovietic devenind repede o dictatură a unui partid unic care folosea forța ca să înăbușe grevele din industrie și protestele politice ale muncitorilor. Intențiile sale atunci când a scris *Statul și revoluția* au fost puse puternic la îndoială.

Trebuie să admitem că Lenin, un politician însetat de putere, era de multe ori nesincer și perfid. Criteriul său în ceea ce privește moralitatea unei acțiuni era simplu: aceasta constituia o piedică sau un sprijin pentru cauza revoluției? Deși în politică rareori mințea fără să clipească, avea o dexteritate de neegalat în a ocoli adevărul. Era recunoscut pentru faptul că inventa declarații care să-i ducă deliberat în eroare pe dușmanii săi. În 1917 a fost însă atacat pentru că mersese mult prea departe. A fost acuzat nu numai că ar fi știut dintotdeauna că Roman Malinovski era agent al Ohranei, ci și că el însuși ar fi fost agent german plătit. Până la Revoluția din Februarie 1917, Lenin putuse să nege că Malinovski fusese în serviciul Ohranei, dar deschiderea dosarelor Ministerului de Interne a spulberat această iluzie. Existau dovezi pentru care trebuia să dea socoteală și a fost nevoit să meargă la o audiere oficială la începutul verii. Ca să se apere, pur și simplu a susținut că Ohrana și Malinovski îi induseseră în eroare pe toți. Și a reușit să-i convingă pe cei care l-au audiat că înainte de 1917 bolșevicii nu colaboraseră niciodată cu bună știință cu poliția secretă a monarhiei țariste.

I-a fost însă mai greu să scape de acuzația că, de la Revoluția din Februarie, Comitetul Central bolșevic acționase în cunoștință de cauză ca o marionetă a Germaniei. Existau multe dovezi indirecte că bolșevicii primeau bani de la Berlin. Biroul de Contraspionaj rus trimisese știrea către presa din Petrograd pe 4 iulie, când guvernul se confrunta cu tulburările pricinuite de partidul bolșevic și susținătorii săi în centrul Petrogradului.

Anchetatorii Biroului de Contraspionaj credeau că era plauzibil – însă nu puteau să demonstreze acest lucru – că banii erau transferați Comitetului Central bolșevic de către Jakub Hanecki, care îi primea de la intermediarul german Alexander Helphand-Parvus. Se pare că Hanecki, un oficial al Biroului din Străinătate al Comitetului Central bolșevic din Stockholm, transfera fondurile în secret prin credite bancare și curieri. Acum se știe că autoritățile germane au pus la dispoziție milioane de mărci pentru ca rușii să poată desfășura activități de propagandă pentru pace. Nu poate fi tocmai o coincidență faptul că bolșevicii, în ciuda numărului mic de locuri pe care le dețineau în soviete și în alte organizații de masă după Revoluția din Februarie, au înființat în scurt timp numeroase ziare. Nu vom ști probabil niciodată cât de multe detalii avea Lenin despre finanțarea germană, dar era un politician căruia îi plăcea să dețină controlul. Numai un credul ar putea să accepte că nu știa ce se petrece. Întâmplător, anchetatorii au fost cât pe ce să-l prindă în flagrant delict pe Hanecki însuși la graniță la Tornio. În orice caz, erau iritați pentru că o parte din

descoperirile lor fuseseră divulgate prematur de ziarele din Petrograd.

Lenin a abordat problema avocațește. Putea să respingă cu ușurință acuzația că ar fi acționat la comanda guvernului german. De asemenea, nu risca nimic dacă nega că vorbise cu Helphand-Parvus și putea chiar să ridiculizeze aluzia că ar fi primit personal bani de la Hanecki. În felul acesta, nu trebuia să mintă fățiș că, sub supravegherea sa generală, conducerea bolșevică nu acceptase bani de la inamicul de război al Rusiei. Dacă ar fi fost arestat de Guvernul Provizoriu, răspunsurile evazive ale lui Lenin ar fi fost investigate insistent. El însă locuia în casa șefului poliției din Helsinki și putea aștepta până când furtuna legată de „aurul german” avea să treacă.

A continuat să scrie *Statul și revoluția*. Lucrul la carte i-a luat mai mult decât își imaginase – și încă nu încheiase ultimul capitol înainte de Revoluția din Octombrie. Motivele pentru care voia să scrie cât mai repede erau foarte practice. Vedeau cartea ca pe o contribuție vitală la capacitatea partidului său de a gestiona situația politică curentă din Rusia. La un nivel mai general, urmărea să explice care era cea mai potrivită strategie pentru bolșevicii din Rusia și socialiștii de extremă stânga din toată lumea ca să pună bazele unui stat socialist. Îi plăcea să se afirme ca teoretician. Argumentul din *Statul și revoluția* era că strategia celorlalte partide socialiste, mai ales a menșevicilor și socialiștilor-revoluționari din Rusia și a Partidului Social-Democrat German, era inadecvată pentru

înfăptuirea socialismului. Lenin dădea vina pe Karl Kautsky, pe care îl considera a fi sursa ideilor directoare ale menșevicilor și socialiștilor-revoluționari, iar jumătate din cartea sa era dedicată studierii transformării politice prezise de Marx și Engels și realizate într-o oarecare măsură de către sovietele rusești de deputați ai muncitorilor și soldaților în direcția revoluției socialiste europene.

Lenin a lansat câteva afirmații fundamentale. Marx, spunea el, plecase de la premisa că, pentru ca socialiștii să preia puterea, în mod normal ar fi necesară o campanie ce ar implica violențe. În capitalism, clasele de mijloc dețineau toate avantajele și aveau să facă apel la educația lor, la banii lor și la orice metode pernicioase care le erau la îndemână pentru a împiedica revoluția. Prin urmare, socialiștii trebuiau să admită că violența era necesară pentru ca schimbarea istorică să se realizeze. În plus, regimul socialist revoluționar nu putea dăinui mult timp decât dacă utiliza în continuare metode violente. Trebuia așadar să lupte pentru instaurarea unei „dictaturi a proletariatului”. În perioada de început a revoluției socialiste era necesară o administrație care să se bazeze fără echivoc pe principiile „luptei de clasă”. Fostele clase superioare și de mijloc trebuiau să-și piardă drepturile civile. Regulile trebuiau impuse de clasa muncitoare, care avea să introducă în mod constant în societate – nu doar în Rusia, ci în toată lumea industrializată – reformele socialiste.

Lenin a prezentat pe larg moștenirea lui Marx și Engels și a încercat să arate că aceștia inventaseră o serie concretă de etape prin care se va putea ajunge la o comunitate perfectă – cunoscută drept comunism – pretutindeni în lume. Propunea ca această serie de etape să se desfășoare după cum urmează. Capitalismul urma să fie înlăturat printr-o revoluție violentă ce avea să fie consolidată prin „dictatura proletariatului”. O astfel de dictatură, la început crâncenă, avea să acapareze instituțiile și să inspire practicile și idealurile socialismului. Nevoia discriminării pe criterii de clasă urma să se diminueze constant pe măsură ce rămășițele vechilor clase superioare și de mijloc vor înceta să mai reprezinte o amenințare. Socialismul, din ce în ce mai matur, avea să faciliteze un progres enorm față de capitalism. Clasele sociale de jos se vor deprinde cu funcțiile de conducere în administrație, iar economia, eliberată de constrângerile capitalismului, se va extinde și în acele sectoare care deservește nevoile obiective generale ale populației. Totuși, socialismul avea să implice în continuare un anumit grad de inegalitate socială și politică și încă va mai necesita existența unui stat. Lenin sublinia că *la raison d'être* a statelor era folosirea coerciției pentru a favoriza interesele claselor conducătoare în încercarea lor de a domina celelalte clase. În socialism, la conducere avea să se afle „proletariatul”.

Totuși, scopul final al marxismului, după cum sublinia Lenin, fusese întotdeauna acela de a crea o societate fără opresiune și exploatare. Aceasta avea să fie ultima etapă de

dezvoltare istorică. În cele din urmă, comunismul va transpune în realitate principiul „de la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi”. Nu va mai exista nicio diferență în privința recompenselor materiale. Fiecare individ din societate urma să aibă posibilitatea de a-și dezvolta potențialul talent. O persoană va putea să presteze atât muncă fizică, cât și intelectuală. Toți oamenii vor fi implicați în propria administrare și nevoia de a avea o pătură politică specială, un aparat birocratic și forțe armate profesioniste va dispărea. După Lenin, decizii pe care înainte le luau miniștri vor putea fi încredințate și unei fete de la bucătărie. Statul nu va mai fi necesar. Pe măsură ce se va apropia comunismul, statul „va păli”.

Lenin se prezenta pe sine ca umilul aducător la lumină al fundamentelor marxismului îngropate de o generație de interpreți, în special de Kautsky, care respinseseră nu doar necesitatea unei revoluții socialiste violente, ci și angajamentul față de obiectivul comunist final, acela al unei societăți fără stat. Kautsky și Martov au pus însă repede sub semnul întrebării argumentele lui Lenin. Ei au atras atenția asupra faptului că Marx folosisese sintagma „dictatura proletariatului” doar sporadic și că nu respinsese posibilitatea unei transformări socialiste pașnice. De asemenea, au arătat că, în ultimii săi ani de viață, Marx recunoscuse că societățile capitaliste avansate nu erau polarizate între o clasă capitalistă redusă numeric și o clasă muncitoare vastă și săracă, ci includeau în tot mai mare măsură grupuri intermediare de experți: ingineri, profesori,

oameni de știință și administratori. Kautsky și Martov i-au criticat sociologia. Nu înțelegea oare că orice dictatură proletară va duce în cele din urmă la oprimarea de către o clasă care reprezenta ea însăși o minoritate demografică? Nu înțelegea că societățile capitaliste avansate aveau mereu nevoie de formare și expertiză? Nu cumva Lenin se apropia mai mult de revoluționarii autoritariști ai secolului al XIX-lea pe care Marx și Engels îi combăteau – Wilhelm Weitling, Louis-Auguste Blanqui și Piotr Tkacev?

Toți acești revoluționari se dedicaseră unor campanii teroriste, și totuși, în *Statul și revoluția*, Lenin evitase o dezbatere despre teroarea de stat. Până la sfârșitul anului, el a scris numai în treacăt despre aceasta, comparând Rusia anului 1917 cu Franța anului 1793¹⁷:

Iacobinii au declarat că sunt dușmani ai poporului toți cei care „favorizează planurile tiranilor coalițați împotriva republicii”.

Exemplul iacobinilor este instructiv. El nu și-a pierdut nici azi valabilitatea, cu deosebirea însă că trebuie aplicat clasei revoluționare a secolului XX, muncitorilor și semiproletarilor. Pentru această clasă, în secolul XX, dușmanii poporului sunt nu monarhii, ci moșierii și capitaliștii ca clasă. [...]

„Iacobinii” secolului XX nu i-ar ghilotina pe capitaliști – a urma un exemplu bun nu înseamnă a-l copia. Ar fi de ajuns să arestăm 50 sau vreo 100 de magnați și rechini ai capitalului bancar, pe principalii cavaleri ai jafului din avutul statului și ai jafului bancar; ar fi de ajuns să-i băgăm la răcoare pentru câteva săptămâni *ca să le dezvăluim*

mașinațiile și să le arătăm tuturor celor exploatați „cui îi trebuie războiul”.

Ideea că Lenin chiar se aștepta ca teroarea guvernului închipuită de el să fie blândă și de scurtă durată, așa cum susținea în *Pravda*, trebuie privită cu scepticism. Lenin era capabil nu numai de minciună și înșelăciune, ci și de afirmații de o demagogie politică incredibilă.

Devine astfel clar că în 1917 Lenin nu oferea, așa cum se presupune în general, o viziune libertară asupra socialismului¹⁸. El folosea în sens peiorativ cuvinte precum „libertate” și „democrație”. Lua în derâdere concepte precum separarea puterii între autoritățile legislativă, executivă și judecătorească. Detesta chiar viața publică în sine; voia ca prin revoluția socialistă societatea să se îndepărteze de „politizare” și să se îndrepte spre „administrare”. Pentru el, „parlamentarismul” era un obiectiv corupt. Nu avea deci timp de pierdut cu competiția interpartinică, pluralismul cultural sau apărarea intereselor diferitelor minorități sociale. Nu-l interesau drepturile individuale ale cetățenilor. El voia ca dictatura lui să judece totul în funcție de criteriul „luptei de clasă”. Nu-l speria războiul civil. Considera că un astfel de conflict era firesc și o consecință dezirabilă a propășirii cauzei socialiste. *Statul și revoluția* a fost descrisă drept o carte descurajantă din cauză că nu recunoaște beneficiile valorilor liberal-democratice ale guvernării, ceea ce, într-un anumit sens, e adevărat. Analiza poate merge însă și mai

departe: trebuie să recunoaștem că această carte nu numai că nu propune libertatea civilă universală, ci conține, de fapt, o campanie deliberată și bine definită împotriva unor astfel de libertăți.

Lenin voia să-i atragă de partea lui pe marxiștii cu experiență din Rusia și Europa. *Statul și revoluția* era o junglă impenetrabilă de citate și argumente pentru cea mai mare parte a publicului cititor și, oricum, nu a fost publicată până în 1918. Cartea reflecta însă ideile strategice fundamentale ale lui Lenin privind înfăptuirea revoluției. Aceste idei erau împărtășite, într-o măsură mai mică sau mai mare, de tovarășii săi din Comitetul Central, iar *Statul și revoluția* a contribuit la reducerea diferențelor dintre bolșevicii de frunte și la reafirmarea întâietății ideilor lui Lenin în definirea bolșevismului.

Cât timp a lucrat la carte, Lenin a făcut și presă de partid. Astfel, influența sa a trecut dincolo de granițele Comitetului Central, iar tovarășii săi bolșevici din țară erau înștiințați că el rămânea activ. În iulie și august, a cerut din nou ca politicile să fie schimbate, bazându-și analiza pe o analogie cu istoria Franței; Aleksandr Kerenski, succesorul prințului Lvov în funcția de prim-ministru, încerca, chipurile, să devină un Bonaparte al revoluției ruse și, ridicând clasele una împotriva alteia și rămânând deasupra conflictelor, să guverneze ca despot. În guvernul lui Kerenski, instalat la 25 iulie, socialiștii erau majoritari, însă Lenin susținea că politicile acestuia nu aveau nicio legătură cu socialismul. Guvernul Provizoriu era o

dictatură a clasei burgheze. În realitate, Lenin supraestima coeziunea și natura „contrarevoluționară” a statului rus condus de Kerenski. Totuși, guvernul își dorea fără îndoială să prevină încă o răbufnire ca aceea din zilele de 3 și 4 iulie, iar printre prioritățile sale se număra restabilirea legii și a ordinii în cadrul forțelor armate și a vieții publice civile. A fost reintrodusă pedeapsa capitală pentru dezertare și alte încălcări grave ale obligațiilor militare. În urma unei înțelegeri încheiate de Kerenski cu noul comandant suprem al forțelor armate, Lavr Kornilov, sovietele, sindicatele și comitetele fabricilor și atelierelor trebuiau să se supună autorității guvernului.

Când partidul bolșevic a organizat în secret cel de-al Șaselea Congres, între 26 iulie și 2 august, Lenin nu a putut participa. Riscul ca Guvernul Provizoriu să-l prindă era prea mare. Pentru partid, a fost un bun prilej de a cântări situația. Mai mulți bolșevici importanți încercau să-și dea seama dacă revoluția socialistă europeană era iminentă, dacă un război revoluționar era realist și dacă s-ar fi putut trece repede peste declinul economic. Totuși, optimismul perseverent al lui Lenin nu slăbise, iar recomandările sale specifice privind politica începeau să aibă efect. Mai concret, congresul a fost de acord să renunțe la sloganul „Toată puterea în mâinile sovietelor”. După o dezbatere îndelungată despre sloganuri, s-a decis ca acesta să fie înlocuit cu „Toată puterea în mâinile proletariatului sprijinit de țărănimea cea mai săracă și de democrația revoluționară organizată în sovietele de deputați

ai muncitorilor, soldaților și țăranilor”. E greu să-ți imaginezi un slogan mai stângaci decât acesta. Poate că bolșevicii aveau nevoie de prezența lui Lenin mai mult decât o recunoșteau.

Sfatul său din august a fost plin de iritare și nerăbdare. Guvernul lui Kerenski, spunea Lenin nemulțumit, acționase așa cum prezisese el. Ducea războiul până la capăt. Reducea la tăcere opoziția din forțele armate, iar sovietele orășenești neobediente erau amenințate cu dizolvarea. Era mai înțelept să atragi sprijinul cadeților și al înaltului comandament decât să faci concesii partidelor socialiste (din această cauză, Viktor Cernov și-a dat demisia dezgustat). Cu toate astea, menșevicii și socialiștii-revoluționari refuzau să se descotorosească de Kerenski. Iuli Martov, din aripa stângă a menșevicilor, a venit cu ideea preluării puterii de către o administrație socialistă, bazată pe partidele reprezentate în soviete, însă colegii săi l-au ignorat. Înțelegerea secretă dintre menșevici și socialiști-revoluționari, pe de o parte, și „dictatura militară” a lui Kerenski, pe de altă parte, era desăvârșită. Lenin continua să câștige teren pe măsură ce Kerenski întâmpina tot mai multe dificultăți. Țăranii puneau stăpânire pe pământuri, soldații de pe frontul de răsărit dezertau, muncitorii preluau conducerea fabricilor. Producția industrială era dezorganizată, iar proviziile de hrană scădeau dramatic. Pe 21 august, armatele germane au înaintat de-a lungul sectorului nordic și au cucerit Riga. Lenin întreba în mod repetat Comitetul Central bolșevic de

ce permitea Guvernului Provizoriu să conducă în continuare.

A urmat „afacerea Kornilov”. Kerenski s-a înțeles cu comandantul suprem al forțelor armate, Kornilov, să mute trupele în Petrograd pentru a impune sovietelor să respecte ordinea. Însă Kerenski a început să se îngrijoreze în privința lui Kornilov, constatând popularitatea de care acesta s-a bucurat în cercurile militare și politice ale dreptei la Conferința de Stat ținută de Kerenski însuși la Moscova pe 12 august. Relațiile dintre cei doi s-au deteriorat și mai mult ca urmare a interferențelor consilierilor lor. Pe 28 august, lui Kornilov i s-a cerut să amâne mutarea trupelor de pe linia frontului în Petrograd. Kerenski se temea de un *coup d'état*. În starea de confuzie crescândă, Kornilov a tras concluzia că Kerenski nu era potrivit să conducă și a hotărât să nu respecte ordinul. Guvernul Provizoriu era la bunul plac al lui Kornilov. Panicat, Kerenski a apelat la partidele din soviete, inclusiv la bolșevici, cerându-le să trimită agitatori care să convingă trupele lui Kornilov să se supună Guvernului Provizoriu și să permită arestarea lui Kornilov. Acest lucru s-a întâmplat în timp util, însă cu prețul reprimirii partidului bolșevic în arena politică.

Lenin era încântat. Pe 1 septembrie a început să scrie un articol, „Despre compromisuri”, reintroducând sloganul „Toată puterea în mâinile sovietelor” și lăsând să se înțeleagă că exista posibilitatea unei treceri pașnice la guvernarea socialistă. Kerenski s-a văzut nevoit să fie mai

atent cu menșevicii și socialiștii-revoluționari, mai ales din momentul în care a fost cunoscută public întreaga implicare a cadeților în sprijinul lui Kornilov¹⁹.

Numai în vederea acestei desfășurări pașnice a revoluției – posibilitate *extrem* de rară în istorie și *extrem* de prețioasă, posibilitate excepțional de rară –, numai în vederea ei, bolșevicii, adepți ai revoluției mondiale, adepți ai metodelor revoluționare, pot și trebuie, după părerea mea, să admită un asemenea compromis.

„Compromisul” la care se referea era acela că bolșevicii aveau să rămână fideli metodelor politice non-violente atât timp cât menșevicii și socialiștii-revoluționari vor forma un guvern „care să fie responsabil în întregime și exclusiv în fața sovietelor” și vor permite sovietelor din provincii să reprezinte administrația oficială, în vreme ce bolșevicilor li se va garanta „libertatea deplină a agitației”²⁰. Erau puține șanse ca asemenea condiții să fie respectate, iar Lenin probabil că știa asta. Pe 3 septembrie a scris o completare în care afirma că, în lumina evenimentelor recente, compromisul istoric nu putea fi pus în practică²¹. Se referea la decizia lui Kerenski de a forma un Directorat compus din cinci persoane și la reticențele menșevicilor și socialiștilor-revoluționari de a rupe legăturile cu cadeții. Directoratul reprezenta, în mod evident, o contrapondere la „Toată puterea în mâinile sovietelor”²².

În articolele care au urmat, Lenin a continuat să-și susțină punctul de vedere, dar situația s-a schimbat brusc

pe 12 septembrie, când a adresat o scrisoare Comitetului Central bolșevic, Comitetului din Petrograd și Comitetului din Moscova. Bolșevicii dețineau la acel moment majoritatea în ambele soviete, Petrograd și Moscova, iar Lenin insista: „Luând puterea *concomitent* la Moscova și la Petrograd (nu importă care dintre ele va începe; ar putea începe chiar Moscova), vom învinge *în mod cert și indiscutabil*”²³. Membrii Comitetului Central erau îndreptățiți să creadă că Lenin se comporta iresponsabil în privința siguranței partidului. Pe 13 septembrie, înainte să primească această scrisoare, ei au hotărât să introducă ideile esențiale din articolul lui Lenin „Despre compromisuri” în declarația generală a partidului, pentru a fi citită la așa-numita Conferință Democrată a tuturor partidelor de la stânga cadeților de pe 14 septembrie. Răzgândirile strategice ale lui Lenin deveneau insuportabile. Devenise evident că era rupt de alternativele reale din Rusia și că trebuia ignorat. Dar de data aceasta el și-a menținut punctul de vedere. Pe 13 septembrie a început să scrie o a doua scrisoare, mai lungă, intitulată „Marxism și insurecție”, cu scopul de a-și duce la bun sfârșit argumentația. Lenin compara situația din 3-4 iulie cu contextul din acel moment. Clasa muncitoare era în sfârșit de partea partidului. Starea de spirit generală era în favoarea revoluției, iar dușmanii politici ai partidului bolșevic erau prinși în capcana propriilor șovăieli. Insurecția era crucială²⁴.

Comitetul Central a analizat scrisorile lui Lenin pe 15 septembrie în prezența lui Troțki și Kamenev, care fuseseră eliberați din închisoare. Majoritatea membrilor erau îngroziți de ceea ce citeau. E greu de spus ce ar fi făcut Kerenski dacă ar fi aflat despre conținutul scrisorilor. Comitetul Central a hotărât să ardă toate copiile scrisorilor, păstrând doar câte un exemplar²⁵. Cel mai probabil, pe bolșevici i-ar fi pândit un dezastru dacă ar fi dus la îndeplinire cererea lui Lenin de a iniția imediat o insurecție. Majoritatea sovietelor rămâneau în mâinile menșevicilor și socialiștilor-revoluționari și ar fi izbucnit conflicte armate intense dacă bolșevicii ar fi ieșit în stradă. O încercare a Sovietului din Petrograd de a prelua puterea i-ar fi oferit lui Kerenski un pretext minunat pentru eliminarea partidului bolșevic din viața publică.

Lenin însă nu renunța și știa că în interiorul partidului, printre soldații din garnizoane și în rândul clasei muncitoare, existau elemente la care putea apela. Maria Ilinicina, veșnic loială lui Lenin, a ignorat dispozițiile Comitetului Central și a transmis scrisorile acestuia Comitetului din Petersburg²⁶. Lenin voia să se implice direct și i-a cerut lui Șotman să convingă Comitetul Central să-i permită să revină în Petrograd. Comitetul Central a respins cererea. Lenin a răspuns furios: „N-o să las lucrurile așa, n-o să las lucrurile așa!”²⁷. Pentru Șotman, ideile politice utopice ale lui Lenin erau aproape la fel de inacceptabile precum graba lui în privința insurecției; el

susținea că revoluția socialistă era o problemă complexă. Lenin a răbufnit²⁸:

Prostii! Orice muncitor ar putea să se ocupe de orice minister în doar câteva zile; nu trebuie abilități speciale și nu e necesar să cunoști tehnicile de lucru din moment ce asta e treaba birocraților pe care-i vom obliga să muncească tot așa cum îi fac ei să muncească acum pe muncitorii specialiști.

De-a lungul anului 1917, Lenin a dat de înțeles că viitoarea revoluție socialistă avea să fie una ușoară și a subliniat că majoritatea muncitorilor, țăranilor și soldaților aveau să sprijine partidul. Șotman fusese martor direct la scenă. Aplecându-se spre el și mijind ochiul stâng, Lenin l-a întrebat: „Cine o să ni se mai împotrivească?”²⁹.

Deși exagerase pentru a impresiona, probabil că credea ce spunea, cel puțin la modul general. Nu putem fi însă absolut siguri, mai ales că nu prea obișnuia să-și împărtășească cele mai intime gânduri. Și, evident, voia să dea noi asigurări partidului că totul avea să fie bine după ce va fi preluat puterea. Poate că în mintea lui se conturau deja și alte posibilități. La fel ca alți lideri bolșevici, și el citise mult despre Revoluția Franceză și căuta mereu antecedente în Franța cu care să compare evenimentele curente din Rusia. Îi admira pe Robespierre și pe iacobini, precum și eforturile lor intense de a consolida regimul revoluționar, chiar dacă în cele din urmă nu au ieșit învingători. E greu de crezut că Lenin nu s-a gândit niciodată că, dacă partidul său ar ajunge la putere, opoziția

internă și internațională ar putea provoca un măcel continuu. Există documente care atestă faptul că Lenin nu și-a exprimat public această admirație de teamă să nu afecteze popularitatea partidului. De exemplu, s-a supărat pe Troțki atunci când acesta i-a amenințat cu ghilotina pe opozanții bolșevismului. Nu avea însă o problemă cu teroarea în sine, ci era de părere că „cu ghilotina nu e de glumit”³⁰. În același timp, Lenin își dădea sieși asigurări că o revoluție socialistă condusă de bolșevici avea să fie diferită de orice altă revoluție anterioară. Masele populare aveau să fie de partea sa, la început în Rusia, apoi în toată Europa. Prin urmare, acțiunile represive nu ar fi trebuit să dureze prea mult și nici să provoace răni foarte adânci.

Fără îndoială, lui Lenin nu-i păsa că partidul bolșevic avea să întâmpine opoziția claselor de mijloc. Era convins că Rusia avea de ales între două extreme: o dictatură burgheză și una proletară. Pentru prima oară de când se întorsese din Elveția, scria deschis în presa centrală a partidului despre intențiile sale dictatoriale. Țara, declara el, pur și simplu nu putea fi guvernată de menșevici, socialiști-revoluționari și cadeți. Încercarea de puci a lui Kornilov demonstrase că strategia lor era iremediabil slabă. Era momentul să se cadă de acord asupra priorității supreme: insurecția împotriva Guvernului Provizoriu.

Încălcând disciplina de partid și ignorându-l pe Aleksandr Șotman, Lenin a apelat la Gustav Rovio ca să-l ajute cu o locuință sigură în Vâborg, orașul finlandez de lângă granița administrativă ruso-finlandeză. Un alt episod

burlesc s-a petrecut atunci când a avut nevoie de o nouă perucă. Rovio l-a dus pe Lenin la un peruchier, însă acesta ar fi avut nevoie de câteva săptămâni ca să confecționeze peruca. Lenin i-a cerut să-i dea una gata făcută care să-i vină cât de cât. Singura care se potrivea era una gri-argintie, iar peruchierul nu prea voia s-o vândă, întrucât îl făcea pe client să arate de vreo șaiszeci de ani. Firește, Lenin nu i-a dezvăluit că nu cumpăra peruca din rațiuni estetice, ci tocmai pentru a se deghiza³¹. În cele din urmă, a cumpărat peruca, iar Rovio a obținut un pașaport fals și i-a găsit o locuință în Vâborg unde urma să stea împreună cu un alt tovarăș finlandez³². După ce a ajuns acolo, la începutul ultimei săptămâni din septembrie, Lenin a început să caute imediat căi de a ajunge în Petrograd. În câteva zile a și plecat. Din nou l-a ignorat pe Șotman. Din nou a cumpărat o perucă, de data asta deghizându-se într-un pastor luteran finlandez³³. Lenin, ateul militant, se întorcea la Petrograd ca slujbaş al Domnului. Tovarășul său de călătorie era metalurgistul Eino Rahja; mecanicul de locomotivă era același Hugo Jalava care-l transportase în direcția opusă peste granița ruso-finlandeză în august³⁴.

La Petrograd, Lenin a locuit la o tânără bolșevică specialistă în agronomie, Margarita Vasilievna Fofanova, pe strada Serdobolskaia, ce dădea spre Gara Finlanda, în raionul Vâborg. Fofanova a trebuit să respecte „regimul său strict”³⁵:

Mi-a spus să-i procur zilnic, nu mai târziu de ora opt și jumătate în fiecare dimineață, toate ziarele care apăreau în Petrograd, inclusiv pe cele burgheze. Au fost stabilite orele pentru micul dejun și prânz. Apoi Vladimir Ilici a adăugat: „Margarita Vasilievna, o să-ți fie greu în prima săptămână. Totul o să cadă pe umerii tăi”.

Rahja făcea cumpărăturile; singurele persoane care l-au mai vizitat în acel apartament au fost Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina. Când Fofanova era plecată, Lenin petrecea cea mai mare parte a timpului încuiat în casă.

Dar Lenin mai trebuia să-și susțină punctul de vedere și direct în fața Comitetului Central dacă voia ca acesta să-și dea acordul pentru o revoltă armată imediată. A fost organizată o ședință de lucru pe 10 octombrie, în apartamentul de pe malul insulei Petrogradskaia Starona al Galinei Flakserman, care era măritată cu menșevicul stângist Nikolai Suhanov. Discret, Suhanov și-a petrecut noaptea la birou: cam așa arătau politețurile interpartinice ale perioadei. Flakserman a pregătit ceai la samovar și le-a dat participanților biscuiți. Întâlnirea a început pe la 10 seara. În contextul revoluționar haotic, când comunicațiile și transportul erau nesigure, doar doisprezece membri ai Comitetului Central au reușit să fie prezenți. Ceea ce au auzit urma să aibă o influență uriașă asupra evenimentelor. Principalul subiect de pe agendă era problema preluării puterii de către partid și a luat forma mai curând stranie a unui „raport asupra momentului actual” prezentat de Lenin. Camera era slab luminată.

Majoritatea participanților îl vedeau pe Lenin prima oară după luni de zile de absență. Îmbrăcat ca un pastor luteran, i-a cam luat prin surprindere. Din păcate, încă nu aflase cum să împiedice peruca să-i tot cadă și căpătase obiceiul nervos de a o netezi cu ambele mâini. Ticul li s-a părut comic tovarășilor săi.

Totuși, distrația lor a fost de scurtă durată. După ce Sverdlov a făcut o trecere în revistă a evenimentelor curente, Lenin a vorbit cu înflăcărare timp de o oră, pledând pentru insurecție. Toți cei de față i-au observat furia și nerăbdarea. Comitetul Central, a spus Lenin, arătase „un soi de indiferență față de problema insurecției”. Acum sosise momentul să se ia o decizie. Dacă „masele” erau apatice, asta se datora faptului că se săturaseră de „vorbe și promisiuni”. După Lenin, „avem acum susținerea majorității”. Poate că țărani nu-i vor vota pe bolșevici, însă vor lua pământurile în stăpânire, ceea ce va sfida autoritatea Guvernului Provizoriu, pe care Lenin l-a acuzat că plănuia să predea Petrogradul nemților. A fost o dezbateră lungă și aprinsă. Toți cei prezenți erau conștienți de pericolul pe care îl constituia acceptarea propunerii lui Lenin, însă până la urmă acesta a convins Comitetul Central. În zorii zilei de 11 octombrie, moțiunea sa a fost ratificată cu zece voturi pentru și două împotriva³⁶.

Pentru Comitetul Central, însemna că se angajase să-și canalizeze energiile asupra „laturii tehnice” a planificării insurecției³⁷. Lenin a fost mulțumit de rezultat și s-a întors triumfător în apartamentul Fofanovei. Nu ieșise chiar totul

cum voia. Mai concret, el susținuse că Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord, planificat pentru 11 octombrie la Minsk, trebuia să fie „folosit pentru inițierea acțiunilor decisive”³⁸, dar în rezoluția finală această propunere nu a apărut. La sugestia lui Troțki și a altor membri, Comitetul Central a încercat să facă în așa fel încât viitoarea insurecție să semene mai puțin cu încercarea de preluare a puterii de către un singur partid. În acest sens, ei au ajuns la concluzia că transferul puterii trebuia amânat până la Congresul Sovietelor din întreaga Rusie, care urma să aibă loc la Petrograd tot în acea lună³⁹. Ideea lui Lenin era imposibil de pus în practică; amânase lucrurile mult prea mult. În plus, dacă ar fi dat curs solicitărilor sale, partidul s-ar fi putut expune pericolului arătându-și intențiile înainte de a apuca să organizeze vreo acțiune în capitală. Deși vorbise convingător despre nevoia de a trata organizarea insurecției ca pe o artă, Lenin n-a mai pus și în practică ce-a susținut. Cu toate acestea, puterea sa de convingere a fost uriașă. Își demonstrase calitățile de lider.

Pentru Lenin, problema era că principalii săi opozanți în cursul acelei nopți fuseseră Kamenev și Zinoviev, care se numărau printre cei mai importanți lideri ai partidului. Nemulțumiți de victoria lui Lenin, aceștia au trimis o scrisoare comună către mai multe comitete importante ale partidului. Argumentul lor era că opinia publică îi va forța imediat pe menșevici și socialiști-revoluționari să formeze un guvern și să-i includă și pe bolșevici în coaliție. Au negat că muncitorii ar sprijini o eventuală preluare violentă

a puterii de către bolșevici. De asemenea, au subliniat faptul că nu putea fi verificată empiric convingerea lui Lenin privind iminența unei revoluții socialiste europene⁴⁰.

Pentru a pune capăt disputelor, pe 16 octombrie a fost organizată o nouă întrunire a Comitetului Central, la periferia de nord a capitalei. Locul de adunare era frumoasa clădire din lemn a Dumei din raionul Lesnoi, care la momentul respectiv era condusă de bolșevici. Din motive de precauție, întâlnirea a avut loc noaptea. La ea au participat reprezentanți ai Comitetului din Petersburg, ai Organizației Militare, ai Comitetelor din Moscova și ai altor organisme importante ale partidului. Sosiseră și posibili susținători ai lui Kamenev și Zinoviev, care lipsiseră de la ședința anterioară. Lenin era într-o dispoziție belicoasă. Întrucât trebuise să-și ia precauțiile conspirative obișnuite, a ajuns târziu la locul adunării. Până să-i vină rândul să vorbească, era deja nervos și nerăbdător⁴¹:

Situația e limpede: fie o dictatură kornilovită, fie o dictatură a proletariatului și a păturilor celor mai sărace ale țărânimii. E imposibil să te ieși după starea de spirit a maselor, pentru că e schimbătoare și nu poate fi determinată cu precizie; trebuie să ne călăuzim după o analiză și o evaluare obiectivă a revoluției. Masele au încredere în bolșevici și cer de la ei fapte, nu vorbe...

În timp ce dezbaterea continua, Lenin a trebuit să asculte mulți vorbitori locali cărora altminteri le-ar fi plăcut să-l susțină, explicând că muncitorii și soldații nu voiau să ia

parte la o revoltă. Kamenev și Zinoviev și-au exprimat din nou îndoielile, iar Lenin, frustrat, și-a smuls peruca din cap⁴². Însă în acea noapte, sprijinul pentru criticii săi a scăzut. La vot, nouăsprezece membri au fost în favoarea lui Lenin și doar doi împotriva, cu patru abțineri.

Singura întrebare care rămânea pentru majoritatea participanților era dacă bolșevicii trebuiau să provoace un conflict cu Guvernul Provizoriu. Nu s-a hotărât nimic concret. În schimb, moțiunea învingătoare a lui Lenin menționa „încrederea deplină că, atunci când va fi cazul, Comitetul Central și Sovietul [din Petrograd] vor indica momentul propice și metodele potrivite pentru ofensivă”⁴³.

Această imprecizie i-a oferit lui Lenin ceea ce îi trebuia ca să treacă repede la fapte. S-a întors în apartamentul Fofanovei. Politic vorbind, era mulțumit, dar era încă morocănos din cauza oboselii. Deși întâlnirea se încheiase la trei dimineața, i-a mai luat două ore să ajungă acasă. Potrivit lui Lenin, cel care-l însoțea era un nepriceput. Mai mult, fusese vânt, dar și ploaie, încât pălăria și peruca îi fuseseră luate pe sus și se murdăriseră⁴⁴. Fofanova a trebuit să le spele cu apă fierbinte și săpun. N-a reușit însă să-l liniștească. Lenin simțea că nu trebuia să se încreadă în Comitetul Central bolșevic că va face ceea ce se convenise, iar în zilele următoare i-a bombardat pe membrii acestuia cu mesaje. Dar Comitetul Central nu a considerat adecvat să-l invite la cele trei ședințe ținute între 20 și 24 octombrie. O explicație rezonabilă ar fi că tovarășii săi din Comitet erau de părere că lui Lenin îi lipseau informațiile

detaliat și nu avea nici stabilitatea temperamentală necesară pentru planificarea care avea să urmeze. Insurecția avea să fie organizată, însă așa cum doreau ei, prin intermediul Comitetului Militar-Revoluționar al Sovietului din Petrograd. Acțiunea armată avea să înceapă concomitent cu deschiderea lucrărilor Congresului Sovietelor din întreaga Rusie.

Pe 24 octombrie, Lenin era agitat la culme. Fofanova și-a petrecut toată ziua ocupându-se de diverse treburi pentru el; de fiecare dată când se întorcea acasă, Lenin îi mai dădea un mesaj de transmis. A implorat Comitetul Central să-i permită să se alăture colegilor săi. Scotea de la Fofanova orice informație putea despre situația de pe străzile Petrogradului, iar ceea ce auzea era extrem de tulburător. Podurile din oraș erau ridicate: era evident că Guvernul Provizoriu mai avea încă puterea de a lupta. Comitetul Central îl scotea din minți: „Nu-i înțeleg. De ce anume le este frică?”⁴⁵.

Seara le-a scris membrilor acestuia o scrisoare, reproșându-le următoarele⁴⁶:

Nu se mai poate aștepta!! Putem pierde totul!! [...]

Cine să ia puterea?

Asta n-are importanță acum: s-o ia Comitetul Militar-Revoluționar „sau altă instituție” care va declara că va preda puterea numai în mâna adevăraților reprezentanți ai intereselor poporului, ai intereselor armatei (trebuie propusă pacea imediat), ai intereselor țăranilor (pământul trebuie să

fie luat imediat, abolind proprietatea privată), ai intereselor celor înfometate.

Lenin i-a promis Fofanovei că o va aștepta până la 11 seara să se întoarcă, însă Rahja a ajuns la apartament între timp, iar Lenin nu s-a mai putut stăpâni: „Da, trebuie să începă astăzi”⁴⁷. Au băut o cană de ceai și și-au luat ceva de mâncare. Lenin și-a potrivit apoi peruca și și-a înfășurat un bandaj în jurul capului ca să fie și mai greu de recunoscut. I-a lăsat Fofanovei un bilețel: „Am plecat acolo unde voiai să nu mă duc. La revedere, Ilici”⁴⁸. Au ieșit pe furiș la ora opt să ia un tramvai. În drum spre Institutul Smolnăi, unde Sovietul din Petrograd își stabilise sediul de la începutul lunii august, Lenin nu s-a putut abține să o întrebe pe vătămăniță ce se întâmplase în centru în ziua aceea. Au coborât din tramvai și și-au continuat drumul printre patrurile militare ale lui Kerenski.

Prezența lui Rahja era crucială deoarece nu îi era teamă să dea nas în nas cu soldații curioși și violenți. Lenin nu trebuia să vorbească prea mult. În timp ce ei își vedeau în continuare de drum spre Institutul Smolnăi, liderii Comitetului Central bolșevic și ai Comitetului Militar-Revoluționar habar nu aveau că Lenin venea și el; erau ocupați cu pregătirile pentru lovitura pusă la cale împotriva Guvernului Provizoriu. Ajungând în dreptul clădirii, Rahja a scos două permise de intrare false. Peste tot luminile erau aprinse. Tot cam pe atunci Fofanova se întorcea la apartamentul ei, așa cum convenise cu Lenin. Ca să nu

întârzie, luase o birjă. A ajuns la timp, la 11 seara, și a găsit bilețelul prin care Lenin își explica absența. În momentul acela, Vladimir Ilici Lenin se afla în sala nr. 71 a Institutului Smolnâi, convingându-i, îndemnându-i, încurajându-i și dăscălindu-i pe tovarășii lui să accelereze locomotiva revoluției. Preluarea puterii – a puterii de stat – era aproape. Acesta era momentul, momentul istoric căruia îi dedicase trei decenii din viața sa. Momentul revoluției socialiste sosise.

18

Revoluția din Octombrie

Octombrie-decembrie 1917

În noaptea de 24 spre 25 octombrie, pe străzile din Petrograd au izbucnit violențe sporadice. Comitetul Militar-Revoluționar le-a ordonat soldaților loiali din garnizoană și muncitorilor voluntari înarmați, cunoscuți sub numele de Gărzile Roșii, să controleze o serie de locuri din oraș. Când Kerenski a interzis ziarele bolșevice și a ridicat podurile de pe Neva, Troțki a putut să pretindă că apără sovietele împotriva hărțuirii. Comitetul Militar-Revoluționar era hotărât să ia măsurile necesare pentru ca la al Doilea Congres, de pe 25 octombrie, să poată declara că înlăturarea Guvernului Provizoriu era un *fait accompli*.

Imediat ce a ajuns la Institutul Smolnâi, Lenin a început să facă presiuni asupra celorlalți pentru a porni la luptă.

Mulți observatori au avut impresia că asistau la o scenă absurdă. Înainte de 1917, clădirea fusese un liceu aparținând Societății pentru Educația Fetelor de Nobili. Fusese construită după un proiect al arhitectului italian Quarenghi. Fațada cu coloane grecești și spațiosul hol principal erau simboluri ale unei ere de privilegii, tradiție și putere. Acum era locul unde se făurea revoluția, iar Lenin sosea ca să-și joace rolul. Imediat ce a ajuns, s-a dus în grabă în sala nr. 71, unde s-a așezat pe marginea unei mese. În așteptarea celui de-al Doilea Congres al Sovietelor, situația era haotică. Delegații la Congres veneau și plecau în timpul nopții, iar locul semăna cu un stup zgomotos, fără nicio organizare și plin de fum, fremătând de activitate. Toată lumea știa că deciziile luate la congres erau hotărâtoare pentru cursul revoluției și că soarta Guvernului Provizoriu depindea de ce se întâmpla la Institut. Chiar în perioada în care luau puterea, bolșevicii își desfășurau activitatea în aceeași clădire cu menșevicii și socialiștii-revoluționari, care doreau să împiedice acest lucru. În vreme ce Lenin stătea împreună cu tovarășii săi, în sală au intrat menșevicul Feodor Dan, socialistul-revoluționar Abram Goț și bundistul Mark Liber, toți fiind personaje importante în partidele lor. Unul dintre cei trei își lăsase paltonul acolo și venise să recupereze o geantă cu pâine, cârnați și brânză pentru a le împărți cu tovarășii săi. Lenin a rămas nemișcat, gândindu-se că peruca și bandajul îl vor face de nerecunoscut, însă Dan și prietenul

său nu erau nerozi și și-au dat seama imediat cine era. Au fugit repede din sală¹.

Dan, Goț și Liber aveau ceea ce s-ar putea numi decență revoluționară: voiau să-și înfrunte adversarii politici într-o sală de congres, nu într-o dispută verbală privată. Lenin se prăpădea de râs. Prezența lui avea deja impact asupra tovarășilor săi bolșevici; își putea permite un moment de veselie. La ora 14:35, în sala principală a Institutului a avut loc o întâlnire de urgență a Sovietului din Petrograd. Cuvântul de deschidere i-a aparținut lui Troțki, președintele sovietului. În mod neobișnuit, se lăsase o liniște deplină. Troțki a făcut un anunț istoric: „Kerenski a fost înlăturat de la putere. Câțiva miniștri au fost arestați. Cei care au rămas liberi vor fi arestați în curând”².

În aplauzele Sovietului din Petrograd, Troțki a continuat, explicând că puterea avea să fie preluată de o administrație socialistă. Apoi a anunțat că urma să țină un discurs nimeni altul decât Lenin. Ovațiile au durat câteva minute³. După ce au încetat, Lenin a vorbit cu un aer triumfător⁴:

Tovarăși! Revoluția muncitorilor și țăranilor, despre a cărei necesitate au vorbit întotdeauna bolșevicii, s-a împlinit.

Care este însemnătatea acestei revoluții a muncitorilor și țăranilor? În primul rând, însemnătatea acestei revoluții [*perevorot*] constă în faptul că vom avea un guvern sovietic, propriul nostru organ al puterii, fără niciun fel de participare a burgheziei. Masele oprite vor crea ele însele puterea de stat. Vechiul aparat de stat va fi sfărmat din temelii și va fi creat un nou aparat de conducere: organizațiile sovietice.

Lenin exagera. În realitate, Guvernul Provizoriu nu fusese încă eliminat, iar la Petrograd lupta abia începuse. Însă Lenin făcuse încă un pas spre obținerea puterii: reticențele Comitetului Central bolșevic și ale Comitetului Militar-Revoluționar fuseseră depășite, iar Sovietul din Petrograd fusese convins că bătăliile decisive pentru preluarea puterii de către socialiști fuseseră deja în mare parte câștigate.

Pe la jumătatea discursului său, în sală a intrat menșevicul stângist Nikolai Suhanov, care a rămas stupefiat⁵:

Când am intrat, la tribună se afla un bărbat chel și bărbierit pe care nu-l cunoșteam. Vorbea însă cu o voce puternică, răgușită, cu un timbru gutural ce-mi era ciudat de familiar, și cu accentuări foarte specifice la sfârșitul propozițiilor... Pfi! Era Lenin! Apăruse în acea zi după patru luni de existență clandestină.

Liderul bolșevic preluase conducerea partidului său și a revoluției.

La Congresul Sovietelor, puterea putea fi acum prezentată drept un *fait accompli*. Menșevicii și socialiștii-revoluționari puteau să obiecteze față de înlăturarea Guvernului Provizoriu, însă nu puteau schimba ceea ce deja se întâmplase. A fost prima grijă care putea fi dată uitării. Mai era una, a cărei importanță scădea: posibilitatea – de care se temea în special Lenin – ca menșevicii și socialiștii-revoluționari înșiși să se ridice

împotriva Guvernului Provizoriu și să ceară înlăturarea lui Kerenski. Pe 24 octombrie, pre-Parlamentul îi dăduse un vot de neîncredere și ceruse încheierea imediată a păcii pe frontul de est și ca moșiile aristocrației să fie împărțite țăranimii. Lenin nu intenționa defel să împartă puterea cu menșevicii și socialiștii-revoluționari și a evitat cu tact să o spună Comitetului Central bolșevic înainte de începerea insurecției. Dacă ar fi făcut-o, Comitetul Central ar fi refuzat probabil să susțină o acțiune armată comună. Prin urmare, în noaptea de 24 spre 25 octombrie, una dintre prioritățile lui Lenin era să-i țină în continuare la distanță pe menșevici și socialiști-revoluționari, iar în acest scop se străduia să creeze o situație de așa natură încât bolșevicii să aibă rolul dominant în formarea noului guvern. Așadar, trebuia acaparată puterea fără nici cea mai mică amânare.

Lenin știa că mai erau multe de făcut pentru a-și instala guvernul. Cruciașătorul *Aurora*, credincios bolșevicilor, urcase pe fluviul Neva spre Palatul de Iarnă. Banca de stat, poșta și birourile de telegraf și terminalele de cale ferată erau ocupate de insurgenți. Kerenski plănuiise să evadeze prin cordonul din jurul Palatului de Iarnă pentru a-și aduna forțele în afara capitalei.

Comitetul Central bolșevic s-a reunit în primele ore ale dimineții și a luat decizii cu privire la componența generală a guvernului. Inițiativa îi aparținuse lui V.P. Miliutin, și nu lui Lenin. Faptul că Miliutin – care nu dormise câteva nopți și de obicei era asociat cu aripa dreaptă a bolșevismului – a inițiat o astfel de discuție sugerează că nu tot ceea ce s-a

petrecut în primele ceasuri ale zilei de 25 octombrie a fost opera lui Lenin. El se afla din nou într-un grup de revoluționari care știau că merseseră prea departe ca să mai dea înapoi. Dacă tot urma să aibă loc o revoluție, măcar să fie făcută eficient. Dintre toți participanții din Comitetul Central bolșevic aflați în sala nr. 36, Lenin era cel mai puțin extenuat și lui i s-a cerut să scrie o proclamație în numele Comitetului Militar-Revoluționar. I-a dat-o unuia dintre liderii acestuia, Vladimir Bonci-Bruevici, pentru a fi publicată la ora 10 dimineața. Proclamația spunea⁶:

Către cetățenii Rusiei!

Guvernul Provizoriu a fost răsturnat. Puterea de stat a trecut în mâinile Comitetului Militar-Revoluționar – organ al Sovietului de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților din Petrograd, care se află în fruntea proletariatului și garnizoanei din Petrograd.

Cauza pentru care a luptat poporul – propunerea imediată a unei păci democratice, desființarea proprietății moșierești asupra pământului, controlul muncitoresc asupra producției, crearea guvernului sovietic –, această cauză este asigurată.

Trăiască revoluția muncitorilor, soldaților și țăranilor!

Afirmând că rolul guvernului era asumat de Comitetul Militar-Revoluționar, Lenin știa că îi va înfuria pe menșevici și pe socialiști-revoluționari atunci când se va adresa Congresului Sovietelor.

Congresul a fost programat să înceapă la ora 14, însă conducerea centrală bolșevică și-a dorit ca înainte de a începe să ocupe Palatul de Iarnă, acțiune care a durat mai mult decât preconizase Comitetul Militar-Revoluționar. Lenin și-a dat frâu liber furiei: „De ce durează atât? Ce fac comandanții noștri militari? Au pornit un adevărat război! La ce servesc toate astea? Încercuire, transferuri, legături, desfășurări de forțe... E cumva un război cu un dușman puternic? Hai odată! Atacați!”⁷. Comitetul Militar-Revoluționar a refuzat însă să-și angajeze forțele într-o ofensivă absolută. Kerenski fugise și nu exista nicio amenințare militară serioasă. În jurul ultimei redute din capitală a Guvernului Provizoriu, asediul a continuat întreaga zi.

La 22:35, organizatorii congresului nu mai aveau răbdare. Feodor Dan, din partea Comitetului Executiv Central, a dat semnalul în sala de adunare ca lucrările să înceapă. Erau 670 de delegați. Cei 300 de bolșevici constituiau grupul cel mai numeros. Pentru a avea majoritatea, trebuiau să se bazeze și pe alți delegați. Din fericire, erau destui dispuși să o facă. Aripa stângă a Partidului Socialist-Revoluționar hotărâse deja să se constituie într-un partid distinct, iar acest nou partid – la fel ca bolșevicii – voia să transfere pământurile către țărani. De asemenea, erau prezenți zeci de delegați care nu făceau parte din niciun partid politic și care își doreau un guvern bazat pe soviete. Lenin spera și ca menșevicii și socialiștii-revoluționari, simțindu-se jigniți de evenimentele din

noaptea precedentă, să părăsească lucrările congresului, așa că și-a dedicat eforturile atingerii acestui obiectiv. A făcut-o însă cu discreție, evitând să apară în public sau să semneze vreo declarație publică în timpul zilei, lipsind și de la prima ședință a congresului. Când grupul de bolșevici și socialiști-revoluționari de stânga a urcat la tribună, dovedind poziția dominantă a delegațiilor lor la congres, în fruntea acestora s-a aflat Troțki, nu Lenin.

Din sală, Martov a solicitat începerea negocierilor pentru a se ajunge la o încheiere pașnică a crizei. Congresul i-a aprobat propunerea cu o majoritate covârșitoare. Au urmat însă criticile menșevicilor, socialiștilor-revoluționari și bundiștilor cu privire la violențele din Petrograd și, spre încântarea lui Lenin, care încă stătea undeva în umbră, marile partide socialiste antibolșevice au părăsit furioase congresul. În acel moment, lui Martov i-a fost tot mai greu să continue, iar el și grupul său de menșevici-internaționaliști au plecat și ei. Troțki i-a dezaprobat. Lenin era încântat că lucrurile decurgeau atât de bine pentru el și că se putea baza pe Troțki în această problemă.

A rămas însă precaut. Pentru dușmanii partidului său, Lenin întruchipa culmea distructivității și intransigenței politice – și chiar și mulți bolșevici erau rezervați în privința stilului său combativ. Mai mult, în interiorul partidului bolșevic în general, și în special în Comitetul Central, exista un puternic curent de opinie în favoarea formării unui guvern de coaliție care să includă toate partidele socialiste. După începerea revoltelor, Kamenev se întorsese la

Comitetul Central, iar Lenin a ignorat încercarea lui Kamenev și Zinoviev de a dejuca Revoluția din Octombrie. Și astfel, Kamenev și-a asumat rolul de reprezentant moderat al bolșevismului, în timp ce liderii bolșevici încercau să se prezinte drept apărători ai poporului în fața unui Guvern Provizoriu opresiv. De altfel, majoritatea delegaților bolșevici își obținuseră mandatele de la circumscripțiile lor locale în baza acestui argument. Prin urmare, e posibil ca, pe 25 octombrie 1917, tovarășii lui Lenin din Comitetul Central să fi considerat că ar fi fost lipsit de tact să-l lase să se desfășoare ca principalul lor vorbitor. Sau poate că așa a evaluat Lenin situația, fără să fie supus vreunei presiuni. În orice caz, și-a concentrat energiile pentru a-i atrage de partea sa pe partenerii săi din Comitetul Militar-Revoluționar și din Comitetul Central bolșevic, precum și asupra discuției despre tipul de guvernare și de politici ce trebuiau anunțate în ziua următoare.

S-au făcut filme despre Revoluția din Octombrie, s-au scris romane, s-au cântat cântece și s-au organizat chiar și spectacole de balet pe această temă. Aproape toate promovau o imagine falsă a lui Lenin. Iată-l cu pumnul ridicat, cu gura încordată și cu barba-i bine-cunoscută! În realitate, în acea zi istorică de 25 octombrie 1917, Lenin a vorbit foarte puțin. Nu era cel mai bun orator al revoluției. Nici măcar nu arăta așa cum arăta el în mod obișnuit, pentru că au mai trecut câteva săptămâni până când mustața și barba i-au crescut așa cum le purta de obicei –

și, de fapt, până în ianuarie 1918 nu a fost de acord să fie fotografiat. Contrar relatărilor tradiționale, la momentul respectiv Lenin nu era important ca vorbitor în sala congresului, ci mai degrabă ca strateg și ca inspirator din spatele scenei – iar contribuția sa din această ipostază a fost crucială pentru succesul revoluției.

În orice caz, în seara zilei de 25 octombrie și-a putut permite să plece de la Institutul Smolnâi. Putea în cele din urmă să admită că gestionarea insurecției se afla pe mâini bune. Misiunea lui de a doua zi era să vină nu doar cu sloganuri, ci și cu decrete reale. În acel moment, nu mai era suficient să-l pedepsești pe Kerenski; noul guvern trebuia să ofere ceva diferit. Lenin dormise foarte puțin pe 25 octombrie. Avea mare nevoie de odihnă, iar Bonci-Bruevici l-a invitat să vină să doarmă în apartamentul său din apropiere (i-a dat de înțeles, cu delicatețe, și că putea renunța la perucă). Palatul de Iarnă era, bineînțeles, pe punctul de a fi capturat de asediatori, ceea ce s-a și întâmplat cândva după miezul nopții. Însoțit de o gardă de corp impunătoare, Lenin a părăsit Institutul pentru a merge la apartamentul lui Bonci-Bruevici. În mașină s-a moleșit; era clar că era epuizat. Bonci-Bruevici l-a lăsat pe Lenin în dormitor, urmând ca el să doarmă pe canapeaua din sufragerie. Chiar și așa, Lenin nu a putut să adoarmă. De îndată ce pe Bonci-Bruevici a părut să-l fure somnul, Lenin s-a furișat înapoi în sufragerie și a lucrat la decretele pe care trebuia să le prezinte Congresului Sovietelor pe 26 octombrie⁸.

Nu-i păsa cât de extenuat era, atât timp cât se afla în slujba unui scop măreț. Exista însă și un alt motiv. La întâlnirea de pe 21 octombrie, la care membrii Comitetului Central i-au interzis să participe, i s-a cerut să elaboreze diverse „teze” pentru a fi folosite la Congresul Sovietelor. Până în noaptea petrecută în apartamentul lui Bonci-Bruevici nu făcuse nimic în acest sens. Fusesse sufocat de teama că era posibil ca insurecția să nu mai aibă loc; poate se gândise chiar că solicitarea Comitetului Central în privința tezelor fusese făcută ca să-l țină ocupat – și să-l țină deoparte, în apartamentul Fofanovei. Cel puțin acum putea să se concentreze așa cum trebuia asupra tezelor și să le aibă pregătite în linii mari până dimineață.

Atât Decretul asupra Păcii, cât și Decretul asupra Pământului erau de o importanță enormă pentru istoria mondială a secolului XX. Lenin știa asta. Proclamarea unui nou guvern și a unei revoluții socialiste erau doar o parte din prezentarea sa. Mai trebuia să propună și un set de politici care să contrasteze întru totul cu cele ale lui Nicolae al II-lea, ale prințului Lvov și ale lui Aleksandr Kerenski. Lenin nu voia să preia un mandat pur și simplu. El voia să exercite puterea în Rusia bazându-se pe principii diferite de cele adoptate de predecesorii săi. Și era hotărât ca mesajul său să circule repede dincolo de Congresul Sovietelor din Petrograd. I-a spus gazdei sale, Bonci-Bruevici, nu doar să tipărească mici broșuri cu decretele, ci și să meargă și să cumpere exemplarele rămase nevândute din calendarele pe anul 1917, care erau la reducere la librăria Sătin de pe

Nevski Prospekt. Cererea aceasta stranie l-a derutat pe Bonci-Bruevici, însă Lenin i-a explicat că muncitorii și soldații nu aveau hârtie pentru rulat țigările. Dacă aveau să fie distribuite broșuri, oamenii aveau să le folosească pur și simplu pentru a pune tutun în ele. Planul lui Lenin era să ofere susținătorilor partidului bolșevic suficientă hârtie încât să prevină nevoia acestora de a folosi broșurile pentru altceva decât scopul politic pentru care fuseseră create².

Deși Bonci-Bruevici și Lenin nu s-au odihnit cât ar fi avut nevoie, a doua zi dimineață s-au dus în grabă la Institutul Smolnâi. Lenin îi saluta pe toți cei pe care-i întâlnea cu mesaje de felicitare cu ocazia nașterii revoluției socialiste. Un manifest în numele Congresului Sovietelor fusese deja făcut public. Cel care l-a citit la congres a fost Anatoli Lunacearski, însă Lenin îl compusese. La Institut, a dus până la capăt munca la Decretul asupra Păcii, la Hotărârea cu privire la formarea guvernului muncitoresc și țărănesc și la Decretul asupra Pământului. Cât a lucrat la aceste documente a avut întâlniri atât cu anumiți delegați la congres, cât și cu întreaga facțiune bolșevică și cu Comitetul Central bolșevic. Bolșevicii au lansat un apel către socialiștii-revoluționari de stânga în vederea formării unui guvern de coaliție. Aceștia au refuzat, iar Lenin, fără să mai stea pe gânduri, a hotărât să formeze un guvern monopartid. În cele din urmă, la ora 9 seara, în aplauze furtunoase, Lenin s-a prezentat în fața Congresului Sovietelor. Până atunci se luase deja decizia că el avea să fie șeful guvernului și că avea să fie prezentat drept

președinte al Consiliului Comisarilor Poporului (care era cunoscut după acronimul său, Sovnarkom).

Lucrările Congresului Sovietelor au continuat în timpul nopții de 26 spre 27 octombrie. Lenin a continuat să se consulte cu tovarășii săi din partidul central – Vladimir Bonci-Bruevici, Vladimir Miliutin și Lev Troțki – cu privire la formulări. A pregătit și un Decret privind Controlul Muncitoresc, care n-a fost publicat timp de câteva zile. De asemenea, a lucrat la un Decret asupra Presei, acceptat și publicat pe 27 octombrie. Esențial era că Lenin dădea o formă scrisă Revoluției din Octombrie, iar diversele decrete elaborate de el reprezentau declarația cea mai clară a obiectivelor sale. A anunțat că guvernul său intenționa să fie diferit de orice alt guvern din istoria lumii. După spusele sale, poporul avea să știe totul despre discuțiile interne ale cabinetului, iar transparența deliberărilor și luării deciziilor va fi absolută.

În discursurile susținute în perioada 25-27 octombrie, Lenin nu a menționat marxismul nici măcar o dată. Au existat doar câteva referiri în treacăt la „socialism”. De asemenea, nu a explicat nici că obiectivul său imediat era instaurarea unei dictaturi de clasă și că, finalmente, urmărirea realizarea unei societăți comuniste fără stat, ca aceea descrisă în *Statul și revoluția*. Se ferea să-și destăinuie intențiile politice. Era șef de partid și voia ca bolșevismul să fie atrăgător pentru muncitorii, soldații, țăranii și intelectualii care încă nu-l sprijineau. Așa că termeni precum „dictatură”, „teroare”, „război civil” sau

„război revoluționar” au fost lăsați deoparte, la fel cum au fost lăsate deoparte și imprecategoriile sale împotriva preoților, mullahilor și rabinilor, împotriva industriașilor, moșierilor și culacilor, împotriva intelectualilor liberali, conservatori și reacționari. Accentul cădea asupra favorizării unei revoluții „de jos” chiar mai mult decât în *Statul și revoluția*. Tot ce spunea reprezenta o încurajare directă a „maselor” să ia inițiativa și să se implice în „activități independente” (*samodeiatelnost*). Lenin își dorea ca bolșevicii să apară ca un partid care facilita realizarea revoluției prin și pentru popor.

Sovnarkomul, noul guvern sovietic, a fost anunțat în urale la Congres pe 26 octombrie. Lenin era președinte; evita o titulatură precum cea de premier. Comisarul poporului pentru Afaceri Externe era Troțki. Stalin era comisarul poporului pentru Naționalități. Membrii Comitetului Central bolșevic au acceptat posturile entuziasmați, iar în următoarele zile s-au prezentat la vechile ministere pentru a implementa politicile revoluției din Octombrie. Credeau – și ignorau toate criticile menșevicilor și socialiștilor-revoluționari la adresa naivității lor – că exemplul revoluției ruse avea să fie urmat în decurs de câteva ore de clasele muncitoare din toată Europa. Dacă nu în decurs de câteva ore, atunci în decurs de câteva zile. Dacă, din pricina unor întâmplări excepționale, nu se întâmpla asta nici în decurs de câteva zile, atunci sigur în decurs de câteva luni.

Vocea cea mai însuflețită a acestui mod de gândire era Lenin. Discursurile și decretele sale erau, fără îndoială, entuziasmante. Decretul asupra Păcii, pe care l-a prezentat în fața Congresului pe 26 octombrie, era formulat cu atâta grijă, încât nu cerea în mod explicit o „revoluție socialistă europeană”; Lenin se adresa nu doar populației statelor beligerante, ci și guvernelor lor (deși condamnase aceste guverne ca fiind iremediabil „imperialiste”). Esența decretului era însă o invitație practică la revoluție:

Guvernul [sovietic] propune tuturor guvernelor și popoarelor din toate țările beligerante încheierea imediată a unui armistițiu, considerând că, în ceea ce-l privește, este de dorit ca acest armistițiu să fie încheiat pe cel puțin trei luni, adică pe un termen în cadrul căruia să fie pe deplin posibilă atât terminarea tratatelor de pace duse cu participarea reprezentanților tuturor popoarelor sau națiunilor, fără excepție, atrase în război sau silite să ia parte la el, cât și convocarea unor adunări împuternicite ale reprezentanților poporului din toate țările în vederea ratificării definitive a condițiilor de pace.

După trei ani de război, aceste cuvinte erau impresionante. Pe frontul de est, ostilitățile au fost suspendate imediat.

O altă reformă politică importantă pe care Lenin a prezentat-o personal la Congres a fost Decretul asupra Pământului. Exasperat de lentoarea cu care Lenin lucra la decret, Comitetul Central îi ceruse lui Vladimir Miliutin – al doilea mare economist bolșevic după Lenin, proaspăt numit comisar pentru Agricultură – să se ocupe de această

sarcină împreună cu Iuri Larin. Lenin însă a preluat controlul și a dus lucrul la bun sfârșit. De asemenea, a preluat lista cu cererile țăranilor, compilată în iunie de Partidul Socialist-Revoluționar, pe care a folosit-o punctual în decret. Preambulul exhaustiv era însă opera lui. Nu a fost cel mai impresionant text al său. Lenin anunța sec abolirea proprietății moșierimii, a familiei imperiale și Bisericii asupra pământului. Nu era nicio lucrare coerentă din punct de vedere legislativ. Nu se știa cu exactitate ce instituție va prelua pământul expropriat: comitetele pentru pământ, comunele țărănești sau sovietele țăranilor. Terminologia era și ea vagă. Se specifica faptul că pământul „țăranilor de rând” trebuia să fie inviolabil, însă nu se oferea nicio definiție a acestei categorii de țărani. În același timp, se afirma că proprietatea privată asupra pământului, deci și asupra pământului deținut de țărani, trebuia abolită pentru totdeauna.

Subtilitățile legislative nu-l interesau prea mult pe Lenin. El voia ca decretul să aibă un efect „demonstrativ” și să permită continuarea revoluției. Intenția lui de ansamblu era în orice caz destul de clară: țăărănimea era chemată să acționeze colectiv în vederea preluării și cultivării pământului care la momentul respectiv nu se afla în proprietatea sa. Lenin dorea să se evite fărâmițarea terenurilor numai în cazul acelor moșii unde agricultura era la un nivel avansat și se practica la scară largă. Și își exprima încrederea absolută în țăărănime. La Congresul Sovietelor a dat glas argumentelor sale¹⁰:

Guvernul care a fost răsturnat și partidele conciliatoriste, partidul menșevic și cel socialist-revoluționar, au făcut o crimă amânând sub diferite pretexte rezolvarea problemei pământului și aducând astfel țara la ruină și la răscoala țărănească. Cuvintele lor despre pogromuri și despre anarhia de la sate sună fals, a minciună lașă. Unde și când s-a mai întâmplat ca niște măsuri înțelepte să provoace pogromuri și anarhie?

Lenin nu era, bineînțeles, un apărător autentic al țăranilor. El se gândea că, dacă vor prelua pământul, țăranii vor începe în scurt timp să concureze între ei în cadrul unei economii de piață capitaliste – și, în cele din urmă, spera el, guvernul sovietic va putea să intervină în numele „proletariatului rural” și să naționalizeze pământul. Și astfel, obiectivul său final rămânea crearea de cooperative colective socialiste.

Lenin nu intenționa să lase Revoluția din Octombrie să continue sau să se încheie în virtutea consensului democratic. În primele zile petrecute la Institutul Smolnâi, a încercat să-i oblige pe Sverdlov și pe alți membri ai Comitetului Central să anunțe amânarea alegerilor pentru Adunarea Constituantă. Sverdlov a refuzat. Bolșevicii spusese că numai ei puteau fi crezuți că vor convoca Adunarea Constituantă la timp; nu puteau să amâne imediat alegerile. Cinismul lui Lenin a fost respins, cel puțin în primă fază.

O cerere a lui Lenin care a stârnit mai puține controverse în Comitetul Central bolșevic a fost aceea ca rezistența împotriva guvernului sovietic să fie zdrobită fără milă. Astfel, au fost trimise trupe pentru a înfrunta detașamentele de cazaci mobilizate de Kerenski, iar unități ale Comitetului Militar-Revoluționar au patruleat în continuare prin oraș. Mai mult, pe 27 octombrie a fost emis Decretul asupra Presei, care purta semnătura lui Lenin. A fost prima directivă a guvernului care stabilea introducerea cenzurii. Orice „organ de presă” risca să fie închis dacă instiga la rezistență împotriva Sovnarkomului. De fapt, un ziar putea fi închis pur și simplu dacă se considera că ar fi „creat confuzie printr-o distorsionare evident defăimătoare a faptelor”. Cu toate că susținuseră în lunile anterioare principiul „libertății presei”, bolșevicii s-au grăbit să-și aroge puteri care să le permită să monopolizeze informația care circula prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă. Decretul menționa că Sovnarkomul considera această măsură temporară. Însă, din nou, nu se poate ști cu certitudine dacă Lenin credea sau nu în natura provizorie a directivei. În 1917, spusese în repetate rânduri că „libertatea presei” era un principiu care acționa în favoarea burgheziei și era puțin probabil ca, luat de valul luptei revoluționare, să se abată de la această afirmație.

Totuși, amenințarea imediată nu o constituiau ziarele conservatoare sau liberale, ci Kerenski, situație care le-a permis susținătorilor politici ai menșevicilor și socialiștilor-revoluționari să facă presiuni asupra Sovnarkomului în

scopul creării unei coaliții socialiste ample. Drept urmare, Kamenev și alți bolșevici din aripa de dreapta au câștigat și ei un avantaj în raporturile cu Lenin și Troțki. Comitetul Executiv al Sindicatului Feroviarilor din întreaga Rusie (Vikjel) amenința că va intra în grevă dacă nu se va forma o coaliție. Kamenev a fost desemnat de Comitetul Central bolșevic să negocieze cu reprezentanții Vikjel, ai menșevicilor și ai socialiștilor-revoluționari. Lenin a trebuit să stea deoparte. A acceptat acest lucru, însă nu avea încredere în Kamenev. E remarcabil că, în circumstanțele date, și-a putut stăpâni nerăbdarea și intransigența. Cât despre Kamenev, pe 30 octombrie a fost de acord cu un plan pentru o coaliție guvernamentală formată din socialiști care să-i excludă pe Lenin și Troțki¹¹.

Lenin însă nu mai era la momentul acela inhibat de problemele ținând de diplomația internă de partid. Poziția Sovnarkomului era tot mai sigură. Era puțin probabil ca feroviarii să urmeze un indemn la grevă, iar cazacii generalului Krasnov au fost învinși pe colinele de la Pulkovo. Lenin putea să-l atace din nou pe Kamenev în siguranță. Confruntarea decisivă a avut loc pe 1 noiembrie, la Comitetul Central bolșevic. Lenin și Troțki susțineau că celorlalte partide trebuia să li se dea un ultimatum în care să li se spună că formarea unei coaliții putea fi luată în considerare numai dacă noul guvern ar fi acceptat să lucreze bazându-se pe politicile bolșevice. În realitate, aceasta era o modalitate de a pune punct negocierilor, chiar dacă nu părea așa. Dată fiind experiența lor îndelungată cu

Lenin, liderii menșevici și socialiști-revoluționari nu fuseseră nicio clipă optimiști cu privire la posibilitatea unei colaborări. Ideile lui despre dictatură și teroare, precum și comportamentul lui despotice erau inacceptabile pentru ei. De asemenea, dezaprobau decizia lui Lenin de a închide ziarele cadetilor – și au văzut aici semnele unor excese viitoare și mai mari atunci când s-a aflat că Sovnarkomul interzisese publicațiile menșevicilor din aripa dreaptă. Lenin l-a înfruntat pe Kamenev în Comitetul Central bolșevic pe 2 noiembrie, iar politica excluderii oricărui compromis cu menșevicii și socialiștii-revoluționari a fost reluată.

A mai existat un moment tensionat pe 4 noiembrie, când Kamenev și alți patru tovarăși s-au retras din Comitetul Central bolșevic, iar câțiva comisari ai poporului au anunțat fie că demisionează din Sovnarkom, fie că dezaprobă refuzul lui Lenin de a negocia sincer în vederea unei coaliții socialiste. Lenin însă nu a dat înapoi, iar Troțki a rămas alături de el. Împreună cu Sverdlov, secretarul Comitetului Central, și Iosif Stalin, comisarul poporului pentru Naționalități, erau hotărâți să continue consolidarea noului sistem politic revoluționar. Nucleul Comitetului Central bolșevic era puternic. Membrii săi erau conștienți că regimul lor abia născut nu fusese supus încă la cele mai grele încercări. Pentru ei, fiecare zi în plus pentru Sovnarkom era o realizare majoră. Dar voiau cel puțin să-și pună amprenta asupra istoriei Rusiei și a Europei în cazul în care aveau să fie obligați să fugă înfrânți din Petrograd.

De la Institutul Smolnâi curgeau decrete, proclamații, ordine și dispoziții. Era nevoie de curaj și credință. Lenin și tovarășii săi își asumaseră un risc enorm cu politica partidului lor și a țării, și nu exista nicio garanție că pariaseră bine.

După primele două săptămâni de insurecție politică, apărare armată și negocieri interpartinice, nevoia de consolidare a poziției era evidentă. În acest scop, trebuiau îndeplinite trei condiții principale. Mai întâi, Lenin și tovarășii lui trebuiau să-și extindă autoritatea administrativă și asupra altor regiuni ale țării. În al doilea rând, trebuiau să finalizeze promulgarea decretelor revoluționare. În al treilea rând, trebuiau să se ocupe de Puterile Centrale pe frontul de est. Era o misiune incredibilă, iar majoritatea dușmanilor lor din țară erau deja convinși că vor da greș. Nu făcuseră deja prea multe greșeli grave datorate nerăbdării? Supozițiile lor fuseseră copilărești. Își imaginau că armatele Puterilor Centrale aveau să fie dispersate de efectele distrugătoare ale fraternizării cu soldații ruși. De asemenea, credeau că muncitorii din Rusia care votaseră cu bolșevicii aveau să-i sprijine la nesfârșit. Aveau încredere că declinul accelerat al economiei putea fi repede oprit prin intermediul constrângerilor guvernamentale impuse capitalismului. Înțelegeau prea puțin puterea tradițiilor străvechi asupra conștiinței populare, tradiții legate de religie, de respectul social și indiferența politică. Dușmanii îi înfățișau pe Lenin și pe tovarășii săi ca pe niște persoane slab educate, niște

semidocti nesăbuiți în cel mai bun caz. Și mai era ceva: cele mai reacționare elemente politice susțineau că Lenin era evreu, un cosmopolit și un antirus în cârdășie cu inamicii naționali ai Rusiei.

La vremea aceea însă puțini oameni din Rusia au presimțit că regimul lui Lenin va dura ani de zile, darmită că va ajunge la șapte decenii de existență. Principalii lideri bolșevici nu erau nici ei într-o totul convinși. Pentru situația politică în care se aflau, aveau o expresie: trăiau „stând pe valiză”. Cât timp mai putea rezista? Într-un astfel de context, era firesc ca eșalonul superior al partidului să încerce să caute și să găsească sprijin într-un lider. În ochii conducătorilor partidului din zona metropolitană, Lenin, în ciuda scăpărilor sale strategice și tactice ocazionale, începea să fie, din ce în ce mai mult, persoana potrivită. Pe deasupra, Lenin asta își și dorea. Chiar dacă ei ar fi supraviețuit crizei politice din acel moment, tot ar fi avut nevoie de un lider. Lenin era un astfel de lider.

Lenin nu simțea deloc nevoia să-și pună sub semnul întrebării propriile obiective. Știa ce voia, cel puțin în termeni generali. Bolșevicii, susținea el în mod repetat, trebuiau să-și asume consecințele preluării puterii în octombrie. Le spusese – chiar dacă lucrul acesta le fusese ascuns muncitorilor care votaseră pentru bolșevici – că un guvern cu obiective ferme, chiar autoritare, era absolut necesar. În aprilie, le spusese bolșevicilor să se pregătească pentru preluarea puterii. Majoritatea observatorilor au râs de el. Însă Lenin a ignorat ironiile și și-a îndemnat partidul

să nu se descurajeze și, contrar așteptărilor exprimate la scară largă, bolșevicii au reușit să preia puterea. Acum, criticii partidului îl ironizau fiindcă se aștepta ca Revoluția din Octombrie să-i confirme analiza strategică. Dar Lenin nu i-a mai luat în serios pe cadeți, menșevici și socialiști-revoluționari. Nu mai făcuse asta de doisprezece ani; și, spre deosebire de alți revoluționari, nu avea dubii în privința analizei sale atunci când alții o considerau excentrică. Nu-l deranjase niciodată să facă notă discordantă. Acum, că se afla la putere, tentația de a ieși în evidență nu mai era atât de mare și-și vedea plin de pasiune de odele închinare revoluției.

Lui Lenin îi plăcea să-și explice strategia în termeni dualiști. Voia o revoluție care să vină de sus și o revoluție care să vină de jos; voia și dictatură, și democrație. Voia și un regim autoritar, și libertate. În scrierile sale din 1917 combinase aceste extreme. Și totuși, oricât de mult se juca cu acest dualism, acționa cu înverșunare ca să impună autoritatea Sovnarkomului și nu permitea să-i stea nimic în cale. Coerciția devenea tot mai importantă în detrimentul persuasiunii. Lenin propovăduia, comanda și aproba violența, inclusiv teroarea de stat absolută.

În primele câteva zile a scris și revizuit numeroasele decrete pe care încă nu le propusese. Printre acestea, pe 29 octombrie, se afla și un decret cu privire la ziua de lucru de opt ore. În sfârșit, fondatorul dictaturii clasei muncitoare se arăta direct interesat și de clasa muncitoare. În aceeași zi dădea și Decretul asupra Educației Populare, prin care

Sovnarkomul se obliga să asigure educație universală, gratuită și laică tuturor copiilor. Apoi, pe 2 noiembrie, a venit Declarația Drepturilor Popoarelor din Rusia, prin care se dădeau asigurări fiecărui cetățean că Sovnarkomul nu va tolera nicio manifestare a privilegiilor naționale și religioase. Națiunilor din fostul Imperiu Rus li se oferea dreptul la autodeterminare națională, chiar și la secesiune. Declarația a fost semnată de Lenin și Stalin. Pe 14 noiembrie a fost făcut public și Decretul privind Controlul Muncitoresc, pe care Lenin trebuie să-l fi scris mai devreme. Planul era ca muncitorilor dintr-o întreprindere să li se dea dreptul să supervizeze conducerea acesteia prin intermediul unui comitet ales. Decretele au continuat să tot apară. Pe 1 decembrie, Sovnarkomul a înființat un Consiliu Suprem al Economiei Naționale, cu drept de proprietate și reglementare asupra industriei, băncilor, agriculturii și comerțului. Pe 14 decembrie, toate băncile au fost naționalizate, iar în săptămânile care au urmat mai multe mari fabrici au fost preluate de stat. Sovnarkomul îndeplinea programul pe care bolșevicii îl promisese în lunile în care luptaseră pentru luarea puterii.

Nu toate decretelor fuseseră sugerate, nici măcar parțial, înainte de Revoluția din Octombrie. Lenin încercase să spună pe un ton glumeț cum ar putea încerca bolșevicii să imite teroarea iacobină din timpul Revoluției Franceze. Dar, de îndată ce a preluat puterea și a eliminat posibilitatea unei coaliții socialiste, adevărata sa duritate a ieșit din nou la iveală. A venit la Sovnarkom pledând în favoarea

reînființării unei poliții politice secrete. Revoluția din Octombrie, susținea el, trebuia protejată eficient. Astfel, avea să fie înființată o Comisie Extraordinară. La recomandarea lui Lenin, aceasta avea să fie condusă de Feliks Dzierżyński, iar atribuțiile sale în „lupta împotriva contrarevoluției și sabotajului” au fost formulate vag în mod deliberat și protejate de interferențe chiar și din partea Sovnarkomului. A fost numită Comisie Extraordinară în principal pentru că până și Lenin credea că nu va fi nevoie decât temporar de o astfel de organizație. Și trebuie menționat totodată că, la momentul respectiv, Lenin nu a cerut să se recurgă la acțiuni de teroare în masă.

Însă a fost un pas hotărâtor în această direcție. Nefiind o persoană care să creadă în sistemul de legi, Lenin se simțea în largul lui cu o poliție politică neconstrânsă de rigorile procedurii scrise – iar statutul Comisiei Extraordinare le permitea lui și lui Dzierżyński să extindă atribuțiile acesteia după bunul lor plac. Lenin vorbea și scria mereu despre „lipitorile burgheze”. Lupta de clasă îi era pe plac. Între Lenin și socialistul-revoluționar de stânga Isaak Șteinberg a avut loc o discuție despre intențiile bolșevicilor. „În cazul ăsta”, a întrebat Șteinberg, „de ce să ne mai batem capul cu un Comisariat al poporului pentru Justiție? Hai să-l numim cinstit Comisariatul pentru Anihilare Socială și trecem la treabă!”. Lenin i-a răspuns: „Bine zis!... Exact asta trebuie să fie... dar nu putem s-o spunem noi”¹². Nu se poate dovedi că Lenin stabilise ca obiectiv de partid lichidarea fizică a claselor de mijloc, însă

abuzurile împotriva bogaților, aristocraților și privilegiaților cu siguranță nu-i stârneau milă. Resentimentul lui față de vechile elite conducătoare, care a fost puternic după spânzurarea fratelui său Aleksandr în 1887, nu a dispărut niciodată cu totul.

Își amintea de scrierile politice ale radicalilor ruși din secolul precedent. Vorbind cu o veche cunoștință, i-a spus: „Ne ocupăm cu anihilarea, însă nu-ți amintești ce spunea Pisarev? «Sfarmă, lovește totul, lovește și distruge! Tot ce nu rezistă e rebut fără drept de viață. Ce supraviețuiește e bun...»,¹³. Deși conversația nu poate fi verificată în mod independent, pare plauzibilă. Lenin își dorea să anihileze orice rămășiță a vechiului regim și, în lupta aceasta, să folosească orice armă disponibilă.

Nu e clar cât de departe era dispus să meargă pentru a-și satisface dorința de răzbunare, o dorință căreia i-a dat o poleială intelectuală sub forma versiunii proprii a marxismului. Primele trei luni ale Revoluției din Octombrie nu rezolvaseră încă nimic. Sovietele din orașele industriale trecuseră de partea Sovnarkomului și se autointitulaseră autorități guvernamentale locale. Țărănimea din Rusia și Ucraina puna în aplicare dispozițiile Decretului asupra Pământului. Populațiile non-ruse, în special finlandezii, se bucurau de posibilitățile oferite de autodeterminarea națională. Diplomați germani și austrieci stăteau la discuții cu reprezentanți ai bolșevicilor pentru a vedea ce urma să se întâmple pe frontul de est după ce perioada de armistițiu se va încheia. Bolșevicii au reușit chiar să-i determine pe

socialiștii-revoluționari de stânga să devină parteneri de rang secund într-o coaliție a Sovnarkomului, începând să-și ocupe locurile de pe 9 decembrie. Totul era bine. Dar această situație putea oare să dureze? Putea duce la revoluția socialistă populară generală în Rusia, Europa și restul lumii, așa cum crezuse Lenin când scrisese *Tezele din aprilie* și *Statul și revoluția*?

19

Dictatura sub asediu

Iarna 1917-1918

Lenin era tracasat de problemele privind diseminarea și supraviețuirea revoluției. Cu toate că și alți membri ai Sovnarkomului și ai Comitetului Central bolșevic se gândeau la ele, majoritatea se concentrau asupra funcțiilor lor instituționale. În afară de Lenin, doar Troțki mai acorda aceeași atenție politicii generale. Lenin nu agreea în mod deosebit contribuțiile lui Troțki, mai ales că uneori acestea îi contraziceau propriile idei. Prefera ca el să fie creierul și să-i încurajeze pe tovarășii lui din vârful ierarhiei să-și vadă de conducerea comisariatelor poporului. Bolșevicii nu aveau experiența administrării la scară largă, iar unii dintre ei nu se simțeau în largul lor din această cauză. Replica lui Lenin a fost categorică: „Dar credeți că are vreunul dintre noi așa ceva?”¹.

Starea de spirit printre bolșevici și socialiștii-revoluționari de stânga rămânea una utopică. Toți erau încrezători că revoluția socialistă europeană era pe cale să înceapă și că transformarea revoluționară a Rusiei se va petrece repede și ușor. Troțki era la fel de îndârjit ca orice alt lider bolșevic, însă când a preluat vechiul Minister al Afacerilor Externe în calitate de comisar al poporului se gândea că va avea o misiune absolut efemeră. Va intra în clădire, va face publice tratatele secrete încheiate de Nicolae al II-lea cu Aliații și apoi pur și simplu „va închide prăvălia”. El subestima astfel dorința Puterilor Centrale de a zdrobi forțele rusești de pe frontul de est. Alți oficiali guvernamentali bolșevici erau la fel de naivi. Nikolai Osinski, președintele Consiliului Suprem al Economiei Naționale, petrecea zile întregi întocmind hărți și statistici pentru perfecționarea structurilor din industrie și agricultură în vreme ce economia propriu-zisă se făcea praf și pulbere. Nikolai Podvoiski era absorbit de planurile sale de a reorganiza forțele armate într-un moment în care majoritatea soldaților se urcau în trenuri și se întorceau în satele lor. După părerea lui Lenin, cazul lui Iuri Larin era cel mai absurd: nu trecea o săptămână fără ca Larin să vină cu o propunere de reorganizare din temelii a unuia sau altuia dintre comisariatele poporului.

Lenin era și el un gânditor utopic, dar era capabil să-și ajusteze strategiile pentru a supraviețui politic. E adevărat că nu recurgea mereu la această capacitate de ajustare și că adesea nu se abătea de la pozițiile sale doctrinale, deși

partidului i-ar fi prins bine dacă ar fi fost mai flexibil. Însă în lupta sa pentru preluarea puterii în 1917 își revizuiuse multe dintre politici, iar ulterior a devenit esențial pentru el ca Revoluția din Octombrie să fie protejată cu orice preț. Lenin se simțea, într-adevăr, în largul său. Îi plăcea responsabilitatea istorică de a elabora un program de măsuri care să salveze Revoluția din Octombrie și să-i multiplice realizările.

Îl îngrijorau câteva aspecte. Chiar atunci când a preluat puterea, în octombrie 1917, anticipase că bolșevicii și aliații lor nu vor câștiga alegerile Adunării Constituante. Era de asemenea alarmat de condițiile economice. Începea să se întrebe dacă clasa muncitoare de la orașe avea disciplina și devotamentul necesare pentru o revoluție socialistă reală. Îl îngrijora la fel de mult progresul făcut de celelalte naționalități. Promisiunea privind autodeterminarea națională nu reușise să ducă la acțiuni socialiste de preluare a puterii în Ucraina și Finlanda. Și mai rău, nu apăruseră insurecții în Germania, Austria, Franța și Regatul Unit. „Revoluția socialistă europeană” se împotmolise, iar Lenin afla de la Troțki, revenit la Petrograd din drumurile sale la Brest-Litovsk, că Puterile Centrale erau hotărâte să invadeze Rusia în cazul în care condițiile lor nu erau acceptate. În aprilie 1917, în ciuda opoziției unora dintre bolșevici, Lenin susținuse că revoluția socialistă avea să fie o chestiune simplă și tratase cu dispreț previziunile sumbre ale menșevicilor și socialiștilor-revoluționari. Acum, sarcina lui era să-i convingă pe

bolșevici că misiunea revoluției era mai dificilă decât îi lăsase el să creadă că va fi.

Lenin putea în sfârșit să ia pulsul străzilor din Petrograd făcând plimbări în zona Institutului Smolnâi. De pe 10 noiembrie, el și Nadejda Konstantinovna aveau un apartament cu două camere la primul etaj. Perioada cât stătuseră separați se încheiase, cel puțin pentru câteva luni. Apartamentul era mic, dar confortabil, iar Nadejda Konstantinovna își amintea cu drag de el²:

În sfârșit, Ilici și cu mine ne-am instalat la [Institutul] Smolnâi. Am primit o cameră care aparținuse cândva unei doamne din înalta societate. Era o cameră cu un paravan despărțitor dincolo de care se găsea patul. Ca să ajungi în încăpere, trebuia să intri prin baie. Nimeni nu putea intra fără o permisiune specială semnată de Lenin.

Lenin și Krupskaia nu petreceau mult timp acolo. El avea biroul în camera nr. 81, la etajul al doilea, în aripa de nord, iar când nu se afla acolo, de obicei era în sala de primire de vizavi, unde diverși oficiali îl așteptau să stea de vorbă cu el. Era mereu coadă și sala de primire se umplea până la refuz. Lui Lenin îi plăcea să converseze cu ei și de multe ori le ținea scurte discursuri despre probleme actuale³. Apartamentul lui Lenin și al Nadejdei nu era un refugiu casnic autentic. Sala învecinată, încăpătoare, era folosită pentru ședințele Sovnarkomului, iar Troțki și familia lui locuiau într-un apartament vizavi de cel al lui Lenin. Pe coridoare se foiau încoace și încolo comisarii poporului și

diverși reprezentanți și asistenți ai acestora. Putem spune că Lenin și Krupskaia locuiau „claie peste grămadă”. Krupskaia fusese numită adjunctă a comisarului poporului pentru Învățământ și trebuia să plece întruna cu diverse treburi; nu putea și nici nu i se cerea să se ocupe de soțul ei. Nu era numai revoluția lui, era și a ei; și, în orice caz, tovarășii săi din Comitetul Central refuzaseră ferm să o aibă din nou ca secretară. Lenin și Krupskaia erau colegi din punct de vedere politic, dar colegi în instituții separate; nu mai aveau o relație de muncă nemijlocită.

Neavând o femeie care să se ocupe de treburile casnice, Lenin – așa cum reiese din memoriile Nadejdei Krupskaia – trăia de pe o zi pe alta⁴:

Ilici era într-o stare destul de neîngrijită. Jeltâșev [garda sa de corp] îi aducea prânzul, pâine, atât cât era rația sa. Uneori, Maria Ilinicina îi aducea câte un fel de mâncare de la ea de acasă, dar eu nu eram acasă și nimeni nu se preocupa constant de alimentația lui.

Poate că Krupskaia încerca să scoată în evidență cât de importantă era ea pentru sănătatea lui Lenin și cât de nepricepută era sora lui, Maria. Dar, chiar de-ar fi fost așa, femeile din viața sa aveau propriile angajamente politice și, în general, l-au lăsat pe cont propriu. Consecința era că Lenin uita să mănânce la orele convenite și se ducea în pas de plimbare până la cantină, de unde-și lua hering marinat și niște pâine⁵. Starea lui de sănătate se deteriora; avea din nou dureri de cap și insomnii⁶.

Când Lenin și Krupskaia petreceau timpul împreună, se plimbau – de obicei, fără să fie însoțiți de Jeltâșev. Odată, vreo zece gospodine care stăteau în afara Institutului au tipat la ei. De fapt, femeile nu-l recunoscuseră pe Lenin și se luau de toți cei pe care îi vedeau ieșind din clădire⁷. Lenin și Krupskaia puteau așadar să se plimbe incognito deși numele său apărea în ziare în fiecare zi.

În realitate, regimul său dictatorial era denunțat frecvent. Tonul acuzațiilor era strident și direct, însă câteodată se recurgea și la satiră. Cea mai semnificativă a apărut în ziarul socialist-revoluționar *Delo Naroda*, când scriitorul Evgheni Zameatin a scris o serie de povestiri în care-l ridiculiza pe Lenin printr-un personaj pe nume Theta. Ca să înțeleagă cititorul despre cine era vorba, Zameatin menționa că Theta era tratat ca un fiu de Ulian Petrovici – aluzie la numele de familie a lui Lenin. Theta este o persoană fără adăpost. E un bărbat scund, cu chelie, vrednic de milă, pe care Ulian Petrovici îl folosește pentru completarea formularelor la postul local de poliție. Theta are obiceiuri ciudate, de pildă acela de a bea cerneală în timpul serviciului. Este câteodată o prezență neplăcută, în special atunci când merge la țară pentru a investiga cazuri de holeră și, pur și simplu, interzice boala și ordonă să i se aplice pedepse corporale țăranului care se îmbolnăvește. Numai că țăranul „moare într-un mod antiguvernamental”. În cele din urmă, puterile lui Theta scad într-atât încât el se transformă într-o pată de cerneală și dispare⁸.

Zameatin evidenția absurditatea nocivă a unei mari părți din activitatea și limbajul guvernamental, însă astfel de demascări satirice au devenit tot mai rare pe măsură ce bolșevicii au interzis ziarele politice critice la adresa lor. Lenin nu se simțea jignit personal; el pur și simplu voia să pună capăt oricărui tip de critică din afara partidului bolșevic. Era un despot entuziast, iar regimul său devenea mult mai sever decât și-ar fi putut imagina Zameatin.

Chiar și așa, Lenin deja dădea semne de surmenaj fizic și psihic. Volumul de muncă la Sovnarkom și în Comitetul Central bolșevic era enorm și era foarte puțin probabil să se reducă în viitorul apropiat. La urma urmei, preluase puterea un guvern care se angajase să pătrundă adânc în toate aspectele vieții politice, sociale și culturale. Nadejda Konstantinovna putea vedea efectele asupra sănătății lui, iar dacă în anii anteriori în timpul plimbărilor discutau politică, acum căuta să-l ajute să se elibereze de presiunea de la Institutul Smolnâi. Dacă vorbeau despre politică, de obicei discuția avea legătură cu munca ei de la Comisariatul Poporului pentru Învățământ, și chiar și atunci discutau mai degrabă la insistențele lui. Mariajul lor se transformase într-o relație de sprijin, iar sprijinul se manifesta într-o singură direcție: Krupskaia își susținea soțul și făcea față propriilor probleme fără să-i spună și lui². Juca un rol foarte important în viața lui, pentru că surorile lui, Anna și Maria, îi făceau doar scurte vizite la apartament; Krupskaia, ca orice bolșevic, simțea că

partidul și liderul său aprindeau zorii unei noi ere în istoria umanității.

Treptat, programul lor acasă și la muncă s-a mai echilibrat. Lenin i-a luat pe Vladimir Bonci-Bruevici și pe Nikolai Gorbunov ca asistenți personali. De asemenea, și-a luat un șofer personal, pe Stepan Ghil, care-l ducea prin oraș cu limuzina. Ca secretare le avea pe Margarita Fofanova și alte tinere bolșevice. El și Krupskaia aveau propria menajeră, plătită de stat, iar Lenin a început să mănânce mult mai bine decât în Finlanda, când gătise la o plită cu gaz.

Lenin și Krupskaia locuiau la Institutul Smolnâi pentru siguranța lor. Voiau cu adevărat să stea acolo deoarece Institutul reprezenta epicentrul marii revoluții și nu plănuiau să se întoarcă într-un apartament din oraș. Exceptând plimbările lor ocazionale în apropierea Institutului, cei doi petreceau puțin timp în oraș. Cum era și firesc, Lenin a ținut discursuri la marile adunări de la Uzina Putilov și în alte locuri importante unde partidul bolșevic își desfășura activitatea, însă nu se aventura afară din Institut prea des. Dintotdeauna, viața lui socială fusese eclipsată de politică; chiar și în vacanțele de vară, vorbea, citea și scria despre problemele de partid, iar Krupskaia a lăsat să se înțeleagă că tot despre partid și visa. Așa că pentru el era o adevărată încântare, cel puțin în primele săptămâni după Revoluția din Octombrie, să locuiască, să lucreze și să se odihnească la Institut. Aici, Lenin se întâlnea cu vizitatorii din „localități”, adică oricine nu locuia

în Petrograd. Unul dintre momentele critice ale carierei sale fusese în 1905, când el și părintele Gapon trebuiseră să se ascundă aproape zilnic pentru a discuta. Acum Lenin putea să se întâlnească și să stea de vorbă cu orice muncitor, soldat sau țăran aflat în capitală. Toate instituțiile revoluționare importante se aflau între zidurile Institutului. Aici erau Comitetul Central bolșevic, Comitetul Militar-Revoluționar, Sovnarkomul, Sovietul din Petrograd și Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor.

Lenin avea o influență directă puternică asupra fiecăreia dintre aceste instituții. După lunile pe care le petrecuse ascunzându-se la Razliv și Helsinki, când fusese nevoie ca alții să-i transmită mesajele scrise către colegii din conducerea partidului, schimbarea aceasta era bine-venită. Și ce ușurare după anii de emigrație cu legături poștale defectuoase, conflicte facționale și oameni ai poliției infiltrați!

Politica mare era concentrată într-o singură clădire și întotdeauna la doar câțiva pași distanță de Lenin. Simțea că se născuse pentru acest moment, pentru această revoluție, pentru începutul acestei noi ere din istoria lumii. Le-a comunicat mulțumirea lui tovarășilor săi din Institut. Când evenimentele luau vreo turnură pe care nu o prevăzuse, rostea din memorie una dintre zicalele învățate. Citându-l pe Goethe, spunea: „Teoria e gri, însă viața e

verde”³. Era un paradox destul de mare pentru cineva care își divizase întruna partidul pe motiv de doctrină marxistă. Lenin n-a fost însă niciodată un politician unidimensional; intuiția și improvizația l-au caracterizat dintotdeauna. În stilul său plin de sine, a adresat următoarele cuvinte Comitetului Executiv Central al Congresului Sovietelor: „Socialismul nu se creează prin decrete de sus. Automatismul cancelarist-birocratic este străin de spiritul lui; socialismul viu, creator este opera maselor populare înseși”¹⁰. Nu avea însă de gând să lase totul în seama acelor „mase populare”. Umblând din încăpere în încăpere prin Institutul Smolnâi, Lenin se asigura că instituțiile centrale ale partidului și statului impuneau autoritatea pe care o puteau impune în condițiile turbulente ale Rusiei revoluționare.

După cum avea să descopere în scurt timp, pentru asta era nevoie și de impunerea unui anumit grad de autoritate asupra instituțiilor. Avea mult de muncă. Comitetul Central bolșevic era relativ disciplinat, însă membrii săi se ocupau numai cu stabilirea unor direcții generale și, oricum, ei se supuneau disciplinei de partid. Cu noile instituții ale statului era însă altă poveste. Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor ținea ședințe zgomotoase care durau mai multe zile și rar se întâmpla să facă progrese rapide în activitatea sa legislativă. Deși se crease un prezidiu sub

³ Citatul exact este: „Gri, dragă prietene, e orice teorie,/ Și verde pomul auriu al vieții” (n.tr.).

conducerea lui Sverdlov, atmosfera haotică încă dăinuia. La Sovnarkom era doar cu puțin mai bine. Discursurile lungi, exagerate, și discuțiile nesfârșite pe chestiuni practice banale reprezentau și aici norma.

Lenin a introdus o serie de proceduri formale. Mai cu seamă, a limitat timpul pe care îl aveau la dispoziție comisarii poporului ca să-și prezinte rapoartele la maximum zece minute¹¹. Când un raport părea să se transforme într-o expunere de doctrină, Lenin intervenea: dorea politici practice, nu oratorie. Îi mustra și chiar îi sancționa pe cei care întârziiau la ședințe; pur și simplu nu putea suporta să se stea la taclale în timpul lucrărilor. El respecta regulile și se aștepta ca și ceilalți să le respecte. O problemă pentru el o constituiau comisarii poporului care erau adesea atât de împovărați de muncă, încât trebuiau să-i trimită pe adjuncți să vorbească în locul lor. Pentru mulți participanți, Sovnarkomul devenea un loc de socializare. Câțiva dintre ei nici măcar nu erau bolșevici, ci socialiști-revoluționari de stânga sau diverși susținători. Și totuși, Sovnarkomul trebuia să ia decizii rapide și care să impună respect, dar puțini în afară de Lenin aveau un simț al responsabilității adecvat pentru a gestiona situația. Chiar dacă nu-și văzuse unii colegi cu lunile, Lenin nu oprea lucrările ședinței, ci le transmitea salutări scrise. Voia să grăbească întotdeauna lucrurile, să stabilească politicile de urmat și să bifeze că au fost duse la îndeplinire.

Printre cei care creau probleme în mod obișnuit se afla și șeful CEKA, Feliks Dzierżyński. Deși Dzierżyński era unul dintre cei care impuneau disciplina în perioada regimului revoluționar, sfida interdicția de a se fuma la ședințele Sovnarkomului. Cei mai mulți dintre comisarii poporului erau fumători și considerau că e greu să stea la o ședință fără să tragă un fum sau două. Dzierżyński inventa tot felul de scuze ca să fie cât mai departe de masa lungă acoperită cu aba verde și, când credea că Lenin nu-l vede, își aprindea o țigară lângă șemineu.

Lenin încerca să-și pună ordine în gânduri în acest mediu indisciplinat. În calitate de comunist, voia o transformare a statului și a societății peste tot în lume, dar începea să fie tot mai convins că unele dintre politicile partidului frâneau înaintarea către comunism. În scurtele lui ieșiri pe lângă Institutul Smolnâi, totul îi dădea de înțeles că trebuiau făcute schimbări. În 1918 a revenit asupra multor politici. Transformarea se petrecea atât de repede și era atât de drastică, încât la momentul respectiv și după aceea s-a spus că tot ce făcea Lenin reprezenta consecința unui plan secret de a obține puterea ascunzându-și adevăratele intenții. Asta ar însemna că creatorul revoluției din Octombrie era un cinic al istoriei lumii. Conform unei astfel de interpretări, Lenin intenționase dintotdeauna să introducă măsuri de guvernare mult mai dure decât susținuse pe când era în opoziție. Unii dintre contestatarii săi au pus schimbarea pe seama megalomaniei sale. Alții i-au găsit originile în

finanțarea secretă primită de Comitetul Central bolșevic de la guvernul imperial german; din punctul lor de vedere, politica externă a partidului era dictată de nemți, mai ales după preluarea puterii în octombrie.

Și totuși, deși Lenin era o persoană șireată în care nu puteai avea încredere, era în același timp dedicat obiectivului final al comunismului. Îi plăcea puterea, o dorea cu ardoare și făcea eforturi să-și mențină partidul la putere. Voia însă puterea dintr-un anumit motiv. Era convins că bolșevicii trebuiau să înceapă edificarea unei lumi fără exploatare și opresiune. În 1917, când partidul său primea bani de la Berlin, Lenin nu se considera agent german într-o măsură mai mare decât credeau autoritățile germane că îl cumpăraseră pentru totdeauna. Fiecare din cele două părți era convinsă că o înșelase pe cealaltă.

Lenin se obișnuise cu gândul că va trebui să aștepte mult până când revoluția socialistă europeană avea să se consolideze. Putea să fie război civil – de fapt, aproape sigur aveau să fie astfel de războaie. Puteau izbucni războaie între statele socialiste și cele capitaliste. De fapt, puteau izbucni chiar un al Doilea Război Mondial dacă revoluția socialistă europeană nu va avea loc, iar rivalitățile capitaliste interimperiale vor continua. Lenin se enerva când tovarășii săi bolșevici nu pricepeau că astfel de piedici erau inerente. Spre deosebire de el, ei nu puteau pricepe că politica era întotdeauna mai murdară decât prescripțiile doctrinei. Puținii tovarăși care înțelegeau acest lucru îi pricinuiseră probleme în trecutul apropiat. Kamenev și

Zinoviev avertizaseră că preluarea puterii în octombrie va fi urmată de o catastrofă politică, iar câțiva dintre comisarii poporului care și-au dat demisia din posturile lor erau de aceeași părere. Stalin, deși a rămas alături de Lenin pe perioada crizei, n-a crezut niciodată că revoluția socialistă europeană era iminentă. Pentru Lenin era esențial să-i atragă din nou de partea sa pe acești oameni și să dea uitării trecutul. Avea nevoie de ajutorul lor pentru a-i putea înfrunta pe alți lideri ai partidului – de departe majoritari – care respingeau schimbarea radicală de direcție propusă de el în politica bolșevică. Fuseseră de acord cu *Tezele din aprilie* doar pentru că acceptaseră argumentul lui Lenin că revoluția se va produce cu ușurință în Rusia și chiar cu și mai multă ușurință în Germania.

Cu toate acestea, una dintre propunerile lui Lenin nu stârnise controverse printre bolșevici. Încă din prima zi a Revoluției din Octombrie, el ceruse în zadar amânarea alegerilor pentru Adunarea Constituantă de teamă că partidul nu le va câștiga. Profeția lui s-a împlinit în noiembrie, când bolșevicii au obținut doar un sfert din voturi. S-a lansat opinia din ce în ce mai agreată de a ignora rezultatul alegerilor. Au fost de acord chiar și bolșevicii care doriseră o coaliție guvernamentală care să-i includă pe toți socialiștii. La fel și socialiștii-revoluționari de stânga. Astfel, Lenin și-a asigurat acordul Sovnarkomului de a desființa Adunarea Constituantă după ce aceasta s-a reunit la Petrograd în ianuarie 1918.

Bolșevicii și socialiștii-revoluționari de stânga nu aveau să permită ca alegerea unei Adunări Constituante să periclitizeze transformarea revoluționară a Rusiei și a Europei. Nici bolșevicii și nici socialiștii-revoluționari de stânga nu au avut un angajament fundamental față de procedurile electorale și, după ce luaseră puterea, nu aveau de gând s-o cedeze. Ei erau întâi de toate revoluționari, iar democrați doar în măsura în care democrația susținea cauza revoluționară. De asemenea, afirmau că procedura de organizare a alegerilor pentru Adunarea Constituantă, moștenită de la Guvernul Provizoriu, i-a dezavantajat pe nedrept. Lista Partidului Socialist-Revoluționar de Stânga fusese făcută înainte de desprinderea de Partidul Socialiștilor-Revoluționari din noiembrie. Consecința a fost că țăranii care i-au sprijinit pe socialiștii-revoluționari de stânga ce-și exprimaseră acordul cu privire la Decretul asupra Pământului dat de Lenin nu au putut să voteze exact pentru aceștia. La fel de supărător a fost faptul că alegerile s-au desfășurat la jumătatea lunii noiembrie, cu mult timp înainte ca majoritatea oamenilor din țară să se fi familiarizat cu inovațiile aduse de Lenin în politică. Coaliția Sovnarkomului considera că ar fi putut ieși învingătoare la alegerile pentru Adunarea Constituantă dacă organizarea acestora s-ar fi amânat câteva luni.

Lenin a lansat acest argument în timp ce pune la cale dizolvarea Adunării Constituante. Planul său era de o ingeniozitate perfidă. Membrilor aleși ai Adunării urma să li se permită să se întâlnească la Palatul Taurida, unde

reprezentanții Sovnarkomului aveau să ceară ca partidul cel mai important al Adunării – socialiștii-revoluționari – să accepte principalele politici ale Sovnarkomului și forma de guvernare asigurată de soviete. Dacă Adunarea Constituantă va refuza, a doua zi membrii săi nu vor mai fi primiți în clădire. Partea cea mai frumoasă a planului era aceea că implica puțină vărsare de sânge.

Cealaltă schimbare politică importantă la care se gândea Lenin era mult mai controversată în cadrul coaliției Sovnarkomului. Lenin sugera semnarea unei păci separate cu Puterile Centrale. Bolșevicii susținuseră dintotdeauna că la baza războiului mondial stătea imperialismul și că exista o singură cale de a-i pune capăt: revoluția socialistă în toată Europa. Ei credeau că propaganda printre soldați și fraternizarea lor ar fi eficiente în acest sens. Dacă planul nu funcționa, bolșevicii sperau să provoace un „război revoluționar” care să ducă socialismul în Europa prin intermediul baionetelor rusești. Erau însă optimiști și credeau că nu va fi nevoie de un „război revoluționar”. Ideea unei păci separate pe frontul de est era de neconceput pentru ei, la fel cum era, de fapt, și pentru toate celelalte partide politice rusești. Lenin începea acum să acționeze împotriva logicii la sedimentarea căreia el însuși contribuise. Primele semne au apărut pe 17 decembrie, când el a cerut elaborarea unui chestionar privind situația pregătirii militare ruse. Întrebările sale erau brutal de concrete. Putea fi respins cu adevărat un atac german? Era înțelept să se mai discute despre „războiul

revoluționar”? Oare soldații ar prefera în realitate o pace separată? Răspunsurile primite i-au confirmat îngrijorările: armatele rusești abia dacă mai existau ca forță pe frontul de est, iar soldații care mai erau pe front susțineau în mare măsură pacea cu aproape orice preț ¹².

S-a speculat întotdeauna că sondajul lui Lenin a fost o manevră menită să ascundă faptul că el îndeplinea ordinele primite de la finanțatorii din Berlin. Cei care cred că Revoluția din Octombrie a fost plătită cu „aur german” susțin că prețul cerut în schimb a fost pacea separată pe frontul de est¹³. Un asemenea scenariu este destul de neplauzibil. Orice promisiuni sau declarații le-ar fi făcut diplomaților germani, Lenin nu era genul de persoană care să se țină de cuvânt, un cuvânt dat unui guvern imperialist, rapace. Într-adevăr, e posibil să fi făcut cel mai mare serviciu cauzei militare germane pe 26 octombrie, când a publicat Decretul asupra Pământului și Decretul asupra Păcii. Lenin ar fi introdus aceste măsuri indiferent de relația sa financiară cu Berlinul. În orice caz, consecința lor a fost degradarea capacității forțelor rusești de a continua războiul deoarece soldații de pe frontul de est au fugit înapoi în satele lor pentru a-și lua fiecare partea din pământul care era reîmpărțit. Puterile Centrale voiau însă mai mult: cereau ca Sovnarkomul să renunțe oficial la orice suveranitate asupra Poloniei, Letoniei și Bielorusiei. Cereau semnarea unui tratat. Disponibilitatea lui Lenin de a ajunge la o înțelegere nu era impusă de îndatorarea financiară, ci de teama că, dacă Sovnarkomul nu va ceda,

solicitările Puterilor Centrale vor deveni și mai serioase – cum de fapt s-a și întâmplat în ianuarie 1918.

Pe măsură ce îngrijorările sale privind frontul de est se acutizau, Lenin era tot mai neliniștit și de ansamblul politicilor economice și sociale sovietice. Revoluția simplă pe care o prezisese pentru Rusia nu fusese înfăptuită și, pentru a putea menține elanul regimului, Lenin trebuia să reformuleze strategia. Ca să o facă, avea însă nevoie de o pauză de la rutina zilnică a Sovnarkomului și a Comitetului Central bolșevic. Starea de sănătate proastă și munca excesivă îl storceau de puteri. În afară de scurtele plimbări împrejurul Institutului Smolnâi, nu avea nicio altă ocazie să se relaxeze. La doar două luni după ce a reintrat în atenția publică la al Doilea Congres al Sovietelor, Lenin a hotărât să plece pe ascuns de la Institutul Smolnâi pentru o scurtă vacanță.

Pe 24 decembrie a plecat cu Nadia și Maria spre Gara Finlanda, pentru a se întâlni cu Eino Rahja, al cărui tren avea să-i ducă pe traseul obișnuit spre nord. Destinația lor era sanatoriul pentru tuberculoși de la Halila, în apropierea satului finlandez Uusikirkko, la 70 de kilometri nord de capitala rusă. Lenin avea nevoie disperată să se refacă. Jan Berzins, membru în Comitetul Central, și familia sa se aflau deja la tratament acolo. Stratul de zăpadă era mare și înghețat, aerul proaspăt, iar Lenin putea să facă plimbări în zona rurală. Era unul dintre momentele straniei din viața sa. Lenin era premierul statului rus și aprobase recent independența Finlandei. Din punct de vedere legal,

mergând la Uusikirkko, trecea granița unui stat fără a avea permisiunea s-o facă. Dar el se gândea mai puțin la implicațiile propriilor sale legi decât la experiențele lui anterioare ca fugar în zona rurală a Finlandei, în 1907 și 1917. Fără să-și dea seama, a început să vorbească în șoaptă, ca nu cumva să fie auzit de posibili agenți ai Ministerului de Interne. A uitat că acum el era cel care controla poliția secretă. O altă problemă era că în acea regiune din nordul îndepărtat ziua era și mai scurtă decât la Petrograd, așa că și-a petrecut majoritatea timpului în casă, scriind – scriind și agitându-se.

Tovarășii din Sovnarkom nu-i dădeau pace nici măcar la Halila. Abia ajunsese acolo, că Stalin i-a și scris, cerându-i să se întoarcă la Institutul Smolnâi până pe 28 decembrie la prânz. Avea nevoie să se sfătuiască cu el în privința relațiilor cu Ucraina¹⁴. Lenin a rezistat până pe 29 decembrie, dar, deloc surprinzător, nu a prea simțit că avusese parte de o vacanță în adevăratul sens al cuvântului. S-a întors cu câteva manuscrise ale unor articole la care lucrase acolo, însă erau atât de sumbre, încât nu le-a încredințat *Pravdei*. Pesimismul nu îi era pricinuit de iarna întunecată de la Uusikirkko, ci de presentimentul că zilele Revoluției din Octombrie erau numărate dacă Sovnarkomul nu devenea mai ferm în a impune ordinea în Rusia.

În acele manuscrise, păstrate în arhiva sa, Lenin cerea sovietelor și altor organizații populare să țină mai puține întruniri publice. Se irosea prea mult timp. În plus, potrivit

lui Lenin, muncitorii deveniseră prea indulgenți. Tipografii aflați în grevă trebuiau considerați huligani și, dacă nu se întorceau la muncă, trebuiau arestați. Regimul sovietic fusese în general prea blând.

Lenin atrăgea atenția că trebuiau implementate urgent „înregistrarea și controlul” generale:

Obiectivul acestei înregistrări și al acestui control este clar și lesne de înțeles pentru toată lumea: toți trebuie să aibă o pâine pe masă, să umble în încălțări bune și haine decente, să aibă un cămin cald și să muncească cu conștiinciozitate; niciun răufăcător (inclusiv oricine se sustrage de la muncă) nu ar trebui să fie liber, ci ar trebui ținut în închisoare sau să-și ispășească pedeapsa prin cea mai grea muncă silnică; și niciun bogătaș, eschivându-se de la regulile și legile socialismului, nu ar trebui să poată avea altă soartă decât răufăcătorul – soartă care în justiție trebuie să devină soarta oamenilor bogați.

Din acest moment devenea clar că Lenin intenționa să nu mai arate nicio milă față de acele păături ale societății care cândva îi sprijiniseră cu entuziasm pe bolșevici.

Fără să-și dea prea bine seama, Lenin își asuma consecințele Revoluției din Octombrie în contextul dificultăților politice și economice. Avusese dintotdeauna ideea autoritarismului în minte; acum ea devenea mai clară și extremă. Pe când scria la Uusikirkko, și-a notat subiectul unui alt articol pe care voia să-l redacteze în curând: „Întâi învinge burghezia, apoi luptă cu burghezia din

străinătate”¹⁵. Asta implica dorința de a pune pe primul plan consolidarea politică în Rusia și a aștepta o vreme înainte de a propaga revoluția în alte țări industriale. Din diversele sale manuscrise reiese că efortul de a învinge burghezia rusă avea să fie însoțit de intimidarea puternică a „maselor”. Inima de piatră a lui Lenin se împietrea și mai tare.

La Institutul Smolnâi, Lenin a discutat cu Sverdlov să finalizeze pregătirile pentru anularea primelor (și, până în anul 1993, și ultimelor) alegeri cât de cât libere cu sufragiu universal din istoria Rusiei. Lenin și Troțki nu-și ascuseseră ostilitatea față de Adunarea Constituantă. Toată luna decembrie ei susținuseră că astfel de alegeri nu reflectau cu adevărat interesele poporului și îi aveau de partea lor pe toți membrii comitetelor centrale ale bolșevicilor și socialiștilor-revoluționari de stânga. Se vorbea deschis – dacă nu în *Pravda*, în mod cert pe stradă – despre acțiuni de înăbușire violente. Sverdlov a dat dispozițiile militare necesare. Sovnarkomul se putea baza pe sprijinul câtorva unități, printre care atât Pușcașii Letoni, cât și Garda Roșie. Opozanții socialiști ai coaliției Sovnarkomului – menșevicii, socialiștii-revoluționari și bundiștii – nu puteau veni cu o contraforță serioasă. Ca pentru a arăta că nu se teme, pe 1 ianuarie 1918, Lenin a făcut un drum de vreo trei kilometri cu limuzina oficială de la Institutul Smolnâi la Manejul Mihailovski, în centrul Petrogradului. Erau cu el Maria Ilinicina, Fritz Platten și Nikolai Podvoiski. Lenin făcuse multe astfel de drumuri la

întruniri în noiembrie și decembrie, fără prea multe măsuri de securitate: voia să demonstreze că era un politician popular în fruntea unei revoluții populare. În orice caz, se simțea bine.

După un discurs entuziasmant la Manejul Mihailovski, Lenin și însoțitorii săi au pornit înapoi în jurul orei șapte seara. Discursul său fusese bine primit de membrii de partid și de muncitorii pe care aceștia îi aduseseră cu ei. Micul grup abia aștepta să ia cina la Institutul Smolnâi. Se întunecase deja foarte tare, însă erau atent urmăriți de doi bărbați înarmați. Când mașina, abia plecată de la Manej, a ajuns în dreptul podului Simeon, bărbații au coborât de pe trotuar, și-au îndreptat armele spre limuzină și au început să tragă. La auzul împușcăturilor, Platten s-a aruncat instinctiv peste Lenin. Fusese o tentativă stângace de asasinat, dar care era aproape să reușească. Platten a avut cel mai mult de suferit. Actul său de curaj l-a lăsat cu o rană la mână. Limuzina și-a continuat drumul până la Institutul Smolnâi, iar Dzierżyński a început să-i caute pe atacatori. Câteva zile mai târziu era clar că fusese vorba de niște monarhiști. Între timp însă, Sovnarkomului i se oferise un pretext să acuze partidele socialiste din afara coaliției guvernamentale de complicitate la terorism. Obiectivul era de a pune partidelor care dețineau majoritatea eticheta violenței antipopulare la următoarea Adunare Constituantă.

Lenin fusese deseori acuzat de lașitate în ceea ce privește înfruntările fizice. Într-o vreme când alții își riscau

pielea, el a făcut tot ce i-a stat în puteri ca să scape de forțele poliției lui Nicolae al II-lea și ale Guvernului Provizoriu. După 25 octombrie 1917 și-a schimbat însă abordarea. Fusesse liderul unei revoluții. Știa că va intra în cărțile de istorie. Fiecare zi în plus pentru regimul sovietic însemna încă o pagină scrisă în analele lui Lenin și ale bolșevismului. S-a alăturat așadar altor bolșevici pentru a înfrunta pericolele ce urmau, știind că trecuse cu bine de evenimentul cel mai important din viața sa: revoluția.

Lenin nu căuta însă să devină un martir și, cât era în viață, știa că mai erau multe de făcut pentru a consolida viitorul revoluției. Pentru el, asta însemna că lucrurile trebuiau făcute întotdeauna repede și fără milă. Ideologia și temperamentul său îl duceau în aceeași direcție. Probabil și starea sa proastă de sănătate: simțea că nu avea timp de pierdut. Voia să meargă mai departe cu revoluția. Nimic nu avea să-i stea în cale. În următoarele zile, și-a canalizat energiile asupra pregătirilor pentru Adunarea Constituantă de la Palatul Taurida. Abia dacă putea discuta despre asta fără să se enerveze. Prima ședință era programată pentru 5 ianuarie 1918, iar Lenin era deja foarte încordat când a ajuns la Palat. Știa că ceea ce intenționa să facă – desființarea forțată a Adunării – era un act de o importanță istorică. Când au început lucrările ședinței, Lenin era alb ca varul. Fără sprijin armat, socialiștii-revoluționari conduși de Viktor Cernov nu puteau să facă față bolșevicilor. Cernov a fost întâmpinat cu huiduieli și gesturi amenințătoare. Din partea bolșevicilor a luat cuvântul

Sverdlov. Lenin și-a limitat contribuția la a afișa o atitudine sfidătoare. Punându-l pe Sverdlov să vorbească în locul său, nu își arăta doar disprețul față de vechiul său adversar politic Cernov. Lenin sfida alegerile libere cu sufragiu universal ca instrument al luptei politice.

Sovnarkomul nu prea se gândise cum să pună punct primei ședințe a Adunării Constituante. Cernov a dat impresia că era dispus să țină lucrările deschise la nesfârșit. Din nou, Lenin a cerut partidului să ia măsuri imediat și, după câteva dispute, poziția sa a fost acceptată. Adunarea urma să fie închisă și nu avea să i se permită să reia lucrările a doua zi. Planul lui Lenin implica totuși o anumită finețe. La comanda lui, corpul de gardă al Adunării, condus de comunistul anarhist Anatoli Jelezneakov, i-a comunicat lui Cernov, care a rămas stupefiat, că „garda era obosită” și că trebuia eliberată clădirea. Cernov nu a avut altă variantă decât să se supună, iar Palatul Taurida a fost evacuat.

Din moment ce Adunarea Constituantă nu aprobase toate decretul Sovnarkomului, Lenin a simțit că avea o scuză suficientă ca să se prezinte în fața Congresului Sovietelor de Deputați ai Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor pentru a obține acordul lor că Adunarea nu mai era utilă. Drept urmare, pecetea legitimității regimului a pus-o Congresul însuși, iar CEKA – noua poliție politică înființată în decembrie – putea să-i vâneze în voie pe dușmanii coaliției Sovnarkomului. Lenin obținuse ceea ce dorea fără să fie nevoit să țină vreo tiradă în fața Adunării

Constituante sau a Congresului Sovietelor. Era recunoscut drept conducătorul Revoluției din Octombrie, însă nu acționase singur. Îl susținuseră bolșevicii și socialiștii-revoluționari de stânga din coaliția Sovnarkomului. Problema esențială devenea tot mai evidentă. După acapararea puterii, Sovnarkomul a trebuit să recurgă la forță ca să se mențină. Înainte de Revoluția din Octombrie, nu toți liderii de partid își dăduseră seama de asta, însă pe 5 ianuarie toți au aflat cum stăteau lucrurile. A fost o lecție decisivă. Dacă ar fi știut dinainte, poate că nu ar fi fost de acord cu preluarea puterii, însă au cedat la insistențele lui Lenin privind răsturnarea Guvernului Provizoriu cum și când a dorit. Acum se obișnuiau să trăiască acceptând consecințele – și să le accepte fără să-l acuze pe Lenin.

20

Brest-Litovsk

Ianuarie-mai 1918

Misiunea uriașă care-l aștepta pe Lenin după dizolvarea Adunării Constituante era de a-i face pe bolșevici și pe socialiștii-revoluționari de stânga să accepte pacea separată cu care-i presau Puterile Centrale. Era cea mai dificilă bătălie a carierei sale. La întoarcerea sa din Elveția, *Tezele din aprilie* înclinaseră balanța în curente de opinie din partidul bolșevic. În octombrie 1917, convinsese partidul să înlăture Guvernul Provizoriu, însă în chestiunea războiului

și a păcii avea de înfruntat un impediment major. După Revoluția din Octombrie și după Decretul asupra Păcii, partidul bolșevic, partidul său, nu era de acord cu semnarea unei păci cu guvernele imperialiste de la Berlin și Viena.

Proporțiile amenințării militare pe frontul de est deveneau din ce în ce mai evidente. În ultimele săptămâni din 1917, în calitate de comisar al poporului pentru Afaceri Externe, Troțki s-a întors de la negocierile de la Brest-Litovsk, orașul situat cel mai aproape de tranșee, fiind convins în continuare că putea prelungi la nesfârșit armistițiul. Revoluția, se gândea el, putea izbucni oricând în Europa. Pe 7 ianuarie 1918, a revenit cu o atitudine mai sumbră și cu vestea că Puterile Centrale dăduseră un ultimatum. Lenin a susținut fără întârziere acceptarea condițiilor germanilor, de teamă ca acestea să nu se înrăutățească în scurt timp, dar Troțki a ezitat, propunând ca negocierile să fie prelungite printr-o tactică de tipul „nici pace, nici război”. Era momentul ca Lenin să-și susțină punctul de vedere în fața conducerilor locale și centrale ale partidului bolșevic. La cel de-al Treilea Congres al Sovietelor, de pe 8 ianuarie, el și-a prezentat „Tezele cu privire la încheierea imediată a unei păci separate și anexioniste”. După ce au trecut peste uimirea provocată de schimbarea bruscă și completă a direcției de către Lenin, membrii fracțiunii bolșevice l-au refuzat categoric, deși majoritatea erau de acord că „războiul revoluționar” nu putea fi pus în practică; au optat pentru strategia „nici

război, nici pace” propusă de Troțki. Lenin a rămas ferm: „Oricum ar fi, eu susțin semnarea imediată a păcii; e mai sigur”.

A doua zi, Lenin nu și-a ascuns în fața Comitetului Central aversiunea pe care i-o provoca propria sa strategie¹:

Pacea pe care suntem nevoiți s-o încheiem acum este, fără doar și poate, o pace infamă, dar, dacă va începe un nou război, guvernul nostru va fi măturat, iar pacea va fi încheiată de un alt guvern. [...] Adepții războiului revoluționar susțin că prin acest pas vom fi în stare de război civil cu imperialismul german și, în consecință, vom determina izbucnirea revoluției în Germania. Dar Germania poartă abia în pânzele revoluția, pe când la noi s-a și născut un copil pe deplin sănătos – republica socialistă –, care s-ar prăpădi dacă am începe războiul.

Lenin susținea că „patria socialistă” trebuia protejată pe termen scurt, dar că bolșevicii trebuiau totuși să fie pregătiți să propage revoluția în Europa.

Avea puține șanse să-și convingă partidul cu astfel de idei, iar socialiștii-revoluționari de stânga nici măcar nu-l ascultau. Mai fusese în astfel de situații și în trecut, înainte de 1917, dar în acei ani își putea asuma riscul de a se izola. În 1918 era liderul unui partid de guvernământ, iar statul avea să reziste sau să se prăbușească în urma deciziei privind propunerea unei păci separate. Nu era de ajutor nici faptul că printre principalii lui susținători din Comitetul Central bolșevic se găseau și persoane care

avuseseră dubii în legătură cu strategia lui revoluționară în 1917: Stalin, Kamenev și Zinoviev. Stalin afirma că „nu există nicio mișcare revoluționară în Occident”. Lenin chiar credea că „revoluția socialistă europeană” se va produce în cele din urmă și a trebuit să se delimiteze de punctul de vedere al lui Stalin. Treptat, Lenin începea să-și exercite influența asupra Comitetului Central bolșevic. Intenția lui era să slăbească încrederea adversarilor săi și-l luase în vizor pe Buharin. Era o mișcare inteligentă. Buharin nu crezuse niciodată că Rusia ar putea câștiga un război împotriva capitalismului german. El pur și simplu considera că, în cazul în care strategia „nici război, nici pace” a lui Troțki se va dovedi inefficientă, „războiul revoluționar” era singura alternativă a partidului justificată ideologic. Aceasta era și părerea majorității bolșevicilor de frunte.

Deja unii dintre opozanții lui Lenin nu mai vedeau „războiul revoluționar” ca pe o opțiune practică. Vorbind în fața Comitetului Central și la adunări publice în Petrograd, Lenin însuși sublinia devotamentul său față de „revoluția socialistă europeană”. I-a pus pe susținătorii săi din secretariat, Sverdlov și Stasova, să răspândească informații în numele său în filialele din provincii ale partidului. În timp ce se făceau pregătirile pentru cel de-al Șaptelea Congres al Partidului, Lenin a revenit la vechea lui metodă de acordare a mandatelor unor activiști cunoscuți ca fideli liniei sale. De asemenea, a declarat că dacă propunerea lui va fi respinsă își va da demisia din Comitetul Central și va

face campanie în partid în favoarea semnării unei păci separate.

După cum prezisese Lenin, Puterile Centrale își pierdeau răbdarea. Pe 10 februarie 1918, Troțki a primit un alt ultimatum la Brest-Litovsk: i s-a transmis că singurul mod în care autoritățile sovietice puteau evita o invazie era să accepte condițiile impuse de guvernele de la Berlin și Viena. Strategia „nici război, nici pace” a lui Troțki s-a dovedit slabă. Troțki a făcut tot ce se putea, anunțându-i pe negociatorii ambelor părți că Rusia se retrăgea pur și simplu din război. Însă pe 16 februarie Puterile Centrale au lansat ultimul avertisment. Dacă nu se va semna pacea, ofensiva lor pe frontul de est avea să fie reluată peste două zile. Pe 17 februarie, Comitetul Central s-a reunit în prezența lui Troțki, iar Lenin le-a dat un chestionar celorlalți membri ca să afle ce ar face fiecare dintre ei în anumite împrejurări²: voia să se asigure că, la fel ca el, se simțeau personal responsabili de decizia luată, oricare ar fi fost aceasta. Pe Lenin îl caracteriza cel mai bine capacitatea de a lua decizii și voia să-i facă pe tovarășii săi să înțeleagă că trebuiau să-și asume consecințele recomandărilor lor. Cu toate acestea, n-a avut câștig de cauză în Comitetul Central: din nou, strategia lui Troțki de a pune Puterile Centrale în situația de a demonstra că ultimatumul lor nu era un bluf a fost aleasă cu o mică majoritate.

Lenin și-a ieșit din minți, la fel și tovarășii săi: oricare ar fi fost opțiunea lor, aceasta urma să aibă repercusiuni asupra frontului de est și asupra războiului în ansamblu.

Viața politică era pe muchie de cuțit. Pe 18 februarie, ziua anunțatei invazii, Comitetul Central s-a reunit din nou. Lenin i-a implorat pe membrii săi:

Votul de ieri, când toată lumea a recunoscut necesitatea încheierii păcii în cazul când în Germania nu se va produce o mișcare, iar ofensiva va avea loc, a fost deosebit de caracteristic. Există bănuiala că germanii ar vrea să pornească ofensiva pentru a răsturna guvernul sovietic. Suntem puși în fața unei situații în care trebuie să acționăm.

Pledoaria sa a fost însă respinsă. De data aceasta, înaltul comandament german a trecut la o înaintare masivă de-a lungul litoralului baltic. La prânz, trupele sale avansaseră practic fără să întâmpine rezistență până la Dvinsk. Se aflau la o distanță de 650 de kilometri de Petrograd. Comitetul Central s-a reunit în grabă, iar Lenin s-a dezlănțuit: „Istoria va spune că ați trădat revoluția”.

În sfârșit, argumentul său și-a atins ținta, iar Lenin l-a învins la limită pe Buharin, cu șapte voturi la cinci. Lenin a primit sprijinul lui Troțki, care mai târziu a spus că el nu ar fi optat pentru război decât dacă ar fi avut un partid bolșevic unit. Chiar și așa, imediat ce a plecat de la Comitetul Central, Troțki a încercat să afle dacă guvernul sovietic putea primi ajutor de urgență de la Aliați în caz că refuza să semneze tratatul de pace cu Germania și Austro-Ungaria. Pe 22 februarie a obținut sprijinul pentru această idee în cadrul Comitetului Central. Din nou, Puterile Centrale au fost intransigente și au cerut Sovnarkomului

să renunțe nu doar la suveranitatea asupra Poloniei și a diferitelor provincii baltice, ci și asupra Ucrainei. Era ultimatumul final, iar neacceptarea condițiilor urma să ducă la o invazie militară de proporții. Pe 23 februarie, epuizați, membrii Comitetul Central bolșevic s-au strâns ca să asculte raportul lui Sverdlov privind ultimatumul german, care menționa că Sovnarkomul trebuia să confirme acceptarea condițiilor puse de Puterile Centrale până a doua zi dimineață la ora 7. Întâlnirea era de o importanță majoră, iar Lenin a insistat asupra semnificației ei: „Trebuie să semnăm aceste condiții. Dacă nu le veți semna, veți semna peste trei săptămâni sentința la moarte a puterii sovietice”³.

Lenin a continuat să îi bată la cap pe cei care i se opuneau. Printre cei care și-au declarat în continuare opoziția se număra și Karl Radek. Lenin era furios, replicându-i că se amăgea singur⁴:

Ești mai rău ca o găină. O găină nu se poate hotărî dacă să treacă peste conturul unui cerc desenat în jurul ei cu cretă, dar, în apărarea ei, găina poate spune că o altă mână a desenat cercul ăla. Tu însă ai desenat singur conturul ideii tale în jurul tău și acum te uiți la ea, în loc să te uiți la realitate.

Lenin avea mereu o imaginație bogată atunci când încerca să-și intimideze adversarii politici.

Totuși, disputa nu se încheiase încă. Contestatarii lui Lenin luau în considerare, în prezența lui, excluderea sa

din Sovnarkom și declanșarea unui război revoluționar. Până și Stalin se întreba dacă era momentul potrivit pentru o înțelegere cu Puterile Centrale. Însă majoritatea membrilor Comitetului Central nu aveau curajul pentru o asemenea luptă, iar Lenin se ținea tare, în timp ce alții din încăpere tremurau. Le-a amintit din nou că dacă opoziția lui vor avea câștig de cauză, el își va da demisia din Sovnarkom – nu trebuia să fie forțat să o facă – și își va relua campania în favoarea semnării unui tratat de pace separat. Și astfel a obținut ceea ce voia: cu șapte voturi pentru, patru împotriva și încă patru abțineri, Comitetul Central bolșevic a decis că tratatul trebuia semnat. Decizia fusese luată exact la timp pentru a preveni invazia germană. Dacă Lenin nu ar fi câștigat disputa, este clar că Puterile Centrale ar fi tras concluzia că bolșevicii nu le mai puteau fi de niciun folos. Consecința ar fi fost că Puterile Centrale ar fi ocupat centrul Rusiei, iar Revoluția din Octombrie s-ar fi prăbușit.

Tratatul de la Brest-Litovsk a fost semnat pe 3 martie. În mare parte, Puterile Centrale i-au respectat prevederile și nu au mai invadat Rusia după cedarea de către Sovnarkom a Poloniei, a provinciilor baltice și a Ucrainei către armatele lor. Jumătate din resursele industriale și agricole ale Imperiului Rus, precum și o treime din populația sa se aflau în această zonă vastă. Mai mult, înaltul comandament german putea acum să transfere divizii din est în vest pentru a încerca o campanie concertată împotriva forțelor franceze și britanice. Decizia

luată la Institutul Smolnâi în prezența a cincisprezece bolșevici pe 23 februarie a avut consecințe pe care întreaga lume le-a înțeles repede.

În Rusia, ziarele partidului bolșevic ignorau tabloul mai larg al relațiilor internaționale, iar controlul partidului asupra presei avea drept consecință faptul că celelalte partide știau puține lucruri în mod direct despre ce se întâmpla în Europa. Lenin era însă sigur că luase decizia corectă. În scurt timp a început să-și convingă partidul că putea să profite de acel „respiro” dat de tratatul de pace. În Comitetul Central bolșevic exista un conflict legat de desemnarea reprezentantului care să meargă la Brest-Litovsk să-și pună semnătura pe document. În mod normal, acesta ar fi trebuit să fie Lenin, însă el a aranjat lucrurile în așa fel încât numele său să nu intre în discuție. Membrii grupului care purtaseră negocierile refuzau să semneze și, evident, era cu totul lipsit de sens să-i ceri așa ceva unuia dintre cei care-i susținuseră pe Troțki sau Buharin. Până la urmă, rolul deloc de invidiat avea să fie jucat de Grigori Sokolnikov. Nu va fi ultima dată când Lenin se va ține departe de decizii care puteau să-i păteze reputația viitoare. Niciun partid din Rusia, cu excepția celui bolșevic, nu a fost de acord cu Tratatul de la Brest-Litovsk. Dacă lucrurile nu ieșeau bine, Lenin putea plăti scump pentru riscul asumat în relațiile internaționale. Intuiția îi spunea să reducă la minimum prejudiciul personal.

Totuși, lupta politică la Petrograd nu se sfârșise. Și congresul partidului bolșevic trebuia convins să aprobe

schimbarea, și nu era foarte clar că acesta avea să fie de acord. Mai mult, printre socialiștii-revoluționari de stânga nu exista niciun dezacord privind „războiul revoluționar”: toți se opuneau ferm poziției lui Lenin. Din această cauză, Lenin a adoptat o abordare pas cu pas. Mai întâi s-a ocupat de congresul propriului său partid. Lucrările au început pe 6 martie și au fost deschise de Lenin⁵:

Țara aceasta mic-burgheză, care a fost dezorganizată de război și adusă într-o stare nemaipomenită, a fost pusă într-o situație extrem de grea: armată nu aveam, dar trebuia să trăim și de acum încolo alături de un tâlhar înarmat până-n dinți, care a rămas deocamdată și continuă să fie un tâlhar și pe care, desigur, agitația noastră în favoarea unei păci fără anexiuni și fără contribuții nu putea să-l impresioneze. Un pașnic animal domestic stătea lângă un tigru și încerca să-l convingă că trebuie încheiată o pace fără anexiuni și fără contribuții, când așa ceva nu s-ar fi putut obține decât printr-un atac împotriva tigrului.

Sarcasmul lui Lenin contrasta cu discursul celeilalte tabere conduse de Buharin. Treptat, Buharin a cedat. A admis că un război revoluționar nu era posibil și că el nu avea nicio obiecție de principiu față de o pace separată cu Puterile Centrale.

Și astfel, ciocnirea dintre Lenin și stânga bolșevică s-a stins. Lenin știa că avea să iasă triumfător și era dispus să-i lase pe susținătorii lui Buharin să-l denigreze fără să le dea replica în timpul congresului. Putea să rămână calm cât timp Zinoviev și Troțki se ciondăneau cu privire la

utilitatea strategiei anterioare „nici pace, nici război”. Ba chiar a discutat cu Buharin despre conținutul programului partidului și l-a rugat pe adversarul său să renunțe la amenințarea că va refuza să facă parte din următorul Comitet Central bolșevic. Pe scurt, victorios fiind, Lenin se putea arăta mărinimos.

Abilitățile și hotărârea sa l-au făcut să iasă biruitor. L-a ajutat și faptul că opoziției interne i-au lipsit și încrederea tactică, și viclenia. Stânga bolșevică – sau comuniștii de stânga, cum își spuneau ei – nu credea cu adevărat că un „război revoluționar” era fezabil. Oriunde au încercat să obțină sprijin popular printre muncitorii care puteau fi înrolați în eventualitatea unui astfel de război, au fost întâmpinați cu ostilitate și erau conștienți că țăranii care făcuseră parte din armata imperială arătaseră deja care era punctul lor de vedere în chestiunea războiului sau a păcii: majoritatea dezertaseră sau fuseseră demobilizați. În mod deliberat însă, nu recunoșteau acest lucru și continuau să protesteze în privința păcii separate. Inițial, s-au retras din Comitetul Central bolșevic și din Sovnarkom. La fel au făcut și socialiștii-revoluționari de stânga. Lenin a criticat ceea ce considera a fi un comportament politic pueril, însă a încercat să fie diplomat. Avea nevoie de cât mai mulți comisari ai poporului, iar ei au fost convinși în cele din urmă să sprijine revoluția muncitorilor și țăranilor. Rând pe rând, și-au reluat neoficial posturile.

Pericolul reprezentat de forțele germane nu fusese înlăturat. După ce semnase tratatul, Sovnarkomul nu

putea avea încredere că germanii nu urmau să înainteze spre Petrograd. Fără tragere de inimă, Lenin și comisarii poporului au acceptat că trebuiau să mute sediul guvernului la Moscova. Decizia a fost luată din motive practice. Puterile Centrale cucereau regiuni în care nu întâmpinau practic nicio rezistență și, deși Sovnarkomul intenționase din luna anterioară să formeze o Armată Roșie a Muncitorilor și Țăranilor, unitățile erau reduse numeric și slab pregătite, neputând sub nicio formă să facă față trupelor Germaniei și Austro-Ungariei. Așa că pe 10 martie persoanele importante din guvern au pornit cu trenul de noapte de la Petrograd spre Moscova.

Inițial, majoritatea echipei guvernamentale a fost cazată la Hotelul Național de pe strada Ohotnâi Read, la circa 270 de metri de zidul de nord al Kremlinului. Lenin locuia cu soția sa Nadejda și cu sora sa Maria într-un apartament improvizat. Erau doar două camere și o baie, iar personalul hotelului îi curăța pantofii și, în general, se îngrijea de toți trei⁶. Ani mai târziu s-a lansat ipoteza că Lenin nu folosisese serviciile personalului, dar Nadejda Konstantinovna a negat aceste idealizări siropoase: îi plăcea să-l idealizeze, dar nu în privința obiceiurilor sale personale⁷. În afara Hotelului Național era mereu larmă. În timpul zilei, Ohotnâi Read era plină de tarabagii. Studenți și alți susținători ai revoluției se certau, ori vindeau și lipeau afișe. Conducerea partidului bolșevic a împânzit zona cu unități militare loiale. Pușcașii Letoni erau printre preferații Sovnarkomului. Lenin era însă o persoană care ținea la obiceiurile sale. Ignorând

zgomotul, se ridica din pat pe la jumătatea dimineții, așa cum făcuse mereu la Londra, Zürich și Paris. Revoluția avea să se facă în condițiile impuse de el⁸.

E adevărat că Lenin întâlnea tot felul de oameni de fiecare dată când părăsea Hotelul Național și avea tot mai mulți vizitatori din provincii. Astfel, primea permanent informații despre traiul oamenilor obișnuiți din Rusia sovietică. Însă nu-și ducea viața ca acei oameni. Mâncând și dormind la Hotelul Național și lucrând la Kremlin, era mereu la adăpost de realitățile dure ale proastei administrații, foametei și războiului, iar când oamenii îi vorbeau despre astfel de lucruri, trecea informațiile prin filtrul propriilor idei și modifica strategiile numai atunci când era amenințată însăși existența regimului sovietic.

Șederea la somptuosul Hotel Național trebuia să dureze numai până când Kremlinul avea să fie pregătit să găzduiască Sovnarkomul. Ceea ce nu era însă pe placul lui Lenin. Nu-i plăcuse niciodată Moscova pentru că era mult mai puțin occidentalizată în comparație cu Petrogradul. Fizic și cultural, Moscova întruchipa valorile rusești tradiționale, ceea ce pentru Lenin reprezenta un minus. El voia o Rusie care să lase în urmă nostalgiile țariste, creștinismul ortodox și aspirațiile țărănești. Lenin nu și-a retractat niciodată afirmația din 1898 conform căreia Moscova era „un oraș oribil”⁹.

Într-adevăr, Moscova semăna mai mult cu un mare conglomerat de sate decât cu o metropolă. Străinii – și Lenin însuși era ca un străin acolo – observau că mulți

locuitori încă purtau veșminte tradiționale țărănești și încălțăminte făcută mai curând din paie decât din piele. Puține străzi erau pavate. În primăvara lui 1918, la scurt timp după sosirea Sovnarkomului, străzile erau extrem de noroioase. Spre deosebire de planul ortogonal al Petrogradului, Moscova se extindea haotic, iar moscoviții erau mândri de această diferență. Toți locuitorii, indiferent cărei pături sociale ar fi aparținut, de la industriași și bancheri la vagabonzi, simțeau că diversitatea neplanificată și exuberantă a Moscovei – care fusese capitala țării până când Petru cel Mare începuse să construiască Sankt-Petersburgul la începutul secolului al XVIII-lea – spunea ceva esențial despre Rusia. Proprietarii de fabrici din Moscova erau cei mai înverșunați susținători ai naționalismului rus. În ultimii douăzeci de ani, ei ridicaseră clădiri superbe într-un stil care îmbina tradiționalismul cu modernitatea. Aveau numeroase fabrici de textile. Aveau legături puternice cu mediul rural, iar unii dintre ei erau rascolnici. Credeau că elitele din Petrograd trădaseră interesul național în favoarea puterilor capitaliste străine și considerau că Moscova era adevărata capitală a Mamei Rusii.

Prin urmare, poate că lui Lenin i-a folosit faptul că la Kremlin s-a confruntat cu mai multe probleme de ordin practic. La o zi după călătoria cu trenul de la Petrograd la Moscova, când a vrut să intre împreună cu Bonci-Bruevici în Kremlin prin poarta Turnului Sfintei Treimi, un paznic nu l-a lăsat să treacă pentru că nu l-a recunoscut. Paznicul

era un susținător bolșevic, însă a avut nevoie de câteva minute ca să se convingă că în fața lui era chiar Lenin și să-l lase să treacă.

De îndată ce-a trecut dincolo de zidurile Kremlinului, până și Lenin a fost uluit de măreția construcțiilor. Curtea interioară i-a lăsat o impresie puternică. Kremlinul este o impozantă fortăreață triumfiulară, așezată la patruzeci de metri deasupra râului Moscova. Perimetrul fortificat are doi kilometri lungime, iar în interiorul lui se găsește o colecție impresionantă de clădiri străvechi. Dintre ele ieșea în evidență Marele Palat al Kremlinului. Lângă acesta se afla Catedrala Uspenski, unde au fost încoronați țarii până când Petru cel Mare a construit Sankt-Petersburgul. Mai era și Palatul Senatului, ridicat de Ecaterina cea Mare. Și, de asemenea, clopote, clopotnițe, cupole aurite, tunuri gigantice, cazărmi, o armurărie și piețe largi. Pe fiecare turn se găsea un vultur cu două capete, simbol al măreției și puterii țarismului. Din vârful celei mai înalte clopotnițe se putea vedea la peste treizeci de kilometri depărtare. Oriunde se uita, Lenin vedea întruchiparea fizică a unei istorii pentru a cărei distrugere venise el la putere.

Kremlinul era însă într-o mare dezordine, care începuse să se instaleze odată cu căderea monarhiei în februarie 1917, iar la sfârșitul anului avuseseră loc lupte între Gărzile Roșii și ofițerii monarhiști. Pe Lenin și Bonci-Bruevici i-a întâmpinat o imagine dezolantă. Clădirea Senatului, unde trebuiau să fie sediul Sovnarkomului și apartamentul lui Lenin, era vraiște. Bălegar de cal lăsat

nestrâns, fân, bandaje murdare, podele sparte și – odată cu sosirea primăverii – o grămadă de noroi. Lenin, Troțki și ceilalți lideri bolșevici au fost cazați temporar în Corpul Cavaleriei al Marelui Palat al Kremlinului. Unii dintre servitorii aflați în slujba lui Nicolae al II-lea rămăseră în posturile lor. Printre aceștia era și un ospătar bătrân, un anume Stupișin, ce respecta cu strictețe regulile de etichetă tradiționale. Când Lenin și Troțki luau cina, Stupișin le servea mâncarea în vase imperiale. Stupișin nu le dădea voie să mănânce până când nu se asigura că simbolul vulturului cu două capete de pe farfuria era cu fața înspre meseni. Lenin accepta amuzat tot ceremonialul acesta. În realitate, nu toate felurile de mâncare erau demne de un țar. Uneori la cină nu se serveau decât terci de hrișcă și o supă de legume subțire.

Totuși, Lenin nu a reușit să asigure cazarea permanentă la Kremlin pentru membrii Sovnarkomului, pentru el și pentru familia sa decât la sfârșitul lunii și numai după ce a cerut numele celor care se făceau „vinovați” pentru această întârziere¹⁰. Bonci-Bruevici păstrase pentru Lenin, Nadia și Maria Ilinicina un apartament confortabil la primul etaj al fostei clădiri a Senatului. Avea trei încăperi principale și un hol, o bucătărie, o baie și o cameră pentru menajeră. Alături se aflau birourile administrative ale Sovnarkomului, iar în biroul lui Lenin se găsea o ușă care dădea direct în sala unde se țineau ședințele Sovnarkomului.

Apartamentul din clădirea Senatului a devenit noua lui casă. Lenin hoinărise însă atât de mult la viața lui, încât e

greu de spus dacă în 1918 mai putea să se simtă acasă undeva. Era dificil să creeze o astfel de atmosferă având în vedere că locuia acolo unde lucra. Mai mult, Nadia și Maria erau aproape la fel de ocupate ca el cu diverse chestiuni politice. Toți trei trăiau pe fugă, mâncând și dormind când se nimerea. Nu le păsa de bani, iar Lenin i-a reproșat oficial lui Bonci-Bruevici că-i mărise salariul ca președinte al Sovnarkomului fără aprobarea lui¹¹. Tot ce voia era un apartament curat și liniștit și un birou cu multe cărți. Unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut după ce a luat locuința în primire a fost să ceară un exemplar din dicționarul limbii ruse al lui Vladimir Dal și o hartă a fostului Imperiu Rus. Pe perete a agățat un portret al lui Karl Marx, iar mai târziu a adăugat și o fotografie mare a teroristului populist Stepan Halturin. Nu mai avea nevoie să le solicite pe soția sau sora sa pentru nevoile sale zilnice. Fusesse angajată o menajeră, iar ca șofer îl avea pe Stepan Ghil. Mesele erau pregătite pentru toți locuitorii palatului. Lenin și Nadia și-au luat o pisică. Cei doi o adora, iar Lenin era văzut de multe ori pe coridor ducând-o la ședințele Sovnarkomului. Pisica știa să aibă grijă de ea. În sala de ședințe, obișnuia să se cuibărească în fotoliul lui Lenin, știind că nimeni nu va îndrăzni să o deranjeze. Nadia și menajera o hrăneau și, de fiecare dată când menajera avea o zi liberă, Nadia ruga o secretară a Sovnarkomului să se ocupe de asta. Nu avea încredere că Lenin îi va da de mâncare așa cum trebuie.

De fapt, când era vorba de îngrijit pisica, te puteai bizui pe Lenin, chiar dacă nu era mereu punctual când trebuia să-i dea farfuria cu mâncare¹². În majoritatea timpului, atât el, cât și Nadia erau prinși cu sarcinile politice. Apartamentul era un loc unde mâncau și dormeau. Lenin putea comanda de la Kremlin cărți de la orice bibliotecă din Rusia. Putea să sune orice funcționar din capitală sau din provincii și să stea de vorbă cu vizitatorii care dădeau năvală la Kremlin ca să-l întâlnească. Putea să-i abordeze pe comisarii poporului când aceștia ieșeau din propriile apartamente în curtea interioară, iar majoritatea tovarășilor săi bolșevici importanți – Troțki, Sverdlov, Kamenev și Stalin – se aflau cu familiile lor la o aruncătură de băț. Putea de asemenea să primească în audiență oficiali ai partidului sau grupuri de țărani care veneau cu diverse cereri.

Din impresionanta curte interioară fortificată Lenin ieșea ca să meargă la adunările ce se țineau în fața porților fabricilor din oraș. A mers de asemenea în vizită la Nadejda Konstantinovna când aceasta s-a aflat sub tratament în raionul Sokolniki, la marginea de nord-est a orașului. Dar, cu excepția perioadelor în care el însuși se recupera în satul Gorki, la vreo treizeci de kilometri de Moscova, rămânea în zonele centrale ale noii capitale. Putea oricând să meargă în alte orașe sau localități, dar a făcut doar scurte incursiuni la Petrograd în 1919 și 1920. Nici măcar nostalgia sa atât de des exprimată după regiunea Volgăi nu

l-a făcut să meargă până acolo. Locul lui era în miezul politicilor revoluționare.

Deși Lenin cerea tot mai multă disciplină pe măsură ce Sovnarkomul căuta să consolideze regimul și strategiile sale, tovarășii săi îl exasperau. Noaptea târziu, Lenin stingea întotdeauna lumina din biroul său, știind foarte bine că a face economie de electricitate nu era una dintre caracteristicile celorlalți bolșevici. Președintele Sovnarkomului străbătea holurile și stingea luminile lăsate aprinse de tovarășii săi¹³. Niciunul dintre ei nu avea să fie vreodată ca el. Fără îndoială, își lăsau creioanele neascuțite, nasturii necușiți, cărțile nereturnate la bibliotecă. Cum să faci revoluția cu astfel de oameni? Însă, oricât de tare l-ar fi iritat aceste aspecte, a reușit să treacă peste ele. Îl binedispunea gândul că Revoluția din Octombrie 1917 durase deja mai mult decât cele unsprezece săptămâni ale Comunei din Paris din 1871. Gândul acesta era singurul care îl făcea să devină aproape sentimental, asta dacă nu ținem cont de entuziasmul său față de clasa muncitoare. Pe Nadejda Kostantinovna o deranja. Când mergeau cu mașina prin Moscova, ea remarca actele de vandalism tot mai numeroase: geamuri sparte, ziduri de lemn și acoperișuri demontate și furate. Pentru ea era evident că muncitorii delincvenți trebuiau pedepsiți pentru un astfel de comportament, așa că i-a spus soțului ei pe un ton sever că ar trebui să se gândească mai bine: dacă o asemenea purtare rămânea nepedepsită, adio socialism!

Disensiunea aceasta conjugală, ținută secretă de autoritățile cenzurii sovietice, nu l-a făcut pe Lenin să-și schimbe punctul de vedere. Nici atunci, nici altă dată. Lenin se hotărâse deja asupra orientării strategice, care includea necesitatea ca clasa muncitoare să-și impună dictatura. Pe el îl interesa imaginea de ansamblu. În următorii ani, voia să încurajeze inițiativa revoluționară și să înlăture orice idei de „moralitate burgheză”. Totuși, în gândirea lui se schimbaseră multe după Revoluția din Octombrie. La fiecare moment de tensiune între autoritarismul elitist și dorința de libertate a maselor, prioritatea lui era să întărească poziția regimului – ceea ce, de obicei, însemna un grad mai mare de autoritarism.

Măsurile sale începeau să provoace consternare printre socialiștii-revoluționari de stânga. Inițial, partenerii din coaliția Sovnarkomului se înțeleaseră destul de bine. Socialiștii-revoluționari de stânga, care erau deja încântați de Decretul asupra Pământului, au fost la fel de mulțumiți și în februarie 1918, când Lenin a semnat Legea Fundamentală privind Socializarea Pământului, care – cu sprijinul energetic al socialiștilor-revoluționari de stânga – ratifica trecerea terenurilor agricole în posesia țăranilor. El voia însă și ca sovietele locale să aducă în orașe rezervele de alimente necesare și a afirmat în repetate rânduri că la țară existau cereale din belșug și că lăcomia țăranilor înstăriți – sau culaci, cum le spunea el – era de vină pentru rațiile reduse oferite de administrațiile centrale și locale. Nu era vreme de șovăială. Chiar și înainte de Tratatul de la

Brest-Litovsk, Lenin crezuse că trebuiau luate măsuri dure. Era hotărât să mențină monopolul statului asupra comerțului cu cereale, iar pe termen lung își propunea să ia terenurile agricole de la persoanele particulare, inclusiv de la țărani, și să le dea statului. Toate acestea complica relațiile deja dificile cu socialiștii-revoluționari de stânga, care acceptaseră să se alătore Sovnarkomului pornind de la premisa clară că așa vor putea să apere interesele țărănimii.

În orice caz, modul lui Lenin de a consolida regimul nu mai reprezenta subiectul vreunei negocieri. Pe 14 ianuarie 1918, el schițase deja un decret al Sovnarkomului, care afirma fără ocolișuri¹⁴:

[Sovnarkomul] recomandă Consiliului pentru Aprovizionare din Rusia și Comisariatului pentru Aprovizionare să intensifice trimiterea nu numai a comisarilor, ci și a unor detașamente înarmate formate dintr-un mare număr de oameni pentru a lua măsurile cele mai revoluționare în vederea accelerării transporturilor, strângerii și depozitării cerealelor etc. și pentru a duce o luptă necruțătoare împotriva speculanților, mergând până la a recomanda sovietelor locale împușcarea pe loc a speculanților și sabotorilor dovediți.

Înclinațiile lui sumbre din ultimele câteva săptămâni erau acum exprimate sub forma unui plan de acțiune. Deși nu făcea încă subiectul discursurilor sale, direcția în care se îndrepta era clară: creșterea gradului de coerciție.

În primăvara anului 1918, Sovnarkomul nu avea nicio reținere în a desființa numeroasele soviete din gubernii cu majorități menșevice. CEKA și noile contingente ale Armatei Roșii au fost mobilizate pentru a împiedica o rezistență eficace. Regimul nu se mai limita la vânarea dușmanilor declarați – cadeții, menșevicii și socialiștii-revoluționari –, ci începea să persecute și acele grupuri sociale pe al căror sprijin contase ca să ajungă la putere. Lenin pornise de la premisa că, din moment ce începuse să țină cu bolșevicii, clasa muncitoare nu avea să se mai întoarcă vreodată la dușmanii bolșevismului. Dar încrederea lui în „proletariat” fusese mereu condiționată, chiar și în 1917; în 1902, în broșura *Ce-i de făcut?*, susținuse că adoptarea unor strategii revoluționare de către muncitori este total neadecvată fără o călăuzire fermă și corectă asigurată de inteligenția marxistă. Lenin fusese, în cel mai bun caz, un paternalist ideologic. Acum nu mai avea nicio rezervă în privința încălcării drepturilor civile ale clasei muncitoare: nu era permis ca supremația regimului să fie contestată. Abaterile disciplinare nu trebuiau tolerate nici la locul de muncă, iar Lenin a menționat că voia să introducă principiile timp-mișcare ale teoreticianului american F.W. Taylor, pe care cândva îl etichetase drept susținător al intereselor capitaliste.

Lenin credea că dictatura era nu numai de dorit, ci și de o importanță crucială. În aprilie 1918, analizând strategia partidului în *Sarcinile imediate ale puterii sovietice*, el recunoștea că amenințările externe planau în continuare

asupra siguranței Rusiei și că țara se confrunta cu dificultăți interne mari și tot mai numeroase în privința stocurilor de alimente, transportului, producției industriale și eficienței administrative. Și sublinia: „Dar «dictatură» este un cuvânt mare. Și cuvintele mari nu trebuie aruncate în vânt. Dictatura este o putere de fier, care acționează cu îndrăzneală și rapiditate revoluționare și care e necruțătoare în măsurile ei de represiune îndreptate atât împotriva exploatatorilor, cât și împotriva huliganilor”¹⁵. După această afirmație, continua cu o analiză care i-a șocat pe mulți dintre colaboratorii săi cei mai apropiați din lunile precedente. El declara că „*oricine* încalcă disciplina muncii, în orice uzină, în orice întreprindere și în orice domeniu de activitate, *poartă vina* pentru chinurile foamei și ale șomajului”. Soluția era punerea în aplicare a unor metode cu adevărat dictatoriale. Lenin arăta că „trebuie să știm cum să-i descoperim pe cei vinovați de această stare de lucruri, să-i dăm în judecată și să-i pedepsim fără cruțare”¹⁶.

Dizolvarea Adunării Constituante și semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk erau o confirmare a dorinței lui Lenin de a rămâne la putere chiar dacă i s-ar fi opus toate celelalte partide politice, grupuri sau persoane din țară. Sub conducerea lui, partidul bolșevic îi îndepărtase chiar și pe socialiștii-revoluționari de stânga. Asta nu a fost singura consecință. Schimbările și clarificările din strategia guvernamentală contribuiseră mult la înstrăinarea unor mari grupuri de opinie din societate. Muncitorii și – atunci

când au auzit de Revoluția din Octombrie – țăranii primiseră cu entuziasm decretul Sovnarkomului; dar, pe măsură ce Lenin și Comitetul Central bolșevic dezvoltau strategia politică, erau întâmpinați cu ostilitate în multe sectoare ale societății. La fel de important, erau întâmpinați și cu indiferență. Bolșevicii conduceau ce mai rămăsese din Imperiul Rus, adică în principal regiunile locuite de ruși, ca o minoritate politică încolțită. Conștientizarea acestei realități i-a făcut să-și înăsprească atitudinile. Simțeau că cea mai bună cale de a rezolva problemele era să devii mai dur în loc să faci compromisuri. Această atitudine comună i-a apropiat din nou pe Lenin și pe comuniștii de stânga bolșevici, deși, după Brest-Litovsk, nu puteau să se laude cu colaborarea lor tot mai strânsă.

Acest *rapprochement* a fost susținut de felul în care Lenin a consolidat în industrie și agricultură proprietatea statului și reglementarea de către stat. Un segment tot mai însemnat al opiniei publice cerea Sovnarkomului să renunțe la monopolul de stat asupra comerțului cu cereale și să le permită țăranilor să-și vândă produsele pe piața liberă. Existau numeroase dovezi că țărănimea își făcea provizii de grâne. Una dintre sugestiile răspândite era aceea că era vital să se facă unele concesii comerțului privat pentru a reanima schimbul economic între mediul urban și cel rural. Cadeții, menșevicii și socialiștii-revoluționari aprobaseră și menținuseră monopolul de stat asupra comerțului cu cereale. Nemaifiind la guvernare, în condițiile

în care economia se apropia de fundul prăpastiei, insistau că se impunea o schimbare drastică a strategiei.

Însă liderii bolșevici nici nu concepeau așa ceva; ei făcuseră o „revoluție socialistă” și nu aveau de gând să renunțe la elementele anticapitaliste din strategia lor pe care chiar „un guvern de capitaliști” – Guvernul Provizoriu – le consolidase. Într-adevăr, disensiunile interne ale bolșevicilor cu privire la măsurile necesare pentru prevenirea dezintegrării economice totale se stingeau treptat. Timp de câteva luni după Buharin, Osinski și colaboratorii lor îl criticaseră pe Lenin pentru precauția lui în organizarea transformării rapide a întregii economii în acord cu prerogativele socialiste. Ei cereau naționalizarea totală a industriei, agriculturii, comerțului, finanțelor, transportului și comunicațiilor. Unii dintre ei credeau că asta cerea și Lenin, însă dacă ar fi citit cu atenție ceea ce a scris el între Revoluțiile din Februarie și Octombrie, nu s-ar fi amăgit singuri în privința asta. E adevărat, Lenin susținuse că Rusia era pregătită pentru – și chiar avea nevoie disperată de – o „trecere la socialism” și afirmase că întreaga putere ar trebui transferată unor organizații de masă bazate pe clase sociale, precum sovietele. Dar, deși voia o transformare completă și imediată a politicilor, insista că economia trebuia gestionată cu mai multă grijă. În opinia lui, trebuiau naționalizate doar acele întreprinderi care funcționau după principiile capitalismului la scară largă – în Rusia, aici erau incluse băncile, căile ferate, cele mai mari fabrici și mine și câteva moșii –, dar nu trebuia

implicat și restul economiei; și, deși nu a spus-o deschis, restul economiei includea majoritatea populației lucrătoare a țării. Rusia era o țară de țărani, meșteșugari și mici negustori. Băncile, fabricile mari și moșiile unde se practica o agricultură intensivă reprezentau excepțiile printre zecile de mii de întreprinderi din economia generală.

Prin urmare, Lenin dorea ca Sovnarkomul să exproprieze numai întreprinderile cele mai „avansate”. Celelalte trebuiau organizate în unități mai mari și dotate cu tehnologii moderne înainte să fie naționalizate; iar el credea că rolul acesta va fi îndeplinit cel mai bine de capitalism. Statul socialist revoluționar trebuia să protejeze sectoarele private din industrie și agricultură și să stimuleze dezvoltarea lor. Lenin numea această relație simbiotică dintre politicile bolșevice și economia capitalistă „capitalism de stat”. Era o sintagmă care îi permitea să rămână în cadrul ideilor marxiste tradiționale privind etapele necesare ale dezvoltării economice (deși în privința dezvoltării politice abandonase aceste idei). Bineînțeles că sintagma îi jignea pe numeroșii bolșevici – probabil majoritatea – care înfăptuiseră Revoluția din Octombrie cu intenția de a întoarce lumea pe dos. Pentru ei, precizarea lui Lenin privind menținerea în mare a capitalismului era pur și simplu de neînțeles. Lenin insista că planul său era o metodă de a exploata capitalismul, însă explicațiile sale n-au reușit să le potolească iritarea. Ei voiau o strategie revoluționară mai directă și mai fermă. Buharin și prietenii săi voiau să treacă în proprietatea guvernului nu doar

băncile și uzinele metalurgice, ci și atelierele, prăvăliile și loturile de pământ ale țăranilor.

Și-au formulat argumentele împotriva lui Lenin în termeni de doctrină: în opinia lor, acesta venea cu o strategie care făcea prea multe compromisuri cu capitalismul. Ceea ce au omis însă să menționeze e că strategia lui era pur și simplu sortită eșecului. Lenin anunțase că intenția lui era să exploateze capitaliștii și să scape de capitalism. Naționalizase deja băncile și un mare număr de fabrici și mine, introdusese un sistem dur de reglementări de stat în comerțul exterior, refuzase ca guvernul său să-și plătească datoriile interne și externe. Abrogase drepturile civile ale cetățenilor mai înstăriți și înființase CEKA. Pusese bazele unei dictaturi de clasă. În asemenea condiții, e surprinzător că mai putea găsi vreun industriaș care să vrea să aibă de-a face cu el. Un astfel de om de afaceri, V.P. Meșcerski, a fost totuși descoperit, dar negocierile au eșuat rapid: per ansamblu, condițiile „capitalismului de stat” leninist i s-au părut lui Meșcerski prea socialiste.

Toate instinctele lui Lenin îi sugerau acum să nu accepte compromisuri. Dându-și seama de problemele enorme care-l așteptau, în mintea sa înclina tot mai mult balanța spre varianta controlului și autorității statului. Nu venise la putere ca să reducă gradul de intervenție a autorității publice în economie și în orice alte aspecte ale vieții sociale. Dacă existau dificultăți, acestea trebuiau gestionate prin creșterea gradului de reglementare. Înainte

de 1917, teoria lui despre revoluție fusese marcată de inconsecvențe și contradicții. Ajuns la putere, trebuia să rezolve această tensiune prin măsuri practice: enunțurile sale abstracte trebuiau să devină operaționale. Abordarea aceasta a atras după sine o accentuare și mai puternică a temelor dictaturii și violenței. De asemenea, odată cu această limpezire a gândurilor, pentru el devenea important angajamentul față de centralism, ierarhie și disciplină. În esență, Lenin voia ca, sub controlul partidului bolșevic, statul să acționeze ca un motor pentru coordonare și îndoctrinare. Încă îl considera important pentru stimularea inițiativei populare; popularitatea în scădere a partidului său l-a făcut însă să creadă că, dacă trebuia să aleagă, era preferabil să stabilească și să impună el strategia decât să-l lase pe alții – indiferent dacă era vorba de întregul popor sau doar de clasa muncitoare – să adopte o direcție care l-ar fi enervat.

Ceea ce nu înseamnă că renunțase la prejudecățile sale sociale. Dimpotrivă. El continua să susțină nevoia de a construi un stat care să avantajeze clasa muncitoare. Muncitorilor trebuia să li se asigure mai multe oportunități de a fi promovați pe posturi administrative, iar premisa rămăsese aceea că prima misiune a regimului era să creeze o administrație eficientă. De asemenea, socialismul lui Lenin avea o orientare urbană declarată fără ocolișuri. Satele trebuiau industrializate, țăranii trebuiau transformați în muncitori și administratori de gospodării colective. Mai mult, unitățile organizaționale de mici

dimensiuni trebuiau în general să fie înlăturate treptat din societate. Activitatea la scară mare era considerată inerent superioară. Mare însemna, indiscutabil, și frumos.

Esența socialismului, repeta Lenin *ad nauseam*, o constituia „raportarea și supravegherea”. În acest sens, concentrarea asupra creșterii semnificative a standardelor generale privind scrisul și cititul, socotitul și precizia era fundamentală. Din această viziune lipsea totuși intenția de a promova altruismul, bunătatea, toleranța sau răbdarea. Pentru ideologia leninistă, conta mai mult ca accentul să fie pus pe lupta de clasă și războiul civil. Mila era considerată un semn de neiertat al sentimentalismului. Urmărirea neabătută a obiectivelor partidului era considerată misiunea supremă, care trebuia îndeplinită cu toată energia. Leninismul valoriza semnificativ nevoia de a pune presiune pe instituții, grupuri și indivizi în vederea atingerii obiectivelor. Din perspectivă intelectuală, Lenin prelua destul de mult din moștenirea capitalistă. Spre deosebire de comuniștii de stânga, el credea că era de folos să-i mențină pe vechii „specialiști” pe posturile lor din fabrici, ferme, bănci și regimentele armatei. Expertiza „burgheză” trebuia să fie copiată înainte ca experții „burghezi” să poată fi dați afară. De asemenea, Lenin era de părere că, în perioada de „tranziție la socialism”, principiul concurenței, fundamental în capitalism, trebuia menținut. Prin urmare, trebuiau găsite modalități de a face instituțiile să rivalizeze între ele pentru atingerea obiectivelor organelor centrale ale statului.

Lenin nu sugera nicicum că revoluția socialistă avea să reușească numai cu funcționari care să acționeze ca la carte, după reguli bine stabilite. El voia să vadă acțiune, acțiune frenetică. Respectarea normelor procedurale era luată în râs. În gândirea sa, scopurile scuză mijloacele; nu avea nevoie de criterii morale, ci să știe dacă o anumită acțiune accelera sau încetinea revoluția; și se spunea că bolșevicii dețineau cunoașterea științifică a ceea ce trebuia făcut. Astfel, Lenin pretindea că ideologia sa era cea mai judicioasă și nu avea rețineri în ceea ce privește dorința de a îndoctrina întreaga societate cu recomandările sale. Nu avea noțiunea de arbitraritate pentru că modul său de a conduce era, prin natura lui, unul esențialmente arbitrar. Filosofia sa oficială însemna desconsiderarea oricărei aderări fără rezerve la obiective universale precum democrația, echitatea socială și dreptatea.

Pentru mulți analiști de atunci și de mai târziu, era un tip straniu de socialism. La început au existat puține cărți care analizau regimul sovietic, din moment ce persoanele care ar fi putut să le scrie erau prea implicate în viața politică. Mai apoi însă și-au luat un răgaz și au studiat atent Revoluția din Octombrie. Majoritatea lucrărilor clasice de teorie socialistă, nu doar în Rusia, ci și în Europa, porniseră de la premisa că introducerea socialismului avea să implice o creștere rapidă a participării politice, a creativității maselor, a drepturilor și practicilor democratice legale, a consultării populare și a democrației industriale. Încă dinainte de 1917 existau suficiente motive pentru a

pune întrebarea dacă Lenin, un glorificator al dictaturii, era corect etichetat drept socialist. Lenin nu era singurul socialist cu un stil propriu care dădea naștere la astfel de obiecții. Critici similare fuseseră formulate la adresa întregii tradiții a promotorilor dictaturii: Louis-Auguste Blanqui în Franța, Wilhelm Weitling în Germania și Piotr Tkacev în Rusia. Dar, spre deosebire de aceștia, Lenin pusese mâna pe putere, iar înfierarea lui era cu atât mai puternică. În ochii menșevicilor și socialiștilor-revoluționari din Rusia și ai majorității socialiștilor din străinătate, Sovnarkomul lui Lenin se autointitulase pe nedrept guvern „socialist” și întinase numele de „socialism”.

În plus, Lenin generase multă confuzie în ceea ce privește înțelegerea generală a scenei politice. În vreme ce dușmanii săi încercau să îi nege apartenența la frăția socialismului mondial, Lenin refuza să-i considere socialiști adevărați și, pentru a se delimita de ei, la cel de-al șaptelea congres bolșevic, din martie 1918, a reușit să determine schimbarea numelui partidului bolșevic în Partidul Comunist Rus. Spera să le arate astfel tuturor că bolșevismul urmărea să atingă obiectivul suprem: o societate comunistă. Însă efectul a fost deruta majorității oamenilor, care au observat că acest lider „comunist” continua să se considere socialist și să vorbească despre nevoia de a promova „revoluția socialistă europeană”. Pentru cei dispuși să citească *Statul și revoluția*, care apăruse în cele din urmă (deși nu într-o formă definitivă, pentru că Lenin nu mai avusese timp să scrie ultimul

capitol înainte de Revoluția din Octombrie), exista o soluție la această problemă ce genera confuzii. Lenin susținuse că socialismul era prima etapă importantă în drumul postcapitalist spre comunism. După el, puteai să fii socialist și comunist în același timp. Combinația aceasta îi jignea profund pe socialiștii non-leniniști, întrucât conservatorii și liberalii de pretutindeni au afirmat că orice guvernare socialistă posibilă avea să ducă în mod inevitabil la tipul de opresiune politică, socială și economică ce caracteriza Rusia lui Lenin.

21

În bătaia puștii

Mai-august 1918

În 1918, lui Lenin îi plăcea să reamintească poporului realizările partidului bolșevic¹:

Și iată că această politică și această lozincă: „Toată puterea în mâinile Sovietelor”, sădite de noi în conștiința celor mai largi mase populare, ne-au dat în octombrie posibilitatea de a ieși cu atâta ușurință învingători la Petersburg [și] au făcut din ultimele luni ale revoluției ruse un continuu marș triumfal.

Războiul civil a devenit o realitate. Prezicerea făcută de noi la începutul revoluției și chiar la începutul războiului și care era privită cu neîncredere sau chiar cu ironie de către o mare parte din cercurile socialiste, că războiul imperialist sa va transforma într-un război civil, a devenit, la 25 octombrie

1917, un fapt real într-una din cele mai mari și mai înapoiate țări participante la război. S-a văzut că în acest război civil majoritatea covârșitoare a populației era de partea noastră și că de aceea am obținut victoria cu o ușurință extraordinară.

Lenin considera că ideile care inspiraseră preluarea puterii la Petrograd fuseseră răzbunate.

Odată ce partidul a ajuns la guvernare, Lenin a renunțat să mai fie atât de precaut în privința acelor aspecte din gândirea sa care i-ar fi nemulțumit pe muncitori, soldați și țărani – și, de fapt, și pe membrii partidului său. El a repetat public teme sale predilecte: dictatură, teroare, război civil, război imperialist. Era în continuare încrezător, rămânând la premisa că pentru apărarea revoluției în Rusia nu va fi nevoie de multă violență armată. Premisa aceasta ni se pare stranie doar pentru că știm ce urma să se întâmple: războiul civil. Greșeala lui Lenin trebuie însă înțeleasă în raport cu supozițiile sale despre revoluția socialistă. Ca și alți revoluționari, el citise despre războaiele civile din Anglia de la jumătatea secolului al XVII-lea și din Franța sfârșitului de secol XVIII, dar ce-l interesase întotdeauna era cum reprezentau armatele interesele claselor sociale ale vremii. Pentru Lenin, războiul civil însemna luptă de clasă mai mult sau mai puțin intensă. „Războiul civil” pe care l-a studiat cel mai atent a fost vasta luptă politică inițiată în 1871 de Comuna din Paris. În opinia lui Lenin, Comuna a oferit un model rudimentar de autoadministrare populară; el și-a exprimat în mod repetat

admirația pentru realizările acesteia înainte să fie înlăturată de forțele guvernamentale ale lui Adolphe Thiers.

Lenin credea, în stilul său simplist, că eșecul Comunei din Paris se datora în principal faptului că nu reușise să impună un regim intern solid și să organizeze niște contingente militare adecvate. De aici, el a tras concluzia încurajatoare că, dacă „clasele truditoare” din Rusia vor evita greșeala Comunei, superioritatea lor numerică și organizatorică avea să le asigure victoria. Și s-a convins pe sine că perioada de „război civil” de după Revoluția din Octombrie se apropia de sfârșit.

Unele mici puncte nevralgice continuau să existe. „Dar, în linii generale”, spunea el²,

Sarcina de a zdrobi împotrivirea exploatatorilor a fost deja rezolvată în perioada dintre 25 octombrie 1917 și (aproximativ) februarie 1918 sau până la capitularea lui Bogaevski.

Acum, la ordinea zilei se pune, ca o îndatorire imediată și care constituie specificul momentului de față [...] sarcina de a organiza *conducerea* Rusiei.

Cine era Bogaevski? Numele său apare numai în documentele secrete privind acțiunile militare din sudul Rusiei din 1918-1919. Afrikan Bogaevski era un comandant cazac care luptase împotriva forțelor bolșevice, fusese capturat după un conflict minor, dar eliberat cu condiția să se abțină pe viitor de la activități militare. Estimarea lui Lenin era extrem de greșită, el înșelându-se

cu totul în privința intensității luptelor care aveau să cuprindă Rusia. Chiar și în sudul Rusiei, războiul civil nu se sfârșise, ci abia începuse, căci o Armată a Voluntarilor era pregătită pentru acțiune de generalii Alekseev și Kornilov, iar această Armată a Voluntarilor era doar una dintre cele trei mari forțe mobilizate de autointitulații ofițeri Albi, care-și luaseră angajamentul să înlăture guvernul de la Moscova.

Nu erau singurele grupuri care urmăreau răsturnarea bolșevicilor. După dizolvarea Adunării Constituante, socialiștii-revoluționari se reuniseră în orașul Samara din regiunea fluviului Volga și creaseră o administrație, pretinzând că aceasta era guvernul de drept al întregii Rusii. Administrația se autointitulase Komuci (acronimul Comitetului Membrilor Adunării Constituante) și avea o orientare socialistă. În plus, chiar și socialiștii-revoluționari de stânga luau în considerare declanșarea unor revolte împotriva Sovnarkomului. În Rusia era pe cale să izbucnească un conflict armat major. Lenin era renumit pentru intuiția sa strategică dinaintea Revoluției din Octombrie, însă în privința războiului civil instinctul acesta i-a lipsit.

În mai 1918, Lenin continua să-și aplice strategiile generale unei economii epuizate. Dintre acestea, cea mai importantă era impunerea a ceea ce el numea „dictatura alimentară”, care justifica diversele măsuri luate deja cu scopul de a procura stocuri de hrană pentru orașe. La ședințele Sovnarkomului, Lenin și-a anunțat măsurile ca

fiind urgente. Când Prezidiul Consiliului Suprem al Economiei Naționale a părut că frânează o abordare coordonată de către statul sovietic a industriei și agriculturii, Lenin s-a înfuriat pe V.P. Miliutin, liderul prezidiului. Ajuns acasă într-o stare de șoc, Miliutin a notat în jurnalul său³:

Sovnarkomul a dat o mustrare Prezidiului. Ilici chiar a spus că „Prezidiul ar merita să fie ținut în închisoare numai cu pâine și apă timp de o săptămână, dar, pentru că suntem slabi, să ne limităm la o mustrare...”; și că, dacă era posibil să ne țină numai cu apă sau chiar să ne arunce în apă, ar fi o curată utopie să ne țină cu pâine și nici chiar Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare nu ar fi permis un astfel de lux.

Faptul că Miliutin era unul dintre puținii bolșevici de frunte care-l sprijiniseră pe Lenin în disputa legată de pacea de la Brest-Litovk nu i-a fost de vreun folos. Lenin era dezlănțuit.

Prioritatea sa economică era colectarea cerealelor de la sate. Războiul civil era ultimul lucru la care se gândea. I-a spus lui Troțki, care, în noul său rol de comisar al poporului pentru Probleme Militare, organiza o Armată Roșie a Muncitorilor și Țăranilor, să dedice nouă zecimi din eforturile armatei procurării stocurilor de alimente. A spus Sovnarkomului că ascunderea cerealelor trebuia să devină cea mai gravă infracțiune. Lenin insista ca toți cei care ascundeau grâne să fie considerați „dușmani ai poporului” și că „trebuie să pornim și să ducem o luptă și un război

necruțător și terorist împotriva burgheziei țărănești și a oricărei alte burghezii care nu vrea să predea surplusurile de cereale”⁴. Exprimarea stângace ne oferă un indiciu în privința emoțiilor puternice care-l stăpâneau pe Lenin. Sovnarkomul a preferat o formulare mai temperată, însă în ceea ce privește esențialul strategiei Lenin a obținut ușor ceea ce-și dorea: majoritatea liderilor bolșevici abia așteptau să intensifice controlul statului. Odată cu inaugurarea dictaturii alimentare, Lenin și-a asigurat crearea unei noi instituții: comitetele țăranilor săraci (*kombedi*). Când comisarii guvernamentali ajungeau în mediul rural, aveau autoritatea să lucreze cu aceste comitete pentru a-i identifica pe țăranii mai înstăriți care stocau cereale. Fiecare stoc avea să fie cântărit pe loc și o parte avea să fie distribuită sătenilor mai săraci înainte ca partea rămasă să fie dusă la oraș.

Lenin a avut mult mai multe probleme cu o altă prioritate economică. În vara lui 1918, era clar că propunerea sa de colaborare cu industriași ruși precum Meșcerski nu avea să dea rezultate. În schimb, spre uimirea tovarășilor săi, a recomandat insistent încheierea unor acorduri comerciale cu oameni de afaceri germani. Această propunere a fost atât de controversată mai târziu, încât a fost ținută secretă în arhivele Sovnarkomului. Și e ușor de înțeles de ce. Bolșevicii îi criticau pe alți socialiști care eșuaseră în lupta lor pentru răsturnarea „burgheziei europene”. Lenin petrecuse anii Marelui Război acuzându-l pe Kautsky că evita o confruntare cu guvernul imperial

german și cu magnații puterii industriale și financiare germane. Acum voia să încheie acorduri comerciale exact cu acei magnați.

Dar, pe de altă parte, Lenin făcuse Revoluția din Octombrie pornind de la premisa că „trecerea la socialism” a Rusiei urma să aibă loc cu sprijin de la capitaliști. El sperase să obțină susținerea capitaliștilor ruși, dar, dacă această idee s-a dovedit imposibil de pus în practică, de ce să nu încerce să apeleze la capitaliștii germani? Eternul strateg Lenin nu înțelegea de ce partidul său nu putea fi la fel de flexibil ca el.

Totuși, dorința lui de a lansa propuneri capitaliștilor din Germania nu echivala cu o adaptare permanentă la „imperialismul german”. Lenin rămânea Lenin. El voia să profite cât putea de Germania capitalistă, dar spera în continuare că această Germanie nu va dăinui mult timp. „Revoluția socialistă europeană” încă mai ocupa un loc important pe agenda lui. Lenin nu avea nicio îndoială că, mai devreme sau mai târziu, socialiștii de extremă stângă din străinătate vor ieși victorioși. Justificând semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk în fața celui de-al Patrulea Congres al Sovietelor, în martie 1918, afirmase: „Știm că el, [Karl] Liebknecht, într-un fel sau altul, va fi învingător, acest lucru este inevitabil în dezvoltarea mișcării muncitorești”. Lenin recunoștea că Tratatul nu oferea nicio garanție absolută în privința unui „răgaz” în Rusia până când Liebknecht nu avea să se pună în mișcare⁵:

Da, pacea pe care am obținut-o e cât se poate de precară, răgazul pe care l-am obținut poate fi curmat în orice zi, atât dinspre Apus, cât și dinspre Răsărit – în această privință nu încap nicio îndoială; situația noastră internațională este atât de critică, încât trebuie să ne încordăm toate forțele pentru a ne menține vreme cât mai îndelungată, până se maturizează revoluția în Apus, care se maturizează mult mai încet decât ne-am așteptat și am dorit noi, dar care, fără îndoială, se maturizează; ea absoarbe și acumulează, fără îndoială, din ce în ce mai mult material inflamabil.

Erau momente îngrozitoare pentru el. Cel mai cumplit a venit odată cu anunțul lui Sokolnikov, membru al Comitetului Central și cel care semnase Tratatul de la Brest-Litovsk, că germanii nu mai erau de încredere, iar tratatul fusese o greșeală. Pe 10 mai, Sokolnikov a criticat Tratatul în fața Comitetului Central și numai contraatacul violent al lui Lenin a făcut ca Rusia să nu intre din nou în război.

Ce era mai rău abia urma. La sfârșitul lunii a avut loc un mic incident militar, de genul celor care se petreceau peste tot în Rusia: un grup de soldați s-a răsculat împotriva autorității sovietice. Incidentul însă nu a fost gestionat ușor. Erau implicați foști prizonieri de război cehi capturați de Armata Imperială Rusă și care, în baza unei înțelegeri cu Aliații, traversau Siberia îndreptându-se spre America de Nord ca să poată lupta pe frontul de vest împotriva Puterilor Centrale. Între autoritățile sovietice și această Legiune Cehă exista o profundă lipsă de încredere, iar când

Troțki a încercat să-i dezarmeze, în luna mai, a avut loc confruntarea. Cei 35.000 de cehi, mai puternici decât orice forță militară pe care ar fi putut-o mobiliza Sovnarkomul împotriva lor, au făcut cale întoarsă cu trenurile spre Rusia centrală, declarând că erau gata să lupte alături de Komuci din Samara pentru înlăturarea lui Lenin și a comisarilor săi.

Responsabilitatea soluționării crizei a căzut pe umerii lui Troțki; Lenin nu și-a dat seama nici măcar acum de amenințarea reală reprezentată de Legiunea Cehă. El era ocupat cu cel de-al Cincilea Congres al Sovietelor, programat să se desfășoare în următoarele câteva săptămâni. Pe parcursul lunii iunie, foștii parteneri în coaliția Sovnarkomului, bolșevicii și socialiștii-revoluționari de stânga, au stat cu ochii unii pe alții. Lucrările congresului au început pe 4 iulie, iar tensiunea era atât de mare, încât delegațiile fiecărui partid erau însoțite de gărzii de corp. Primul pas a fost făcut de socialiștii-revoluționari de stânga. Pe 6 iulie, în vreme ce dezbaterile congresului erau în desfășurare, unul dintre liderii lor, Iakov Bliumkin, a pus la cale o operațiune menită să arunce în aer Tratatul de la Brest-Litovsk. Bliumkin lucra pentru CEKA și obținuse permisiunea de a vizita ambasada germană din Moscova. Odată intrat în clădire, a cerut să aibă o întrevedere cu ambasadorul Wilhelm von Mirbach, în timpul căreia a scos un revolver și l-a împușcat, după care s-a năpustit afară. Mirbach a fost rănit mortal, iar Bliumkin spera că astfel va provoca un incident diplomatic

la capătul căruia bolșevicii vor începe un război revoluționar împotriva Imperiului German.

Vestea a ajuns la Lenin și Dzierżyński. Lenin și-a dat seama de planul lui Bliumkin și a încercat să împiedice o invazie germană desființând întreg Partidul Socialist-Revoluționar de Stânga. De asemenea, s-a dus la ambasada germană pentru a prezenta condoleanțe din partea Sovnarkomului. Guvernul de la Berlin a trebuit să primească noi asigurări că autoritățile sovietice doreau să mențină relațiile de prietenie. Dzierżyński a primit instrucțiuni să se deplaseze împreună cu unități CEKA de încredere spre sediul socialiștilor-revoluționari de stânga de pe alea Trehsviatitski și să aresteze Comitetul lor Central.

Operațiunea a fost o dovadă a incapacității militare bolșevice. Ajungând la sediul socialiștilor-revoluționari de stânga, Dzierżyński a fost el însuși arestat. Lenin era la capătul puterilor. Dacă nu se putea bizui pe Dzierżyński, la cine să apeleze? (Un răspuns ar fi putut fi Troțki, însă el era ocupat cu Liga Cehă și, în orice caz, la momentul respectiv, nu-i inspira încredere deplină.) Singura soluție era să ia el personal situația în mâini. Lenin avea acum două sarcini majore de îndeplinit: arestarea Comitetului Central al socialiștilor-revoluționari de stânga și eliberarea lui Dzierżyński. Dar tot avea nevoie de o mână de ajutor. Singura opțiune era să-l abordeze pe comandantul Pușcașilor Letoni, generalul I.I. Vacietis, ca să conducă atacul. Lenin i-a spus că Sovnarkomul s-ar putea să nu

reziste până în zori. Se poate să fi exagerat ca să-l flateze pe Vacietis, însă e mai probabil că Lenin a simțit în ce pericol se afla regimul în capitală. Dacă un grup slab organizat fusese în stare să preia puterea în octombrie 1917, un alt grup slab organizat ar fi putut repeta isprava acum. Spre ușurarea lui Lenin, Vacietis a acceptat.

Lucrurile începeau să meargă mai bine. Vizita la ambasada germană a mers cât de bine s-a putut, iar trupele lui Vacietis și-au îndeplinit eficient misiunea violentă. Pe 7 iulie, sediul socialiștilor-revoluționari de stânga a fost capturat, iar liderii partidului au fost arestați. Dzierżyński a fost găsit nevătămat. Lenin și Dzierżyński au decis executarea unuia dintre membrii Comitetului Central, deși nu exista nicio dovadă a complicității acestuia la asasinat. Astfel, germanilor li se demonstra că bolșevicii se țineau de cuvânt în privința salvărilor Tratatului de la Brest-Litovsk. Bolșevicii nu se simțeau jenați de ideea uciderii altor socialiști. Pe 9 iulie 1918, Dzierżyński însuși și-a asumat îndeplinirea sarcinii și l-a împușcat pe V.A. Aleksandrovici, membru în Comitetul Central al socialiștilor-revoluționari de stânga.

Ineficiența CEKA în criza Mirbach încă îl irita pe Lenin. Era curios să afle cum își organizaseră socialiștii-revoluționari de stânga acțiunea armată împotriva bolșevicilor, așa că pe 7 iulie a hotărât sub impulsul momentului să facă o vizită la fostul lor sediu de pe alea Trehsviatitelski. Ca de obicei, șofer era Stepan Ghil. Pe parcurs, un grup de bărbați înarmați au blocat drumul și

au strigat la ei să oprească. Lenin i-a spus lui Ghil să se supună ordinului, însă bărbații au început să tragă spre ei înainte ca mașina să oprească. Din fericire, s-a dovedit că erau susținători bolșevici, iar Lenin i-a lăsat să plece după ce i-a mustrat ca pe niște școlari: „Tovarăși, nu trebuie să trageți la întâmplare în oameni de după orice colț de stradă fără să vedeți în cine trageți!”⁶. E tot ce a putut spune în acele împrejurări. Dar necazurile din acea zi nu se terminaseră. După vizita de pe alea Trehsviatitelski, mașina lui Lenin a fost oprită din nou. O patrulă semioficială de tineri i-a cerut actele de identitate și a ajuns la concluzia că documentul din care reieșea că era președintele Sovnarkomului nu era valid. Lenin a fost arestat și dus la cea mai apropiată secție de poliție. De data asta nu a mai fost amenințat cu focuri de armă, iar el și ofițerul de poliție au râs împreună de incident⁷.

Totuși, lecția zilei despre pericolele vieții în republica sovietică nu se terminase încă. Plecând de la secția de poliție, mașina a fost din nou ținta focurilor de armă⁸. N-au nimerit. Ghil a apăsat puternic pedala de accelerație, iar cei doi au ajuns la Kremlin mai mult epuizați decât furioși. Mica lor excursie prin Moscova îi adusesese la un pas de moarte de câteva ori.

Lenin nu obținuse multe informații în plus despre acțiunea armată a socialiștilor de stânga și nici n-a mai avut prilejul s-o facă în săptămânile care au urmat. În regiunea Volgăi apăruse o urgență militară mult mai serioasă. Cu susținerea armată a Legiunii Cehe, Komuci

era gata să declanșeze o ofensivă în zona centrală a Rusiei. Trupele au mărșăluit fără să li se opună rezistență din Samara până în Kazan. În calitate de comisar al poporului pentru Probleme Militare, Troțki s-a grăbit spre Volga și, spre uimirea generală, noua Armată Roșie a reușit să țină piept trupelor Komuci în bătălia de la Sviajsk. Pe măsură ce puterea bolșevicilor se consolida în sud-estul Rusiei, apăreau probleme în nord. Trupele britanice debarcaseră la Arhanghelsk, iar Lenin era îngrijorat ca nu cumva să urmeze un marș spre Petrograd. Conștient de inabilitatea militară a Sovnarkomului, a cerut în secret sprijinul Germaniei. Era o alegere extrem de delicată, din moment ce nu putea fi sigur că forțele germane nu vor ocupa ele însele Petrogradul în drumul lor spre Arhanghelsk. În realitate, criza s-a diminuat și nu a mai fost nevoie de o colaborare militară între Sovnarkom și Ludendorff. Dar fusese cât pe ce. „Puterea sovietică” și statul monopartid bolșevic se aflau sub amenințarea constantă a colapsului².

În tot acest timp, Lenin era furibund. Nimic nu putea să-i potolească dorința de răzbunare împotriva acelor elemente din societatea rusă imperială pe care le disprețuia. Pe unele pur și simplu le ura. Avea o răfuială personală cu urmașii lui Alexandru al III-lea, împăratul care refuzase să-i cruțe viața fratelui său mai mare, Aleksandr. Nicolae al II-lea, soția sa Alexandra și familia lor erau ținuți de pe 30 aprilie în Casa Ipatiev din Ekaterinburg. Există oricând posibilitatea ca forțele antibolșevice să treacă Uralii și să elibereze familia

imperială. Luni de zile, Comitetul Central bolșevic a dezbătut în taină soarta lui Nicolae al II-lea.

A fost stabilită o linie de comunicare astfel încât conducerea bolșevică din regiunea Uralilor să poată transmite informații și primi dispoziții. La momentul abdicării sale, în anul precedent, Nicolae al II-lea fusese ținta unei desconsiderări aproape generale. După ce a devenit simplul cetățean Nikolai Romanov, a început să fie simpatizat, însă Lenin și Comitetul Central bolșevic erau inflexibili. Romanovii trebuiau să fie neutralizați ca forță în viața publică, iar Troțki sugera ca Nicolae să fie adus înapoi la Moscova și judecat pentru abuzurile comise de el și în numele său înainte de 1917. O vreme, Lenin a ezitat, probabil pentru că nu voia să fie direct asociat cu uciderea prin mijloace juridice a dușmanilor Sovnarkomului. V.A. Aleksandrovici, membru al Comitetului Central socialist-revoluționar de stânga, fusese executat în secret, iar Lenin s-a ținut departe de incident. Însă pentru că încercuirea militară a teritoriului stăpânit de sovietici continua, Lenin a făcut apel să se ia măsuri drastice. Nimic nu a fost mai drastic decât evenimentul din zorii zilei de 18 iulie 1918. Fostul împărat și familia sa au fost treziți, duși în beciul Casei Ipatiev, puși la zid și împușcați.

A fost unul dintre cele mai înspăimântătoare masacre ale revoluției. Printre victime s-au numărat nu doar Nicolae și soția sa, ci și cele patru fiice, precum și fiul lor hemofil, împreună cu câțiva servitori. Pe durata captivității sale, Nicolae al II-lea citise Vechiul Testament și romane clasice

rusești din secolul al XIX-lea. El și familia sa se distrau interpretând scenete de teatru. Nicolae își îndeplinea cu noblețe rolul de *pater familias*, iar Alexandra s-a dovedit un administrator abil al bugetului foarte limitat al familiei. În ultimele documente rămase în urma lor, liderii bolșevici abia dacă apar. Jurnalul Alexandrei din 1918 îl menționează pe Lenin o singură dată. Principala grijă a cuplului imperial era ca Nicolae să nu fie constrâns să semneze Tratatul de la Brest-Litovsk. Cât de puțin îl cunoșteau pe Lenin! Nici Lenin, nici alt lider bolșevic nu ar fi visat să-i folosească pe Romanovi ca să dea legitimitate regimului sovietic. Aveau însă dreptate întru totul în privința unui aspect: că Lenin avea putere de viață și de moarte asupra lor. Împărăteasa Alexandra scria pe 4 iunie 1918: „Am făcut o baie la 10. Lenin a dat ordin ca ceasurile să fie date cu două ore înainte (economie de electricitate), așa că la 10 ni s-a spus că era 12. La 10, furtună puternică”¹⁰. La fel ca majoritatea rușilor, Romanovii erau dezorientați de schimbările făcute de bolșevici. Erau religioși, derutați și aveau obiceiuri specifice clasei de mijloc. Pentru ei, Lenin era Antihristul.

Lenin i-a exterminat pe Romanovi pentru că nu conduseseră bine țara, dar a recurs la astfel de măsuri și pentru că îi plăcea – îi plăcea cu adevărat – să se răzbune pe oamenii care țineau de *l’ancien régime*. Detesta nu doar familia imperială, ci și pe cei care administraseră și controlaseră Rusia înainte de 1917. Nu a uitat niciodată ostracizarea la care fuseseră supuși Ulianovii după

condamnarea lui Aleksandr Ilici. Moșieri, preoți, profesori, ingineri și funcționari, toți îi trataseră ca pe niște paria. De ce ar fi trebuit să-i protejeze acum?

Era o contradicție aici. În *Statul și revoluția*, când Lenin traversa o perioadă de optimism maxim în privința clasei muncitoare, susținuse că „specialiștii” de diverse profesii din clasa de mijloc trebuiau păstrați în funcții până când muncitorii obișnuiți aveau să fie instruiți suficient încât să le ia locul. Însă la mijlocul lui 1918 el instiga deja la eradicarea „burgheziei”; și, dacă ar fi acordat atenție urmărilor pe care le va avea acest fapt în practică, ar fi știut că va avea consecințe grave pentru atât de necesarii „specialiști”. Totuși, asta nu înseamnă că el voia cu certitudine și în mod categoric ca oamenii de știință, profesorii, funcționarii și scriitorii să aibă de suferit. Cel mai probabil este că a permis obsesiei sale pentru lupta de clasă, inclusiv pentru teroare, să-i domine gândirea. Politica devenise extrem de violentă. Bolșevicii nu erau doar autorii terorismului, ci și țintele unor acțiuni teroriste. Chiar și Lenin era să fie asasinat în ianuarie 1918, iar un membru de frunte al comitetului orășenesc de partid din Petrograd, V. Volodarski, a fost omorât în iunie. Violența din Rusia era consecința Revoluției din Octombrie și, într-o mare măsură, i se datora lui Lenin. Însă după ce roata violenței a început să se învârtă, el nu a mai fost singurul vinovat de fiecare dată când s-a făcut uz de ea. Lenin era stăpânit de obsesia de a-i teroriza pe toți cei care se opuneau Sovnarkomului.

Vechile sale probleme de sănătate – durerile de cap și insomniile – nu i-au dat pace pe durata primăverii și a verii. Din aprilie până în august, i-a fost atât de rău, încât nu a publicat niciun text de mari dimensiuni despre teoria marxistă sau despre strategia partidului bolșevic. Pentru majoritatea politicianilor, un astfel de comportament era relativ obișnuit, însă nu-l caracteriza deloc pe Lenin. Nadejda Konstantinovna observa că boala îl împiedica să scrie¹¹. Faptul că nu putea dormi îi provoca probabil o stare de mare agitație; nu avea niciodată ocazia să reflecteze cu calm la politicile publice. Totul era făcut sub imperiul panicii. Totul era făcut sub imperiul furiei.

Într-o scrisoare pe care a trimis-o bolșevicilor din Penza pe 11 august 1918 se poate observa clar cât de coleric era Lenin¹²:

Tovarăși! Răzmerița culacilor în cele cinci raioane ale voastre trebuie strivită fără milă. Interesele întregii revoluții o cer, căci „lupta finală” cu culacii a început *pretutindeni*. Trebuie să dăm un exemplu.

1. Spânzurați (și spun spânzurați *în așa fel încât oamenii să vadă*) *nu mai puțin de o sută* de culaci, bogătani, băutori de sânge cunoscuți.

2. Publicați-le numele.

3. Confiscați-le *toate* grânele.

4. Identificați ostatici așa cum v-am indicat în telegrama noastră de ieri.

Faceți aceasta în așa fel încât în sute de locuri, unul după altul, oamenii să vadă, să tremure, să afle și să spună: îi

omoară și vor continua să-i omoare pe culacii însetați de sânge.

Telegrafiați-mi că ați primit și *executat* aceste instrucțiuni.

Al vostru, Lenin

Găsiți oameni mai duri.

Aceste cuvinte erau atât de stupefiante ca ton și conținut, încât nu au fost făcute publice în perioada sovietică. Definirea vagă a victimelor – „culaci, bogătani, băutori de sânge cunoscuți” – era o garanție virtuală a faptului că abuzurile vor avea loc. Întregul mesaj era o invitație la astfel de abuzuri. Aveau să fie omorâți cu bună știință niște oameni pur și simplu pentru că aparțineau unei categorii sociale.

Într-adevăr, Lenin considera zone întinse din gubernia Penza drept „raioane de culaci”. Limbajul său exagerat creștea probabilitatea ca unitățile înarmate care mărșăluiau prin sate să-i considere culaci pe toți locuitorii. Lenin voia să intimideze întreaga populație rurală, nu doar minoritatea înstărită, fără să conștientizeze impactul negativ pe care acest fapt îl putea avea asupra propriei sale strategii de creare a „comitetelor țăranilor săraci”. Plăcerea vicioasă pe care Lenin o găsea în teroarea exemplară era morbidă. Nu cerea nici măcar un pluton de execuție și o moarte rapidă. Nu, Lenin cerea spânzurarea publică. Știind că nu toți bolșevicii aveau tăria necesară pentru așa ceva, le-a spus tovarășilor din Penza să caute niște indivizi suficient de duri ca să poată îndeplini misiunea. Acest tip de mesaj nu era excepția, ci regula. Toată vara lui 1918 și

pe durata războiului civil, Lenin a continuat să tune și să fulgere în aceeași manieră. A insistat că orașul Baku trebuia să fie șters de pe fața pământului în eventualitatea în care va fi atacat și că vestea trebuia făcută cunoscută în tot orașul pentru a-i descuraja pe colaboratori¹³. În secolul XX, Lenin purta un război european cu practicile din Evul Mediu. Nicio limită morală nu mai era sfântă.

De fiecare dată când auzea de Komuci și de regiunea Volga, furia sa era fără margini. Era oare o coincidență geografică? E posibil ca, la nivelul subconștientului, Lenin să se fi răzbunat pe regiunea Volga pentru ostracizarea Ulianovilor după arestarea fratelui său. Este însă clar că avea o abordare foarte detașată în ceea ce privește impunerea regimului său criminal. Vărul său primar, Vladimir Ardașev, cu care își petrecuse verile pe moșia familiei de la Kokușkino, lucrase ca avocat. În tinerețe, Lenin petrecuse mult timp cu familia Ardașev, iar membrii acesteia îl vizitaseră în străinătate. În vara lui 1918 a primit la Moscova vestea: Vladimir Ardașev, un profesionist nevinovat, fusese împușcat de bolșevici la Ekaterinburg pentru că aparținea categoriei indezirabile a „burgheziei”.

Lenin nu a fost însă prea impresionat. Vărul Ardașev fusese prins de partea greșită a războiului civil care luase amploare. Nu activase în politică și nu făcuse nimic ca să merite să fie executat; era un om onest, însă logica evenimentelor îi obliga pe toți rușii să facă o alegere: în favoarea sau împotriva „dictaturii proletariului”. Legăturile de familie se subordonau politicii. Lenin nu s-a

întrebat niciodată ce fel de revoluție benefică era aceea care accepta anihilarea fizică a unor oameni bine intenționați, competenți și onești cum era vărul său. El rămânea în afara razei de acțiune a carnagiului revoluției. Era comportamentul unui fanatic pedant care nu simțea nevoia să fie martor la realitatea violentă a revoluției sale. Lenin știa ce dorea în termeni politici abstracti și trata moartea persoanelor nevinovate ca pe o parte a dezordinii inevitabile a progresului istoric. Așa că nu-i păsa că mâinile îi erau pătate de sânge. Când a lansat cererile îngrozitoare de impunere a terorii de masă de-a lungul fluviului Volga, multe dintre victimele sale aveau să fie inevitabil oameni precum vărul său. Dar asta nu-l tulbura nicicum.

Între timp, crizele verii moscovite nu se încheiaseră. Lenin fusese luat prin surprindere de asasinarea lui Mirbach pe 6 iulie și șocat de avântul pe care îl luaseră socialiștii-revoluționari de stânga. Pe 7 iulie, viața îi fusese pusă în pericol în timp ce străbătea capitala cu Stepan Ghil, iar în luna următoare îl așteptau evenimente și mai rele.

S-a întâmplat pe 30 august 1918. Sora lui Lenin, Maria Ilinicina, a stăruit pe lângă el să nu plece din Kremlin în ziua aceea. Circulau deja știri despre asasinarea șefului CEKA din Petrograd, însă nici Maria Ilinicina, nici Buharin nu puteau invoca nimic concret ca să-l împiedice pe Lenin să-și vadă de programul său¹⁴. Lenin a început să râdă și a spus că-și va vedea de activitățile stabilite cu câteva zile în urmă. Printre acestea se numărau și câteva scurte

discursuri în aer liber. Primul era programat la clădirea Bursei de Porumb, aflată la vreo trei kilometri est de Kremlin, în raionul Basmannâi, înainte să pornească spre sud. Lenin era într-o dispoziție bună; nu și-a luat garda de corp cu el, ci a plecat doar cu Stepan Ghil, șoferul său¹⁵. Era fidel etosului partidului. Ca partid politic, bolșevicii minimalizau importanța politică a indivizilor și îi descurajau pe lideri să se comporte de parcă ar fi indispensabili. Cel puțin, nesăbuința lui Lenin infirmă acuzația de lașitate. Existase o asemenea bănuială în iulie 1917, când preferase să fugă din Petrograd în loc să se apere în fața legii de acuzațiile că ar fi fost agent german. Activitatea lui din 1918 fusese însă cu totul diferită. Își asuma riscuri zilnic, alături de ceilalți lideri bolșevici, afișându-se în public prin Moscova.

La Bursa de Porumb, Lenin a însuflețit publicul: „Fiecare muncitor și țăran care mai șovăie încă în problema puterii n-are decât să privească la ce se întâmplă pe Volga, în Siberia, în Ucraina, și atunci răspunsul va veni de la sine – clar și categoric”¹⁶. A mai ținut un discurs similar la Fabrica Michelson. Celor care îl ascultau acolo le-a spus că „democrație” era un termen folosit abuziv în discursul politic al epocii. Ca un fanatic religios care încearcă să purifice vocabularul credinței, Lenin a declarat: „Unde stăpânesc «democrații», acolo domnește jaful brutal și fățîș”. Toți erau de acord că președintele Sovnarkomului fusese în formă.

Întorcându-se spre mașină din curtea Fabricii Michelson, Lenin a fost abordat de două femei care i s-au plâns de comportamentul detașamentelor oficiale care nu-i lăsau pe țăranii să vină la Moscova pentru a-și vinde cerealele. Lenin a fost de acord cu ele că unitățile respective nu acționau așa cum ar fi trebuit¹⁷. Ghil a pornit motorul, pregătit pentru drumul înapoi spre Kremlin. Când Lenin era la doar trei pași de mașină, au fost trase câteva focuri de armă. Ținta era Lenin, iar de data aceasta asasinii au fost mai preciși decât predecesorii lor din ianuarie 1918. Lenin a fost nimerit de două ori și sângera abundant. În curte s-a stârnit agitație, iar activiștii partidului bolșevic au încercat să-l înconjoare pe liderul lor și să-i prindă pe suspecti. Totuși, prioritatea era să-l urce pe Lenin în mașină. Când Lenin l-a întrebat pe Ghil ce se întâmplase, acesta i-a spus brusc să tacă. Ghil preluase controlul. A hotărât să nu meargă la un spital unde era posibil să aștepte un alt grup de ucigași, ci să se ducă direct la Kremlin. Din punct de vedere medical, decizia putea fi dezastruoasă, din moment ce nimeni nu știa cât de grave erau rănilor lui Lenin. Dar, în lumina evenimentelor din acea vară de la Moscova, Ghil avea dreptate: singurul refugiu sigur era Kremlinul¹⁸.

Ajuns la Kremlin, Lenin s-a comportat complet nebunește. Fusesse lovit de două gloanțe. Unul îi străpunsese omoplatul stâng și ajunsese până aproape de clavicula dreaptă. Celălalt era înfipt în stânga, la baza gâtului. Deși sângera abundant, Lenin l-a refuzat pe Ghil,

care se oferise să-l urce pe scări până în apartamentul său. (Ar fi fost mai înțelept să evite orice mișcare.) Lenin s-a împleticit pe scări, a mers clătinându-se până în dormitor și s-a prăbușit pe un scaun. Maria Ilinicina s-a ridicat să vadă ce s-a întâmplat și s-a îngrozit. Nu era niciun chirurg de gardă, iar în incinta Kremlinului nu aveau acces decât liderii bolșevici, familiile, servitorii și gărzile lor.

Așa că a fost lansat un apel urgent către bolșevicii din Kremlin care aveau o oarecare pregătire medicală. Au fost găsiți doi: Vera Velicikina (soția lui Bonci-Bruevici, asistentul personal al lui Lenin) și Vera Krestinskaia (soția lui Nikolai Krestinski, membru al Comitetului Central bolșevic). Maria a căutat ceva de mâncare pentru Lenin în vreme ce Bonci-Bruevici și Krestinskaia îl examinau. În apartament nu era nimic de mâncare. Cam astea erau talentele de gospodină ale Mariei... Întorcându-se de la o întrunire de la Universitatea din Moscova, Nadejda Konstantinovna a aflat ce se întâmplase de la Aleksei Râkov¹⁹. Primul ei gând a fost că Lenin putea fi în pragul morții. Se aflase deja că avea un plămân perforat. Ce altceva mai puteau descoperi? Nimeni nu i-a spus mare lucru ca s-o liniștească. Menajera letonă era atât de înspăimântată, încât s-a încuiat în camera ei. Panica era tot mai mare. Între timp, Maria Ilinicina a vrut să trimită pe cineva până la cea mai apropiată băcănie ca să cumpere o lămâie, dar a renunțat, gândindu-se că și vânzătorul putea să fie un colaborator al asasinilor și să comploteze ca să introducă otravă în Kremlin. Cele patru infirmiere ale lui

Lenin – Maria, Nadia și cele două Vera – s-au limitat să trimită pe cineva la cea mai apropiată farmacie după medicamente²⁰. Nu a stat nimeni să se gândească de ce un farmacist ar fi mai de încredere din punct de vedere politic decât un băcan.

Situația s-a mai calmat de îndată ce au fost chemați medici chirurghi de vază; profesorii Vladimir Rozanov și V.M. Minț au sosit la primele ore ale zilei de 31 august²¹. În încăperea alăturată era deja o oală cu apă la fiert pentru sterilizarea pansamentelor. Rozanov și Minț l-au dezbrăcat pe pacient și au oprit sângerarea. Brațul lui Lenin a fost fixat cu o atelă²². În sfârșit, Lenin a conștientizat gravitatea rănii sale: „Sunt pe moarte? Dacă da, spuneți-mi fără ocolișuri, ca să nu las lucrurile neterminate”²³. Medicii i-au dat asigurări că starea lui va fi în curând stabilă.

Pe 1 septembrie se întremase suficient încât să poată face radiografii²⁴. Lenin le-a spus doctorilor săi că nu se simțea foarte deranjat de rănille provocate de gloanțe și că era cel mai bine dacă lăsa gloanțele în pace²⁵. Rozanov și Minț nu voiau să-l lase pe pacientul lor să facă efort prea repede. În acest sens, atela de la braț era extrem de prețioasă. Cât timp se afla la locul ei, Lenin era imobilizat. De asemenea, Lenin a fost convins să petreacă o perioadă de convalescență în afara Moscovei; orice era mai bine decât să stea cu atela în Kremlin. Din întâmplare, cu o săptămână înainte guvernul pusese mâna pe un conac mare. Se afla în afara satului Gorki, la 35 de kilometri sud de capitală²⁶. La conac se putea ajunge pe șosea sau

mergând cu trenul până la halta Gherasimovka. Casa avea electricitate, telefon și încălzire centrală. Pe deasupra, era și nelocuită. Foștii proprietari, generalul Reinbot și soția sa, nu mai stătuseră acolo de ani de zile. Putea fi folosită ca sanatoriu. Lenin a primit acordul pentru a face călătoria și a fost dus cu mașina până la Gorki pe 25 septembrie 1918.

Puțini ruși și chiar și mai puțin străini anticipaseră că partidul lui Lenin avea să pună mâna pe putere. Dacă nu ar fi existat Marele Război, nu ar fi existat nici Revoluția din Octombrie. Lenin avusese această șansă datorită haosului economic din timpul războiului, colapsului administrativ și debandadei politice. Își adaptase ideile și comportamentul la oportunitățile existente. Și, mai cu seamă, gestionase partidul cu receptivitate, hotărâre și îndrăzneală. Guvernul Provizoriu s-ar fi confruntat cu probleme și fără Lenin. Ar fi căzut aproape sigur. Dar activitatea lui Lenin a făcut ca modul în care s-a prăbușit să ducă la un regim politic de un autoritarism extrem. De asemenea, a făcut ca războiul civil să devină inevitabil. Lenin a terorizat, a intimidat, a riscat. A făcut și greșeli extraordinare. Și-a negat abordarea intuitivă a politicii, mascând-o sub aparența unei atitudini științifice. A răstălmăcit teoria marxistă conform tipului de revoluție pe care și-l dorea. A scindat socialismul din Rusia și Europa în două tabere antagonice și a început să construiască o lume cu instrumentele polemicii ideologice, ale luptei politice și războiului civil. Încă mai avea de demonstrat că pronosticul său general era realist. În toiul conflictelor armate, în

vreme ce mai multe forțe își concertau eforturile ca să înlăture Sovnarkomul, Lenin spera și aștepta să-și justifice acțiunile.

Partea a IV-a

Apărarea Revoluției

Nu am nimic altceva.

Lenin, 1922

22

Conducătorul războiului

1918-1919

Judecând după majoritatea criteriilor, nu existau mulți politicieni care să fie mai puțin potriviți decât Lenin pentru a conduce războiul civil. Fiind fiul cel mai mare al unei văduve, nu fusese obligat să se înroleze în armata imperială; și Lenin nici nu și-a ascuns lipsa de experiență militară¹. A citit cu siguranță lucrarea clasică a lui Clausewitz *Despre război*, însă notițele pe care le-a luat erau neobișnuite. Concluzia lui Lenin despre desfășurarea războiului era că acesta devenise o chestiune tehnică din ce în ce mai simplă. Lenin nu se aștepta la complicații. După ce partidul său a preluat puterea, a lăsat detaliile practice pe seama altora și nu s-a preocupat de Armata Roșie. Purta la el pistolul Browning negru din motive de siguranță

personală, dar nu a tras cu el niciodată. Activitățile sale cele mai „soldățești” au fost expedițiile de vânatoare în afara Moscovei, când împușca rațe și vulpi. La asta se limita toată experiența sa personală cu privire la violența directă. Cunoștințele lui despre conflictele armate de amploare dintre două grupuri umane fuseseră dobândite doar indirect și Lenin aproape că nu avea nicio bănuială despre amploarea războiului civil care izbucnise în fostul Imperiu Rus.

Totuși, Lenin era pregătit de război cel puțin într-o privință. Deși era retras și lipsit de experiență, nu se sfia să dea ordine ca să se folosească forța armată, iar vărsările de sânge care urmau nu-i provocau insomnii. Scriitorul Maxim Gorki l-a întrebat cum știa câtă forță să mobilizeze. În opinia lui Gorki, Lenin recurgea prea ușor la CEKA și la Armata Roșie. Lenin nu avea însă vreun regret: „Ce unitate de măsură folosești ca să-ți dai seama câte lovituri sunt necesare și câte de prisos într-o luptă?”². Pentru Lenin, importantă era victoria. Doar pedanții erau preocupați de calibrarea precisă a violenței. Lenin prefera un număr exagerat de lovituri decât să riște ca adversarul să supraviețuiască asaltului.

S-a format, totuși, ca un comandant de război foarte repede, deși nu a participat la campaniile militare. După toate informațiile pe care le deținem, era motorul mașinăriei centrale a partidului bolșevic. În calitate de comisar al poporului pentru Probleme Militare, Troțki era ovaționat ca fiind liderul partidului aflat în cea mai strânsă

legătură cu Armata Roșie. Troțki avea propriul său mijloc de transport, care a ajuns să fie cunoscut în scurt timp drept „trenul lui Troțki”, cu care mergea pe front. Le vorbea comisarilor, comandanților și soldaților de rând într-un fel care îi captiva. Nu era însă singurul înzestrat cu talente deosebite. Buharin era un redactor prompt pentru *Pravda*. Kamenev se putea ocupa de administrația municipală a Moscovei, iar Zinoviev de cea a Petrogradului. Stalin putea să coordoneze Comisariatul Poporului pentru Naționalități și alte organizații care aveau nevoie de o mână de fier la conducere. Sverdlov, mâna dreaptă a lui Lenin la Kremlin, avea capacitatea să coordoneze nu doar Secretariatul Partidului, ci și Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor. Toți aceștia puteau să exercite cu competență puterea. Aveau o inteligență vie și încredere nemărginită în propriile puteri.

Toți se străduiau să-și sporească puterea și să schimbe lumea din jur în acord cu doctrinele lor. Anul de după Revoluția din Octombrie fusese pentru ei o lecție teribilă. Convinși de Lenin în 1917 că sovietele puteau constitui nucleul „dictaturii proletariatului”, aveau să descopere că experiența guvernării nu era pe deplin satisfăcătoare. Ca doctrină, erau marxiști de tip leninist. Prețuiau ordinea, disciplina, centralismul, ierarhia și unitatea de monolit. Voiau ca ordinele lor să fie executate întocmai. Urmăreau să-și impună voința fără milă. Fiecare dintre ei cerea subordonaților rezultate imediate. Conducerea bolșevică centrală preluase puterea ca să accelereze transformarea

economică și politică a lumii. Realitatea deținerii puterii era totuși diferită. Imperiul Rus se fărâmițase. Economia și administrația se prăbușiseră. Politica lăsase locul unor conflicte militare nesfârșite. Sărăcia, foamea și boala deveneau ceva obișnuit. În acest context, bolșevicii știau că era nevoie de un sistem de guvernare centralizat în totalitate. Se impunea o exigență practică, dar și doctrinală.

Liderii bolșevici locali și centrali se făceau ei înșiși vinovați parțial pentru haosul existent. Fiecare voia o revoluție modelată după criterii personale. În soviete, syndicate și alte organizații publice, transmiterea ordinelor pe verticală era nefuncțională. Când Lenin le-a scris comuniștilor din Astrahan, a trebuit să-i amenințe (sau cel puțin a simțit că trebuie să-i amenințe) că-i omoară dacă nu se supun ordinelor. Instituțiile publice centrale intrau mereu în contradicție unele cu altele. De obicei, Lenin reușea să se impună în fața lor. El era liderul Revoluției din Octombrie și nu ar fi dat deloc bine dacă autoritatea sa nu ar fi avut greutate. Altoră din Comitetul Central și din Sovnarkom nu le era la fel de ușor să se impună. Existau puternice invidii personale și rivalități instituționale. Tendința bolșevicilor de a înființa noi instituții atunci când cele existente se dovedeau incapabile să depășească anumite dificultăți nu a dus la o îmbunătățire a situației. În *Statul și revoluția*, Lenin ridiculizase demarcația funcțională între instituții, considerând-o un truc al clasei de mijloc menit să mascheze realitatea „dictaturii burgheze” instaurate în capitalism, dar acum atât el, cât și partidul

său erau descumpăniți de haosul din administrație de după 1917.

Lenin le-a cerut colaboratorilor săi să depună mai multe eforturi și, în unele cazuri, să devină ei înșiși niște exemple mai bune de urmat. Neînțelegerile dintre Troțki și Stalin îl scoteau din minți. Fiecare îi scria ca să-și susțină punctul de vedere. Ura dintre cei doi era evidentă. Lenin era singurul care putea găsi o rezolvare. Nu-i dis plăcea să joace rolul unui părinte sever pentru partid. Când liderul marinarilor, Pavel Dâbenko, a fost arestat pentru insubordonare, Lenin a luat-o deoparte pe soția acestuia, Aleksandra Kollontai: „Tocmai tu și Dâbenko ar trebui să dați un exemplu maselor largi care mai au mult până să înțeleagă noua putere sovietică – voi, care vă bucurați de atâta popularitate”³. L-a eliberat pe Dâbenko cu condiția ca soția lui să garanteze pentru buna lui purtare în viitor. Nimeni în afară de Lenin nu ar fi obținut asta de la Kollontai.

Soluțiile pe care le propunea bolșevicilor erau însă formulate foarte abstract. Lenin voia centralism, ordine, disciplină și – din ce în ce mai mult – pedeapsă. Teoreticianul organizației nu fusese niciodată foarte priceput la sfaturi precise. Chiar și în *Ce-i de făcut?* ezitase să dea detalii; iar când a făcut-o, cum s-a întâmplat în „Scrisoare către un tovarăș cu privire la sarcinile noastre organizatorice”, înclinase spre un set destul de schematic de recomandări. În orice caz, spre sfârșitul lui 1918, fiind în convalescență, Lenin nu acorda prea multă atenție

chestiunilor organizatorice urgente. În schimb, lucra la o cărțuție prin care să combată ce scriseseră dușmanii partidului despre el. Avea în minte în special un anumit dușman: Karl Kautsky. Cât a stat la sanatoriu, Lenin a scris *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*. Era pentru prima dată în cariera sa când nu scria de mână. Recuperarea sa a durat câteva săptămâni și până și Lenin a fost nevoit să se mulțumească să-și dicteze ideile unei secretare a Sovnarkomului, Maria Volodiceva. Cu acest prilej, adevăratul Lenin a ieșit la iveală. În pofida suferințelor personale și politice, ce a considerat el că era cel mai important de făcut? Să-l renege pe Kautsky, un teoretician despre care marea majoritate a cetățenilor din republica sovietică nu știau absolut nimic și care nici măcar nu era cel mai important lider marxist din Germania.

După standardele lui Lenin, exprimările sale nu aveau nimic excepțional în afară de franchețea lor. Lenin nu mai vorbea pe ocolite, cum o făcuse în 1917. Îl ironiza pe Kautsky pentru că respingea ideea că „dictatura” era dezirabilă și declara⁴:

E firesc ca un liberal să vorbească despre „democrație” în general. Un marxist însă nu va uita niciodată să pună întrebarea: „pentru care clasă?”. Oricine știe, de pildă – și „istoricul” Kautsky știe și el –, că răskoalele sclavilor din Antichitate sau chiar frământările puternice din rândurile lor făceau să iasă îndată la iveală esența statului antic ca *dictatură a stăpânilor de sclavi*. Dar această dictatură

suprima oare democrația în rândurile stăpânilor de sclavi, democrația *pentru ei*? Toată lumea știe că nu.

Și astfel Lenin reafirma principiul că socialismul său, despre care credea că e singurul autentic, putea fi introdus numai prin dictatură. Argumenta fără menajamente: „Dictatura este o putere care nu e îngrădită de nicio lege”⁵.

Totuși, continua să fie rezervat cu privire la influențele asupra gândirii sale. Îi menționa pe Marx, Engels și Plehanov, dar practic pe nimeni altcineva. N-a pomenit nici măcar o dată de admirația lui față de teroriștii socialiști agrari. Nu l-a adus în discuție nici pe scriitorul din secolul al XV-lea Niccolò Machiavelli, o altă personalitate care l-a influențat. În vreme ce Marx scrisese despre nevoia de represiune dictatorială, Machiavelli prezenta detaliat metodele de represiune eficiente. Întâmpinând însă el însuși dificultăți în 1902 pentru că îi lăudase pe narodnicii ruși, Lenin nu voia să fie asociat cu un gânditor care vreme de secole fusese celebru pentru promovarea unor tehnici amorale de guvernare. Iar atunci când l-a menționat în corespondența sa privată, într-o scrisoare adresată lui Molotov în 1922, s-a referit la Machiavelli fără să-i menționeze numele, doar ca la „un scriitor înțelept în ceea ce privește problemele care țin de arta guvernării”⁶. Machiavelli, îi mărturisea el lui Molotov, „a spus pe drept cuvânt că dacă este nevoie să recurgi la anumite acțiuni brutale pentru a atinge un anumit obiectiv politic, acestea trebuie duse la îndeplinire în modul cel mai energic și în

timpul cel mai scurt cu putință, pentru că masele nu vor tolera folosirea prelungită a brutalității”. Asta spune totul despre ideea că Lenin ar fi încercat vreodată să limiteze natura brutală a regimului său. În realitate, el voia ca brutalitatea să fie cât mai intensă cu putință într-o perioadă scurtă, pentru a nu fi nevoie să fie prelungită nejustificat.

Deși nu știm când l-a citit Lenin pe Machiavelli, este evident că îl admira. Au mai fost câțiva autori pe care i-a studiat după Revoluția din Octombrie. Unii dintre ei ne sunt cunoscuți. Printre aceștia se număra și John Maynard Keynes, a cărui lucrare *Consecințele economice ale păcii* denunța Tratatul de la Versailles. Lenin n-a ascuns influența lui Keynes, deoarece acesta critica pretențiile economice și teritoriale formulate de Aliați în 1919. A citit și *Declinul Occidentului* de Oswald Spengler. Capitalismul occidental, scria Spengler, era sortit eșecului din cauza ciclului firesc al civilizației de la naștere la moarte. Lui Lenin nu i-a plăcut cartea, preferând o explicație economică și politică pentru prăbușirea capitalismului, pe care și el o prezisese în cazul principalelor economii de piață. Lenin spunea despre Spengler că era un smiorcăit burghez⁷. E clar, când Lenin citea de plăcere, de multe ori putea fi vorba de plăcerea disprețului caustic.

Totuși, în general, era preocupat de chestiuni mai strâns legate de Rusia. Își canaliza energiile asupra menținerii dictaturii sovietice împotriva atacurilor armatelor Albilor și ale forțelor expediționare străine. Soluția aleasă de

Comitetul Central și susținută de organizațiile locale de partid era că statul sovietic trebuia condus de un organ suprem unic, care să stabilească strategiile și să reglementeze implementarea lor. În opinia lor, astfel s-ar fi eliminat haosul și indisciplina. Organul pe care l-au ales era propriul lor partid.

Explicația pentru această alegere este controversată. Toți istoricii sovietici și majoritatea celor occidentali au sugerat că a fost o consecință a unui plan secret bine pus la punct, ale cărui origini ajung până la *Ce-i de făcut?* din 1902⁸. Totuși, e greu de crezut – acum că avem acces la surse din arhivă, iar cercetătorii au căutat „informații compromițătoare” despre Lenin oriunde acestea ar fi putut fi găsite – că, dacă bolșevicii ar fi pus la cale o formă instituțională specifică a statului, nu ar fi lăsat dovezi în acest sens în scrisori și memorii. Astfel de dovezi însă nu au ieșit la iveală. Cu siguranță, Lenin a fost fondatorul statului monopartid, monoideologic, însă notițele sale sunt vagi în privința aspectelor practice esențiale. De fapt, el a construit un set de aserțiuni fundamentale. Susținea rolul liderului și avea capacitatea de a elabora strategii infailibile; de asemenea, credea în nevoia unui partid de avangardă. Ceea ce nu reprezenta încă o recomandare pentru ca partidul bolșevic să devină organul suprem al statului sovietic. Presiunea evenimentelor însă i-a forțat pe Lenin și pe tovarășii săi să elaboreze o asemenea perspectivă și să facă pasul spre această invenție instituțională la aproximativ un an de la Revoluția din

Octombrie. Noile idei despre strategia revoluționară au început să conteze serios în 1918-1919. Politicile se schimbau, iar ideile erau modificate la nivel de detalii, dar nu în mod fundamental.

Nu doar Lenin și Comitetul Central, ci și liderii locali ai partidului erau mulțumiți de transformarea politicii. În ianuarie 1919, Comitetul Central, ai cărui membri, în majoritatea lor, erau deseori plecați din Moscova, fiind prinși cu îndatoriri militare sau politice, a înființat două mici subcomitete interne: Biroul Politic (Politburo) și Biroul Organizatoric (Orgburo). Comitetul Central, Politburoul și Orgburoul erau împuternicite să gestioneze cele mai importante probleme ale statului. Deși erau organisme de partid, în realitate erau organismele supreme în stat, iar deciziile lor erau obligatorii pentru Sovnarkom, Consiliul Muncii și al Apărării și comisariatele poporului.

Lenin făcea parte din Comitetul Central și din Politburo și își păstra postul de președinte al Sovnarkomului și al Consiliului Muncii și al Apărării. Nimeni nu mai avea o poziție atât de puternică la Kremlin. Singura excepție posibilă era Sverdlov, care era atât secretar al Comitetului Central, cât și președinte al Comitetului Executiv Central și, când Lenin a fost împușcat, pe 30 august 1918, s-a ocupat și de problemele de stat. De îndată ce Lenin s-a pus pe picioare, Sverdlov a redevenit mâna sa dreaptă la Moscova. Supremația lui Lenin și a lui Sverdlov era de așa natură încât contestatarii lor – și chiar și unii dintre prietenii lor – caracterizau conducerea lor drept un

duumvirat. Sverdlov era un bărbat scund cu o atitudine arogantă, o voce neverosimil de gravă și o predilecție de a se îmbrăca din cap până în picioare în haine de piele neagră; părea să aibă o energie fără margini. A murit însă subit pe 16 martie 1919, după un scurt atac de gripă spaniolă. Rămas fără adjunctul său loial, Lenin a ținut la mormântul acestuia un elogiu emoționant. Lenin și Sverdlov nu fuseseră prieteni. Nu își petrecuseră timpul liber unul în compania celuilalt, iar Lenin nu punea cine știe ce preț pe capacitățile intelectuale sau politice ale lui Sverdlov. Ca organizator, Sverdlov fusese însă excepțional. Era de neînlocuit, iar Lenin știa cât de mult îi va duce lipsa.

În anii care au urmat, a încercat de mai multe ori să găsească un înlocuitor pentru Sverdlov în Comitetul Central: Stasova în 1919, Krestinski, Serebriakov și Preobrajenski în 1920, Molotov și alții în 1921 și, fatalmente, Stalin în 1922. Toți, cu excepția lui Stalin, îi erau mai subordonați lui Lenin decât fusese Sverdlov. Absențele frecvente ale lui Troțki, Stalin și Zinoviev îi permiteau lui Lenin să preia principalele pârghii de conducere ale structurilor centrale de partid și guvernamentale.

Pe fondul unei vieți private care traversa o perioadă agitată, e remarcabilă încrederea cu care Lenin manevra pârghiile de conducere ale partidului. După recuperarea care a urmat tentativei de asasinat, s-a întors la sarcinile sale politice de la Kremlin pe 14 octombrie 1918. În realitate, starea lui de sănătate nu era bună. Vechile sale

probleme, durerile de cap și insomniile, îl chinuiau din nou. Le combătea cu plimbări pe aleile din jurul Kremlinului la prânz și la miezul nopții. Gărzile sale de corp, care nu știau nimic despre istoricul său medical, considerau aceste activități destul de nesăbuite, din moment ce putea fi cu ușurință vizat de vreun alt atacator. Mai rău, lui Lenin nu-i plăcea să fie înconjurat de gărzi și uneori se despărțea deliberat de ele². Adesea o invita să-l însoțească fie pe Nadia, fie pe sora sa Maria. Simțea nevoia să vorbească cu oameni în care putea avea încredere – și nici Nadia, nici Maria nu încercau să-l convingă de ideile lor. Un alt mod de a face mișcare erau partidele de vânatoare, pe care le organiza împreună cu tovarășii săi bolșevici. Comisarii poporului măcelăreau animalele sălbatice din zona rurală din jurul Moscovei. Ultima oară Lenin fusese la vânatoare în vremea exilului în Siberia și acum era încântat că avea prilejul să iasă regulat cu pușca pe umăr.

Totuși, din punct de vedere medical, excursiile acestea erau periculoase. De câteva ori, Lenin a simțit o apăsare în zona pieptului și dureri puternice la picioare. Reacția sa era să găsească o scuză pentru a se putea așeza, fără să le spună nimic tovarășilor săi de vânatoare. Cel mai probabil avea atacuri ischemice tranzitorii (sau crize cardiace minore). Lenin trebuie să fi fost conștient de gravitatea lor din moment ce consulta cărți de medicină de fiecare dată când avea probleme fizice. Umbra morții era tot mai

prezentă, iar Lenin devenea și mai nerăbdător să facă tot ce putea pentru revoluție înainte de a se stinge din viață.

Nu doar starea de sănătate îl tulbura. Deși în memoriile sale Nadejda Konstantinovna nu face referire la vreo tensiune dintre ei, faptele sugerează altceva. Când Lenin s-a dus la sanatoriul din Gorki, ea nu a mers cu el¹⁰. Gestul ar putea fi interpretat ca o autoafirmare feministă dacă nu ar fi fost și alte elemente care să indice nemulțumirea Nadejdei Konstantinovna. O anumită semnificație trebuie să fi avut faptul că Inessa Armand s-a numărat printre primii vizitatori ai lui Lenin după tentativa de asasinat din august 1918¹¹. Inessa lucra la vremea respectivă la Moscova, ca funcționar de stat pe probleme economice, și locuia nu departe de Kremlin. Este puțin probabil ca sosirea ei la Kremlin să fi fost o veste plăcută pentru Nadejda Konstantinovna. La sfârșitul lui 1918, doar puține persoane îl puteau vizita pe Lenin și de fiecare dată aveau nevoie de invitație sau de permisiunea lui prealabilă. Lenin și Inessa se mai văzuseră după Revoluția din Octombrie, din moment ce el a cerut în mod expres ca ea să fie invitată la ședințele Sovnarkomului. Totuși, nu există nicio dovadă că Lenin ar fi reluat relația cu ea (deși nu poate fi exclusă nici această posibilitate). Era prins până peste cap cu munca. În plus, el și Inessa nu împărtășeau aceleași opinii politice; la fel ca majoritatea bolșevicilor de frunte, ea se opusese cu desăvârșire campaniei lui Lenin pentru semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk. Prietenia lor trecea

însă dincolo de politică și, când Lenin a ajuns la pat din cauza rănilor de gloanțe, a vrut-o pe ea alături.

În această perioadă, pe Nadia o deranjau problemele provocate de boala Graves și palpitațiile cardiace și, de îndată ce Lenin a revenit la Kremlin, ea s-a dus să locuiască lângă un parc din raionul Sokolniki, aflat în capătul de nord-est al orașului. La cererea ei, a fost cazată într-o școală, unde i s-a dat o cămăruță la primul etaj¹². De tratamentul ei se ocupa tot profesorul Ghete, medicul familiilor Lenin și Troțki¹³. Nadia a locuit acolo în decembrie și ianuarie. Din punct de vedere medical, decizia ei era ciudată, pentru că doctorii s-ar fi ocupat de ea mai bine dacă nu ar fi părăsit apartamentul pe care-l împărțea cu soțul și cumnata sa. De ce a plecat totuși? Poate că avea nevoie de o pauză de la programul ei încărcat de la Kremlin, iar pe profesorul Ghete nu-l deranja să meargă până la ea pentru a o examina. Există însă și alte posibilități. Dacă Nadia a fost afectată de cererea lui Lenin de a o vedea pe Inessa după ce fusese împușcat, poate că pur și simplu a vrut să-și găsească liniștea în singurătate. Poate se gândea că, izolându-se, l-ar fi făcut pe Lenin să o aprecieze mai mult ca soție și tovarășă de viață.

Scenariile posibile se opresc aici. Lenin, Nadia și Inessa nu au lăsat alte indicii despre sentimentele lor de la acea vreme. Sau, dacă au lăsat, acestea s-au pierdut în negura istoriei. Nu trebuie să uităm că, indiferent de natura relației lui Lenin cu Inessa, în anii 1918-1919 principala

preocupare din viața lui Lenin era totuși politica. Realizarea și consolidarea revoluției rămâneau pasiunea sa supremă.

În orice caz, Lenin nu își pierduse simțul obligațiilor care îi reveneau ca soț, iar Nadia îi era recunoscătoare pentru vizitele pe care i le făcea în Sokolniki. De obicei, Lenin ajungea seara, după muncă, împreună cu sora sa Maria, fiind aduși cu mașina de Stepan Ghil¹⁴. Într-o duminică, pe 19 ianuarie 1919, Lenin a fost cât pe ce să-și piardă viața din această cauză. Fusesse rugat de copiii de la școala din Sokolniki să asiste la serbarea pomului de iarnă și pornise într-acolo de la Kremlin cu Maria, Ghil și garda sa de corp, I.V. Cebanov. Când au ajuns pe Sokolniki Chaussée, au auzit un fluierat ascuțit. Era deja întuneric; trei bărbați înarmați au apărut pe drumul acoperit de zăpadă și i-au cerut lui Ghil să oprească mașina. Ghil a crezut că erau polițiști și s-a supus ordinului. (La mijlocul lui 1918, ignorase un astfel de ordin și poliția trăsese în mașină.) Lenin le-a arătat repede actele, însă bărbații i-au obligat atât pe el, cât și pe ceilalți pasageri să coboare din vehicul, i-au pus arma la tâmplă lui Lenin și l-au buzunărit. Lenin a protestat: „Numele meu este Lenin”. Nu l-au băgat în seamă. Pasagerii încă nu înțelegeau că bărbații nu erau polițiști, iar Maria a cerut să le vadă documentele. A venit și răspunsul lor: „Infractorii nu au nevoie de documente”. Hoții i-au furat lui Lenin pistolul Browning și au fugit cu mașina. Singurul lucru bun pe care l-a făcut Cebanov a fost că a salvat bidonul cu lapte pe care i-l duceau Nadejdei Konstantinovna.

Au ajuns cu greu până la birourile sovietului din Sokolniki, unde Lenin s-a chinuit să-l convingă pe secretar că era chiar Lenin. În cele din urmă, au apărut președintele sovietului și adjunctul său, care l-au recunoscut. Astfel, Lenin și grupul lui au ajuns cu întârziere la serbarea copiilor. În aceeași seară, Dzierżyński a pus poliția pe urmele infractorilor. Mașina a fost găsită după ce bandiții s-au izbit cu ea într-un troian de zăpadă. Un soldat al Armatei Roșii și un polițist zăceau morți lângă automobil. Aceeași soartă ar fi putut s-o aibă și Lenin și tovarășii săi. Dzierżyński a intensificat căutările, iar bandiții au fost prinși și duși ca să fie interogați. Au susținut că înțeleseseră greșit ce le spusese Lenin: în loc de „Lenin”, auziseră „Levin”. Dar, după ce au fugit, s-au uitat încă o dată pe documente și și-au dat seama cine era cu adevărat victima. Tupeul lor era ieșit din comun. Unul dintre ei, Iakov Koșelnikov, a vrut să se întoarcă imediat și să-l omoare pe Lenin. S-a gândit că vina avea să cadă pe contrarevoluționari. Mai mult, se putea crede chiar că a fost un *coup d'état* și, în cazul ăsta, susținea el, nu i-ar mai fi căutat nimeni. Oricum, ceilalți membri ai bandei nu i-au urmat sfatul. Lenin a fost mai norocos decât și-a închipuit atunci¹⁵.

Totuși, atât Lenin, cât și ceilalți lideri bolșevici importanți erau nevoiți să recunoască fragilitatea conducerii statului în Rusia. În trecut, biografiile au avut tendința să ignore acest aspect. Din moment ce o gașcă de trei bandiți din capitală putea să se gândească nonșalant

dacă să se întoarcă sau nu ca să-l omoare pe șeful guvernului, lucrurile nu mergeau în direcția bună. Într-adevăr, situația nu fusese niciodată roz și nu avea să se îmbunătățească decât după războiul civil. Până atunci, au domnit haosul și confuzia.

În iarna din anii 1918 și 1919 au existat mai multe încercări de reabilitare a instituțiilor statului. În mare, în cadrul acestui proces, Lenin avea sprijinul funcționarilor din partid. Sovietele, comitetele de partid, syndicatele și comitetele fabricilor și uzinelor deveneau subordonate unui aparat central de partid și guvernamental care nu mai simțea nevoia să se consulte cu „localitățile”. Comitetul Central al partidului și Sovnarkomul impuneau tuturor instituțiilor un comportament mai obedient, disciplinat, în stil milităresc. În noiembrie 1918 așa ceva era absolut necesar. Până atunci, Armata Roșie luptase împotriva forțelor mobilizate de miniștrii socialiști-revoluționari din Komuci, în Samara, iar Troțki raportase câteva victorii. Kazanul a fost recucerit pe 10 septembrie. Deși i se alăturase și Legiunea Cehoslovacă, armata mobilizată de Komuci nu a putut face față Roșiilor. Între timp însă se formaseră și alte armate cu scopul de a invada Rusia centrală. Acestea nu erau conduse de socialiști, ci de foști ofițeri ai Armatei Imperiale care detestau atât bolșevismul, cât și socialismul în general, precum și majoritatea tipurilor de liberalism. În sudul Rusiei, generalii Alekseev și Kornilov strânseseră sub comanda lor o Armată a Voluntarilor. Mai exista un contingent antibolșevic în Siberia centrală,

condus de amiralul Kolceak. În Estonia, generalul Iudenici mobiliza și el unul. Amenințarea militară exercitată de Komuci devenea tot mai puternică.

Din nou, nici Lenin, nici restul Comitetului Central n-au intuit pericolul. Până atunci, forțele antibolșevice păreau să semene între ele. Dar pe 18 noiembrie 1918, înaltul comandament al amiralului Kolceak i-a arestat pe socialiști-revoluționari la Omsk și l-a proclamat pe Kolceak conducătorul suprem al întregii Rusii. Obiectivul acestei Armate Albe era să treacă repede de Urali și să ajungă în Rusia centrală. Ajungând în decembrie la Perm, oraș din apropierea munților Ural, important din punct de vedere strategic, se aștepta la o apărare disperată. În loc de asta, partidul bolșevic și regimul sovietic local s-au dezintegrat. În următoarele luni de iarnă, triumfător, Kolceak a părut să fie la un pas de a-i lua locul lui Lenin la Kremlin.

Reacția lui Lenin la dezastrul de la Perm a scos la iveală slăbiciunile din perioada de început a războiului civil. Lenin cunoștea cel mai bine mecanismele de funcționare ale celor mai importante instituții ale statului. De asemenea, avea grijă să afle ce simțeau masele cu prilejul excursiilor sale în jurul Moscovei și al audiențelor acordate țăranilor din provincii veniți la el cu diverse cereri (deși, de multe ori, desconsidera părerile oamenilor dacă simțea că argumentele ce țineau fie de ideologia marxistă, fie de *Realpolitik* trebuiau să aibă întâietate). Dincolo de zidurile Kremlinului, Lenin nu prea era însă la curent cu haosul enorm al regimului pe treptele mai de jos ale ierarhiei

administrative. Stând în biroul său, putea conta doar pe telefoanele care sunau. Putea comanda cărți de la biblioteci și putea citi cotidienele în dimineața apariției. Avea asistenți personali și secretare care făceau tot ce dorea el și nu ducea niciodată lipsă de mâncare, îmbrăcăminte și adăpost. Nu ducea o viață de lux la Kremlin, dar, după standardele oficialilor partidului, ai guvernului și ai armatei aflați în afara Moscovei, Lenin era un lider destul de protejat, ca să nu spunem cocoloșit. Izolarea sa de realitățile din provincie îl făcea să nu dea vina pe propriile măsuri sau pe dificultățile inerente ale politicii din regiuni. În schimb, îi pedepsea pe indivizi. Îi considera întotdeauna prea slabi, prea proști sau prea neserioși. În cazul aceluia *débâcle* militar de la Perm, Lenin pur și simplu a tras concluzia că unul dintre principalii oficiali locali, M.M. Lașevici, fusese beat în timpul misiunii¹⁶.

Lenin însuși era la rândul său criticat dur de subalternii din partid și din guvern. Aceștia voiau în interiorul statului sovietic o ierarhie mai strictă decât cea existentă și-l acuzau pe Lenin că întârzia impunerea ei. Pe scurt, ei cereau ca administrația de stat să fie centralizată așa cum se cuvine de către conducerea politică centrală. Unii insistau că acest proces trebuia însoțit de prevederi legate de răspunderea democratică atât în cadrul partidului, cât și în cadrul sovietelor. Cei care au dat glas acestor critici erau cunoscuți drept centraliștii democrați și erau conduși de N. Osinski și T.D. Saprionov. Existau și oficiali locali iritați cărora nu le păsa defel de răspunderea democratică –

nici măcar în forma extrem de limitată propusă de centraliștii democrați – și care pur și simplu voiau ca mașinăria de stat să funcționeze eficient. Printre aceștia era și Lazar Kaganovici. Cu ideile lor, Osinski, Saprionov și Kaganovici continuau să-i atace pe Lenin și Sverdlov.

Acestea nu erau singurele critici la adresa strategiei. Cu aprobarea lui Lenin, Troțki introdusese în Armata Roșie ofițeri ai Armatei Imperiale; fiecăruia dintre ei i-a fost atașat un comisar politic cu rolul de a veghea asupra loialității sale. Ca măsură suplimentară, ținea ostatici membri ai familiilor ofițerilor, care urmau să fie omorâți în cazul unui act de trădare. Troțki însă nu s-a oprit aici. Comisarii politici care nu respectau ordinele erau și ei împușcați. Alinia regimentele de dezertori și aplica pedeapsa romană a decimării. A respins ideea ca oficialii cu vechime ai partidului bolșevic să nu aibă parte de un tratament special în Armata Roșie. Mulți bolșevici din forțele armate considerau că așa ceva era de neacceptat și cereau o reformă militară. Unii chiar au susținut că Troțki, care nu fusese bolșevic înainte de 1917, putea să se ridice din forțele armate ca Napoleon Bonaparte în timpul Revoluției Franceze și să devină dictator. Lenin a încercat pe cât posibil să evite controversa, însă o așa-numită Opoziție Militară din interiorul partidului – orchestrată din umbră de Stalin, dușmanul înverșunat al lui Troțki – a cerut scoaterea din armată a foștilor ofițeri imperiali. Pus în situația de a alege între continuarea strategiei și demisia lui Troțki, Lenin a acceptat să medieze conflictul, preferând să-

l susțină pe Troțki decât să-l piardă din postul de comisar al poporului pentru Probleme Militare.

În acea iarnă groaznică au mai avut loc și alte schimbări de strategie. Pe 2 decembrie, comitetele țăranilor săraci au fost desființate după ce s-a descoperit că ele făceau mai mult rău decât bine partidului în mediul rural. Practic, țăranilor nu le plăcea dezbinarea provocată de comitete. Mai mult, se întâmpla frecvent ca aceste comitete să nu hărțuiască doar gospodăriile mai bogate, ci și „tărănimea mijlocasă”, pe care, după cum declarase Lenin în mod repetat, partidul dorea să o aibă de partea sa. Abolirea comitetelor s-a făcut simțită în câteva moduri. În primul rând, Lenin a renunțat la această strategie fără să recunoască faptul că vina introducerii ei era în principal a lui. Nu obișnuia să-și asume greșelile trecute și nici acum n-a făcut o excepție. În al doilea rând, era evident că, deși nu se bucurau de popularitate printre țărani, comitetele erau pe placul oficialilor partidului. Lenin a trebuit să-și convingă partidul de nevoia practică de a evita ca opinia populară să îi devină ostilă din cauza unei mișcări prea rapide și coercitive în direcția măsurilor socialiste. Și nu era ultima dată.

Era absolut necesar ca Lenin să poată reacționa prompt în orice situație. În străinătate, războiul s-a sfârșit brusc pe frontul de vest pe 11 noiembrie, când Puterile Centrale au fost obligate, după eșecul ofensivei lor masive din vară, să solicite un armistițiu. Marea Britanie, Franța, Italia și Statele Unite ieșiseră învingătoare. Reacția imediată a lui

Lenin a fost să abroge Tratatul de la Brest-Litovsk. Cele opt luni de „pace scandaloaasă” se încheiau. Lenin putea în sfârșit să le demonstreze contestatarilor săi din partid că era cu adevărat devotat „revoluției socialiste europene”. Moscova a trimis la Berlin bani, materiale de propagandă politică (inclusiv o traducere în germană a cărții *Statul și revoluția*) și reprezentanți diplomatici. Premisa era aceea că înfrângerea militară crease un context revoluționar; nici Lenin, nici restul Comitetului Central nu-și făceau griji în legătură cu posibilul răspuns din partea Alianțelor occidentale. Prioritatea trebuia să fie promovarea preluării puterii de către socialiștii de extremă stângă în Germania. Lenin credea că o astfel de realizare ar fi înlesnit crearea unui „bloc” politic între Rusia și Germania pe care nicio armată din lume nu ar fi putut să-l răstoarne. Principala problemă era că în Germania încă nu exista niciun partid comunist. În schimb, Lenin trebuia să lucreze prin intermediul Ligii Spartachiste conduse de Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg și, cu această idee în minte, a început demersurile pentru convocarea unei întâlniri fondatoare a unei Internaționale Comuniste. Ofensiva politică revoluționară europeană trebuia pregătită cu grijă.

Totuși, după abdicarea lui Wilhelm al II-lea, guvernul german era format din lideri ai Partidului Social-Democrat German, care îi dezaprobau fără rezerve nu doar pe Lenin și Revoluția din Octombrie, ci și pe Liebknecht și Luxemburg. Liga Spartachistă își pierduse de mult speranța în Partidul Social-Democrat German. Liebknecht

și Luxemburg au continuat pe cont propriu și au pus la cale insurecția. Lenin însă nu putea fi liniștit nici măcar așa, căci Liebknecht și Luxemburg nu erau tocmai admiratorii săi. Luxemburg, în special, criticase politica agrară a lui Lenin (prea blândă în privința țăranilor „mic-burghezi”), politica națională (prea indulgentă cu non-rușii) și strategia de guvernare (rușinos de antidemocratică). Dacă Liga Spartachistă ar fi ieșit victorioasă, bolșevicii din Rusia puteau întâmpina probleme atât în restul Europei, cât și acasă. Dar dacă eșua, ce s-ar fi ales oare din prognoza strategică a bolșevismului?

Lucrurile au luat o întorsătură urâtă pentru spartachiști. Pe 6 ianuarie 1919, ei au încercat să răstoarne guvernul socialist de la Berlin. Ministrul Apărării, Gustav Noske, a mobilizat toate unitățile anticomuniste disponibile, inclusiv trupe recent demobilizate de pe fronturile de vest și de est. Liga Spartachistă a fost învinsă cât se poate de clar. Liebknecht și Luxemburg au fost capturați și uciși, iar trupurile lor au fost aruncate în fața grădinii zoologice. Pentru comunismul internațional a fost un dezastru, însă Lenin nu și-a făcut prea multe griji din pricina asta. Cel puțin, anticipa el, avea să aibă mai multă libertate decât sperase în organizarea Internaționalei a Treia; și, din moment ce continua să creadă că clasa muncitoare din Germania era superioară din punct de vedere cultural muncitorilor ruși, nu avea nicio îndoială că revoluția socialistă va triumfa în curând la Berlin. Impedimentul practic era acela că în afara Rusiei nu

existau partide comuniste. Lenin trebuia să atragă delegați de la organizațiile de extremă stângă care încă nu se aliniaseră la strategiile Revoluției din Octombrie. De asemenea, trebuia să soluționeze problemele de călătorie pe care mulți dintre acești delegați le-ar fi întâmpinat într-o perioadă în care Rusia sovietică nu avea relații diplomatice cu restul lumii.

Sfârșitul Marelui Război a avut consecințe și asupra teritoriilor de graniță ale Rusiei. După semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk, un teritoriu întins din vestul fostului Imperiu Rus nu se mai afla sub suveranitatea proclamată a Sovnarkomului. Retragera forțelor germane i-a dat lui Lenin prilejul să invadeze această regiune și să înființeze organe ale „puterii sovietice”. Armata Roșie, sprijinită de voluntari locali, făcea progrese rapid și, la insistența lui Lenin, nu a inclus regiunea în Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă, ci a înființat republici sovietice independente în Estonia, Lituania și Bielorusia, Letonia și Ucraina. Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă urma să aibă relații bilaterale pe bază de egalitate cu fiecare dintre acestea.

Înființarea unui număr tot mai mare de republici sovietice independente nu a fost bine primită de mulți bolșevici de frunte, mai ales de cei care crescuseră în aceste teritorii și care fuseseră atrași de bolșevism tocmai datorită angajamentului acestuia de a eradica naționalismul. În opinia lor – iar câteva dintre cele mai puternice voci erau ale unor evrei care se simțeau extrem de vulnerabili în fața

antisemitismului naționaliștilor din regiune –, republicile sovietice independente erau o dovadă în plus de abatere de la valorile socialiste universale. Lenin, bineînțeles, avea origini parțial evreiești, însă tinerețea lui nu fusese marcată de discriminare națională. Fusese crescut ca european rus, luptase pornind de la această bază ca politician și detesta toate manifestările de șovinism velicorus, după cum le numea el. Trecutul său îi permitea să aibă un punct de vedere mai obiectiv decât majoritatea tovarășilor săi în privința „chestiunii naționale”. Lenin insista asupra respectării sensibilităților naționale și etnice din teritoriile de graniță. Partidul era uluit de poziția sa, însă el a încercat să explice că în felul acesta își lua precauții împotriva capacității republicilor sovietice independente de a acționa independent. Partidele comuniste din republici aveau să fie tratate ca simple organizații regionale ale partidului comunist rus și ale Comitetului Central. Adevărata putere avea să se afle astfel la Moscova, și nu în republicile sovietice „independente”.

În iarna 1918-1919, în Comitetul Central bolșevic atmosfera era tensionată. Europa fierbea din nou și toți liderii partidului central se gândeau la posibilitatea unei revoluții socialiste europene. Totuși, dinspre est se iveau numeroase motive de îngrijorare. Kolceak înainta vijelios dinspre Perm spre Moscova. Era posibil ca în curând să existe republici sovietice în Varșovia, Praga și Berlin. Însă avea socialismul să supraviețuiască în orașele Revoluției din Octombrie 1917?

La deschiderea Congresului Internațional a Treia (Comintern) în incinta Kremlinului, pe 2 martie 1919, Lenin a insistat asupra iminenței revoluției în Europa. Pentru o organizație care urmărea să schimbe fața politicii lumii, era o adunare modestă. Dintre cei 34 de delegați cu drept de vot, 30 trăiau deja în Rusia. Lenin și tovarășii săi aleseseră oameni care veneau din alte țări și apoi le dăduseră dreptul să vorbească în numele întregii extreme stângi. În orice caz, gruparea revoluționară franceză reprezentată la Moscova avea doar doisprezece membri în toată Franța. Lenin mai recursese la astfel de trucuri destul de des înainte de Marele Război, la întâlnirile bolșevice pe care le definea ca reuniuni ale întregului partid. Însă primul Congres al Cominternului a fost organizat cu și mai multă îndrăzneală sub auspicii bolșevice. Reprezentantul german, Hugo Eberlein, a protestat împotriva manipulării, însă a fost dus cu vorba ca să accepte situația ca pe un *fait accompli*; i s-a dat de înțeles că, altfel, ar fi alterat starea generală de entuziasm. Penibilul a atins punctul culminant când Lenin a citit o scrisoare despre care a susținut că era din partea Sovietului Deputaților Muncitorilor din regiunea Midlands din Anglia. Erau baliverne și e foarte probabil ca Lenin să fi știut asta, însă au avut efectul necesar: Congresul Cominternului a aplaudat măreața „veste” și a salutat extinderea revoluției socialiste la vest de Rusia.

Odată amabilitățile încheiate, conducerea bolșevică a trecut la prezentarea unor proiecte de rezoluții care confirmau supremația sa asupra lucrărilor congresului.

Lenin a vorbit despre „democrația burgheză și dictatura proletariatului”. Punctul său de vedere era că de libertățile civile din țările capitaliste se bucurau doar clasele de mijloc; iar Lenin și ceilalți vorbitori bolșevici care i-au urmat – Buharin, Zinoviev, Osinski și Troțki – au întărit mesajul că speranțele susținătorilor lui Kautsky de a iniția o transformare socialistă în Europa prin metode predominant parlamentare erau sortite eșecului. Nici măcar Lenin nu a mers prea departe. Abia dacă a făcut câteva referiri la Marx, Engels și la marxism, la comunism și războiul civil sau la rolul și organizarea internă a partidului. Această omisiune nu era întâmplătoare. Obiectivul conducerii bolșevice la Primul Congres al Cominternului a fost să obțină acceptul pentru înființarea unei noi organizații și să-și asigure controlul asupra acesteia în viitorul apropiat. Obținând acordul pentru o strategie antiparlamentară, Lenin și ceilalți lideri puteau mai târziu să impună și alte detalii de tactică și ideologie. Poate că înființarea Cominternului a fost, din punct de vedere organizatoric, șubredă, însă consecințele pe care le-a avut asupra întregii lumi în următoarele câteva decenii au fost imense. Fusesse creată o organizație cu ambiția de a submina capitalismul global și orice orientare politică situată la dreapta comunismului a învățat să recunoască amenințarea care venea de la Moscova.

Nu era încă limpede cum avea să fie pusă în practică această amenințare. Nici măcar Lenin nu avea informații precise sau intuiții despre evoluția politicii globale de la

acea vreme. Unele dintre previziunile sale erau atât de eronate, încât nu au fost niciodată incluse în diversele ediții complete ale discursurilor sale. Un exemplu elocvent este discursul ținut în cimitirul Volkovo din Petrograd pe 13 martie 1919, după moartea cumnatului său Mark Elizarov¹⁷:

Franța se pregătește să se arunce asupra Italiei, nu au împărțit prada [din Marele Război]. Japonia se înarmează împotriva Americii [...] Masele de muncitori din Paris, Londra și New York au tradus cuvântul „soviete” în propriile lor limbi [...] În curând vom asista la nașterea Republicii Sovietice Federative Mondiale.

Un război franco-italian era foarte puțin probabil. Japonia nu avea încredere în Statele Unite, dar în niciun caz nu se pregătea de război. Și, în realitate, muncitorii francezi, britanici și americani nu traduceau cuvinte rusești; în schimb, transliterau cuvinte precum „soviete”, ca și cum ar fi dorit să evidențieze natura exotică a ceea ce citeau despre Rusia în ziarele lor. Lenin nu încerca doar să le ridice moralul susținătorilor săi. El era cu adevărat într-o stare euforică și lăsa imaginația și ideologia să-i influențeze judecata.

A fost readus cu picioarele pe pământ chiar în aceeași lună, la cel de-al Optulea Congres al partidului. Cu greu se putea găsi o strategie care să nu stârnească controverse printre bolșevicii de frunte. Lenin și Comitetul Central au fost aplaudați pentru convocarea Congresului

Cominternului, dar cam atât. Raportul din deschidere a fost prezentat de Lenin însuși, întâmpinat cu uralele „Trăiască Lenin!”. Nu a lăsat loc pentru nicio critică legată de trecut sau de prezent. Tratatul de la Brest-Litovsk fusese decizia corectă. Înființarea „comitetelor țăranilor săraci” fusese decizia corectă (chiar dacă au trebuit desființate). Folosirea ofițerilor din Armata Imperială fusese decizia corectă. Crearea republicilor sovietice independente fusese decizia corectă. Comitetul Central își făcuse datoria, iar greșelile cădeau pe umerii celor care implementau strategiile, nu pe ai celor care le elaborau. Dacă existau probleme, acestea nu apăruseră la Moscova: „Rușii, în general, și bolșevicii, în special, n-au strălucit niciodată în activitatea organizatorică, iar *sarcina organizatorică* este principala sarcină a revoluției proletare”. Lenin încerca să pună toate problemele pe seama contestatarilor săi. Fie că, din ignoranță, nu au reușit să înțeleagă justetea strategiilor, fie că nu s-au ridicat la înălțimea măsurilor înțelepte pe care trebuiau să le implementeze. Comitetul Central era însă ireproșabil.

Era o afirmație îndrăzneță. În mod tradițional, bolșevicii fuseseră văzuți ca fiind cea mai ideologică și mai strict organizată dintre grupările politice rusești. Luaseră ființă în 1903 tocmai pentru că respingeau amatorismul în organizarea partidului în Imperiul Rus, iar cartea lui Lenin *Ce-i de făcut?* fusese textul de căpătâi al facțiunii. Dar realitatea a fost întotdeauna alta: cu excepția ultimelor câteva luni, bolșevicii au fost în general la fel de haotici și

indisciplinați ca orice alt partid rus. Da, Lenin încerca să preîntâmpine criticile la adresa Comitetului Central, însă spunea și ceea ce credea el cu adevărat în termeni generali. În strategia sa revoluționară, îmbrățișa ideea unei ierarhii etnice. Pentru el, germanii erau superiori din punct de vedere cultural englezilor și francezilor, care, la rândul lor, erau superiori finlandezilor; și, bineînțeles, finlandezii erau superiori rușilor. Țara în care trăia acum îi dădea lui Lenin permanente motive de frustrare. Faptul că un război civil era în plină desfășurare nu era de niciun ajutor; el știa că și fără conflicte Rusia era un loc îngrozitor pentru orice revoluție.

Așadar, tânărul Lenin, care voia să transforme Rusia într-o țară „europeană”, „occidentală”, nu dispăruse. La Congresul Cominternului jucase cartea rusească: bolșevicii începuseră o revoluție socialistă, iar celelalte țări europene trebuiau să le urmeze modelul. La al Optulea Congres, i-a criticat pe bolșevici că erau prea ruși, ceea ce a generat o discuție aprinsă: câțiva dintre criticii săi erau lideri care vorbiseră alături de el la Congresul Cominternului. Lenin, la rândul său, era atacat de Osinski pentru că ar fi condus partidul și guvernul după principiile unui amator. De asemenea, Buharin îl acuza că programul partidului gândit de el nu era suficient de radical. Și tot așa. Faptul că Finlandei i se acordase independența era descris drept un fiasco, din moment ce țara nu a devenit republică sovietică finlandeză, așa cum se așteptase Lenin. Atacat deja din toate părțile, Lenin a preferat să-i lase pe alții să-l apere pe

Troțki în problema organizării Armatei Roșii. Totuși, nu putea evita cu totul dezbateră, iar când subiectul s-a discutat în cadrul unui congres secret, Lenin nu doar că l-a apărat pe Troțki, ci l-a și criticat pe Stalin pentru pierderile militare excesive de pe frontul de sud. Ca lider al partidului, trebuia să se impună.

A ieșit așa cum își dorea în ce privește mai toate strategiile importante. A trebuit să facă mici compromisuri în „chestiunea militară”; de asemenea, a trebuit să găsească o serie de cuvinte ambigue în „chestiunea națională”: sloganul său privind „libertatea de secesiune reală pentru națiuni” era prea mult pentru majoritatea delegaților. A avut însă mai mult succes în a-și impune poziția în „chestiunea agrară”. Congresul a fost de acord ca paturile de mijloc ale țăranimii să fie tolerate. S-ar putea să fi ajutat și faptul că spre sfârșitul lucrărilor congresului a venit vestea izbucnirii unei revoluții socialiste maghiare. Lenin a profitat de ocazie. Ridicând pumnul, s-a apropiat țănoș de marginea estradei și, strigând, i-a asigurat pe cei prezenți: „Suntem convinși că *va fi ultimul semestru greu*”. A atras atenția că imperialismul internațional nu fusese încă învins. Dar nu își făcea griji. „Această fiară muribundă”, afirma el, „va pieri și socialismul va învinge în întreaga lume”.

Aprilie 1919 – aprilie 1920

Într-un an și jumătate de la Revoluția din Octombrie, bolșevicii puseseră bazele unui stat unic care a rezistat în Rusia vreme de șapte decenii și a fost modelul regimurilor comuniste dintr-o treime a lumii după cel ce-al Doilea Război Mondial. Există un singur partid conducător. Existau o putere legislativă, una executivă și una judecătorească subordonate politic. În realitate, partidul era autoritatea supremă în stat, iar Lenin, mai puțin cu numele, era liderul suprem al acelei autorități.

Însă nu totul era pus la punct. Partidul încă nu subordonase complet celelalte autorități ale statului. În unele privințe, nici nu a încercat. Odată ce Politburoul stabilise numirile de personal și strategia, Armata Roșie a funcționat fără interferențe; iar CEKA, protejată de Lenin încă de la înființare, era criticată, însă niciodată sancționată serios pentru frecvențele sale „excese”. Astfel, statul nu era coordonat atât de sever precum cereau doctrinele politice leniniste. Mai mult, existau încă unele aspecte ale statului monopartid ce nu fuseseră implementate. Deocamdată nu se luase nicio hotărâre cu privire la relațiile constituționale permanente dintre diversele republici sovietice. Nu exista niciun plan cuprinzător cu privire la relațiile cu fostele clase sociale favorizate după câștigarea războiului civil. Și nu fusese stabilită nici strategia partidului pentru crearea unei noi culturi socialiste, pentru condițiile de muncă, remunerare și recreere și nici pentru rolul pe termen lung al partidului

în statul cu partid unic. Teoria leninistă avea goluri mari cu privire la dictatură, democrație, dreptate socială și drepturile omului. Deși arhitectura generală a statului fusese deja stabilită, în privința ordinii sovietice mai era încă mult de muncă.

În primăvara lui 1919 era neclar dacă această construcție va mai rezista mult. Albii erau în continuare încrezători în triumful cauzei lor în Rusia și încă mai aveau convingerea că în curând aveau să-i alunge pe Roșii de la Kremlin. Dar nu era singurul război civil de la momentul respectiv. Mai exista un război civil rus, desfășurat la nivel local, între țărănimea rusă, pe de o parte, și orice armată – fie ea Roșie sau Albă – din apropiere. De asemenea, în toate teritoriile de graniță din fostul Imperiu Rus existau conflicte civile și etnice. Pe Lenin îl îngrijora doar unul dintre aceste războaie: cel purtat de Armata Roșie pe trei fronturi mari, în mișcare, împotriva forțelor Albilor ale lui Kolceak, Denikin și Iudenici. Comandanții Roșii credeau că, dacă și când acest război va fi câștigat, vor ieși victorioși și în celelalte; iar Politburoul, sub comanda lui Lenin, adăuga că o asemenea victorie avea să constituie doar preambulul expansiunii revoluționare în centrul și vestul Europei.

Dar puteau ei câștiga războiul civil în Rusia? Profetia lui Lenin din martie 1919, că bolșevicii vor mai avea numai un „semestru greu”, era puțin prea optimistă. Campaniile militare decurgeau în favoarea Roșiilor. Înaintarea amiralului Kolceak către Rusia centrală a fost oprită în aprilie, iar în iunie Armata Roșie recucerea Ufa, în sudul

Uralilor. Lenin își impulsiona fără încetare comisarii politici și generali. Cere mereu eforturi tot mai mari și tot mai puțină milă. Dacă nu vom obține succesul imediat, prezicea el, dezastrul bate la ușă. Iată ce telegrafia Sovietului Revoluționar-Militar care pregătea o ofensivă împotriva lui Kolceak din baza provizorie stabilită în orașul natal al lui Lenin, Simbirsk: „Consider că, dacă până în iarnă nu cucerim Uralul, pieirea revoluției este inevitabilă”¹. Din punct de vedere strategic, era o aberație: nu exista niciun motiv întemeiat să crezi că amiralul Kolceak trebuia înfrânt până la sfârșitul toamnei. Lenin însă voia să-și mobilizeze subordonații. I-a plăcut atât de mult expresia despre pieirea revoluției, încât a folosit-o și în altă telegramă trimisă în aceeași zi comisarilor celor mai importanți de pe un front cu totul diferit, la Kiev, la peste opt sute de kilometri sud-vest de Moscova².

În iulie 1919 a fost recucerit orașul Perm, unde Roșii suferiseră o înfrângere umilitoare în decembrie 1918, iar Kolceak a fugit în Siberia centrală, de unde nu avea să se mai întoarcă niciodată. Supremația lui Kolceak între comandanții Albilor fusese recunoscută de Anton Denikin în sudul Rusiei. Denikin era gata să pornească propriul atac asupra teritoriilor Roșiilor în iulie 1919 și a făcut-o împărțindu-și forțele. O aripă a fost trimisă prin bazinul Donului, iar cealaltă spre nord, pe Volga, în amonte. Tactica lui Denikin era simplă. Prin Directiva Moscova, le cerea oamenilor să înainteze în linie dreaptă cât mai repede spre capitală. Recenta înfrângere a lui Kolceak le permitea

Roșiilor să-și întărească apărarea. În vara lui 1919 l-au respins pe Denikin înapoi în Ucraina. Vestea a fost primită cu mult entuziasm la Kremlin. Până la bătăliile din nordul Rusiei, Denikin ar fi putut reuși ceea ce nu reușise Kolceak. Lenin nu și-a manifestat însă public bucuria. Comitetul Central bolșevic și Sovnarkomul nu au sărbătorit evenimentul. Lenin nu a ținut niciun discurs și nu a scris niciun articol pe această temă. Războiul nu era ca teoria marxistă sau ca politicile economice. Războiul era ceva ce trebuia câștigat, nu teoretizat – și poate că, dacă se filosofa pe marginea lui, asta ar fi făcut ca victoria să fie mai puțin probabilă.

Pentru Lenin, victoria însemna totul. După recuperarea ce a urmat tentativei de asasinat din august 1918, asistentul său personal, Bonci-Bruevici, l-a convins să participe la o scurtă filmare în incinta Kremlinului. Scopul era să demonstreze că era în viață. Interpretarea celor doi nu a fost prea interesantă:

Scena: Lenin și Bonci-Bruevici stând lângă un copac din incinta Kremlinului.

Vestimentația: Lenin poartă costumul său din trei piese, în vreme ce Bonci-Bruevici, evident un sentimental, poartă un impermeabil.

Acțiunea: Lenin și Bonci-Bruevici stau de vorbă, iar Bonci îl face să se simtă în largul său, astfel încât Lenin reacționează cu însuflețire la ceva spus de interlocutorul său.

Conversația: Nu se cunoaște conținutul conversației.

Filmul a avut un impact neglijabil. Oricine ar fi putut merge la cinematograf în timpul războiului civil era în căutare de mâncare și combustibil, iar cinematografele rusești nu aveau suficient echipament pentru a-l proiecta pe ecran pe președintele Sovnarkomului. Și, oricum, Lenin nu putea sta relaxat în fața camerei de filmat; conversația cu Bonci-Bruevici nu era nici pe departe la fel de captivantă pentru public ca filmările cu Kerenski urcându-se în trenuri și făcând din mână mulțimilor în 1917. Lenin nu avea astfel de rețineri în privința fotografiilor, cu care era mai obișnuit. După preluarea puterii, interzisese inițial să i se facă fotografii, interdicție care nu se datora timidității, ci unei viziuni pragmatice despre propagandă. În iulie 1917, Lenin trebuise să-și radă barba, pe care a lăsat-o să-i crească din nou pe 25 octombrie 1917. Nu a permis nici unui fotograf oficial să-l immortalizeze până în ianuarie 1918, când s-a simțit iarăși încântat de felul în care arăta. Deși proceda astfel doar în scopul promovării partidului și a politicilor acestuia, nu se sfătuia cu experții. Vreme de câțiva ani, propaganda a rămas o treabă de amatori, fiecare lider din partid făcând lucrurile în maniera proprie.

Importanța deosebită a lui Lenin ca lider de partid era totuși apreciată. *Pravda* atrăgea tot mai des atenția asupra lui. Campania pentru dezvoltarea unui cult politic în jurul său a început cu adevărat după tentativa de asasinat din august 1918. Zinoviev a scris o biografie a lui Lenin. Ziarele de partid și cele guvernamentale publicau articole despre el. Se făceau afișe cu el. Niciun bolșevic – cu excepția lui

Troțki în Armata Roșie – nu beneficia de o asemenea promovare individuală.

Imaginea era aceea a unui lider altruist atacat de dușmanii omenirii. Scriitorii partidului îl descriau ca pe un adevărat fiu al Rusiei și un luptător pentru propășirea materială, pentru iluminare și pace. Lenin apărea ca un Hristos sovietic cu puteri supraomenești. Supraviețuirea sa era considerată un miracol; scriitorii nu se oboseau să explice cum se împăca viziunea aceasta cu ateismul lor militant. Asasinii săi erau învinuiți de tot felul de grozăvii. Circula o legendă conform căreia gloanțele avuseseră în vârf o otravă mortală folosită la săgețile indienilor sud-americieni. O alta sugera că Aliații fuseseră cei care instigaseră atacul. Oricât de ridicole erau toate acestea, contrapropaganda forțelor anti-Roșii nu era nici ea mai aproape de adevăr. Afișele și pliantele Albilor păreau predecesoarele celor ale nazismului german. În ele, Lenin apărea ca o ființă demonică. De obicei, era reprezentat alături de Troțki, conducând împreună cu el o conspirație evreiască internațională, dăunătoare atât țării, cât și civilizației mondiale. Dezbinare, vărsare de sânge, răzbunare: acestea erau consecințele inevitabile ale unei Rusii care căzuse victimă leninismului.

Desigur, Lenin avea o ascendență „etnică” parțial evreiască. Era de asemenea un internaționalist veritabil. Într-adevăr, declanșase și accentuase haosul în Rusia și detesta majoritatea formelor de patriotism rusesc. Și totuși, ideea Albilor că Lenin conducea o cruciadă iudeo-masonică

împotriva Mamei Rusia era la fel de absurdă precum cea a Roșiilor că era Hristosul profan al Marii Revoluții Socialiste. Demonizat sau sanctificat, Lenin făcea obiectul propagandei politice. Nu-l deranja. Nu-i păsa ce spuneau Albii despre el și, deși aparent nu-i plăceau comentariile adulatoare la adresa sa făcute în prezența lui, nu era foarte deranjat de cultul lui Lenin în general și nu căuta să-i pună punct.

Socotise probabil că acest cult contribuia la consolidarea regimului și a poziției sale în cadrul lui. Înțelegea nevoia de a-și adapta mesajul politic la mediul înconjurător și știa că majoritatea rușilor, fiind țărani sau oameni care părăsiseră satele de puțin timp, nu erau bine informați despre viața publică. Mesajul partidului trebuia să se potrivească trăsăturilor culturii populare a țării, cum îi explica Lenin lui Maxim Gorki³:

Ei bine, în opinia ta, milioanele de țărani cu pușca în mână sunt o amenințare la adresa culturii, nu-i așa? Chiar crezi că Adunarea Constituantă ar fi fost în stare să facă față anarhismului [lor]? Tu, care faci atâta tam-tam despre anarhismul din mediul rural, trebuie să ne înțelegi munca mai bine decât oricine altcineva. Trebuie să arăți maselor de ruși ceva foarte simplu, foarte accesibil pentru felul lor de a judeca. Sovietele și comunismul sunt un lucru simplu.

Gorki a fost destul de șocat să descopere că Lenin avea o profundă neîncredere față de rușii de rând. Pentru Lenin, ei erau ca niște copii promițători care încă nu merseseră la

școală. Credea asta nu doar despre dușmanii partidului – culaci, preoți, negustori, bancheri și nobili –, ci și despre cei pe care se presupunea că partidul îi aprecia: clasele sociale de jos.

Deși țărani îl făceau să se înfurie în mod deosebit, chiar și muncitorii care țineau la tradițiile calendarului religios puteau să-l irite. În ajunul sărbătorii de Sfântul Nicolae de Vară, Lenin a exclamat: „E stupid să acceptăm sărbătoarea lui Nicolae. Trebuie să-i punem la treabă pe toți cekiștii și să-i împușcăm pe cei care nu vin la muncă de ziua lui Nicolae”⁴. Iar asemenea acțiuni preventive violente trebuiau organizate și pentru sărbătorile de Crăciun și Anul Nou. Un adevărat prieten al muncitorilor!

Cel mai furios era, evident, pe clasele de mijloc și superioare. De exemplu, i-a reproșat lui Zinoviev că încercase să-i împiedice pe muncitorii din Petrograd să vandalizeze cartierele bogate ale orașului. Un corespondent al său a primit următoarea telegramă, și cu greu poate fi găsit un exemplu de justificare a opresiunii care să-l egaleze pe acesta⁵:

Pentru a preveni comploturile, nu se poate să nu-i arestăm *pe toți* cadeții și semicadeții. Ei *toți* sunt în stare să-i ajute pe complotiști. Ar fi o crimă să nu-i arestăm. E mai bine ca câteva zeci sau sute de intelectuali să stea câteva zile sau câteva săptămâni la închisoare decât să fie masacrați 10.000 de oameni. Da, da, e mai bine!

În teroarea pe care Lenin voia să o impună exista și un aspect de plăcere pură⁶:

E *extrem* de important să-l terminăm pe Iudenici (adică să-i dăm lovitura *de grație*). Dacă ofensiva lui a început, nu s-ar putea să mobilizăm douăzeci de mii de muncitori din Petrograd, plus zece mii de burghezi, să plasăm artileria în spatele lor, să împușcăm câteva sute și să obținem cu adevărat un impact masiv asupra lui Iudenici?

Declarația aceasta era atât de revoltătoare, încât a fost ținută secretă până după căderea Uniunii Sovietice.

Cum ar fi putut comandanții săi să încoloneze contingentul de victime în timp ce trupele lui Iudenici se năpusteau asupra lor? Oricum, înaltul comandament al Armatei Roșii era de părere că pentru Lenin contau doar victoriile militare rapide și că forțele armate știau cel mai bine cum să le obțină. (Ceea ce nu ar putea fi o scuză pentru sadismul său.) Pentru scurt timp, în octombrie 1919, la Petrograd s-a instalat panica atunci când Iudenici mășăluia dinspre Estonia. Zinoviev era cu nervii la pământ. Chiar și Lenin, în ciuda sugestiilor sale tactice, se întreba dacă orașul va putea fi apărat. A fost unul din rarele prilejuri în care Troțki a putut solicita o atitudine mai optimistă. Revoluția trebuia apărată, iar Petrogradul salvat. Vechea capitală era simbolul revoluției. Și astfel apărarea a fost consolidată. Armata Roșie, deși nu avea în față un scut de prizonieri din clasa de mijloc, a dispersat forțele lui Iudenici; și cum în același timp Denikin se

pregătea să-și evacueze armata din Kiev, era clar că bătăliile cruciale ale războiului civil se sfârșiseră. Roșiii cuceriseră inima Imperiului Rus. Moscova, Petrogradul și Kievul erau conduse de administrații bolșevice.

Puterile militare străine aveau mai multă forță decât Roșiii, însă se confruntau cu obstacole interne în privința unei intervenții armate în Rusia. Un factor în acest sens era reprezentat de frământările din cadrul partidelor lor socialiste. Deși Lenin nu se bucura în niciun caz de popularitate, dacă excludem grupările de extremă stângă, socialiștii ezitau în general să-i critice pe bolșevici fără echivoc. Pe soldații care luptaseră și câștigaseră în Marele Război nu-i încânta ideea unui război cu Armata Roșie. Aliații victorioși – Franța, Regatul Unit, Statele Unite și Italia – au hotărât să ridice blocada economică aplicată Rusiei Sovietice. Kievul, ocupat de Denikin în vara lui 1919, a fost recâștigat de Roșii în decembrie. Republicile sovietice proclamate în iarna 1918-1919 începeau să fie reînstaurate. Lenin căuta în Europa un semn că „revoluția socialistă” putea fi extinsă spre vest. Se gândea la nordul Italiei. Pusese ochii pe teritoriile cehe, sperând că acestea vor putea constitui o punte pe care Armata Roșie să mărșăluiească spre Germania. Trebuia să renunțe pentru un timp la speranțele pe care și le făcuse în legătură cu Ungaria, din moment ce, la Budapesta, statul comunist al lui Béla Kun fusese răsturnat de contrarevoluționari în august 1919. Totuși, Lenin își dorea în continuare să pornească un „război revoluționar”. Nu își putea imagina că

republica lui sovietică va supraviețui dacă nu exista un partid socialist prieten în altă țară care să preia puterea și să înlăture ordinea capitalistă. Revoluția trebuia consolidată în Rusia și inițiată în Europa – cele două procese aveau să se sprijine reciproc.

Lenin se gândea deja la modalitățile prin care partidul și guvernul său ar putea încuraja reconstrucția postbelică. De la Revoluția din Octombrie și, în special, de la jumătatea anului 1918, politica sovietică urmasse o singură linie. Celorlalte partide le rămăsese puțin spațiu de manevră. Socialiștii-revoluționari de stânga erau vânați. Socialiștii-revoluționari care instalaseră administrația Komuci erau considerați contrarevoluționari, deși li se permitea accesul în organizații civile, precum și în forțele Armatei Roșii. Menșevicii continuau să editeze ziare, însă erau hărțuiți frecvent și niciunul dintre liderii lor nu putea fi sigur că va rămâne în libertate. Sovnarkomul conducea un stat care era monopartid, mai puțin cu numele. Avea practic monopolul asupra tiparului. Proclamase justetea fundamentală a marxismului. Naționalizase în mod oficial sectoarele industrial, al transportului și bancar și introdusese restricții legale majore privind activitatea privată în comerț și agricultură. Începea să ofere autonomie națională și etnică populațiilor non-rusești aflate sub conducerea sa, dar urmărea să păstreze intact vechiul stat multinațional al Romanovilor, indiferent de părerea populației. Rezultatul acesta îl mulțumea pe Lenin. Aproba chiar și planurile la care nu contribuise.

Cum era însă posibil să vii cu argumente în favoarea economiei comuniste în vreme de război? În realitate, Lenin, principalul teoretician al Sovnarkomului, nu a făcut nicio încercare de a oferi o pledoarie fundamentală. Încercând să explice strategiile sale din perioada războiului civil, unii autori au afirmat că Lenin a fost obligat să le adopte în circumstanțele neașteptate și imprevizibile de după octombrie 1917⁷. Opinia mai populară în Occident e aceea că Lenin intenționase dintotdeauna să implementeze acele strategii, dar nu le divulgase înainte de preluarea puterii. E posibil ca niciuna dintre versiuni să nu fie adevărată. Lenin fusese deseori avertizat de menșevici și de socialiști-revoluționari cu privire la situațiile care vor rezulta dacă partidul său va prelua puterea. El a ales să ignore aceste previziuni. A făcut-o bazându-se nu atât pe un mareț plan secret, cât pe propriile idei despre revoluție, ceea ce i-a permis să elaboreze strategii în timp ce situația se schimba cu o viteză uluitoare. Optând pentru creșterea enormă a controlului statului asupra economiei, chiar peste previziunile sale de dinainte de octombrie 1917, Lenin se putea baza pe un set de supoziții operaționale. Era de acord cu centralismul, cu controlul guvernamental, cu sistemul coercitiv și cu lupta de clasă. Detesta profitul privat și își dorea să zdrobească grupurile sociale care beneficiau de pe urma acestuia. Și, fiind martor la creșterea puterilor statului în țările capitaliste în timpul Marelui Război, credea că dictatura socialistă ar trebui să

urmărească o și mai accentuată sporire a acestor puteri în Rusia.

Astfel, Lenin vorbea despre ticăloșiile culacilor (moartea era prea bună pentru ei), ale proprietarilor de fabrici și bancherilor (de ce să nu-și piardă aceștia fabricile și băncile, pe care să le preia statul?). Pleda pentru eradicarea invidiei, lăcomiei și furtului, pentru crearea unei economii integral socialiste și sugera că strategiile din acea perioadă aveau să repună pe picioare industria, agricultura, transportul și comerțul. Cu timpul, strategiile acestea începeau să i se pară lui Lenin tot mai potrivite. Spera să le prelungească și după încheierea războiului civil.

În această privință, Lenin era un bolșevic tipic pentru perioada respectivă. Se ajunsese la un consens cu privire la modalitatea cea mai bună de a conduce partidul și statul, de a transforma societatea și de a răspândi revoluția în străinătate. Bineînțeles, existau câteva facțiuni, grupări și indivizi care făceau notă discordantă. Centraliștii democrați continuau să ceară ca organizațiile de partid de la nivelurile inferioare să poată influența Comitetul Central și, din ce în ce mai mult, ca sovietele să obțină un anumit grad de autonomie față de partid. O altă facțiune, Opoziția Muncitorilor, a mers mult mai departe. Conduasă de Aleksandr Șleapnikov și Aleksandra Kollontai, aceasta îl critica pe Lenin pentru că se îndepărtase de propriile principii din 1917. Membrii facțiunii voiau ca muncitorii să aibă o autoritate mai mare în viața economică și socială. Cereau ca sindicatele și sovietele, ca și partidul, să fie

implicate în politică și solicitau insistent democratizarea structurilor politice. Era un afront teribil la adresa bolșevismului lui Lenin așa cum se dezvoltase acesta după Revoluția din Octombrie. Lenin a gestionat dur problema. Facționaliștii s-au trezit că li s-a cerut de către Secretariatul Comitetul Central să ocupe alte posturi, situate în afara principalelor orașe industriale ale Rusiei. Numeroși lideri centraliști democrați au fost trimiși în Ucraina, de unde nu mai puteau perturba politicile partidului ca întreg.

Existau disensiuni chiar și între membrii Comitetului Central din cauza facțiunilor formate de centraliștii democrați și de Opoziția Muncitorilor. Existau însă și alte conflicte mai puțin previzibile. Kamenev și Buharin se plângeau că Lenin le permitea celor de la CEKA să aibă un comportament arbitrar. Dar, în general, Lenin a evitat reforma. CEKA și-a văzut în continuare de Teroarea Roșie, nestingherită de cerința de a-și preda victimele Comisariatului Poporului pentru Justiție.

Nici Kamenev, nici Buharin nu credeau suficient de mult în procedurile de jurisprudență pentru a-și duce argumentele mai departe, iar Lenin i-a făcut lui Buharin o concesie minoră: acesta a devenit persoana care negocia din partea Comitetului Central cu Dzierżyński, șeful CEKA. În cazul unei alte dispute din Comitetul Central, Lenin a considerat însă că nu mai era loc de compromisuri. De data aceasta, adversarul său nu era nimeni altul decât Troțki, care, după ce inspectase frontul militar din Urali, se

convinsese că strategia economică a partidului trebuia schimbată. În februarie 1920, Troțki a cerut o revocare parțială a măsurilor de rechiziționare a cerealelor. Raționamentul său era că prin campaniile de expropriere ale statului se crease un cerc vicios având ca rezultat ascunderea stocurilor de către țărani, violențe ale statului, reducerea suprafețelor cultivate și revolte țărănești. În schimb, propunea ca în anumite regiuni agricole să se restricționeze cantitatea de cereale care putea fi luată de la țărani. Ar trebui, susținea el, ca gospodăriile țăranilor să poată vinde surplusul de cereale. Dacă se dorea să se pună capăt foametei, dezastrului și haosului care domneau în țară, cercul vicios trebuia întrerupt.

Această propunere era formulată în termeni pragmatici. Troțki nu era mai indignat în legătură cu țăranii decât oricare alt lider bolșevic. Propunerea lui era o reacție la dezintegrarea ce pândeia lumea agrară. De obicei, Lenin era receptiv la nevoia de a-și adapta măsurile din rațiuni practice, dar nu și de data aceasta. În 1918-1919, reacționând la situația de urgență în privința rezervelor de alimente, Lenin a privilegiat monopolul de stat în strategia economică oficială. În timpul războiului civil, el susținea că nu există o criză reală de cereale. Cauza și rezolvarea problemei erau culacii care ascundeau cerealele. Din acest motiv, a respins propunerea lui Troțki. Întrunirea Comitetului Central a fost una încinsă, Lenin și Troțki criticându-se dur unul pe celălalt. Lenin era atât de nervos, încât l-a acuzat pe Troțki că sprijină „comerțul liber”⁸.

Întrucât a făcut referire la o politică a capitaliștilor britanici din secolul al XIX-lea, remarca l-a rănit pe Troțki, care nu dorea să fie comparat cu Richard Cobden, Robert Peel și John Bright. Acuzația lui Lenin era, într-adevăr, neîntemeiată, deoarece Troțki nu propunea o reformă agrară permanentă sau lipsită de restricții; nici măcar nu voia ca aceasta să se aplice în întreaga țară. Lenin era însă destul de convins că deținea majoritatea și a ieșit învingător cu unsprezece voturi la patru.

Când se iscau dispute în Comitetul Central, Lenin își păstra de obicei calmul. De această dată, furia lui s-ar putea să fi fost provocată de încercarea lui Troțki de a veni cu propuneri de măsuri economice din postura lui de comisar al poporului pentru Probleme Militare. Lenin se obișnuise să domine agenda civilă, însă era sigur că partidul, de vreme ce ajunsese să controleze întreaga economie a statului, nu ar mai trebui să facă pași înapoi. Era încrezător și pătimăș și nu avea de gând să-i permită lui Troțki să-l perturbe sau să intervină asupra măsurilor luate de el.

Chiar și Lenin, a cărui abilitate de a lua decizii pragmatice pentru a salva partidul de la dezastru era legendară, avea căderile sale atunci când era orbit de ideologie. Troțki avea avantajul de a putea observa Rusia provincială în drumurile sale pe fronturile de război. Prin comparație, după Revoluția din Octombrie, tot ce știa Lenin despre țară se limita la Moscova, Petrograd și câteva de sate din afara Moscovei – și mai depindea de scrisorile și

rapoartele verbale pe care le primea la Kremlin. Această situație nu explică însă nesăbuința lui Lenin de a respinge propunerea lui Troțki. Lenin cunoștea starea lucrurilor din Rusia mai bine decât se crede în mod obișnuit. Se plimba zilnic pe străzile din jurul Kremlinului; când gărzile sale de corp se plângeau de atitudinea lui imprudentă, le critica pentru că îl privau pe președintele Sovnarkomului de drepturile civile ale oricărui cetățean sovietic⁹. Străzile capitalei nu erau cu mult diferite de alte străzi. Lenin îi observase adesea pe cerșetori, pe cei săraci și înfometați. Vedeă haosul și dezordinea. Se trăsese în el. Fusese prădat de bandiți. Nu putea să conteze nici măcar pe onestitatea gărzilor sale: un episod memorabil s-a petrecut când și-a lăsat pentru scurt timp haina în biroul său, iar când s-a întors a constatat că una dintre gărzile sale de corp îi șterpelise revolverul Browning¹⁰.

Ce dictatură, când liderul suprem era tratat cu lipsă de respect de subordonații săi! Lenin a trebuit să facă un acces de nervi ca să i se dea pistolul înapoi. Mai era un drum lung de parcurs până când muncitorii și țăranii de rând aveau să învețe principiile marxiste și să înceapă să se comporte ca niște socialiști disciplinați. Chiar la Kremlin, o femeie de serviciu i-a spus lui Lenin în față că pe ea nu o interesează cine e la putere atât timp cât își primește leafa¹¹. Nadejda Konstantinovna avea să-i relateze ceva și mai demoralizator. O femeie angajată la Comisariatul Poporului pentru Învățământ i-a spus că nu avea de gând să lucreze în acea zi pentru simplul motiv că acum

muncitorii erau stăpâni și că ea personal nu voia să muncească¹². Apoi a mai fost o întâmplare, când Lenin și Nadejda Konstantinovna traversau un pod în Moscova. Podul era șubred, iar un țăran care trecea pe-acolo a comentat că era un „pod în stil sovietic [*sovetskii*], iertată fie-mi vorba”¹³. Curând după aceea, Lenin a început să folosească cuvântul „sovietic” ca epitet peiorativ¹⁴. Lipsa de conștiințiozitate din instituții și din viața cotidiană îl enerva la culme, fiind un fenomen de masă pe care nu-l prevăzuse înainte de Revoluția din Octombrie.

Atitudinea sa generală nu era pe placul Nadejdei Konstantinovna, care a fost oripilată atunci când el a refuzat să-i critice pe muncitorii care furau lemnul din structura unei case a statului: „Dumneata, Vladimir Ilici, gândești în termeni de planuri vaste. Aceste mici amănunte nu te afectează”. Nadia folosea pronumele de politețe și probabil că în felul acesta voia să-i dea de înțeles că o deranja mulțumirea lui de sine.

Lenin însă a rămas neclintit și i-a amintit că muncitorii aveau nevoie de lemne pentru foc; vina nu era a oamenilor înfrigurați și ignoranți. Dacă muncitorii înghețau, aveau să moară. Dar Nadejda Konstantinovna întrezărise o stare de lucruri și mai rea decât avea el să recunoască vreodată. Într-adevăr, Lenin încurajase în mod repetat clasa muncitoare să se dedea la acțiuni violente, pline de cruzime. Când Zinoviev, tovarășul lui din Comitetul Central, a încercat să limiteze atacurile asupra clasei de mijloc din Petrograd, Lenin s-a inflammat. A trimis o

telegramă de la Moscova plină de amenințări în cazul în care violențele nu vor primi din nou aprobare politică. Luptătorul de clasă care era Lenin intuia că trebuia să susțină în continuare aparența de masă a răzbunării sociale și simțea că trebuia să mențină presiunea în războiul civil. Nici unui dușman de clasă, afirma el, nu trebuia să i se permită să se simtă în siguranță sub conducerea sovietică. CEKA nu putea face totul singură. Muncitorii trebuiau lăsați și ei să se desfășoare. Problema era că nu avea niciun plan de stăvilire a valului de ostilitate furioasă dacă Partidul Comunist Rus și Armata Roșie aveau să câștige războiul împotriva Albilor.

Lenin considera că cea mai bună cale de a-i conduce pe muncitori era să-i țină sub papuc. Credea același lucru și despre soldați, marinari și țărani. După el, obiectivul crucial în strategia socială internă era asigurarea condițiilor necesare pentru reconstrucția economică. În acest scop, era dispus să amâne satisfacerea imediată a nevoilor de consum ale societății. Prioritatea statului, afirma el, era să crească productivitatea în orașe și sate¹⁵. Avea să mai treacă un timp până când Sovnarkomul va aborda probleme precum foametea, boala și lipsa de locuințe. Deocamdată, cel mai important era să crească producția în agricultură și industrie. Lenin era consecvent cu el însuși. În anii 1890, ca tânăr revoluționar, ignorase semnalul de alarmă tras de ceilalți revoluționari, inclusiv de sora sa mai mare, Anna, cu privire la problema țăranilor înfometați din regiunea Volgăi. La vremea respectivă, argumentul său

fusesse că sărăcirea țărănimii era în slujba unui bine mai mare, și anume dezvoltarea industrială a Rusiei. Acum, în 1920, el voia reconstrucție macroeconomică înainte de a încerca să asigure hrană, sănătate și adăpost grosului societății. Și toți din conducerea centrală a partidului erau de aceeași părere.

Totuși, în anumite chestiuni, făcea compromisuri. De exemplu, când Kollontai îl aborda cu privire la vreun caz de abuz, de cele mai multe ori îi aproba cererile. Apoi, întâlnindu-se cu ea la vreo adunare oficială, o întreba: „Acum ce mai e? Ești mulțumită? Acum că am făcut și cutare, și cutare lucru?”. Kollontai nu era ușor de mulțumit. De cele mai multe ori îi dădea următoarea replică: „Da, dar lucrurile merg rău pentru noi în zona aceea. Am lăsat situația să ne scape din mână”¹⁶.

În acest spirit, Lenin a susținut o altă propunere a lui Troțki. În ianuarie 1920 părea să se contureze o posibilitate reală de încheiere a campaniilor militare. Roșiii îi învinseseră pe Albi în Rusia, iar ultima Armată Albă – condusă, după demisia lui Denikin din aprilie 1920, de generalul Vranghel – organiza o ultimă rezistență în Crimeea. Misiunea Armatei Roșii de a recuceri regiunile non-ruse nu era văzută ca implicând dificultăți insurmontabile. Singurul factor imposibil de evaluat era situația internațională. Dar, atât timp cât marile puteri nu interveneau, Politburoul putea estima că va reconstitui Imperiul Rus în varianta lui socialistă preferată în scurt timp.

După începerea dezbaterilor despre demobilizarea militară, Troțki a venit cu o sugestie neobișnuită, și anume transferarea recruților Armatei Roșii în „armate de muncă” și punerea lor în slujba reconstrucției economice. Supuși disciplinei militare, muncitorii aveau să fie mai eficienți decât forța de muncă urbană existentă pentru reabilitarea drumurilor, clădirilor, minelor și întreprinderilor industriale, astfel încât să devină din nou operaționale. Când vorbea, Troțki dădea impresia că „militarizarea muncii” ar putea deveni un fenomen de lungă durată. Lenin a sprijinit ideea, însă a făcut-o precaut, preocupat de imaginea sa publică. Armatele de muncă aveau să stârnească antipatia recruților și a familiilor acestora. De asemenea, nu aveau să fie nici pe placul muncitorilor de la orașe, care urmau să aibă sentimentul că strategia oficială în privința muncii devenea una foarte autoritară. Deși a fost de acord cu Troțki că armatele de muncă ar ajuta cel puțin pe termen scurt la îndeplinirea sarcinilor economice vitale, Lenin a avut grijă ca discursul său pe această temă, ținut la conferința partidului din regiunea Moscova, să fie foarte sumar relatat în *Pravda*. Era conștient că atât el, cât și regimul său vor trezi suspiciuni în rândurile clasei muncitoare, recruților și țăranilor, chiar și fără să-i irite cu retorica axată pe disciplină a lui Troțki.

Lenin era un ideolog, dar și un politician abil care căuta să-și atingă țelurile ideologice. Felul în care a gestionat „chestiunea națională” e un exemplu grăitor. În timp ce Denikin era pe cale de a fi alungat din Ucraina, Lenin

insista asupra restaurării Republicii Sovietice Ucrainene. Știa că acolo susținerea pentru bolșevici era fragilă. Țăranii îi urau la fel de mult și pe Albi, și pe Roșii, și puțini etnici ucraineni se alăturaseră facțiunii bolșevice înainte de 1917. Lenin își dădea seama că, pentru a putea conduce Ucraina, devenea crucial să atragă grupările politice care fuseseră cândva ostile bolșevicilor. În acest sens, a convins conducerea centrală a partidului să aprobe includerea borotbiștilor în Partidul Comunist. Era un pas extraordinar. Borotbiștii erau socialiști-revoluționari, iar în Rusia socialiștii-revoluționari erau persecutați de bolșevici. Pe Lenin nu-l deranjau propriile inconsecvențe. Borotbiștii erau în principal etnici ucraineni; erau, de asemenea, socialiști. Ei puteau furniza un contingent de administratori sovietici care să fie pe placul ucrainenilor. În același timp, Lenin dădea asigurări că evreilor, puternic antipatizați de țăranii ucraineni, nu li se va permite să ocupe prea multe posturi administrative. Sensibilitățile ucrainene aveau să fie menajate.

Lenin i-a expus situația lui Kamenev în felul următor: „Hai să arătăm noi, velicorușii, precauție, răbdare etc. și treptat o să punem din nou mâna pe toți acești ucraineni, letoni...”¹⁷. Astfel, voia să-i facă pe bolșevici să pretindă în continuare că Republica Sovietică Ucraineană era cu adevărat independentă de Rusia și că tratatul bilateral se baza pe egalitatea între cele două state. În realitate, guvernul Ucrainei avea să rămână strict sub controlul Partidului Comunist Rus și al organelor sale centrale de la

Moscova, iar Partidul Comunist Ucrainean avea să i se subordoneze, funcționând ca organizație de partid regională.

Asemenea strategii politice erau inteligente, lipsite de scrupule, iar Lenin era încântat de rezultat. Nu fusese la fel de inspirat în felul în care reacționase la propunerea lui Troțki de reducere a cantității de cereale rechiziționate, însă deocamdată nu trebuia să plătească pentru încăpățânarea lui. Pentru Lenin, important era că Roșiii supraviețuiseră și triumfaseră în războiul civil. Instituțiile, practicile și atitudinile lor fuseseră concepute când conflictul militar era în toi, iar el considera că puteau fi folosite pentru a obține pacea. Era un om fericit și se bucura de momentele libere pe care le avea pentru a se relaxa. Asemenea momente erau foarte puține. Povara funcției era enormă. Lenin rămânea în centrul activității politice. Era șeful Politburoului și al Comitetului Central. Era președintele Sovnarkomului. Conducea Consiliul Muncii și al Apărării. Superviza Orgburoul și Secretariatul. Trăia revoluția în cel mai intens mod cu putință. Era împlinit. Nu exista nicio amenințare fizică la adresa regimului căreia Lenin să simtă că partidul său, guvernul său și forțele sale armate nu-i puteau face față – iar Internaționala Comunistă înființa partide comuniste pretutindeni în Europa. Cauza căreia își dedicase viața de adult evoluase fiind încununată de succes.

Într-o singură privință îi mergea mai puțin bine decât s-ar fi așteptat: viața personală. Starea de sănătate nu i se

îmbunătățise, iar durerile de cap, insomniile și crizele cardiace îl supărau în continuare. Încerca să le ignore și să-și vadă de muncă, însă familia nu-i oferea sprijinul cu care era obișnuit. Anna Ilinicina era preocupată să-l plângă pe soțul ei, Mark Elizarov, care murise în martie 1919. Maria Ilinicina era ocupată cu munca de „secretar responsabil” la *Pravda*. Nadejda Konstantinovna, care avea propria ei cameră în apartamentul de la Kremlin¹⁸, plecase din iulie într-o excursie de câteva luni în regiunea Volgăi. Dmitri Ilici a revenit din Crimeea imediat după plecarea Nadejdei Konstantinovna. Cei doi frați nu se văzuseră de zece ani și au mers să înoate împreună în lacul Pahra, în apropiere de Podolsk. Episodul avea o încărcătură nostalgică: în 1897, familia Ulianov închiriasse o casă în apropiere când Lenin se afla în exil în Siberia. În 1919, s-a arătat în fața lui Dmitri refuzând să folosească un prosop¹⁹. Părea că erau din nou puștanii de pe râul Sviaga din Simbirsk. Lenin se mai relaxa și jucând popice cu Nikolai Buharin, deși de obicei pierdea²⁰; de asemenea, îi plăcea să facă plimbări călare în jurul Moscovei cu Gora Lozgacev, fiul adoptiv al Annei Ilinicina.

Aceste răgazuri nu schimbau însă situația de fond: Lenin nu se simțea în formă nici fizic, dar nici emoțional. Asta îi mai trebuia! În călătoria sa pe Volga la bordul vasului cu aburi *Steaua Roșie*, Nadia risca să se aleagă cu febră tifoidă sau să fie capturată de armate antibolșevice ori de bandiți. Nu avea să fie o vacanță, sub niciun chip. (Aleksandra Kollontai, o persoană aventuroasă, făcuse

aceeași călătorie cu un an înainte și era convinsă că își asumase niște riscuri enorme²¹). Scopul Nadiei era să țină discursuri în fața muncitorilor și țăranilor din fiecare port aflat pe traseu. Erau indicii cât se poate de clare că voia să plece din Moscova, din Kremlin, de lângă Lenin. Căsnicia lor intrase aproape sigur într-una dintre cele mai nefericite perioade ale sale. Una dintre cauzele posibile era atitudinea lui Lenin față de Inessa Armand. Când la sediul din Moscova al partidului a avut loc o explozie teroristă, Inessa a fost cea care s-a grăbit să-i dea vestea personal lui Lenin la Kremlin²². Inessa îi era în continuare devotată. Poate că el îi răspundea cu aceeași monedă, poate că nu. Totuși, în atitudinea lui Lenin față de Nadejda Konstantinovna se poate să fi existat suficientă asprime încât ea să se fi gândit că nu ar mai avea nimic de pierdut dacă va pleca în călătoria pe Volga.

De asemenea, poate s-a gândit că el ar fi apreciat-o mai mult dacă va fi departe de dânsul. În acest caz, Nadejda și-a atins scopul. Lenin îi scria des și cu afecțiune, iar aceste mesaje sunt singurele pe care Nadejda Konstantinovna le-a păstrat din lunga lor relație. Câteva fraze sunt ilustrative pentru tonul folosit²³:

Dragă Nadiuşka,

M-am bucurat foarte mult să am vești de la tine. Am trimis deja o telegramă la Kazan și, pentru că nu am primit răspuns, am mai trimis una la Nijni [Novgorod], iar de acolo

răspunsul a venit azi [...] Te îmbrățișez și te rog să-mi scrii și să-mi telegrafiezi mai des.

Al tău [Tvoî],

V. Ulianov

NB: ascultă de doctor: mănâncă și dormi mai mult, ca să fii *complet* aptă de muncă la iarnă.

Oficiali locali ai partidului îl țineau pe Lenin la curent cu progresele Nadiei²⁴. Veștile nu erau bune: o deranjau căldura și țăntării și era neglijentă în privința procesului de recuperare. Nemaifiind sub ochii lui Lenin, nu mai accepta să i se spună ce să facă.

Oricum, relația lor personală nu era cel mai important aspect din viața lor și nu fusese niciodată. Ei trăiau pentru revoluție, iar când Lenin sublinia nevoia ca ea să se refacă pentru a fi aptă de muncă, se referea la o prioritate pe care o împărtășeau amândoi. În termeni politici generali, amândoi erau optimiști. Totuși, lui Lenin i-ar fi prins bine să se alăture soției sale pe *Steaua Roșie* și să vadă cu ochii lui starea de ruină de-a lungul fluviului Volga. Moscova, în ciuda aspectului său dărăpănat, nu fusese afectată de luptele armate. Asta ne ajută să înțelegem de ce în iarna 1918-1919 Lenin a rămas atât de optimist. În realitate, el și partidul său vor avea de înfruntat numeroase probleme în perioada următoare. În țară, puterea nu era atât de sigură pe cât se credea. Economia era la pământ. Se întrevedeau revolte ale țăranilor și soldaților. Deja aveau loc greve muncitorești. Extinderea revoluției spre vest nu avea să fie

simplă, în pofida oportunităților existente. În aprilie 1920, Lenin a acceptat să participe la sărbătorirea de către partidul bolșevic a celei de-a cincizecea zile de naștere a liderului său. S-au ținut discursuri elogioase, iar Lenin a fost vizibil jenat. Era însă evident că-l mulțumea faptul că ziua sa de naștere era sărbătorită cu atâta bucurie de tovarășii săi apropiați. Avea să descopere totuși că situația generală a regimului său era mai rea decât își închipuiau cei care îl elogiau sau chiar decât își imagina el însuși.

24

Înfrângere în vest

1920

Lenin căpăta reputația unui politician al cărui obiectiv principal era mai curând să conducă Rusia decât să facă „revoluția socialistă europeană”. Se credea că poate era doar un tip modern de lider naționalist rus și că angajamentul său față de socialismul internaționalist slăbise. Percepția aceasta era profund greșită și e surprinzător că e larg răspândită și azi¹.

Asta pentru că dovezile recente din documentele de arhivă vin în sprijinul vechiului argument că entuziasmul lui Lenin pentru propagarea Revoluției din Octombrie nu scăzuse. Doar puterea net superioară a Germaniei îl oprise în 1918, iar războiul civil îl împiedicase să trimită Armata Roșie în străinătate când germanii s-au retras la sfârșitul

Marelui Război. Cu toate acestea, convingerea fundamentală a lui Lenin rămânea că Europa avea nevoie de o transformare revoluționară. Era pregătit să-și asume riscul de a jigni puterile învingătoare în Marele Război – Aliații – iscând tulburări la vest de Rusia. Își expusese motivele în anii anteriori și le-a reluat în 1920: „Întotdeauna am subliniat că un lucru precum o revoluție socialistă într-o singură țară nu poate fi înfăptuit”². Lenin, ca mai toți liderii bolșevici, considera că socialismul putea ajunge la maturitate în Rusia sovietică numai dacă în restul Europei erau create state socialiste surori. Perspectiva unei Rusii izolate era jalnică. Integritatea teritorială și creșterea economică postbelică rămăneau incerte până când întreaga Europă avea să se alăture revoluției.

Pe Lenin nu-l interesa cum va realiza asta. La fel ca în 1917, spera ca revoluțiile să înceapă fără să fie nevoie de ajutorul Rusiei; dar era dispus să susțină accelerarea și consolidarea procesului cu bani, acțiuni propagandistice și instruire politică. Se aștepta, de asemenea, să implice forțele Armatei Roșii. În discuțiile private nu se cenzura. „De îndată ce vom fi suficient de puternici ca să doborâm capitalismul cu totul, îi vom sări repede la beregată.”³ Europa rămânea în centrul calculelor sale strategice.

Ocazia de a acționa a venit pe neașteptate. După încheierea Marelui Război, între forțele armate ruse și cele poloneze au avut loc ciocniri. Când s-a încheiat și războiul civil în Rusia, s-a pus întrebarea dacă Armata Roșie ar

putea să controleze teritoriile de graniță imperiale ale Rusiei. Polonezii nu aveau de gând să-și piardă suveranitatea statală. Comandantul lor suprem, Józef Piłsudski, a făcut o incursiune în Ucraina cu intenția de a anexa teritoriul acesteia unui stat federal cu capitala la Varșovia și a cucerit Kievul la 7 mai 1920. Piłsudski nu-i era necunoscut lui Lenin. În 1887, Ohrana îl arestase și îl trimisese în exil în cursul acțiunilor pentru eliminarea revoluționarilor de după tentativa de asasinare a împăratului Alexandru al III-lea de către grupul terorist din care făcea parte fratele lui Lenin, Aleksandr. Piłsudski avea, într-adevăr, legături cu prietenii lui Aleksandr Ulianov. După cinci ani petrecuți în Siberia, Piłsudski s-a întors pentru a lua conducerea Partidului Socialist Polonez. La fel ca Lenin, și-a declarat sprijinul pentru Japonia în Războiul ruso-japonez din 1904-1905. Și, tot la fel ca Lenin, aprobase jaful armat pentru a umple vistieria partidului său (Piłsudski, veritabil om de acțiune, conducea el însuși atacurile). Înainte de 1914, Piłsudski și Lenin locuiseră în aceeași regiune a Poloniei austriece. Își beau cafeaua în aceeași cafenea, iar facțiunea bolșevică a lui Lenin fusese ajutată de Uniunea Pușcașilor a lui Piłsudski pentru a-și spori siguranța împotriva Ohranei.

Lenin și Piłsudski crezuseră că dușmanul dușmanului tău ți-ar putea fi prieten. Amândoi detestau dinastia Romanovilor, fără a fi de acord în nicio altă privință. În mod sigur admiteau că aveau aceeași aspră temperamentală; erau lideri adevărați. Dar, după ce au ajuns la putere, s-au

ignorat reciproc. Pentru Lenin, Piłsudski devenise o marionetă a imperialismului anglo-francez. Pentru Piłsudski, Lenin nu era cu nimic diferit de foștii țari. Polonia trebuia apărată, iar Piłsudski credea că o unificare federală a Poloniei și Ucrainei era cheia securității Poloniei.

La Moscova era panică. Ofițerii Armatei Imperiale care se ascunseseră în timpul războiului civil erau chemați de fostul general Aleksei Brusilov să se înroleze în Armata Roșie și să ajute la eliberarea „patriei-mamă”. Treptat, Armata Roșie s-a regrupat. Troțki și Stalin au fost trimiși pe frontul de vest pentru a consolida controlul partidului bolșevic, iar Piłsudski a fost nevoit să se retragă pe teritoriul polonez. La momentul respectiv, războiul polono-sovietic atrăsese deja atenția diplomației internaționale. Negocierile pentru stabilirea definitivă a granițelor și încheierea păcii erau în plină desfășurare. Ministrul de Externe britanic a fost implicat în trasarea unei hărți mulțumitoare pentru ambele părți.

Dar mai apoi Lenin s-a răzgândit și s-a decis că sosise vremea, odată cu retragerea lui Piłsudski, să declanșeze „războiul revoluționar” pe care comuniștii de stânga i-l ceruseră în 1918. Nu se știe ce anume l-a convins că victoria putea fi obținută, însă Lenin considerase dintotdeauna că Europa era „coaptă” pentru revoluție și crezuse în eficacitatea mijloacelor militare pentru dobândirea rezultatului dorit. Obiectivul planului său imediat era uimitor. Polonia trebuia să fie doar primul trofeu revoluționar al războiului. Pasul următor era

„sovietizarea” țărilor învecinate, poate Cehoslovacia, Ungaria și România. Ca o completare ulterioară, sugera că și Lituania ar putea fi sovietizată în cadrul aceleiași campanii. De asemenea, visa ca socialiștii de extremă stângă din Italia să organizeze propria lor revoluție în orașele din nordul țării⁴. Marele trofeu, Germania, avea să fie obținut în aceeași campanie. După căderea Varșoviei, Armata Roșie trebuia să pătrundă prin Prusia răsăriteană și să mărșăluiască spre Berlin. Lenin se gândea că „proletarii” polonezi și germani îi vor primi cu brațele deschise pe Roșii din Rusia și se vor ridica împotriva guvernelor „burgheze” naționale. Când delegații din întreaga lume s-au întrunit la Institutul Smolnăi din Petrograd pentru cel de-al Doilea Congres al Internaționalei Comuniste, în vara lui 1920, Lenin spera că-i va revedea curând în calitate de comisari ai poporului în propriile lor guverne de tip sovietic.

Tovarășii lui Lenin împărtășeau această viziune, însă evaluau diferit situația. Spre deosebire de el, cunoșteau foarte bine dificultățile cu care se confrunta Armata Roșie: liniile de comunicare și de aprovizionare prea lungi, echipamente de proastă calitate, rații inadecvate și lipsa unui curent popular de susținere a continuării războiului. Nici măcar Troțki, care îi dăduse bătăi de cap cu Tratatul de la Brest-Litovsk, nu dorea invadarea Poloniei; iar bolșevicii de origine poloneză îl avertizau pe Lenin că subestima neîncrederea polonezilor în armatele rusești, chiar și în armatele trimise în țara lor cu așa-zise intenții

internaționaliste. Lenin însă o ținea pe a lui. Faptul că majoritatea membrilor de frunte din conducerea centrală a partidului se aflau în afara Moscovei i-a dat șansa pe care o dorea. Problema războiului sau păcii nu se discutase în nicio ședință oficială a Sovnarkomului, a Comitetului Central sau a Politburoului. Deliberările anevoioase și aprinse de la începutul lui 1918 cu privire la Tratatul de la Brest-Litovsk nu s-au repetat. Pe Lenin îl ajuta că era unanim acceptat cel puțin faptul că lui Piłsudski trebuia să i se dea o lecție. Armata Roșie era deja angajată în urmărirea forțelor armate poloneze. Granițele Rusiei sovietice și ale Poloniei nu erau încă stabilite. Reacția guvernelor străine era deocamdată neclară, iar Lenin voia să profite pe cât posibil de pe urma confuziei. I-a convins pe colegii săi să facă așa cum voia el. Polonia trebuia sovietizată.

Odată luată decizia, aceasta a fost sprijinită întru totul de ceilalți lideri bolșevici. Nu s-a mai repetat povestea cu disputele despre „războiul revoluționar” care divizaseră partidul în 1918. Troțki și Stalin făceau parte din trupele armate ce forțau intrarea în Polonia.

Al doilea Congres al Cominternului continua în timp ce se petreceau toate acestea. Lucrările au început pe 19 iulie 1920 la Institutul Smolnâi, care fusese sediul lui Lenin și al Comitetului Central bolșevic în perioada Revoluției din Octombrie. Era prima oară când Lenin revenea în oraș după martie 1919 (și a fost ultima dată când a vizitat un oraș rusesc în afara Moscovei). Delegația lui Lenin plecase

spre Smolnâi din Gara Nikolaevski din Moscova pe 18 iulie 1920. Lucrările erau încărcate de simbolistică. Congresul se desfășura în locul de naștere al Revoluției din Octombrie. Delegaților străini li se oferea un tur al locurilor importante ale revoluției: Gara Finlanda, vila Kseșinskaia, Palatul de Iarnă și coridoarele și holul Institutului Smolnâi. Firește, Lenin era suficient de inteligent ca să se gândească la faptul că, organizând Congresul Cominternului la Petrograd, îi va fi mai ușor să impună Internaționalei Comuniste politicile partidului bolșevic. Impresionați de istoria revoluționară din jurul lor, comuniștii străini aveau să accepte cererile singurilor comuniști care reușiseră deocamdată să preia puterea într-un stat.

Lenin a ținut câteva discursuri importante și s-a simțit foarte bine. Foindu-se țăntoș încoace și încolo la tribună, și-a exprimat în mod repetat convingerea că Revoluția din Octombrie constituia un model pentru ceilalți socialiști ai lumii. Între discursuri, se așeza pe scări, sub aspidistre, schițându-și contribuțiile la congres. De fiecare dată când apărea, era aclamat, însă încerca totodată să aibă și întâlniri private cu delegații. Congresul, era convins, avea să fie ultima astfel de întrunire organizată în Rusia. Pe perioada evenimentului, delegații puteau urmări pe o hartă înaintarea Armatei Roșii din Ucraina în Polonia. Pe ea erau fixate stegulețe roșii. O „revoluție socialistă europeană” era pe cale să înceapă. În timp ce Armata Roșie mărșăluia spre Varșovia, Politburoul ridica moralul tuturor. Lenin a

sugerat ca participanții italieni să se întoarcă la Milano și Torino și să organizeze revoluția.

Congresul a reprezentat un moment hotărâtor pentru istoria comunistă. Aproape toate dezbaterile au fost deschise de lideri ai Partidului Comunist Rus și nu a existat niciun moment în care aceștia să fie întrerupți de străini. Lenin și tovarășii săi voiau să facă din Rusia sovietică un model pentru mișcările socialiste de extremă stângă din străinătate. Trebuiau să se înființeze partide comuniste. Principiile lor organizatorice trebuiau să fie centralismul, ierarhia, selectarea atentă a membrilor, activismul și disciplina. Cea mai bună variantă pentru „revoluția socialistă europeană” era ca germanii, francezii și britanicii să copieze metodele bolșevismului. În mod evident, Lenin și tovarășii săi calculaseră că înființarea în Europa și în restul lumii a unor noi partide comuniste puternic centralizate ar fi permis Politburoului să le controleze prin intermediul Comitetului Executiv al Cominternului.

Lucrările congresului s-au desfășurat într-un ritm alert și într-o atmosferă de așteptare intensă, iar timp de câteva zile au trebuit suspendate din cauza evenimentelor militare din Războiul polono-sovietic. Însă, când congresul s-a reluat, Lenin a ieșit la rampă cu o pledoarie tranșantă în favoarea versiunii sale de socialism bazat pe dictatură și teroare. Pe de altă parte, sugera totuși că era datoria comuniștilor să regândească modul în care putea fi realizat socialismul. În trecut, ca toți marxiștii de după anii 1890,

el susținuse că socialismul nu putea fi construit decât pe bazele unei societăți capitaliste existente. Pentru Lenin, economia rusă era deja predominant capitalistă înainte de începutul secolului XX. În 1920 renunța discret la acest principiu și afirma că țările necapitaliste, în ciuda „înapoierii” lor, ar putea să sară cu totul peste capitalism și să treacă direct la socialism. Lansa aceste idei inedite pentru a încuraja comuniștii din statele coloniale ale lumii să scuture jugul imperialismului european. Nu a oferit o justificare detaliată a acestei schimbări radicale de viziune, negăsind de cuviință nici să explice de ce se opusese întotdeauna narodnicilor ruși, care susținuseră că se putea sări peste etapa capitalismului.

De ce ar trebui să conteze asta? Principala semnificație se găsește în maniera dezinvoltă în care Lenin se raporta la marxismul său atunci când viza un obiectiv politic concret. Deși cugeta serios la teoria socială și economică și-i plăcea să rămână fidel ideilor sale fundamentale, nu avea o loialitate absolută față de acestea. La mijlocul anului 1920, pentru el prioritară era diseminarea globală a energiei revoluționare. Ideile despre etapele inevitabile ale dezvoltării sociale nu mai erau importante pentru el. Decât să elaborezi o teorie sofisticată și neîmplinită, mai bine să faci o revoluție, oricât de brutală. Dacă uneori era nevoie de șiretlicuri intelectuale, atunci așa să fie! Chiar și atunci când nu se îndepărta de strategiile anunțate anterior, Lenin era schimbător și foarte greu de înțeles. Partidele aparținând Cominternului, declara el, trebuiau să renunțe

la variantele „oportuniste” de socialism care respingeau nevoia de „dictatură a proletariatului”; în același timp însă, le cerea comuniștilor britanici să se afilieze la Partidul Laburist, argumentul fiind că în Marea Britanie comunismul era încă prea fragil pentru a pune bazele unui partid independent.

Lucrurile au ieșit așa cum și-a dorit, cu prețul mistificării Congresului Cominternului și al iritării delegației din Marea Britanie, Sylvia Pankhurst, comunistă și feministă. Poate că Pankhurst nu ar fi obiectat dacă toți ochii nu ar fi fost ațintiți asupra hărții cu frontul războiului. Toată lumea de la congres se întreba cum ar putea contribui la înfăptuirea revoluției, care înainta acum cu ajutorul baionetelor Armatei Roșii. Politburoul a creat un Comitet Revoluționar Polonez, compus din comuniști polonezi despre care se știa că erau loiali directivelor de la Moscova. Nu s-a întâmplat același lucru și în cazul comuniștilor germani, însă era doar o chestiune de timp. Armata Roșie era prima linie a Cominternului. Așteptările erau ca guvernele socialiste să domine foarte curând harta Europei Continentale și se credea că nu ar mai fi trebuit să treacă mult până la colapsul imperialismului mondial. Lenin și colegii săi comisari s-au întors la Moscova, iar la coborârea din tren erau nerăbdători să primească vești despre noile succese ale Roșiilor. Lenin simțea că era pe punctul de a-și satisface ambiția de-o viață. Rusia îi căzuse la picioare în 1917-1918. Europa, țară cu țară, era cu siguranță pe punctul de a ceda în fața asaltului comunist

multinațional al Armatei Roșii și al partidelor comuniste „locale” împotriva bastioanelor capitalismului continental.

Dacă Lenin visa să conducă un regim federal socialist european, s-a abținut de la a-și dezvălui intenția. În general, era foarte rezervat, dar când se afla printre tovarășii săi nu se putea stăpâni. Voia mereu acțiune pe front, acțiune în ariergardă și chiar acțiune în spatele liniilor. Nerăbdarea lui era extraordinară, ceea ce s-a văzut clar într-o notă transmisă omului de încredere al lui Troțki, E.M. Skleanski: „Un plan frumos. Du-l la bun sfârșit *împreună* cu Dzierżyński. Deghizați în «Verzi» (o să dăm vina pe ei după aceea), vom înainta 10-20 de verste și-i vom spânzura pe culaci, preoți, moșieri. O sută de mii de ruble premiu pentru fiecare spânzurat”⁵. Acesta era Lenin în ipostaza luptătorului de clasă, precum și Lenin în ipostaza intrigantului politic entuziast: îi ascultase destul pe generali și voia să vină cu propriile idei. Totuși, pe lângă că erau de o violență extremă, aceste idei nu erau nici foarte practice. Dacă voia să câștige războiul, Armata Roșie trebuia să cucerească Polonia prin înaintarea regimentelor sale impresionante și zdrobirea lui Piłsudski – iar ticăloșiile tănuite de tipul celor propuse de Lenin nu ar fi adus niciun beneficiu real. La drept vorbind, spânzurarea preoților i-ar fi făcut pe cei mai mulți cetățeni polonezi să se întoarcă împotriva Roșiilor.

Între timp, Piłsudski se retrăsese la Varșovia cu intenția de a reorganiza apărarea poloneză. Troțki, Stalin și înaltul comandament împărțiseră Armata Roșie în două

mari forțe de atac, iar Piłsudski avea posibilitatea să-i înfrunte pe invadatori în afara capitalei poloneze. Troțki se confrunta cu dificultăți majore în coordonarea forțelor din subordinea sa și cu siguranță nu putea fi încrezător că forța de atac din flancul sudic – al cărei comisar era Stalin – va fi atât de cooperantă pe cât ar fi putut. La mijlocul lui august 1920, Piłsudski a atacat pe Vistula, în afara Varșoviei. Contrar așteptărilor lui Lenin, s-a întâmplat ce era mai rău. Armata Roșie a suferit o înfrângere dură. În timp ce polonezii profitau de avantajul obținut, forțele sovietice s-au retras în grabă spre Moscova pe drumul Smolenskului. Lenin nu avea altă variantă decât să ceară pacea. O bătălie într-o zi de vară stricase totul. Visul măreț al unei uniuni federale europene se spulberase. Gata și cu sfaturile privind alianțe politice neortodoxe între extrema dreaptă și extrema stângă. Gata și cu mândria legată de invincibilitatea Armatei Roșii. Tot ce venea de la Moscova era recunoașterea dezastrului militar și a nevoii disperate de a semna pacea, indiferent de condiții.

Lenin grăbise lucrurile. Le ceruse tovarășilor din Politburo să înceapă să se gândească la felul în care avea să fie organizată Europa. Dacă „revoluția socialistă europeană” avea să devină realitate, trebuiau să aibă un plan bine pus la punct. Lenin și Stalin au avut un schimb de replici pe acest subiect, iar Stalin nu a uitat niciodată vehemența cu care Lenin și-a susținut punctul de vedere. Pentru Lenin, procesul trebuia să fie simplu. Voia să creeze o uniune federală a Rusiei și a diverselor republici sovietice

din fostul Imperiu Rus. Când o țară din Europa Centrală sau de Vest va trece la o guvernare de tip sovietic, va putea fi admisă în această măreață uniune în expansiune. O astfel de uniune nu includea un plan pentru supremația politică a Rusiei, iar Stalin critica acest fapt, considerându-l o situație nerealistă. Pentru el, era evident că nici Polonia sovietică, nici Germania sovietică nu ar intra într-o uniune înființată de Rusia. Vechea mândrie națională nu avea să fie ștearsă prea repede. Prin urmare, propunerea lui Stalin era ca RSFSR să reprezinte nucleul unei mari federații, în vreme ce Germania avea să formeze o alta. Lenin a fost șocat de punctul de vedere al lui Stalin și l-a acuzat de șovinism⁶. Revoluția din Octombrie fusese inițiată cu scopul de a pune punct divizării Europei în blocuri statale distincte. Stalin părea să dorească menținerea acestor blocuri, iar lui Lenin aproape că nu-i venea să creadă ce auzise.

Stalin nu accepta nici măcar ca Rusia și Ucraina să aibă aceleași drepturi în propria uniune. Acum, că războiul civil se apropia de sfârșit, voia să facă uitate diversele tratate bilaterale semnate și pur și simplu să încorporeze celelalte republici sovietice în RSFSR. Bineînțeles, nici Lenin nu dorea să lase Ucraina să se bucure de libertate fără controlul Moscovei, însă simțea că era diplomatic să păstreze aparențele unei asemenea libertăți. Astfel, planificarea revoluției în Europa se împiedica într-o discuție despre viitoarea organizare constituțională în Rusia. Lenin și Stalin voiau să pună lucrurile la punct înainte de

anticipata revoluție socialistă europeană. Acum, enervarea lor reciprocă din iunie 1920 pare comică, pentru că Armata Roșie a fost oprită în afara Varșoviei, iar revoluțiile socialiste în alte țări fie nu au avut loc, fie au eșuat în scurt timp. La momentul respectiv însă, erau cât se poate de serioși. Se vedeau pe ei înșiși nu doar ca pe niște arhitecți sociali în Rusia, ci și ca mari strategii ai întregului continent. Întâlnirea cu liderii străini din Internaționala Comunistă îi făcea să creadă că nimeni nu era mai competent decât ei pentru a duce la bun sfârșit această sarcină.

Totuși, în timp ce Lenin îl acuza pe Stalin că trăda principiile internaționaliste, comuniști de seamă din Germania îi aduceau lui Lenin aceleași critici. Istoria din ultimii ani a Germaniei îl învățase pe Lenin să nu exagereze potențialul independent al extremei stângi din această țară. Partidul Comunist German apăruse chiar la sfârșitul anului 1918, iar influența lui asupra clasei muncitoare germane era mică. De aceea, nu se putea porni de la premisa că sosirea Armatei Roșii la Berlin avea să fie suficientă pentru declanșarea unei insurecții socialiste care să fie încununată de succes. Lenin avea pregătită o abordare strategică perfidă. După el, Tratatul de la Versailles îi acorda Germaniei statut colonial, mai puțin cu numele. Prin urmare, Partidul Comunist German trebuia să caute aliați pentru un război de eliberare națională de sub jugul anglo-francez. Dintre posibili aliați, nimeni nu ar fi fost mai eficient decât Freikorps și alte unități militare

din extrema dreaptă a spectrului politic. Obiectivul unui astfel de parteneriat neortodox ar fi fost acela de a anula Tratatul de la Versailles, ceea ce ar fi tulburat echilibrul politic în țările aliate victorioase. În haosul care ar fi urmat, Partidul Comunist German ar fi profitat de ocazie ca să lupte împotriva extremei drepte germane în bătălia politică supremă a continentului.

Pentru Lenin, această recomandare era de bun-simț. Politicienii trebuiau să fie flexibili în urmărirea obiectivelor lor strategice. N-a reușit să înțeleagă răspunsul negativ primit de la tovarășii germani. Ar fi trebuit să-l înțeleagă. Aceștia deveniseră comuniști și pentru că îl imitau. Lenin transformase intransigența într-o formă de artă. Pregătind preluarea puterii în 1917, el sfidase întreaga opinie publică din țara sa – atât conservatoare și liberală, cât și socialistă. În vreme ce pentru adversarii săi politici era vorba numai despre chestiuni practice minore, Lenin înțelesese că în joc erau probleme de principiu ideologic. Explicase că marxiștii trebuie să rămână fideli doctrinei marxiste. Acum, același Lenin, modelul lor revoluționar, le spunea să dea mâna nu cu alți socialiști, ci cu susținătorii celei mai sumbre reacțiuni politice.

În timp ce se petreceau toate acestea, viața personală a lui Lenin era marcată de un eveniment teribil. Inessa Armand se întorsese dintr-o misiune a Crucii Roșii în Franța și căzuse la pat. Lenin i-a scris următorul bilet⁷:

Dragă prietenă,

Te rog, scrie-mi un bilet să-mi spui ce-i cu dumneata. E o perioadă dificilă: febră tifoidă, gripă spaniolă, holeră.

Eu abia m-am dat jos din pat și nu ies din casă. Nadia are 39 de grade și vrea să te vadă.

Dumneata ce temperatură ai?

Nu ai nevoie de nimic care să te facă să te simți mai bine?

Chiar îți cer să-mi spui sincer.

Fă-te bine!

Al dumatiale,

Lenin

În ciuda stilului colocvial, Lenin păstra o distanță emoțională, adresându-i-se cu formula de politețe rusească *vi* („dumneata”) în loc de familiarul *tî* („tu”); și e greu de crezut că încerca să aibă o aventură secretă cu ea, pentru că menționa că soția sa Nadia voia ca Inessa s-o viziteze. Lenin și Inessa erau apropiați, însă legătura dintre ei nu mai era de aceeași natură ca la Paris în 1912. Pe de altă parte, influența Nadiei asupra lui părea să fi crescut. Aleksandra Kollontai, al cărei roman *Dragostea albinelor lucrătoare* era o alegorie a triumghiului amoros Lenin-Nadia-Inessa din Parisul anilor 1911-1912, nota în jurnalul său din 1920 că „el e foarte atent la ce spune ea”⁸.

Cât despre Lenin, se purta autoritar cu Inessa, însă eforturile lui în direcția aceasta erau de o zădărnicie înduioșătoare. Când i-a scris din nou, a încercat să-i interzică să mai iasă afară, în frig. Știa că o să-i ignore indicațiile și i-a cerut să le spună copiilor ei să-i poruncească să nu iasă în frigul tăios de afară. Lenin

obișnuia să supravegheze tratamentul medical al tovarășilor săi apropiați, însă nu există termen de comparație cu intervenția sa atentă în cazul Inesei.

Inessa și-a revenit după această scurtă perioadă de boală și a acceptat să fie interpret la cel de-al Doilea Congres al Cominternului din iulie. Era o muncă foarte solicitantă și, adăugată la niște dispute cu colegi precum Aleksandra Kollontai, a avut ca rezultat faptul că s-a îmbolnăvit din nou. În realitate, era epuizată, iar Lenin a sfătuit-o să meargă la un sanatoriu. I-a sugerat că, dacă insistă să meargă în străinătate, ar trebui să evite Franța, de teamă să nu fie arestată. În opinia lui Lenin, ar fi fost mai bine dacă s-ar fi dus în Norvegia sau Olanda. Și mai bine, ar fi putut încerca în Caucaz, și i-a promis că va da dispoziții astfel încât să aibă parte acolo de o perioadă de îngrijire plăcută. Ca s-o binedispună, i-a zis că fusese la vânătoare în pădurile de lângă vechea moșie Armand din afara Moscovei și că țăranii îi vorbiseră cu nostalgie despre vremurile de dinainte de 1917, când acolo era cu adevărat „ordine”. Inessa a acceptat să meargă în orașul-stațiune Kislovodsk, în Caucazul de Nord. Lenin a dat ordin ca ea și fiul ei Andrei – pe atunci un adolescent de șaisprezece ani – să fie primiți bine. La vremea aceea însă, regiunea era afectată de o epidemie de holeră; de asemenea, Armata Roșie încă nu reinstaurase pacea acolo. Fără să vrea, Lenin își pusese fosta iubită în pericol de moarte. Mai întâi, ea s-a îmbolnăvit de holeră. Apoi s-a dat ordin ca oamenii să fie

evacuați în Nalcik. În cele din urmă, starea ei de sănătate s-a înrăutățit și pe 24 septembrie 1920 Inessa a murit.

Știind că era pe moarte, își așternuse pe hârtie ultimele gânduri într-o agendă pe care o primise la Congresul Cominternului. Sunt o lectură tulburătoare. Inessa scria pe 1 septembrie²:

Va dispărea oare vreodată senzația asta de moarte lăuntrică? Am ajuns în punctul în care mi se pare ciudat că alți oameni râd cu atâta ușurință și că în mod evident le face plăcere să vorbească. Acum eu râd și zâmbesc foarte rar nu pentru că o bucurie interioară mă determină să o fac, ci pentru că uneori e necesar să zâmbești. De asemenea, sunt uluită de indiferența mea actuală față de natură. Și totuși, altădată mă făcea să tremur atât de tare. Și cât de puțin am început să iubesc oamenii! Înainte mă apropiam de orice persoană cu căldură. Acum toți îmi sunt indiferenți. Însă cel mai important lucru e că acum aproape toată lumea mă plictisește. Mai nutresc sentimente puternice doar față de copiii mei și față de V.I.

Exista o singură persoană la care se putea referi prin „V.I.” și aceea era Vladimir Ilici Lenin. Inessa continua¹⁰:

E ca și cum în rest inima mi-ar fi moartă. Ca și cum, dedicându-mi toată puterea și toată pasiunea mea lui V.I. și muncii noastre [politice], toate rezervele de iubire și simpatie pentru oameni – care erau cândva atât de bogate – s-au epuizat. Cu excepția lui V.I. și a copiilor mei, nu mai am

relații personale cu oamenii, în afara unor relații pur pragmatice.

Inessa spunea că este un „cadavru viu”; era răpusă nu doar de holeră, ci și de dezamăgirea în dragoste. Zece zile mai târziu, medita la rostul vieții ei¹¹:

Pentru romantici, dragostea ocupă primul loc în viața unui om. E mai presus de orice. Și până nu demult eram mult mai aproape de această idee decât sunt acum. E adevărat, pentru mine dragostea nu a fost niciodată singurul lucru important. Mai era și activitatea publică. Și atât în viața mea, cât și în trecutul meu au fost destul de multe momente când mi-am sacrificat fericirea și dragostea pentru binele cauzei. Dar înainte părea că dragostea conta la fel de mult ca activitatea publică. Acum nu mai e așa. Semnificația dragostei în raport cu activitatea publică e destul de redusă și nu mai poate fi comparată cu activitatea publică.

În pragul morții, Inessa încerca să se convingă că munca ei în slujba revoluției a fost pentru ea mai importantă decât bărbatul pe care-l iubea.

Telegrama oficială i-a dat vestea lui Lenin sec, fără menajamente: „A fost imposibil s-o salvăm pe tovarășa Inessa Armand, care era bolnavă de holeră. A murit pe 24 septembrie. Însoțim trupul neînsuflețit la Moscova”¹². Lenin era răspunzător pentru convalescența ei în haoticul Caucaz, în loc de Franța, iar acum ea murise acolo. Au trecut două săptămâni până când trupul neînsuflețit a fost

adus înapoi la Moscova într-un sicriu de plumb. Trenul a ajuns în primele ore ale zilei de 11 octombrie, iar cortegiul a plecat din gară după răsăritul soarelui. Lenin și Nadejda Konstantinovna așteptaseră în gară. Când cortegiul funerar s-a apropiat de centrul capitalei, Lenin era evident copleșit de durere. Nadejda Konstantinovna a înțeles asta și l-a apucat de braț ca să-l sprijine. Nimeni nu putea uita condiția mizerabilă a omului. Tânăra bolșevică Elizaveta Drabkina privea la dricul tras de cai și la steagul negru în bernă: „Umerii lui căzuți și capul foarte plecat aveau ceva de o tristețe imposibil de exprimat în cuvinte”¹³. Anjelika Balabanova a avut aceeași impresie la înmormântare: „Nu am văzut niciodată atâta suferință; nu am văzut niciodată o ființă omenească atât de absorbită de durere, de efortul de a o păstra pentru sine, de a o feri de atenția celorlalți, de parcă în felul acesta intensitatea simțămintelor sale ar fi scăzut”¹⁴.

Lenin nu și-a așternut sentimentele pe hârtie. Renunțase la multe plăceri de dragul „cauzei”: confort material, profesie, șah, muzică clasică și ciclism. Evitase o legătură permanentă cu Inessa; pentru el, pe primul loc a fost mereu revoluția. Însă a suferit profund atunci când trupul ei neînsuflețit a fost adus de la Nalcik.

Au fost alături de el prieteni și tovarăși apropiați care credeau că Lenin nu va mai fi niciodată același după moartea Inesei. Unii au spus că ar fi trăit mai mult dacă nu ar fi pierdut-o. Cu siguranță a fost zguduit de eveniment, însă nu-și pierduse puterea voinței. Se

obișnuise după 1912 să trăiască despărțit de ea. De asemenea, se descurca și cu acele *froideurs* ale Nadiei. De-a lungul carierei sale, Lenin își demonstrase abilitatea de a nu se lăsa tulburat de chestiuni sentimentale. De obicei, îl tulburaseră problemele de sănătate sau polemicile. „Romantismul” nu reprezenta o piedică pentru el, iar moartea Inesei nu l-a distrus. Dacă e să ne luăm după reacția lui, Lenin a fost afectat mai mult decât de orice alt eveniment de după executarea fratelui său în 1887. Dar și-a revenit repede. Avea o capacitate enormă de a-și reprima emoțiile. Iubea politica și trăia pentru viața politică. Era obsedat de importanța ideilor. Nu era un robot și, cel puțin față de el însuși, nu nega beneficiile unei relații profunde; însă iubirea personală – dragostea unui bărbat pentru o femeie – era pe planul al doilea și, dacă politica o cerea, Lenin credea că putea trăi și fără iubire.

Înmormântarea Inesei a avut loc pe 12 octombrie, când trupul ei neînsuflețit a fost îngropat, alături de alți eroi bolșevici decedați, sub Zidul Kremlinului. Cu două săptămâni înainte, Lenin avusese a Noua Conferință a Partidului. Invadarea Poloniei se transformase într-o retragere. Economia era la pământ. Aveau loc greve muncitorești și revolte țărănești, și până și în forțele armate existau tulburări. Partidul bolșevic era cuprins de frământări, iar facțiunile sale interne – centraliștii democrați și Opoziția Muncitorilor – se bucurau de oportunitatea ivită pentru a ataca Politburoul în spatele ușilor închise ale conferinței. Existau neînțelegeri privind

strategia partidului, însă printre bolșevici se răspândise sentimentul că în statul sovietic ceva nu mergea deloc bine. Nu era în firea lui Lenin să fugă de dispute; era dezlănțuit atunci când trebuia să-i bată pe critici cu propriile lor arme.

Astfel, deși a recunoscut fără întârziere că ceea ce se întâmplase în Polonia fusese într-adevăr o catastrofă, Lenin a evitat să-și asume responsabilitatea. Vorbea despre aprobarea dată de Comitetul Central pentru invadarea teritoriului „din punct de vedere etnografic” polonez; apoi a admis că nu existase o decizie formală a conducerii partidului în această chestiune¹⁵:

Atunci când Comitetul Central a avut în față rezoluția, toată lumea a înțeles natura într-o câțiva complicată a acesteia, în sensul că părea imposibil să votezi împotriva ei. Cum ar fi cu puțință să votezi împotriva sprijinirii sovietizării?

Întrebarea era retorică, iar scopul era să le bată obrazul celor din public pentru a-i face să admită că și ei ar fi votat pentru invadarea Poloniei. Era un argument viclean. Lenin fusese aproape singurul care pusese presiune pe tovarășii lui din partidul central ca să susțină invazia, iar acum voia să scape de răspunderea personală. Atunci când a încercat să definească greșeala făcută, a evitat în mod intenționat să analizeze situația. Era o greșală politică sau una strategică? A vorbit despre deosebirea dintre ele, însă a evitat să tragă o concluzie. De asemenea, a dezvăluit că, ținând cont de întreaga situație, Comitetul Central luase

hotărârea de a nu demara o anchetă în cadrul armatei, dar nici de această dată nu a explicat de ce. Raportul său atinge punctele sensibile numai în treacăt¹⁶:

În timpul războiului civil, în Politburo a trebuit să luăm decizii de natură strict strategică – chestiuni care erau atât de strategice, încât ne uitam unii la alții zâmbind: cum de deveniserăm strategii? Printre noi erau oameni care nu văzuseră războiul nici măcar de la mare distanță.

Să fi fost un mod de a cere înțelegere? În mod cert, nimeni din Politburo nu avea mai puțină experiență în materie de război decât Lenin. Dar, chiar și așa, el a susținut că, pentru un neofit în strategie militară, se descurcase destul de bine împotriva lui Kolceak, Denikin și Iudenici. Totuși, Lenin nu și-a asumat nicăieri în raport – și aceasta era esența problemei – răspunderea personală pentru dezastrul de la porțile Varșoviei. A recunoscut doar că era vorba de o greșeală a „Comitetului Central”.

Lenin n-a rostit un cuvânt împotriva folosirii „războiului revoluționar”, dar începea să accepte tot mai mult ideea că baionetele Armatei Roșii ar trebui să rămână în teacă în viitorul apropiat. Sosise deci momentul firesc pentru o reconsiderare a strategiilor în general. Totuși, Conferința Partidului nu a oferit niciun prilej în acest sens. Delegații nu veniseră la Moscova ca să dezbată toată gama de opțiuni, ci ca să-i ia la întrebări pe liderii de la centru ai partidului. Conceperea și punerea în practică a campaniei de la Varșovia au făcut obiectul unor critici dure, de pe

urma cărora Lenin a profitat. Rivalitatea dintre Troțki și Stalin s-a transformat într-o dispută deschisă și vehementă în momentul în care Troțki l-a acuzat pe Stalin că a indus în eroare Comitetul Central cu privire la perspectiva unei victorii militare. În interiorul partidului nu mai existase o dispută atât de personală de pe vremea puternicelor neînțelegeri din anii 1903-1904. Un membru al Politburoului ataca un alt membru al Politburoului. Stalin, iritat că fusese umilit, a cerut dreptul la replică. Lenin a hotărât să ia partea unuia dintre ei; poate că era sincer de acord cu Troțki, dar, în orice caz, își dădea seama că i se oferea șansa să ajute la alegerea unui țap ispășitor. A urmat o ceartă teribilă, însă Lenin a ieșit basma curată. Într-adevăr, la sfârșitul conferinței, a fost singurul membru din Politburo care nu-i iritase pe numeroșii delegați furioși.

Cealaltă dispută importantă a avut ca obiect partidul însuși. Centraliștii democrați și Opoziția Muncitorilor condamnau practicile interne ale vieții de partid, considerându-le birocratice și ultracentralizate. În plus, Opoziția Muncitorilor susținea că funcționarii partidului provocaseră o ruptură între liderii de la centru și membrii de rând și că clasa muncitoare în ansamblu își pierduse încrederea în partid. Existau persoane în Comitetul Central care erau în mare parte de acord cu această analiză. Printre acestea se număra și secretarul Comitetului Central, Evgheni Preobrajenski, însă cel care a vorbit din partea Comitetului Central pledând pentru reformarea internă a partidului a fost Zinoviev, chiar dacă el însuși era un lider

foarte autoritar în Petrograd. Sinceritatea sa a fost pusă sub semnul îndoielii, dar, în cele din urmă, participanții la conferință, epuizați, au acceptat să acorde conducerii centrale a partidului prezumția de nevinovăție. Lenin, care era la fel de vinovat ca oricare alt membru din Politburo pentru practicile organizatorice inacceptabile, a scăpat și de data asta fără să fie tras la răspundere.

Problema referitoare la ce era de făcut pentru a schimba starea țării rămânea însă acută. Pentru lumea din afară – iar în acest caz lumea din afară îi includea pe toți muritorii care nu făceau parte din conducerea centrală a partidului bolșevic și din guvernul sovietic –, Lenin încă părea dornic să mențină până la ultimul detaliu politicile elaborate în timpul războiului civil. În multe privințe, e adevărat, însă trebuie adăugată observația că Lenin nu era niciodată unidimensional în planurile sale. Dorise dintotdeauna să încheie tratate cu statele capitaliste străine ca o modalitate de a destrăma falanga internațională creată împotriva Rusiei sovietice. Chiar în momentul în care Armata Roșie înainta spre Varșovia, Kamenev se afla la Londra pentru a negocia reluarea schimburilor comerciale. Acum, că fusese oprit în Polonia, urmărea să dezvolte și mai mult relațiile comerciale și diplomatice. În plus, în primăvara lui 1918, Lenin declarase că dacă reconstrucția economiei rusești nu se putea face printr-o alianță cu o Germanie sovietică, ea trebuia încercată cu ajutorul Germaniei capitaliste. A reluat această idee în 1920 și voia să încheie acorduri de concesiune cu întreprinzători germani, mergând chiar până

la acordarea de terenuri în Rusia, unde aceștia să poată crește productivitatea prin introducerea tehnicilor agricole capitaliste avansate. De asemenea, voia să implice din nou compania petrolieră Nobel în extracția de țiței din Azerbaidjan.

Avea câteva schimbări de făcut și în țară. Lenin a recunoscut că măsura confiscării violente a cerealelor de la țărani de către autoritățile statului nu se bucura de popularitate în mediul rural; și, deși nu avea de gând să accepte propunerea lui Troțki privind revenirea parțială la legalizarea comercializării alimentelor de către țărani, voia să convingă gospodăriile din zona rurală să cultive mai multe cereale. În acest scop, se gândea să ofere recompense materiale țăranilor care puteau demonstra că au crescut producția.

Chiar dacă nu era o schimbare radicală în politica economică a partidului din perioada războiului, mulți lideri bolșevici din provincii au fost uluiți. Ce însemna, întrebau ei, propunerea unei recompense materiale, dacă nu o metodă de reintroducere a capitalismului pe ușa din dos? Și ce credea Lenin că va face invitând în Rusia fermieri și industriași germani, concesionari britanici din industria lemnului și – cel mai grav – compania petrolieră Nobel? Își pierduse cumva mințile? Nu vedea că diferitele sale proiecte, luate împreună, erau un echivalent economic al păcii de la Brest-Litovsk? Spre sfârșitul anului 1920, Lenin nu prea avea motive să jubileze. Câștigase războiul civil numai ca să-l piardă pe cel polono-sovietic, oricum

necesar. Ajunsesse să fie atât de absorbit de strategia militară, încât ignorase agitațiile din propriul partid, iar grevele industriale și revoltele țăranilor din întreaga țară erau tot mai intense. Reputația lui de conducător atent al mașinării politice intra în declin. Starea lui de sănătate, care nu fusese foarte bună vreme de zeci de ani, era în mod clar șubrezită. De asemenea, o pierduse pe Inessa Armand, femeia pe care o iubea. Și nici măcar nu-și putea spune sieși, în noaptea Anului Nou dintre 1920 și 1921, că Revoluția din Octombrie biruise irevocabil. Dimpotrivă, pentru a rămâne sincer față de sine însuși putea să spună doar că lucrurile aveau să se înrăutățească înainte de a se întrevadea vreo îmbunătățire.

25

Noua Politică Economică

Ianuarie-iunie 1921

Lunile de iarnă dintre 1920 și 1921 l-au făcut pe Lenin să se gândească din nou insistent la politicile statului. Nu avea remușcări cu privire la strategia sa din perioada războiului. Măsurile sale distruseseră economia, provocaseră revolte populare, lipsiseră țara de sprijin diplomatic și financiar și duseseră la un dezastru militar în Polonia. Însă, în vreme ce, vrând-nevrând, recunoștea că în cazul Poloniei se făcuse o greșeală, în celelalte privințe, în mod surprinzător, nu regreta nimic. În realitate, avea

câteva regrete, însă ajunsese treptat la concluzia că, fără o schimbare strategică, regimul era în pericol de moarte. Noua lui idee era foarte simplă. El propunea înlocuirea rechiziționării forțate a cerealelor cu un impozit în natură. Astfel, după ce țaranii se achitau de îndatoririle fiscale, aveau voie să-și vândă produsele pe piețele locale. Comerțul privat cu cereale avea să fie din nou permis. Pe 8 februarie 1921, ideea sa a fost bine primită de Politburo.

Lenin nu a avut nevoie de prea multă perspicacitate ca să imagineze Noua Politică Economică (NEP). În agricultură, ea fusese susținută din 1918 de către menșevici și socialiști-revoluționari, iar din februarie 1920 de către Troțki, care, în 1921, i-a reamintit lui Lenin că, dacă n-ar fi fost încăpățânat, schimbarea politicii s-ar fi produs cu un an mai devreme. NEP era modalitatea clară de a restabili schimbul de produse între sat și oraș. De asemenea, era condiția necesară pentru a se pune capăt foametei, bolilor, dezastrului industrial și revoltei populare. Deși propunerea lui Lenin nu se distingea prin finețe intelectuală, ea presupunea totuși tenacitate politică – și toți biografuli lui Lenin, deși i-au glorificat iscusința în câștigarea disputei pe subiectul Brest-Litovsk în 1918, i-au subestimat meritele la fel de importante în introducerea Noii Politici Economice¹. Motivul este probabil acela că disputa privind NEP nu a fost atât de dură precum controversele privind Tratatul de la Brest-Litovsk sau chiar „discuția privind syndicatele”. Însă acest lucru nu înseamnă că Lenin nu a trebuit să înfrunte niște obstacole. El a

trebuit să convingă Politburoul, Comitetul Central și Congresul Partidului, după care a trebuit să treacă legea prin instanțele legislative sovietice, apoi să revină și să pledeze în favoarea NEP la Conferința Partidului din mai 1921. Fără Lenin, e foarte posibil să nu fi existat nici Noua Politică Economică. Fără NEP, statul sovietic ar fi fost copleșit de revolte populare.

Noua politică era extrem de deranjantă pentru partidul bolșevic, care considera monopolul aproape total al statului asupra economiei drept o realizare extraordinară. Acest aspect din ideologia partidului căpătase forță în timpul războiului civil, iar aspectele asupra cărora bolșevicii ajunseseră să se pună de acord erau mult mai multe decât cele asupra cărora nu se înțelegeau. Câteva dintre politicile fundamentale deveniseră articole de credință. Lenin, care cochetase cu ideea unei reforme la sfârșitul lui 1920, venea cu o ofertă de program de acțiune ce părea să golească bolșevismul de conținutul său revoluționar. Deși rămânea fidel statului cu partid și ideologie unice, părea scandalos de nerăbdător să renunțe la dreptul de proprietate și de reglementare al statului asupra economiei.

La momentul respectiv, partidul era prins în așa-numita „discuție privind sindicatele”. Disputa fusese inițiată de Troțki, care insista că reconstrucția economică de după război trebuia să pornească de la „militarizarea muncii”. Troțki voia să scoată în afara legii grevele și să facă din sindicate niște simple organizații de stat. Nu-l interesa să păstreze partidul bolșevic ca principalul instrument de

conducere; ignorase partidul atunci când introdusese comisariatele politice în Armata Roșie în perioada războiului civil, iar în 1920 susținuse aplicarea aceluiași sistem și în zona civilă. De asemenea, cerea ca și transportul pe căile ferate și cel pe apă să fie organizate după același sistem.

Disputa era un coșmar pentru Lenin, care credea că Troțki amenința unitatea ce fusese restabilită la cea de-a Noua Conferință a Partidului. Lenin, deși nu intenționa să le facă pe plac sindicatelor, nu vedea niciun sens în a le ofensa. Disputa scăpase însă de sub control. Troțki susținea că, sub dictatura proletariatului, muncitorii nu mai aveau nevoie de o organizație de clasă care să-i apere împotriva propriului lor „stat muncitoresc”. Lenin i-a răspuns că după Revoluția din Octombrie se produsese „distorsiuni birocratice” și că sindicatele erau încă utile. Între cei doi s-a format un grup-tampon condus de Buharin. Opoziția Muncitorilor îi considera la fel de vinovați pe Lenin, Troțki și Buharin. Centraliștii democrați nu aveau un punct de vedere asupra căruia să fi căzut de acord, iar membrii lor țineau partea cui doreau. Liderii fiecărui grup au făcut înconjurul țării pentru a-și atrage sprijinul bolșevicilor din provincii. Lenin a fost unul dintre puținii care au rămas la Moscova, însă până și el era îngrijorat de „discuția privind sindicatele”. Pe lângă scrierea unei broșuri ca să câștige dezbaterile, Lenin trebuia să manevreze pârghiile puterii facționale pentru a-și asigura victoria. Zinoviev făcea turul celor mai mari organizații ale

partidului, iar Stalin supraveghea dezbaterile din provincii din poziția dominantă a Moscovei. Spre ușurarea lui Lenin, în februarie 1921, victoria grupului său nu mai era periclitată de nicio amenințare serioasă.

Lenin susținea că mult mai importantă era chestiunea salvării Revoluției din Octombrie. „Discuția privind sindicatele” reprezenta o parte a problemei, însă nu problema întreagă. Lenin dorea o dezbatere mai directă și mai profundă, iar cea mai eficientă cale de a o iniția era să abordeze politica rezervelor de alimente. Partidul putea începe să-și clarifice orientarea strategică din următorii ani numai după ce avea să decidă ce era de făcut în privința achiziționării cerealelor.

Lenin încă putea să alerge după doi iepuri deodată. Continua să se gândească la politica agrară chiar și în timp ce Troțki dezbina partidul cu dezbaterile despre sindicate. Lenin nu a dezvăluit ce-l făcuse să se răzgândească, însă vorbise des cu reprezentanții țăranilor la cel de-al Optulea Congres al Sovietelor din decembrie 1920 și în săptămânile care au urmat primise în audiență mici delegații de țărani. Făcuse scurte excursii la Iaropoleț și Modenovo, localități rurale din preajma Moscovei, și vorbise cu țăranii din partea locului. Nu mai avea nicio îndoială că popularitatea regimului înregistra cel mai mare declin. Documentele care ajungeau în birourile Sovnarkomului indicau același lucru. Lenin era deseori forțat să scutească provinciile de rechiziționarea cotelor de cereale stabilite chiar de el și de guvernul său de la Moscova. Politica din acel moment nu

reuşea să hrănească întreaga ţară, iar situaţia se înrăutăţea. În scurt timp aveau să apară şi bolşevici care susţineau aceleaşi idei. Unul dintre aceştia, V.N. Sokolov, venea din Siberia, unde fusese martor la revoltele ţărăneşti. Dacă Politburoul nu va acţiona, l-a avertizat el în particular pe Lenin pe 2 februarie, problema putea deveni catastrofală.

În aceeaşi zi, Buharin, revenit din gubernia Tambov, a prezentat un raport în Politburo. În sfârşit, Biroul Politic începea să abordeze problema „revoltelor ţărăneşti” din Rusia². Tambov se afla în regiunea Volgăi. Liderul revoltei era un socialist-revoluţionar, A.S. Antonov, însă era evident că ţăranii, dintre care mulţi sufereau de foame din cauza măsurilor economice oficiale luate în perioada războiului, erau furioşi pe guvernul sovietic. Lenin fusese mereu pesimist în privinţa ţăranilor din regiunea Volgăi, iar în timpul războiului civil luase măsuri represive preventive. Totuşi, în 1921, era prea târziu pentru aşa ceva. Era nevoie de Armata Roşie pentru a înăbuşi o rebeliune care ameninţa să răstoarne regimul. Lenin i-a desemnat pe Vladimir Antonov-Ovseenko în rolul de comisar politic şi pe Mihail Tuhacevski în cel de comandant ca să desfăşoare campania necesară, însă acest lucru nu era suficient. Trebuiau făcuţi şi câţiva paşi spre reforma agrară. Revoluţia din Octombrie era ea însăşi ameninţată.

Revolta din Tambov l-a convins pe Lenin că sistemul de rechiziţionare din perioada războiului trebuia abolit. Pentru moment însă, nu a divulgat nimănui acest gând şi a

continuat să primească în audiență martori ai evenimentelor din zona rurală. Un astfel de martor a fost și țăranul Osip Cernov, care s-a mirat că liderul comunismului mondial acceptase să-l primească. Când Lenin i-a cerut să citească ce scrisese despre evenimentele la care fusese martor, Cernov i-a prezentat câteva adevăruri incomode despre țăranimea siberiană. În special i-a atras atenția asupra faptului că țăranii mai avuți din acea regiune vastă luptaseră împotriva lui Kolceak la fel de înverșunat ca vecinii lor mai săraci și că erau considerați pe nedrept antisovietici. Cernov a subliniat că acolo nu exista nicio amenințare din partea culacilor³:

Când am terminat de citit, m-a întrebat: „Ce poți să-mi spui despre tine?”. I-am spus că aparțineam unui grup de prizonieri exilați la muncă silnică, că fusesem condamnat la muncă silnică deoarece făcusem parte din Partidul Socialist-Revoluționar, dar că acum mă consideram o persoană apartinică și că aveam propria fermă în Siberia.

Cernov aparținea exact tipului de țăran pe care bolșevicii îi etichetau în mod obișnuit drept „culaci”, confiscându-le toate cerealele și chiar omorându-i. Lenin avea nevoie să cunoască oameni care puteau să vorbească în cunoștință de cauză și sincer. Părintele Gapon îi deschisese ochii în 1905, iar țăranii precum Osip Cernov făceau același lucru acum, la începutul lui 1921.

Până la următoarea adunare a Politburoului, de pe 8 februarie 1921, Lenin devenise un susținător dedicat al

ideii că rechiziționarea cerealelor trebuia abolită. Nu au putut fi de față toți membrii Biroului Politic. „Discuția privind sindicatele” a continuat, iar Troțki și Zinoviev au mers unul pe urmele celuilalt prin Urali, încercând să obțină cât mai mult sprijin pentru următorul congres al partidului. Au fost însă prezenți patru membri – Lenin, Kamenev, Stalin și Krestinski –, încât s-a considerat că cvorumul este asigurat. Ascultând un raport al secretarului comisarului poporului pentru Agricultură, Nikolai Osinski, Lenin a luat o singură foaie de hârtie și a schițat pe ea măsurile asupra cărora s-a convenit. Acest „Concept preliminar de teze cu privire la țăranii” era baza viitoarei Noi Politici Economice. Zarurile fuseseră aruncate. S-a înființat o comisie de lucru condusă de Kamenev, al cărei rol era să completeze proiectul cu detaliile necesare. Nicio informație despre decizia Politburoului nu a fost făcută publică. Însă pe 16 februarie Politburoul, puțin îngrijorat de sensibilitățile partidului, a aprobat publicarea unui articol pro-reformă în *Pravda*, ai cărui autori erau activiști bolșevici de rang inferior, și nu membri ai Biroului Politic⁴. Din nefericire, A.D. Ţiurupa i-a dat planurile peste cap lui Lenin, aducând obiecții în cadrul comisiei de lucru secrete. Politburoul a tras aer în piept și a înaintat problema Comitetului Central. Tensiunea era enormă, deoarece membrii Comitetului Central erau deja la cuțite din cauza „discuției privind sindicatele”.

Totuși, Lenin nu avea de ce să-și facă griji cu privire la răspunsul Comitetului Central; reuniți pe 24 februarie,

membrii săi au acceptat raportul comisiei de lucru cu doar câteva amendamente⁵. La acea dată devenise evident că trebuiau luate urgent măsuri privind situația politică a țării. La Petrograd, la Moscova și în alte câteva orașe industriale mari izbucniseră greve. La garnizoana navală de la Kronstadt se pregătea o rebeliune, iar Zinoviev nu știa dacă va putea să o gestioneze din baza sa aflată în apropiere de Petrograd. Întreaga situație era înrăutățită de revoltele țăranilor din regiunea Volgăi, din Ucraina, sudul Rusiei și vestul Siberiei. Răzmerița a continuat chiar și la Moscova. Într-adevăr, pe 2 martie rebeliunea a izbucnit la Kronstadt, iar grevele din Petrograd s-au intensificat. Lenin încă nu putea să fie încrezător că proiectul său va fi acceptat în interiorul partidului. Mulți bolșevici voiau ca programul economic din perioada războiului să fie menținut chiar dacă ducea la rezistență populară armată. Lenin și Troțki se aflau însă de aceeași parte a baricadei. Revoltele în sine reprezentau cel mai important argument pentru reformă. Când Comitetul Central s-a reunit pe 7 martie, nu au existat încercări serioase de opoziție față de propunerile de reformă agrară înaintate de Politburo.

Mai era nevoie de validare la cel de-al Zecelea Congres al Partidului. Lucrările au început pe 8 martie, iar Lenin se pregătise bine, convenind asupra unei liste preferențiale de membri ai noului Comitet Central la o serie de întâlniri cu Stalin și ceilalți tovarăși apropiați. În vreme ce urmărea să asigure o majoritate pentru facțiunea sa, Lenin dorea să includă și câțiva troțkiști, centraliști democrați și membri ai

Opoziției Muncitorilor. Voia doar să dețină controlul, nu să-i umilească și să-i excludă pe critici. În discursul său de deschidere de la congres, Lenin a recunoscut că în cazul Poloniei se făcuse o greșeală; și, în mod surprinzător pentru un lider care ar fi trebuit să fie prietenul muncitorilor, a vorbit despre indulgența exagerată manifestată față de consumatorii din rândul clasei muncitoare în detrimentul țăranilor nemulțumiți. Partidul, spunea el, trebuia să accepte consolidarea armatei, reforma economică și un control politic sporit. A acuzat Opoziția Muncitorilor, care ceruse să i se permită clasei muncitoare să preia controlul fabricilor, de deviere de la marxism. Lenin ignora complet faptul că Marx – și chiar și el în 1917 – subliniase necesitatea ca muncitorii să preia controlul fabricilor în era revoluției socialiste. În loc să vină cu argumente, Lenin anunța sec că, în lipsa consensului în partid privind reforma și represiunea, regimul ar putea cădea. Ca dovadă, prezenta informațiile despre discuțiile cu privire la răzvrătire de la garnizoana navală din Kronstadt. Amenințarea era acum mai mare decât atunci când Kolceak și Denikin scăpaseră de sub control, declara el.

Spre sfârșitul discursului său, ce a durat două ore, Lenin părea să simtă că participanții la congres, care auzeau pentru prima dată de Noua Politică Economică, ar putea crede că se înmuiase – sau, și mai rău, că devenea partizan al țăranimii și al capitalismului. Ca să-i liniștească, a spus:

Țăranul trebuie să rabde puțin de foame, pentru ca în felul acesta să salveze de la foamete completă fabricile și orașele. La scara întregului stat, acest lucru este lesne de înțeles, dar noi nu sperăm să-l înțeleagă și țăranul proprietar, vrednic de milă și sărăcit de tot. Noi știm că în acest caz nu ne vom putea lipsi de constrângere, la care țăranimea ruinaată reacționează deosebit de puternic.

Fără îndoială că Noua Politică Economică nu avea să funcționeze numai prin persuasiune.

Deocamdată nu exista niciun răspuns la întrebarea mai importantă privind aprobarea NEP de către Congres. Nu era o misiune simplă pentru Lenin. „Discuția privind syndicatele „ divizase partidul în facțiuni. Chiar și în interiorul facțiunii lui Lenin existau discuții aprinse despre politica privind concesiunile străine. Exista o nemulțumire generală în legătură cu organizarea internă a partidului și, în vreme ce unii delegați voiau mai puțină disciplină, alții considerau că Lenin era prea permisiv. Măsurile diplomatice curente luate de conducerea partidului stârneau confuzie și mulți delegați se întrebau cum puteau fi apărate și consolidate victoriile obținute în Revoluția din Octombrie și în războiul civil. Lenin era cât se poate de abil în gestionarea previzibilei agitații. Îl ajuta și faptul că troțkiștii, Opoziția Muncitorilor și centraliștii democrați se certau între ei. Niciuna dintre politici nu se bucura de unanimitate, iar Lenin avea avantajul că cel puțin părea să știe în ce direcție voia să ducă partidul. Alții, precum Troțki și Șleapnikov, aveau și ei propria strategie, însă nu și

reputația lui Lenin în partid de a intui soluția corectă. *Tezele din aprilie*, luarea puterii în octombrie 1917 și Tratatul de la Brest-Litovsk dobândiseră statut canonic în cadrul doctrinelor bolșevismului. Lenin era privit ca omul cel mai înțelept din partid. De asemenea, exista și o anumită simpatie pentru el în celelalte facțiuni. Lenin pur și simplu nu stârnea ranchiuna personală pe care o provocau ceilalți doi membri de primă importanță ai Politburoului, Troțki și Zinoviev. Întregul partid știa că, dacă nu-și va rezolva clivajele, va fi copleșit de valul de revoltă populară.

Noua Politică Economică a fost atacată deschis numai de lideri de rang secund. Deși a fost la limită, Lenin se aștepta la victorie, iar victoria a fost a lui. Noua Politică Economică, politica lui Lenin privind syndicatele, concesiunile economice către străini, condamnarea Opoziției Muncitorilor pentru deviere de la marxism, toate au primit aprobarea entuziastă a congresului.

Dacă nu ar fi fost evenimentele din afara capitalei, victoria lui Lenin nu ar fi fost atât de categorică. La mijlocul lucrărilor congresului a venit vestea că garnizoana de la Kronstadt se răsculase. Protestatarii cereau să se pună capăt terorii, dictaturii, rechiziționării cerealelor și guvernării monopartide. Se săturaseră de partidul bolșevic și ajunseseră să-l urască. Voiau „toată puterea în mâinile sovietelor, nu în mâinile partidelor”. Era cea mai gravă criză militară de la revoltele socialiștilor-revoluționari de stânga din iulie 1918. Mai mult, garnizoana de la Kronstadt avea

faima că îi sprijinise puternic pe bolșevici în 1917. Nu era deloc momentul potrivit pentru o rebeliune. Regimul sovietic era amenințat de revoltele țăranilor în Rusia, Ucraina, nordul Caucazului și vestul Siberiei. În regiunea Volgăi și în Ucraina domnea o foamete îngrozitoare. Pretutindeni industria era la pământ. Partidele politice rivale fuseseră interzise, însă niciunul dintre ele nu-și pierduse speranța că va reveni în viața publică. Organizațiile religioase și naționale din fostul Imperiu Rus voiau sfârșitul regimului comunist. Marile puteri străine – Marea Britanie, Franța, Japonia și Statele Unite – îi doreau Rusiei Sovietice numai răul. Acum până și Kronstadtul se întorsese împotriva bolșevicilor.

În acest context, era mai ușor decât înainte să convingi congresul că necesitatea supremă era unitatea. Chiar și Opoziția Muncitorilor, pe care Lenin o denunțase, s-a oferit să participe la operațiunea militară de traversare a gheții din Petrograd până pe Insula Kronstadt. Trupele Armatei Roșii au fost camuflate în uniforme albe noi și au pornit fără întârziere spre nord. Troțki a plecat cu ele, iar fortăreața Kronstadt a fost recucerită de bolșevici. Lenin a rămas în urmă și a trebuit să aștepte vești. Nu putea decât să facă propagandă, iar articolele sale din *Pravda* erau printre cele mai nerușinate deformări ale adevărului pe care le produsese vreodată. Susținea că rebelii din Kronstadt fuseseră înșelați de către socialiști-revoluționari, care erau la rândul lor agenții puterilor capitaliste străine. Consultându-se cu ceilalți tovarăși din Comitetul Central

cu privire la pedeapsa pe care o meritau cei din Kronstadt, Lenin a cerut represalii sălbatice. Depășită numeric, fortăreața Kronstadt a căzut, iar senzația de ușurare a delegaților la congres care rămăseseră în Petrograd a fost aproape palpabilă. Rezultatul a fost că reforma agrară a lui Lenin nu a fost atât de puternic contestată cum s-ar fi întâmplat în alte condiții. Lenin a speculat momentul și a înaintat o rezoluție prin care se interzicea activitatea facțională în tot partidul. Pentru ca replierea economică să reușească, bolșevicii trebuiau să consolideze unitatea internă a partidului. A câștigat la mustață, dar a câștigat.

Totuși, nu avea timp de pierdut. În ultima săptămână din martie 1921, Partidul Comunist German, instigat de liderul comunist maghiar Béla Kun ca reprezentant al Cominternului, a încercat să preia puterea la Berlin. E aproape sigur că acțiunea avea atât sprijinul lui Grigori Zinoviev, cât și al lui Buharin, însă planificarea și punerea în practică a măsurilor insurecționale au fost superficiale. Când a auzit de „Acțiunea din martie”, Lenin s-a înfuriat.

Chiar și de ziua lui, pe 23 aprilie 1921 (după calendarul nou), Lenin trebuia – sau simțea că trebuie – să-și vadă de programul său istovitor de îndatoriri. Astfel, a prezidat o reuniune crucială a Politburoului, în care trebuiau să se ia decizii privind educația, Siberia, dispozițiile militare pentru Ucraina, consecințele rebeliunii din Kronstadt și Opoziția Muncitorilor⁶. În pofida acestei lungi ședințe, ziua nu se încheiase pentru Lenin: și-a numit un nou asistent personal în Sovnarkom, a scris Comisariatelor Poporului

pentru Afaceri Externe și Afaceri Interne, a intervenit asupra planurilor pentru tratamentul medical al lui G.L. Șklovski. Devenise aproape un hobby al său în relațiile cu tovarășii din conducere: Lenin privea sănătatea lor ca pe o problemă de stat. Între timp, a studiat agenda anterioară a diverselor organizații guvernamentale, precum Consiliul Muncii și al Apărării și Micul Sovnarkom. În puținul timp care îi mai rămăsese pentru el, a încercat să scrie câteva pagini pentru lucrarea privind Noua Politică Economică, *Despre impozitul în natură*. Nu era cea mai aglomerată dintre zilele lui de muncă, însă era ticsită cu sarcini care, simțea el, nu puteau fi îndeplinite fără dânsul. Împlinise cincizeci și unu de ani și nu avea un singur minut pentru sine.

Viața politică era centrul existenței sale. Nu era genul de om care să-și plângă de milă când avea de lucru. Îi putea cere oricând lui Stepan Ghil să-l ducă la sanatoriul din Gorki, însă în general își vedea de activitatea politică. Cu toate acestea, era groaznic de obosit. Făcuse față cu bine unei revoluții, unui război și chiar și păcii care urmasă, cu problemele ei. Trecuse peste pierderea unor rude și a Inesei. Era însă foarte dezamăgit că nu putuse conta pe tovarășii săi din conducerea partidului. În iarna 1920-1921, aceștia fuseseră mai preocupați de polemici interne decât de salvarea revoluției, iar disputele nu au încetat nici în primăvara lui 1921; Lenin încă trebuia să aibă grijă ca partidul să respecte deciziile luate la al Zecelea Congres. Iar atunci când nu se certau între ei, liderii bolșevici își luau

liber de la lucru. Presiunea intensă din timpul războiului își spunea cuvântul și fiecare avea probleme grave de sănătate. Politburoul n-a mai putut fi operativ când, unul câte unul, membrii săi anunțau că se îmbolnăviseră, iar Lenin, deși avea propriile suferințe cronice, trebuia să lupte singur. Muncea forțându-și propriile limite.

Nu avea însă de ales. Troțki era într-o evidentă stare de epuizare și trebuia să-și ia o vacanță. Zinoviev avusese nu unul, ci două infarcturi, iar Kamenev avea și el probleme cu inima⁷. Stalin trebuise să facă o apendicectomie. Buharin abia își revenise după o perioadă de convalescență. Lenin mai avusese bătălii de purtat singur și în trecut, însă acum i se cerea rezistență psihică mai mult ca oricând.

Și tocmai în acele luni a reintrat pe agenda politică discuția privind sindicatele. Aleksandr Șleapnikov, liderul Opoziției Muncitorilor, continua să agite apele, sfidând hotărârea celui de-al Zecelea Congres cu privire la interzicerea activității facționale. Membrii conducerii centrale a partidului – cei care nu erau la sanatoriu sau pe masa de operație – l-au desemnat pe Mihail Tomski, președintele Consiliului Central al Sindicatelor din întreaga Rusie, să impună voința partidului în Sindicatul Metalurgiștilor. Confruntat cu un public furios, Tomski a făcut tot ce i-a stat în puteri, însă activiștii sindicali au obținut de la el câteva concesii. Lenin s-a isterizat, considerând că era un act de trădare din partea lui Tomski, și a cerut excluderea sa imediată din Comitetul Central al

partidului. Lui Lenin i se întâmplase de multe ori și în trecut să aibă reacții exagerate, pentru ca a doua zi să se calmeze. Era cunoscut și pentru faptul că adopta astfel de comportamente exagerat de pătimașe atunci când urmărirea un anumit rezultat politic. Însă, la câteva săptămâni după episodul cu Sindicatul Metalurgiștilor, era încă furios și voia să-l dea afară pe Tomski din Comitetul Central și chiar din partid⁸.

Lenin era cu nervii la pământ și extrem de obosit. Tomski nu era unul dintre contestatarii săi, ba chiar dimpotrivă, în iarna anterioară îi fusese un aliat credincios pe parcursul „discuției privind sindicatele”. Lenin se gândea că norocul de la cel mai recent congres al partidului nu-l va părăsi și că și ceilalți tovarăși din conducere vor recunoaște că prioritatea supremă era realizarea și dezvoltarea Noii Politici Economice. Se simțea foarte izolat. Era evident că NEP, care intrase în vigoare în aprilie și începea în sfârșit să fie aplicată în țară, nu era suficient acceptată în partid. Pentru un număr mare – dacă nu chiar majoritar – de lideri bolșevici centrali și regionali, reintroducerea comerțului privat cu cereale era de neacceptat. Însă Lenin și Kamenev au mai adăugat diverse măsuri pentru a face reforma cu adevărat funcțională. Au depășit proiectul inițial de reformă, permițându-le țăranilor să-și vândă mărfurile în afara propriei localități și autorizând funcționarea intermediarilor; au acordat drepturi extinse cooperativelor agricole rurale și au încurajat întru câțva fermele colective de stat. Au aprobat

până și revenirea micilor industrii în sectorul industrial. Sectorul capitalist al economiei ocupa un spațiu tot mai mare. Când și unde avea să se încheie procesul? – întrebau bolșevicii.

Într-o încercare de a-și valida autoritatea revoluționară, Lenin a terminat lucrul la *Despre impozitul în natură*. Principalul său argument era că în 1918 Sovnarkomul și Comitetul Central recunoscuseră că era nevoie să se acorde un anumit spațiu capitalismului în economia rusă. Astfel, NEP nu era deloc nouă, ci doar o politică restaurată. Odată cu izbucnirea războiului civil fuseseră necesare măsuri de urgență, la care Lenin se referea acum prin sintagma „comunism de război”. Asemenea măsuri, afirma el, puteau fi suspendate. Spusele lui erau doar parțial adevărate, iar el știa asta, pentru că Noua Politică Economică acorda țăranimii libertăți legale mai mari în privința comerțului cu grâne decât avusese înainte.

Nimeni nu avea să se contrazică însă cu privire la istoria bolșevicilor. După cum bine prevăzuse Lenin, partidul aștepta ca el să-i arate de ce ar trebui să creadă în continuare că NEP avea o orientare marxistă. *Despre impozitul în natură* oferea numeroase argumente în acest sens. Întâi de toate, Lenin sublinia că NEP nu va presupune concesi politice sau un compromis ideologic. Obiectivul suprem rămânea neschimbat: consolidarea socialismului și înaintarea spre comunism. Lenin voia, chiar și cu NEP, să facă pași spre elaborarea unui „plan economic unic de stat”. Înclinația lui spre teroare era

vizibilă în recomandarea ca oamenii să fie împușcați pentru fraudă sau corupție, pentru abuzuri birocratice sau chiar pentru vânzarea la suprapreț: „*Este imposibil să deosebești specula de comerțul «corect» dacă iei specula în sensul ei politic-economic. Libertatea comerțului înseamnă capitalism, iar capitalismul înseamnă speculă. Ar fi ridicol să închidem ochii asupra acestui lucru*”. Așadar, capitalismul nu avea să beneficieze de privilegii, ci mai curând să fie exploatat de statul sovietic: tendințele capitaliste din economie aveau să ducă la formarea unor unități de producție mai mari, care, la rândul lor, aveau să înlesnească încorporarea lor în proprietatea statului într-un viitor apropiat. Iar capitalismul avea să ajute Rusia să se ridice mai repede la nivelul tehnologic și cultural necesar pentru atingerea socialismului. În expunerea lui Lenin, NEP era așadar reluarea drumului pe care partidul pornise odată cu Revoluția din Octombrie, dar care fusese întrerupt de războiul civil: calea spre socialism.

La Conferința partidului organizată pentru dezbaterea NEP începând cu 26 mai 1921, Lenin și-a susținut punctul de vedere cu un discurs convingător și direct. Știa că va trebui să se confrunte cu reacția întârziată a bolșevicilor de frunte față de NEP. Încă nu putea să prevadă intensitatea emoțională, însă până și el – cel mai neînfricat polemist al partidului – a fost luat prin surprindere de valul de critici dezlănțuite la adresa sa. Majoritatea participanților considerau că marea industrie era neglijată, iar muncitorii aveau de suferit, că nici conducerea centrală a partidului

nu explicase așa cum ar fi trebuit măsurile luate și că pericolul reprezentat de culaci era ignorat. Broșura lui Lenin nu a scăpat de reproșuri. A fost considerată neclară și incoerentă. Nici măcar unul dintre vorbitori nu i-a luat apărarea. În lunga sa carieră, Lenin nu mai fusese niciodată ținta unei asemenea atacuri verbale.

A doua zi, a revenit furios la conferință, pentru o dezbateră privind recentul dezastru în conducerea sindicală. Nu a fost prezent de la început, însă a cerut să i se permită să-și exprime nemulțumirile lui cronice. După ce a făcut pomelnicul păcatelor lui Tolski, Lenin a sugerat că întreaga chestiune scotea în evidență nevoia de unitate internă a partidului. El a susținut din nou că principalul pericol pentru revoluție era conflictul dintre interesele muncitorilor și cele ale țăranilor și că facțiunile ar putea veni în apărarea uneia sau alteia dintre aceste clase sociale². Singura soluție era disciplina. Prin pledoaria lui, Lenin urmărea să evite nu numai continuarea haosului sindical, ci și o eventuală reconsiderare a NEP. Discursul său inflăcărat a influențat conferința. Deși existaseră critici unanime cu privire la anumite aspecte ale NEP și ale aplicării acestuia, este demn de reținut că nimeni nu a cerut să fie înlocuită. NEP era tot mai acceptată. În mod tacit, s-a tras concluzia că, de fapt, nu exista altă variantă. Participanții la conferință aveau și motive de entuziasm. Mai concret, s-a căzut de acord că trebuia declanșată o „luptă nemiloasă” împotriva socialiștilor-revoluționari. Nimeni nu era încântat că partidul renunța la

angajamentul militar public de a exporta revoluția socialistă în Occident, însă Lenin le-a ridicat moralul: „Desigur, dacă va izbucni revoluția în Europa, noi ne vom schimba politica”¹⁰. Remarca aceasta nu a văzut niciodată lumina tiparului. Tot ce a avut voie *Pravda* să publice se referea la pronosticul lui Lenin că NEP trebuia menținută încă mulți ani.

Tenacitatea lui Lenin la lucrările conferinței nu transpare în paginile înregistrărilor stenografice. Discursul său a fost și o demonstrație de bravură. Lenin reușise să trezească compasiunea auditoriului recitând lista membrilor conducerii centrale a partidului care îl abandonaseră sau se îmbolnăviseră. Îi provocase pe contestatarii săi pe propriul lor teren. Umblând țănoș de colo colo la tribuna din Sala Sverdlov, manifestase furie și hotărâre. Își presărase discursurile cu ideile sale despre marxism. Când conformitatea cu tradiția marxistă îi fusese pusă la îndoială, își atacase adversarii. N-a renunțat nicio clipă să insiste belicos că NEP – versiunea extinsă a NEP pe care o dezvoltase din februarie – era singurul mijloc prin care regimul putea depăși criza generală pe care o traversa.

Dezbaterile au fost atât de aprinse, încât Lenin a hotărât să păstreze pe cât posibil secrete lucrările conferinței. Partidul validase alegerile strategice pe care le făcuse din februarie 1921, iar Lenin nu voia ca alții să știe cu ce opoziție intensă fuseseră acestea întâmpinate inițial. De asemenea, avea nevoie să-și consolideze victoria asupra partidului cu o campanie împotriva elementelor stângiste

din Comintern. Fiascul acțiunii desfășurate în martie 1921 la Berlin continua să-l irite. Orice reiterare a unui astfel de „aventurism”, cum îi spusese Lenin, putea periclita diversele acorduri comerciale și diplomatice pe care Sovnarkomul le autorizase de la începutul anului. Pentru Lenin, după dezastrul din Polonia, era de la sine înțeles că expansionismul revoluționar trebuia gestionat cu inteligență în viitor. Pierderile puteau fi prea mari. Pe 16 martie 1921 s-a semnat un acord comercial anglo-sovietic, iar una dintre condiții a fost ca autoritățile sovietice să se abțină de la activități subversive pe teritoriul Imperiului Britanic. Două zile mai târziu se încheia un tratat de pace cu Polonia, în orașul neutru Riga, capitala Letoniei. De asemenea, se ajunsese la un acord diplomatic cu Turcia. Iar pentru Lenin era minunat că era abordat de mediul de afaceri din Statele Unite și în special din Germania. Protejarea și extinderea intereselor sovietice îi păreau posibil de realizat.

Anumite sintagme pe care Lenin le folosea uneori, mai ales cu străinii, dădeau impresia că era mulțumit de felul cum mergeau lucrurile. Jongla cu cuvintele ca nimeni altul. Când a spus că prefera „coexistența pașnică”, mulți în Occident au început să creadă că era un pacifist. Printre tovarășii săi comuniști însă, fie ei ruși sau străini, n-a rostit niciodată ceva atât de non-marxist. Și de ce ar fi făcut-o? Lenin încă mai credea că Rusia sovietică va fi urmată în cele din urmă de Germania sovietică, Franța sovietică și Marea Britanie sovietică. Însă se mândrise

mereu cu abilitatea lui de a vedea partea plină a paharului. Astfel, continua să aprobe trimiterea în secret în restul lumii, în special în Europa Centrală, de bani, spioni și mijloace de propagandă. Făcea tot ce putea pentru a dezbină puterile capitaliste. Nu explica în ce mod avea să fie păstrat echilibrul între un oarecare *rapprochement* față de aceste puteri și extinderea intereselor revoluției socialiste globale. Nu reușise să clarifice acest aspect nici măcar pentru sine.

Un lucru îi era limpede: Cominternul trebuia făcut să înțeleagă nevoia de a evita orice grabă insurecțională care ar fi putut pune în pericol Rusia sovietică și încuraja Franța și Regatul Unit să organizeze o cruciadă anticomunistă. După acea *debâcle* poloneză, Lenin și-a concentrat ultimele eforturi din anul respectiv asupra aderării la această politică a comuniștilor străini prezenți la lucrările celui de-al Treilea Congres al Cominternului, care au început la Moscova pe 23 iunie 1921. Lenin era atent și la personalitățile influente din Comintern, precum Karl Radek sau Béla Kun. Partidul Comunist German și-a declarat nemulțumirea față de criticile ce-i fuseseră adresate pentru acțiunea din martie; liderii săi credeau în continuare că nu făcuseră altceva decât făcuseră bolșevicii lui Lenin în 1917. Lenin și-a pierdut serios cumpătul din pricina lor. Evident, se gândea că ar fi putut face o nouă încercare nechibzuită de a prelua puterea. La congres, Lenin a afirmat că bolșevicii se ridicaseră împotriva Guvernului Provizoriu numai după ce își asiguraseră „o

majoritate în sovietele de deputați ai muncitorilor și țăranilor” și că acesta era adevăratul precedent pe care comuniștii germani trebuiau să-l aibă în vedere. Era o minciună. În realitate, bolșevicii au obținut o majoritate absolută, chiar și în sovietele orășenești, abia după Revoluția din Octombrie. Însă la sfârșitul războiului civil mitul era crezut de majoritatea bolșevicilor – și poate că și Lenin însuși îl credea. Iar până la sfârșitul congresului, pe 12 iulie, a reușit ce-și propusese.

Abilitățile persuasive ale lui Lenin funcționaseră la cel mai înalt nivel. Problema era că adesea era lipsit de tact. Comuniștii maghiari, în special Béla Kun, s-au simțit jigniți de comentariul său. În mod surprinzător, Lenin și-a cerut scuze, însă a reafirmat corectitudinea politicii sale actuale și a încercat să sugereze că și el făcuse greșeli în trecut¹¹:

Prin urmare, mă grăbesc să comunic în scris: când eu însumi eram emigrant (vreme de mai bine de 15 ani), de câteva ori am adoptat o poziție „prea de stânga” (după cum îmi dau seama acum). În august 1917 eram și eu un emigrant și veneam în fața Comitetului Central cu o propunere prea „stângistă”, care, din fericire, a fost respinsă cu totul.

Această confesiune se lăsase mult așteptată. Spre deosebire de cealaltă mențiune a sa despre istoria anului 1917, aceasta era vădit adevărată. Am putea adăuga că propunerea pe care o făcuse Comitetului Central fusese dezastruoasă nu doar în august, ci și în octombrie. Diferența era că aceea din august ar fi pus în pericol

existența partidului, iar insistența cu care a susținut aplicarea celei din octombrie a dus țara la ruină.

Lenin nu avea de gând să-și schimbe vreodată părerea despre proiectul preluării puterii de către bolșevici. Viața și cariera lui erau inextricabil legate de Revoluția din Octombrie 1917, iar el voia ca și Cominternul să accepte că știa mai bine decât orice alt comunist, rus sau nu, cum să o apere. O făcuse cu mare înverșunare la ședințele Politburoului și ale Comitetului Central. Armata Roșie fusese trimisă să înăbușe revolta garnizoanei de la Kronstadt, să-i omoare pe liderii ei, iar pe cei rămași să-i trimită în lagărul de muncă silnică de la Uhta, în nordul îndepărtat al Rusiei. Aprobaseră transferarea comisarului politic Vladimir Antonov-Ovseenko și a comandantului Mihail Tuhacevski la Tambov, pentru a-i dispersa pe țăranii răsculați de acolo, folosind la nevoie chiar și gaze toxice împrăștiate prin raiduri aeriene. Autorizaseră folosirea violenței împotriva tuturor celor care se opuseseră politicii Roșiilor, pe măsură ce aceștia intrau în Azerbaidjan, Armenia și Georgia. La fel ca în 1891-1892, a ignorat relatările despre foametea tot mai mare din Rusia și Ucraina, în ciuda faptului că se răspândiseră și cazurile de canibalism. A dat mână liberă celor de la CEKA de fiecare dată când aveau loc greve muncitorești. Nu a dat nici măcar o dată semne că era deprimat. Nu a spus niciodată vreunui tovarăș apropiat că Revoluția din Octombrie fusese în van sau că se simțea vinovat pentru tot sângele vărsat.

Reflecta în schimb asupra unui an de muncă dătătoare de satisfacție. Dacă nu ar fi fost el, partidul său s-ar fi aruncat singur în prăpastie. Combinând represiunea militară și politică dură cu o reformă economică nesemnificativă, Noua Politică Economică era minimul absolut care putea salva regimul sovietic. Și-a dat seama de asta mai târziu decât ar fi putut și decât ar fi trebuit. Însă niciun alt bolșevic nu ar fi fost în stare să ducă partidul în acea direcție. Cu câteva zile înainte de încheierea celui de-al Treilea Congres al Cominternului, Lenin era epuizat și, spre dezamăgirea congresului, nu și-a mai făcut apariția la ședința de închidere. Făcuse însă ceea ce își propusese. Nu-și putea permite să se laude cu asta, însă victoriile de la Congresul Partidului, Conferința Partidului și Congresul Cominternului erau rezultatul abilităților sale politice excepționale. Fără Lenin, Revoluția din Octombrie 1917 nu ar fi existat. Fără Lenin, Partidul Comunist Rus nu ar mai fi rezistat mult după sfârșitul anului 1921.

26

O chestiune de supraviețuire

Iulie 1921 – iulie 1922

Majoritatea elementelor principale din Noua Politică Economică a lui Lenin erau definitive. Țăranilor li se permitea să-și vândă surplusul de cereale oricui voiau, iar în orașe reapăreau comercianții și micii întreprinzători

particulari; amenințările directe privind răsturnarea capitalismului în Europa erau suspendate. În același timp, era menținut statul cu un singur partid și o singură ideologie. Posturile de conducere din instituțiile publice erau ocupate de bolșevici, iar CEKA – rebotezată Administrația Politică de Stat – îi aresta pe disidenți. Cu excepția Poloniei țariste și a statelor baltice, regiunile periferice ale fostului Imperiu Rus fuseseră recucerite. Principiile marxiste aveau întâietate asupra oricărei viziuni naționale, religioase și culturale rivale. Partidul lui Lenin spera ca mai devreme sau mai târziu comunismul să cucerească întreaga lume.

Cu toate acestea, la mijlocul anului 1921 Lenin se simțea incapabil să-și îndeplinească responsabilitățile personale. Problema nu era una de natură intelectuală sau politică, ci pur și simplu de ordin fizic. Starea sa de sănătate, care nu fusese niciodată excelentă, se deteriora puternic. Nu mai putea să facă față unei zile întregi de muncă. Durerile cronice de cap și insomniile se înrăutățiseră și avusese și câteva crize cardiace „minore”. Întrebându-și medicii, și-a dat seama că aceștia erau derutați în privința diagnosticului, așa că a apelat la sfaturile fratelui său Dmitri. Rezultatul a fost pozitiv în privința uneia dintre problemele sale. Mai mulți specialiști credeau că Lenin suferea de o boală de stomac. După ce îl văzuse jucând popice la Gorki, Dmitri Ilici a avut altă opinie și i-a spus lui Lenin că-și forța spatele în timpul jocului, ceea ce provoca întinderea mușchilor stomacului.

De îndată ce Lenin a renunțat la popice, problemele cu stomacul au dispărut¹. Dincolo de asta însă, Dmitri Ilici rămânea la fel de perplex ca restul medicilor în fața celorlalte simptome care continuau să-l supere. Lenin era atât de disperat, încât nu a mai păstrat secretul în legătură cu starea lui de sănătate față de Politburo. N-a făcut-o cu dragă inimă, din moment ce se ferea de intervenția celorlalți tovarăși din conducere. A căzut însă în propria capcană. Având în vedere precedentul pe care îl crease, trimițându-i pe cei bolnavi la spital sau la sanatoriu, nu mai avea argumente dacă Politburoul hotăra ca el să urmeze un anumit tratament medical.

Pe 4 iunie 1921, Politburoul i-a cerut să-și ia o lună de vacanță², iar Lenin, ascultător, s-a mutat la Gorki. Avea permisiunea să revină la Moscova doar pentru câteva ședințe ale celui de-al Treilea Congres al Cominternului. Cruda realitate pe care o ascundea de toți, mai puțin de conducerea centrală a partidului, era că era grav bolnav. Pe 8 iulie a cerut el însuși reducerea volumului de muncă pentru următoarele luni, cerință care i-a fost respectată³. Pe 9 august, la inițiativa tovarășilor săi, i s-a ordonat să-și prelungească perioada de concediu. Lenin a fost onest: „Nu pot lucra”⁴. Au urmat investigații medicale, iar mai mulți specialiști l-au sfătuit să întrerupă munca pentru o perioadă îndelungată. Lenin, care până atunci fusese surprinzător de docil, a negociat cu medicii săi, obținând aprobarea lor de a-și reduce activitatea publică, dar fără a renunța cu totul la ea. Lenin a interpretat această aprobare

într-un mod iresponsabil. A continuat să prezideze ședințele Politburoului, ale Comitetului Central și Sovnarkomului; de asemenea, în decembrie a fost prezent la Congresul Sovietelor.

Între timp, Lenin s-a mutat de la un fost conac la altul în zona rurală a Moscovei, înainte de a se stabili în „Casa Mare” de la Gorki, unde camerele fuseseră pregătite pentru el. Conacul de la Gorki fusese construit în secolul al XVIII-lea, când pasiunea nobililor din provincii de a-și construi case splendide pe moșiile lor era la apogeu. Fusese renovat de noii săi proprietari, generalul Reinbot și soția sa, în 1910 și, spre deosebire de majoritatea conacelor similare, avea încălzire centrală și curent electric. Înainte de Marele Război, fusese adăugată și o grădină de iarnă, însă frumusețea arhitecturală a clădirii fusese păstrată. Fațada clasică avea șase coloane albe. Încăperile aveau tavan înalt și mobilier confortabil, bine întreținut. Cu cele două niveluri ale sale și camerele spațioase, conacul oferea un mediu propice relaxării. În jur erau parcuri naturale împădurite, cu o sumedenie de iepuri printre mesteceni. Mai exista și un mic heleșteu frumos, unde foștii proprietari obișnuiau să pescuiască. În sezon erau o mulțime de ciuperci. Foarte aproape, la sud de conac, curgea râul Pahra. Localitatea fiind situată la o oarecare altitudine, aerul era curat. Lenin alesese un loc superb pentru refacere.

La sfârșit de săptămână i se alăturau Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina. Hotărât să creeze acolo

un mediu de lucru, Lenin a luat-o la Gorki și pe Sașa, menajera lor de la Kremlin⁵. A cerut instalarea unei noi linii telefonice pentru a fi în legătură cu localitatea Podolsk, aflată în apropiere, asigurându-se astfel că putea comunica imediat cu Kremlinul. Rafturile din salon erau ticsite cu patru sute de cărți pe care le putea consulta oricând – fără cărți, viața nu merita să fie trăită⁶. Apoi, Stepan Ghil a adus o limuzină Rolls-Royce pe care a parcat-o în garajul de lângă casă. Spendidul vehicul gri-deschis, strălucitor fusese cumpărat de la Londra pentru Sovnarkom de către Leonid Krasin, comisarul poporului pentru Comerț Exterior. Din păcate, Rolls-Royce-ul nu putea fi folosit în lunile de iarnă, astfel că Lenin a trebuit să permită modificarea lui pentru a putea fi folosit pe zăpadă. A fost nevoie de un act de vandalism industrial. I-au fost scoase roțile, în partea din față a șasiului au fost montate niște schiuri imense, iar în spate șenile. Astfel, șoferul putea parcurge drumul șerpuit până la sanatoriu fără să rămână blocat în troiene. Domnii Rolls și Royce cu siguranță nu ar fi fost de acord.

Ca rezident în Casa Mare, Lenin era și mai năzuos. Le-a interzis servitorilor să scoată husele împotriva prafului de pe mobilă din moment ce intenționa, la sfârșitul perioadei de convalescență, să lase lucrurile exact așa cum le găsisese. O asemenea reținere contrasta cu încercarea lui din 1918 de a aprinde focul în șemineul de la parter, așa cum făcuse în perioada exilului la Londra, în casa doamnei Yeo din Holford Square⁷. Șemineele de la Gorki nu fuseseră

concepute în acest scop, iar consecința a fost o vâlvătaie care ar fi mistuit conacul dacă gărzile sale de corp nu ar fi stins-o repede.

În orice caz, de obicei lui Lenin nu-i plăcea să fie prea cald și se aștepta ca și medicii săi să fie la fel de rezistenți ca el. Profesorul psihiatru Viktor Osipov a fost uimit să afle că Lenin ordonase ca temperatura în casă să nu treacă de 15 grade⁸. Însă Osipov știa că nu trebuie să se plângă: abia fusese eliberat din arestul CEKA⁹. Deunăzi era pe punctul de a fi judecat și, probabil, împușcat ca agent contrarevoluționar, iar acum se afla printre medicii de seamă care se îngrijeau de sănătatea conducătorului revoluției. Confruntat cu problema bolii lui Lenin, Politburoul fusese nevoit să adopte o abordare mai pragmatică în privința presupușilor „dușmani ai poporului”. Pacienții puteau fi tratați numai de medici și, oricum, dovezile împotriva lui Osipov erau extrem de șubrede. Nikolai Semașko, comisarul poporului pentru Sănătate, s-a interesat care erau cei mai buni specialiști. Bani nu reprezentau o problemă și puteau fi aduși medici străini care să se alăture efortului de a-l vindeca pe suferindul Lenin. S-a ajuns astfel ca un grup de profesori germani să fie invitați să li se alăture lui Osipov și altor medici ruși renumiți pentru a-l diagnostica pe Lenin și a-l repune pe picioare.

Pacientul se resimțea după cât muncise din 1917 încoace și avusese nesăbuința să nu reducă drastic volumul de muncă în a doua jumătate a anului 1921. În

afara scurtelor perioade de convalescență, Lenin nu mai avusese parte de lungile vacanțe de vară de care se bucurase ca emigrant. Trupul și mintea îi cereau să se odihnească. Era disperat și nu știa la cine să apeleze. Experiența lui cu medicii ruși, cu excepția fratelui său Dmitri, îi alimentase neîncrederea în aceștia, iar medicii germani aduși pe bani grei de Comisariatul Poporului pentru Sănătate încă nu căzuseră de acord în privința unui diagnostic. (De fapt, nici nu aveau să cadă de acord vreodată.) În tot acest răstimp, starea lui Lenin se înrăutățea. Un lucru îl făcea să sufere mai mult decât orice durere fizică: pentru prima dată în viața lui, își pierduse voința de a munci. În unele dimineți se trezea și nu-i păsa dacă se uita sau nu peste hârtiile sale¹⁰. Ce se petrecea era peste puterea lui de înțelegere. Nu-i venea să creadă că i se întâmpla așa ceva. Una dintre trăsăturile esențiale ale lui Lenin, încă din copilărie, fusese simțul datoriei. În familia Ulianov, a nu-ți îndeplini sarcinile care-ți reveneau era un păcat de neiertat. A nu vrea să le îndeplinești nu era doar de neiertat, ci chiar de neimaginat.

Tatăl lui Lenin, Ilia Nikolaevici, ajunsese în pragul epuizării fizice încercând să creeze o rețea de școli primare în gubernia Simbirsk. Fratele său Aleksandr nu venise acasă de la Universitatea din Sankt-Petersburg în vacanța de Crăciun ca să poată recapitula materia pentru examenele de biologie. În anii exilului său administrativ în Siberia, Nikolai Cernâșevski se dedicase studiului economiei și sociologiei ruse. Karl Marx scrisese volume de

teorie socială generală la Londra. Toți acești idoli ai lui Lenin munciseră până la epuizare. Lenin fusese ca ei, dar, dintr-odată, la cincizeci și doi de ani, n-a mai simțit impulsul acela, devenit un reflex, de a munci.

Nimeni nu putea spune ce anume nu era în regulă. Lenin era dispus să vorbească despre apatia sa cu fratele său medic și cu specialiștii care se ocupau de el. Starea aceasta de indiferență era una dintre cele două probleme noi. În privința celei de-a doua, abia după o consultație cu profesorul Liveri Darkevici, pe 4 martie 1922, Lenin a avut suficientă încredere ca să se destăinuie. El i-a mărturisit lui Darkevici, un ascultător și un neuropatolog talentat, că, de la o vreme, suferea de „obsesii” periodice. Încă nu știm clar la ce se refereau aceste obsesii, dar în mod cert Lenin se întreba dacă nu cumva era pe cale să își piardă mințile. Le era dificil să discute despre simptome în rusă, însă puteau comunica în franceză, mai ales că Lenin era obișnuit cu cărțile de medicină și terminologia medicală în limbile europene. Era în pragul disperării. Împreună, insomniile, durerile de cap, crizele cardiace, apatia, durerile de spate și obsesiile îi provocaseră o stare de profund pesimism. Nimeni nu știa totul despre situația în care se afla. Fusese mereu discret în privința bolilor sale, exceptând situațiile în care vorbea cu membrii familiei, și nici măcar în fața lor nu mărturisea totul. Acum însă, recunoștea el, i se întâmpla ceva mai grav decât tot ce pățise anterior. Pe nesimțite, începea să se panicheze și să se gândească la sinucidere.

Îl îngrozea gândul unei morți lente ca urmare a unei paralizii și multă vreme fusese impresionat de decizia similară luată de ginerele lui Marx, Paul Lafargue, de a-și pune capăt zilelor în 1911¹¹. În acest sens, a apelat la Stalin, cel mai dur tovarăș al său. Nu se putea bizui că rudele sale vor face abstracție de sentimentele lor și nici că alți tovarăș ai săi ar avea tăria să facă așa ceva. De la Stalin însă, Lenin a smuls promisiunea că, dacă i-o va cere, îl va otrăvi. Plănuia să fie pregătit atunci când avea să creadă că a venit clipa¹².

În orice caz, a păstrat secretul față de medicii pe care i-a consultat în acele luni; se temea ca ei să nu se amestece în planurile lui. Le-a destăinuit totuși alte gânduri, ceea ce nu era neobișnuit, mai ales pentru oamenii care nu au o credință religioasă și, prin urmare, nu pot apela la un preot, la un confesor sau la o altă persoană căreia să i se destăinuiască. Considerând că putea avea încredere în Darkevici, Lenin a lăsat să-i scape asemenea rânduri¹³:

După ce împlinește cincizeci de ani, orice revoluționar trebuie să fie pregătit să părăsească scena. [Eu] nu mai pot continua să muncesc ca înainte; nu doar că îmi este greu să îndeplinesc sarcinile a două persoane, ci mi-e greu să duc la bun sfârșit chiar și munca mea; nu mai am puterea să răspund sarcinilor mele. Mi-am pierdut capacitatea de muncă, iar pierderea aceasta fatală s-a abătut asupra mea pe neobservate: am încetat cu totul să mai fiu o persoană care muncește [*rabotnik*].

Lenin se simțea foarte deprimat, spunând că „i-a sunat ceasul, și-a încheiat rolul” și că trebuia să predea ștafeta altcuiva. Și suferea mult: „O noapte de insomnie e un lucru cu adevărat groaznic când trebuie să fii pregătit dimineața pentru muncă, muncă și iar muncă...”¹⁴.

Maria Ilinicina și medicul familiei Ulianov, profesorul Ghete, erau de față și l-au auzit pe Lenin vărsându-și amarul¹⁵. Faptul că Lenin a ales-o pe sora sa, și nu pe Nadejda Konstantinovna, să-l însoțească e semnificativ: răceala dintre el și soția sa persista. Consultația a durat patru ore și, când s-a încheiat, Darkevici și-a formulat concluziile. Nu putea menționa nicio „boală organică a creierului”, ci mai degrabă o epuizare cerebrală. Tratamentul pe care l-a propus era simplu. Lenin trebuia să se detașeze o vreme de activitatea intelectuală și politică; trebuia să ia o pauză pe care să o petreacă în zona rurală a Moscovei și, dacă dorea, să meargă la vânătoare. Nu trebuia să țină mai mult de un discurs pe lună. Lenin a fost încântat. Amenințarea unei morți timpurii trecuse pe lângă el. Maria Ilinicina i-a mulțumit lui Darkevici, spunându-i că fratele ei devenise „cu totul alt om”¹⁶. Astfel revigorat, Lenin a continuat să locuiască la Gorki. Uneori – căci nu respecta cu strictețe regimul lui Darkevici – se ducea la Moscova. Șoferul său, Stepan Ghil, era depășit de entuziasmul lui. Lenin voia ca Rolls-Royce-ul să meargă mai repede, indiferent dacă drumul era desfundat sau nu. Ghil se supunea, dar a refuzat să pună în pericol viața animalelor. Lenin i-a reproșat „considerația” lui inutilă

pentru găinile de pe marginea drumului. Era încă o demonstrație a lipsei sale de sentimentalism care a determinat cenzura oficială să elimine orice referință la conversațiile dintre Ghil și Lenin timp de aproape șaptezeci de ani.

Lenin părea să urmeze sfatul medicilor. În 1921 au existat unele discuții privind participarea sa ca reprezentant al guvernului sovietic la conferința internațională programată pentru anul următor la Genova, în nordul Italiei. Ziariștii străini deja se refereau la această călătorie ca la un moment istoric. În afara Rusiei, Lenin nu era prea cunoscut. Scriitorii britanici H.G. Wells și Bertrand Russell îl interviewaseră în 1920, iar relatările lor i-au convins pe cititori că era un om și un politician extraordinar. De asemenea, fuseseră publicate câteva volume acide despre Rusia acelei epoci și toate aveau secțiuni dedicate lui Lenin. Lumea era fascinată de el. Se făcea tot mai multă vâlvă pe tema prezenței lui Lenin la conferință și, un timp, autoritățile de la Moscova nu au făcut nimic ca să oprească speculațiile. Oricum, era puțin probabil să fi făcut călătoria chiar dacă ar fi fost sănătos. Leonid Krasin, comisarul poporului pentru Comerț Exterior, îl pusese în gardă că monarhiștii ruși sau socialiștii-revoluționari ar putea încerca să-l asasineze. Ca răspuns, Lenin a scris de la Gorki, cerând Politburoului să le interzică nu doar lui, ci și lui Troțki și Zinoviev să meargă. Riscurile erau prea mari¹⁷.

În ultimul moment, s-a decis ca guvernul sovietic să fie reprezentat de Gheorghi Cicerin, comisarul poporului pentru Afaceri Externe. Lenin bănuia că, în absența sa, Politburoul s-ar putea să nu știe că Cicerin trebuia controlat îndeaproape de la Moscova. În esență, Lenin respinsese deja posibilitatea unei înțelegeri internaționale multilaterale la Genova. Avea două motive: primul, nu voia să aibă mâinile legate cu privire la politica economică internă și știa că asta avea să se întâmple dacă va încheia un acord cu Regatul Unit și Franța; al doilea, nu avea nicio intenție să consolideze dispozițiile teritoriale și politice impuse Europei de tratatele de la Versailles, Saint-Germain și Trianon. Pentru Lenin, era evident că interesele sovietice pe termen lung constau în crearea de disensiuni între țările capitaliste. A convins Politburoul să-l instruiască pe Cicerin ca prioritară pentru el să fie nu încheierea unui tratat postbelic multilateral, ci a unui tratat comercial și diplomatic separat cu Germania. Pe 16 aprilie, delegația sovietică în frunte cu Cicerin a obținut ceea ce dorea Politburoul, negociind un acord separat cu germanii la Rapallo, oraș situat la 30 de kilometri de Genova. Pentru strategia diplomatică leninistă era o victorie. Se deschisese calea pentru intensificarea schimburilor comerciale cu cealaltă mare putere de pe continent învinsă în război, fără să se renunțe la posibilitatea unei „revoluții socialiste europene”.

Cicerin ezitase să îndeplinească ordinele, iar Lenin, cu proasta dispoziție ce-l caracteriza în acele luni, sugerase că

își ieșise din minți și că trebuia să fie internat la nebuni. Propunerea lui Lenin n-a fost luată în serios de Politburo. Lenin spunea adesea despre unul sau altul dintre tovarășii săi că trebuia obligat să-și ia o perioadă de refacere. A pune la îndoială sănătatea mintală a unui tovarăș era un act care avea o cu totul altă semnificație. Este greu de evitat concluzia că, punându-i un diagnostic sever bietului Cicerin, Lenin, de fapt, își exprima temerile în ceea ce-l privea pe el însuși. După cum îi spusese profesorului Darkevici, uneori simțea că o lua razna.

Negocierile de la Genova și Rapallo nu au fost singurul subiect care a stârnit furia lui Lenin. Îl irita și politica internă. Insista în continuare că teroarea făcea parte din strategia de stat. Regimul sovietic pur și simplu nu-și putea permite să renunțe la ea nici măcar în condițiile Noii Politici Economice. Dimpotrivă, Lenin afirma că reconstrucția economică avea să reușească numai dacă disciplina politică și controlul politic vor fi menținute la cote maxime. Activitatea poliției secrete urma să fie restricționată numai în aparență, iar Comisia Extraordinară a fost înlocuită de Administrația Politică de Stat (GPU). Kamenev insista ca justiția să funcționeze mai transparent, mai oficial. Dar, de îndată ce a auzit despre o posibilă relaxare a modului de acțiune al partidului, Lenin a intervenit furios. „Bandiții” trebuiau împușcați pe loc. „Viteza și *forța* represiunilor” trebuiau intensificate. Orice reformă constituțională sau legislativă trebuia formulată în așa fel încât să susțină posibilitatea aplicării pedepsei cu moartea în cazurile care

implicau „orice tip de activitate desfășurată de menșevici, S[ocialist]-R[evoluționari] etc.”. Lenin avertiza că regimul nu ar trebui să fie „prins dormind de un al doilea Kronstadt”. Codul Civil, sugera el, trebuia să consfințească „esența și justificarea terorii”.

Țăranii rebeli din Tambov și din alte părți ale Rusiei încă mai erau atacați și căsăpiți de Armata Roșie. În Georgia, ceea ce rămăsese din rezistența națională anticomunistă era în continuare eliminat prin violență. Aveau loc arestări ale unor cunoscuți ofițeri din Armata Albă. Pe teritoriile „puterii sovietice”, represiunea era în toi. Lenin dorea un obiectiv mai vast. În primele luni din 1922 a pledat pentru eradicarea finală a tuturor amenințărilor rămase, reale sau posibile, la adresa statului său. În cazul socialiștilor-revoluționari și al menșevicilor, a solicitat punerea în scenă a unor procese-spectacol, urmate de pedepse severe care să servească drept model. Același lucru l-a cerut și pentru ierarhia Bisericii Ortodoxe Ruse sau pentru o mare parte a acesteia. Cu alte grupuri ostile era ceva mai puțin dur. Dar numai puțin. Personalitățile antibolșevice din rândul intelighenției trebuiau exilate sau deportate, iar dacă Șleapnikov și membrii Opoziției Muncitorilor din propriul său partid refuzau să renunțe la criticile aduse Politburoului, trebuiau dați afară din partid.

Intervențiile sale erau pline de iritare. Într-o vizită la Berlin, lui Buharin și Radek li se păruse nimerit să promită că, dacă social-revoluționarii și menșevicii vor ajunge în fața tribunalului, nu vor fi executați. Pentru aceste concesii

necesare, Lenin i-a criticat în *Pravda*. Când cerea represiune, Lenin voia represiune în adevăratul sens al cuvântului. Se interesa de orice detaliu. Analiza listele cu victime, iar măsurile sale erau extrem de punitive. O carte editată de filosoful socialist creștin și fostul marxist Nikolai Berdiaev a fost respinsă, fiind considerată un paravan literar pentru „o organizație a Gărzii Albe”¹⁸. Când și-a îndreptat atenția asupra proceselor-spectacol ale episcopilor și preoților Bisericii Ortodoxe, Lenin a mers și mai departe: „Cu cât reușim să împușcăm mai mulți reprezentanți ai clerului reacționar și ai burgheziei reacționare pe această premisă, cu atât mai bine. Este momentul să le dăm o lecție, ca să nu mai îndrăznească nici măcar să se gândească la rezistență câteva decenii”. Asta scria Lenin în secret despre strategia care trebuia adoptată pentru ca niciun cetățean sovietic să nu trăiască cu iluzia că regimul comunist ar putea fi convins să-și tempereze ideologia brutală. Modalitățile alternative de organizare a societății trebuiau extirpate. Socialismul non-bolșevic, religia și disidența intelectuală reprezentau principalele forțe posibile de opoziție, iar Lenin era hotărât să le stârpească definitiv.

A obținut cel puțin parțial ceea ce voia: procesul-spectacol pentru socialiștii-revoluționari, însă nu și pentru menșevici, iar pedeapsa cu moartea, în ciuda dorințelor sale, nu a fost introdusă. Totuși, la procesul ierarhilor Bisericii Ortodoxe, Politburoul a aprobat execuțiile pe care le solicitase Lenin. Și este important de menționat că ideea

folosirii tribunalelor și a CEKA pentru a-i îngrozi pe cei care se opuneau statului cu partid și ideologie unice a fost pusă în practică cu mult entuziasm.

Însă, dată fiind diversitatea simptomelor, asupra diagnosticului liniștitor pus de Darkevici plutea o umbră de îndoială. Mai mulți specialiști au venit să-l consulte, printre care și chirurgul Julius Borchardt și medicul Georg Klemperer din Germania, contra unor onorarii zilnice de 20.000 de mărci fiecare¹⁹. Întregul său dosar medical a fost supus investigației: problemele cu vederea din copilărie, durerile de stomac din tinerețe, durerile de cap și insomniile, „focul sfântului Anton”, recente accidente ischemice tranzitorii, apatia și obsesiile. Doctorii erau în impas. Singurul aspect asupra căruia au căzut cu toții de acord a fost că odihna nu era suficientă pentru refacerea lui. Klemperer era în continuare de părere că glonțul care îi rămăsese înfipt în gât din 1918 trebuia scos dacă voia să se vindece. Ipoteza era că durerile de cap erau provocate de plumbul din glonț, care îi otrăvea creierul. (Nu s-a ținut cont că Lenin avusese dureri de cap cronice înainte de a fi împușcat în fața Uzinelor Michelson.) Faptul că Lenin era foarte nervos în timpul examinării medicale era considerat o problemă secundară datorată muncii excesive: neurastenia. Potrivit lui Klemperer, boala principală era urmarea efectelor toxice ale glonțului. Deși profesorul Vladimir Rozanov, susținut de profesorul Borchardt, s-au împotrivit operației, Klemperer a avut câștig de cauză. Ulterior, pe 23 aprilie, Borchardt, după încercări eșuate de

a-i plasa lui Rozanov sarcina operației, s-a ocupat el însuși de intervenția chirurgicală la Spitalul Soldatenkov²⁰.

Astfel că glonțul a fost extras, iar când Lenin s-a trezit a doua zi dimineată la ora opt, primele semne arătau că ideea lui Klemperer fusese bună. Lenin nici măcar nu simțea vreo durere la nivelul gâtului²¹. Din păcate însă, situația aceasta încurajatoare n-a durat mult; la doar o lună după operație, pe 25 mai 1922, aflat la Gorki, Lenin a suferit un puternic atac cerebral. A fost ridicat de jos și dus în patul său, iar doctorii au așteptat să vadă dacă va supraviețui sau nu. Partea dreaptă a corpului îi era paralizată în totalitate. Avea dificultăți de vorbire. Minte îi era tulbure. Lenin era disperat. În mod evident, recuperarea avea să fie un proces de lungă durată, aflat sub semnul incertitudinii. Din fericire, conacul era amenajat la momentul respectiv în acest scop, iar Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina și-au reorganizat programul, renunțând la unele îndatoriri, pentru a se ocupa împreună de îngrijirea lui Lenin.

Lenin a fost consultat din nou de mai mulți medici, într-o succesiune rapidă, care s-au întrunit într-un consiliu pe 29 mai. Printre cei prezenți erau Kojevnikov, Russolino și Kramer, precum și medicul familiei Ulianov, Feodor Ghete, și comisarul poporului pentru Sănătate, Nikolai Semașko. Unii erau de părere că diagnosticul pus de Darkevici, supraepuizarea, fusese greșit. Dar ce anume era în neregulă cu Lenin? Neuropatologul A.M. Kojevnikov, autor al unei lucrări despre sifilis, i-a făcut testul Wassermann pe 29 mai. A doua zi, a fost înlocuit de oftalmologul Mihail

Averbah. Versiunea oficială era că aceste examinări au scos în mod clar din calcul posibilitatea ca Lenin să fi suferit de sifilis, mai ales că rezultatul testului Wassermann a fost negativ. Alte simptome însă îi făceau pe medici să aibă dubii. Se pare că din acest motiv profesorii Kojevnikov și Förster i-au prescris în continuare lui Lenin injecții cu preparate pe bază de arsenic, care la vremea respectivă era un tratament standard pentru sifilis²². Din păcate, în ciuda numărului imens de informații îndosariate despre Lenin la vremea aceea, analizele de sânge au dispărut²³. Acestea le-ar fi spus în mod cert patologilor de azi dacă Lenin a avut sifilis, iar dispariția lor alimentează suspiciunea că, dorind să păstreze imaginea unui Lenin pur din punct de vedere moral, conducerea politică sovietică a îndepărtat sau distrus arhivele compromițătoare.

Ce se poate afirma cu certitudine este că unii medici credeau că avea sifilis, în timp ce alții respingeau o asemenea posibilitate. Dintre cei din urmă făcea parte și Darkevici, căruia i s-a alăturat neuropatologul Grigori Rossolino, un rus cu origini italiene. Rossolino i-a spus fără ocolișuri lui Lenin că sperase să aibă sifilis, pentru că măcar era o boală tratabilă. Însă, în vreme ce unele simptome susțineau această variantă, altele în mod cert nu o susțineau. Concluzia profesorului Rossolino a fost că era o boală chiar mai gravă decât sifilisul, iar pronosticul general pentru pacient a fost sumbru.

În urma discuțiilor, consiliul medicilor a ajuns la un număr redus de posibilități. Una era că Lenin avea sifilis;

variantea aceasta a continuat să fie discutată în 1923, când profesorul A. Strumpel, cel mai important specialist în neurosifilis din Germania, a tras concluzia că Lenin suferea de „endarteriitis luetica”. Aceasta era denumirea latinească pentru inflamația sifilitică a învelișului arterelor²⁴. O altă posibilitate era că suferea de „neurastenie” sau epuizare nervoasă, consecință a volumului excesiv de muncă. Asta îi spusese aproape sigur și cu două decenii în urmă un specialist elvețian, iar acum Förster, deși considera că toxina glonțului de plumb a fost principala problemă, susținea că și neurastenia îl putea afecta²⁵. Potrivit unora dintre medici, cel de-al treilea diagnostic posibil era că problemele puteau fi puse pe seama îndepărtării chirurgicale a glonțului din gât. Cum era și firesc, această variantă îl nemulțumea pe Klemperer, din moment ce el fusese cel care recomandase intervenția. Cea de-a patra și ultima ipoteză era arterioscleroza cerebrală. Se părea că tatăl lui Lenin murise din această cauză în 1886 și era posibil ca fiul să-i fi moștenit boala. Istoria medicală a altor Ulianovi avea să ofere mai târziu indicii în aceeași direcție. Anna Ilinicina a călătorit incognito în 1922 la un sanatoriu din Letonia și a murit în urma unui atac cerebral și a unei paralizii cronice în 1935; doi ani mai târziu, Maria Ilinicina a fost răpusă de un infarct, iar Dmitri Ilici a murit în 1943 de stenocardie – o constricție a vaselor de sânge din jurul inimii²⁶.

Medicii nu excludeau nici ipoteza ca Lenin să fi suferit de o combinație a diverselor afecțiuni posibile. În realitate,

boala pacientului era un mister pentru ei și disputele în privința diagnosticului au continuat. Într-o privință erau cu toții de acord: Lenin trebuia să-și reducă drastic activitatea politică. Sarcina de a-i da vestea i-a revenit unui anume profesor Obuh. Nerespectarea acestui sfat, i-a spus el ferm, va duce la un alt infarct sau la moarte. Lenin i-a răspuns că rutina sa zilnică nu era una extrem de solicitantă, din moment ce nici nu obișnuia să bea prea mult, nici nu ducea „o viață de desfrâu”²⁷. Însă Obuh a rămas ferm. Supraviețuirea lui Lenin depindea întru totul de o pauză lungă lipsită de responsabilități publice. Deși se arăta de acord cu recomandările medicilor, Lenin plănuia de fapt să-i păcălească. Ca urmare a propriilor investigații în cărțile de medicină, era convins că nu mai avea nicio speranță. Decât să sufere de paralizie, a decis din nou să se sinucidă, iar pe 30 mai l-a chemat pe Stalin la Gorki. S-au salutat sărutându-se după obiceiul rus. Apoi Lenin i-a cerut invitatului său să aducă otrava necesară. Ieșind din dormitor, Stalin s-a sfătuit cu Buharin și Maria Ilinicina. Au stabilit ca Stalin să se întoarcă și să-i explice lui Lenin că trebuia să se încreadă în pronosticul optimist al doctorilor. De data asta, Lenin a acceptat. Avea să mai amâne un timp momentul sinuciderii²⁸.

Dar ce era de fapt în neregulă cu el? Știința medicală a înregistrat progrese în deceniile care au urmat și ar putea, dacă Lenin ar fi acum pacient, să-i diagnosticheze mai ușor boala. Una dintre cauzele posibile nu ar mai fi serios vehiculată: neurastenia. Astăzi, această afecțiune, atât de

prompt diagnosticată până la jumătatea secolului XX, rareori mai este recunoscută ca boală propriu-zisă. Cele trei diagnostice rămase sunt și ele perfect plauzibile. Dacă rezultatul testului Wassermann nu ar fi fost negativ, sifilisul ar fi fost o presupunere credibilă. Dacă nu ar fi avut acele infarcturi minore înainte de 1922, ar fi fost posibilă și explicația cu îndepărtarea chirurgicală a glonțului. Și totuși, cert e că unii dintre medicii lui Lenin credeau că avea sifilis, chiar dacă se pare că rezultatul testului Wassermann îi contrazicea. Nu poate fi negată nici posibilitatea ca operația de la gât să fi înrăutățit în mod fatal o boală deja existentă. De asemenea, poate că profesorul Osipov avea dreptate când a sugerat că Lenin suferea de arterioscleroză sau de o „întărire a arterelor”. Adesea, boala e asociată cu o presiune ridicată exercitată de sânge asupra pereților arteriali. În cazul lui Lenin, arterele afectate, așa cum a reieșit după moartea sa în 1924, duceau la creier.

În Occident, problema aceasta nu prea e subiect de interes. În Rusia însă, autoritățile comuniste au promovat o imagine a lui Lenin ca individ cu o morală impecabilă, iar consecința a fost că mulți istorici contemporani au căutat să demonstreze că a murit de o boală venerică²⁹. Astfel, se sugerează că a avut o viață sexuală promiscuă. Cercetarea în această direcție este legitimă, însă are la bază motive care nu se încadrează în limitele istoriei medicale. Și, în lipsa unor noi informații, nu poate oferi nicio concluzie utilă.

Indiferent de cauze, Lenin suferise un atac cerebral sever, iar singura măsură judicioasă pentru a se reface era retragerea completă din viața politică activă. Ceea ce nu avea să-i aducă vindecarea, ci doar amânarea unui viitor atac. Dar, dacă Lenin ar fi crezut așa ceva, s-ar fi sinucis, cum plănuiise. În schimb, a fost convins de echipa de medici că îi vor putea reda sănătatea și că va putea să se întoarcă la Politburo și Sovnarkom. Începând să se refacă treptat, Lenin părea să fie cu adevărat optimist. Citea cărți. Scria scurte comentarii pentru Politburo. A început să facă din nou plimbări și se arăta interesat de muncile agricole de la Gorki. Mai presus de toate, era ținut la curent cu politica de la Kremlin, de vreme ce Stalin, secretarul general al partidului, venea la sanatoriul de la Gorki pentru discuții private. Lenin îi cerea Mariei Ilinicina să scoată o sticlă de vin roșu pentru ca Stalin se simtă că este bine-venit. Stând pe terasa însorită, Lenin și Stalin puteau discuta. Lenin voia să se asigure că totul era bine în Politburo, în Comitetul Central și în Sovnarkom. În acest scop, aprobase alegerea lui Stalin ca secretar general, iar primele indicii i-au confirmat că făcuse o alegere bună.

La Gorki, prilejurile de relaxare erau nenumărate. Lui Lenin i-a fost adusă o cățea, Aida, care arăta exact ca Jenka, câinele pe care-l avusese în perioada exilului siberian³⁰. Lenin a fost încântat. De asemenea, făcea mici plimbări prin pădure, căutând ciuperci, ca atunci când locuise cu Nadejda Konstantinovna la Șușenskoe. Mergeau și în vizită la fermele colective de stat rezultate din fosta

moșie de la Gorki. Experiența aceasta nu prea îl încânta pe Lenin, care credea că administratorul fermei nu era foarte competent³¹.

Lenin însă nu s-a amestecat. În schimb, s-a ocupat de administrarea zonei adiacente sanatoriului. Își dorea o crescătorie de iepuri și o stupină. „Dacă nu mă pot implica în politică”, spunea, „atunci va trebui să mă implic în agricultură”³². Se mai confruntase cu alegerea între politică și agricultură în Alakaevka, în 1889-1890, când mama sa dorise ca el să administreze moșia. La momentul respectiv, agricultura fusese pe locul al doilea în preferințele sale, și așa a rămas și în 1922, căci Lenin nu intenționa cu adevărat să renunțe la politică: se folosea de aceste hobbyuri pentru a-și petrece cumva timpul până când avea să revină la îndatoririle sale de la Kremlin. Uneori lăsa să se înțeleagă asta. Când medicii insistau să renunțe la muncă, le răspundea pătimaș: „Nu am nimic altceva de făcut”³³. În mintea lui, nimic nu trebuia să stea în calea efortului său de a reveni la normalitatea de la Moscova. De exemplu, descoperise că îl scotea din sărite când cineva cânta la pian în casă. Sensibilitatea sa la sunetele din jur era mai mare ca oricând, iar Maria Ilinicina a interzis imediat muzica în casă³⁴.

Însă nu hobbyurile îi procurau cea mai mare plăcere lui Lenin, ci prezența copiilor. Tânărul fiu al lui Dmitri Ulianov, Viktor, venea des să stea cu unchiul Volodea. La fel și fiica unei muncitoare din Moscova, precum și copiii Inesei Armand, Inna și Aleksandr. Aveau atunci vreo

douăzeci de ani. E evident că lui Lenin și Nadiei Krupskaia le-ar fi plăcut să aibă copii, iar vizitele acestor tineri îi bucurau. După moartea Inesei, se simțeau responsabili pentru copiii ei, iar Lenin dăduse dispoziții ca ei să fie bine îngrijiți³⁵.

Nu toată lumea era de acord să fie invitați copiii Inesei. Maria Ilinicina, acum o celibatară ursuză trecută de patruzeci de ani, credea că fratele ei avea nevoie să ia o pauză de la socializare și că fiecare vizită avea asupra lui un efect negativ³⁶. E posibil ca ea să se fi opus vizitelor acestor tineri și din cauza relației dintre Lenin și Inessa. În orice caz, Nadia era de altă părere, iar între cele două femei a izbucnit o ceartă cu scânteii. Ascultând versiunea Nadiei despre incident, Lenin s-a supărat atât de tare, încât i s-a declanșat una dintre severele lui dureri de cap³⁷. Garda lui de corp, Piotr Pakaln, nu a găsit altă soluție decât să le solicite copiilor Armand să plece. Însă povestea nu s-a terminat așa. În aceeași vară, Nadia i-a scris din nou Innei Armand, „fata mea dragă” – fiica defunctei Inessa –, invitând-o să stea la Gorki³⁸:

Ei bine, de ce să nu stai cu noi? Dimpotrivă, anul acesta vom trăi mai mult „ca o familie” și mai „deschis”, din moment ce e imposibil să-l ținem ocupat pe V.I. mai mult de opt ore pe zi și, oricum, de două ori pe săptămână are nevoie de o pauză. Prin urmare, va fi încântat să aibă oaspeți. A fost foarte îngrijorat când i-am spus că erai bolnavă și i-a scris o scrisoare specială lui Jidelev despre tine și despre Lidia

Aleksandrovna [Fotieva] [una dintre secretarele sale], cerându-i să aibă grijă de tine.

E greu de crezut că Nadia i-ar fi pus aceste cuvinte în gură lui Lenin fără niciun temei. Își dădea seama că vizitele erau cu adevărat importante pentru el și voia să-l ajute.

Atmosfera neplăcută era întreținută, dar nu și creată, de disputa cu privire la copii. Nadia și Maria erau mereu în conflict. Orice incident minor se putea transforma într-o dezlănțuire a nervilor. În iulie 1922, Lenin fusese vizitat timp de două ore de editorul bolșevic Nikolai Meșcereakov. Garda de corp a lui Lenin, Piotr Pakaln, a asistat la scenă³⁹:

Dar, de vreme ce tovarășul Meșcereakov nu a fost servit cu ceai în timpul vizitei sale, Nadejda Konstantinovna i s-a plâns lui Ilici, care a fost îngrozitor de tulburat și în aceeași zi le-a muștrat atât pe Maria, cât și pe Sașa [menajera] pentru lipsa lor de atenție față de oaspeți și le-a poruncit ca din acel moment să-i invite la masă pe toți cei care mai calcă pragul casei.

Maria avea o altă versiune cu privire la acea întâmplare. Într-adevăr, reacția lui Lenin fusese tăioasă: „Un tovarăș a bătut atâta drum până la o casă ca asta și nu s-a obosit nimeni să-i dea de mâncare”. Maria însă a negat că ar fi avut vreo răspundere, spunând că ea „sperase” că Nadia se va ocupa de Meșcereakov. Potrivit Mariei, replica lui Lenin a fost: „Se știe cât se poate de bine că e prea neglijentă [*feiola*] ca să te poți baza pe ea”⁴⁰. Deși expresia nu sugera

că era în totalitate de acord cu sora sa, era un mod jignitor de a vorbi despre propria-i soție.

Nadia și Maria, soția și sora lui Lenin, se luptau pentru influența asupra lui. Fiecare îi șușotea la ureche greșelile celeilalte. S-ar părea că Lenin nu voia să ia partea vreuneia din ele în mod deschis și irevocabil. Întotdeauna exploatase sentimentele rudelor sale în avantajul propriu. Problema la mijlocul anului 1922 era că, din cauza stării proaste de sănătate, Lenin nu se mai afla într-o poziție dominantă. Cel mai mult avea nevoie ca Nadia și Maria să se potolească și să găsească un *modus vivendi*. În lunile care au urmat, ele au încercat să se stăpânească, însă continuau să aibă puncte de vedere diferite despre recuperarea lui. Maria credea că era o prostie din partea profesorului Klemperer, al cărui renume a avut de suferit după ce-l încurajase pe Lenin să facă operația la gât în aprilie, să-l lase pe acesta să citească presa și să discute cu politicienii veniți în vizită⁴¹. Spre deosebire de ea, Nadia simțea că în lipsa unei minime activități politice Lenin se va demoraliza și-i satisfacea – ba chiar uneltea în acest sens – solicitările de a se informa.

Nadia părea să aibă mai multă influență, poate și doar pentru că îi făcea pe plac încăpățânatului ei soț. De asemenea, știa mai bine cum să-l ia. Maria învățase să facă fotografii ca să-și immortalizeze fratele pentru posteritate⁴², însă Nadia era cea care petrecea cu el ore în șir, convingându-l că și-ar putea reveni. De asemenea, îl ajuta cu activitățile manuale despre care medicii spusese că îi

vor fi necesare. Printre acestea era și împletitul coșurilor⁴³. Drumul spre recuperare era presărat cu piedici. Într-o zi Lenin făcea progrese și arăta aproape ca înainte de atacul din mai 1922, în altă zi putea să șchiopăteze sau chiar mai rău. Cădea deseori și trebuia să fie dus înapoi în dormitor. Starea lui de spirit, în mod deloc surprinzător, era schimbătoare. Insista să se întoarcă la Kremlin și să preia din nou controlul. Mereu avusese rețineri să-i lase pe alții să preia comanda supremă, iar convalescența impusă îl făcea excesiv de impulsiv. Putea să facă o criză de nervi chiar și la cel mai mic refuz. Propensiunea spre un astfel de comportament existase și înainte, însă în această perioadă Lenin era foarte iritabil și chinuit de obsesii. Deși îi mărturisise asta profesorului Darkevici în martie, nu se controla și probabil că nici nu putea să se controleze.

Astfel, în iulie, Lenin a anunțat că era nevoie de o transformare a întregului Comitet Central, cu cei douăzeci și șapte de membri ai săi aleși sub egida sa la al Unsprezecelea Congres al Partidului. A avut insolența să sugereze că numărul membrilor Comitetului Central trebuia redus la doar trei și că niciunul dintre cei mai influenți lideri ai partidului – Troțki, Stalin, Zinoviev, Kamenev, DzierĹyĹski și Buharin – nu ar trebui să fie inclus. Lenin propunea ca din Comitetul Central să facă parte secretarii acestuia, Molotov și Kuibâșev, și vicepreședintele Sovnarkomului, Râkov. Și, de parcă nu-i ofensase îndeajuns, sugera ca Zinoviev, Kamenev și Tolski, cel care în anul precedent fusese în dizgrațiile lui

Lenin, să se subordoneze acestora ca membri candidați. Lenin pretexta că actuala componență a Comitetului Central era prea obosită ca să-și mai îndeplinească în mod corespunzător funcțiile. Membrii săi aveau nevoie și ei de o perioadă de convalescență⁴⁴. Prin aceste critici revoltătoare la adresa eficienței tovarășilor săi, aproape că susținea explicit că numai el avea darul de a conduce Comitetul Central. Era o afirmație la care a revenit în ultimele săptămâni ale anului 1922, când a dictat ceea ce avea să fie cunoscut drept Testamentul Politic al lui Lenin. Adesea, modestia afișată de el era încântătoare, însă sub aceasta se ascundea aroganța celui care credea în dreptul său natural de a fi conducătorul suprem.

Planul unui Comitet Central cu trei membri era necugetat. Lui Molotov, Kuibâșev și Râkov le lipsea autoritatea necesară pentru a se impune în fața celorlalți lideri; mai mult decât atât, nu exista niciun punct în regulamentul partidului care să permită înlocuirea unui Comitet Central în intervalul dintre congrese. Lenin își pierduse simțul măsurii politice, iar Comitetul Central avea toate argumentele ca să refuze în scris validarea planului său. Cel mai bine era ca fondatorul partidului bolșevic și al statului sovietic să fie ignorat până când avea să revină la o stare psihică mai normală.

Septembrie-decembrie 1922

Cu toate că era blocat la Gorki și se simțea foarte rău, Lenin se aștepta să aibă în continuare ultimul cuvânt în luarea deciziilor politice. În primele luni ale lui 1922 existaseră discuții pe patru teme care-l preocupau în mod deosebit. În privința a două dintre ele, până la atacul cerebral din mai, Lenin avusese în mare parte câștig de cauză. Prima dintre ele fusese Conferința de la Genova. Fără să se opună prea vehement, Politburoul a acceptat să fie îndrumat de Lenin, acordând prioritate unui acord germano-sovietic în detrimentul încheierii unei înțelegeri multilaterale cu puterile europene în general. A doua temă se referea la modalitățile de exercitare a controlului politic în Rusia. Lenin i-a convins pe tovarășii săi din Politburo că era momentul propice pentru a-i ataca pe dușmanii statului sovietic: socialiștii-revoluționari, menșevicii, Biserica Ortodoxă Rusă și personalitățile antibolșevice marcante din filosofie, arte și științe. Politica nu a urmat în toate detaliile direcția impusă de Lenin, însă strategia de ansamblu nu i-a fost refuzată. Conflicte cu conducerea centrală a partidului au apărut cu privire la a treia și a patra temă. Una se referea la limitele monopolului statului asupra comerțului exterior, iar cealaltă la structura constituțională interrepublicană a statului sovietic. Niciuna dintre aceste chestiuni nu era de o importanță fundamentală, însă disputele pe marginea lor au scos la iveală fisuri în conducerea partidului, care au continuat să aibă consecințe mulți ani mai târziu.

Stalin se afla printre cei care i s-au opus lui Lenin atât în discuțiile pe tema comerțului exterior, cât și în cele pe tema constituției. În privința monopolului asupra comerțului exterior, Stalin pur și simplu a urmat direcția majorității Politburoului. În cazul constituției însă, el a fost cel care a condus opoziția față de Lenin. Stalin, secretarul general al partidului. Stalin, omul pe care Lenin îl folosisese ca instrument de comandă în Politburo. Stalin, care fusese aliatul lui Lenin în disputele interne ale partidului în 1920-1921. Stalin, aghiotantul și loialistul. Același Stalin contesta supremația lui Lenin în privința luării deciziilor politice.

Lenin era extrem de iritat de propunerea de a anula monopolul statului. Vladimir Miliutin și Grigori Sokolnikov, tovarășii săi din Comitetul Central, susțineau că schimburile comerciale între state ar putea duce la regenerarea economică internă. Lenin nu era de acord, insistând că Noua Politică Economică trebuia păstrată în limitele pe care le stabilise în 1921. Statul sovietic, susținea el, trebuia să mențină monopolul asupra mării industrii, a sistemului bancar și comerțului exterior. Înainte, el fusese cel care insistase că Politburoul trebuia să fie pragmatic și să extindă cadrul în care opera Noua Politică Economică. Asta considerau și Miliutin și Sokolnikov că făceau prin sugestia lor de a li se permite capitaliștilor să exporte și să importe anumite bunuri fără să fie nevoiți să treacă prin instituțiile comerțului de stat, adăugând că, în practică, monopolul încuraja contrabanda în rândul comercianților

particulari. Miliutin și Sokolnikov erau susținuți de câțiva dintre tovarășii cei mai de văză ai lui Lenin: Kamenev, Buharin și Stalin. Cu toate acestea, Lenin era convins că dezbaterea legată de comerțul exterior implica probleme de principiu și era hotărât să mențină partidul pe linia versiunii sale cu privire la NEP.

Cea de-a doua temă majoră de dezbatere din vara anului 1922 a fost propunerea lui Stalin de restructurare constituțională a statului sovietic. Lenin și Stalin se contraziseseră deja pe această temă în 1920¹. Stalin considera că era cel mai bine ca Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă (RSFSR) să încorporeze toate celelalte republici sovietice independente. Astfel, Ucraina, Bielorusia, Azerbaidjanul, Armenia și Georgia ar fi devenit parte din RSFSR. Lenin se opunea vehement, susținând formarea unei Uniuni a Republicilor Sovietice din Europa și Asia. Într-o astfel de uniune, RSFSR ar fi rămas doar o republică sovietică printre alte republici sovietice, precum Ucraina, Bielorusia, Azerbaidjan, Armenia și Georgia.

Luptele se purtau atât pe tema comerțului exterior, cât și pe tema constituției. Opozanții lui Lenin se simțeau derutați, din moment ce niciunul dintre ei nu propusese cu adevărat renunțarea completă la monopolul de stat asupra comerțului exterior. Obiectivul lor nu era o anulare totală, ci una parțială. Lenin nu doar că interpreta greșit țelul lor, ci îi și trata de parcă aduseseră o ofensă principiilor marxismului – Sokolnikov a fost luat în vizor, Lenin adresându-i o tiradă plină de insulte personale. La fel de

derutantă era și abordarea de către Lenin a problemei constituției statului. Nu voia slăbirea controlului strict al partidului și guvernului de la Moscova asupra „teritoriilor de graniță”. Lenin și Stalin erau pe aceeași lungime de undă în privința angajamentului lor față de statul multinațional cu partid și ideologie unice. Divergențele lor vizau mai curând aspectele de ordin secundar decât pe cele de ordin primar ale politicii. Cu toate acestea, lui Lenin i s-a părut oportun să-i atace pe Stalin și pe susținătorii săi folosind un limbaj extrem de acid, iar membrii Politburoului nu reușeau să-și explice de ce.

Membrii de frunte ai partidului puneau acest comportament pe seama bolii și a îndepărtării lui Lenin de treburile politice cotidiene. Chiar și în dezbaterile privind Conferința de la Genova și represii politice interne – dezbateri în urma cărora a obținut ce și-a dorit – Lenin avusese o atitudine dezagreabilă față de Gheorghi Cicerin, Nikolai Buharin și Karl Radek. Astfel, irascibilitatea sa ținea de un anumit tipar cu care medicii săi se obișnuiseră de mult. În iunie 1922, Lenin scrisese Politburoului solicitând să fie „eliberat” de profesorul Klemperer și „descotorosit” de profesorul Förster, adăugând: „Rușii nu pot suporta meticulozitatea nemțească”². Atitudinea lui li s-a părut tovarășilor săi puțin artificială, din moment ce el fusese mereu meticulos în problemele sale personale și profesionale și le ceruse și celorlalți să fie la fel. Dacă exista cineva – cu excepția lui Troțki – care părea să se încadreze în stereotipul rus referitor la un neamț, acela era Lenin.

Dacă exista cineva care să fi ieșit în evidență făcând aprecieri nefavorabile la adresa rușilor în comparație cu nemții, acela era Lenin. Deloc surprinzător, Politburoul i-a ignorat cererea de a-i trimite pe specialiștii germani înapoi în Germania și a început să învețe cum să-l calmeze, în speranța că, însănătoșindu-se, Lenin va deveni un coleg mai puțin inflexibil.

Lenin vedea însă altfel lucrurile. A început să-l identifice pe Stalin cu răufăcătorul universal. În 1912, îl admirase, numindu-l „minunatul georgian”³, iar după Revoluția din Octombrie îi atribuisese sarcini de stat care cereau forță brută și lipsă de scrupule. Nu avea însă o părere la fel de bună despre celelalte trăsături ale lui Stalin. Acesta avea obiceiuri pe care Lenin le considera vulgare și neplăcute. Odată, când Stalin începuse să pufăie din pipă, Lenin a răbufnit: „Uite și la asiaticul ăsta, tot ce poate să facă e să sugă!”. Respectuos, Stalin și-a scos pipa din gură⁴. Era neobișnuit ca Lenin să fie atât de nepolitic; fusese educat în spiritul unui comportament social decent. Mai mult, avea nevoie ca tovarășii săi să creadă că avea o părere bună despre ei și vedea cât de tare se supărau oamenii pe Troțki și Zinoviev. În Lenin revoluționarul insensibil supraviețuise și Lenin delicatul gentleman european rus; în termeni naționali, sociali și culturali, Lenin era cam snob.

Permitea să se vadă asta doar atunci când lăsa garda jos. Așa cum nota Maria Ilinicina, la început Lenin se comportase diferit⁵:

V.I. avea multă stăpânire de sine și știa foarte bine cum să-și mascheze și să nu-și dezvăluie atitudinea față de oameni atunci când simțea că era mai înțelept să n-o facă dintr-un motiv sau altul. [...] Cu atât mai mult se stăpânea în privința tovarășilor cu care venea în contact prin natura muncii sale. Pentru el, prioritară era cauza; știa cum să subordoneze ceea ce era personal cauzei, iar elementul personal nu s-a impus și nu l-a dominat niciodată.

Acum, disprețul plin de mânie pe care îl avea față de Stalin înlătura asemenea rețineri. Maria Ilinicina a încercat să-l avertizeze pe Lenin că adversarul său era mai inteligent și, prin urmare, mai periculos decât își imagina el. Lenin însă i-a retezat-o: „În niciun caz nu este inteligent!”. Așa grăit-a strălucitul gimnazist, emigratul poliglot și ideologul șef al partidului. Avea să învețe, în ultima lecție a vieții sale politice, că inteligența nu era monopolul celor care aveau competență culturală formală.

Câmpul de luptă era pregătit pentru trei bătălii politice. În cursul verii, două dintre ele s-au intensificat: bătălia pentru monopolul de stat asupra comerțului exterior și cea pentru noua constituție. În ambele cazuri, Lenin vedea în Stalin portdrapelul campaniei împotriva strategiilor care aveau încuviințarea sa. Cea de-a treia bătălie era rezultatul celorlalte; și era o bătălie pe care Lenin nu anticipase că va trebui să o ducă. Era bătălia despre care a decis în cele din urmă că era strict necesară dacă voia să-l înlătore pe Iosif Stalin din funcția de secretar general al partidului.

Dacă starea de sănătate a lui Lenin nu s-ar fi deteriorat, bătăliile acestea abia de-ar fi meritat să apară într-o notă de subsol a istoriei comunismului sovietic. Probabil că Lenin l-ar fi destituit pe „minunatul georgian” din funcția de secretar general și l-ar fi înlocuit cu un funcționar mai obedient. Stalin ar fi îndurat o perioadă de umilință tăcută. Chiar și așa, nu e sigur că întreaga carieră politică a lui Stalin s-ar fi sfârșit. De exemplu, în mod cert și-ar fi păstrat calitatea de membru al Comitetului Central. Lenin nu putuse să-l înlăture pe Tomski în 1921, cu toate că acesta sfidase o decizie a Comitetului Central. În 1922, Stalin nu se făcea vinovat de o astfel de infracțiune. La urma urmei, a nu fi de acord cu Lenin nu era o încălcare a regulilor partidului. De asemenea, Stalin nu era singur în susținerea acelor măsuri care-l iritau pe Lenin. Cum se întâmpla de obicei când nu obținea ceea ce-și propunea, Lenin a devenit abuziv cu rivalii săi. Meritele disputei dintre cei doi din acea lungă vară fierbinte au tins să fie umbrite de preocuparea pentru starea de sănătate a lui Lenin. În ce ne privește, o influență o au și cunoștințele noastre retrospective despre atrocitățile comise de Stalin în anii 1930 și ulterior – în legătură cu care Lenin nu a avut niciun presentiment.

Totuși, discuțiile despre viitoarea constituție au dus la prima ciocnire. În rândul comuniștilor din republicile sovietice exista deja o anumită neliniște legată de planul lui Stalin de a le încorpora țările în RSFSR. Comitetul Central Georgian a spus-o răspicat. Lui Lenin nu-i plăcea proiectul

lui Stalin și îl suspecta că recurgea la intimidări pentru ca republicile sovietice să-l accepte. Stalin i-a scris lui Lenin ca să se justifice. Simțea că Lenin trebuia să înțeleagă că în teritoriile de graniță naționalismul era în ascensiune și că strategia pe care Lenin o propunea nu avea să facă altceva decât să încurajeze fenomenul și să sporească complexitatea structurilor administrative. Stalin voia să confere republicilor sovietice un statut „autonom” în cadrul RSFSR și să le împiedice să intre într-o organizare de tip federal la paritate cu RSFSR. O comisie de partid a Orgburoului a ratificat proiectul lui Stalin pe 23 septembrie 1922.

Lenin detesta ideea „autonomizării”, asemuind-o cu „șovinismul velicorus”. Trei zile mai târziu, când i-a expus lui Stalin punctul său de vedere într-o conversație care a durat două ore, Stalin a dat înapoi și a acceptat să renunțe la „autonomizare” în favoarea formării unei Uniuni a Republicilor Sovietice din Europa și Asia. Acesta era genul de proiect pe care Lenin îl susținuse în discuțiile cu Stalin însuși la mijlocul anului 1920. Totuși, Stalin nu renunțase cu totul la luptă. A doua zi a scris Politburoului o notă, propunând ca Uniunea să nu aibă organe legislative distincte de cele ale RSFSR. De asemenea, l-a fentat pe Lenin, schimbând numele în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS). Mai mult, Stalin a insistat că Georgia să formeze, împreună cu Armenia și Azerbaidjan, o Federație Sovietică Transcaucaziană care să intre în URSS pe picior de egalitate cu RSFSR și Republica Sovietică

Ucraineană; astfel, s-a opus pretențiilor Georgiei de a avea același statut ca RSFSR. Kamenev l-a avertizat pe Stalin să înceteze să mai provoace: „Ilici s-a pregătit de război pentru apărarea independenței [republicilor sovietice]”. Stalin nu s-a alarmat, dovedind că era un lider în devenire: „După părerea mea, trebuie să dăm dovadă de fermitate împotriva lui Ilici”.

Când Kamenev i-a spus că nu făcea decât să înrăutățească situația, Stalin l-a tratat cu indiferență. Cum era de așteptat, Lenin a răbufnit: „Șovinismului velicorus îi declar o luptă pe viață și pe moarte”. După o vară de convalescență, era hotărât să revină și să lupte la Moscova. Era o prostie din partea lui, deoarece recuperarea după accidentul cerebral fusese întreruptă de alte atacuri. Avusese unul în iunie, după o plimbare prin parcul din Gorki, și un altul în iulie, în același context, în urma căruia nu-și mai putea folosi partea dreaptă a corpului. De asemenea, și în august existaseră zile în care era infirm⁶. Cu mari eforturi, și-a reluat activitatea intelectuală. A trimis secretare la biblioteci pentru a căuta cărțile pe care le voia – în special, ceruse *ABC-ul comunismului* de Buharin⁷. De asemenea, a început să contribuie la colecția de amintiri a Annei Ilinicina, scriind despre Nikolai Fedoseev, vechiul său prieten marxist din perioada petrecută la Kazan⁸. Trecând peste obiecțiile medicilor și îndoielile Politburoului, pe 2 octombrie 1922, Lenin a părăsit conacul de la Gorki și s-a întors cu mașina la Kremlin, unde s-a reinstalat în apartamentul său de lângă

sălile Sovnarkomului din vechea clădire a Senatului. A doua zi a prezidat obișnuita ședință a Sovnarkomului, iar pe 6 octombrie a făcut același lucru la plenul Comitetului Central al Partidului. Încerca să-i impresioneze pe toți cu capacitatea sa de a-și relua îndatoririle oficiale.

Totuși, Lenin nu mai semăna deloc cu cel care fusese și nu i-a putut induce în eroare pe tovarășii săi când a trebuit să păstreze aparențele la cele două întâlniri importante. Tovarășii au încercat să evite un conflict la ședința Sovnarkomului, ceea ce nu a făcut decât să-l irite⁹. Nu puteau face nimic cum trebuie. Dacă s-ar fi certat cu Lenin, era posibil să aibă un nou atac cardiac; dacă n-o făceau, rezultatul putea fi același, pentru că Lenin era iritat de politețea lor excesivă. Plenul Comitetului Central a început ceva mai bine, însă pe la jumătatea lucrărilor Lenin a acuzat o durere de dinți și a trebuit să se retragă în apartamentul său¹⁰. Deși s-a întors în zilele următoare la alte întruniri, prestațiile sale erau slabe. De aceea era extrem de nervos și se inflama pentru orice fleac. Secretara sa, Lidia Fotieva, se temea să nu facă un nou infarct și le-a cerut discret tuturor să nu se ridice de pe scaune și să nu vorbească între ei în timpul ședințelor. Orice lucru care-l putea irita pe Lenin trebuia evitat¹¹. Nu era în deplinătatea capacității lui mentale. Uneori, când vorbea uitându-se pe un text scris, pierdea șirul și repeta paragrafe întregi fără să-și dea seama.

Kamenev, Stalin și Zinoviev s-au întâlnit ca să discute despre situația lui Lenin, însă nu au ajuns la o concluzie în

privința a ceea ce trebuia făcut¹². Știau că, dacă-l trimiteau înapoi la Gorki, avea să-i acuze că foloseau boala lui ca pretext pentru a-l înlătura de la dezbaterile despre comerțul exterior și constituție. Așa că l-au lăsat în pace. De fapt, Lenin era deja pe punctul de a obține ce voia pe tema constituției. La plenara Comitetului Central de pe 6 octombrie fusese susținut de Buharin și Kamenev, iar Stalin nu îndrăznise să-i conteste principalele solicitări. Lenin a făcut o singură concesie – și nici aceea decisivă –, acceptând ca statul sovietic să se numească Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, și nu Uniunea Republicilor Sovietice din Europa și Asia. A fost formată o comisie de partid, sub conducerea lui Stalin, care să pregătească textul final pentru Congresul Sovietelor din decembrie. Între timp, Lenin i-a trimis un mesaj lui Kamenev, cerându-i să le permită comuniștilor georgieni accesul la documentele importante pentru susținerea punctului lor de vedere. Voia să-i taie aripile lui Iosif Stalin¹³.

Lenin a continuat să-și forțeze limitele și pe 13 noiembrie a vorbit la cel de-al Patrulea Congres al Cominternului. Discursul său a fost incoerent pe alocuri, însă Lenin avea suficientă energie și experiență ca să-și ducă până la final cuvântarea. Totuși, prietenii săi erau îngrijorați de înrăutățirea stării sale de sănătate. Buharin scria¹⁴:

Când Lenin s-a îndreptat spre tribună, ni s-a rupt inima. Am văzut cu toții cât efort i-a cerut cuvântarea. Apoi am văzut că

încheie. Am alergat spre el și l-am învelit cu haina mea de blană; era learcă de epuizare, cămașa îi era udă și avea broboane de sudoare pe frunte. Apoi, brusc, și-a dat ochii peste cap.

Delegații la congres l-au aplaudat pe Lenin fără să aibă vreo bănuială că recuperarea sa putea fi compromisă. Delegații din străinătate, în special, voiau să-l vadă și să-l audă pe omul sub a cărui conducere așteptau triumful comunismului în întreaga lume. Tovarășii săi din conducerea centrală a partidului greșiseră însă când i-au permis să țină un discurs, și știau asta. După Congresul Cominternului, au încercat din ce în ce mai mult să-i limiteze activitatea, indiferent de voința lui. Se întrebau, în conversațiile lor private, dacă Lenin avea să scape vreodată de boala sa, oricare ar fi fost aceasta.

Stalin și amicii săi se simțeau mai liberi să acționeze cum voiau. Liderii comuniști georgieni îl enervaseră pe Stalin la culme, iar Ordjonikidze, un aliat apropiat al lui Stalin, i-a numit, la o întrunire în Tbilisi, „ticăloși șoviniști”. Membrii Comitetului Central georgian au protestat demisionând în masă și plângându-i-se lui Lenin. O vreme, Lenin i-a ignorat, mai ales că nici el nu era de acord cu cererea conducerii comuniste georgiene de a nu include Georgia în Federația Transcaucaziană. De asemenea, a fost de acord cu ideea lui Stalin de a trimite o comisie condusă de Dzierżyński să analizeze situația din Georgia. Tensiunea în rândul comuniștilor de la Tbilisi era enormă. La sfârșitul lui noiembrie, Ordjonikidze era atât de furios că

fusese acuzat că se comportă ca un sol împărătesc, încât l-a bătut pe un oarecare Kobacidze, un susținător al lui Mdivani. Lenin era îngrijorat de situația din Georgia, în pofida faptului că nu avea informații exacte despre evenimentele de acolo, și le-a cerut secretarelor sale să afle când trebuia să se întoarcă Dzierżyński. În realitate, Dzierżyński era de acord cu Stalin în chestiunea constituțională și a mușamalizat în raportul său comportamentul lui Ordjonikidze în Transcaucaz. Dar când a stat de vorbă cu Lenin la Moscova, pe 12 decembrie, Dzierżyński nu s-a putut abține și a povestit ce pățise nefericitul Kobacidze.

Lui Lenin îi era limpede că Stalin nu se recunoscuse învins în privința constituției URSS și că trebuia să reia lupta pe care credea că o câștigase pe 6 octombrie. Nu era vorba numai despre o luptă pentru a restabili o strategie oficială deja convenită. Faptul că Stalin îl protejase pe Ordjonikidze însemna și consfințirea folosirii violenței de către un oficial al partidului împotriva altuia. Lenin era îngrozit. Cu mult timp în urmă, în 1903, îl oprise pe Aleksandr Șotman să-l ia la bătaie pe un menșevic pe străzile Londrei. Acum îl critica pe Ordjonikidze nu numai pentru prostia lui, ci și din considerente morale.

În general, lui Lenin nu-i păsa de codurile de morală. În adâncul sufletului era însă un romantic, un revoluționar devotat. Existau anumite lucruri – doar câteva – pe care un marxist nu trebuia să le facă nici măcar dacă era provocat. Marxiștii trebuiau să fie dedicați marxismului și să nu-și

trateze ideile cu superficialitate. Marxiștii trebuiau să fie niște luptători și puteau să intre în dispute verbale, însă ideea de a se lua la pumni pentru a rezolva o ofensă era de neconceput. Ei trebuiau să ofere un exemplu de decență civică, iar agresându-l pe Kobacidze, Ordjonikidze făcuse partidul de rușine. Lenin îl criticase pe Ordjonikidze și în 1920 pentru că se ținea de beții și umbla cu femei ușoare¹⁵. Toți membrii Politburoului cunoșteau firea rebelă a lui Ordjonikidze, iar Lenin le reproșa lui Stalin și Dzierżyński că îi ascunseseră adevărul. Tot ce aflate despre felul în care era tratată conducerea comunistă georgiană îl ducea pe Lenin la o singură concluzie: Stalin se afla în fruntea unei mișcări care se îndrepta spre șovinism autoritar în interiorul partidului. Nu conta că Stalin însuși era georgian. Se comportase ca un imperialist rus, iar acest lucru era scandalos.

Dacă nu ar fi avut o nouă criză, Lenin ar fi reluat campania împotriva lui Stalin. Între 24 noiembrie și 2 decembrie a avut cinci colapsuri¹⁶. Pe 13 decembrie, la o zi după conversația sa cu Dzierżyński, a mai avut două atacuri severe și chiar au existat unele temeri că nu va mai trăi până a doua zi¹⁷. Doctorul Kojevnikov și profesorul Kramer, care s-au grăbit să-i vină în ajutor, i-au spus că, dacă nu respectă regimul de „repaus complet”, nu va supraviețui. Dar îndărătnicul lor pacient nu le-a dat ascultare. A sunat-o pe Lidia Fotieva, secretara sa, și a făcut pregătirile pentru „a-și pune lucrurile în ordine”¹⁸.

Se gândise de multe ori că boala îi va fi fatală; dar din acea zi a început să schițeze modul în care avea să-și lase amprenta asupra partidului său și asupra revoluției. A refuzat să fie dus la Gorki, unde știa că-i va fi greu să-și asume vreun rol politic. Pentru medicii specialiști și asistenți, intențiile sale erau foarte clare. Avea să locuiască în continuare la Kremlin și, din moment ce nu mai putea să scrie citeț, avea să le dicteze secretarelor sale de la Sovnarkom. Înțelegea că putea să moară subit și că, dacă dorea să lase o moștenire, trebuia să scrie un fel de testament politic. În acest scop, trebuia să cântărească pe cine urma să recomande ca succesor sau succesori. Cel mai mult se gândea la viitorul revoluției. De fapt, asta făcea de luni de zile. În toamna lui 1922, îi striga agitat Mariei Ilinicina: „Care nemernic dintre noi are de gând să trăiască până la 60 de ani?”. Apoi îi explicase că-și dorea ca, atunci când va muri, puterea să treacă cumva de la generația sa la cea a bolșevicilor care aveau douăzeci și ceva de ani¹⁹.

Îngrijorarea lui Lenin în legătură cu revoluția sporise. Celorlalte două probleme care încă îl preocupau – comerțul exterior și republicile non-sovietice – li se adăugase animozitatea politică față de Stalin. Nu era convins nici că menținerea represiunii interne era în continuare o prioritate pentru tovarășii săi. Lui Lenin începea să i se pară, slăbit și febril cum era, că strategiile convenite în Politburo se erodau. Confruntat cu posibilitatea unei morți iminente, simțea nevoia să se asigure că revoluția va

prospera și atunci când el nu va mai fi. Timpul nu era de partea sa.

Pe 13 decembrie la amiază, după ce Kojevnikov și Kramer au plecat, Lenin a chemat-o pe Fotieva la apartamentul său din Kremlin. Era mai îngrijorat de politicile conducerii centrale a partidului decât de un nou atac. I-a dictat o scrisoare despre bătrânul istoric N.A. Rojkov, fost menșevic, pe care Lenin încercase de luni de zile să-l deporteze sau măcar să-l trimită în exil la Pskov (unde Lenin fusese trimis în 1900 după eliberarea din exilul siberian). Lenin considera amânarea deciziei ca pe un semn al reticenței tot mai mari din partea Politburoului de a accepta strategia lui privind măsurile de represiune necesare și cerea ca Rojkov să fie deportat neîntârziat²⁰. O a doua scrisoare le era trimisă lui Troțki și altora pe tema monopolului asupra comerțului exterior²¹. O a treia, despre delegarea atribuțiilor sale de la Sovnarkom, era pentru Kamenev, Râkov și Țiurupa. De asemenea, a avut și o întrevedere de două ore cu Stalin²², care avea să se convingă de încăpățânarea lui Lenin. Deși se împăcase cu ideea de a-și delega responsabilitățile executive zilnice, Lenin nu renunțase să spere că va ține discursul inaugural la Congresul Sovietelor²³. Era clar că nu avea de gând să tolereze nicio deviere de la politicile sale preferate. Stalin a acceptat să renunțe la opoziția sa în problema monopolului statului asupra comerțului exterior²⁴, însă Lenin încă nu se simțea încrezător în această privință și aștepta cu

înfrigurare din partea Comitetului Central să ia o decizie în favoarea sa.

Situațiile extreme au nevoie de soluții pe măsură. Cum Stalin nu mai era aliatul său, Lenin a apelat la cel împotriva căruia formase o alianță împreună cu Stalin. Acesta era Troțki. Ca și Lenin, Troțki susținea monopolul statului asupra comerțului exterior, iar Lenin i-a cerut să vorbească în numele său la următoarea ședință plenară a Comitetului Central²⁵.

Era o mișcare fără precedent. Lenin încercase și înainte să aibă cât mai mulți aliați și evitase să manifeste vreo preferință clară pentru vreunul dintre ei. Nici măcar alegerea premeditată a lui Stalin ca aliat, în aprilie 1922, nu implicase o distanțare deliberată de Zinoviev, Kamenev și Buharin. Prin acest *rapprochement* față de Troțki, Lenin lăsa efectiv să se înțeleagă că, în chestiunile interne ale partidului, acorda prioritate acestei relații. O asemenea manevră era o dovadă a disperării lui Lenin. Firea vanitoasă și aroganța lui Troțki îl enervaseră încă dinainte de Revoluția din Februarie 1917. În ochii lui Lenin, la negocierile de la Brest-Litovsk Troțki se dovedise un pozeur revoluționar, iar „discuția privind syndicatele”, care agitase partidul în 1920-1921, îi dovedise nechibzuința și lipsa de simț practic. Lenin nu se putea convinge pe sine să-l placă. Uneori, se făcea „alb ca varul” de nervi din pricina stilului polemic al lui Troțki în conducerea centrală a partidului. Lui Lenin (incapabil să-și recunoască propria aroganță) i se părea că o aroganță ca a lui Troțki era exagerată. Toate

acestea însă trebuiau lăsate deoparte. *Realpolitik* îi cerea să treacă peste chestiunile de gust și să lucreze în armonie cu Troțki.

Această necesitate a devenit mai acută pe 16 decembrie, când starea lui Lenin s-a înrăutățit și mai mult, el pierzându-și temporar mobilitatea brațului drept și piciorului drept²⁶. Fără Troțki la ședința plenară a Comitetului Central de pe 18 decembrie, nu avea nicio garanție că tovarășii săi vor menține monopolul asupra comerțului exterior. În ciuda durerilor fizice, mintea lui Lenin era concentrată asupra politicii. Poate se gândea deja că, dacă Troțki se va dovedi de încredere la plenară, va putea să-l folosească și în alte dezbateri politice. Chiar și așa, încă nu avea încredere deplină în el și i-a cerut unui alt membru al Comitetului Central, Emelian Iaroslavski, să-i relateze cum s-au desfășurat lucrările²⁷. În timpul evenimentului, Comitetul Central s-a pliat cu ușurință după dorința lui Lenin²⁸. După reafirmarea monopolului de stat asupra comerțului exterior, Lenin, în extaz, i-a scris noului său aliat, Troțki: „E ca și cum am fi reușit să cucerim o poziție cu o simplă mișcare tactică, fără să fim nevoiți să tragem vreun glonț”²⁹. În ședința de seară au fost aprobate și liniile generale ale proiectului lui Lenin privind Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS)³⁰. Tot atunci a aflat cu satisfacție și că Politburoul îi acceptase cererea de exilare a lui Rojkov la Pskov³¹. Unul câte unul, obiectivele lui Lenin privind politica partidului au fost îndeplinite.

Mai avea însă câteva și recunoștea că nu putea presupune că mai avea mult de trăit. Avea dreptate să fie sceptic, mai ales în privința lui Stalin. Pe 21 decembrie, Orgburoul, în care Stalin era cel mai important membru, ratifica raportul lui Dzierżyński referitor la Georgia. Ordjonikidze scăpase de blam și, la fel de deranjant, se luase decizia retragerii lui Mdivani și a altor adversari ai lui Stalin din posturile lor din Tbilisi³². Stalin voia să se răzbune și își propunea să submineze înțelegerea încheiată cu Lenin privind formalitățile Constituției URSS. Se pregătea o nouă confruntare între Stalin și Lenin. Situația devenea tot mai tensionată.

Starea de sănătate a lui Lenin s-a înrăutățit din nou în noaptea de 22 spre 23 decembrie, când a suferit un nou atac și nu și-a mai putut folosi deloc partea dreaptă a corpului. Rudele și medicii săi aveau grijă de el cât de bine puteau, însă Lenin, ca de fiecare dată, a început să se gândească la politică de îndată ce și-a revenit. Trebuia să recurgă la tot felul de șiretlicuri din moment ce pe 18 decembrie Comitetul Central îi ordonase oficial să se retragă din viața publică până când avea să se refacă, iar Stalin fusese pus să supravegheze regimul său medical. Lenin le-a spus doctorilor că se temea că nu va putea adormi dacă nu i se dădea voie să-i dicteze ceva secretarei în legătură cu „o problemă care nu-i dădea pace”. Medicii s-au lăsat înduplecați, iar secretara de serviciu Maria Volodiceva a fost chemată la apartament. Când a ajuns, Lenin încă se simțea foarte rău, dar a insistat: „Vreau să-ți

dictez o *scrisoare către congres*”³³. Deși nu a izbutit să dicteze mai mult de patru minute, stabilise esențialul; spera că în următoarele câteva zile va așterne pe hârtie preocupările și planurile de ansamblu pe care le avea în minte și le va face publice la următorul congres al partidului. Totul avea să fie „absolut secret”. Scrisoarea a fost redactată în cinci exemplare închise în plicuri cu sigiliu de ceară. Lenin specificase că, în eventualitatea morții sale, singura persoană care avea dreptul să deschidă scrisorile era Nadejda Konstantinovna³⁴.

Avea încredere totală în secretarele sale Lidia Fotieva și Maria Volodiceva. Anterior apelase și la serviciile Nadejdei Allilueva, cea de-a doua soție a lui Stalin, dar, la începutul lunii, printr-o întâmplare favorabilă, aceasta încetase să mai lucreze ca secretară pentru el. Lenin era bucuros și pentru că Stalin, Kamenev și Buharin hotărâseră pe 24 decembrie să-i permită să dicteze între cinci și zece minute pe zi. Stalin înțelesese că, dacă era refuzat, Lenin îi putea face rău plângându-se că restricția era irațională.

Totuși, Stalin a greșit considerând că nu risca nimic dacă îi îngăduia lui Lenin să-și prelungească perioada de dictare. Lenin, pe lângă că era infirm și supărat, mai era și furios. Viața de bolnav ținut la pat nu-l ajuta deloc să se calmeze. Era un om care se grăbea. Timp de câțiva ani reflectase asupra problemei succesiunii politice sovietice și uneori chiar vorbise despre asta. El și Aleksandr Șlihter discutaseră despre moartea câtorva dintre cunoștințele lor boleșvice la sfârșitul verii lui 1921. Șlihter îi spusese că

partidul nu trebuia să-și facă griji din pricina morții veteranilor, din moment ce generația mai tânără era pregătită să preia frâiele. Lenin obiectase. „Lenin m-a privit în tăcere mult, mult timp, fără să-și ia ochii de la mine. «Nu, te înșeli», a fost replica lui. «E prea devreme să plecăm. Mai e nevoie de încă cinci ani de pregătire.»»,³⁵ Cuvintele acestea nu au fost rostite întâmplător: ele reflectau neliniștea pe care o simțea gândindu-se la ce fel de conducere va avea partidul după ce el va părăsi scena. Ulterior, Lenin a evitat să mai vorbească despre asta. Temându-se însă că va muri curând, s-a grăbit să-și aștearnă concluziile pe hârtie. Efortul era enorm. Lenin a încercat să-și pregătească pledoaria cu grijă, pentru a nu fi nevoit să o refacă. Scrisa un testament politic pentru partidul său, așadar trebuia să-și exprime intențiile cu acuratețe.

Ca scriitor, Lenin se obișnuise să vadă textul născându-se sub ochii săi pe măsură ce-l scria de mână și, bineînțeles, faptul că era atât de bolnav nu avea cum să-l ajute. Uneori făcea greșeli de gramatică, iar Volodiceva trebuia să-i corecteze ciornele. Știa că munca aceasta i se părea lui Lenin înjositoare: „Știu că sunt răul tău necesar, dar e numai pentru scurt timp”³⁶. În orice caz, problema era că mai întâi trebuia să aibă clar în minte ce voia să spună, iar stenografiile erau nevoiți de multe ori să aștepte la nesfârșit ca el să rostească următoarea propoziție. La un moment dat au încercat să o lase pe secretară într-o

cameră alăturată, iar el s-o cheme doar după ce-și punea gândurile în ordine³⁷.

Lenin era hotărât să-și termine testamentul într-un fel sau altul. Fotieva și Volodiceva îi ofereau sprijin tehnic, dar încercau în același timp să-i ridice moralul. Un impact emoțional mai puternic asupra lui îl aveau Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina. Soția și sora lui au făcut tot posibilul ca să poată sta cu el în fiecare zi. Nadejda Konstantinovna a mers până într-acolo încât i-a devenit, neoficial, asistentă în chestiuni de politică. Era o încălcare a termenilor regimului medical stabilit de Comitetul Central și supravegheat de secretarul general Stalin. Nadejda Konstantinovna se bucura însă că putea îndeplini din nou rolul la care renunțase în aprilie 1917. Poate că-i plăcea natura lui conspirativă; îi amintea puțin de vremurile de demult când ei doi complotaseră să-i ducă de nas pe cei de la Ohrana. Mai presus de toate, Nadejda Konstantinovna a înțeles că, dacă Lenin va fi îndepărtat complet de politică, așa cum ceruse Comitetul Central, zilele îi vor fi numărate. Lenin nu putea trăi fără politică. Prin urmare, Nadejda a continuat să-i spună ce știa despre evenimentele de la Kremlin și, în secret, îl punea în legătură cu alți lideri de partid. Treptat, Lenin a început să se simtă mai bine.

Din nefericire, pe 22 decembrie, Stalin a aflat care era situația. A sunat-o pe Nadejda Konstantinovna și i-a adresat cuvinte vulgare. Deja îngrijorată de starea de sănătate a lui Lenin, Nadejda Konstantinovna s-a simțit oprimată și de Stalin. A doua zi, i-a scris lui Kamenev o

scrisoare pătimașă: „În ultimii treizeci de ani nu mi-a fost dat să aud nici măcar un singur cuvânt obscen din partea vreunui tovarăș; interesele partidului și ale lui Ilici îmi sunt la fel de dragi mie cum îi sunt și lui Lenin”. Astfel, Nadia apăra dreptul soțului ei de a rămâne activ politic și preciza că, dacă Stalin avea de gând să se comporte din nou agresiv, o va face pe propriul risc. Cât despre Lenin, atât timp cât mai putea să respire, era îndreptățit să demareze planul de a lăsa prin testament partidului comunist și statului sovietic moștenirea sa de idei, strategie și personal.

28

Moarte în Casa Mare

1923-1924

Lenin a început să-și dicteze testamentul politic pe 23 decembrie 1922. Voia să-și prezinte personal ideile la următorul congres al partidului, însă, în eventualitatea în care i-ar fi fost imposibil, urma să le includă într-un testament. Iată cuvintele de început: „Aș recomanda insistent ca la acest congres să se adopte o serie de modificări în structura noastră politică”. Lenin înainta două propuneri. Prima viza acordarea unui anumit grad de autoritate legislativă Comisiei de Stat a Planificării, care până atunci făcea sugestii cu privire la strategia economică. A doua se referea la creșterea numărului de membri ai

Comitetului Central al partidului de la douăzeci și șapte la între cincizeci și o sută¹.

În spatele acestor propuneri exista o strategie politică. Reformarea Comisiei de Stat a Planificării avea să sprijine gestionarea economiei de către guvern: Lenin încerca să profite în continuare de recenta lui alianță cu Troțki și trebuia să plătească un preț. Troțki ceruse o întărire a rolului statului în ceea ce privește planificarea economică. În același timp, Lenin voia să-i constrângă pe Troțki și pe restul tovarășilor săi. În acest scop, pleda pentru extinderea Comitetului Central prin includerea unor muncitori din industrie în componența acestuia. Considera că trebuiau luate măsuri pentru a preveni conflictele la nivelul conducerii centrale a partidului care ar fi putut amenința existența partidului și supraviețuirea revoluției². În următoarea perioadă, pe care a petrecut-o dictându-i secretarei Maria Volodiceva, el a schițat și posibilitatea unei rupturi în partid. Își puna prea puține speranțe în eficiența interdicției celui de-al Zecelea Congres al Partidului privind activitatea fațională. Lenin afirma că Revoluția din Octombrie se baza pe susținerea a două clase sociale, muncitorimea și țărănimea, și insista că interesele diferite ale acestora puteau deveni premisa pentru ca o parte a conducerii partidului să intre într-un conflict dezastruos cu alta³.

Lenin s-a gândit și la persoanele care s-ar putea afla la conducerea acestor facțiuni: Troțki și Stalin. Era departe de a se gândi la Troțki ca la singurul său succesor, deși la

momentul respectiv era principalul său aliat. Testamentul continua într-o manieră neobișnuită. Lenin sugera, cum nu o mai făcuse nimeni la vremea aceea, că Stalin putea fi un candidat serios la succesiune. Troțki, Zinoviev, Kamenev și Buharin aveau o imagine publică mai bună decât Stalin, care era ridiculizat de marele istoric al anului 1917, Nikolai Suhanov, ca fiind „o pată cenușie”.

După experiențele recente și cunoscând de multă vreme minusurile lui Troțki, Lenin putea să-l evalueze acum cu mai multă precizie pe Stalin⁴:

Tov. Stalin, devenind secretar general, a concentrat în mâinile sale o putere nemărginită și nu sunt convins că va ști întotdeauna să folosească cu destulă prudență această putere. Pe de altă parte, tov. Troțki, așa cum s-a văzut încă din lupta dusă de el împotriva Comitetului Central în problema Comisariatului Poporului pentru Căile de Comunicație, se distinge nu numai prin aptitudini remarcabile. El este, poate, omul cel mai capabil din actualul Comitet Central, dar este peste măsură de arogant și manifestă o preferință excesivă pentru latura pur administrativă a muncii.

Continuând cu aceste caracterizări succinte, Lenin afirma că felul în care se comportaseră Grigori Zinoviev și Lev Kamenev înainte de preluarea puterii în octombrie 1917 nu fusese întâmplător (deși adăuga, mai degrabă paradoxal, că nu ar trebui învinovați din cauza asta). Critica ideile lui Nikolai Buharin, considerându-le exagerat de dogmatice și nu întru totul marxiste. Îi reproșă lui Gheorghi Peatakov că

aborda politica într-o manieră prea administrativă⁵. Lenin își testase cu iscusință colegii și se declara nemulțumit. Concluzia sa implicită, dar lipsită de echivoc, era că în partid nu exista niciun lider demn să-i succeadă.

Ipocrizia sa era uluitoare. Și Lenin condusesese fără suficientă grijă (Stalin), fusese obsedat de metodele administrative (Troțki și Peatakov), se opusese excesului de optimism revoluționar (Zinoviev și Kamenev) și avusese o abordare stranie a tradiției marxiste (Buharin). Cu toate acestea, acum pretindea – și, evident, credea – că numai tovarășii lui se făceau vinovați de aceste neajunsuri.

În trecut, Lenin se ferise să critice la modul general un tovarăș, exceptând cazurile în care rupea legăturile politice cu acesta, iar atașamentul tovarășilor săi față de el era de așa natură încât aproape că nu se cunosc situații în care vreunul să-l critice la modul general. Aproape, dar nu deloc. În 1921, avusese un conflict cu Peatakov cu privire la invitarea unor concesionari americani care să preia minele de cărbuni din Donbas. Potrivit lui Lenin, Peatakov arătase că e „lăudăros și aderă la vechiul și dăunătorul grup rusesc al celor care caută să folosească sabia pentru a doborî” un dușman periculos și puternic. A primit în replică o scrisoare de la Peatkov, care i-a spus-o pe șleau⁶:

Dumneata, Vladimir Ilici, te-ai obișnuit să privești totul la o scară prea mare, hotărând asupra tuturor problemelor strategice importante de la sute de kilometri distanță, în timp ce noi avem nevoie să rezolvăm micile probleme tactice de la trei kilometri depărtare sau, în cel mai bun caz, de la zece. Și

de aceea, în opinia mea, în această chestiune, dumneata cazi în capcana schematismului și – dacă-mi este permis să-ți plătesc cu aceeași monedă – a adevăratei lăudăroșenii.

Probabil că această contraacuzăție îi stăruia lui Lenin în minte când și-a scris testamentul. Peatkov atinsese un punct nevralgic, același pe care-l zgândărise și Nadejda Konstantinovna când îi reproșase lui Lenin că permisesese acțiuni mărunte de huliganism printre muncitori și se concentrase excesiv asupra politicii la nivel înalt.

Lenin însă nu-și făcea autocritica nici măcar tangențial. Nu există nimic în ceea ce s-a păstrat din ultimele sale zile de viață care să sugereze cel mai mic regret cu privire la cursul general al carierei sale. Însă, la fel ca toți liderii bolșevici, era conștient de trăsăturile negative ale bolșevismului: imaturitate administrativă, optimism exagerat și lăudăroșenie, schematism și scolasticism. Problema era că niciunul dintre lideri nu considera că era influențat de asemenea caracteristici. Ca atare, Lenin pur și simplu bănuia că numai tovarășii săi trebuiau avertizați în această privință.

Ideile sale nu erau cu mult mai plauzibile decât teoria sa politică generală. În 1902 ridiculizase ideea că muncitorii ar putea avea un impact pozitiv asupra procesului revoluționar pentru simplul fapt că erau muncitori. De ce, ne-am putea întreba, considera acum că o schimbare în structura socială a Comitetului Central ar putea salva de una singură revoluția? Ce l-a făcut să creadă că viitoarea

generație de muncitori bolșevici era mai pregătită să preia frâiele de la colegii săi? Ce l-a făcut să creadă că Troțki, Stalin și ceilalți nu erau capabili să depășească toate piedicile pe care le-ar fi putut pune în calea lor niște simpli muncitori din fabrici, care nu aveau nicio experiență în politica la nivel înalt? De asemenea, cu siguranță se înșela dacă credea că puterea partidului se baza pe sprijinul muncitorimii și țărănimii. Muncitorii fuseseră privați de majoritatea drepturilor lor politice; nici măcar nu puteau să facă grevă fără să ajungă pe mâinile celor de la CEKA. Revoltele țărănești din regiunile rebele erau în continuare înăbușite cu sălbăticie de Armata Roșie. Lenin se dovedea cu adevărat abil într-o singură privință, una importantă. Intuia că, dacă partidul avea să fie divizat de dispute facționale, Troțki și Stalin aveau să fie probabil liderii celor două facțiuni. Practic nimeni altcineva nu ar fi prevăzut asta în ceea ce îl privește pe Stalin, însă Lenin îl observase îndeaproape și remarcase ambiția lui.

Lenin le-a pus pe secretare să jure că vor păstra tăcerea în privința testamentului și a dat dispoziție ca toate copiile să fie puse la loc sigur. Era o măsură de precauție. Continua să creadă că toată lumea îl privea ca pe unicul lider de necontestat; nici măcar nu i-a interzis Nadejdei Allilueva, soția lui Stalin, să lucreze ca secretară a sa. Era de o naivitate ieșită din comun. „Scrisoarea către Congres” amenința să tulbure conducerea partidului. Maria Volodiceva era atât de șocată de conținutul acesteia, încât pe 23 decembrie a întrebat-o pe Lidia Fotieva cum să

procedeze. Fotieva a sfătuit-o să i-o arate lui Stalin, ceea ce Volodiceva a și făcut în ziua următoare. Stalin a luat transcrierea și s-a dus să discute cu Buharin, Ordjonikidze și Amaiak Nazaretian, membru al Secretariatului. După câteva minute s-a întors și a urlat la ea: „Arde-o!”⁷. Volodiceva a ars scrisoarea, dar apoi s-a panicat: încălcase clar dorința lui Lenin și o putea paște o mare primejdie. Lidia Fotieva și Maria Gliasser erau la fel de îngrozite. Ele nu se împotriviseră ca Volodiceva să-i arate lui Stalin „Scrisoarea către Congres”. Erau îngrijorate pentru că scrisoarea fusese distrusă⁸. Nu puteau ieși din încurcătură decât într-un singur fel: Volodiceva trebuia să bată din nou la mașină o a cincea copie și s-o pună sub lacăt, așa cum îi spusese Lenin⁹.

În realitate, Stalin n-a obținut cine știe ce avantaje de pe urma informațiilor care îi fuseseră împărtășite. Cât trebuie să fi regretat că nu-i dăduse lui Lenin otrava atunci când acesta i-o ceruse cu disperare! Acum se întorsese roata. Stalin voia să scape de Lenin, în timp ce Lenin se străduia să-l înlăture pe Stalin din funcție. Zi de zi, Lenin continua să dicteze comentarii despre instituțiile statului sovietic și, cu fiecare nouă secțiune abordată, găsea motive să-l critice pe Stalin.

Totuși, amploarea criticii lui Lenin a fost întotdeauna limitată. Câteva studii influente – din anii 1960 în Occident și de la sfârșitul anilor 1980 în URSS – au sugerat că Lenin pleda pentru o reformă masivă a sistemului politic sovietic¹⁰. Studiile au exagerat în privința dorinței lui de a

schimba lucrurile. Lenin nu și-a contestat propria creație politică: statul cu partid unic, statul cu ideologie unică, statul terorist, statul care căuta să domine întreaga viață socială, economia și cultura. Temelia gândirii sale a rămas de asemenea nezdruincinată. Preluarea puterii în octombrie 1917, amoralismul revoluționar, „revoluția socialistă europeană”, corectitudinea științifică, intoleranța ideologică și iritabilitatea temperamentală și politică, toate acestea au rămas neatinse. Nimic din testamentul său nu punea sub semnul întrebării teza din *Statul și revoluția* conform căreia o societate fără clase, egalitară și prosperă putea fi realizată numai prin intermediul dictaturii socialiste. Din 1917, Lenin făcuse multe schimbări în ideologie, organizare și practică; era bine cunoscut pentru schimbările bruște și radicale de direcție din cariera sa. Nu avea însă nici urmă de îndoială în ceea ce privește edificarea inevitabilă a unei societăți comuniste și strategia generală în vederea atingerii acestui scop. Nu simțea că trăise în van sau că se bazase pe premise politice false. De pe patul de suferință, făcea o ultimă încercare de a oferi un îndrumar pentru triumful global – garantat științific – al marxismului.

Reluându-și dictarea pe 26 decembrie, Lenin cerea ca Inspectoratul Muncitorilor și Țăranilor să fie revigorat prin recrutarea unor angajați noi din rândurile clasei muncitoare. Ca fost șef al Inspectoratului, Stalin cu siguranță urma să dezaprobe criticile lui Lenin privind practicile birocratice ale instituției. Comisia de Stat a Planificării și Sovnarkomul, adăuga Lenin, trebuiau să

coopereze pentru creșterea gradului de planificare și reglementare în economie. Lenin spera să-l împace astfel pe Troțki, de care avea nevoie ca aliat în bătălia împotriva lui Stalin. Mai presus de toate, se gândea la posibilitatea unei schimbări a politicilor privind constituția. Începea chiar să se întrebe dacă nu cumva se grăbise, în împrejurările actuale, când a aprobat formarea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice (URSS). Lenin considera că numeroși funcționari de stat erau "rebuturi șoviniste velicoruse" și sugera: „Fără nicio îndoială, ar fi potrivită amânarea acestei măsuri până când vom putea avea încredere deplină că acest aparat [de stat] e cu adevărat al nostru". Din nou, arăta cu degetul spre Stalin pentru „graba și obsesia sa administrativă". Pentru Lenin nu conta că Stalin, Ordjonikidze și Dzierżyński nu erau ruși. De fapt, toți deveniseră prea ruși, compensând originile lor etnice non-ruse cu refuzul de a proteja națiunile mai mici, precum georgienii.

Era deja prea târziu ca să mai oprească formarea URSS, iar pe 30 decembrie Congresul Sovietelor din Moscova a ratificat proiectul de constituție aprobat anterior de Lenin și de Comitetul Central al partidului. Lui Lenin însă nu-i mai păsa de nimic: pe 30-31 decembrie, dicta un articol „În legătură cu problema naționalităților sau a «autonomizării»",¹¹:

E de ajuns să mă întorc cu gândul la vremea când mă aflu în regiunea Volgăi și să-mi amintesc cum acolo cei de alt

neam sunt tratați cu dispreț, cum un polonez nu este numit altfel decât „leah”, cum unui tătar i se spune totdeauna în derâdere „cneaz”, iar unui ucrainean „hohol” și cum gruzinii și ceilalți alogeni originari din Caucaz sunt porecliți „capcazieni”.

De aceea internaționalismul din partea națiunii asupritoare, sau al așa-zisei națiuni ”mari” (mare numai prin violențele ei, numai în felul cum este mare un satrap), trebuie să constea nu doar în respectarea unei egalități formale între națiuni, ci și în acceptarea unei anumite inegalități care să compenseze din partea națiunii asupritoare, a națiunii mari, inegalitatea ce se creează de fapt în viață.

Nu era doar o reafirmare de rutină a credinței marxiste. Cuvintele lui Lenin scoteau la iveală sentimente profunde înrădăcinate în copilăria sa. În angajamentul luat de tatăl său de a construi școli primare cu învățământ în limba ciuvașă pentru copiii ciuvași din gubernia Simbirsk. În condamnarea opresiunii rasiale din *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher Stowe. În educația primită acasă, care-l învățase că un rus cultivat ar trebui să se ferească de mândria naționalistă îngustă.

În același articol, Lenin își cerea, în mod surprinzător, scuza¹²:

Am impresia că m-am făcut foarte vinovat față de muncitorii din Rusia pentru că n-am intervenit destul de energic și de categoric în faimoasa problemă a autonomizării, care în mod oficial este denumită, mi se pare, problema uniunii republicilor sovietice socialiste.

Să lăsăm deoparte faptul că Lenin spunea doar că avea impresia că era vinovat. Să trecem și peste referirea sa la „Rusia” de parcă Georgia și alte țări non-ruse ar fi făcut parte din ea. Ceea ce este cu adevărat remarcabil e tonul emoțional. Lenin își deschidea inima.

Pe 4 ianuarie 1923, Lidia Fotieva adăuga testamentului politic o completare¹³:

Stalin este prea brutal, și acest defect, cu totul suportabil în mediul nostru și în relațiile dintre noi, comuniștii, devine intolerabil când cineva exercită funcția de secretar general. De aceea propun tovarășilor să se gândească la o modalitate de a-l elibera pe Stalin din această funcție și de a numi în locul lui pe altcineva, care în orice privință să se deosebească de dânsul numai printr-o singură calitate, și anume să fie mai îngăduitor, mai loial, mai politicos și mai atent față de tovarăși, mai puțin capricios etc.

Era o declarație de război politic: Lenin voia să-l îndepărteze pe Stalin din funcția de secretar general. Mai există un aspect pe care merită să-l subliniem, și anume că adăugirea lui Lenin intra în contradicție cu insistențele sale anterioare de a se face eforturi pentru a diminua rivalitatea dintre Stalin și Troțki. Atacându-l el însuși pe Stalin, Lenin tulbura echilibrul de putere dintre tovarășii săi apropiați și, deliberat sau nu, înclina balanța în favoarea lui Troțki.

Dorind să pună în ordine problemele partidului înainte de moartea sa, Lenin și-a îndreptat atenția și spre

dificultățile curente. În special, urmărirea să facă o modificare de ultim moment în proiectul constituțional al URSS, deja aprobat. Insista că singurele organisme guvernamentale care trebuiau să fie grupate la Moscova erau Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe și cel pentru Probleme Militare. Toate celelalte instituții trebuiau să rămână sub controlul diverselor republici sovietice ale URSS. Trebuia întreruptă centralizarea rapidă a puterii la Moscova.

Apoi, Lenin a revenit la chestiuni politice generale. În articolul „Despre cooperatie”, a abordat problema nivelului cultural scăzut al societății. El dorea ca statul să pună mai mult accentul pe aspecte precum învățarea scrisului și socotitului, punctualitatea și conștiinciozitatea. În special voia ca țăranii să adere la cooperative: „Din punctul de vedere al europeanului «civilizat» (și în primul rând știutor de carte), mai avem doar foarte puțin de făcut pentru ca toți, fără excepție, să participe – și nu pasiv, ci activ – la operațiunile cooperatiste”¹⁴. Lenin credea la acel moment că țăranimea făcea negoț „în manieră asiatică”¹⁵. Întotdeauna crezuse asta, însă era neobișnuit pentru el să folosească un asemenea vocabular. Cuvintele sale sugerau că Asia nu era civilizată și că Rusia era mai mult asiatică decât europeană. Lenin fusese mereu iritat de primitivismul economic și de condițiile sociale din Rusia. În stilul său caracteristic, dacă era contrazis, arăta cu degetul înspre țărani. În tot ce scria exista o perspectivă bazată pe diferența de clasă, deși, în privința atitudinilor și abilităților

tehnice, majoritatea muncitorilor ruși nu se deosebeau foarte mult de țaranul rus obișnuit. Bineînțeles însă, dacă ar fi fost mai realist în legătură cu muncitorii ruși, și-ar fi subminat toate recomandările cu privire la Comitetul Central al partidului și Inspectoratul Muncitorilor și Țăranilor.

Dacă exista în URSS vreun grup național față de care Lenin să manifeste sentimente pozitive, acela nu erau rușii, ci evreii. Potrivit Mariei Ilinicina, era mândru de elementul evreiesc din ascendența sa, deoarece evreii avuseseră niște realizări politice, științifice și artistice uriașe, deși erau puțini. Cu toate acestea, nu era iudeofil. Admira la evrei rolul lor activ și pozitiv în formarea unei culturi moderne, occidentale, europene în Rusia. Lenin voia ca rușii – și credea despre el că este un rus european – să facă și ei la fel. Astfel că mai erau încă multe de făcut până când misiunile Revoluției din Octombrie aveau să fie îndeplinite în întregime.

Totuși, Lenin nu avea niciun fel de regrete cu privire la preluarea puterii într-o „țară inadecvat cultivată”. În recenzia la lucrarea *Însemnări despre revoluție* a lui Nikolai Suhanov, el cita un dicton al lui Napoleon: „*On s’engage et puis... on voit*”. În traducere liberă, înseamnă că un comandant trebuie să pornească la luptă înainte să știe ce dispoziții militare trebuie date. Lenin insistase că puterea trebuia preluată înainte să se elaboreze o strategie coerentă. De asemenea, repudiasse convenția marxismului contemporan conform căreia o țară care încerca să pună

bazele unui stat socialist trebuia să se asigure mai întâi că erau îndeplinite condițiile sociale și economice necesare socialismului – un nivel ridicat al industriei, tehnologiei și educației. De fapt, Karl Marx luase în considerare și posibilitatea ca socialismul să înceapă să fie edificat chiar și într-o societate rurală, însă nu aceasta era concepția generală asupra marxismului a marxiștilor ruși din anii 1890. Dimpotrivă. Marxiștii ruși insistaseră în mod tradițional asupra ideii că orice încercare de a edifica o societate socialistă trebuie să fie precedată de existența unei economii industriale și a unei societăți alfabetizate. Ei afirmău că progresul istoric se realizează printr-o succesiune imuabilă de etape. Lenin nu împărtășea ideile larg răspândite ale marxismului rus; iritarea lui implicită în legătură cu aceste etape istorice fixe fusese vizibilă încă din 1905 și o afișase explicit la al Doilea Congres al Cominternului, în 1920. Aflat pe patul de moarte, dorea să se asigure că partidul va aprecia că nu fusese o aberație, ci un fapt fundamental pentru marxismul său.

Astfel că ultimele sale scrieri nu conțineau schimbări de fond importante, ci doar în stilul de prezentare și în elocință. Pe 25 ianuarie 1923, *Pravda* îi publica articolul „Cum să reorganizăm Rabkrinul”⁴, deși numai după ce o parte din criticile subînțelese la adresa lui Stalin fuseseră îndulcite. Lenin a dictat apoi un text lung, „Mai bine mai puțin, dar mai bine”, în care cerea din nou ca mai mulți

⁴ Rabkrin – Inspectoratul Muncitorilor și Țăranilor (n.tr.).

muncitori să ajungă în funcții publice. La un moment dat a făcut referire și la faptul că muncitorii – în jargonul său arogant – nu erau „îndeajuns de instruiți” și a sugerat „să consacram acestei sarcini câțiva ani”. În general însă, avea încredere în rezultatele rapide care puteau fi obținute pe baza selecției de clasă.

În materie de politică externă, completările la opera sa au fost puține. Lenin credea în continuare în colapsul inevitabil al capitalismului. Deși recunoștea semnele refacerii economice în Occident, declara totuși că Tratatul de la Versailles avusese ca rezultat înrobirea Germaniei și crease o Europă foarte instabilă. În orice caz, fusese marcat de experiența Războiului polono-sovietic din 1920 și susținea că, în viitorul apropiat, URSS trebuia să stea departe de conflictele dintre marile puteri. În mod optimist, continua să afirme că Revoluția din Octombrie avea să profite de pe urma unor astfel de conflicte – atât timp cât URSS nu se va lăsa atrasă în ele – care vor distrage statele străine de la organizarea unei cruciade anticomuniste. Lenin adăuga că șocul global provocat de Marele Război nu trecuse. Răsăritul Europei, susținea el, încă era zguduit „din temelii”. Coloniile din Asia și Africa, chiar și fără intervenția Internaționalei Comuniste, aveau să creeze probleme imperialismului european. Nu era o viziune originală: Luxemburg, Troțki, Buharin și alții spusese războaie lucruri similare în trecut. Lenin însă nu pretindea o întâietate intelectuală, ci mai curând declara că refluxul

perspectivelor revoluționare nu era permanent. „Acestea sunt misiunile importante la care visez”, adăuga el.

Articolul său „Mai bine mai puțin, dar mai bine” a fost publicat pe 4 martie 1923, iar impresia generală a fost că starea de sănătate a lui Lenin se îmbunătățea. Pentru Stalin, vestea nu era deloc bine-venită. Toată luna februarie, cu permisiunea conducerii centrale a partidului, Lenin supraveghease strângerea de informații despre problema georgiană de către asistenții săi Nikolai Gorbunov, Lidia Fotieva și Maria Gliasser. Abia se putea mișca, dar, din punct de vedere intelectual, era încă foarte energic, iar combativitatea sa făcea valuri în Comitetul Central, deoarece în articolele din *Pravda* se referise la tensiunile dintre liderii de la Kremlin. Unul dintre secretarii Comitetului Central, Valerian Kuibâșev, a propus ca *Pravda* să nu mai publice articole de-ale lui Lenin și, în schimb, să editeze un simulacru al ziarului partidului care să conțină lucrările sale și care să-i fie trimis mai apoi eventual doar lui Lenin. În acest fel, partidul putea fi ferit de perturbările provocate de acuzațiile sale împotriva lui Stalin. Conducerea centrală a partidului a respins sugestia lui Kuibâșev și a trimis o circulară către comitetele de partid din gubernii, susținând deschis că la Moscova domnea unitatea.

Încărcătura momentului era puternică. Până pe 3 martie 1923, Lenin primise un raport amplu despre chestiunea georgiană de la ajutoarele sale. Muniția se afla în mâinile sale și tot ce avea de făcut era să tragă în Stalin. Părea o

misiune simplă. În aceeași perioadă – nu știm cu exactitate când –, dintr-o scăpare a Nadejdei Konstantinovna, Lenin a aflat despre cuvintele jignitoare pe care i le adresase Stalin. Lenin s-a făcut negru de furie. Pe 5 martie, la prânz, a chemat-o pe Maria Volodiceva și i-a dictat două scrisori. Una dintre acestea îi era adresată lui Troțki, căruia îi cerea să se ocupe în locul lui de cazul Comitetului Central georgian. A doua îi era adresată lui Stalin¹⁶:

Ați comis grosolănia de a o chema pe soția mea la telefon și a-i adresa cuvinte ofensatoare. Cu toate că a acceptat să dea uitării ceea ce i-ați spus atunci, totuși chiar ea a adus acest fapt la cunoștința lui Zinoviev și Kamenev. N-am de gând să uit așa ușor ceea ce s-a făcut împotriva mea, și se înțelege de la sine că ceea ce s-a făcut împotriva soției mele eu consider că s-a făcut și împotriva mea. De aceea, vă rog să chibzuiți bine dacă acceptați să vă retrageți cuvintele și să vă cereți scuze sau preferați să rupem orice relații între noi.

Disputa cu Stalin scotea la iveală niște trăsături de caracter pe care în mod obișnuit Lenin nu și le arăta. Deși Lenin revoluționarul voia ca bărbații și femeile să aibă parte de tratament egal, Lenin era în același timp un soț rus din clasa de mijloc, iar astfel de oameni se așteptau ca soțiile lor să fie tratate cu gentilețe de alți bărbați.

În realitate, iritarea lui Stalin provocată de faptul că Nadejda Konstantinovna îl ajutase pe Lenin în dorința lui de a rămâne activ politic era oarecum scuzabilă. Stalin se aștepta și el ca alți bărbați să-i respecte soția, dar se

aștepta și ca femeile să știe care le este locul și încercase s-o împiedice pe propria soție, Nadejda Allilueva, să mai fie membră de partid. Lenin însuși trebuise să intervină pentru ca acestea să i se redea carnetul de partid¹⁷. Chiar și așa, Stalin întrecuse limita înjurând-o pe soția lui Lenin. Lenin, propovăduitorul amoralismului marxist, îl luase în vizor pe Stalin nu doar pentru acțiunile sale politice, ci și pentru că încălcase codul bunelor maniere.

A doua zi, după ce a primit un răspuns pozitiv de la Troțki în legătură cu problema georgiană, Lenin i-a cerut Mariei Volodiceva să-i trimită scrisoarea lui Stalin. Apoi a mai dictat una. Aceasta era adresată lui Mdivani și grupului comunist georgian¹⁸:

Stimați tovarăși,

Urmăresc cu tot interesul problema de care vă ocupați. Sunt indignat de grosolănia lui Ordjonikidze și de îngăduința lui Stalin și Dzierżyński. Pregătesc câteva note pentru dumneavoastră, precum și o cuvântare.

Cu stimă,

Lenin

Lenin nu știa că anturajul său, inclusiv soția sa, hotărâse ca scrisoarea redactată pentru Stalin să nu-i fie trimisă acestuia. Pe 5 martie, starea lui Lenin se înrăutățise și putem presupune că Nadejda Konstantinovna era îngrijorată ca nu cumva disputa cu Stalin să-l răpună. Între 6 și 7 martie, Lenin a avut o noapte proastă și și-a

pierdut din nou mobilitatea extremităților părții drepte a corpului. Totuși, dimineța, Maria Volodiceva a hotărât că nu putea să nu i se supună lui Lenin la nesfârșit și i-a dus scrisoarea lui Stalin la Kremlin. Exemplare ale scrisorii au primit, așa cum ceruse Lenin, și Kamenev și Zinoviev.

Stalin a fost stupefiat: „Aici nu vorbește Lenin, ci boala lui”. Cu puțină cumpănire și tupeu de georgian din belșug, i-a răspuns: „Dacă soția mea se purta nepotrivit și dumneata trebuia s-o pedepsești, nu aș fi considerat că am dreptul să intervin. Dar, dat fiind că insiști, sunt dispus să-mi cer scuze față de Nadejda Konstantinovna”¹⁹. Totuși, Kamenev l-a convins că Lenin s-ar simți mai jignit de o astfel de concesie decât de afrontul inițial. Stalin și-a rescris scrisoarea, dar nu înainte de a se certa groaznic la telefon cu Maria Ilinicina. Totuși, era suficient de îngrijorat încât să-și controleze cuvintele în răspunsul către Lenin.

Stalin nu trebuia să-și mai facă griji. În acel moment, Lenin nu mai era în stare să citească nimic. Nu putea nici măcar să vorbească. Nu putea nici să se miște fără a fi ajutat. Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina stăteau cu rândul la căpătâiul său. Medicii îl priveau la fel de îngrijorați. Pe 10 martie, a suferit o criză puternică. Partea dreaptă i-a fost complet paralizată și putea să-și mai miște doar mâna stângă, însă cu multă dificultate. Nu putea dormi și avea dureri de cap cumplite. Toate speranțele pe care și le pusese într-o recuperare se risipiseră. Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina îl îngrijeau, iar Nadejda se documenta despre cum pot fi învățați să vorbească din

nou cei care au suferit accidente cerebrale. Exceptând zilele când ar fi înghițit bucuros o pastilă de cianură dacă ar fi putut, voința de a trăi a lui Lenin rămăsese intactă. A acceptat însă că trebuia să ia lucrurile ușor și să se mute la Casa Mare de la Gorki. Au trecut două luni până când medicii au considerat că Lenin era suficient de întremat pentru a fi transportat. O mașină cu suspensii speciale a fost pregătită și, pe 15 mai 1923, sub escortă, Lenin a fost dus de la Kremlin în sudul rural al Moscovei.

Stalin scăpase de necazuri. Al Doisprezecelea Congres al Partidului, la care Lenin sperase să-și prezinte testamentul politic, a trecut cu Stalin prezentând Comitetului Central situația în „problema națională”. Mdivani și comuniștii georgieni au fost înfrânți. Remarcile pe care Lenin le făcuse despre Stalin în testamentul său le-au fost citite șefilor de delegații, însă nu au fost discutate în plenul Congresului. Troțki n-a reușit să se ridice la înălțimea situației, iar Kamenev și Zinoviev, îngrijorați mai mult că Troțki ar putea încerca să preia puterea decât că Stalin ar putea să se întoarcă mai târziu împotriva lor, l-au sprijinit pe secretarul general. Stalin a trecut peste acest moment fără să sufere daune ireparabile în privința autorității și a statutului său. Și-a păstrat funcția de secretar general. Îi rămăsese să spere că Lenin nu va mai reveni niciodată în politică. Iar pentru Stalin, semnele erau favorabile.

Între timp, Lenin ajunsese aproape în totalitate infirm. Profesorul Strumpel, chemat din Germania, a reafirmat că Lenin suferea probabil de o formă avansată de sifilis și că

trebuia să i se administreze în continuare cu precauție preparatele pe bază de arsenic și iod²⁰. Totuși, după ședințele ținute de medici în martie, aprilie și mai nu s-a ajuns la un consens cu privire la diagnostic. Niciunul dintre specialiști nu-și putea justifica punctul de vedere, iar câțiva dintre ei erau oricum confuzi. Starea jalnică în care se afla pacientul era evidentă. Comuniștii britanici îi trimiseseră lui Lenin un scaun electric cu roțile cumpărat de la J.A. Carter and Co., din centrul Londrei. Maneta de comandă era poziționată pe partea mâinii drepte, pe care Lenin nu o putea mișca. În orice caz, Lenin a refuzat să-l folosească și a insistat ca acesta să-i fie dat unui veteran din războiul civil. Se îmbrăca simplu, cu o tunică de culoare kaki, și purta ghete înalte de drumeție cu șireturi. Însă tot ce putea face era să stea cu Nadejda Konstantinovna și să aștepte ca ea să-și dea seama la ce se gândea el; nu reușea să scoată decât câteva mârâituri și gemete. De obicei spunea „Așa, așa, așa”²¹. Nadejda nu era mereu sigură că înțelegea ce vrea să spună; trebuia să ghicească și să continue conversațiile, indiferent dacă intuise bine sau nu.

Când totul devenea prea greu de suportat, Nadejda Konstantinovna izbucnea în plâns. (Odată, Lenin a trebuit să-i dea o batistă.) Maria Ilinicina, o adevărată Ulianov, nu-și arăta durerea. Spre uimirea gărzii de corp a lui Lenin, Piotr Pakaln, ea n-a plâns nici măcar o dată²². Cu toate acestea, ambele femei erau extrem de tensionate. După martie 1923, Lenin i-a cerut otravă întâi Mariei, apoi

Nadiei. Maria s-a simțit atât de constrânsă, încât l-a păcălit dându-i o fiolă de chinină. Nadia i-a respins ferm cererile, la fel cum a făcut și Lidia Fotieva²³. Niciuna dintre femei nu putea prezice cum avea să evolueze situația și nu se mai oboseau să-i întrebe pe medici. Atât pentru Nadia, cât și pentru Maria, era evident că boala lui Lenin depășea știința medicală a vremii. Maria era supărată din cauza asta. Dacă medicii știau atât de puține cu certitudine, a conchis ea foarte rațional, n-ar fi trebuit să facă experimente permițându-i să se întoarcă la muncă în octombrie 1922²⁴. În ceea ce o privea, Nadia acceptase nevoia lui de a fi cumva implicat în activitatea politică, însă și ea i-a ponegrit pe medici, considerându-i aproape inutili, și le-a scris prietenilor de la Moscova spunându-le că se îndoia că ar mai exista vreo speranță pentru soțul ei²⁵.

Și totuși în unele zile Lenin se simțea mult mai bine. De exemplu, a descoperit că unul dintre tovarășii aflați la recuperare la Gorki, în clădirea învecinată, nu era nimeni altul decât omul cu care dezbătuse meritele marxismului în 1889-1890, Aleksandr Preobrajenski. Zilele acelea petrecute la Alakaevka, în Samara, păreau dintr-o altă epocă. Lenin a fost nespus de bucuros să-l întâlnească și să-l îmbrățișeze pe vechiul său prieten, care suferea de o boală de inimă. De fapt, în noaptea aceea, dar și în următoarea, a refuzat să plece din locuința lui Preobrajenski²⁶. Prăbușindu-se pe pat, Lenin a exclamat: „Sunt frânt!”. Maria Ilinicina, tulburată, l-a supravegheat îndeaproape, de teamă să nu aibă un nou atac²⁷.

Asta se întâmpla în iulie 1923. În octombrie a avut loc o altă escapadă, lui Lenin venindu-i dintr-odată ideea să facă un drum la Kremlin. Maria Ilinicina i-a spus: „Volodea, ascultă, n-o să te lase să intri la Kremlin; nu ai permis de acces”. El doar a râs și a bâiguit ceva de neînțeles²⁸. Șoferul său Ghil a adus Rolls-Royce-ul din garaj în spatele Casei Mari și, însoțit de Nadia și Maria, l-a dus pe Lenin în capitală. După cum anticipase Maria, nu li s-a permis să treacă imediat de porțile Kremlinului. Lenin doar a râs din nou. S-a întors în încăperile care-i erau familiare, în apartamentul pe care-l împărțise cu Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina, în sala de ședințe a Comitetului Central și, în cele din urmă, în sala de ședințe a Sovnarkomului. În turul său, a cerut ca anumite cărți să fie luate de pe rafturi și a verificat dacă totul era așa cum trebuia în absența lui. A existat un singur moment de tristețe, când și-a rotit privirea prin sala Sovnarkomului, cu masa lungă, acoperită cu aba verde²⁹. Acolo condusesse el guvernul în anii războiului civil și în cei de început ai Noii Politici Economice. Amintirile i-au descătușat emoțiile și o clipă a părut că nu-și va putea continua vizita. Și-a revenit însă. Când scurta excursie s-a încheiat, era prea târziu să se mai întoarcă la Gorki, așa că Lenin, Nadia și Maria au rămas peste noapte în vechiul lor apartament.

A fost ultima plimbare pe care Lenin a făcut-o în afara moșiei de la Gorki. Venise iarna. Peisajul rural era îmbrăcat în zăpadă, iar sub soarele strălucitor al primelor ore ale amiezii nu exista priveliște mai minunată în Rusia.

Kilometri întregi de mesteceni dezgoliți de frunze se întindeau spre orizont. Drumul de pământ de trei kilometri de la halta din satul Gherasimovka era curățat și renivelat, pentru ca medicii să poată veni și pleca. În general însă, țăranii, servitorii, pacienții și rudele lor erau izolați de restul lumii. Ar fi putut la fel de bine să fi locuit la Șușenskoe, în exil în Siberia. La ferma colectivă nu era posibilă niciun fel de activitate agricolă, iar lucrările de întreținere a exteriorului de la Casa Mare erau sistate. Timpul stătea pe loc.

Până la jumătatea toamnei, Nadia putuse să împingă căruciorul soțului ei în împrejurimi ca să caute bureți. Lui Lenin îi plăcuse cândva să-i găsească înaintea ei. Competitiv ca întotdeauna, era încântat că putea face unele lucruri pe care alții nu puteau să le facă³⁰. În ultimele săptămâni ale anului însă, ieșeau numai pentru a se bucura de priveliștea câmpurilor netede. În sania trasă de cai, erau însoțiți de Piotr Pakaln, asistentul medical Vladimir Rukavișnikov sau de unul dintre infirmieri³¹. În unele zile, Lenin era plin de viață, iar Nadia le scria copiilor Armand o carte poștală, bucuroasă că putea „să se plimbe singur (cu un baston)”³². Și medicii erau mulțumiți de el. De fapt, Piotr Pakaln raportase către CEKA – și în mod indirect lui Stalin, la Secretariatul partidului – că Lenin „se simțea grozav”³³. Așa cum făcuse și cu o iarnă înainte, „Bunicul Lenin” a cerut să se instaleze un brad în Casa Mare pentru o petrecere a copiilor. Maria Ilinicina i-a dat voie fiului adoptiv al Annei Ilinicina, Gora Lozgacev, acum

un adolescent de șaisprezece ani, să se alăture celorlalți copii invitați³⁴. De asemenea, Lenin primea vizitele unor tovarăși ai săi din politică. Printre cei care veneau să stea de vorbă cu el erau lideri ai partidului precum Zinoviev, Kamenev, Buharin și Evgheni Preobrajenski³⁵.

Totuși, existau și multe contraindicații: Lenin suferise șapte atacuri numai în noiembrie și decembrie 1923³⁶. Nu se știe ce credea el cu adevărat despre asta, parțial din pricina dificultății de vorbire, însă fusese mereu secretos. Nadiei, care se întorsese la el pentru că avea nevoie să fie îngrijit, nu-i plăcea această reticență a lui și i-a spus lui Buharin că era ca și cum ar fi fost un zid între ei³⁷. Continua însă să încerce să se apropie de el.

Sfidând Politburoul, Nadia vorbea cu el despre politică, însă nici măcar ea nu a îndrăznit să-l tulbure, evitând să-i relateze despre disputa care izbucnise în conducerea centrală a partidului. În toamna lui 1923, Troțki publicase o serie de articole, *Noul curs*, în care critica structura birocratică a partidului și controlul slab și inefficient al statului asupra economiei. În jurul său s-a format o Opoziție de Stânga. Restul Politburoului a ripostat: Stalin, Kamenev, Zinoviev și Buharin au făcut front comun și și-au organizat susținătorii din Moscova și din provincii pentru a contracara campania lui Troțki. Conducerea dominantă a partidului făcea apel la unitate și loialitate și folosea orice tertip organizatoric pentru a denigra Opoziția de Stânga. Situația aceasta îl avantaja pe Stalin. Troțki se plasase în poziția unui scizionist în partid și nu putea apela la Lenin

ca să-l ajute. Restul Politburoului susținea că Troțki urmărea să obțină putere personală și dorea să facă să eșueze Noua Politică Economică. La a Treisprezecea Conferință a Partidului, organizată la Moscova în ianuarie 1924, Opoziția de Stânga a suferit o înfrângere zdrobitoare. Troțki fugise deja de pe câmpul de luptă: epuizarea fizică îl obligase să ia o lungă pauză de recuperare în Suhumi, pe coasta abhaziană a Mării Negre.

Nadia știa că aceasta era schisma prezisă de Lenin în „Scrisoare către Congres”. Îl mințea ca să fie liniștit. Citindu-i selecțiile pe care le făcea din *Pravda*, îi spunea că partidul ieșise unit după a Treisprezecea Conferință. Minciuna părea să funcționeze. Pe 18 ianuarie 1924, Lenin „se simțea minunat” și a doua zi a ieșit la o plimbare cu sania trasă de cai³⁸. Buharin venise să stea la Gorki câteva zile ca să se odihnească și să scrie câte ceva; stătea în clădirea de vizavi de Casa Mare. Maria Ilinicina umbla de colo până colo, ca de obicei, iar Nadejda Konstantinovna îi citea în continuare lui Lenin. Pe 20 ianuarie aveau motiv să sărbătorească: trecuse o lună întreagă fără ca Lenin să fi avut vreun atac.

Nici pe 21 ianuarie nu părea să existe vreun motiv de îngrijorare. Lenin s-a trezit la 10:30 dimineața și s-a dus la baie. În perioada de convalescență, nu era o oră foarte târzie pentru el. Dar apoi a anunțat că nu se simțea prea bine și, după ce a băut jumătate de cană de cafea neagră, s-a dus înapoi în pat la ora 11:00. A adormit. La 3 după-amiaza se simțea ceva mai bine și a mai băut o jumătate de

cană de cafea și a mâncat un castron de supă. Profesorul Osipov s-a dus în dormitorul lui Lenin pentru examinarea zilnică și nu a constatat nimic deosebit de îngrijorător. Pulsul lui Lenin era ceva mai accelerat, însă nu avea febră. Nu vorbea mai rău decât în ultimele luni. Apoi însă, fără vreun avertisment, la 17:40 a început o criză. Lenin, proptit în pat, a simțit tremurul unui atac incipient și tot trupul i-a fost cuprins de o senzație de rău. Medicii de gardă, Osipov, Förster și Elistratov, s-au grăbit să-l consulte, ajutați de asistentul Vladimir Rukavișnikov. De față mai erau Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina³⁹. Lenin a intrat în comă. A rămas așa mult mai mult decât în decembrie 1923, când fusese inconștient de câteva ori preț de douăzeci de minute. Inima sa și-a încetinit bătăile, iar Maria Ilinicina a cerut niște camfor ca s-o readucă la ritmul normal. Era o situație de urgență.

Buharin a auzit că se întâmpla ceva și a alergat către Casa Mare ca să afle mai multe. Gărzile erau afară la post, ca de obicei. Înăuntru însă nimic nu era ca de obicei. La etaj, luminile erau aprinse, iar Pakaln, care de obicei patrula la parter, nu era de găsit⁴⁰. Buharin a urcat repede la etaj, unde l-a găsit pe Pakaln, care voia să fie împreună cu Nadejda Konstantinovna și Maria Ilinicina în timp ce Lenin se lupta să trăiască. Avea febră mare, se zvârcolea în patul îngust și era learcă de transpirație. Urla de durere. Buharin era acolo când a venit sfârșitul, la 18:50⁴¹:

Când am intrat în camera lui Ilici, plină de medici și medicamente, acesta a scos un ultim oftat. Capul i s-a lăsat pe spate și s-a albit teribil la față. A scos un șuierat, iar mâinile i-au căzut. Ilici, Ilici nu mai era.

Medicii i-au ridicat pleoapele ca să verifice dacă mai era vreo șansă, însă nu mai era posibil decât un singur diagnostic. Vladimir Ilici Ulianov-Lenin, un luptător, își dăduse ultima suflare.

Kremlinul a fost contactat telefonic imediat. Politburoul se pregătise pentru sfârșitul lui Lenin și toți membrii săi, cu excepția lui Troțki, s-au reunit ca să se sfătuiască în apartamentul lui Zinoviev de la Kremlin. Kamenev l-a sunat pe Vladimir Bonci-Bruevici și i-a spus să se ducă la Gorki ca să supravegheze preluarea trupului neînsuflețit. Pe 22 ianuarie, Bonci-Bruevici pornea cu trenul spre Gherasimovka împreună cu sora lui Lenin, Anna, și cu fratele lui, Dmitri. A doua zi, sicriul era purtat printre două șiruri de săteni îndurerați până la gară și transportat la Moscova. Trupul neînsuflețit a fost așezat în Casa Sindicatelor. Oameni îndoliați din întreaga țară au înfruntat frigul năprasnic îndreptându-se spre Moscova. Ziarele erau pline de necrologuri. Toată lumea era cuprinsă de incertitudine cu privire la ce avea să se întâmple mai departe. CEKA era în alertă în caz că grupări politice antibolșevice ar fi încercat vreo acțiune împotriva regimului. Pe 26 ianuarie, Congresul Sovietelor a ținut o ședință solemnă, cu discursuri comemorative despre liderul defunct. Liderii Comitetului Central au jurat pe rând

credință ideilor și exemplului lui Lenin. „Îți jurăm, tovarășe Lenin”, declama Stalin, „că nu ne vom cruța viețile pentru întărirea uniunii muncitorilor din întreaga lume – Internaționala Comunistă”.

Înmormântarea a avut loc pe 27 ianuarie 1924, la șase zile după moartea lui Lenin. A fost cea mai rece zi din an. Trompetiștii au trebuit să-și ungă cu votcă instrumentele ca să nu le înghețe respirația pe buze. Când trupul lui Lenin a fost scos din Casa Sindicatelor, mulțimea din Piața Roșie cânta *Internaționala*. Zinoviev, Kamenev, Stalin, Buharin, Molotov, Tomski, Rudzutak și DzierŁŁyŁ„ski i-au purtat sicriul; Troțki era încă la Suhumi, Stalin „asigurându-l” că nu era necesar să se întoarcă. Toate întreprinderile și-au încetat activitatea, iar sirenele fabricilor au sunat încontinuu. La fel a fost în toate orașele și satele din URSS. Trenurile au fost oprite pe traseu. Vapoarele, amarate. În fața Zidului Kremlinului din Piața Roșie fusese pregătită o criptă. Lenin a fost coborât sub pământ la ora patru după-amiaza. Era deja întuneric și se întuneca și mai tare.

Lenin: viața de apoi

Mortul nu s-a putut odihni în pace. La ordinele Politburoului, cadavrul lui Lenin a fost păstrat pe un pat de gheață în morga din centrul Moscovei până când oamenii de știință aveau să termine experimentele care să le permită să-l îmbălsămeze și să-l expună permanent

publicului. Deși Nadejda Konstantinovna s-a împotrivit, începuse să se obișnuiască cu faptul că autoritatea ei slăbise din moment ce știa că decizia Politburoului nu putea fi contestată. Hotărârea era definitivă: trupul soțului ei urma să fie depus într-un mausoleu din Piața Roșie, în partea de nord-est a Kremlinului. Structura avea să fie una de lemn. (Actualul edificiu din marmură a fost construit în 1930.) Iarna era atât de aspră, încât s-a folosit dinamită pentru a săpa o groapă în pământul înghețat. Conducerea bolșevică a anunțat că muncitorii din fabrici le scriseseră autorităților solicitând conservarea și expunerea trupului lui Lenin. Era o minciună politică flagrantă: ideea nu era a muncitorilor, ci a Politburoului. Primul susținător al acesteia nu a fost altul decât Iosif Stalin, care credea că trupul expus în mausoleu urma să aibă o semnificație unificatoare pentru cetățenii Uniunii Sovietice și pentru adepții comunismului din întreaga lume.

Mausoleul lui Lenin reprezintă acum ceva atât de banal în arhitectura lumii, încât e greu de înțeles cât de bizar a fost planul în 1924. Deși își îmbălsămau faraonii, vechii egipteni îi închideau în sarcofage de lemn sigilate și-i încuiau în încăperile subterane ale piramidelor de piatră din afara orașului Cairo. Lenin, îmbrăcat într-un costum negru, urma să fie expus vizitatorilor din Piața Roșie. E adevărat că rămășițele bărbaților și femeilor considerați sfinți de către Biserica Ortodoxă Rusă erau venerate de credincioși, însă niciun sfânt nu fusese transformat într-un manechin expus publicului zi de zi. Necesitatea

„mausoleizării” pe care o simțise Politburoul dădea măsura insecurității acestuia. Lenin fusese cel mai popular dintre membrii săi; Decretul asupra Pământului din 1917 și Noua Politică Economică din 1921 erau admirate de mulți concetățeni ai săi. Membrii Politburoului doreau să atragă asupra lor o parte din această aură de respect.

În același timp, textele lui Lenin au căpătat statut de sfinte scripturi. Operelor sale complete – la a căror publicare se lucra din 1920 – li se atribuia o semnificație politică și culturală mai mare decât a oricărei alte tipărituri. În onoarea sa, a fost înființat un Institut al Creierului; din creierul lui Lenin au fost extrase treizeci de mii de mici probe de țesut pentru a se putea începe investigarea secretelor geniului său neegalat. S-a născut o nouă ideologie: marxism-leninismul. Promotorii acesteia susțineau că Lenin nu era un simplu infanterist din batalionul marxist, ci un gânditor global aflat pe picior de egalitate cu idolii săi Marx și Engels. Realizările sale remarcabile erau Revoluția din Octombrie, partidul bolșevic și URSS. Lenin scrisese o nouă pagină strălucită în istoria omenirii. Guvernele lumii – indiferent dacă erau conservatoare, liberale sau socialiste – se cutremurau în fața consecințelor anului 1917; iar fascismul apărea în câteva țări europene în mare măsură ca reacție la comunismul sovietic și la potențialul acestuia de a se reproduce oriunde pe continent. Secolul XX se contura pe scheletul reprezentat de preluarea și consolidarea puterii de către Lenin la Petrograd. Schimbarea numelui orașului

Petrograd în Leningrad, în 1924, părea o mărturie pe măsura importanței istorice a lui Lenin.

Nadejda Konstantinovna a stat o zi lângă sicriul soțului așezat pe catafalc. Se simțea complet singură. Părinții ei erau morți, nu avea frați sau surori și nu fusese niciodată în largul ei lângă rudele lui Lenin. Cea mai dragă persoană îi era fiica de douăzeci și cinci de ani a Inesei, Inna, care era precum copilul pe care nu-l avusese niciodată. După înmormânare, i-a scris o scrisoare¹:

Mult iubita mea Inocika,

L-am înmormântat pe Vladimir Ilici ieri. [...] Moartea lui Lenin a fost cel mai bun deznodământ. Moartea îi dăduse deja târcoale de atât de multe ori anul trecut. [...] În acest moment, mai mult decât orice, vreau să mă gândesc la Vladimir Ilici, la munca sa, și să-l citesc.

Nadia nu avea să se mai încreadă vreodată în medici. Era sigură că Lenin suferise până în ultima clipă: „Ei spun că nu era conștient, însă acum știu cu certitudine că medicii nu știu nimic”². Politburoul o supăra chiar și mai mult. Decizia de a conserva cadavrul soțului ei o dezgusta. Curând avea să-i scrie din nou Innei³:

Când a apărut printre oamenii noștri ideea de a-l îngropa pe V.I. la Kremlin, am fost teribil de indignată – ar fi trebuit să-l îngroape alături de tovarășii săi, ca să se odihnească împreună sub Zidul Roșu.

Autoritățile comuniste au păstrat mereu acest dosar sub clasificarea „strict secret”. Nu e de mirare. Nadejda Konstantinovna nu încerca doar să conteste decizia de îmbălsămare și „mausoleizare”. Spunând că Lenin ar fi trebuit să aibă parte de o înmormântare adecvată în acel loc precis, ea sugera totodată că locul său de veci trebuia să fie lângă al Inesei Armand, mama Innei. Nadia era o fire generoasă. Ceva o făcea să dorească să păstreze cele două familii laolaltă chiar și în moarte; voia ca soțul ei să se odihnească alături de fosta lui iubită în pământul rece al Moscovei⁴.

Însă nu avea să se întâmple așa. Ridicarea Mausoleului lui Lenin înainta în pofida protestelor ei întristate adresate lui Stalin și Politburoului. Istoricii nu au fost însă capabili să aprecieze cât de mult a contribuit ea totuși la dezvoltarea cultului lui Lenin în alte privințe. Deși detesta mausoleul, ea a propagat activ imaginea lui Lenin revoluționarul, gânditorul și soțul perfect. De fapt, imediat după înmormântare, a început să scrie o broșură despre el⁵. Acest fapt demonstrează, de asemenea, că ea trăia pentru politică aproape la fel de mult ca răposatul ei soț. L-a jelit, însă durerea nu a împiedicat-o să scrie extrem de detașată despre el. Mai mult, și-a asumat această sarcină cu cooperarea deplină a lui Stalin însuși. Imaginea care ni se prezintă de obicei este aceea a unor relații distante între Krupskaia și Stalin. Arhivele centrale ale partidului conțin materiale care spun altă poveste. În mai 1924, când a încheiat lucrul la o primă versiune a broșurii, Krupskaia i-a

trimis din proprie inițiativă un exemplar lui Stalin și i-a solicitat părerea. El i-a răspuns, sugerându-i câteva corecturi factuale și încurajând-o să o publice⁶.

Cooperarea aceasta a continuat ani de zile. Deși Nadejda Konstantinovna nu a renunțat la îndatoririle ei din Comisariatul Poporului pentru Învățăământ, își petrecea timpul liber citind și scriind despre Lenin. Prioritară era sanctificarea memoriei sale și a devenit practic cea mai aprigă susținătoare a cultului lui Lenin. Era o chestiune atât personală, cât și politică. Adunând fotografiile pe care le avea cu el, a alcătuit un album pe a cărui copertă a scris „Ilici”, nume compus din alte fotografii cu el decupate sub formă de litere. Prețuia totodată servieta din piele pe care Lenin i-o dăduse după ce o primise în dar de la un grup de muncitori. Nadejda Konstantinovna nu și-a revenit niciodată după pierderea soțului ei⁷.

Rivalele ei ca mari „preotese” ale cultului erau Anna și Maria Ilinicina. Era însă o rivalitate amicală. Acum, că obiectul afecțiunii lor dispăruse, cele trei femei se înțelegeau mai bine. Cu Nadejda, Anna și Maria în rolul de mari preotese, știm fără îndoială și identitatea preotului suprem: Stalin însuși. Între timp, înțelegerea tainică dintre majoritatea personalităților de la vârful partidului privind ascunderea testamentului politic al lui Lenin i-a permis lui Stalin să rămână în funcția de secretar general al partidului, iar el s-a alăturat fără întârziere efortului colectiv de a dezvolta o serie de doctrine care să explice fundamentele leninismului. Prelegerile ținute la

Universitatea Sverdlov, tipărite sub titlul *Problemele leninismului*, erau o expunere succintă a acestora. Troțki, Zinoviev, Kamenev și Buharin și-au adus și ei omagii memoriei fondatorului partidului și au încercat să arate ce a însemnat Lenin pentru comunismul mondial. Treptat, ideile sale au început să fie sistematizate, însă procesul nu putea fi încheiat pentru că Lenin lăsase în urma sa – și în documentele publice – numeroase idei contradictorii.

Dacă sistematizarea era dificilă, cenzurarea a ceea ce apărea despre el era o sarcină mult mai puțin problematică. Confidențial, a fost transmisă indicația de a-l prezenta pe Lenin în termeni hagiografici. Organele de propagandă din partid și guvern au fost puse în slujba acestui obiectiv. Lucrările lui Lenin erau tipărite în tiraje de sute de mii de exemplare. Arhivele lui Lenin erau atent studiate, iar Kamenev a coordonat o echipă editorială care a publicat multe din scrierile sale anterioare, necunoscute publicului. De fiecare dată, scopul a fost același. Nu era suficient ca Lenin să fie înfățișat ca o figură eroică în istoria bolșevismului și a revoluției mondiale. El trebuia să se bucure de statutul mitic al unui sfânt revoluționar omniscient. Nu putea fi tolerată nicio pată pe trecutul său ca teoretician, propagandist sau organizator de partid. Lenin trebuia venerat ca singurul mare succesor al lui Marx și Engels din primul sfert al secolului XX. Capacitatea lui de previziune și atitudinea lui hotărâtă atunci când a creat partidul bolșevic, precum și modul în care a condus Revoluția din Octombrie și războiul civil trebuiau însoțite

de laude necondiționate. Geniul său ca șef de partid, șef de guvern, strateg militar și om de stat de talie mondială trebuia glorificat. Omenia lui ca tovarăș, soț și marxist trebuia preamărită.

Odată cu trecerea anilor, un alt criteriu a căpătat importanță, și anume acela că orice se spunea despre Lenin trebuia să convină intereselor imediate ale conducerii politice comuniste. Cum lupta pentru succesiune se reluase, grupul dominant – Kamenev, Zinoviev, Stalin și Buharin – a scos din cărțile de istorie orice referire care îi puneă, chiar și vag, într-o lumină proastă pe membrii săi. Troțki a avut cel mai mult de suferit de pe urma acestei rivalități; adversarii săi nu doar că i-au îndepărtat pe el și pe susținătorii săi din funcțiile importante, ci l-au și împiedicat să publice materiale care demonstrau relația strânsă de lucru pe care o avusese cu Lenin. Consecința a fost portretizarea unui Lenin în mare parte imaginar, un Lenin care avusese o colaborare călduroasă numai cu cei care dețineau puterea în prezent.

Principalele susținătoare ale cultului – Nadejda Konstantinovna, Maria Ilinicina și Anna Ilinicina – au colaborat la crearea unui mit cvasireligios. Ele au înțeles că nicio publicație nu trebuia să se abată de la criteriul evaluării din perspectivă hagiografică și politică. Cu toate acestea, rudele lui Lenin nu puteau prezice întotdeauna ce anume avea să corespundă acestor exigențe, iar mult din ceea ce au scris a fost ulterior cenzurat înainte de publicare. În cele din urmă, au trebuit să accepte verdictul

lui Stalin. Până în momentul în care și alții au început să-și scrie memoriile, regulile tacite ale cultului deveniseră clare, iar autorii știau că trebuie să scrie în concordanță cu ele. Mai mult, sub conducerea lui Stalin, secretariatul Comitetului Central a păstrat secrete minutele de la majoritatea ședințelor conducerii politice supreme de partid și guvern. Doar foarte puține documente atent verificate au putut să vadă lumina zilei. Motivele acestei precauții erau ușor de înțeles. URSS, Revoluția din Octombrie și marxism-leninismul nu aveau justificare decât dacă respectul pentru Lenin se transforma într-un sentiment de masă. Astfel, cultul fondatorului partidului nu mai era o chestiune de opțiune pentru succesorii săi, ci o necesitate politică. Și așa a rămas până la prăbușirea Uniunii Sovietice.

Cei mai de seamă propovăduitori ai cultului s-au schimbat de-a lungul anilor. Grupul anti-Troțki format din Kamenev, Zinoviev, Stalin și Buharin s-a destrămat de îndată ce Troțki a fost învins în 1924. Kamenev și Zinoviev au luptat împotriva lui Stalin și Buharin și au pierdut. Apoi Buharin i s-a împotrivit lui Stalin și a pierdut. În 1928-1929, Stalin a inițiat primul plan cincinal. I-a organizat pe țărani în colhozuri și sovhozuri, înăbușind orice rezistență a acestora, a arestat și întemnițat naționaliști, lideri religioși, intelectuali critici și adversari din interiorul partidului. În 1937-1938 s-a dezlănțuit, la instigarea sa, Marea Teroare. De-a lungul acestei perioade, Stalin a construit un „Lenin” care se potrivea perfect nevoilor sale curente. Acest Lenin fabricat de Stalin fusese întotdeauna

prietenul său. Se părea că apelase la Stalin pentru sfaturi și-l recunoscuse ca fiind cel mai potrivit să-i succeadă. Era interzisă distribuirea prin mijloace de comunicare de masă a conținutului testamentului politic al lui Lenin, iar cei care contestau noua versiune oficială a trecutului erau executați sau trimiși în sistemul Gulag al lagărelor de muncă forțată.

Stalin dădea de înțeles că el era un „Lenin al prezentului”. Accentul pe care îl puneă pe violență, ierarhie, ordine și disciplină s-a oglindit în manualele de istorie. Complicațiile din marxismul lui Lenin au fost înlăturate. Organizația de masă a tineretului sovietic a fost numită după el: Uniunea Tineretului Comunist Leninist din Întreaga Uniune. Au fost publicate noi ediții complete ale operelor lui Lenin. Se pictau tablouri cu el pentru a fi expuse în galerii de artă, însă imaginea sa oricum era peste tot: pe timbre poștale, pe veselă, pe afișele lipite de-a lungul arterelor principale ale marilor orașe din URSS. Prima pagină a principalelor ziare centrale, *Pravda* și *Izvestia*, era decorată cu imaginea lui. A fost creat Ordinul Lenin. Extrase din lucrările lui erau folosite pentru îndoctrinarea școlarilor, în așa fel încât ei să poată deveni comuniști devotați, iar la congresele partidului vorbitorii foloseau citate din Lenin pentru a-și susține propunerile. Dacă Marx, Engels și Lenin ar fi format o Treime seculară a marxism-leninismului, cel mai important dintre cei trei, în viziunea propagandiștilor sovietici, nu ar fi fost Marx sau Engels, ci Lenin. Lenin apărea drept dumnezeul marxism-leninismului.

Treptat, în locul marxism-leninismului s-a propagat o ideologie modificată, marxism-leninism-stalinismul, iar Stalin a ordonat să fie descris ca reprezentantul lui Lenin pe pământ. La aniversarea Revoluției din Octombrie, Stalin stătea deasupra Mausoleului Lenin, sub Zidul Kremlinului, și privea în jos la parada militară, a organizațiilor de tineret și a celor sportive. A făcut asta chiar și în 1941, când exista pericolul ca Luftwaffe să bombardeze centrul Moscovei. Poetul Vladimir Maiakovski și-a încheiat un poem cu versul: „Lenin a trăit, Lenin trăiește, Lenin va trăi!”. Cu excepția învierii lui Lenin din morți, ca un Lazăr al epocii moderne, regimul sovietic făcea tot ce putea pentru a inocula în mințile oamenilor ideea că moștenirea leninistă avea propria sa viață veșnică.

Mare parte din acest „Lenin” era o versiune emasculată a lui Lenin cel real. Era interzisă menționarea elementelor non-rusești din arborele său genealogic; nimeni, în afara unor veterani bolșevici excepțional de bine documentați, nu știa că Lenin avusese bunici care nu au fost ruși. Nu se făcea referire nici la statutul său nobiliar; chiar și faptul că Ulianovii duseseră o viață confortabilă era menționat rareori. Educația sa clasică, simpatiile sale față de terorismul socialist agrar și stilul său de viață destul de privilegiat, chiar și în timpul exilului siberian, au fost subiecte interzise în spațiul public. Era de asemenea o erezie să susții că Lenin a preluat idei de la alți gânditori și politicieni. Chiar și influența lui Marx și Engels era minimalizată. Relatările privind tensiunile din interiorul

partidului bolșevic insistau asupra unui conflict între Lenin, Stalin și adevărații leniniști, pe de o parte, și o ceată de netrebnci – de la Martov în 1903 până la restul Politburoului de la începutul anilor 1920 –, pe de altă parte. Aspectele mai intime ale vieții lui Lenin nu erau atât distorsionate, cât mai curând ținute strict secrete. Legătura sa cu Inessa Armand era un subiect interzis. Astfel, relația sa conjugală era portretizată ca un parteneriat politic – și doar puțin mai mult de-atât. Șarmul pe care îl avea Lenin pentru prietenii și tovarășii săi era șters din documentele istorice oficiale. Perspicacitatea sa ca lider de partid era trecută cu vederea. Oscilația sa între perseverența îndărătnică și scornelile și compromisurile minuțios gândite a fost eliminată.

În afara Uniunii Sovietice au existat încercări de a-l descrie pe Lenin într-o manieră mai plauzibilă. Erau disponibile memoriile menșevicilor care-l cunoscuseră și, după deportarea sa în 1928, Troțki a publicat câteva articole în care obiecta contra falsificărilor grosolane din biografiile sovietice contemporane. Însă nici măcar Troțki nu a reușit să scoată la iveală toate documentele de arhivă depozitate la Moscova și, oricum, el avea propria sa agendă politică. Sustinea că el, și nu Stalin, era succesorul politic preferat de Lenin. Troțki s-a opus „școlii staliniste de falsificare a istoriei” cu o relatare care nu era neatinsă de considerații făcute în interes personal. Evident, și textele menșevicilor erau părtinitoare. Niciun memorialist menșevic nu avea să scrie cu indulgență despre Lenin, cel

care arestase și deportase conducerea menșevică. Totuși, atât Troțki, cât și menșevicii l-au descris și analizat pe Lenin în termeni care-l coborau de la statutul de semizeu la cel de ființă omenească.

Comuniștii occidentali au urmat conștiincioși direcțiile portretizării impuse de la Moscova. Acel Lenin pe care-l cunoșteau era versiunea prezentată de Stalin, iar pentru ei a fost un șoc că, după moartea lui Stalin în 1953, succesorii săi au anunțat că Lenin și Stalin nu împărtășiseră aceleași valori. În 1956, Nikita Hrușciov a citat din testamentul politic al lui Lenin și a adăugat că Stalin fusese angajat în anii 1930 în comiterea unor crime în masă. Cu această afirmație, Hrușciov a făcut senzație în lumea comunistă, mai ales în URSS. Coborându-l pe Stalin de pe pedestal, Hrușciov s-a simțit obligat să-i confere lui Lenin un statut și mai înalt. A fost comandată o masivă ediție a cincea a „operelor complete”. Totodată, a fost editată o nouă biografie a lui Lenin. Scopul lui Hrușciov nu era să dea frâu liber cercetărilor. Istoricii erau evaluați cu atenție înainte să li se permită accesul în arhivele centrale ale partidului de pe strada Pușkin și trebuiau să nu se îndepărteze de interpretarea vieții lui Lenin care fusese predominantă în perioada lui Stalin, cu o singură diferență majoră: erau liberi să expună orice neînțelegere care existase între Lenin și Stalin. Pentru verosimilitatea istorică au fost și alte beneficii. Nu orice exemplu de confruntare facțională în partid a fost tratată drept conspirație capitalistă și, de asemenea, s-a dovedit că Lenin nu

avusese un comportament despotic față de tovarășii săi comuniști.

Totuși, în străinătate, noile informații au servit și altor scopuri. Unii autori au sugerat că ultimele confruntări dintre Lenin și Stalin demonstrau că tipul de comunism al Noii Politici Economice era foarte diferit de comunismul din perioada războiului civil. Istorici comuniști sovietici disidenți, precum Roy Medvedev, au avut o abordare similară. Argumentul lor era că Lenin, pe moarte fiind, preconiza un regim comunist permanent care implica pluralism cultural, diversitate etnică și poate chiar o economie mixtă. Ideile acestea au fost primite cu căldură de partidele comuniste occidentale. Câțiva așa-numiți eurocomuniști din Italia, Franța și Spania susțineau că, dacă sănătatea l-ar fi ajutat pe Lenin, s-ar fi putut construi un comunism cu față umană.

Totuși, alți eurocomuniști s-au întrebat dacă leninismul fusese dintotdeauna viciat din pricina înclinației spre dictatură, teroare, rigiditate ideologică și amoralism. Pentru anticomuniști nu era cine știe ce descoperire: ei consideraseră dintotdeauna că Lenin a avut o influență malignă asupra vremurilor sale. Care fusese însă amploarea acestei influențe? Confruntându-se cu întrebarea aceasta în anii 1970 și 1980, diverși autori au fost interesați în principal de politica sa. S-au făcut cercetări privind mediul intelectual al revoluționarilor ruși de la sfârșitul secolului al XIX-lea, divizările interne printre marxiștii din Imperiul Rus, marxismul rus și limitele

asupra puterii liderilor Partidului Comunist înainte și după ce au preluat puterea în Rusia prin Revoluția din Octombrie. Dar a existat mereu un acord cu viziunea tradițională, atât occidentală, cât și sovietică, în privința ideii că evoluția istoriei URSS a fost în mare parte produsul energiilor unui singur om: Lenin. Astfel, imaginea lui Lenin ca actor pe scena lumii nu a fost fundamental modificată. Detaliile erau altele, însă nu și analiza de bază. Lenin a fost plasat alături de Hitler, Stalin, Churchill, Roosevelt, Hrușciiov, Gorbaciov și alți câțiva ca principal actor al istoriei secolului XX.

În ciuda numeroaselor neînțelegeri, s-a impus opinia că Lenin nu a fost acel demiurg descris atât de comuniști, cât și de dușmanii lor din momentul în care a intrat în atenția lumii, în 1917. Cercetările ulterioare ale mediului politic, social și economic au tins să indice că Lenin a lucrat în mare parte urmând tradițiile rusești. Fără să-și propună acest lucru, mulți autori au realizat analize care sugerau că Lenin a contribuit la istoria țării sale ca individ care mai curând facilitează decât făurește.

E un punct de vedere care ignoră extrem de multe lucruri. Au existat schimbări de direcție importante în istoria Rusiei și a lumii care nu s-ar fi produs fără Lenin. El a influențat decisiv evenimentele, instituțiile, practicile și atitudinile fundamentale. Aceasta era percepția la momentul respectiv și majoritatea analiștilor vor simți același lucru mulți ani mai târziu. Lenin înființase facțiunea bolșevică. Scrisese *Ce-i de făcut?*, *Tezele din*

aprilie și Statul și revoluția. Concepușe o strategie pentru preluarea puterii și avusese grijă ca ea să reușească. Fără influența lui, s-ar putea ca Revoluția din Octombrie, Tratatul de la Brest-Litovsk și Noua Politică Economică să nu fi existat, iar regimul sovietic să fi dispărut repede în coșul de gunoi al istoriei. Lenin nu a avut un plan pentru statul cu partid unic care a fost creat în 1917-1919, însă câteva instituții ale acelui stat au fost fondate de el. Printre acestea s-a numărat și CEKA, iar Lenin a insistat că teroarea trebuia să rămână în continuare un instrument al guvernării la îndemâna comuniștilor. Mai presus de orice, a fost principalul creator al Partidului Comunist Rus, un partid care s-a remarcat prin devotamentul său față de centralism, ierarhie și activism. Ar fi ciudat să susținem că în Rusia nu ar fi existat un partid de extremă stângă dacă Lenin nu ar fi existat. Însă ar fi la fel de absurd să presupunem că statul sovietic cu partid și ideologie unice ar fi apărut și fără Lenin.

Deși nici Lenin, nici ceilalți lideri ai partidului nu au putut prevedea exact ce fel de stat aveau să construiască, activitatea lor din anii de început ai Revoluției din Octombrie nu a fost chiar la voia întâmplării. Leniniștii au adus cu ei la putere un set de premise operaționale. Modul lor de a înțelege politica a acordat întâietate dictaturii, luptei de clasă, conducerii și amoralismului revoluționar. „Avangarda”, considerau ei, știa ce era cel mai bine pentru clasa muncitoare și trebuia să folosească această cunoaștere irefutabilă a lumii – trecute, prezente și viitoare

– pentru a grăbi nașterea societății perfecte pe pământ. Nu Lenin a fost creatorul acestor ipoteze. Dimpotrivă, ele au fost răspândite și au putut fi găsite într-o formă sau alta în marxism, în terorismul revoluționar rus de la jumătatea secolului al XIX-lea și în alte doctrine revoluționare autoritariste din Europa. Leninismul nu a fost comparat degeaba cu milenarismul creștinismului ortodox din perioada pre-petrină, precum și cu calvinismul din secolul al XVI-lea. Ideea e însă că, după anul 1900, revenirea unor asemenea tradiții nu era imposibil de evitat. A fost nevoie de un partid marxist rus. Mai concret, a fost nevoie de un Lenin.

Iar statul creat de Lenin a supraviețuit intact mai bine de șapte decenii. Edificiul a fost ridicat cu o rapiditate uluitoare, cu toate că proiectarea arhitecturală fusese minimă. Între 1917 și 1919, sub îndrumarea lui Lenin, grosul era deja făcut. Fundația fusese săpată, zidurile de susținere ridicate și acoperișul pus. Politica fusese monopolizată și centralizată. Autoritățile coercitive se aflau sub controlul ferm al statului. Economia intra treptat în proprietatea și sub reglementarea statului. Religia era persecutată sistematic. Aspirațiile naționale erau gestionate cu multă suspiciune. Cultura înaltă artistică și intelectuală era riguros supravegheată. Educația școlară era constant comunizată. Legile erau introduse și abrogate după bunul plac al conducerii comuniste, iar puterile legislativă, executivă și judecătorească erau în mod deliberat amestecate. Conducătorii tratau societatea ca pe o resursă

ce trebuia îndoctrinată și mobilizată. Toate organizațiile intermediare care aveau o oarecare independență față de Kremlin erau luate cu asalt.

Totuși, Lenin a fost un lider și un teoretician complex. Inevitabil, la edificiul său au trebuit adăugate secțiuni la mult timp după ce munca de construcție începuse. Se improviza mult și, bineînțeles, Lenin nu a fost singurul arhitect; au mai fost și alții în partidul său care au avut impact asupra progresului construcției. Liderii bolșevici supremi își schimbau permanent planurile. Ultimele partide supraviețuitoare au fost scoase în afara legii abia în 1921, iar diverse facțiuni au continuat să existe în Partidul Comunist până la instalarea despotismului stalinist după moartea lui Lenin. Panoplia oficială a organismelor de cenzură s-a conturat abia la mijlocul lui 1922. Politicile pe tema identității naționale – despre care Lenin credea, în cele din urmă, că-i vor permite statului să unească diversele națiuni ale URSS într-o conștiință supranațională sovietică – au fost inițial destul de favorabile exprimării de sine naționale și etnice a populațiilor non-ruse. În plus, perioada războiului civil și Noua Politică Economică au fost caracterizate de un haos total. Comunicațiile, administrația, supravegherea și coerciția s-au manifestat într-o manieră mult mai aleatorie decât în anii următori. Doctrina și strategia erau ceva; implementarea a fost adesea cu totul altceva.

Totuși, construcția principală era *in situ* cu mulți ani înainte de moartea lui Lenin. A fost schimbată drastic de

către Stalin, care a transformat-o în despotism personal și a redus autoritatea partidului în interiorul statului sovietic. Stalin era adeptul asasinării nu doar a adversarilor de pe câmpul de luptă, a celor de clasă, politici și religioși ai comunismului, ci chiar și a funcționarilor din propriul guvern și partid. Cu toate acestea, nucleul edificiului rămăsese intact – iar Stalin, deși avea mania reconstrucției, a făcut modificări care au adus mai multă stabilitate regimului până la moartea sa în 1953.

Însă Nikita Hrușciov a schimbat schimbarea, inaugurând destalinizarea și inițiind o nouă reconstrucție tumultuoasă. Până la înlăturarea sa din funcție, în 1964, experimentele lui începuseră să prindă viteză. Succesorul său, Leonid Brejnev, era un admirator al lui Stalin, însă s-a limitat la a anula schimbările mai extravagante ale lui Hrușciov.

Totuși, în ciuda unor astfel de vicisitudini, liderii sovietici nu greșeau când pretindeau că guvernează un stat leninist și în conformitate cu tradiția leninistă. Din 1917-1919 și până la sfârșitul anilor 1980, edificiul a putut fi recunoscut ca fiind creația lui Lenin. Revoluția din Octombrie, marxism-leninismul și Uniunea Sovietică i se datorau lui mai mult decât oricui altcuiva. Ceea ce construise Lenin în împrejurările deosebite ale războiului, Rusia revoluționară, era o creație ce putea fi reprodusă. Lenin voia să exporte planurile sale și proclamase că partidele membre ale Internaționalei Comuniste trebuiau să se conformeze principiilor ideologice și organizatorice

dezvoltate la Moscova. Dacă ar fi avut ocazia, ar fi aplicat acest model în statele comuniste revoluționare. În orice caz, această misiune i-a revenit succesorului său, Stalin. Modelul leninist s-a dovedit funcțional pentru revoluționarii marxiști din China, Vietnamul de Nord și Cuba. Nu conta foarte mult ce fel de țară era comunizată. Au cedat atât Cehoslovacia – țară catolică, industrializată și educată –, cât și Vietnamul de Nord – țară budistă, agrară și analfabetă. Metodele de introducere a comunismului au variat de la invazie până la agitație politică locală. În esență însă, rezultatul a fost același. Lenin, din aceleași motive, se făcea răspunzător pentru multe lucruri.

În afara granițelor Rusiei sovietice a existat o reacție puternică împotriva construcției lui Lenin încă din anii 1920. Fascismul nu a apărut după comunism; când a preluat puterea în Italia în 1922, Mussolini era deja orientat spre doctrinele politice de extremă dreaptă. Fără îndoială însă, nazismul lui Hitler a alimentat o ură viscerală față de Internaționala Comunistă, marxism-leninism și URSS. Într-o măsură semnificativă, istoria Europei interbelice a fost o luptă legată direct de consecințele momentului 25 octombrie 1917. Situația aceasta nu a dispărut după al Doilea Război Mondial. Rivalitatea dintre cele două superputeri, SUA și URSS, a fost o luptă între două sisteme opuse din punct de vedere politic, economic, ideologic și al capacității militare, iar sistemul sovietic era în mare măsură cel lăsat moștenire de Lenin lui Stalin și de Stalin succesorilor săi.

E, prin urmare, un paradox enorm că omul care a contribuit cel mai mult la demolarea edificiului leninist era el însuși un admirator sincer al lui Lenin. Mihail Gorbaciov a ajuns în funcția de secretar general al partidului cu intenția de a restaura Uniunea Sovietică astfel încât să fie mai aproape de doctrinele și practicile idolului său. La fel ca Lenin, Gorbaciov improviza fără să se raporteze la un plan detaliat, lărgindu-și din mers perspectiva asupra reformei. Dar el și tovarășii săi comuniști reformiști nu au reușit să înțeleagă că edificiul comunist era o mostră de arhitectură strâns interconectată. Administrația, politica, economia, legile, ideologia, bunăstarea și chiar abordarea mediului natural erau puternic condiționate de concepția leninistă inițială. Înlăturarea oricărui zid, plafon sau a oricărei căi de acces din edificiu comporta pericolul prăbușirii întregii structuri. Gorbaciov a trecut cu vederea – de fapt, a ignorat – riscurile. A abolit monopolul politic al Partidului Comunist. A descentralizat administrația. A redus cenzura și a acordat individului libertate de exprimare națională și religioasă. A diminuat puterea statului asupra economiei. A denunțat despotismul Partidului Comunist și a făcut toate acestea cu convingerea că reinstaura spiritul lui Lenin în URSS. Fiecare dintre aceste reforme ar fi pus în pericol stabilitatea statului. Faptul că le-a introdus pe toate în decurs de câțiva ani a însemnat sfârșitul Revoluției din Octombrie, al marxism-leninismului și al Uniunii Sovietice.

De la sfârșitul lui 1991, când Uniunea Sovietică și-a dat ultima suflare, iar Gorbaciov și-a dat demisia, au existat puține încercări de a arăta față de Lenin același respect de care s-a bucurat odinioară. Statele comuniste se prăbușiseră deja în 1989 și, deși Republica Populară Chineză a continuat să afișeze o loialitate de suprafață față de leninism, reformele economice chineze remodelau în același timp statul și societatea în direcția unei economii capitaliste. Nici măcar în Rusia, unde s-a afirmat un partid comunist sub conducerea lui Ghennadi Ziuganov, nu s-au făcut eforturi speciale pentru apărarea și elogierea realizărilor istorice ale lui Lenin.

Apartține Lenin cu adevărat domeniului trecutului? Sondajele de opinie din Rusia arată că el rămâne printre cei mai populari conducători din istorie. Popularitatea sa a fost atât de durabilă, încât Boris Elțan, președintele Rusiei în anii 1990, n-a îndrăznit să-l scoată din mausoleul său și să-l îngroape conform tradiției. Respectul pentru Lenin persistă la scară largă. Cât a fost în viață, a fost foarte admirat chiar și de cei care suferiseră de pe urma măsurilor sale politice. Țăranii cu jalbele lor aveau încredere în el în ciuda ambiției sale de a elimina țărănimea. După moartea sa, în conversații și în cântecele populare apărea adesea ca un țar înțelept care nu ar fi tolerat abuzurile de putere devenite obișnuință pentru urmașii săi. Fără îndoială, glorificarea oficială permanentă a măreției sale a întreținut asemenea tendințe în rândul populației. Nu poate fi ignorat nici faptul că Lenin va avea

un impact puternic asupra imaginarului rus multe decenii de-acum înainte. E posibil chiar ca memoria lui să fie invocată din nou, nu neapărat de comuniști cu acte în regulă, în numeroasele zone ale lumii unde capitalismul provoacă frământări sociale. Lenin nu a murit cu totul, cel puțin nu încă.

În încercarea de a scăpa de el, Elțan politicianul și, de altfel, o mare parte dintre istoricii antileniniști din Rusia au optat pentru armele tradiționale ale multor autori din spațiul occidental. Aproape de fiecare dată se încearcă reprezentarea sa într-o manieră unidimensională. Lenin teroristul de stat. Lenin ideologul. Lenin șeful de partid, Lenin scriitorul sau chiar Lenin amantul. Nu toate aceste dimensiuni sunt tratate la fel – și nu întotdeauna din vina autorilor. Până recent, nu puteam afla foarte multe despre familia lui Lenin și despre tensiunile și sprijinul reciproc din interiorul acesteia. Informațiile despre educația sa și condițiile sale materiale – fără a mai aminti de sănătatea sa fizică, de aventurile sale amoroase, de stilul de lucru și judecățile cu care opera zi de zi – nu au fost în general accesibile.

Unele dintre aceste aspecte au fost ținute secrete deoarece îl puteau pune pe Lenin într-o lumină proastă în termenii moralității tradiționale. Își înșela soția, își exploata mama și surorile, se autocompătimea în privința stării de sănătate, nu avea o părere prea bună despre ruși și nici măcar despre majoritatea bolșevicilor. Îi plăcea teroarea și nu avea nicio idee despre ce era de făcut pentru ca

Uniunea Sovietică să poată renunța la ea. În telegrame și scrisori era chiar mai dur decât în cărțile sale. Cea mai mare parte a corespondenței lui era de un asemenea cinism, încât Stalin a interzis publicarea acesteia chiar și în timpul Marii Terori din 1937-1938. Mai mult, Lenin era ușor excentric. Era scrupulos în rutina sa zilnică, fiind extrem de obsedat să fie liniște în biroul său, să aibă creioanele ascuțite, să se priveze de distracție, mergând până la renunțarea la șah, la Beethoven și la fermecătoarea Inessa. Se amesteca în viața privată a tovarășilor săi. Niciun alt om de stat nu s-a simțit atât de dezinvolt prescriind tratamente medicale celorlalți lideri. În plus, Lenin se controla mai rar decât știa restul lumii. Fără anturajul său feminin, s-ar putea să nu fi dobândit același statut istoric. Lenin avea, până și pe patul de moarte, ceva dintr-un copil răsfățat. Fusesse un copil răsfățat căruia rareori i se întâmplase să nu se bucure de atenția de care avea nevoie.

Faptul că a ajuns la putere și la celebritate a fost posibil grație familiei, educației, ideologiei sale, circumstanțelor din țară și – nu în ultimul rând – personalității sale. A fost norocos, însă trebuia să facă în așa fel încât norocul său să lucreze pentru el. Înțelegea asta. Deși insista că era nevoie de circumstanțe politice și economice generale favorabile, Lenin a susținut mereu că revoluțiile nu se întâmplă pur și simplu, ci trebuie făcute. Iar pentru asta era nevoie de un lider. Lenin ar fi putut da greș, și de foarte multe ori – ca la Londra în 1902, la Geneva în 1915 sau chiar ca la Helsinki

în 1917 – înfrângerile sale au fost aproape definitive. Iar dacă ar fi fost refuzat în 1918 în chestiunea Tratatului de la Brest-Litovsk sau în 1921 în chestiunea Noii Politici Economice, poate că acum nu ar mai fi considerat una dintre cele mai influente personalități ale secolului trecut. Și totuși, acest politician scund, intolerant, citit, abil, ipohondru, inteligent și încrezător nu a rămas un scriitoras care frecventa British Museum sau Biblioteca Publică din Geneva. Gestică sa smucită și retorica gângăvită nu l-au descumpănit. Greșelile sale în anticiparea evoluției evenimentelor nu l-au făcut vulnerabil. Elevul strălucit devenit un stângaci activist marxist și lider de facțiune a profitat din plin de tot ce i-a oferit Istoria.

A condus Revoluția din Octombrie, a întemeiat URSS și a pus bazele marxism-leninismului. A contribuit la răsturnarea unei lumi. Poate că peste câțiva ani va fi văzut ca un om care și-a împins țara – și, sub conducerea lui Stalin, o treime a lumii – într-o fundătură. Viitorul nu aparține comunismului leninist. Dar, dacă viitorul se află altundeva, noi nu putem ști exact unde. Lenin a fost imprevizibil. Viața și cariera sa extraordinare reprezintă dovada că noi toți trebuie să fim vigilenți. Nu multe personaje istorice au avut o asemenea influență. Să-i recunoaștem deci meritul.

Note

Introducere

1. P.N. Pospelov, *Vladimir Ilici Lenin*; I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921*.
2. N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2.
3. R.H.W. Theen, *Lenin: Genesis and Development of a Revolutionary*.
4. M. Liebman, *Leninism Under Lenin*; A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*.
5. M. Lewin, *Lenin's Last Struggle*; S.F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*.
6. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, vol. 1-3. Despre Lenin în calitate de coordonator al guvernului, vezi și T.H. Rigby, *Lenin's Government* și M.P. Iroșnikov, *Predsedatel Soveta Narodnăh Komisarov*.
7. A. Ulam, *Expansion and Coexistence*; O. Figes, *A People's Tragedy*.
8. R. Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime*; vezi însă și lucrarea sa *Social-Democracy and the St Petersburg Labor Movement*, care include o evaluare a importanței ideologiei. În orice caz, argumentul meu se referă la perioada petrecută de Lenin la guvernare.
9. A. Soljenițan, *Lenin in Zurich*; D.A. Volkogonov, *Lenin: politiceskii portret*.
10. V. Solouhin, *Pri svete dnia*.
11. R.C. Elwood, *Russian Social-Democracy in the Underground*; D. Geyer, *Lenin in der Russischen Sozialdemokratie*; L. Haimson, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*; J.H.L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia*; L. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*.
12. S. Fitzpatrick, *The Russian Revolution*; R.G. Suny, *The Revenge of the Past*.

13. R. Service, *The Bolshevik Party in Revolution*; vezi și *Lenin: A Political Life*, vol. 1-3.
14. A. Meyer, *Leninism*; M. Malia, *The Soviet Tragedy*.

1

Familiile Ulianov și Blank

1. A. Ivanski (ed.), *Iliia Nikolaevici Ulianov*, p. 178.
2. J. Trofimov, *Ulianovi*, p. 66.
3. D.I. Ulianov, „Dețkie godi Vladimira Ilicea”, *VoVII*, vol. 1, p. 121.
4. M. Ștein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 13-14 și 42.
5. V.V. Țaplin, *O jizni semi Blankov v gorodah Starokonstantinove i Jitomire*, pp. 39-44.
6. Scrisoare de la Moșko (Dmitri) Blank, citată în M. Ștein, *Ulianovi i Lenini*, p. 44.
7. M. Ștein, „Rod vojdia. Bilet po istorii”, p. 19.
8. V. Solouhin, *Pri svete dnea*.
9. Îi sunt recunoscător lui John Klier pentru ideile sale privind evreii convertiți din Imperiul Rus la jumătatea secolului al XIX-lea.
10. O. Abramova, G. Borodulina și T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 53 și 55.
11. D.I. Ulianov, *VoVII*, vol. 1, pp. 322-332; M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 230.
12. M. Ștein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 110-111.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 34. Îi sunt recunoscător lui Faith Wigzell pentru ideile sale privind schimbarea semnificației culturii germane pentru familiile ruse.

14. O. Abramova, G. Borodulina și T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 64-66.
15. *Ibid.*, p. 106.
16. M. Ștein, *Ulianovi i Lenini*, p. 78.
17. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, pp. 322-323; M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 230.
18. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 111.
19. *Ibid.*
20. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 231.
21. O. Abramova, G. Borodulina și T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, p. 67.
22. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nikolaevici Ulianov*, pp. 10-12.
23. M. Ștein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 147-148.
24. Ipoteza rusă e examinată și parțial susținută cu argumente în O. Abramova, G. Borodulina și T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 80-85.
25. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nikolaevici Ulianov*, p. 8.
26. M.I. Ulianov, *OVILiSU*, p. 232.
27. Amintire a unei profesoare pe nume Kabanova, în V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 16.
28. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 130.
29. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 59.
30. *Ibid.*
31. Relatare de Liubov Veretennikova: J. Trofimov, *Ulianovi*, p. 75.
32. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 23.
33. *Ibid.*, p. 17.
34. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 29.
35. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 58.

36. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 20.
37. J. Trofimov, *Ulianovi*, pp. 98-99.
38. Vezi scrisoarea ei din octombrie 1901: RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 349, p. 4.
39. A.I. Ulianova-Elizarova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932: RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
40. M. Gorki, „Vladimir Lenin”, *Ruskii sovremennik*, nr. 1, 1924, p. 241.
41. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 34.
42. E.K. Makarova, memorii nepublicate, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 350, p. 2.
43. Vizită la Sanatoriul Gorki, decembrie 1998, unde este păstrată colecția memorială a familiei Ulianov.

2

Copilăria în Simbirsk (1870-1885)

1. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 19.
2. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 21.
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*
5. Completare nepublicată la A.I. Ulianova-Elizarova, „Dețkie i șolnie godi Vladimira Ilicea”, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 77, p. 1.
6. *Ibid.*

7. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea’ [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 28.
8. În perioada sovietică, acest defect fizic era secret de stat. L-am extras din notiţele de consultaţie ale profesorului L.I. Darkevici, care l-a tratat pe Lenin pe 4 martie 1922: RŢHIDNI, fond 16, op. 3c, d. 6.
9. M.I. Averbah, „Vospominaniia o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 273.
10. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 27.
11. D.I. Ulianov, „Deŭkie godi Vladimira Ilicea”, *VoVIL*, vol. 1, p. 126.
12. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea’ [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 23.
13. *Ibid.*
14. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovâh*, p. 34.
15. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea’ [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, pp. 23 şi 26.
16. V.L. Persianinov, coleg de şcoală cu Lenin, după cum apare în V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovâh*, p. 41.
17. *Ibid.*
18. *Ibid.*, pp. 35 şi 37.
19. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 132.
20. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 29.
21. V. Kalaşnikov, „Iz vospominanii domaşnego ucitelia detei Ili Nicolaevicia Ulianova”, în A.I. Ulianova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g.*, p. 276.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 39.
23. *Ibid.*

24. *Ibid.*, p. 27. Trebuie adăugat că odată s-a referit la tatăl ei ca la „bestia de tata”. Chiar și atunci însă nu a considerat greșit ca fratele ei Aleksandr s-o certe pentru remarca ei: *ibid.*, p. 33.
25. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, pp. 40-41.
26. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*.
27. N. Hans, *History of Russian Educational Policy*, p. 118.
28. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 196, n. 1.
29. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 25.
30. *Ibid.*
31. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 117.
32. D.I. Ulianov, „V gimnazii”, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 78, p. 2; A.I. Ulianova-Elizarova, note nepublicate, în RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 83, p. 6.
33. A.I. Ulianova-Elizarova, *Dețkie i školnie godi Ilicea*, pp. 22-23.
34. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 33.
35. A.I. Ulianova-Elizarova, notă nepublicată scrisă după 1922, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 52, p. 1.
36. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 22.
37. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 211.
38. *Ibid.*, p. 182.
39. *Ibid.*, p. 187.
40. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 127.
41. D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh god* (1974), pp. 153-154.
42. Partiturile de Wagner ale Annei Ilinicina se găsesc la Muzeul Lenin din Gorki.
43. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 136.
44. Îi sunt recunoscător directorului RȚHIDNI, prof. K.M. Anderson, pentru că mi-a arătat această carte poștală în iunie 1993.

45. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 72.
46. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 38.
47. N.G. Nefedev, în *ibid.*

3

Morți în familie (1886-1887)

1. A.I. Ulianova, scrisoare către Șidlovski despre tatăl ei, scrisă probabil în martie 1921, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 51.
2. J. Trofimov, *Ulianovi*, pp. 37, 40 și 42.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 37.
4. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov*, p. 246.
5. A.I. Ulianova-Elizarova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g.*
6. *PSU*, p. 28.
7. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 54.
8. Deși era înghețat, pe fluviul Volga se putea circula cu săniile; călătoria era însă una dificilă.
9. M.I. Ulianova, *Oteț Vladimira Ilicea Lenina Ilia Nicolaevici Ulianov*, p. 68.
10. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 84-85.
11. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 24.
12. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, pp. 231-233.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 85-86.
14. D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh god*, p. 54.
15. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 94-96.
16. *Ibid.*

17. E. Acton, capitolul 7, în R. Bartlett (ed.), *Russian Thought and Society, 1800-1917*; R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, capitolul 2.
18. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, pp. 40-42.
19. PSU, p. 36.
20. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 301.
21. V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh*, p. 54.

4

Răscolirea minții (1887-1888)

1. V.V. Kașkadamova, în *Bakinskii rabocii*, 21 ianuarie 1926.
2. *Lenin i Simbirsk. Dokumenti, materialy, vospominaniia*, pp. 65-67.
3. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 261.
4. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 294.
5. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 69.
6. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 193.
7. M.I. Ulianova, „Kak? Beluiu tetradku cernimi nitkami”, *OVILiSU*, p. 46.
8. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 29.
9. *Ibid.*, p. 27.
10. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 28.
11. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 242.
12. A.I. Ulianova-Elizarova, „O jizni Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina v Kazani (1887-1889 gg.)”, *VoVIL*, vol. 1, p. 285.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 294.
14. A.I. Ulianova-Elizarova, notă nepublicată și nedată, RTHIDNI, fond 13, op. 1, d. 52, p. 7.

15. D.I. Ulianov, în *Ucitelskaia gazeta*, 14 februarie 1963: vezi A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 328.
16. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 367.
17. *Ibid.*, pp. 373-374.
18. P.D. Șestakov, „Studenteskie volneniia v Kazani v 1887 g.”, *Russkaia starina*, nr. 6, 1892, p. 522.
19. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 31.
20. A. Arosev, „Pervâi șag”, *LS*, vol. 2, pp. 439-440; A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, pp. 397-398.
21. Anna Ilinicina Ulianova către Lenin, 8 decembrie 1922; scrisoare: RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 43, p. 2.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 304.
23. *PSS*, vol. 1, p. 552.
24. *Ibid.*, p. 553.
25. *KA*, nr. 1, 1934, p. 67.
26. *BH*, vol. 1, p. 39.
27. *PSS*, vol. 45, p. 324.
28. N.E. Fedoseev, *Stati i pisma*, pp. 97-98.
29. *VoVIL*, vol. 1 (1968), pp. 106-107.
30. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, p. 81.
31. I.I. Titov, *Vo glubine Rossii*, pp. 66-67.
32. RȚHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 46.
33. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, pp. 46 și 53.
34. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 75, p. 9.

1. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 47.
2. N.L. Meșcereakov (ed.), *Gleb Uspenskii v jizni*, p. 239.
3. R. Wortman, *The Crisis of Russian Populism*, pp. 73-74.
4. A.I. Ulianova-Elizarova, OVILiSU, pp. 294 și 304.
5. RȚHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 51.
6. *Ibid.*, p. 53.
7. *Ibid.*
8. I.I. Titov, *Vo glubine Rossii*, pp. 108-109.
9. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 47.
10. *Ibid.*, p. 54.
11. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 34.
12. V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, p. 175.
13. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 203.
14. RȚHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 53.
15. *Ibid.*, p. 54.
16. *Ibid.*
17. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 11.
18. *Ibid.*
19. A. Beleakov, *Iunost vojdia*, pp. 31-36.
20. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 11.
21. M.P. Golubeva, „Moia pervaiia vstrechia s Vladimirom Ilicem”, pp. 64-65.
22. PSS, vol. 55, p. 8.
23. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 129.
24. Beleakov, fond 14, op. 1, d. 77, p. 53.
25. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 12.
26. D.I. Ulianov, „Iz moih vospominanii o Vladimire Ilice Lenine”, pp. 54-55.
27. *Ibid.*, p. 56.
28. PSS, vol. 1, p. 554.
29. *Ibid.*, p. 555.

30. PSU, pp. 50 și 61.
31. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, VoVIL, vol. 1, p. 36.
32. PSU, p. 38.
33. A.I. Ulianova-Elizarova, „Nacialo revoliuționnoi raboti Vladimira Ilicea Lenina”, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 54, p. 24.
34. V. Arnold, *Semia Ulianovâh v Samare*, pp. 29-30.
35. PSU, pp. 66-67.
36. A.I. Ulianova-Elizarova, OVILiSU, p. 253.
37. M.I. Ulianova, „Jizn nașei semi v Samare I Alakaevke, 1889-1893”, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 51.
38. Fotografia diplomei, în I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, partea opusă a p. 16.
39. PSU, p. 64.
40. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, pp. 79-80.
41. V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, p. 178.
42. M.I. Ulianova, VoVIL, vol. 1, p. 208.
43. *Ibid.*, p. 192.
44. V.V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, pp. 177-178.
45. PSS, vol. 55, p. 2.
46. M.I. Ulianova, VoVIL, vol. 1, p. 211.
47. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, pp. 97-98.
48. *Ibid.*, p. 104.

1. PR, nr. 4, 1924, pp. 102; nr. 7, 1924, p. 67; A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 41.
2. Scrisoare de A.A. Sanin către A.I. Ulianova, 31 octombrie 1923: R^ŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 49.
3. S. Miškevici, „Stranicika vospominanii”, p. 111.
4. PSS, vol. 55, p. 2.
5. *Ibid.*, p. 85.
6. *Ibid.*, pp. 1-2.
7. KA, nr. 1, 1934, pp. 114-115.
8. PSS, vol. 55, p. 4.
9. *Ibid.*, vol. 46, pp. 1-2.
10. *Ibid.*, p. 3.
11. *Ibid.*, vol. 1, pp. 1-66.
12. V.V. [pseudonim al lui V.P. Voronţov], *Naši napravleniia*, pp. 1-215.
13. M.A. Silvin, *Lenin v period zarojdeniia partii*, pp. 46-50.
14. R^ŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 12, p. 1.
15. KA, nr. 2, 1925, pp. 144-145.
16. D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let*, p. 71.
17. A.I. Ulianova, scrisoare către P.B. Struve, 13 iulie 1899, R^ŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 45, pp. 1-2.
18. G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice*, pp. 13-14.
19. V.D. Bonci-Bruevici, *Tridţat dnei. 1934. Ianvar*, p. 18.
20. R^ŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87, pp. 7 şi 8.
21. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 155.
22. O.D. Ulianova, „Maria Ilinicina Ulianova”, în M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 18.
23. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, pp. 27 şi 57; *PSU*, p. 94.
24. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, pp. 211-212.
25. PSS, vol. 1, p. 401.

26. „Ceto takoe «Druzia naroda» i kak oni voiuut protiv soțial-demokratov?», în PSS, vol. 1, pp. 325-331 și 460.
27. KA, nr. 1, 1934, pp. 78 și 81.
28. *Ibid.*, p. 78.
29. PSS, vol. 55, p. 7.
30. *Ibid.*, p. 8.
31. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 212.
32. PSS, vol. 55, pp. 9-12.
33. *Ibid.*, p. 13.
34. KA, nr. 1, 1934, pp. 81 și 98.
35. A.I. Ulianova-Elizarova, *Vospominaniia ob Ilice*, pp. 47-8.
36. I. Getzler, *Martov*, pp. 21-29.
37. A.N. Potresov, *Posmertnâi sbornik proizvedenii*, p. 294.
38. PSS, vol. 2, pp. 70-74.

Spre Italia siberiană (1895-1900)

1. PSS, vol. 55, pp. 5 și 14.
2. *Ibid.*, vol. 46, p. 443.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 148.
4. M.A. Silvin, scrisoare către A.I. Ulianova, 18 decembrie 1923, RTHIDNI, fond 13, op. 1, d. 47, p. 3.
5. PSS, vol. 55, p. 17.
6. *Ibid.*, p. 18.
7. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 145.
8. D.I. Uliarov, *VoVIL*, vol. 1, p. 165.
9. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 147.
10. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 51.

11. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 145.
12. V. Levițki, *Za cetvert veka*, vol. 1, partea 1, p. 51.
13. L. Martov, *Zapiski soțial-demokrata*, p. 342.
14. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, pp. 62-63.
15. A. Elizarova, „Vladimir Ilici v tiurme”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 71.
16. PSS, vol. 46, pp. 449-450.
17. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 381; *Perepiska semi Ulianovâh*, p. 94.
18. PSS, vol. 55, p. 24.
19. *Ibid.*, pp. 154-155.
20. G.A. Solomon, *Lenin i ego semia (Ulianovi)*, p. 26.
21. KA, nr. 1, 1934, p. 122; PR, nr. 2-3, 1929, p. 193.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vladimir Ilici v ssilke (ego otezd i prebivanie tam)” [nepublicat, scris în 1929], RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 69, p. 4.
23. ZIL, vol. 3, p. 84.
24. PSS, vol. 55, pp. 24-25.
25. *Ibid.*, vol. 46, p. 451.
26. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 36.
27. PSS, vol. 55, p. 30.
28. *Ibid.*, pp. 34-35.
29. PR, nr. 11-12, 1928, p. 242.
30. PSS, vol. 55, p. 32.
31. *Ibid.*, p. 54.
32. I. Getzler, *Martov*, p. 38.
33. PSS, vol. 46, p. 453.
34. A.I. Ulianova, PR, nr. 3, 1924, pp. 109-110.
35. *Ibid.*, p. 119.
36. RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 62, p. 2: introducere nepublicată la scrisorile lui Lenin.

37. PSS, vol. 55, p. 59.
38. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 33.
39. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 135, p. 9.
40. S.U. Manbekova și S.A. Rubanov, *Naslednița*, pp. 52-54.
41. *Ibid.*, p. 62.
42. N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 80.
43. *Pravda*, 18 februarie 1968.
44. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVII*, vol. 1, pp. 62-63.
45. S.L. Șatkina (ed.), *Lenin i Ulianovi v Podolske*, p. 31.
46. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, p. 48.
47. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 1, p. 17: scrisoare din 26 august 1898 către mama lui Lenin.
48. D.I. Ulianov, *VoVII*, vol. 1, p. 163.
49. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, pp. 68-69.
50. N.K. Krupskaia, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 34, p. 13: fragment din 1936.
51. PSS, vol. 55, p. 53.
52. D.I. Ulianov, *VoVII*, vol. 1, p. 183.
53. PSS, vol. 55, p. 73.
54. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 70.
55. PSS, vol. 55, p. 73.
56. *Ibid.*, p. 89.
57. *Ibid.*, p. 91.
58. Vezi certificatul de căsătorie în S.U. Manbekova și S. A. Rubanov, *Naslednița*, p. 107.
59. PSS, vol. 45, pp. 409-410.
60. *Ibid.*, vol. 55, p. 105.
61. *Ibid.*, p. 111.
62. *Ibid.*, vol. 46, p. 31: scrisoare către Potresov.
63. *Ibid.*, pp. 25-26.

64. Scrisoare către I.P. Tovstuha, 15 octombrie 1923, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 53, pp. 3-4.
65. A.I. Ulianova-Elizarova, fragment nepublicat, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 84, p. 1.
66. PSS, vol. 55, p. 180.
67. KA, nr. 1, 1934, pp. 129-130.
68. A.I. Ulianova-Elizarova, fragment nepublicat, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 84, p. 1.

8

O organizație de revoluționari (1900-1902)

1. KA, nr. 1, 1934, p. 134.
2. A.I. Ulianova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, „Tretii arest Ilicea” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 67, p. 6.
4. A.I. Ulianova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
5. S.U. Manbekova și S.A. Rubanov, *Naslednița*, p. 129.
6. KA, nr. 1, 1934, p. 137.
7. N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 80.
8. PSS, vol. 4, p. 341.
9. *Ibid.*, pp. 334-352.
10. *Ibid.*, p. 342.
11. *Ibid.*, p. 343.
12. *Ibid.*, p. 345.
13. *Ibid.*, vol. 55, pp. 190 și 193.
14. *Ibid.*, p. 192.

15. *Ibid.*, p. 193.
16. *Ibid.*, p. 196.
17. Vezi D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let*, p. 21.
18. PSS, vol. 55, p. 198.
19. *Ibid.*, p. 197.
20. *Ibid.*, vol. 46, p. 74.
21. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 199.
22. N. Valentinov, *Vstreci s Leninim*, pp. 86 și 141.
23. N.K. Krupskaia, „Iz otvetov na anketu Instituta mozga v 1935 godu”, în N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 86.
24. PSS, vol. 55, p. 178.
25. „Tovarnii fetišizm”, *Naucinoe obozrenie* (Sankt-Petersburg), nr. 12, 1899, pp. 2277-2295.
26. PSS, vol. 3, pp. 613-636.
27. *Ibid.*, vol. 6, p. 173.
28. Vezi N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2.
29. N. Valentinov, *Vstreci s Leninim*, p. 31.
30. *Ibid.*, p. 34.
31. *Ibid.*, p. 35.
32. *Ibid.*, p. 89.
33. LS, vol. 2, pp. 24 și 27.
34. *Ibid.*, p. 65.
35. PSS, vol. 6, p. 448.
36. *Ibid.*, pp. 64 și 84.
37. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 22.

1. PSS, vol. 55, p. 85.
2. N. Meșcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 45.
3. N.A. Alekseev, *Vospominaniia o Vladimire Illice Lenine*, vol. 2, p. 85.
4. PSU, p. 146.
5. N.K. Krupskaia, *VL*, pp. 56-57.
6. *Ibid.*, p. 59.
7. A. Rothstein, *Lenin in Britain*, pp. 14-15.
8. N.K. Krupskaia, *VL*, p. 59.
9. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 14, pp. 12-13.
10. *Ibid.*, pp. 13 și 18.
11. I. Getzler, *Martov*, p. 66.
12. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 14, p. 18.
13. N.K. Krupskaia, *VoVL*, vol. 2, p. 57.
14. Putem găsi o versiune alternativă la V.D. Bonci-Bruevici, care ne-a făcut o relatare – nepublicată – conform căreia soția lui l-a diagnosticat pe Lenin ca suferind de „fenomene cerebrale sclerotice”: „Bolezn Vladmira Illicea v Jeneve v 1903 g.”, RȚHIDNI, fond 4, op. 2, d. 294, pp. 2-3. Bonci-Bruevici exagera sau inventa adesea, mai ales dacă acest lucru sporea importanța sa sau a familiei sale în istorie. Dacă în acest caz relatarea lui Bonci-Bruevici este corectă, atunci trebuie să tragem concluzia că Krupskaia a mințit. Una peste alta, cea de-a doua ipoteză e mai puțin credibilă decât prima. Doar cu puțin însă.
15. PSS, vol. 46, pp. 232-234 [trad. rom.: Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, București, Editura Politică, 1967, vol. 46, p. 241 (n.tr.)].
16. *Istoriceskii arhiv*, nr. 2, 1958, p. 10.

17. PSS, vol. 46, p. 190 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 55, p. 234 (n.tr.)].
18. A. Rothstein, *Lenin in Britain*, p. 23.
19. *Vtoroi sez d RSDRP*, pp. 443–444.
20. *Ibid.*, pp. 262, 425 și 717.
21. A.V. Șotman, „Na vtorom sezde partii”, *PR*, nr. 77-78, 1928, pp. 62-63.
22. *Vtoroi sez d RSDRP*, pp. 367, 372 și 380.
23. PSS, vol. 8, pp. 88 și 177-178.
24. *LS*, vol. 10, p. 117.
25. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 45.
26. *Ibid.*
27. „C’est le cerveau”: RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 45.
28. N.K. Krupskaia, „Iz otvetov na anketu Instituta Mozga v 1935 godu”, in N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 82.
29. N.K. Krupskaia, „Sestra Vladimira Ilicea”, *Pravda*, 13 iunie 1937.
30. V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannie Socineniia*, vol. 2, p. 314.
31. G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice*, p. 32.
32. *LS*, vol. 10, pp. 352-353.
33. *Ibid.*, p. 117.
34. PSS, vol. 46, p. 355 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 46, p. 374 (n.tr.)].
35. *Ibid.*, p. 378.

Rusia de departe și de aproape (1905-1907)

1. PSS, vol. 9, p. 35.

2. *Ibid.*, p. 246.
3. M.N. Liadov, *O Vladimire Ilice*.
4. *Tretii sezd RSDRP. Protokoli. April-mai 1905 goda*, pp. 188-189 și 193-194.
5. *Ibid.*, p. 247.
6. N.K. Krupskaia, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 15, p. 5.
7. *Ibid.*
8. *BH*, vol. 2, p. 22; *PSS*, vol. 9, pp. 274-282.
9. *BH*, vol. 2, pp. 194-195.
10. *PSS*, vol. 11, pp. 336-8.
11. *Ibid.*, p. 340.

11

A doua emigrație (1908-1911)

1. *BH*, vol. 2, p. 349.
2. N.K. Krupskaia, *VL*, pp. 127-128.
3. *Ibid.*, p. 128.
4. *Ibid.*, p. 129.
5. *Ibid.*
6. *PSS*, vol. 47, pp. 119-120.
7. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 18, p. 6.
8. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 262.
9. E.V. Krupskaia, scrisoare către nepotul ei A.A. Krupski, RȚHIDNI, fond 12, op. 1, d. 1057, p. 2.
10. L.A. Fotieva, *Iz jizni Lenina*, p. 10.
11. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 199.
12. G.Ia. Lozgagev-Elizarov, *Nezabiwaemoe*, pp. 102 și 107.
13. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 20, pp. 9-10 și 16.

14. V. Melnicenko, *Fenomen i fantom Lenina*, pp. 97-98.
15. *Ibid.*, p. 109.
16. RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 47.
17. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 20, p. 11.
18. PSS, vol. 55, pp. 303 și 305.
19. *Ibid.*, p. 306.
20. *Ogoniok*, nr. 10, 1989, p. 29.
21. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 253.
22. M. Gorki, *Days with Lenin*, p. 28.
23. M. Gorki, *Neizdannaia perepiska*, p. 48.
24. Colecția Nikolaevski, dosarul 1, p. 46.
25. Casa care în 1908 se găsea la adresa Tavistock Place, nr. 21 a fost renumerotată 36: *Survey of London – L.C.C.*, vol. 24, *King's Cross Neighbourhood* (Londra, 1952), p. 81.
26. PSU, pp. 184-185.
27. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 313.
28. PSU, p. 210.
29. N.K. Krupskaia, *VL*, p. 160.
30. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 121.
31. M. Gorki, *Neizdannaia perepiska*, p. 56.
32. Fotografii cu Inessa sunt păstrate în RȚHIDNI, fond 127, op. 1, d. 54.
33. RȚHIDNI, fond 127, op. 1, d. 61.
34. *Ibid.*
35. R.C. Elwood, *Inessa Armand*, pp. 173-189.
36. RȚHIDNI, fond 2, op. 1, d. 24299.
37. Amintirea lui C. Rappoport, în N. Valentinov, *Vstrecii s Leninim*, p. 98.
38. L. Fotieva, *Iz jizni Lenina*, p. 10.
39. M. Body, „Alexandra Kollontai”, *Preuves*, nr. 14, aprilie 1952, p. 17.

40. Scrisoare a lui Lenin către Kautsky: D. Geyer (ed.), *Kautskys Russisches Dossier*, p. 344.

12

Aproape Rusia! (1912-1914)

1. „Vospominaniia”, *IŢKKPSS*, nr. 7, 1989, p. 171.
2. *Biblioteka V.I. Lenina v Kremle. Katalog.*
3. Astăzi se află la Muzeul Lenin din Gorki.
4. M.S. Volin, „Dorevoliucionnie biograficeskie publikatii o V.I. Lenine”, *VIKPSS*, nr. 7, 1970, p. 116.
5. M.S. Kedrov, *Book Publishing under Tsarism*, pp. 16-21.
6. *PSS*, vol. 55, p. 323.
7. *Ibid.*
8. Vezi cartea poștală a Inesei în RŢHIDNI, fond 127, op. 1, d. 37.
9. *VoVIL*, vol. 3, p. 319: memoriile lui S. Bagoŭki.
10. *PSS*, vol. 55, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 55, p. 335 (n.tr.)].
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 256.
12. Iu.V. Bernov și A.Ia. Manusevici, *V krakovskoi emigrații*, p. 29.
13. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 296; G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 8.
14. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 317.
15. *BH*, vol. 3, pp. 52-172.
16. Stalin către Kamenev (decembrie 1912), *Bolșevistkoe rukovodstvo*, p. 16. Vezi comentariile lui Lenin la critica lui Stalin în *V.I. Lenin. Neizvestnie dokumenti*, p. 109.

17. R.C. Elwood, „Lenin and *Pravda*”, *Slavic Review*, nr. 2, 1972, pp. 212-214.
18. Scrisoarea lui Ducos de la Haille către K. Kautsky, D. Geyer (ed.), *Kautskys Russisches Dossier*, p. 644.
19. R.C. Elwood, *Inessa Armand*, p. 96.
20. PSS, vol. 55, p. 339.
21. *Svobodnaia misl*, nr. 3, 1992, p. 81.

13

Luptând pentru înfrângere (1914-1915)

1. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 23, p. 5.
2. LS, vol. 2, pp. 173-74.
3. RȚHIDNI, f. 12, op. 2, d. 29, p. 3.
4. *Ibid.*, pp. 3-4 și 5.
5. *Ibid.*, d. 31, pp. 7-8.
6. PSS, vol. 26, p. 6 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 26, p. 21 (n.tr.)].
7. *Ibid.*, vol. 48, p. 155.
8. PSU, p. 363.
9. *Ibid.*, p. 428.
10. PSS, vol. 49, p. 492.
11. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 33.
12. PSS, vol. 49, p. 340.
13. PSU, p. 232.
14. *VoVII*, vol. 2, p. 191.
15. PSS, vol. 49, p. 52.
16. *Ibid.*, p. 55.
17. *Ibid.*, p. 56.

18. F. Ilin, „Otrivok vospominanii”, *ZIL*, vol. 1, pp. 126-127.
19. *Istoriceskii arhiv*, nr. 3, 1959, pp. 38-42.
20. M.A. Moskaliov, *Biuro TK*, p. 270.

Rezistând (1915-1916)

1. PSS, vol. 30, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 30, p. 328 (n.tr.)].
2. *Ibid.*, vol. 49, p. 361.
3. PSU, p. 419.
4. W. Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz*, p. 178.
5. *Ibid.*, p. 328.
6. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 55, p. 1 (observații de Krupskaia, scrise între 1917 și 1937).
7. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 208-209.
8. PSS, vol. 49, p. 14.
9. *Ibid.*, vol. 27, p. 27 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 27, p. 27 (n.tr.)].
10. *Ibid.*, vol. 30, p. 16.
11. *Ibid.*, vol. 29, p. 162.
12. *Ibid.*, pp. 163-164.
13. *Ibid.*, vol. 28, p. 594.
14. L.D. Troțki, *Moia jizn*, vol. 1, p. 285.
15. *DZB*, vol. 1, p. 128.
16. *Ibid.*, p. 169.
17. R. Pipes (ed.), *The Unknown Lenin*, p. 31.

Altă țară (februarie-aprilie 1917)

1. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 220.
2. *Ibid.*, p. 221.
3. PSS, vol. 49, pp. 401-402.
4. F. Platten, *Lenin iz emigrații v Rossiū*, pp. 34-37.
5. RȚHIDNI, fond 12, op. 1, d. 1, p. 12: relatarea făcută de E.A. Țivilaia cu privire la cererea lui V.S. Dridzo (asistentul personal al Krupskaiei) și M.F. Fofanova (care l-a ascuns pe Lenin în octombrie 1917) adresată Comitetului Central pentru a asigura aducerea cenușii E.V. Krupskaiei, conform dorințelor Nadejdei Konstantinovna.
6. K. Radek, „V plombirovannom vagone”, *Pravda*, 20 aprilie 1924.
7. F. Platten, *Lenin iz emigrații v Rossiū*, p. 57.
8. K. Radek, „V plombirovannom vagone”.
9. *Ibid.*
10. D.S. Suliașvili, „Iz Șvețării v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVIL*, vol. 4, p. 142.
11. K. Radek, „V plombirovannom vagone”.
12. D.S. Suliașvili, „Iz Șvețării v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVIL*, vol. 4, p. 143.
13. G.E. Zinoviev, „Vospominaniia: Malinovskii”, *IȚKKPSS*, nr. 6, 1989, p. 201.
14. V.D. Bonci-Bruevici, „Priezd V.I. Lenina iz-za graniți v 1917 g.” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 4, op. 2, d. 3003, p. 105.
15. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, p. 171.
16. N.K. Krupskaia, fragment de manuscris, în *VoVIL*, vol. 2, p. 229.

17. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 229.
18. Memoriile lui A.A. Pușkova, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 457, p. 1; A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 348: scrisoare către soț, 7 iunie 1913.
19. G.Ia. Lozgacev-Elizarov [document nepublicat], RȚHIDNI, fond 11, op. 2, d. 31, pp. 162-163.
20. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 145.
21. N.A. Uglanov, „O Vladimire Ilice Lenine”, *IȚKKPSS*, nr. 4, 1989.
22. *PR*, nr. 4, 1927, pp. 162-163.
23. *Ibid.*
24. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 2, pp. 170-177.

16

Arena rusească (mai-iulie 1917)

1. *Pravda*, 14 mai 1917.
2. V.P. Buldakov, „Istoriia posnaetia v sravnenii”, *Argumenti i fakti*, nr. 45, noiembrie 1998, p. 12.
3. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 229.
4. Fragmente din I.M. Dajina, „Leninskie istoki jizni i borbi”, *VIKPSS*, nr. 3, 1987, pp. 71-72.
5. A.M. Kollontai, notă de jurnal din 1950, RȚHIDNI, fond 134, op. 3, d. 75, pp. 19-21.
6. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, pp. 271-272.
7. *Pravda*, 23 aprilie 1917 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 31, p. 324 (n.tr.)].

8. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 235.
9. *Ibid.*, p. 232.
10. *Šestoi sezd RSDRP(b)*, p. 41.
11. G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924.
12. N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 186.
13. M.S. Kedrov, „Iz vospominanii o vserossiiskoi konferenții voennâh organizații RSDRP (bolșevikov), 16-23 iunია 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 4, p. 223.
14. N.I. Muralov, „I Vserossiiskii Sezd Sovetov”, *VoVIL*, vol. 4, p. 220.
15. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 238.
16. R. Pipes, *The Russian Revolution*, pp. 419-422.
17. M.S. Kedrov, „Iz krasnoi tetradi ob Ilice”, p. 485.
18. A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*, pp. 15-17.
19. M.I. Ulianova, „Poiski Ilicea v pervie dni iulia 1917 goda”, *VoVIL*, p. 241.
20. G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924.
21. A.G. Șleapnikov, „Kerenșcina”, *PR*, nr. 7(54), 1927, p. 35.
22. M.N. Poletaev, „V iulskie dni”, *Petrogradskaia pravda*, 27 ianuarie 1924.
23. Fragment din memoriile lui A.A. Allilueva, RȚHIDNI, fond 4, op. 2, d. 45, p. 2.

Puterea pentru cine și-o dorește

(iulie-octombrie 1917)

1. A.S. Allilueva, *Vospominaniia*, pp. 183 și 185.
2. Vezi documentul nepublicat de A.S. Alliluev, RȚHIDNI, fond 4, op. 2, d. 45, p. 6.
3. Vezi Ia. Alliluev, fragment nepublicat, *ibid.*, p. 8.
4. PSS, vol. 34, pp. 2-5.
5. G. Sokolnikov, „Kak pohodit k istorii Oktiabria”, în *Za leninizma*, p. 165.
6. N.A. Emeleanov, „Tainstvennii șalaș”, *VoVIL*, vol. 4, p. 238.
7. *Ibid.*, p. 237.
8. *Ibid.*, p. 239.
9. *Ibid.*
10. D.I. Leșcenko, „Kak ia snimal Lenina v podpole”, *VoVIL*, p. 245.
11. A.V. Șotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4, p. 251.
12. K. Kuusela, „Kak artist maskiroval Lenin”, în *Lenin v vospominaniiah finnov*, pp. 79-80.
13. J. Piilonen, „Yhteinen vihollinen yhdistää, 1908–1917”, în J. Numminen (ed.), *Lenin ja Suomi*, p. 308.
14. A.V. Șotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4, p. 253.
15. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 244-245.
16. PSS, vol. 49, p. 444.
17. *Pravda*, 7 iunie 1917 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 32, pp. 325-326 (n.tr.)].
18. Pentru un exemplu, vezi M. Liebman, *Leninism under Lenin*.

19. PSS, vol. 34, p. 135 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, p. 145 (n.tr.)].
20. *Ibid.* [trad. rom.: *ibid.* (n.tr.)]
21. *Ibid.*, pp. 138-139 [trad. rom.: *ibid.*, p. 149 (n.tr.)].
22. A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*, p. 170.
23. PSS, vol. 49, p. 241 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, p. 254 (n.tr.)].
24. *Ibid.*, pp. 243-244 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 255-256 (n.tr.)].
25. N.I. Buharin, „Iz reci tov. Buharina na vecere vospominanii v 1921 g.”, *PR*, nr. 10, 1922, p. 319.
26. E.D. Stasova, „Pismo Lenina v ŢK partii”, *VoVIL*, vol. 4, p. 288.
27. A.V. Şotman, „Lenin nakanune Oktiabria”, în *O Lenine: Sbornik vospominanii*, pp. 115-116, din *VoVIL*, vol. 4, pp. 254-255.
28. *Ibid.*, p. 255.
29. *Ibid.*, p. 256.
30. A. Kollontai, jurnal nepublicat din 1929–1930, RŢHIDNI, fond 134, op. 3, d. 48, p. 33.
31. G. Rovio, „Kak Lenin skrivalsia u gelsingforskogo «poliţeimeistera»”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 115.
32. Iu. Latukka, „Lenin v podpole v Finliandii”, *VoVIL*, vol. 4, p. 284.
33. *Ibid.*, p. 287. În privinţa datei exacte încă există controverse: vezi nota editorială nr. 1, *ibid.*, p. 187.
34. *Ibid.*, p. 287.
35. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 299.
36. *PŢK*, pp. 84-85.
37. *Ibid.*, p. 85.
38. *Ibid.*

39. L. Troțki, *O Lenine*, p. 70.
40. *PŢK*, pp. 87-92.
41. *Ibid.*, p. 94.
42. A.A. Ioffe, „Kanun Oktiabria. Zasedanie v «Lesnom»», *IŢKKPSS*, nr. 4, 1989, p. 203.
43. *PŢK*, p. 104.
44. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVII*, vol. 4, p. 302.
45. *Ibid.*, p. 304.
46. *PSS*, vol. 34, p. 435 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, pp. 456-457 (n.tr.)].
47. E.A. Rahja, „Moi vospominaniia o Vladimire Ilice”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
48. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVII*, vol. 4, p. 304.

Revoluția din Octombrie (octombrie-decembrie 1917)

1. Rahja, „Moi vospominaniia o Vladimire Ilice”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. *PSS*, vol. 35, p. 2 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 2 (n.tr.)].
5. N. Suhanov, *Zapiski o revoliuții*, vol. 7, p. 174.
6. *PSS*, vol. 35, p. 1 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 1 (n.tr.)].

7. V.D. Bonci-Bruevici, „Iz vospominanii o Vladimire Ilice”, *VoVIL*, vol. 4, pp. 325-326.
8. *Ibid.*, p. 329
9. *Ibid.*
10. PSS, vol. 35, p. 23 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 23 (n.tr.)].
11. *PTK*, pp. 124-125.
12. V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina*, p. 67.
13. G.A. Solomon, *Lenin i ego semia*, vol. 1, p. 88.

Dictatura sub asediu (iarna 1917-1918)

1. N.K. Krupskaia, „Ranenie Lenina v 1918 godu”, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 59, p. 1.
2. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 269.
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*, p. 270.
5. *Ibid.*
6. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 29, p. 26.
7. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 249.
8. Povestirea e retipărită în E. Zameatin, *Bolşim detiam şazki*, pp. 37-38. Îi sunt recunoscător lui Philip Cavendish pentru că mi-a semnalat această lucrare.
9. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 270-271.
10. PSS, vol. 35, p. 57 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 60 (n.tr.)].
11. T.H. Rigby, *Lenin's Government*, p. 71.
12. *Ibid.*, pp. 179-180.

13. D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 200 ff.

14. *Bolșevistkoe rukovodstvo*, p. 33.

15. *PSS*, vol. 35, p. 189.

20

Brest-Litovsk (ianuarie-mai 1918)

1. *PŢK*, p. 168 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 266 (n.tr.)].

2. *Ibid.*, pp. 194-195.

3. *Ibid.*, p. 213 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 383 (n.tr.)].

4. K. Radek, *Portreti i pamfleti*, p. 26.

5. *Sedmoi sezd RKP(b)*, p. 13 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 11 (n.tr.)].

6. Scrisoarea adresată de Krupskaia lui Şirokov, 3 decembrie 1938, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 135, p. 30.

7. *Ibid.*

8. *Ibid.*

9. *PSS*, vol. 55, p. 85.

10. *BH*, vol. 5, p. 340.

11. *PSS*, vol. 50, pp. 78-79.

12. Vezi Ia. Alliluev, fragment nepublicat din memorii, RŢHIDNI, fond 4, op. 2, d. 46, p. 1.

13. M.I. Ulianova, „Otrivki”, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87, p. 8.

14. *PSS*, vol. 35, p. 314 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 325 (n.tr.)].

15. *Ibid.*, vol. 36, p. 196 [trad. rom.: *ibid.*, vol. 36, p. 207 (n.tr.)].

16. *Ibid.*, p. 197 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 208-209 (n.tr.)].

În bătaia puștii (mai-august 1918)

1. *Sedmoi ekstrennii sezd RKP(b)*, p. 8 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, pp. 4-5 (n.tr.)].
2. PSS, vol. 36, p. 172 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 182 (n.tr.)].
3. (Pretinsă) notă de jurnal din data de 18 iulie 1918, retipărită în *VoVII*, vol. 6, p. 23 din *Projektor*, nr. 4, 1924.
4. Sovnarkom, 8 și 9 mai 1918: GARF, fond 130, op. 2, d. 1 (3/4) [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 333 (n.tr.)].
5. PSS, vol. 36, p. 250 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, pp. 262-263 (n.tr.)].
6. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 312.
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*, pp. 312-313.
9. B. Pearce, *How Haig Saved Lenin*, p. 65; D. Volkogonov, „Leninskaia krepost v moei dușe pala poslednei”, în *Moskovskie novosti*, nr. 29, 19 iulie 1992, p. 20.
10. *The Last Diary of Tsaritsa Alexandra* (ed. V.A. Kozlov și V.M. Khrustalëv), p. 156.
11. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 309.
12. *Komsomolskaia pravda*, 12 februarie 1992 [trad. rom.: Stéphane Courtois, Nicolas Werth *et alii*, *Cartea neagră a comunismului*, București, Humanitas, 1998, p. 71 (n.tr.)].
13. A. Latișev, *Rassekrecennii Lenin*, p. 20.
14. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 32.
15. Stenograma discursului ținut de M.I. Ulianova la o întâlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928: RȚHIDNI, fond

- 14, op. 1, d. 70, p. 1; N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 32.
16. PSS, vol. 37, p. 82 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 37, p. 84 (n.tr.)].
17. Stenograma discursului ținut de M.I. Ulianova la o întâlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 70, p. 1.
18. *Ibid.*, p. 2.
19. N.K. Krupskaia, „Ranenie Lenina v 1918 godu” [nepublicat], RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 59, p. 6.
20. Stenograma discursului ținut de M.I. Ulianova la o întâlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 70, pp. 7-8.
21. V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladmire Ilice”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine*, vol. 3, pp. 121-122.
22. V.N. Rozanov, *VoVII*, vol. 5, p. 311.
23. B.S. Veisbrod, „Bolnoi Lenin”, *VoVII*, vol. 8, p. 251.
24. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 58.
25. V.N. Rozanov, *VoVII*, vol. 5, p. 312.
26. Înainte aparținuse lui Ghenadi și Zinaidei Reinbot și fusese naționalizat la cererea Zinaidei. Zinaida era văduva proprietarului de fabrică Savva Morozov, care oferise sprijin financiar organizațiilor marxiste ruse înainte de Marele Război.

1. *IŢKKPSS*, 1989, nr. 11, p. 168.
2. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 266.
3. A.M. Kollontai, „Epizod vesnoi 1918 goda v Moskve” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 134, op. 4, d. 18, pp. 2-3.
4. *PSS*, vol. 37, p. 243 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 37, p. 252 (n.tr.)].
5. *Ibid.*, p. 245 [trad. rom.: *ibid.* (n.tr.)].
6. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1990. Îi sunt recunoscător lui Arfon Rees pentru că mi-a împărtăşit ideile sale despre influenţa lui Machiavelli asupra gândirii revoluţionare ruse.
7. *PSS*, vol. 45, p. 174.
8. Într-adevăr, sugestia a venit mai întâi din partea liderilor politici sovietici şi a fost preluată ulterior de istorici, care fie au venit în sprijinul ei, fie au contestat-o.
9. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 34, p. 49: corecţii aduse memoriilor în 1936.
10. În orice caz, a primit o cameră separată doar pentru ea la Gorki: D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 178.
11. V. Armand, „Jivaia nit”, *Novâi mir*, nr. 4, 1967, p. 198.
12. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, pp. 12-13.
13. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”: RŢHIDNI, fond 16, op. 3c, d. 20, p. 1.
14. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, pp. 12-13.
15. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, pp. 116-117.
16. *TP*, vol. 1, p. 228.
17. Citat din arhive de D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 84.

Extinderea Revoluției

(aprilie 1919 – aprilie 1920)

1. PSS, vol. 50, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 50, p. 357 (n.tr.)].
2. *Ibid.*, p. 327 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 356-357 (n.tr.)].
3. Gorki citat în V. Melnicenko, *Fenomen i fantom Lenina*, p. 70.
4. Citat în D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 135.
5. PSS, vol. 51, p. 52 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 51, p. 53 (n.tr.)].
6. A. Latășev, *Rassekrecennii Lenin*, pp. 44-45.
7. Vezi M. Liebman, *Leninism under Lenin*; N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 2.
8. *Desiatâi sezd RKP(b)*, pp. 349-350.
9. B.M. Volin, *VoVII*, vol. 6, p. 61.
10. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 284.
11. *Ibid.*, p. 270.
12. *Ibid.*, p. 301.
13. N.K. Krupskaia, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 15.
14. M.I. Ulianova, *VoVII*, vol. 1, p. 260.
15. PSS, vol. 43, p. 150.
16. Jurnalul lui Kollontai: RȚHIDNI, fond 134, op. 3, d. 48, p. 33.
17. V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina*, p. 53.
18. D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let*, p. 93.
19. *Ibid.*, p. 98.
20. N. Meșcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, p. 45.
21. A.M. Kollontai, „1918 god” [memorii nepublicate], RȚHIDNI, fond 134, op. 4, d. 23, p. 2.
22. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 333.

23. PSS, vol. 55, pp. 373-374.

24. S.U. Manbekova și S.A. Rubanov, *Naslednița*, p. 166: telegrama lui V.M. Molotov către Lenin trimisă din Nijni Novgorod.

24

Înfrângere în vest (1920)

1. Vezi introducerea.

2. A. Latâșev, *Ressekrecennii Lenin*, p. 40.

3. *Ibid.*

4. Raportul celui de-al Nouălea Congres al Partidului, septembrie 1920, RȚHIDNI, fond 44, op. 1, d. 5, pp. 11-18, 20-21, 27-28; și memorandumurile lui Lenin, retipărite în *Izvestia*, 27 aprilie 1992.

5. TP, vol. 2, p. 278.

6. IȚKKPSS, nr. 4, 1991, p. 171.

7. Citat în „Vliublennaia Lenina”, *Literaturnaia gazeta – Dose*, nr. 8, 1992, p. 11.

8. A.M. Kollontai, jurnal din 1920, RȚHIDNI, fond 134, op. 3, d. 36, p. 12.

9. Ultimul jurnal al Inesei Armand, RȚHIDNI, fond 127, op. 1, d. 61, pp. 7-8.

10. *Ibid.*, p. 8.

11. *Ibid.*, p. 14.

12. Citat în D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 113.

13. E. Drabkina, *Zimnii pereval*, p. 29.

14. A. Balabanoff, *Impressions of Lenin*, p. 14.

15. RȚHIDNI, fond 44, op. 1, d. 5, p. 13.

Noua Politică Economică (ianuarie-iunie 1921)

1. Vezi R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 3, capitolele 6-7.
2. RȚHIDNI, fond 17, op. 3, d. 128, documentul 1a.
3. Relatarea lui Cernov apare în RȚHIDNI, fond 5, op. 1, d. 1454, p. 2; memoriile sale au fost publicate în *Bednota*, nr. 1729, 2 februarie 1924.
4. P. Sorokin și M. Rogov, „Razverstka ili nalog?”, *Pravda*, 17 februarie 1921.
5. RȚHIDNI, fond 17, op. 2, d. 58, p. 2.
6. RȚHIDNI, fond 17, op. 3, d. 154.
7. RȚHIDNI, fond 46, op. 1, d. 3, p. 16.
8. *Ibid.*, pp. 16 și 18.
9. *Ibid.*, p. 22.
10. *Ibid.*, p. 125 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 43, p. 345 (n.tr.)].
11. PSS, vol. 53, p. 14.

O chestiune de supraviețuire (iulie 1921 – iulie 1922)

1. D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let*, p. 93.
2. RȚHIDNI, fond 17, op. 17, d. 174, p. 24.

3. PSS, vol. 53, p. 17.
4. *Ibid.*, p. 110.
5. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, p. 3.
6. Estimare aproximativă bazată pe vizita autorului din iunie 1993.
7. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 317.
8. V.P. Osipov, „Bolezn i smert Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina”, *VoVII*, vol. 8, p. 298.
9. *Lenin i VCK*, pp. 465-466.
10. D.I. Ulianov, *VoVII*, vol. 1, p. 181.
11. N.K. Krupskaia, *VoVII*, vol. 2, p. 148.
12. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 11-12.
13. Relatarea în manuscris a lui Darkevici privind examinarea diagnosticului, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 6, pp. 4-5.
14. *Ibid.*, p. 6.
15. *Ibid.*, p. 4.
16. RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 6, pp. 7 şi 8-9.
17. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1990, p. 189.
18. PSS, vol. 54, p. 198.
19. V. Klemperer, *Leben sammeln, nicht fragen wozu und warum*, vol. 1: *Tagebücher 1918-1924*, p. 577. Îi sunt recunoscător lui Kay Schiller pentru că mi-a atras atenția asupra acestei surse.
20. RŢHIDNI, fond 4, op. 1, d. 99, pp. 1-2; V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladimire Ilice”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, pp. 127-131.
21. RŢHIDNI, fond 4, op. 1, d. 99, p. 3.
22. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 19.

23. *Ibid.*, p. 36.
24. *Ibid.*, p. 40.
25. V. Rozanov, *Krasnaia nov*, nr. 6, 1924, pp. 155-156.
26. N. Petrenko, „Lenin v Gorkah – bolezni i smert’”, *Minuvšee*, vol. 2, p. 195; G.Ia. Lozgagev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 237.
27. „Vospominania M.I. Ulianovoi”, RȚHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, p. 10.
28. *Ibid.*, p. 12; Kojevnikov: fond 16, op. 2, d. 11, p. 6.
29. Vezi V. Solouhin, *Pro svete dnia*; D. Volkogonov, *Lenin*.
30. RȚHIDNI, fond 5, op. 1, d. 454.
31. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 334, 2.
32. „Vospominania M.I. Ulianovoi”, RȚHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 32-33.
33. Discurs nedatat de M.I. Ulianova, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 65, p. 21.
34. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 283.
35. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 206: scrisoare adresată de Krupskaia Innei Armand, 30 septembrie 1922.
36. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 17: relatare a lui P. Pakaln, 3 iulie 1922.
37. *Ibid.*
38. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 206: scrisoare adresată de Krupskaia Innei Armand, 30 septembrie 1922.
39. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 17: relatare a lui P. Pakaln, 3 iulie 1922.
40. Memorii nepublicate, RȚHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87.
41. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RȚHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 17-18.
42. RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 61: pasaj tipărit din jurnalul lui M.I. Ulianova.

43. RȚHIDNI: fond 16, op. 2s, d. 39, p. 16: relatare a lui P. Pakaln.
44. IȚKKPSS, nr. 4, 1991, p. 188.

Dispute până la sfârșit (septembrie-decembrie 1922)

1. Vezi mai sus.
2. RȚHIDNI, fond 17, op. 2, d. 25993.
3. PSS, vol. 48, p. 162.
4. N.A. Uglanov, *VoVIL*, vol. 7, p. 72.
5. M.I. Ulianova, IȚKKPSS, nr. 12, 1989.
6. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, pp. 7, 36, 50 și 59: relatările lui P. Pakaln, șeful gărzilor de corp, la birourile centrale ale CEKA din Moscova.
7. Scrisoare de la N.K. Krupskaia către L.A. Fotieva, 25 august 1922, RȚHIDNI, fond 5, op. 1, d. 454, p. 4.
8. Scrisoare de la M. Volodiceva către A.I. Ulianova, 6 decembrie 1922, RȚHIDNI, fond 13, op. 1, d. 43, p. 1.
9. IȚKKPSS, nr. 5, 1991, p. 189.
10. RȚHIDNI, fond 17, op. 2, d. 84, documentele 1-3.
11. Cuvintele ei pe 25 octombrie 1922 au fost „*on mojet snova svaliția*”.
12. „Dnevnik dejurnogo vracia V.I. Lenina v 1922–1923 gg.”, *VIKPSS*, nr. 9, 1991, pp. 41-42.
13. Notiță de la N.S. Allilueva către Kamenev, pe baza unui mesaj de la Krupskaia din partea lui Lenin, 18 octombrie 1922, RȚHIDNI, fond 5, op. 1, d. 456.

14. N.I. Buharin, „Pamiati Lenina”, *Pravda*, 21 ianuarie 1925.
15. Vezi textul scrisorii în A. Latâșev, *Rassekrecennii Lenin*, p. 253.
16. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 92: relatare a lui P. Pakaln.
17. RȚHIDNI, fond 16, op. 2, d. 13: observațiile lui A.M. Kojevnikov, așa cum apar în D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 333.
18. PSS, vol. 45, p. 471.
19. Fragment din jurnalul lui M.I. Ulianova, 2 septembrie 1922, RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 65.
20. Text al unei scrisori din RȚHIDNI, fond 2, op. 2, d. 134, redat în *Rodina*, nr. 3, 1992, p. 49.
21. PSS, vol. 54, p. 324.
22. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 178.
23. Scrisoare către Comitetul Central, 15 decembrie 1922, PSS, vol. 45, p. 338.
24. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 179.
25. PSS, vol. 45, p. 324.
26. RȚHIDNI, fond 16, op. 2, d. 13: observații ale lui A.M. Kojevnikov, redat în D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 333.
27. *IȚKKPSS*, nr. 12, 1989, p. 189.
28. RȚHIDNI, fond 17, op. 2, d. 86, p. 1.
29. PSS, vol. 54, p. 327.
30. RȚHIDNI, fond 17, op. 2, d. 87, p. 1.
31. Ședință a Politburoului, 14 decembrie 1922, RȚHIDNI, fond 17, op. 3; RȚHIDNI, fond 5, op. 2, d. 55, pp. 202-203; L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 173.
32. *IȚKKPSS*, nr. 9, 1989, p. 148.

33. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 187.
34. *Ibid.*, pp. 189-190.
35. A.G. Șlihter, „Gotova li smena?”, *VoVIL*, vol. 8, p. 59.
36. M.I. Ulianova, „O Vladimire Ilice”, *ITKKPSS*, nr. 3, 1991, p. 194.
37. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V. I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 189.

Moarte în Casa Mare (1923-1924)

1. *PSS*, vol. 45, pp. 343-344.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*, pp. 344-345 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 45, p. 368 (n.tr.)].
4. *Ibid.*, p. 345.
5. *Ibid.*
6. *Bolșevistkoe rukovodstvo*, p. 198.
7. Citat în relatarea lui G. Volkov despre un interviu cu Volodiceva, „Stenografistka Ilicea”, *Sovetskaia kultura*, 21 ianuarie 1989.
8. Intervi cu Volodiceva și Fotieva din 1967, de A. Bek, „K istorii poslednih leninskih dokumentov”, *Moskovskie novosti*, nr. 17, 23 aprilie 1989, p. 8.
9. Intervi cu Volodiceva, de G. Volkov, „Stenografistka Ilicea”; interviu cu Volodiceva și Fotieva din 1967, de A. Bek, „K istorii poslednih leninskih dokumentov”.

10. Vezi M. Lewin, *Lenin's Last Struggle* și S. Cohen, *Bukharin and the Russian Revolution*.
11. PSS, vol. 45, p. 359 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 45, p. 381 (n.tr.)].
12. *Ibid.*, p. 356 [trad. rom.: *ibid.*, p. 378 (n.tr.)].
13. *Ibid.*, p. 346 [trad. rom.: *ibid.*, p. 368 (n.tr.)].
14. *Ibid.*, p. 372 [trad. rom.: *ibid.*, p. 394 (n.tr.)].
15. *Ibid.*, p. 373 [trad. rom.: *ibid.*, p. 395 (n.tr.)].
16. *Ibid.*, vol. 54, p. 330 [trad. rom.: *ibid.*, vol. 54, pp. 376-377 (n.tr.)].
17. *Ibid.*, pp. 82-83.
18. *Ibid.*, p. 330 [trad. rom.: *ibid.*, p. 378 (n.tr.)].
19. Citat în interviul lui G. Volkov cu Volodiceva, „Stenografistka Ilicea”.
20. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 40.
21. Memoriile lui V.A. Rukavișnikov, RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 91, p. 32; op. 3s, d. 27, p. 12.
22. *Ibid.*, p. 16.
23. Vospominaniia M.I. Ulianovoi’, RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 14.
24. Jurnalul asistentei Z.I. Zorko-Rimșa, RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 104, p. 223.
25. Scrisoare către A.V. Lunacearski, cca 1923, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 205, p. 5.
26. V.G. Sorin, „Bolșoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
27. „Pogib ia”: „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 14.
28. V.A. Rukavișnikov, „Poslednaia progulka V.I. Lenina v Moskvu”, RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 27, p. 24.
29. *Ibid.*, p. 30.

30. *Ibid.*, p. 12.

31. *Ibid.*

32. Carte poștală, 1 decembrie 1923: RȚHIDNI, fond 12 op. 2, d. 206, p. 13. În fotografie e Buharin cu cravată de pionier. În concordanță cu practica stalinistă a arhivării, fața lui Buharin a fost ștearsă din motive politice.

33. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, pp. 93, 121 și 122.

34. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, pp. 241 și 250. Pentru argumentul împotriva afirmației conform căreia majoritatea copiilor erau din sat, vezi N. Petrenko, „Lenin v Gorkah”, *Minuvșee*, nr. 2. 1990, p. 250.

35. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 92.

36. *Ibid.*, pp. 92 și 96.

37. Jurnalul medical al asistentelor, notă de N.S. Popov, 17 septembrie 1923, RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 91, p. 68.

38. RȚHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 123.

39. Memoriile lui V.A. Rukavișnikov, RȚHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 27, pp. 32-33.

40. V.G. Sorin, „Bolșoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.

41. N.I. Buharin, *Pravda*, 21 ianuarie 1924.

Lenin: viața de apoi

1. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 254, pp. 1, 5 și 6.

2. *Ibid.*, p. 1.

3. *Ibid.*, p. 7: scrisoare nedatată, scrisă înainte de 25 martie 1924.

4. Apropo, este contrazisă legenda lansată de Iuri Kareakin la Congresul Deputaților Poporului, conform căreia Lenin dorise să fie îngropat lângă mama sa, în cimitirul Volkovo din Petrograd.

5. Scrisoare către I.A. Armand, 28 ianuarie 1924, RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 254, p. 6, în care menționa că începuse broșura, însă nu dădea o dată precisă.
6. RȚHIDNI, fond 12, op. 2, d. 41, pp. 3 (Krupskaia) și 4 (Stalin).
7. În anii 1990, aceste obiecte erau păstrate la Muzeul Lenin din Gorki, în afara Moscovei.

Bibliografie selectivă

Bibliografia de față nu reprezintă o listă exhaustivă de documente despre Lenin. Pentru o listă mai amplă de lucrări generale privind cariera sa, cititorul poate consulta trilogia mea *Lenin: A Political Life*. Printre lucrările de mai jos se găsesc doar cele care sunt citate în secțiunea *Note* a acestui volum.

Abrevieri

- BH* – Vladimir Ilici Lenin. *Biograficeskaia hronika*, vol. 1-12 (Moscova, 1970-1982)
- DZB* – *Die Zimmerwalder Bewegung. Protokole und Korrespondenz*, vol. 1-2 (Haga, 1967)
- GARF* – Gosudarstvennii arhiv Rossiiskoi Federații
- IȚKKPSS* – *Izvestia Tsentralnogo Komiteta Kommunisticeskoi Partii Sovetskogo Soiūza* (1989-1991)
- KA* – Krasnâi arhiv (Moscova)
- LS* – *Leninskii sbornik*, vol. 1-50 (Moscova, 1924-1985)
- OVILiSU* – A.I. Elizarova-Ulianova, *O V.I. Lenine i seme Ulianovâh* (Moscova, 1988); M.I. Ulianova, *O V.I. Lenine i seme Ulianovâh* (Moscova, 1988)
- PR* – *Proletarskaia revoliuția* (Moscova, 1921-1940)

PSS – Polnoe sobranie socinenii V.I. Lenina, vol. 1-55 (Moscova, 1958-1965)

PSU – Pisma semi Ulianovâh, 1883-1917 (ed. Iu.Ia. Mahina *et al.*: Moscova, 1969)

PȚK – Protokoli Țentralnogo Komiteta RSDRP(b): avgust 1917 g. – fevral 1918 g. (Moscova, 1958)

RȚHIDNI – Rossiiskii Țentr dlia hraneniia i issledovaniia dokumentov noveișei istorii

TP – The Trotsky Papers, 1917-1922, vol. 1-2 (ed. J.M. Meijer: Haga, 1964-1971)

VIKPSS – Voprosi Istorii Kommunisticeskoi Partii Sovetskogo Soiuzâ (Moscova, 1962-1991)

VL – N.K. Krupskaiâ, Vospominaniia o Lenine (Moscova, 1968)

VoVIL – Vospominaniia o Vladimire Ilce Lenine, vol. 1-8 (Moscova, 1989-1991)

ZIL – Zapiski Instituta Lenin, vol. 1-2 (Moscova, 1927)

Arhive

Arhiva de Stat a Federației Ruse (GARF)

Sovnarkom, fond R-130

Comisariatul Poporului pentru Naționalități, fond 1318

Comisia pentru Proiectul Constituției (1918), fond 6890

Centrul Rus pentru Conservarea și Studiarea Documentelor de Istorie Contemporană (RȚHIDNI)

Lenin, fond 2

Documente despre activitatea lui V.I. Lenin, fond 4

Secretariatul lui V.I. Lenin, fond 5

Familia Ulianov, fond 11

N.K. Krupskaiâ, fond 12

A.I. Uianova-Elizarova, fond 13

M.I. Ulianova, fond 14

Arhivele medicale ale lui Lenin, fond 16

Comitetul Central (inclusiv Politburoul și Orgburoul), fond 17

A Noua Conferință a Partidului, fond 44

A Zecea Conferință a Partidului, fond 46

F.E. Dzierżyński, fond 76

Inessa Armand, fond 127

A.M. Kollontai, fond 134

Biblioteca lui Stalin, fond 558

Comisia Centrală de Control, fond 613

Colecția Boris I. Nikolaevski (Hoover Institution Archives;
exemplar păstrat la St Antony's College, Oxford)

Partea 1: Spre o istorie a Centrului Bolșevic

Partea 2: Despre „Plenul Unității” al Comitetului Central, 1909-
1910

Partea 3: Lupta pentru convocarea unei Conferințe Generale a
Partidului în 1910-1911

Partea 4: Destrămarea Blocului bolșevic-polonez, august-
noiembrie 1911

Partea 5: Scindarea din Centrele Generale ale Partidului, de la
sfârșitul lunii mai la începutul lunii iunie 1911

Partea 6: Despre Conferința de la Praga, noiembrie 1911 –
ianuarie 1912

Colecții documentare publicate

A. Arosev, „Pervâi șag”, *LS*, vol. 2

Biblioteka V.I. Lenina v Kremle. Katalog (Moscova, 1961)

Bolșevitskoe rukovodstvo. Perepiska. 1912-1927 (Moscova, 1996)

V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannâe Socineniia*, vol. 2 (Moscova, 1961)

- Cetvertii (Obedinitelnii) sezd RSDRP. Protokoli. April (april-mai) 1906 goda* (Moscova, 1959)
- Desiatâi sezd RKP(b). Mart 1921 g. Stenograficeskii otchet* (Moscova, 1963)
- Deviataia konferenția RKP(b). Sentiabr 1920 g. Protokoli* (Moscova, 1972)
- Deviatâi sezd RKP(b). Mart-april 1920 g. Stenograficeskii otchet* (Moscova, 1960)
- Die Zimmerwalder Bewegung. Protokole und Korrespondenz*, vol. 1-2 (Haga, 1967)
- Fedoseev, Nikolai Evgrafovici. Sbornik vospominanii* (Moscova – Petrograd, 1923)
- N.E. Fedoseev, *Stati i pisma* (Moscova, 1958)
- D. Geyer (ed.), *Kautskys Russisches Dossier. Deutsche Sozialdemokraten als Treuhänder des Russischen Parteivermögens, 1910-1915* (Frankfurt, 1981)
- M. Gorki, *Neizdannaiia perepiska s Bogdanovim, Leninim, Stalinim, Zinovievim, Kamenevim, Korolenko* (Moscova, 1998)
- M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki. Pisma, vospominaniia, dokumenti* (ediția a 2-a adăugită: Moscova, 1961)
- L. Haas, *Lenins Unbekannte, 1912-1914* (Zürich – Köln, 1967)
- W. Hahlweg (ed.), *Lenins Rückkehr nach Russland 1917*, (Leiden, 1957)
- A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov po vospominaniiam sovremennikov i dokumentam* (Moscova, 1963)
- A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin. Povest v dokumentah i memuarah* (Moscova, 1964)
- The Last Diary of Tsaritsa Alexandra* (ed. V.A. Kozlov și V.M. Hrustaliiov: New Haven, 1997)

- N.K. Krupskaia, *O Lenine. Sbornik statei i vâstuplenii* (Moscova, 1983)
- Lenin i Simbirsk. Dokumenti, materialy, vospominaniia* (Ulianovsk, 1968)
- Lenin i VChK* (ed. S.K. Ţvigun: Moscova, 1975)
- V.I. Lenin. Neizvestnie dokumenty. 1891-1922* (ed. Iu.N. Amiantov et al.: Moscova, 1999)
- V.I. Lenin, *Polnoe sobranie socinenii V.I. Lenina*, vol. 1-55 (Moscova, 1958-1965)
- Odinnadtsatyi sezd RKP(b). Mart-aprel 1922 g. Stenograficeskii otchet* (Moscova, 1961)
- R. Pipes (ed.), *The Unknown Lenin. From the Secret Archive* (New Haven, 1996)
- Pisma semi Ulianovâh, 1883-1917* (ed. Iu.Ia. Mahina et al.: Moscova, 1969)
- A.N. Potresov, *Posmertnai sbornik proizvedenii* (ed. B.I. Nikolaevski: Paris, 1937)
- Protokoli Desiatoi Vserossiiskoi Konferenții RKP(b). Mai 1921 god* (Moscova, 1933)
- Protokoli Ţentralnogo Komiteta RSDRP(b): avgust 1917 g. – fevral 1918 g.* (Moscova, 1958)
- Piatyi (londonskii) sezd RSDRP. April – mai 1907 goda* (Moscova, 1963)
- Sedmoi ekstrennii sezd RKP(b). Mart 1918 g. Stenograficeskii otchet* (Moscova, 1962)
- Šestoi sezd RSDRP (bolševikov). Avgust 1917 goda. Protokoli* (Moscova, 1958)
- Tretii sezd RSDRP. Protokoli. April-mai 1905 goda* (Moscova, 1959)
- The Trotsky Papers, 1917-1922*, vol. 1-2 (ed. J.M. Meijer: Haga, 1967-1971)

- A.I. Ulianova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g. (Sbornik)* (Moscova-Leningrad, 1927)
- Vladimir Ilici Lenin. Biograficeskaia hronika*, vol. 1-12 (Moscova, 1970-1982)
- Vosmoi sezd RKP(b). Mart 1919 goda. Protokoli* (Moscova, 1959)
- Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine*, vol. 1-8 (Moscova, 1989-1991)
- Vtoroi sezd RSDRP. Protokoli. Iiul-avgust 1903 goda* (Moscova, 1959)
- Zapiski Instituta Lenina*, vol. 1-3 (Moscova, 1927)
- Z.A.B. Zeman (ed.), *Germany and the Revolution in Russia, 1915-1918* (Oxford, 1953)

Memorii și lucrări contemporane

- V. Alekseev și A. Șver, *Semia Ulianovâh v Simbirske (1869–1887)* (ediție cu comentariu de A.I. Ulianova-Elizarova: Moscova-Leningrad, 1925)
- A.S. Allilueva, *Vospominaniia* (Moscova, 1946)
- V. Armand, „Jivaya nit”, *Novâi mir*, nr. 4, 1967
- A. Arosev, „Pervâi șag”, *LS*, vol. 2
- A. Balabanoff, *Impressions of Lenin* (Ann Arbor, 1964)
- A. Bek, interviuri cu Volodiceva și Fotieva în 1967, „K istorii poslednih leninskih dokumentov”, *Moskovskie novosti*, nr. 17, 23 aprilie 1989
- M. Body, „Alexandra Kollontai”, *Preuves*, nr. 14, aprilie 1952
- V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannâe Socineniia*, vol. 2 (Moscova, 1961)
- V.D. Bonci-Bruevici, „Iz vospominanii o Vladimire Ilice”, *VoVIL*, vol. 4, p. 329, în *Znamia*, 1955, nr. 4
- V.D. Bonci-Bruevici, *Tridțat dnei. 1934. Ianvar* (Moscova, 1934)

- N.I. Buharin, „Iz reci tov. Buharina na vecere vospominanii v 1921 g.”, *PR*, nr. 10, 1922
- N.I. Buharin, „Pamiati Lenina”, *Pravda*, 21 ianuarie 1925
- O. Cernov, *Bednota*, nr. 1729, 2 februarie 1924
- E. Drabkina, *Zimnii pereval* (ediția a 2-a adăugită: Moscova, 1990)
- M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4
- L. Fotieva, *Iz jizni Lenina* (Londra, 1967)
- L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine. (Dekabr 1922 g. – mart 1923 g.)”, *VoVIL*, vol. 8
- M.P. Golubeva, „Moia pervaiia vstreca s Vladimirom Ilicem”, în *V.I. Lenin v Samara, 1889-1893. Sbornik vospominaniia* (Moscova, 1933)
- M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki. Pisma, vospominaniia, dokumenti* (ediția a 2-a adăugită: Moscova, 1961)
- M. Gorki, „Vladimir Lenin”, *Russkii sovremennik*, nr. 1, 1924
- F. Ilin, „Otrivok vospominanii”, *ZIL*, vol. 1
- A.A. Ioffe, „Kanun Oktiabria. Zasedanie v «Lesnom»”, *IŢKKPSS*, nr. 4, 1989
- V.V. Kaşkadamova, *Bakinskii rabocii*, 21 ianuarie 1926
- M.S. Kedrov, *Book Publishing under Tsarism* (Londra, 1932)
- M.S. Kedrov, „Iz krasnoi tetradi ob Ilice”, *Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine*, vol. 1 (Moscova, 1956)
- M.S. Kedrov, „Iz vospominanii o vserossiiskoi konferenții voennâh organizații RSDRP (bolşevikov), 16–23 iunia 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 4
- V. Klemperer, *Leben sammeln, nicht fragen wozu und warum*, vol. 1: *Tagebücher 1918-1924* (Berlin, 1996)

- N.K. Krupskaia, *O Lenine. Sbornik statei i vâstuplenii* (Moscova, 1983)
- N.K. Krupskaia, „Sestra Vladimira Ilicea”, *Pravda*, 13 iunie 1937
- N.K. Krupskaia, *Vospominaniia o Lenine* (Londra, 1968)
- N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2
- G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice* (Moscova, 1924)
- Iu. Latukka, „Lenin v podpole v Finliandii”, *VoVIL*, vol. 4
- D.I. Leșcenko, „Kak ia snimal Lenina v podpole”, *VoVIL*, vol. 4
- V. Levițki, *Za cetvert veka: revoliuționnie vospominaniia, 1892-1917 gg.*, vol. 1, partea I (Moscova – Leningrad, 1926)
- G.Ia. Logacev-Elizarov, *Nezabivaemoe* (Leningrad, 1971)
- M. Liadov, *Iz jizni partii. Nakanune i v godi pervoi revoliuții. (Vospominaniia)* (Moscova, 1926)
- L. Martov, *Zapiski soțial-demokrata* (Berlin – Petersburg – Moscova, 1922)
- N.L. Meșcereakov (ed.), *Gleb Uspenskii v jizni. Po vospominaniiam, perepiske i dokumentam* (Moscova, 1935)
- N.L. Meșcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, f.d.)
- S. Mițkevici, „Stranicika vospominanii”, în *Fedoseev, Nikolai Evgrafovici. (Sbornik vospominanii)* (Moscova – Petrograd, 1923)
- M. Olminski (ed.), *Starii Aleksei Pavlovici Sklirenko (1870-1916 g.g.). Sbornik statei* (Moscova, 1922)
- G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924
- V.P. Osipov, „Bolezn i smert Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina”, *VoVIL*, vol. 8
- F. Platten, *Lenin iz emigrații v Rossiiu* (Moscova, 1925)
- N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *Istoriceskii arhiv*, nr. 6, 1956

- N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4
- M.N. Poletaev, „V iulskie dni”, *Petrogradskaia pravda*, 27 ianuarie 1924
- A.N. Potresov, *Posmertnâi sbornik proizvedenii* (ed. B.I. Nikolaevski: Paris, 1937)
- K. Radek, *Portreti i pamfleti* (Moscova, 1927)
- K. Radek, „V plombirovannom vagone”, *Pravda*, 20 aprilie 1924
- Rahia [sic], „Moi vospominaniia o Vladimire Ilce”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927
- G. Rovio, „Kak Lenin skrivalsia u gelsingforskogo «polițeimeistera»,”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, 1924)
- V. Rozanov, „Iz vospominanii o Vladimire Ilce”, *Krasnaia nov*, nr. 6, 1924
- V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladimire Ilce”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine. Vospominaniia* (Moscova – Leningrad, 1925), pp. 127–131
- M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, în M. Olminski (ed.), *Starii Aleksei Pavlovici Sklireenko (1870–1916 g.g.). Sbornik statei* (Moscova, 1922)
- P.D. Șestakov, „Studentskie volneniia v Kazani v 1887 g.”, *Russkaia starina*, nr. 6, 1892
- A.G. Șlihter, „Gotova li smena?”, *VoVIL*, vol. 8
- A.G. Șleapnikov, „Kerenșcina”, *PR*, nr. 7(54), 1927
- A.V. Șotman, „Lenin nakanune Oktiabria”, *O Lenine: Sbornik vospominanii* (Leningrad, 1925)
- A.V. Șotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4
- A.V. Șotman, „Na vtorom sezde partii”, *PR*, nr. 77-78, 1928
- M.A. Silvin, *Lenin v period zarojdeniia partii* (Moscova, 1958)

- G. Sokolnikov, „Kak pohodit k istorii Oktiabria”, în *Za leninizm. Sbornik statei* (Moscova – Leningrad, 1925)
- G.A. Solomon, *Lenin i ego semia (Ulianovi)*, vol. 1-2 (Paris, 1931)
- V.G. Sorin, „Bolșoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927
- Starii tovarișci Aleksei Pavlovici Sklearenko (1870–1916 gg.) (Sbornik statei)* (Moscova, 1922)
- E.D. Stasova, „Pismo Lenina v ŢK partii”, *VoVII*, vol. 4
- N. Suhanov, *Zapiski o revoliuții*, vol. 1-7 (Berlin – Sankt-Petersburg – Moscow, 1922)
- D.S. Suliașvili, „Iz Șveitării v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVII*, vol. 4
- „Tovarnâi fetișizm”, *Naucinoe obozrenie* (Sankt-Petersburg), nr. 12 (1899)
- L. Troțki, *O Lenine. (Materiali dlia biografa)* (Moscova, 1924)
- L.D. Troțki, *Moia jizn. Opit avtobiografii*, vol. 1-2 (Berlin, 1930)
- N.A. Uglanov, „O Vladimire Ilice Lenine”, *IŢKKPSS*, nr. 4
- D.I. Ulianov, „Iz moih vospominanii o Vladimire Ilice Lenine”, în N.L. Meșcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, f.d.)
- D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let. Vospominaniia, perepiska, stati* (Moscova, 1974)
- D.I. Ulianov, *Ocerki raznâh let. Vospominaniia, perepiska, stati* (ediția a 2-a: Moscova, 1984),
- D.I. Ulianov, *Ucitelskaia gazeta*, 14 februarie 1963
- A.I. Ulianova, *PR*, nr. 3, 1924
- M.I. Ulianova, *O Lenine i seme Ulianovâh. Vospominaniia, ocerki, pisma, stati* (Moscova, 1988)
- M.I. Ulianova, *Otets Vladimira Ilicea Lenina Iliia Nicolaevici Ulianov (1831–1886)* (Moscova, 1931)
- M.I. Ulianova, *O V.I. Lenin i semie Ulianovâh: Vospominaniia, ocerki, pisma* (ediția a 2-a, adăugită: Moscova, 1989)

- M.I. Ulianova, „O Vladimire Ilice”, *IŢKKPSS*, nr. 3, 1991
- M.I. Ulianova, „Poiski Ilicea v pervie dni iulua 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 1
- A.I. Ulianova-Elizarova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g.* (Moscova – Leningrad, 1927)
- A.I. Ulianova-Elizarova, *O Lenine i seme Ulianovâh. Vospominaniia, ocerki, pisma, stati* (Moscova, 1988)
- A.I. Ulianova-Elizarova, *Vospominaniia ob Ilice* (Moscova, 1934)
- N. Valentinov, *Maloznakomâi Lenin* (Paris, 1972)
- N. Valentinov, *Vstrechi s Leninim* (New York, 1953)
- B.S. Veisbrod, „Bolnoi Lenin”, *VoVIL*, vol. 8
- V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, *Na ciujoi storone*, vol. 12 (Praga, 1925)
- V.V. Vodovozov, *Lenin v Samare* (Moscova, 1933)
- G. Volkov, interviu cu M. Volodiceva: „Stenografistka Ilicea”, *Sovetskaia kultura*, 21 ianuarie 1989
- V. V. [pseudonimul lui V.P. Voronţov], *Naşi napravleniia* (Sankt-Petersburg, 1893)
- N.A. Emeleanov, „Tainstvennâi şalaş”, *VoVIL*, vol. 4
- E. Zameatin, *Bolşim detiam şazki* (Berlin, 1922)
- G.E. Zinoviev, „Vospominaniia: Malinovskii”, *IŢKKPSS*, 1989, nr. 4

Relatări secundare

- O. Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi. (Ob istorii spekuliaţii vokrug rodosloviia V. I. Lenina)* (Sankt-Petersburg, 1998)
- E. Acton, capitolul 7, în R. Bartlett (ed.), *Russian Thought and Society, 1800-1917* (Keele, 1984).

- V. Arnold, *Semia Ulianovâh v Samare. Poiski i nahodki* (ediția a 2-a adăugită: Kuibâșev, 1983)
- A. Beleakov, *Iunost vojdia* (Moscova, 1960)
- Iu.V. Bernov și A.Ia. Manusevici, *V krakovskoi emigrații. Jizn i deiatelnost V. I. Lenina* (Moscova, 1988)
- V.P. Buldakov, „Istoriia poznaetia v sravnenii”, *Argumenti i fakti*, nr. 45, noiembrie 1998
- E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1-3 (Londra, 1950-1953)
- S. Cohen, *Bukharin and the Russian Revolution. A Political Biography, 1888-1938* (New York, 1973)
- I.N.R. Davies, *White Eagle, Red Star. The Polish-Soviet War, 1919-1920* (Londra, 1972)
- I.M. Dajina, „Leninskie istoki jizni i borbi”, *VIKPSS*, nr. 3, 1987
- I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921* (Oxford, 1954)
- R.C. Elwood, *Inessa Armand: Revolutionary and Feminist* (Cambridge, 1992)
- R.C. Elwood, „Lenin and «Pravda»”, *Slavic Review*, nr. 2, 1972
- O. Figes, *A People's Tragedy* (Londra, 1996)
- L. Fischer, *The Life of Lenin* (Londra, 1965)
- S. Fitzpatrick, *The Russian Revolution* (Oxford, 1982)
- W. Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz* (Zürich, 1973)
- I. Getzler, *Martov. A Political Biography of a Russian Social Democrat* (Cambridge, 1967)
- D. Geyer, *Lenin in der Russischen Sozialdemokratie* (Köln, 1962)
- L. Haimson, *The Russian Marxists and The Origins of Bolshevism* (Cambridge, Mass. 1955)
- N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2 (Londra, 1977-1981)
- N. Hans, *History of Russian Educational Policy* (Londra, 1931)

- B. Henderson, „Lenin and the British Museum Library”, *Solanus*, 1990, vol. 4
- B. Henderson, *Lenin at the British Museum* (Londra, f.d.)
- M. P. Irošnikov, *Predsedatel Soveta Narodnâh Komisarov i STO, V.I. Ulianov-Lenin: ocerki gosudarstvennoi deiatelnosti v 1917–1918 gg.* (Moscova, 1974)
- A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov po vospominaniiam sovremennikov i dokumentam* (Moscova, 1963)
- J.H.L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia* (Oxford, 1963)
- J. Klier, *Imperial Russia's Jewish Question, 1855-1881* (Cambridge, 1985)
- K. Kuusela, „Kak artist maskiroval Lenin”, în *Lenin v vospominaniiah finnov* (Moscova, 1979)
- A. Latășev, *Rassekreennii Lenin* (Moscova, 1996)
- M. Lewin, *Lenin's Last Struggle* (Londra, 1969)
- M. Liebman, *Leninism under Lenin* (Londra, 1975)
- A.S. Lindemann, *The „Red Years”* (Berkeley, 1974)
- Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina. Pravda i mifi* (Moscova, 1997)
- R. McNeal, *Bride of the Revolution. Krupskaya and Lenin* (Ann Arbor, 1972)
- M. Malia, *The Soviet Tragedy* (Londra, 1992)
- S.U. Manbekova și S.A. Rubanov, *Naslednița. Straniți jizni N.K. Krupskoi* (Moscova, 1990)
- V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina* (Moscova, 1993)
- A. Meyer, *Leninism* (New York, 1957)
- M.A. Moskaliov, *Biuro ŢK RSDRP v Rossii: avgust 1903 g. – mart 1917 g.* (Moscova, 1964)
- B. Pearce, *How Haig Saved Lenin* (Londra, 1987)

- N. Petrenko, „Lenin v Gorkah – bolezni i smert”, *Minuvşee*, vol. 2 (Moscova, 1990)
- J. Piilonen, „Yhteinen vihollinen yhdistää, 1908-1917”, în J. Numminen (ed.), *Lenin ja Suomi* (Helsinki, 1987)
- R. Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime, 1919-1924* (Londra, 1994)
- R. Pipes, *The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism, 1917-1923* (Cambridge, Mass. 1964)
- R. Pipes, *Social-Democracy and the St Petersburg Labour Movement, 1885-1897* (Cambridge, Mass. 1963)
- A.J. Polan, *Lenin and the End of Politics* (Londra, 1984)
- P.N. Pospelov et al., *Vladimir Ilici Lenin* (Moscova, 1963)
- A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power* (New York, 1976)
- T.H. Rigby, *Lenin's Government. Sovnarkom, 1917-1922* (Cambridge, 1979)
- A. Rothstein, *Lenin in Britain* (Londra, 1970)
- L.B. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (ediția a 2-a: Londra, 1970)
- A. Senn, *The Russian Revolution in Switzerland, 1914-1917* (Madison, 1971)
- R. Service, *The Bolshevik Party in Revolution. A Study in Organisational Change* (Londra, 1979)
- R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1-3 (Londra: 1985, 1991, 1995)
- S.L. Şatkina (ed.), *Lenin i Ulianovi v Podolske* (ediția a 2-a: Moscova, 1979)
- M. Ştein, „Rod vojdia. Bilet po istorii”, în G. Sidorovnin (ed.), *Vojd. Lenin ktorogo mi ne znali* (Saratov, 1992)
- M. Ştein, *Ulianovi i Lenini. Taini rodoslounoi i psevdonima* (Sankt-Petersburg, 1997)
- D. Shub, *Lenin* (ediția a 2-a: Londra, 1966)

- G. Sidorovnin (ed.), *Vojd. Lenin ktorog mi ne znali* (Saratov, 1992)
- V. Solouhin, *Pri svete dnia* (Londra, 1992)
- A. Soljenițân, *Lenin in Zürich* (Londra, 1975)
- I.B. Sternik, *V.I. Lenin – Iurist. (Iuridiceskaia deiatelnost V.I. Ulianova) (Lenina)* (Taškent, 1969)
- R.G. Suny, *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union* (Stanford, 1993)
- R.H.W. Theen, *Lenin: Genesis and Development of a Revolutionary* (Londra, 1974)
- I.I. Titov, *Vo glubine Rossii. Ocerki istorii sela Alakaevki* (ediția a 2-a adăugită: Kuibâșev, 1990)
- J. Trofimov, *Ulianovi. Poiski, nahodki, issledovaniia* (ediția a 2-a adăugită: Saratov, 1988)
- V.V. Țaplin, „O jizni semi Blankov v gorodah Starokonstantinove i Jitomire”, *Otecestvennâe arhivî*, nr. 2, 1992
- N. Tumarkin, *Lenin Lives! The Lenin Cult in Soviet Russia* (Londra, 1983)
- A. Ulam, *Expansion and Coexistence. The History of the Soviet Foreign Policy, 1917–1967* (Londra, 1968)
- Vladimir Ilici Lenin (ed. P.N. Pospelov: Moscova, 1963)
- „Vliublennaia Lenina”, *Literaturnaia gazeta – Dose*, nr. 8, 1992
- M.S. Volin, „Dorevoluționnie biograficeskie publikații o V.I. Lenine”, *VIKPSS*, nr. 7, 1970
- D. Volkogonov, „Leninskaia krepost v moei dușe pala poslednei”, *Moskovskie novosti*, nr. 29, 19 iulie 1992
- D.A. Volkogonov, *Lenin. Politiceskii portret*, vol. 1-2 (Moscova, 1994)
- D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1-2 (Moscova, 1995)
- A. Walicki, *The Controversy over Capitalism* (Oxford, 1969)
- R. Wortman, *The Crisis of Russian Populism* (Cambridge, 1967)

Index⁵

A

- Acordul comercial anglo-sovietic (1921) 346
- Adamiuk, Emelian V., profesor 49
- Adler, Viktor 193
- Administrația Politică de Stat (GPU): înființare 349, 354
- Adunarea Constituantă: alegerile din noiembrie 262, 271, 274, 367; dizolvare 271-272, 275-276, 285
- Akimov, Vladimir 140
- Akselrod, Pavel 65, 102, 124-126, 141-142, 195
- Aksenov (pădurar în Razliv) 241
- Alakaevka, gubernia Samara 73, 80-85, 92, 357, 379
- Aleksandrovici, V.A. 293-294
- Alekseev, Mihail, general 290, 309
- Alekseev, Nikolai 136, 153
- Alekseev, Piotr A. 130
- Alexandra, țarină, soția lui Nicolae al II-lea: asasinată 294
- Alexandru al II-lea, țar: asasinat 56, 66; reforme 26, 36, 45
- Alexandru al III-lea, țar 56, 64-66, 80, 89, 99, 294, 328
- Alexei Nikolaevici, țarevici al Rusiei: Nicolae încearcă să abdice în favoarea lui 215; ucis 294
- Alexei Romanov, țar 36
- Alliluev, Serghei 239-240
- Allilueva, Nadejda (a doua soție a lui Stalin) 369, 373, 377
- Allilueva, Olga 239-240

⁵ Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.

Andreiuşkin, Pahomie I. 67

Andrikanis, A.M. 168-169, 189

Antonov, A.S. 340

Antonov-Ovseenko, Vladimir 340, 347

Arcachon (Franţa) 181

Ardaşev, Aleksandr (vărul lui Lenin) 74, 78, 81

Ardaşev, Dmitri (vărul lui Lenin) 105

Ardaşev, Vladimir (vărul lui Lenin) 74, 81, 86; împuşcat de bolşevici 296

Ardaşeva, Liuba (născută Blank; mătuşa lui Lenin) 71, 74

Arefev (negustor din Sâzran) 86, 166

Arhanghelsk 294

Aristotel 177, 205-207, 211

Armand, Aleksandr (fiul Inessei) 172, 358

Armand, Andrei (fiul Inessei) 333

Armand, Inessa: afecţiunea lui Lenin pentru 30, 100, 172-175, 308, 326; arestată de Ohrana 186; aspect fizic 173; ca secretar al Comitetului pentru Organizaţiile din Străinătate 179, 181; discută pe tema iubirii cu Lenin 197-198; îi reprezintă pe bolşevici în disputa privind moştenirea Schmidt 186; îi scrie lui Lenin la Cracovia 181-182; îl vizitează pe Lenin după tentativa de asasinat 308; îmbolnăvire, moarte şi înmormântare 333-335, 337, 384; în Arcachon 181; îşi mărturiseşte devotamentul faţă de Lenin 334; Krupskaia şi 174, 181-182, 188; Lenin i se destăinuie cu privire la politicile facţionale 200; Lenin încheie relaţia cu 182, 188-189, 197-198, 392; lucrează la Moscova 308; părăseşte Elveţia şi revine în Rusia după revoluţie 218; relaţia secretă cu Lenin 387; se stabileşte în Elveţia în timpul războiului 197; vacanţe şi timp liber petrecut împreună cu Lenin şi Krupskaia 188, 197

Armand, Inna (fiica Inessei) 358, 384

Armand, Vladimir 172

Armata Albă 309, 316-318, 354

Armata de Voluntari 290, 309

Armata Roșie: acțiuni represive 284; constituire 280, 291; independența 316; în planurile lui Lenin pentru „războiul revoluționar” 328; în războiul civil 293, 303, 309, 316, 320, 324-325; în războiul din 1920 împotriva Poloniei 327-328, 330-331, 336; înăbușirea rebeliunii marinarilor din Kronstadt 343, 347; înființarea comisariatelor politice de către Troțki 339; ocuparea teritoriilor pierdute în urma Tratatului de la Brest-Litovsk 312; propunerea lui Troțki de transferare a recruților în „armate de muncă” 324; sub regimul lui Troțki 311, 315; și controlul teritoriilor de graniță 327; și înăbușirea revoltelor țărănești 340, 354, 373

Armenia 347, 362, 364

Astrahan, Lenin le scrie comuniștilor din 304

Aunovskaia, Natalia 35

Aurora (navă de război) 257

Austro-Ungaria: negociază pacea separată cu Rusia 203; și izbucnirea războiului (1914) 191

Averbah, Mihail 355

Azerbaidjan 337, 347, 362, 364

B

Bagoțki, Serghei 181-182, 192-193

Baku 296

Bakunin, Mihail 94, 225

Balabanova, Angelica 334

Baranov, Dmitri 39

Baratinski, A.I., arhiereu 59
Baugy-sur-Clarens, Montreux (Elveția) 199, 203
Bătălia de la Mukden (1905) 156
Bătălia de la Pulkovo (1917) 262
Bednâi, Demian 237
Belokrisenko, Arsenie 35, 43
Bentham, Jeremy 176
Berdiaev, Nikolai 354
Berlin: Acțiunea din Martie 1921 în 343; Lenin vizitează 101-102; *vezi și* Germania
Berna (Elveția) 193
Bernstein, Eduard 117
Berzins, Jan 273
BiaŁy Dunajec (Polonia) 186-187, 192-193
Bielorusia 272, 312, 362
Biroul Comitetelor Majorității 149, 152
Biroul de Contraspionaj 238, 245
Biroul din Străinătate (al Comitetului Central) 179, 245
Biroul Rus (al Comitetului Central) 184, 196, 199-200
Biroul Socialist Internațional 186, 189, 209
Biserica Ortodoxă Rusă: represiune 354, 361; supremație 36
Blank, Aleksandr (Srul; bunicul lui Lenin pe linie maternă) 37-41, 44, 46, 71, 73
Blank, Anna (născută Grosschopf; bunica lui Lenin pe linie maternă) 39-40
Blank, Dmitri (Abel; străunchi al lui Lenin) 38-39
Blank, familia: evreitate 37-39, 46, 123
Blank, Moșko (străbunicul lui Lenin pe linie maternă) 37-39, 141
Blanqui, Louise-Auguste 247, 288
Bliumkin, Yakov 292
Bogaevski, Afrikan 290

Bogdanov, Aleksandr: abuzurile lui Lenin față de 149; ca interpret și gânditor 153, 162; ca lider bolșevic în Finlanda 160-161, 163; îi solicită lui Lenin să revină în Rusia 156; îl ajută pe Lenin cu finanțarea 149; în Elveția 165; *Inginerul Menni* 170; lecturi 176; planifică guvernarea socialistă 204; se ceartă și se depărtează de Lenin 166-172, 174, 207; se opune participării în Dumă 162, 166

Bogdanova, Natalia 161, 163

Bogoraz, Lazar 76, 83

bolșevici: acceptă programul lui Lenin din 1917 228; activitatea facțională interzisă de Lenin 343; anihilează opoziția 354; atrag noi membri 233; ca partid distinct 232; demonstrații armate (1917) 236, 238; divizări și facțiuni 389; eșecul în alegerile pentru Adunarea Constituantă din 1917 271; formează majoritatea în soviete 249; Gorbaciov abolește monopolul politic 391; ignoră alegerile pentru Prima Dumă de Stat 161; în alegerile de mai târziu ale Dumei 167-168, 181; în cea de-a Patra Dumă 183-186, 189; la al Patrulea Congres al Partidului 159-160; la conferința partidului de la Praga 178; Lenin îi menține pe bolșevici separați de menșevici 151-152; Lenin îi redefinesc în *Tezele din aprilie* 221-222; Lenin încearcă reconcilierea cu menșevicii 159; Lenin încearcă să-i controleze în război 198-199; Lenin încearcă să-i promoveze 260; Lenin înființează partidul 25, 142-143, 147; Lenin li se adresează în Petrograd (1917) 224; Lenin pledează pentru flexibilitatea bolșevicilor 231; lupta pentru conducere 178-179; membri arestați de Guvernul Provizoriu 240; membri arestați și judecați în război 199; membri emigranți 178-180; metode și competențe administrative 304-305; munca în exces a liderilor și problemele de sănătate 344; organizația 28, 234, 337; organizează al Doilea și al Treilea Congres al

Partidului 153, 157; ostilitate față de Adunarea Constituantă 274; ostilitate populară față de bolșevici 285-286; participă în soviete 230, 241; partidul bolșevicilor redenumit Partidul Comunist Rus 288; politici anticapitaliste 287; pregătiți să preia puterea 236; primesc fonduri guvernamentale germane 238-239, 245, 270; propagandă 233; represiuni și persecuții 284-286; se bucură de sprijinul popular 236; se opun păcii separate cu Puterile Centrale 276; se opun propunerilor lui Lenin privind Noua Politică Economică 339; secretariatul 232; separare de Opoziția de Stânga la a Treisprezecea Conferință 381; statutul legal 180; supremație 316; și cererile lui Lenin pentru insurecție 249-250; și facționalismul de partid 167, 170, 184-186, 200; și planul lui Lenin pentru Revoluția din Octombrie 253; și Revoluția din Februarie 216-217; și revoluția socialistă internațională 267; Conferințe: a Șaptea (1917) („Conferința din Aprilie”) 226; a Noua (1920) 335-337, 339; a Zecea (1921) 339, 345-346; a Treisprezecea (1923-1924) 381

Congrese: al Treilea (1905) 147, 149, 151-153, 157; al Patrulea (1906) 157, 159-160; al Cincilea (1907) 161, 178; al Șaselea (1917) 248; al Șaptelea (1918) 280, 288; al Optulea (1919) 314; al Zecelea (1921) 341-344; al Doisprezecelea (1923) 378

Vezi și Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia

Bombon, Seine-et-Marne (Franța) 171

Bonci-Bruevici, Vladimir: e angajat de Lenin ca asistent personal 268; îl convinge pe Lenin să apară în film 317; în Moscova alături de Lenin 281-282; la Congresul Sovietelor din 1917 260; la moartea lui Lenin 382; poartă sicriul mamei lui Lenin 197; publică proclamația lui Lenin despre Revoluția din Octombrie 257; stă cu Lenin în Finlanda 237; stă cu Lenin în

Petrograd 259; și rănilor lui Lenin după tentativa de asasinat 298; vizitează mormintele mamei și surorii lui Lenin împreună cu acesta 223

Borchardt, Julius 355

borotbiști: încorporați în Partidul Comunist 324

Brejnev, Leonid 390

Bright, John 322

British Museum: Lenin studiază la 136, 169

Bronski, Mieczyslaw G. 216

Brusilov, Aleksei, general 328

Bruxelles: al Doilea Congres al Partidului 139-140

Büchner, Georg: *Woyzeck* 201

Buckle, Henry 77

Buharin, Nikolai: apărat de Lenin în chestiunea păcii separate 277; cofondator al ziarului marxist 199; critică prudența economică a lui Lenin 285-286; despre economia lumii 207; despre propunerea unui guvern socialist 203-204; editează *Pravda* 303; îi permite lui Lenin să dicteze secretarelor 369; îl avertizează pe Lenin de existența unor pericole personale 297; îl comemorează pe Lenin 385; îl critică pe Lenin pentru radicalism insuficient 315; îl susține pe Lenin în problema constituției 365; îl vizitează pe Lenin, bolnav fiind, la Gorki 381; îngrijorat cu privire la deteriorarea stării fizice a lui Lenin 365; joacă popice cu Lenin 325; la al Șaptelea Congres al Partidului 280; la discuția privind syndicatele 339; la Primul Congres al Cominternului 313; lecturi 176; luat în considerare ca succesor de către Lenin 371; pierde ca adversar al lui Stalin 386; prezent la moartea și funeraliile lui Lenin 381-382; prezice probleme coloniale 377; probleme de sănătate 344; promite toleranță în tratamentul aplicat eserilor și menșevicilor 354; propus de Lenin pentru

excluderea din Comitetul Central 359; relațiile cu Lenin 367; respinge Opoziția de Stânga a lui Troțki 381; se plânge de comportamentul CEKA 321; sprijină Partidul Comunist German 343; susține comerțul exterior privat 362; și abuzurile lui Lenin 362; și amenințarea de suicid a lui Lenin 356; și testamentul politic al lui Lenin 373; *ABC-ul comunismului* 364

Bulgakov, Serghei 94

Bund *vezi* Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei

Burenin, Nikolai 157

burghezie: ostilitatea lui Lenin față de burghezie 265, 274, 295; și formarea statului socialist 204, 228, 287

C

cadeți *vezi* Partidul Constituțional Democratic

Calea Ferată Transsiberiană: încheiată 25

capitalism: în Rusia 84, 90-91, 95-97, 100, 116, 129, 134; Lenin crede în prăbușirea capitalismului 195, 204, 210, 246; Lenin pledează pentru evitarea capitalismului 330; ostilitatea lui Lenin față de capitalism 89, 228, 327, 345; restricțiile Sovnarkomului asupra capitalismului 263; și imperialism 207-208; și Noua Politică Economică 345

„capitalismul de stat” 286

Capri 168, 174

Carlyle, Thomas 176-177

Carr, Edward Hallett 28

Caucaz: revolte țărănești 342; *vezi* și Federația Sovietică Transcaucaziană

cazaci: opoziție la guvernarea bolșevică 262

Ceaikovski, Piotr Ilici 26

Cebanov, I.V. 308

Cehoslovacia 328, 390

Cehov, Anton 62

CEKA (Comisia Extraordinară): acțiuni represive 284, 348-349, 355, 373; conducere 321, 323; în alertă după moartea lui Lenin 382; în criza Mirbach 292; înființare 264; în războiul civil 303, 316; Lenin creează 32, 275, 286; redenumită Administrația Politică de Stat (GPU) 349, 354

centraliști democrați 310, 321, 335-336, 339, 341-342

Centrul Bolșevic: Bogdanov rămâne alături de 168; Comitetul Central al Partidului decide dizolvarea 172; îl abordează pe Martov 171; îl respinge pe Bogdanov 170; înțelegerile cu Troțki 170; schimbarea sediului 160-161, 163-164

cenzură: Lenin decretează cenzura 262, 268

Cernâșevski, Nikolai: devotamentul lui Lenin față de 113, 119; etica muncii 351; exilul 72; influența asupra lui Lenin 57, 72-73, 78; în Sankt-Petersburg 94; Lenin îi scrie lui 77; *Ce-i de făcut?* 73, 111, 128, 130

Cernomazov, Miron 185

Cernov, Osip 340

Cernov, Viktor: ca ministru al Agriculturii în Guvernul Provizoriu 235; criticat de Lenin 235; demisionează din guvern 248; insultat de bolșevici 275; în Paris 166; îndoieli 170; înființează Partidul Socialist-Revoluționar 125, 134; și desființarea Adunării Constituante 275

Cetvergova, Maria P. 78

„chestiunea națională” 226, 243, 312, 315, 324

Churchill, Sir Winston S. 388

Cicerin, Gheorghe 353, 362

Cigorin, Mihail I. 78

Ciheidze, Nikolai 221, 225, 234

Clausewitz, Karl von 177; *Despre război* 303

Cobden, Richard 322

Codul Civil 354

Cohen, Stephen 28

comerțul cu cereale: comerțul privat sub Noua Politică Economică 344, 349; impozitare în natură 338; rechiziționările statului 284-285, 291, 322, 339-340

comerțul exterior: monopolul statului 361-362, 365, 367-368

Comintern (Internaționala a Treia): avertismentul lui Lenin cu privire la cruciada anticomunistă 347; constituire 25, 32, 313; dominația Rusiei în Comintern 376; înființarea partidelor comuniste în Europa 325

Congresele: Primul (1919) 313-314; al Doilea (1920) 329-330, 333, 376; al Treilea (1921) 347-349; al Patrulea (1922) 365

Comisia de Stat a Planificării 371, 374

Comisia Extraordinară *vezi* CEKA

Comisia Organizatorică din Rusia 175

Comisia Organizatorică din Străinătate 175

Comisia Socialistă Internațională 209

comitetele țăranilor săraci *vezi kombedi*

Comitetul Central Bolșevic: administrare 306-307, 309; autoritatea 234; dispute pe tema „discuției privind sindicatele” 341; facționalism în 321; îi ordonă lui Lenin, bolnav fiind, să se retragă din viața publică 368; Kamenev își dă demisia din 263; la Institutul Smolnăi 271; Lenin atacă 222; Lenin participă în 225; Lenin pregătește decretele pentru 259; Lenin prezidează 325, 349-350, 364; Lenin propune introducerea de noi membri 371, 373; Lenin propune reducerea la trei membri 359-360; minute secretizate 386; organizarea 231, 306-307; pe tema socializării pământului

231; precauții privind planul lui Lenin pentru Revoluția din Octombrie 252-254, 256; preia puterea după revoluție 257-258; respinge politicile revizuite ale lui Lenin 241, 244, 248, 250; rolul și funcțiile 270; se împotrivește cererii pentru formarea coaliției socialiste 262; se împotrivește păcii separate în Primul Război Mondial 278; sprijină transferul puterii către soviete 231; și demonstrațiile politice armate din Petrograd 236, 238, 241; și introducerea Noii Politici Economice 341; și războiul cu Polonia 335-336; *vezi și* Politburo

Comitetul Militar-Revoluționar (al Sovietului din Petrograd) 254-258, 262, 269

Comitetul Organizării din Străinătate 175, 179

Comte, Auguste 176

Comuna din Paris (1871) 154, 283

comunism: atracție internațională 25; Marx despre comunism 246; partide nonexistente în afara Rusiei 311

„comunism de război” 345

comuniști de stânga 280, 285, 287, 328

Conferința Democrată (septembrie 1919) 250

Conferința Partidului din provincia Moscova (1920) 324

Congresul Sovietelor de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților din întreaga Rusie 231, 257

Congresul Sovietelor din întreaga Rusie: Comitetul Executiv Central 269; și dizolvarea Adunării Constituante 275

Congrese: Primul (iunie 1917) 230, 234, 236, 239, 252, 254; al Doilea (octombrie 1917) 255-261; al Treilea (ianuarie 1918) 276; al Patrulea (martie 1918) 291; al Cincilea (iulie 1918) 292; al Optulea (1920) 339; al Zecelea (1922) 365, 367, 371

Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord (1917) 252

Consiliul Central al Sindicatelor din întreaga Rusie 344

Consiliul Muncii și al Apărării 325

Consiliul Suprem al Economiei Naționale 264, 266

Cracovia (Polonia) 181-184, 186-187

Cuba 390

culaci: atacați la a Zecea Conferință a Partidului 345; Lenin îi definește 116; Lenin solicită anihilarea 295-296, 321; Osip Cernov ia apărarea 340; *vezi și* țărani

D

Dal, Vladimir: Dicționarul rus 282

Dan, Feodor 167, 171, 235, 255, 257

Danielson, Nikolai 66

Danilin (țăran din Alakaevka) 82

Darkevici, Liveri (profesor) 351-353, 355-356, 359

Darwin, Charles 30, 77, 177

Declarația Drepturilor Popoarelor din Rusia 264

Decretul asupra Educației Populare 264

Decretul asupra Păcii 259-260, 272, 276

Decretul asupra Pământului 259, 261, 265, 271-272, 284, 383

Decretul asupra Presei 260, 262

Decretul cu privire la Ziua de Lucru de Opt Ore 264

Decretul privind Controlul Muncitoresc 260, 264

Delo Naroda (ziar) 268

Denikin, Anton, general 316-317, 319-320, 324, 326, 341

Deutsch, Lev 65

Diamand, Herman 193

dictatura alimentară 290-291

dictatura proletariatului: integrarea în programul partidului 134, 222; prezentarea de către Lenin 155, 203, 246

dictatură: și socialismul lui Lenin 305

Dicționarul Enciclopedic (Brockhaus și Efron) 118

Dietz, J.H.W. (editor din Stuttgart) 129, 132

dinastia Romanov: asasinarea familiei 295; eforturile lui Lenin de
înlăturare a Romanovilor 27, 78, 85, 88, 98, 117, 124, 134,
152, 194-195, 202, 216; statut 26; ura populară față de
Romanovi 150, 295; *vezi și* Nicolae al II-lea

„discuția privind syndicatele” 339-342, 344, 368

Dâbenko, Pavel 304

Dobroliubov, Nikolai 66

Dobrovol'ski, V.M., general 105

Dolgov, Nikolai 83, 84

Dostoievski, Feodor 26, 53, 94, 176; *Demonii* 98

Drabkina, Elizaveta 334

Dreyfus, Alfred 78

Ducos de la Haille, Georges 186

Duma: alegeri și componență 159-163, 179; convocare 157;
membri bolșevici 167-168, 184-185; membrii Dumei îl
vizitează pe Lenin la Cracovia 183; prorogare (1917) 215

„Duminica Însângărată” (Sankt-Petersburg, 9 ianuarie 1905)
151-152, 155

Dunaev, Evlampi A. 199

Dzierżyński, Feliks: arestarea Comitetului Central al
socialiștilor-revoluționari de stânga 292-293; conduce
Comisia Extraordinară 264-265; fumând 270; intrarea în
partidul bolșevic 233; investighează situația din Georgia 366,
368, 378; îi vânează pe jefuitorii lui Lenin 309; în căutarea
așa-zişilor asasini ai lui Lenin 274; la înmormântarea lui
Lenin 382; legăturile cu Buharin 321; Lenin propune
îndepărtarea lui din Comitetul Central 359; și ordinele

repressive ale lui Lenin 331; și testamentul politic al lui Lenin 374

E

Eberlein, Hugo, 313

Ecaterina a II-a (cea Mare), împărăteasă a Rusiei 38, 63, 281

„Economistii” (facțiune marxistă) 130, 141-142

Edictul de Emancipare (1861) 36, 44-45, 81, 103, 105, 134

Eliberarea (organizație) *vezi* Uniunea pentru Eliberare

Elistratov, Dr. 381

Elizarov, Mark (soțul Annei): căsătoria cu Anna 87; îl adoptă pe Gheorghe Lozgagev 184; îl vizitează pe Lenin în Paris 165; la Podolsk 112; locuiește în Moscova 94; moartea și înmormântarea 313, 325; percheziționarea apartamentului 239; poartă sicriul mamei lui Lenin 197; sfaturi imobiliare pentru familia Ulianov 78-80, 113; și disputa lui Lenin cu Arefev 86; și exilul lui Lenin 108; și întoarcerea lui Lenin în Sankt-Petersburg în 1917 223

Elțân, Boris 28, 391

Elveția: Lenin pleacă în Rusia după revoluție 216-217; Lenin revine în (1900) 124, 133; Lenin stă în (1907) 165; Lenin și Krupskaia în vacanță 148, 166; Lenin și Krupskaia se refugiază în timpul Primului Război Mondial în 194-205; o nouă vizită (1903) 138; prima vizită a lui Lenin (1895) 101-102

Elwood, Ralph Carter 28

Emanciparea Muncii, grup 65-66, 77, 91, 101-102, 124

Emelianov, Nikolai 240-243

Engberg, Oskari 115

Engelhardt, Mihail, scriitor 129

Engels, Friedrich: atitudinea față de țărănime 81; influențat de Iluminism 176; interesul revoluționarilor ruși 65; interpretat de Lenin 25, 82, 205, 244, 246, 387; Kautsky îl apără pe 118; lecturile lui Lenin 55, 77, 103, 145, 177, 201; lecturile lui Plehanov 90; Lenin îl citează pe 130; Lenin promovat ca succesor al lui 385; moarte 91, 102; *Anti-Dühring* 84, 94; *Situația clasei muncitoare din Anglia* 84

Essen, Ekaterina von (născută Grosschopf) 40

Essen, Maria 148

Estonia: instituirea republicii sovietice 312

eurocomuniști 388

Europa: angajamentul lui Lenin privind răspândirea socialismului în Europa 208-210, 260, 267, 271, 277, 291, 311-312, 315, 327, 330, 346, 353; Lenin lansează în 1920 „războiul revoluționar” în 328-332

evrei: atitudinea lui Lenin față de evrei 46, 114, 376; în Imperiul Rus 38-39, 46; în Ucraina 325; participarea la mișcarea socialistă 102-103; pogromurile rusești 194; și republicile sovietice independente 312; *vezi și* Bund

F

fascism 390

Federația Sovietică Transcaucaziană 364, 366

Fedoseev, Nikolai 77-78, 83, 91, 93, 95, 110, 364

ferme colective 344

Feuerbach, Ludwig Andreas 205, 207

Figes, Orlando 28

Finlanda: ca posesiune a Rusiei 26, 160; fuga lui Lenin în 31, 237-238; Lenin în (1906-1907) 157-164; Lenin stă în

Finlanda până la revenirea în Rusia în 217; naționalismul 265, 267; vacanțele lui Lenin (decembrie 1917) 273

Fitzpatrick, Sheila 28

Flakserman, Galina 252

foamete: (1921) 342; în regiunea Volgăi: (1891-1892) 89-90, 196

Fofanova, Margarita Vasilevna 251-254, 269

Förster, O., profesor 355-356, 360, 381

Fotieva, Lidia A. 173, 358, 365-367, 369, 373, 376, 377, 379

Franța: încheierea blocadei economice a URSS 320; în Primul Război Mondial 191; socialiștii revoluționari din Franța 313; *vezi* și Longjumeau; Paris

Franz Ferdinand, arhiduce al Austriei 191

Franz Josef, împărat al Austro-Ungariei 195

Freud, Sigmund 140, 176-177

G

Galperin, L. 147

Gapon, Gheorghii, preot 30, 151, 155, 189, 269, 340

Geneva: Lenin locuiește la Geneva 133, 137-138, 141, 144-145, 148

Genova: Conferința Internațională (1922) 353, 361-362

Georgia 354, 362, 364, 366, 368, 375

Germania: admirația lui Lenin pentru 27, 117, 194, 314; ca agresor imperialist 194; declarația de război împotriva Rusiei (1914) 191; economia de război 208; finanțează partidul bolșevic 238-239, 244-245, 270, 272; îi permite lui Lenin să se întoarcă în Rusia după revoluție 217-218; înaintarea armată pe frontul de est 278, 280; în planurile lui Lenin pentru uniunea socialistă europeană 332; Lenin apelează în timpul războiului civil la 294; Lenin caută încheierea unor

acorduri concesionare 337, 346; Lenin promovează socialismul 311; Lenin susține încheierea de acorduri comerciale cu 291; susține pacea separată cu Rusia (Brest-Litovsk) 272, 276-277, 279, 292; și asasinarea ambasadorului von Mirbach 292; tratatul sovietic diplomatic și comercial (1922) 353

Geyer, Dietrich 28

Gheneralov, V.D. 67

Ghete, Feodor, profesor 308, 352

Ghil, Stepan 269, 282, 293, 297-298, 308, 343, 350, 352-353, 380

Gândirea rusă (publicație) 95-96

Gliasser, Maria 373, 377

Goethe, Johann Wolfgang von 269

Gogol, Nikolai 53, 55, 58, 62

Goldenberg, I.P. 225

Golubeva, Maria 83-84

Goncharov, Ivan 37, 55; *Oblomov* 108

Gorbaciov, Mihail 28-29, 388, 390-391

Gorbunov, Nikolai 268, 377

Gorki, Maxim: critică îngâmfarează lui Lenin 171; despre Lenin în războiul civil 303; îi invită pe Bogdanov și Lenin la Capri 168; Lenin îi scrie lui Gorki 164, 195, 230; și admirația lui Lenin pentru evrei 46; și punctele de vedere ale lui Lenin despre cultura populară 318-319

Gorki, sat în apropiere de Moscova 283, 298-299, 307, 343, 349-350, 352-353, 356-358, 378-382

Goț, Avram 255

Govoruhin, Orest 64-65

GPU *vezi* Administrația Politică de Stat

Greulich, Hermann 193

Grimm, Robert 207-209, 217

Grosschopf, Anna (născută Estedt) 39

Grosschopf, Johann 39

Gucikov, Aleksandr 162, 203, 216, 226

Gusev, Serghei 152

Guvernul Provizoriu (Rusia): considerat imperialist de către Lenin 227; Lenin se opune Guvernului Provizoriu 216, 220-221, 223-225, 230, 234, 248, 252; program și politici 226, 235; provocat de bolșevici 236-237; și demonstrația armată a bolșevicilor în 1917 238, 240; și Revoluția din Octombrie a bolșevicilor 252-258, 275-276

H

Haase, Hugo 208-209

Haimson, Leopold 28

Halturin, Stepan 78, 130, 282

Hanecki, Jakub 182, 192-193, 210, 219-220, 245

Hardin, Andrei 78, 89

Harding, Neil 28

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 177, 205-207, 211; *Istoria filosofiei* 205

Helphand-Parvus, Alexander 210, 245

Helsinki (Helsingfors) 242, 244; *vezi și* Finlanda

Heraclit 205

Herzen, Aleksandr 94

Hilferding, Rudolf 208

Hitler, Adolf 388, 390

Hobson, John Atkinson 118

Hotărâre cu privire la formarea guvernului muncitoresc și țărănesc (1917) 259

I

Iakubova, Apollonaria Aleksandrovna 87, 100, 107, 110

Iaropolet 339

Iaroslavski, Emelian 368

Iluminism (secolul al XVIII-lea) 176, 205

imperialism: Lenin scrie despre imperialism 194; și Primul Război Mondial 194; și problemele coloniale 330

Imperiul Otoman *vezi* Turcia

Inspectoratul Muncitorilor și Țăranilor (Rabkrin) 374, 376

Institutul Creierului 383

intelectualitate: represiunea intelectualității 354; rolul călăuzitor pentru muncitori 204, 284

Internaționala a Doua (Socialistă): sprijinul din partea narodnicilor 64; Congresul din 1907 (Stuttgart) 161, 193-194

Internaționala a Treia *vezi* Comintern

Internaționala Comunistă *vezi* Comintern

Internaționala Socialistă, a Doua *vezi* Internaționala a Doua (Socialistă)

Iskra (ziar): înființare și producție 127-130, 136, 230; Lenin atacă noul comitet redacțional 152-153; Lenin propune restrângerea comitetului redacțional 142-143; mutarea la Geneva 138; mutarea la Londra 136; propunerea ca Troțki să fie inclus în comitetul redacțional 138; susținerea terorismului 146; și al Doilea Congres al Partidului 139, 141-143; și *Ce-i de făcut?* a lui Lenin 132-135; tipărirea proiectului Programului Partidului 135

Italia 320, 388

Iudenici, Nikolai, general 309, 316, 319, 336

Iudin, Ghenadi 108
Iusupov, familia 26
Ivan al IV-lea (cel Groaznic), țar 74
Ivanovo-Voznesensk 156
Izvestia (ziar) 386

J

Jalava, Hugo 243, 251
Janson, Wilhelm 218
Japonia: Lenin solicită sprijin pentru Japonia 152, 328;
 Piłsudski sprijină Japonia 328; războiul cu Rusia (1904-
 1905) 150, 196
Jeleabov, Andrei I. 130
Jelezneakov, Anatoli 275
Jeltâșev (garda de corp a lui Lenin) 267
Jivoe slovo (ziar) 238
Jogiches, Leo 161, 175

K

Kadian, Aleksandr, dr. 45
Kaganovici, Lazar 310
Kahn, Alfred 186
Kalașnikov, Vasili 52
Kalmâkova, Aleksandra 107, 115, 125, 127
Kalske, Emil 242-243
Kamenev, Lev: află despre jignirile lui Stalin la adresa Nadejdei
 Krupskaia 370, 378; aprobă introducerea Noii Politice
 Economice 340-341; arestarea de către Guvernul Provizoriu
 239-240; arestarea în timpul războiului 199; avertismentele

cu privire la o catastrofă politică 271; considerat succesor de către Lenin 371; critică Opoziția de Stânga a lui Troțki 381; demisionează din Comitetul Central 263; eliberarea 250; îi permite lui Lenin să le dicteze secretarelor 369; îl comemorează pe Lenin 385; îl sprijină pe Stalin la cel de-al Doisprezecelea Congres al Partidului 379; îl vizitează pe Lenin, care era bolnav, la Gorki 382; în administrația Moscovei 303-304; în Moscova 283; îngrijorări referitoare la deteriorarea stării de sănătate a lui Lenin 365; întâlnirea cu Lenin la întoarcerea în Rusia în 1917 220-221; la înmormântarea lui Lenin 382; Lenin îi scrie cu privire la publicarea cărții *Statul și revoluția* 244; Lenin îi scrie cu privire la delegarea funcțiilor în Sovnarkom 367; Lenin propune retrogradarea lui în Comitetul Central 359; munca în Sovietul din Petrograd 233; naivitate cu privire la politicile extreme ale lui Lenin 224, 226; negociază acordul comercial în Londra 337; nu crede în revoluția socialistă europeană 277; pasiunea pentru cinematografie 188; pierde ca adversar al lui Stalin 386; pledează pentru o justiție formală 354; probleme cardiace 344; relațiile cu Lenin 367; se alătură din nou Comitetului Central 258; se opune planului lui Lenin pentru Revoluția din Octombrie 253, 258; se plânge de conducerea CEKA 321; sprijin pentru Lenin în problema constituției 364-365; sprijinirea Guvernului Provizoriu 220-221; și crearea unei Republici Sovietice Ucrainene 325; și solicitarea unei coaliții socialiste 262-263; și Tratatul de la Brest-Litovsk 279

Kammerer, Luisa și Titus 201

Kamo (pseudonim al lui Semion A. Ter-Petrosean) 189

Karamzin, Nikolai 37

Karpinski, Vladimir 193-194

Kaškadamova, Vera 67-69

Kautsky, Karl: acuzat de Lenin pentru că nu contestă capitalismului german 291; citat de către Lenin 130; critică modul în care Lenin îl interpretează pe Marx 246; influența asupra lui Lenin 57, 117-118, 177, 194, 204; insultat de către Lenin 209; invitat la conferințele socialiste internaționaliste din Elveția 208-209; în *Statul și revoluția* a lui Lenin 245; nu crede în revoluția muncitorilor 202; respins de către Lenin 206-208, 216, 305; responsabilități financiare 172, 185, 190; susține votul Partidului German în problema finanțării războiului 194; și disputele facționale din partid 186; și planurile pentru guvernarea socialistă 203-204, 313; *Chestiunea agrară* 117

Kazan 40, 42, 49, 63, 67, 71, 74-76; *vezi și* Universitatea Imperială din Kazan

Kedrov, Mihail 179-180

Keep, John 28

Kerenski, Aleksandr: apariții în film 318; creează patrulele armate 254; despre metodele politice 31; divergențe cu Kornilov 248-249; evadare 257; îl acuză pe Lenin de despotism 241; încrederea în sine 222; înființează Directoratul 249; își menține angajamentul de a conduce războiul 236, 241; Lenin susține o posibilă alianță cu Miliukov 203; numit prim-ministru 239-240; o posibilă despărțire de menșevici 256; opoziția armată împotriva bolșevicilor 262; reputație și publicitate 233; și eșecul ofensivei armate ruse 236; și propunerile lui Lenin privind insurecția 250; și Revoluția din Februarie 1917 216; tatăl, profesor al lui Lenin 53; Troțki anunță înlăturarea lui 256

Kerenski, Feodor 53-55, 70-71

Kesküla, Aleksander 210

Keynes, John Maynard 306

Kiental: Conferința Socialistă Internaționalistă (1916) 208-210

Kierkegaard, Søren 176-177

Klasson, Robert 96-98, 103

Klemperer, Georg 355-356, 359, 362

Kobacidze (oficial georgian) 366

Kocher, Theodor 187

Kojevnikov, A.M., Dr. 355, 366-367

Kokușkino (moșie) 40, 43-44, 71-74, 76, 78, 81, 94, 113-114

Kolceak, Aleksandr, amiral 309-310, 317, 336, 340-341

Kollontai, Aleksandra: arestarea 240; conduce Opoziția Muncitorilor 321; despre Lenin și Inessa Armand 333; dispute cu Inessa 333; excursie pe Volga 325; îl ajută pe Lenin, stresat, să-și țină discursul 229; în Oslo în timpul Primului Război Mondial 199; Lenin îi acceptă cererile 324; și arestarea lui Dâbenko 304; și Revoluția din Februarie 1917 216; și sosirea lui Lenin în Petrograd în 1917 221; *Dragostea albinelor lucrătoare* 333

kombedî (comitetele țăranilor săraci) 291, 296, 311, 314

Komuci (Comitetul Membrilor Adunării Constituante) 290, 292-293, 296, 309, 320

Kornilov, Laur, general 248-249, 251, 290, 309

Korobko (marxist din Sankt-Petersburg) 96

Koșelnikov, Iacov 309

Kramer, Vasili, profesor 355, 366-367

Krasin, Leonid 96, 160, 350, 353

Krasnoiarsk 108-109

Krasnov, Piotr N., general 262

Kremer, Aleksandr 103

Kremlin, Moscova: Lenin se mută la Kremlin 280-281; Lenin revizitează Kremlinul în etapa finală a bolii 380

Kremliov, N.A., rector 75

Krestinskaia, Vera 298

Krestinski, Nikolai 298, 307, 340

Krjijanovski, Gleb 109, 114, 135, 143, 145, 147

Kronstadt: ostilitatea marinarilor față de Guvernul Provizoriu 236; rebeliunea marinarilor 341-343, 347

Krumbyugel, L. (editor din Sankt-Petersburg) 171

Krupskaia, Elizaveta Vasilievna (mama Nadejdei): călătorește cu fiica în străinătate 128, 137, 165; gătește pentru Lenin 114, 137; le cunoaște pe surorile lui Lenin 123; moartea 196; o însoțește pe fiica sa în exil 112, 114, 118, 181; probleme de sănătate în Siberia 118; refuză să emigreze din nou în Elveția 164; relațiile cu Lenin 165

Krupskaia, Nadejda Konstantinovna (Nadia): abuzurile lui Stalin 370, 377-378; află de Revoluția din Februarie 1917 215-216; are grijă ca Lenin să nu fie deranjat de susținători 132-133; aspect fizic și sănătate 112, 172, 186-187, 232, 308-309; ca secretară a Biroului din Străinătate a Comitetului Central 184; căsătoria și relațiile cu Lenin 30, 106, 110-111, 113-115, 139, 145, 172-174, 198, 232, 237, 267-268, 307-308, 326, 335, 352; certuri cu Maria Ilinicina 358-359; condițiile exilului 118, 123-124; de față la intrarea în comă și moartea lui Lenin 381-382; despărțire de Lenin pe durata refugiului în Finlanda 244; despre dragoste în viața lui Lenin 125; despre intransigența muncitorilor 323, 372; dificultăți financiare 201; excursii cu bicicleta împreună cu Lenin 166; formare și carieră 111-112; fuga în Elveția neutră 193; fuga în Finlanda 163; gătește inadecvat 137, 165, 232; i se alătură lui Lenin în München 128; i se alătură lui Lenin în Stockholm 164; i se alătură lui Lenin în Șuşenskoe (Siberia) 110, 112-113, 357; i se alătură lui Lenin la Gorki 350; interese și activități

revoluționare 111-112; interogată cu privire la reședința lui Lenin 239; îi ajută pe susținătorii lui Lenin 146; îl comemorează pe Lenin 385-386; îl îngrijește pe Lenin după atac 355, 358-359; îl susține pe Lenin în război 198; îl primește pe musafirul Troțki 138; îl vizitează pe Lenin la Petrograd 252; îmbunătățirea relațiilor cu Inessa Armand 188; în Finlanda 161; în grupul de discuție cu Lenin 96; la Londra cu Lenin 136-137; în Paris 165, 171; Lenin îi scrie codat din închisoare 106; lipsa copiilor 115, 174, 184, 357; lucrează în raionul industrial Vâborg 232, 237; numită adjunct al comisarului poporului pentru Învățământ 267; operație de tiroidă 187; participă la al Doilea Congres al Partidului 153; păstrează o arhivă a contactelor politice 199; perioadă de convalescență 283; plănuiește scrierea *Enciclopediei pedagogice* 201; plimbări private cu Lenin 307; primește permisiunea de a deschide scrisoarea sigilată a lui Lenin adresată Congresului Partidului 369; relațiile cu familia lui Lenin 30, 110-111, 113, 139; relațiile cu Stalin după moartea lui Lenin 385; renunță la slujba de secretariat 232; revine la Sankt-Petersburg cu Lenin (1905) 157; scrisori de la Lenin 326; se mută cu guvernul la Moscova 280, 282; se mută cu Lenin la Cracovia 181-183; se mută la Poronin 186-187; stabilește legătura cu bolșevicii ruși 164; îl ajută pe Lenin în timpul bolii 369, 378-380; suspectată la începutul Primului Război Mondial 192-193; și înmormântarea și îmbălsămarea lui Lenin 384-385; și întoarcerea lui Lenin în Rusia în 1917 217-218, 220-221, 223; și moartea Inesei Armand 334; și moartea mamei sale 196; și munca în exces a lui Lenin 268; și noul stil al lui Lenin în Petrograd 229; și poziționarea lui Lenin împotriva colegilor bolșevici 152; și relațiile lui Lenin cu Inessa Armand 174, 181-182, 188, 197;

și despărțirea de partid a lui Troțki 381; și sănătatea precară a lui Lenin 138-139, 144; și tentativa de asasinat asupra lui Lenin 298; tratament medical în Sokolniki 308-309; vacanță în Finlanda cu Lenin 273; vacanță în Elveția cu Lenin 148; viața cu Lenin în Petrograd 267-268; vizitează regiunea Volgăi 326

Krușviț (dijmaș) 85, 90, 92, 94

Kseșinskaia, Matilda 222

Kseșinskaia, reședință (locul de desfășurare a Conferinței Partidului în 1917) 226

Kuibâșev, Valerian 359-360, 377

Kun, Béla 320, 343, 347

Kuokkala (Finlanda) 160-161, 163

Kuskova, Ekaterina D. 117

L

Lafargue, Paul 102, 352

Lalaianț, Isaak 85, 100

Lapșin (bărbat care prindea și vindea păsări) 57

Larin, Iuri 261, 266

Lașevici, Mihail M. 310

Lavrov, Piotr 94

Le Bon, Gustave, 176-177

Lebedour, Georg 209

Legcer, Dr. 60

Legea Fundamentală (Rusia) 162

Legea Fundamentală privind Socializarea Pământului 284

Legiunea Cehoslovacă 292-293, 309

Lengnik, Fridrikh V. 143

Lenin, Vladimir Ilici (*născut* Ulianov): abilități lingvistice 97, 205; accident în timp ce pescuia 57-58; activități recreative în aer liber 182, 186, 325, 357; activități revoluționare în Sankt-Petersburg 94-98, 102-104; acționează împotriva lui Arefev 86; acuzat că ar fi spion german 238; adoptă numele Lenin 129-130; află de Revoluția din Februarie 216; află despre masacrul din 1905, „Duminica Însângerată” 151; ajutat și sprijinit de către surori și mamă 87, 100, 106, 146; aniversarea vârstei de 50 de ani 326; apariție în film 317; ia în considerare sinuciderea 352, 355-356, 379; arestat și eliberat în Polonia 192-193; arestat și reținut 105-106; aspect fizic și vestimentație 49, 99, 103, 118, 196, 220, 229, 258, 318; atacat la a Zecea Conferință a Partidului 345-346; atașamentul față de Inessa Armand 30, 100, 172-174, 181, 197-198, 308, 326, 333; ateism 72, 89, 137; atitudine despre interese artistice 56; atitudinea belicoasă în dezbateri 95-96; atitudinea față de țărani 81-84, 90-91, 134, 159-160, 231, 261, 287, 318-319, 323, 339-340, 375; atitudinile cu privire la clasă 265, 319, 323; atrage simpatizanți 132; autoritarism 273-274, 283-283, 286-288, 305; ca avocat 89, 91, 94; ca traducător 82, 112; caiete de însemnări 205-207; calități și statut înainte de revoluție 210-211; calmează protestatarii înarmați (1917) 238; călătorește în Europa 174; călătoria în Elveția (1895) 101-102; căsătoria 51, 114, 145, 181, 198; cere disciplinarea muncitorilor 273; cere pacea după înfrângerea în fața Poloniei 331; coma finală, moartea și înmormântarea 381-382; comportamentul inadecvat după moartea tatălui 61-62; conducere și autoritate 135, 147, 153, 180, 183, 227, 263, 304, 306, 316, 325, 342, 392; confundat, amenințat cu arma și arestat 293; conștiința misiunii 176, 196-197; copilărie 48-52, 56-58; crede în revoluția socialistă

internațională 208-210, 260, 267, 271, 277, 291, 311-312, 320, 327, 346, 353; cultul și reputația postumă 383-388, 391; cunoașterea clasicilor 55, 97, 205-206; decizii privind Conferința Partidului (1911) 175; demisia de la *Iskra* și din Consiliul Partidului 143; despre controlarea fabricilor de către muncitori 342; despre foametea din regiunea Volgăi (1891-1892) 90; despre problema națională 312, 324-325, 374; detașare de activitățile zilnice 190; dezamăgit de Plehanov 126-127; dezvoltarea filosofiei politice 206-207; diagnostice și examinări medicale de specialitate 355-357, 379; dictează secretarelor pe durata bolii 367-369, 371, 373-374; dificultăți cu limba germană 101, 127; discuții despre dragoste cu Inessa 197-198; disputa cu Troțki referitor la rechiziționarea cerealelor 322; disputele și ruptura de Bogdanov 167-170, 174; documentare despre Lenin 28-29; dragostea pentru mamă 108, 140, 197; durabilitatea guvernului, pusă la îndoială 263; educație 29, 42, 52-57, 70-71; elaborează și prezintă decrete 258-261, 264, 272; eschivări și minciuni 245; examinat de bunicul Blank 44; munca în exces și suprasolicitarea 171, 232-233, 267-268, 273, 344; exil în Siberia 107-110, 112-118; exmatriculat de la Universitatea din Kazan 75-77; explicații la al Optulea Congres al Partidului 314; explică războiul cu Polonia 335; forțează dizolvarea Adunării Constituante 275; fuga și refugiul în Finlanda 239-245; Guvernul Provizoriu emite un mandat de arestare pentru Lenin 238; ia cuvântul la al Patrulea Congres al Cominternului 365; idei și activități revoluționare timpurii 73, 75-78, 82-86; idolatrizat de sora sa Anna 223; iliberalism și prejudicii politice 247, 286-288; imagine și propagandă 233-234, 258, 318; infarcturi 232-233, 307, 325, 349; influențe intelectuale asupra lui Lenin

176-177, 205-206; interesul și atitudinea față de femei 30, 100, 106, 110-111, 172; introduce Noua Politică Economică 30-32, 338, 340-346, 348, 383, 388, 392; ironizat 268; iartă pe Malinovski 244; îmbălsămarea și expunerea în mausoleu 383; în „discuția privind sindicatele” 338-339; în Comitetul Central al Partidului 179, 184; în Cracovia 181-184, 186; în disputele din partid privind comerțul exterior și constituția 361-365; în Finlanda (1906-1907) 160-164; la Londra 136-137; la Paris 145, 164-166, 172-174; încheie relația cu Inessa Armand 181, 188-190, 197, 392; încrederea în sine 145, 196-197, 201, 222; înființează Comisia Extraordinară 264-265; învață limba engleză 137; își pierde voința de a munci 351; își prezintă programul revoluționar la Petrograd (1917) 224-228; își rade barba și mustața 240; jefuit de bărbați înarmați 308-309; la al Doilea Congres al Cominternului 329-331, 376; la al Zecelea Congres al Partidului 341-342; la Primul Congres al Cominternului 313; lecturi 30, 55, 62, 72-73, 77-78, 80, 82, 84, 118, 177, 205, 207, 305-306; lipsa de apropiere de muncitorime 95-96; maniere antisociale 71, 82; maniere sociale 363; mențione în *Dicționarul enciclopedic* 118; nașterea 35; nefamiliarizat cu administrația din gubernii 310, 322; nervozitate 108, 114, 118, 138, 144-146, 196, 356; nevoia de eroi 113; nume 15; numit președinte al Sovnarkomului 260, 305, 325; obiceiuri alimentare 165; obscuritatea inițială 31; obsesia pentru ordine și curățenie 100, 137, 145, 166, 392; operație pentru îndepărtarea glonțului 355, 357; opoziție din partea Partidului Comunist German 332; oratorie și elaborarea discursurilor 157, 228-229; organizare și administrare 304, 306-307, 320; ostilitatea față de Stalin 29, 363, 365, 368, 372, 375, 377, 387-388; participare la al Cincilea Congres al

Partidului 161; participare la al Patrulea Congres al
Partidului 159-160; participare la al Treilea Congres al
Partidului 152-155; participarea la al Doilea Congres al
Partidului 140-143, 147; partidele de șah 78; pasiunea
pentru Wagner 128; pasiuni politice 224; părăsește Finlanda
pentru Geneva 164; părăsește Rusia (1900) 123-124;
părăsește și revine în Petrograd (iunie-iulie 1917) 237-238;
perioada petrecută în Galiția 186-187; perioada de
convalescență la Gorki 350-351, 353, 355-359, 361, 364,
378-380; personalitatea lui Lenin 28, 30-31, 392; planifică
guvernarea socialistă 203-204, 287; planifică și propune
Revoluția din Octombrie 253-255, 347; pledează pentru
violență și teroare 158, 247, 264-265, 286, 289, 295-297,
305, 319, 331, 345, 353-354, 366; plimbări cu bicicleta 99,
148, 166; poartă peruci pentru deghizare 251, 254; politici
economice 285-286, 290, 323, 336, 345; politici revizuite
respinse de Comitetul Central 241, 244, 248-250; politicile
post-revoluție 320-322, 338; pornește războiul împotriva
Poloniei 328-332, 335, 337; porniri distructive 30; practici de
muncă și ajutoare 268-270, 272, 343, 363; preia puterea
256, 259, 264, 267; printre muncitori 229, 238; probleme
gastrice 100-101, 106, 114; propune constituirea unui partid
clandestin 131-132; propune pacea separată în Primul Război
Mondial (Tratatul de la Brest-Litovsk) 272, 276-279, 338,
388, 392; punctul de vedere cu privire la războiul european
152, 191-196, 198, 203, 207; nu are copii 174, 184, 358;
reacția la executarea fratelui său Aleksandr 29, 68, 78, 99,
265, 293; realizări 25, 28, 30, 32, 299, 347-348, 388-390;
reducerea volumului de muncă din motive de sănătate 350,
356-357; refugierea în Elveția neutră 193-201; refuzul de a se
întoarce în Rusia 154, 156; relația cu mama-soacră 165, 196;

relațiile cu frații și surorile 50-51, 68-69; relațiile cu Krupskaia 30, 106, 110-113, 139-140, 172, 232, 267-268, 307-308, 325-326, 335, 352; relațiile cu Plehanov 125-127, 133-134, 138-140, 142-143, 145, 222; renunțarea la fumat 72; reputația printre partidele socialiste 179; respinge implicarea emoțiilor în politică 85, 89, 118, 168-169, 177, 196, 230, 337; resurse financiare 73-74, 91, 94, 165, 200; retragerea din comitetul redacțional al ziarului *Social-Democrat* 171; revenirea la Sankt-Petersburg (1905-1906) 156-157; revenirea în Rusia (1917) 217-222; revolverul îi este furat de o gardă de corp 323; rolul în războiul civil 303, 306, 316-317, 320; identitatea rusească 97-98; sănătatea precară 31, 118, 144-145, 148, 232-233, 237, 267, 275, 295, 307, 325, 337, 350-351, 364-370, 377-380; scopuri și obiective guvernamentale 260, 264, 266-267, 271; scrisul 95, 99-100, 115, 117, 128, 132, 169, 184, 201, 230, 244, 264, 273, 295, 376-377, 383, 385-386, 388; se adresează Comitetului Central cu privire la necesitatea insurecției 252; se adresează Sovietului din Petrograd pe tema Revoluției din Octombrie 256; se declară pentru „coexistența pașnică” 346; se gândește la succesori 367, 369, 371-372, 374-375; se înmatriculează la Universitatea din Sankt-Petersburg 86-89; se mută cu guvernul la Moscova 280-283; separare de activitățile rusești în perioada războiului 199, 211; sânge evreiesc 37-39, 45-46, 123, 188, 312, 318; solicită insurecția imediată 249-250; solicită și prezice revoluția 27, 145, 153-155, 200, 202-203, 208, 210, 231-232; starea psihică și „obsesiile” 351-353; stil și metodă politică 228-230; stilul literar 132; studii de drept la Universitatea Imperială din Kazan 71, 74-75; suferă mai multe atacuri 355, 357, 360, 364; suferind de erizipel 138-139, 144, 148; și asasinarea Romanovilor 294-295; și

facționalismul printre bolșevici 185, 200; și moartea Inesei Armand 333-335, 337; și moartea mamei 197; și moartea tatălui 60; și opoziția în presă 233-234; și ruptura bolșevici – menșevici 142-143, 147; și supremația partidului 316, 320, 338, 349, 354-355, 362, 373, 389; temperament 88, 171-172, 196, 296, 353-354, 359, 363; tentative de asasinat 274, 297-298, 318; testamentul politic 360, 369, 371-375, 385-387; toleranța față de intransigența muncitorilor 319, 323; trecutul familial și moștenire 29, 37, 40-42, 45-46, 123, 375, 387; ura față de regim 98-99; utilizarea de pseudonime și nume false 100, 115, 128-130, 136; vacanță în Elveția 148; vacanță în Finlanda (decembrie 1917) 273; vederea 49; viața alături de Krupskaia la Petrograd 267-268; viața la München 127-129; viața la Alakaevka 81-82; viața la Kokușkino 72; vizită la Gorki, în Capri 168; vânătoare și pescuit 114, 303, 307

OPERE: *Ce-i de făcut?* 73, 111, 128-133, 135, 141, 149, 154, 156, 176-177, 284, 305-306, 314, 348; „Cum să reorganizăm Rabkrinul” 376; „În legătură cu problema naționalităților sau a «autonomizării»,” 374; „Despre compromisuri” 249-250; „Despre cooperatie” 375; *Despre impozitul în natură* 343-345; „Despre sloganuri” 241; *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* 105, 115-117; *Două tactici ale social-democrației în revoluția democrată* 154-155; *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* 207; „Mai bine mai puțin, dar mai bine” 376-377; „Marxism și insurecție” (scrisoare) 250; *Materialism și empiriocriticism* 169-171, 206; „Noi schimbări economice în viața țărănească” 95; *Revoluția proletară și renegatul Kautsky* 305; *Sarcinile imediate ale puterii sovietice* 285; „Sarcinile social-democrației revoluționare în războiul

european” 194; „Schiță a guvernului revoluționar provizoriu” 156; „Scrisoare către Congres” 368, 381; „Scrisoare către un tovarăș cu privire la sarcinile noastre organizatorice” 132, 305; *Statul și revoluția* 241, 244-245, 247-248, 260, 265, 288, 295, 304, 311, 374, 388; *Studii și articole economice* 112; „Teoria valorii” 117; „Teze cu privire la încheierea imediată a unei păci separate și anexioniste” 276; *Tezele din aprilie* 31, 221-222, 225-226, 231, 240, 265, 271, 276, 342, 388; *Un pas înainte, doi pași înapoi* 143-144, 147

Leningrad *vezi* Sankt-Petersburg

Lepeșinski, Pantelimon și Olga 151

Lermontov, Mihail 53, 55, 94

Leșcenko, Dmitri 242

Letonia 272, 312

Lewin, Moshe 28

Liber, Mark 234, 255

Libertatea Poporului (organizație) 78, 84, 97-98, 104, 107, 124

lichidatorii 172, 178

Lieb knecht, Karl 291, 311-312

Lieb knecht, Wilhelm 102

Liebman, Marcel 28

Liga din Străinătate a Social-Democrației Revoluționare Ruse
143

Liga Spartachistă (Germania) 311-312

Lindhagen, Karl 219

List, Friedrich 118

Lituania 312, 328

Liubimov, A.I. 170-171, 175

Londra: al Treilea Congres al Partidului 153; Lenin se mută la
Londra 136-138, 145

Longjumeau (Franța) 173-174
Lozgacev, Gheorghe („Gora”) 184, 223, 325, 380
Luci (ziar menșevic) 185
Ludendorff, Erich, general 294
Lunacearski, Anatoli 149, 151, 176, 259
Luxemburg, Rosa 161, 208, 233, 311-312, 377
Lvov, Gheorghe, prinț 226, 239, 248, 259

M

Machiavelli, Niccolò 30, 177, 305-306
Maiakovski, Vladimir 387
Malia, Martin 28
Malinovski, Roman 179, 183, 185, 189-190, 196, 210, 220, 244
Manifestul comunist: Lenin începe să lucreze la traducerea cărții 82
Marea Britanie: intervine în războiul civil 311; în Primul Război Mondial 191; Kamenev negociază acordul comercial cu Marea Britanie 337, 346; Partidul Laburist și socialismul în Marea Britanie 330; pune capăt blocadei economice împotriva URSS-ului 320
Marea Teroare 386, 392
Marele Război (1914-1918) *vezi* Primul Război Mondial
Martov, Iuli: abordat de Centrul Bolșevic 171; activități în Sankt-Petersburg 102-103; atac la adresa lui Lenin 143; calități de lider 135; critică modul în care Lenin îl interpretează pe Marx 246; dispută cu Lenin la al Doilea Congres al Partidului 141-143, 147; divergențe cu Lenin 258; exilat în Siberia 107, 109-110; formează partidul menșevic 143, 147; în comitetul redacțional al *Iskrăi* 125, 135, 143; în Londra 136; îndoieli 170; mută *Iskra* la Geneva 138; nu crede în revoluția

muncitorilor 202; origini evreiești 102, 107, 123, 141; prietenia cu Lenin 102, 109, 123, 132; refuză să participe la al Treilea Congres al Partidului 153; respins de Lenin 152, 178, 235; reținut 105; solicită o administrație socialistă 248; și bolșevicii în alegerile Dumei 167; și *Ce-i de făcut?* a lui Lenin 132; și întoarcerea lui Lenin în Rusia după revoluție 217; și Primul Război Mondial 194-195; și socialismul internațional 207

Marx, Karl: atitudinea față de țărani 80-81, 90; Cernâșevski îl citește pe Marx 73; despre Rusia agrară 90-91; despre socialism în societatea rurală 376; etica muncii 351; influența asupra lui Lenin 27, 57, 77, 97-98, 102, 118, 145, 198, 201, 206, 304, 386; influențat de Iluminism 176; interesul revoluționarilor ruși 65-66; interpretat de Lenin 25, 84, 95, 131-132, 152-153, 204, 243, 245; interpretat de Plehanov 90; în *Statul și revoluția* 244-245; Kautsky îl apără pe Marx 117; Lenin expune portretul lui Marx 282; Lenin îl citează pe Marx 130-131; Lenin promovat drept succesor al lui Marx 385; opinii privind dezvoltarea istorică 246; revizionismul lui Bernstein 117; susține preluarea controlului fabricilor de către muncitori 349; și revoluția 153; și tendințele economice din Rusia 97; *Capitalul* 66, 77, 84, 90-91, 95, 97, 103; *Mizeria filosofiei* 84; *Teze despre Feuerbach* 205

marxism: ca ideologie importantă în Imperiul Rus 27, 32; cercuri de studiu 103; despre nivelurile industriale ca precondiție pentru statul socialist 376; interesul și înțelegerea lui Lenin față de marxism 82, 176-177, 204-205, 224, 246; în Rusia 124; Lenin scrie despre marxism 116; muncitorii în 107, 116; prezice etapele revoluției 203; represiuni asupra liderilor ruși 172; revoluționarii ruși adoptă marxismul 65; și evoluția

istorică 204; și lupta de clasă 100; și propunerea de partid a lui Lenin 130; și ruptura menșevici – bolșevici 147

marxism-leninism 25, 383, 386, 390

marxism-leninism-stalinism 386

Maslov, Piotr 91, 94-96

Mdivani, P.G. 366, 368, 378-379

Medvedev, Roy 388

Mehring, Franz 172, 185-186

Mendeleev, Dmitri Ivanovici 26, 53

menșevici: atacurile lui Lenin la adresa menșevicilor 147, 149, 152, 159, 161, 167, 220, 224, 226, 234, 237, 251, 256; ca partid distinct 232; cer o coaliție socialistă amplă 262; constituire 143, 147; declin 235; despre dictatura proletariatului 155; din Sovietul din Petrograd 215; doctrine 159; dorința pentru un partid unit, respinsă 224-225; îl acuză pe Lenin de megalomanie 170; în a Patra Dumă 184-185; înfrângere la al Cincilea Congres al Partidului 161; la al Patrulea Congres al Partidului 159-160; Lenin dorește reunificarea cu menșevicii 159; Lenin refuză o înțelegere cu menșevicii 263; participă la al Treilea Congres al Partidului 153; politica privind pământul 261; puterea în soviete 250; relatări postume despre Lenin 387; represiuni împotriva menșevicilor 284, 320, 354, 361; reprezentare minimă la Conferința de la Praga 178; se întâlnesc cu Lenin la întoarcerea în Rusia în 1917 220; statutul legal 181; susțin Guvernul Provizoriu 220-221, 226, 230, 248-249; susțin monopolul asupra comerțului cu cereale 285; susțin Noua Politică Economică 338; și al Doilea Congres Panrus al Sovietelor 258; și dizolvarea Adunării Constituante 274; și planurile bolșevice pentru demonstrații armate 234; și Revoluția din Februarie 1917 216; și Revoluția din Octombrie

256-257; și socialismul lui Lenin 288; Troțki îi părăsește pe
menșevici 233; teamă față de demonstrația bolșevică 234;
vezi și Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia

Meșcereakov, Nikolai 358-359

Meșcerski, Vladimir P. 286, 291

Meyer, Alfred 28

Michels, Robert 176-177

Mickiewicz, Serghei 93

Mihail Aleksandrovici, Mare Duce 215

Mihailovski, Nikolai 94, 131

Miliukov, Pavel 203, 216-217, 222, 226, 234-235

Miliutin, Vladimir 257, 260-261, 290, 361-362

Mill, John Stuart 176

minele de cărbune din Donbas 372

Minsk 124

Mint, V.M. 298

Minusinsk (Siberia) 108-109, 114

Mirbach, Wilhelm von, conte: asasinat 292

Mitchell, Isaac H. 136

Mâșkin, Ippolit 78, 130

Modenovo 339

Modráček, Franz 127-128

Molotov, Veaceslav M. 305, 307, 359-360, 382

Morgari, Odino 207-208

Morozov, Savva 168

Mosca, Gaetano 176

Moscova: caracterizare 281; greve în 1921 în 341; Lenin în 94;
Lenin mută guvernul la 280-283; revolta moscovită din
decembrie 1905 159; Sovietul din 249; Ulianovii se mută la
92

München 125-128, 133

muncitori: atitudinea lui Lenin față de 319, 323, 376; controlul asupra fabricilor în Petrograd 230-231; delincvențe 283; Lenin cere o participare mai amplă a muncitorilor la guvernare 374; participarea la revoluție 131, 195, 372; poziția în grupurile marxiste ruse 107, 135; restrângerea drepturilor 372; și formarea guvernului socialist 204; și rolul călăuzitor al intelectualilor 167, 284

Mussolini, Benito 390

N

Nabat (Alarma, publicație), 146

Nadejdin, L. 130

Napoleon I (Bonaparte), împărat al Franței 376

narodnici (socialiști agrari) 27, 64-65; *vezi* și socialism agrar

naționalizare 231, 285

Nazaretian, Amaiak 373

Nazareva, Gertruda 50

Neceaev, Serghei 98-99, 146

Nefedev, Nikolai 51, 57

Neivola (Finlanda) 237-239

NEP *vezi* Noua Politică Economică

Nevzorova, Zinaida 87

Nicolae al II-lea, țar al Rusiei: asasinarea 294; atacat de partidele revoluționare 150; dizolvarea Dumei și convocarea de noi alegeri 162; în Primul Război Mondial 202-203, 236; Lenin dorește înlăturarea țarului 195; lipsa de popularitate 150; Manifestul din octombrie privind reformele (1905) 156; prorogă a Patra Dumă de Stat 215; și Guvernul Provizoriu 226; și Legea Fundamentală 180; și Revoluția din Februarie

1917 215-216; și uciderea petiționarilor (1905) 151; tratate secrete cu Alianții 266

Nietzsche, Friedrich 176-177

Nijni Novgorod 93, 112

Nikolaev, Ivan 52

Nobel, companie petrolieră 337

Noske, Gustav 312

Noskov, Vladimir A. 143, 147-149, 152, 169, 238

Noua Politică Economică (NEP): acuzații la a Zecea Conferință a Partidului 345; în vigoare 349, 390; Lenin introduce și explică (1921) 30-31, 338, 341-346, 348, 383, 388, 392; și comerțul exterior privat 361; și continuarea terorii 353-354

Nowy Targ (Polonia) 192-193

O

Obuh, Vladimir A., profesor 356

octombriști 162

Ohrana (poliția secretă): activități în Imperiul Rus 157, 160; arestarea bolșevicilor în război 199; arestarea Inesei Armand 186; arestarea lui Aleksandr Ulianov 66; arestarea membrilor Comitetului Central 185; avertizează poliția belgiană 140; folosește agenți bolșevici 172, 183, 185, 189, 220, 244, 327; îl reține pe Lenin 105; îl urmărește pe Lenin la Sankt-Petersburg (1895) 102; în povestirea lui Cehov 84; înăbușirea grevelor 215; le arestează pe Iakubova și Krupskaia 106-107; Lenin crede că e liber de sub urmărire 160, 164; Lenin în siguranță în Londra 137; supravegherea lui Lenin în străinătate 124, 130; și emigranții 180; și Lenin în Finlanda 163-164; și Piłsudski 327; și pseudonimul lui Lenin 129

Opoziția de Stânga 381

Opoziția Militară 310

Opoziția Muncitorilor 321, 335-336, 339, 341-344, 354

Ordinul Lenin 386

Ordjonikidze, Sergo: admirația față de Lenin 177; atacarea liderilor georgieni 365-366, 368, 378; despre demonstrația armată (1917) 237; în Comisia Organizatorică din Rusia 175; organizarea Conferinței de la Praga 177-179; propunerea de reformare a conducerii bolșevice 179; și testamentul politic al lui Lenin 373-374

Orest, preot 115

Organizația Militară bolșevică 236-239, 253

Orgburo (Biroul Organizatoric al Comitetului Central) 306

Osinski, Nikolai 266, 285, 310, 313, 315, 340

Osipanov, Vasili S. 67

Osipov, G.I. 199

Osipov, Viktor, profesor 351, 357, 381

otzoviștii („rechemații”) 167, 172

P

Pakaln, Piotr 358, 379-381

Pankhurst, Sylvia 330

Pannekoek, Antonie 244

Paris: Comitetul Central al partidului se reunește la (1911) 175; Lenin locuiește la 145, 164-166, 172-174, 179-180; Lenin vizitează 101

Partidul bolșevic *vezi* bolșevici

Partidul Comunist German 332, 343, 347

Partidul Comunist Rus: Lenin creează partidul 389; *vezi și* bolșevici

Partidul Constituțional Democratic (cadeții): acțiuni represive ale bolșevicilor 284; constituire 156; ignorat de către Lenin 264; sprijină monopolul asupra comerțului cu cereale 285; statutul în Guvernul Provizoriu 226, 235, 248, 251; și al Cincilea Congres al Partidului 161-162; și al Doilea Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia 125; și planurile de revoluție ale lui Lenin 237

Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia: birouri 199, 201; complicitate la jefuirea băncilor 160; Conferința de la Praga (1912) 178-179; dispute facționale 166-167, 184-186; Lenin decide cu privire la conferința partidului (1911) 176; Lenin recrutează activiști 158; organizare 146, 154, 160, 175-176; programul de strategii 133-134; propunerile lui Lenin pentru partid 130; reputația lui Lenin în partid 180; ruptura bolșevici – menșevici 142-143, 147, 149; supremația lui Lenin în partid 147-148; susținerea revoluției 154; și alegerile pentru Dumă din 1906 159, 161-162

Comitetul Central: alegeri și structură 178-179; întruniri în Paris (1911) 175; organizare 184; plenul (1910) 173; reproșuri aduse lui Lenin 147-148; se concentrează asupra Imperiului Rus 180-182; sprijină Guvernul Provizoriu 211

Congrese: Primul (1898) 124; al Doilea (1903) 128, 133-134, 138-142, 146-147, 159; al Treilea (1905) 147, 149, 152-154, 157; al Patrulea (1906) 157, 159; al Cincilea (1907) 161, 178; al Șaselea (1917) 248

vezi și bolșevici

Partidul Social-Democrat German 117, 127, 131, 161, 193-195, 204, 208-210, 245, 311

Partidul Socialist-Revoluționar: acțiuni de subminare a regimului la putere 150; acțiuni represive ale bolșevicilor 284, 324, 354,

361; acuzat că ar fi provocat revolta de la Kronstadt 343; aprehensiune față de demonstrațiile bolșevice 234, 237; considerat contrarevoluționar 320; constituire (1901) 125; declin 235; formează o administrație alternativă 290; formează un partid distinct 256-257; în războiul civil 309, 320; opoziția bolșevicilor 230; politica privind pământul și țărănimea 134, 261-262; puterea în soviete 250; repudiat de Lenin 234, 240, 256, 263-264; solicită o coaliție socialistă amplă 262; sprijină monopolul asupra comerțului cu cereale 285; susține Noua Politică Economică 338; susținerea Guvernului Provizoriu 225-226, 248-249; și alegerile pentru Adunarea Constituantă 271-272; și dizolvarea Adunării Constituante 274; și întoarcerea lui Lenin în Rusia 220-221; și Revoluția din Octombrie 251; și socialismul lui Lenin 288

Parviainen, Pekka 243

pământ: abolirea proprietății private 261; Decretul asupra Pământului, emis de Lenin în 1917 259, 261, 265, 271-272; Legea fundamentală privind socializarea pământului 284; Lenin abandonează proiectul de naționalizare a 231; politica lui Cernov asupra 235; restituit țăranilor 134, 154-155, 257

Pământ și Libertate (mișcare politică) 65, 130

Peatakov, Gheorghe 199, 372

Peel, Robert, Sir 322

Penza 296

Perm: în războiul civil 310, 312, 317

Persianov, Veaceslav 51

Petrograd *vezi* Sankt-Petersburg

Petru I (cel Mare), țar 26, 63-64, 281

PiŁsudski, Józef 183, 327-329, 331

Pipes, Richard 28

Pisarev, Dmitri 111, 265

Platten, Fritz 217-218, 274

Plehanov, Gheorghi Valentinovici: atacat de Lenin la Lausanne 198; atitudinea față de țărani 90; critică strategia revoluționară a lui Lenin 160; despre comitetul redacțional al *Iskrăi* 125-126, 138; despre patriotismul socialiștilor 202; ideile economice 116; ideile revoluționare 65, 77, 84, 90, 117-118, 124; influența asupra lui Lenin 57, 116, 119, 177, 305; la al Doilea Congres al Partidului 140-142; Lenin îl întâlnește în Elveția 101-102, 120; Lenin respinge supremația lui 125-126; refuză să participe la al Treilea Congres al Partidului 153; relațiile cu Lenin 125-126, 133-134, 138-140, 142-143, 145, 147; respingerea lui Marx și Engels 91; scrisori de la Lenin 129; sprijină efortul de război al Rusiei 194; stabilește programul pentru al Doilea Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia 133-134, 136; susține marxismul 130; și *Ce-i de făcut?* a lui Lenin 131; și grupul Emanciparea Muncii 124; *Divergențele noastre* 84

Plehve, Veaceslav K.: asasinat 150

Podolsk 112, 118, 124

Podvoiski, Nikolai 266, 274

Poletaev, Nikolai G. 239

Politburo (Biroul Politic al Comitetului Central): aprobă introducerea Noii Politici Economice 340-341; atacat de facțiuni 335; autoritate 316; înființare 306; Lenin își mărturisește starea de sănătate deteriorată 349; ordonă îmbălsămarea trupului lui Lenin 383; prezidat de Lenin 329, 343, 349; și acordurile internaționale 353; și moartea lui Lenin 382; și războiul civil 316, 336

Politiken (ziar suedez) 219

Polonia: amenințare la adresa țarismului 183; în cererile de pace germane 272, 278-279; războiul cu și înfrângerea URSS

(1920) 328-331, 335, 337-338, 346, 376; revolte împotriva Imperiului Rus 26; și izbucnirea Primului Război Mondial 192; tratatul de pace sovietic cu (1921) 346

Por, Adolf 54

Poronin (Polonia) 186-187, 192

Postnikov, Vladimir E. 95

Potapov, N.G. 75

Potresov, Aleksandr 103, 125-127, 136, 142

Praga: Conferința Partidului organizată în 1912 178-180

Pravda (ziar): articol în sprijinul reformei economice 341; Buharin este redactor al 303; Centrul Bolșevic oferă sprijin financiar 170; despre Lenin și Noua Politică Economică 346; distribuție 234; îi face publicitate lui Lenin 318; închis de guvernul imperial 200; Lenin scrie pentru 184, 225, 230, 273-274, 376-377; Lenin se consultă cu redacția 184; Lenin citește din Finlanda 220; Maria Ilinicina lucrează pentru 232, 325; nu publică ilustrații cu Lenin în 1917 233; Ohrana incită la violență 185; politica revoluționară 231; primul număr (1912) 181; publică portretul lui Lenin 386; raiduri la redacție 238; Stalin este redactor al 184; și politica terorii a lui Lenin 247; tipărește articolele lui Lenin despre revolta de la Kronstadt 343

Preobrajenski, Aleksandr 78, 81, 84, 307, 379

Preobrajenski, Evgheni 336, 380

presă: restrângerea libertății sub Lenin 262, 268

Primul Război Mondial (1914-1918): Armistițiul (1918) 311; atitudinea lui Lenin față de război 135, 193-196, 198, 204, 207; atitudini socialiste față de 193-194, 207, 209; Guvernul Provizoriu își menține angajamentul cu privire la război 235; izbucnirea 191; Lenin cere și susține pacea separată 272, 276-280; Lenin despre șocul de după război 377; Lenin

solicită încetarea războiului 260, 265; ofensiva rusă (1917)
236; retragerea Rusiei din război 25; și criza Romanovilor 27
principii internaționaliste 202
proces-epectacol 354
Prokopovici, Serghei N. 117
Proletari (ziar) 154, 164, 168-170, 172
provinciile baltice 278-279
Prușakevici, Vera 52
Pskov 118, 123-124, 367-368
Pugaciov, Emelian 36
Pușkin, Aleksandr 53, 94

R

Rabinowitch, Alexander 28
Rabocce Delo (ziar) 139
Rabotnik (revistă) 102
Radcenko, Stepan 96, 98, 103, 107
Radek, Karl: abuzurile lui Lenin 362; discuțiile lui Lenin cu
Radek 209; îmbunătățiri aduse vestimentației lui Lenin 229;
în „trenul sigilat” alături de Lenin 218-220; la al Treilea
Congres al Cominternului 347; pedepsit de Lenin pentru că a
promis indulgență 354; scrie despre imperialism 208; se
opune planului lui Lenin pentru pacea separată 240; șederea
în Stockholm 220, 225
Rahja, Eino 242-243, 251-252, 254, 273
Rappoport, Charles 173
Ravici, Olga (soția lui Safarov) 218
Rayment, Henry: îl învață limba engleză pe Lenin 137-138
Razin, Stenka 36
Razliv 240-242

rascolnici 26, 36

războiul civil: conducere 303, 316-317, 319-320, 380; declanșare 290-291, 293; rolul lui Lenin 296, 299; victoria Armatei Roșii 325, 327, 337; viziunea lui Lenin 289-290, 320

Războiul Crimeii (1854-1856) 25

Războiul ruso-japonez (1904-1905) 150, 152, 156, 196, 326

Războiul ruso-turc (1877-1878) 45, 56

rechematăii *vezi* otzoviștii

Reci (ziarul cadeților) 233

Redistribuirea Neagră (organizație) 65

regiunea Volgăi: perioade de foamete: (1891-1892) 89-90; (1921) 342; revolte țărănești (1921) 340

Reinbot, generalul și soția sa 298, 350

religie: în Imperiul Rus 36, 38-39, 41, 70

Republica Populară Chineză 391

Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă (RSFSR): relațiile cu celelalte republici 312, 332, 362, 364

Revista științifică 117

Revoluția din Februarie (1917) 210, 224, 226

Revoluția din Octombrie (1917): dispute 31; Lenin proclamă înfăptuirea revoluției 289; planurile lui Lenin 201, 204, 252-255, 289, 339-340, 388; succesul 279; și ideologia leninistă 31; și politica economică 339

revoluție *vezi* Revoluția din Februarie; Revoluția din Octombrie

Ricardo, David 77

Rimski-Korsakov, Nikolai Andreevici 26

Râkov, Aleksei 298, 359-360, 367

Rojkov, N.A. 367-368

România 328

Romberg, Gisbert von, baron 210, 217

Roosevelt, Franklin D. 388

Rossolino, Grigori, profesor 356

Rovio, Gustav 243, 251

Rozanov, Vladimir, profesor 298, 355

Rudzutak, Jan 382

Ruff (măcelar din Zürich) 201

Rukavişnikov, Vladimir 380-381

Rusia (pre-revoluție; Imperiul Rus): activități bolșevice 180-181; agitația populară 150; arestările bolșevicilor în perioada războiului 199; capitalismul 84, 91, 95-96, 100, 116, 129, 134; caracterul opresiv 78; dezvoltarea și transformarea 25-27, 45, 62, 99; economia agrară 90; educația 52-53, 55; foametea 89; idei și mișcări revoluționare 64-65, 77-78, 83-85, 150; la izbucnirea războiului (1914) 191; legalizarea ziarelor partidelor politice 180; Manifestul reformelor (1905) 156; obiectivele revoluționare ale bolșevicilor 231; ofensiva din 1917 în Primul Război Mondial 236; prezicerea revoluției de către Lenin 202; refugierea lui Lenin din fața războiului 199; și sfârșitul Primului Război Mondial 203

Rusia (post-revoluție): ca stat cu partid unic 316, 320, 339, 349, 355, 362, 373, 389; colapsul (1991) 391; crearea URSS 25, 31, 365, 368, 373, 390; izolarea 327; negociază pacea separată (1917-1918) 267, 272, 276-279; republicile independente în 312; structura constituțională interrepublicană 361, 364, 367, 375; teroarea în Rusia 295

Russell, Bertrand 353

S

Sabunaev, M.V. 83

Safarov, Grigori 218

Saint Germain, Tratatul de la (1920) 353

„Salonul nr. 6” 84

Samara, gubernie 75, 78, 80-86, 290, 293, 309

Samoilov, Feodor A. 194

Sanatoriul Halila, Uusikirkko (Finlanda) 273

Sankt-Petersburg (Petrograd; Leningrad): bolșevici arestați 199; demonstrații bolșevice armate („Zilele din iulie” 1917) 236, 238, 241; „Duminica Însângărată” din 1905 151-152; fabricile controlate de muncitori 231; fondat și construit 64; greva textiliștilor (1895) 103-104; grevele din 1914 189-190; grevele din 1921 341; Iudenici mărșăluiește spre oraș 319; în Revoluția din Octombrie 255-256; Krupskaia vizitează (1907) 163; legăturile cu Cracovia 181; Lenin în 93-96, 103; Lenin mută sediul guvernului din 280; Lenin revine la (1905) 156-157; Lenin revizitează 283; Lenin stă aici la întoarcerea în Rusia în 1917 220-221, 223-226, 234; Lenin și Krupskaia se reunesc 267; redenumit Leningrad 384; redenumit Petrograd 199; revenirea lui Lenin după refugiul din Finlanda 251; Revoluția din Februarie 1917 215-216; Sovietul din 157, 215, 226, 231, 234, 249-250, 253, 255-257; ultima vizită a lui Lenin (al Doilea Congres al Cominternului din 1920) 329; Universitatea din 59, 63, 86; vitalitate culturală 230

Sapronov, Timofei D. 310

Sarajevo: asasinatetele din 1914 191

Sarbatova, Varvara 35, 45, 49, 76

Sașa (menajeră) 350, 358

Savelev, Maksimilian 238

Schapiro, Leonard 28

Schmidt, Nikolai P.: moștenirea 168-169, 172, 174, 185-186, 190

Semașko, Nikolai 351, 355

Serebreakov, L.P. 307

Siberia: exilul lui Lenin 107-123; revolte țărănești (1921) 341, 343

Sibireakov, Konstantin 78, 80-81

Simbirsk (mai târziu Ulianovsk) 35-37, 42-45, 47-52, 54-57, 59-61, 63, 67, 78

Sindicatul Feroviarilor din întreaga Rusie (Vikjel) 262

Sismondi, Jean Charles Léonard de 118

Sâzran 86

Sklearenko, Aleksei 83-85, 89

Sklâanski, E.M. 331

Skobelev, Mihail 235

Skvorțov, Pavel 93, 129

Skvorțov-Stepanov, Ivan I. 129

sloganuri 241, 244, 249

Social-Democrat (ziar) 171, 199

socialism: practicat de Lenin 287-288, 291; și revoluția internațională 311-312, 315, 330

socialism agrar 95-96, 98, 125, 130-131, 146, 153, 177; *vezi* și narodnici

socialiști-revoluționari *vezi* Partidul Socialist-Revoluționar

socialiști-revoluționari de stânga: conduși de Șteinberg 265; cooperare cu bolșevicii la guvernare 270, 275; interziși de Lenin 292, 320; încrezători în revoluția socialistă europeană 266; la al Cincilea Congres al Sovietelor 292; refuzul de a face parte din coaliție alături de bolșevici 258; respingerea Tratatului de la Brest-Litovsk 276-277, 279-280; retragerea de la guvernare 280; revoltă împotriva bolșevicilor 290, 293, 328; separarea de bolșevici 280; și alegerile pentru Adunarea Constituantă 271, 274

Sokolniki 283, 308-309

Sokolnikov, Grigori 279, 292, 362

Sokolov, V.N. 340

Soljenițan, Aleksandr 280

Solouhin, Valentin 28

Sorin, Vladimir 111

soviete: bolșevicii intră în soviete 230-231, 240; disprețul bolșevicilor 157; folosirea la nivel internațional 314; înființare 156; Lenin dorește ca sovietele să constituie bazele puterii 204, 216, 226, 230-231, 289, 304; puterea menșevicilor și socialiștilor-revoluționari 250; sprijin pentru Sovnarkom 265

Sovietul Revoluționar-Militar 317

Sovnarkom (Consiliul Comisarilor Poporului): acțiuni represive împotriva menșevicilor 284; administrație 309; componență 265; conduce statul cu partid unic 320; dezbină Adunarea Constituantă 271, 275; exercitarea puterii 262-264; își afirmă autoritatea 275; la Institutul Smolnăi 269; Lenin creează 32; Lenin prezidează 260, 306, 325, 350, 364; lucrări 270; se mută la Moscova 280-282; sprijinul sovietelor 265; sub autoritatea Politburoului și Orgburoului 306; și politicile socialiste ale lui Lenin 287-288

Spencer, Herbert 176

Spengler, Oswald: *Declinul Occidentului* 306

Stalin, Iosif Vissarionovici: aprobă introducerea Noii Politici Economice 340; are îndoieli cu privire la pacea separată din 1918 278; ca secretar general al partidului 357; criticat de Lenin pentru pierderile din războiul civil 315; dezvoltările lui Hrușciiov despre Stalin 387, 390; dispută cu Lenin cu privire la uniunea socialistă europeană 331-332; dispute cu Troțki 304, 310, 336; eficiență 233; i se opune lui Lenin în chestiunea comerțului exterior și a constituției 361-367, 387-388; inițiază Primul Plan Cincinal 386; interzice publicarea corespondenței lui Lenin 390; îi cere lui Lenin să încerce să-i

convingă pe deputații bolșevici 185; îi permite lui Lenin să le dicteze secretarelor în timpul bolii 369; îi rade lui Lenin barba și mustața 240; îl cheamă pe Lenin din vacanță pentru a-i cere sfatul 273; îl comemorează pe Lenin 384-385; în „discuția privind sindicatele” 339; în Moscova 283; în războiul împotriva Poloniei 328-329, 331; în testamentul politic al lui Lenin 371-372; încearcă să-și convingă soția să renunțe la calitatea de membru de partid 377; la al Doisprezecelea Congres al Partidului 378-379; la moartea și înmormântarea lui Lenin 382; Lenin îl denunță și încearcă să-l înlăture (1923) 29, 373, 375; Lenin propune excluderea din Comitetul Central 359; muștră de Lenin printr-o scrisoare pentru jignirile aduse Nadejdei Krupskaja 377-378; nemulțumit de ameliorarea stării de sănătate a lui Lenin 377; nu crede în revoluția socialistă europeană 271, 274; numit comisar al poporului pentru Naționalități 260, 303; o jignește pe Krupskaja 369, 377; operație de apendicită 344; ordonă arderea „Scrisorii către Congres” a lui Lenin 373; ostilitatea crescândă a lui Lenin față de 363, 365-368, 374-375, 377; prins de Ohrana 184; refuză alianța cu partidele socialiste 263; relațiile cu Krupskaja după moartea lui Lenin 384; respinge Opoziția de Stânga a lui Troțki 380; se cazează alături de cuplul Alliluev 239; se opune naționalizării pământului 231; supraveghează regimul medical al lui Lenin 370; supremația și regimul după moartea lui Lenin 386-387, 390; susține expunerea trupului lui Lenin 383; susține Guvernul Provizoriu 220; și deteriorarea stării de sănătate a lui Lenin 365; și Marea Teroare 386; și starea suicidală a lui Lenin 352, 356; și statutul Georgiei 368, 377; *Problemele leninismului* 385

Starokonstantinov 37-38

Stasova, Elena 232, 277, 307

stat: dispariție sub comunism 246; monopolul 277; partidul unic 316, 320, 339, 349, 355, 362, 373, 389; și teroarea 246-247, 264, 286

Statele Unite ale Americii: renunță la blocada economică împotriva URSS 320

Stockholm: al Patrulea Congres al Partidului 157, 159-160; Lenin se întâlnește cu mama sa 174, 197; Lenin trece la întoarcerea în 1917 în Rusia prin 210

Stolâpin, Piotr: lovitura constituțională din 1907 163; reforme 162

Stowe, Harriet Beecher: *Coliba unchiului Tom* 30, 57, 374

Străjalkovski, V.M. 60

Strumpel, A., profesor 356, 379

Struve, Piotr: despre scrierile lui Lenin 115; îl ajută pe Lenin să fondeze *Iskra* 127; în Sankt-Petersburg 94, 97-100; înființează Uniunea pentru Eliberare 125, 150; manifest pentru Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia 124; respins de Plehanov 133; *Observații critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei* 97, 100

Stupișin (servitor al lui Nicolae al II-lea) 282

Suhanov, Nikolai 252, 256, 371; *Însemnări despre revoluție* 376

Suliașvili, David 220

Sulimova, Maria L. 239

Suny, Ronald 28

Sutele Negre (grupuri) 194

Sverdlov, Iakov: arestat 185; conduce secretariatul lui Lenin 232-233; critici 310; informează cu privire la ultimatumul german 278; îl informează pe Lenin la întoarcerea în Petrograd 252; îl sprijină pe Lenin în consolidarea politică a

revoluției 263; în Moscova 283; îndatoriri administrative 304, 306; moartea 306; prezidează Congresul Sovietelor 270; promovează partidul în provincii 277; și alegerile pentru Adunarea Constituantă 261, 274-275

Sviajsk, bătălia de la (1918) 294

Swann, F.R., reverend 140

Ș

Șaleapin, Feodor 230

Șeviriov, Piotr 64, 67

Șklovski, G.L. 343

Șleapnikov, Aleksandr 196, 199, 221, 224, 321, 342, 344, 354

Șlihter, Aleksandr 369

Șotman, Aleksandr 142, 242-243, 250-251, 366

Șteinberg, Isaac 265

Știrile guberniei Simbirsk 37, 59, 70

Șuht, Apollon 84

Șuht, Asia 84

Șușenskoe (Siberia) 109-110, 112-114, 117-118, 133, 357, 380

T

Tahtarev, K.M. 107, 138

Tambov, gubernie 340, 347, 354

Tampere (Finlanda) 159, 161

Taratuta, Viktor 168-169, 189

Taylor, Frederick Winslow 284

teroare: Lenin despre stat și teroare 158, 247, 264-265, 286, 289, 295-297, 305, 319, 331, 345, 353-354, 366; Troțki susține teroarea 251, 310; *vezi* și Marea Teroare

Theen, Rolf 28

Thiers, Adolphe 289

Tihomirnov, Viktor A. 192

Tkacev, Piotr 98-99, 130, 146, 154, 247, 288

Tolstoi, Lev, conte 26, 53, 58, 78, 89, 94, 111; *Război și pace* 188

Tomski, Mihail 344-345, 359, 363, 382

Tratatul de la Brest-Litovsk (1918): abrogarea de către Lenin 311; negociere și semnare 31, 267, 276-279, 284-285, 290-294, 308, 314, 329, 337-338, 342, 367, 388, 392

Tratatul de la Rapallo (1922) 353

Tratatul de la Trianon (1920) 353

Trepov, Feodor 56, 125

Troțki, Lev: acte teroriste 310; alianța cu Lenin 367-368, 371, 374; anunță înlăturarea lui Kerenski 256; apartamentul din Petrograd 267; arestat și întemnițat 240; atrage ranchiuna partidului 342; caracter și fel de a fi 362; comisar pentru Probleme Militare 291; conduce Armata Roșie în războiul civil 293, 303, 309-310, 319; consultat de Lenin cu privire la proiectele decretelor 260; criticat pentru organizarea Armatei Roșii 315; critică slăbiciunile partidului 381; denigrat după moartea lui Lenin 385; despre metodele politice 31; despre numărul mic de socialiști internaționali 208; dispute cu Lenin pe tema strategiei economice 321-322, 325, 337, 342; dispute cu Stalin 304, 310-311, 336; redactor la *Pravda* 170-171; elaborarea de discursuri 157; eliberat 250; evreitate 141; imagine și recunoaștere 318; influențat de Helphand-Parvus 210; îi amenință cu ghilotina pe adversarii bolșevismului 251; îl comemorează pe Lenin 385; îl vizitează pe Lenin la Londra 138; la Moscova 282; în războiul împotriva Poloniei 328, 331; în Revoluția din Octombrie 255; în Sankt-Petersburgul revoluționar (1905) 156; în

testamentul politic al lui Lenin 371-373, 375; înăbușă
rebeliunea marinarilor din Kronstadt 343; încearcă să
dezarmeze Legiunea Cehoslovacă 292; îngrijorări cu privire la
politica generală 266; la al Doisprezecelea Congres al
Partidului 379; la al Șaptelea Congres al Partidului 280; la
Primul Congres al Cominternului 313; Lenin cere ca Troțki să
se ocupe de cazul Georgiei 377-378; Lenin îi interzice să
călătorească la Conferința de la Genova 353; Lenin propune
excluderea din Comitetul Central 359; muncă în exces și
suprasolicitare 344, 381; negocieri la Brest-Litovsk pentru
pacea separată în 1918 267, 276-279, 329, 367; numit
comisar pentru Afaceri Externe 260, 266; organizează
conferința partidului rival (Viena) 178; ostilitate față de
Adunarea Constituantă 274; prezice probleme coloniale 377;
propune militarizarea muncii 324, 339; propune scoaterea
grevelor în afara legii și controlarea sindicatelor 339-341,
368; recuperare la Suhumi 381; refuză o înțelegere cu
celelalte partide socialiste 262-263; scrie despre Lenin 387;
se alătură bolșevicilor 233; se opune invadării Poloniei 329;
susține monopolul asupra comerțului exterior 367; susține
Noua Politică Economică 338; susține un guvern de
muncitori 156; și conducerea lui Lenin 307; și moartea lui
Lenin 382; și planurile pentru Revoluția din Octombrie 252;
Noul curs 381

troțkiști: și introducerea Noii Politici Economice 342

Tsushima, Bătălia din Strâmtoarea (1905) 156

Tugan-Baranovski, Mihail: în Sankt-Petersburg 94, 97-100;

Fabrica rusă 97

Tuhacevski, Mihail, general 340, 347

Tula 108

Turcia (Imperiul Otoman): în Primul Război Mondial 191;
înțelegerea sovieticilor cu Turcia (1921) 346; războiul cu
Rusia (1877-1878) 45, 56
Turgheniev, Ivan 26, 53, 55, 58, 62, 94
Turuhansk (Siberia) 109

Ț

țărani: acțiuni împotriva moșierilor 156; atitudinea față de
proprietatea asupra pământului și reformă 81-82; atitudinea
lui Lenin față de 81-84, 90-91, 135, 159, 231, 261, 287, 318-
319, 339-340, 375; comportamentul țăranilor la Alakaevka
81-82; dezertează din armată 280; diviziunea de clasă 84;
dreptul de a vinde cereale 344, 349; emancipare (1861) 26,
36-37, 40, 44, 47, 81; impozitați 96; în alegerile pentru
Adunarea Constituantă 271; în gândirea revoluționară 84; în
teoriile economice ale lui Lenin 116; în Ucraina 323-324;
înfrânți de Armata Roșie 373; Lenin susține dificultățile din
timpul Noii Politici Economice 342; Lenin are în vedere
oferirea de recompense pentru creșterea producției 337;
Lenin dorește ca țăranii să se alăture cooperativelor 375;
Lenin scrie despre 95; metode agricole 159; preiau pământul
253; respingerea comitetelor țăranilor săraci 311; revolte 339-
340, 342, 347, 354; se opun ideilor revoluționare 65; se opun
naționalizării pământului 231; stil de viață și condiții 36, 40,
44, 80-81; suferință ca urmare a foametei 89-90; și
capitalismul 91; și impozitul în natură asupra cerealelor 338-
339; și monopolul statului asupra comerțului cu cereale 285,
291, 322, 337; și politica lui Cernov privind pământul 235;
transferul pământului către țăărani 134-135, 154-155, 261,
265, 284; *vezi și* culaci

Țereteli, Irakli 224, 234-236

Țiurupa, A.D. 341, 367

U

Ucraina: ca republică sovietică 312, 324-325; campania pentru autonomie regională 239; foamete 343; în condițiile de pace germane 278-279; în Imperiul Rus 26; naționalismul în 265, 267; Piłsudski invadează 328; revolte țărănești 342-343; Stalin vrea să o încorporeze în RSFSR 332, 341

Udelnaia 243

Ufa 110, 115-116, 317

Uhta, lagărul de muncă silnică de la 347

Ulam, Adam 28

Ulianov, Aleksandr Ilici (fratele mai mare al lui Lenin; Sașa): activități revoluționare 62-66, 76, 80, 98, 119, 335; admirat de Lenin 58; arestare și proces 66; copilărie 44, 49, 52; construirea soldaților de jucărie și organizarea de bătălii 56; îl critică pe Lenin pentru comportament inadecvat 61; nașterea 43; probleme de sănătate 100; conștiinciozitate la studiu 351; spânzurarea 29, 67-70, 75, 78, 88, 99, 224, 265, 294; studiază la Universitatea din Sankt-Petersburg 59, 62-64; școlarizarea 54; și moartea tatălui 60, 62; valori morale 99

Ulianov, Dmitri Ilici (fratele mai mic al lui Lenin; Mitea): activismul politic 146; căsătoria 51; copilăria 50-51, 58, 60, 72; despre Lenin în închisoare 106; despre starea medicală a lui Lenin 349, 351; din nou împreună cu Lenin (1919) 325; educația 74, 76, 87; eșecul mariajului 184; exmatriculat de la universitate și exilat 112; îi dă lui Lenin o armă de vânatoare 114; îl ajută pe Lenin 95; îl învață pe Lenin să meargă pe bicicletă 99; la Kazan 78; Lenin îi cumpără cărți de medicină

101; moartea cauzată de stenocardie 356; moartea și înmormântarea lui Lenin 382; nașterea 43; participă la al Doilea Congres al Partidului 135; practica medicală 71, 184, 223; separare de Lenin 223; simpatii teroriste 97; statutul financiar 73-74; și exilul lui Lenin în Siberia 108; și moartea fratelui 60; și soldații de jucărie ai lui Lenin 56

Ulianov, familia 37, 41-42, 47, 67, 71, 80, 88, 114-115, 119, 123

Ulianov, Ilia Nikolaevici (tatăl lui Lenin): boala și moartea 60, 356; etica muncii 351; origini și carieră 37, 41-45, 47, 51, 58; personalitate, idei și interese 43, 45, 47, 56, 58; principii educaționale 47, 49, 374; statut social 68; și asasinarea lui Alexandru al II-lea 56; și creșterea și educarea copiilor 45-46, 49-50, 52, 54; și nașterea lui Lenin 35; testament 73-74; viața de familie 50-51

Ulianov, Nikolai (bunicul lui Lenin) 41-42

Ulianov, Nikolai Ilici (fratele mai mic al lui Lenin): naștere și moarte 43

Ulianov, Vasili Nikolaevici (unchiul lui Lenin) 41

Ulianov, Viktor (fiul lui Dmitri) 358

Ulianov, Vladimir (Volodea) *vezi* Lenin, Vladimir Ilici

Ulianova, Aleksandra sau Anna (bunica lui Lenin) 41-42, 44

Ulianova, Anna Ilinicina (sora mai mare a lui Lenin; Aniuta): activități politice 146; ajută victimele foametei 89-90, 323; arestată și întemnițată 184; călătorește cu tatăl său 59; căsătoria 51; căsătoria cu Elizarov 87; cântând la pian 57; critică volumul lui Lenin *Materialism și empiriocriticism* 170; despre excesele lui Lenin 196; despre Lenin respingând-o pe Krupskaia 110; despre moștenirea evreiască a familiei 123; despre moștenirea non-rusă 42, 46; despre relațiile lui Lenin cu femeile 110; devotamentul față de Lenin 223; educația pedagogică 59, 61, 81, 99; educația și creșterea 52, 55; îi

trimite cărți lui Lenin în exil 117; îl adoptă și-l crește pe Gheorghe Lozgagev 184, 223; îl ajută pe Lenin 87; îl vizitează pe Lenin în apartamentul din Petrograd 268; îl vizitează pe Lenin la Sablino (1905) 157; îmbunătățirea relațiilor cu Krupskaja 385; îndurerată la moartea soțului 325; Lenin îi scrie referitor la facțiunile partidului 180; Lenin stă cu ea la revenirea în Petrograd în 1917 223; locuiește la Moscova 94; lucrează pentru Biroul Rus al Comitetului Central 199-200; memorii și scrieri despre Lenin 48, 61-62, 380; moartea 356; nașterea 43; negociază publicarea lucrărilor lui Lenin 115; nervozitate 108; o vizitează pe bunica sa 44; percheziționarea apartamentului 239; poziția financiară 73; probleme de sănătate 100; pune la îndoială judecata politică a lui Lenin 211; relația cu frații și surorile 49; resentimente și critici la adresa Nadejdei Krupskaja 113, 165; respectul pentru Struve 97-98; se ocupă de publicarea cărții *Imperialism* a lui Lenin 208; simpatii teroriste 97; și arestarea lui Lenin 106; și arestarea și executarea fratelui Aleksandr 66-67, 71; și boala și moartea tatălui 60-61; și cultul postum al lui Lenin 385-386; și exilul lui Lenin în Siberia 108; și exmatricularea lui Lenin de la universitate 76-77; și moartea și înmormântarea lui Lenin 382; și nunta lui Lenin 114; și școlarizarea lui Lenin 54-55; temperament 88; vacanță în Bretania cu Lenin 139

Ulianova, Antonina (soția lui Dmitri) 146, 184

Ulianova, Maria Aleksandrovna (născută Blank; mama lui Lenin): acasă în Podolsk 112; caracter 43, 45; credințe și interese 45-47, 55-56, 88; creșterea și educarea lui Lenin 45-46, 48, 50-51, 54, 57, 76, 87; cumpără o moșie la Alakaevka 78-81; familie și viață socială 43-44, 50-51, 60; însoțește familia în exil 146; își vizitează copiii în exil 112; Lenin îi scrie din străinătate 101, 127, 180, 182-186; Lenin îi vizitează

mormântul 223; Lenin o vizitează în apropiere de Sankt-Petersburg (1905) 157, 161; moartea 197, 200; moștenirea și pensia de văduvă 60, 73; nu reușește să-l supravegheze și să-l țină sub control pe Lenin 76-77, 82, 92; o vizitează pe Krupskaia în Ufa 123; origini 37, 41, 46-47; ostilitate față de Krupskaia 140; petiul și căsătoria 42; probleme de sănătate 112, 123; sănătate șubredă 184, 197; se întâlnește cu Lenin în Stockholm (1910) 174; se mută la Kazan 71-72, 74; se mută la Moscova 92; se mută la Samara 83; și arestarea și executarea fiului Aleksandr 66-67, 71; și asasinarea lui Alexandru al II-lea 56; și dragostea lui Lenin pentru ea 108, 140, 197; și educația superioară a copiilor 86-87; și exilul lui Lenin în Siberia 107; și exmatricularea lui Lenin de la universitate 76-77; și moartea Olgăi 88; și moartea soțului 60-61; și nașterea lui Lenin 35, 39-40; și refuzul lui Lenin de a oferi ajutoare alimentare 90; vacanțe cu Lenin 139-140, 174, 197; vinde Kokușkino 113

Ulianova, Maria Ilinicina (sora mai mică a lui Lenin; Maniașa): activități politice 146; află că Lenin și-a recunoscut stările de depresie 352; are grijă de Lenin după ce a fost împușcat 298; are grijă de Lenin în timpul bolii 355, 363, 378-380; boală 171; ca secretar de redacție la *Pravda* 232; citește romanul lui Bogdanov 170; de față când Lenin intră în comă și moare 381-382; despre Krupskaia însoțindu-l pe Lenin în exil 110; despre Lenin renunțând la pian 57; devotament față de Lenin 113; educație 52, 60, 71, 74, 76, 81, 92; diplomă de predare a limbii franceze 184; excursii cu bicicleta alături de Lenin 166; exilată 112; i se alătură lui Lenin în Paris 165; interogată cu privire la domiciliul lui Lenin 239; îl ajută pe Lenin 87, 95; îl avertizează pe Lenin de pericolele unui asasinat 297; îl comemorează pe Lenin 386; îl fotografiază pe

Lenin la Gorki 359; îl însoțește pe Lenin la Gorki 350; îl însoțește pe Lenin la Manejul Mihailovski 274; îl însoțește pe Lenin la Moscova 307-308; îl vizitează pe Lenin în Petrograd 252, 268; la Kazan 78; la Petrograd 223; lecții cu Lenin 82; Lenin îi cumpără un cadou 101; lucrează la *Pravda* 325; moartea în urma infarctului 356; nașterea 43; nervozitate 108, 112; participă la al Doilea Congres al Partidului 135; părăsește Petrogradul și revine împreună cu Lenin (1917) 237-238; poziție financiară 74; rămâne necăsătorită 51; relații mai bune cu Krupskaia 385; relațiile cu frații și surorile 49, 58, 71; scrie despre Lenin 48, 68; scrisoare de la Lenin din Polonia 187; se ceartă cu Krupskaia 358; se ceartă cu Stalin 378; transmite propunerile de insurecție ale lui Lenin Sovietului din Petrograd 239; se mută la Moscova cu Lenin și Krupskaia 280-282; studii 99; și atacul asupra lui Lenin 298; și calviția lui Lenin 99; și declinul lui Lenin 367; și executarea fratelui Aleksandr 67; și exilul lui Lenin în Siberia 108; și mândria lui Lenin în ce privește originile evreiești 376; și starea precară de sănătate a lui Lenin 144; și vizitele lui Stalin la Gorki 356; vacanță în Finlanda cu Lenin 273

Ulianova, Olga Ilinicina (sora mai mică a lui Lenin; Olea): boala, moartea și înmormântarea 88; copilăria 48, 50-51, 56, 60; despre Lenin în Sankt-Petersburg 86-87; educație 70, 81; îl ajută pe Lenin 86-87; îl citește pe Uspenski 82; Lenin îi vizitează mormântul 94, 223; nașterea 43; statut financiar 73; studii universitare 81, 86-87; și executarea fratelui Aleksandr 67

Ulianovsk *vezi* Simbirsk

ultimatiști 167, 172

Ungaria: și lansarea „războiului revoluționar” de către Lenin 320;
vezi și Kun, Béla

Uniunea de Luptă pentru Emanciparea Clasei Muncitoare 103,
105-107, 109, 114, 117, 123, 127, 143
Uniunea de Sprijin pentru Prizonierii Politici 181
Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei (Bund): și al Doilea
Congres al Partidului 139-143; și dizolvarea Adunării
Constituante 258
Uniunea pentru Eliberare 125, 150
Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS) *vezi* Rusia
(post-revoluție)
Uniunea Sovietică *vezi* Rusia (post-revoluție)
Uniunea Tineretului Comunist Leninist din Întreaga Uniune 386
Universitatea Imperială din Kazan 37, 42
Uspenski, Gleb 30, 80-82

V

Vaasa, Kuokkala (Finlanda) 160, 162-163
Vacietis, I.I., general 293
Valentinov, Nikolai 146
Velickina, Vera 298
Veretennikov, Dmitri 42
Veretennikova, Anna (născută Blank; mătușa lui Lenin) 49, 67,
71, 94
Verhoiansk (Siberia) 110
Versailles, Tratatul de la (1919) 306, 332, 353
Vietnamul de Nord 390
Vikjel *vezi* Sindicatul Feroviarilor din întreaga Rusie
Vâborg 232, 237, 251
Vladimir (oraș) 93
Vladimirov, Miron K. 154
Vodovozova, M.I. (editor) 115

Voința Poporului (organizație) 56, 65
Volkenstein, Mihail 94
Volkogonov, Dmitri 28
Volodarski, V. 295
Volodiceva, Maria 305, 368-369, 371, 373, 377-378
Voronțov, Vasili P. 95-96
Vorovski, Vatslav V. 220
Vperiod (publicație) 149, 155
Vrangel, Piotr N., general 324

W

Wagner, Richard 47, 57, 128
Webb, Sidney și Beatrice: traducere de Lenin 112, 137
Weber, Max 176-177
Weitling, Wilhelm 247
Wells, H.G. 353
Witte, Serghei, conte 156

Y

Yeo, doamna (proprietăreasă din Londra) 137-138, 350

Z

Zaicinevski, Piotr G. 98-88
Zakopane (Polonia) 186-187, 192
Zalejski, Aleksandr, dr. (vărul lui Lenin) 87, 105
Zamiatin, Evgheni 268
Zasulici, Vera 56, 65, 90-91, 125-126, 136-137, 142
zemleacestva (organizații) 75

zemstva (unitate administrativă) 37, 56

Zetkin, Clara 172, 185-186

Zimmerwald: conferința socialistă internaționalistă (1915) 207-210

Zinoviev, Grigori: află de jignirile lui Stalin la adresa Nadejdei Krupskaia 377; atrage ranchiuna partidului 342; avertismente cu privire la o catastrofă politică 271; biografia lui Lenin 318; caracter și fel de a fi 363; criticat de Lenin pentru restricționarea acțiunilor muncitorilor 319; despre conștiința unei misiuni a lui Lenin 176; despre descoperirea lui Lenin cu privire la trădarea lui Malinovski 220; Guvernul Provizoriu emite un mandat de arestare pe numele lui 239; îl comemorează pe Lenin 382; îl iartă pe Malinovski 189; îl sprijină pe Stalin la al Doisprezecelea Congres al Partidului 379; îl vizitează pe Lenin, care era bolnav, la Gorki 382; în „discuția privind syndicatele” 339-340; în administrația de la Petrograd 304; în Comitetul Central al Partidului 179, 184, 189; la Cracovia 181; își retrage sprijinul pentru Lenin 171; la al Șaptelea Congres al Partidului 280; la Primul Congres al Cominternului 313; Lenin îi interzice să călătorească la Conferința de la Genova 353; Lenin îl are în vedere ca succesor 371; nu crede în revoluția socialistă europeană 277; oratorie 233; pasiunea pentru cinema 188; pierde ca adversar al lui Stalin 385; preocupat de deteriorarea stării de sănătate a lui Lenin 365; propus spre retrogradare de către Lenin 359; rămâne alături de Lenin în timpul războiului 198; respinge Opoziția de Stânga a lui Troțki 381; scapă de închisoare 183; se ascunde 240-243; se opune planului lui Lenin pentru Revoluția din Octombrie 253, 258; sprijină Partidul Comunist German 343; suferă infarcturi 344; susține reformarea partidului 336; și conferințele socialiste internaționale din

Elveția în perioada războiului 209; și înaintarea lui Iudenici spre Petrograd 319; și întoarcerea lui Lenin în Rusia după revoluție 217, 219; și Lenin ca lider 307; și moartea și înmormântarea lui Lenin 382; și rebeliunea din Kronstadt (1921) 341; și relațiile cu Lenin 367

Zinoviev, Stepan (fiul lui Grigori Zinoviev) 181, 184

Zinoviev, Zinaida Lilina 181, 239

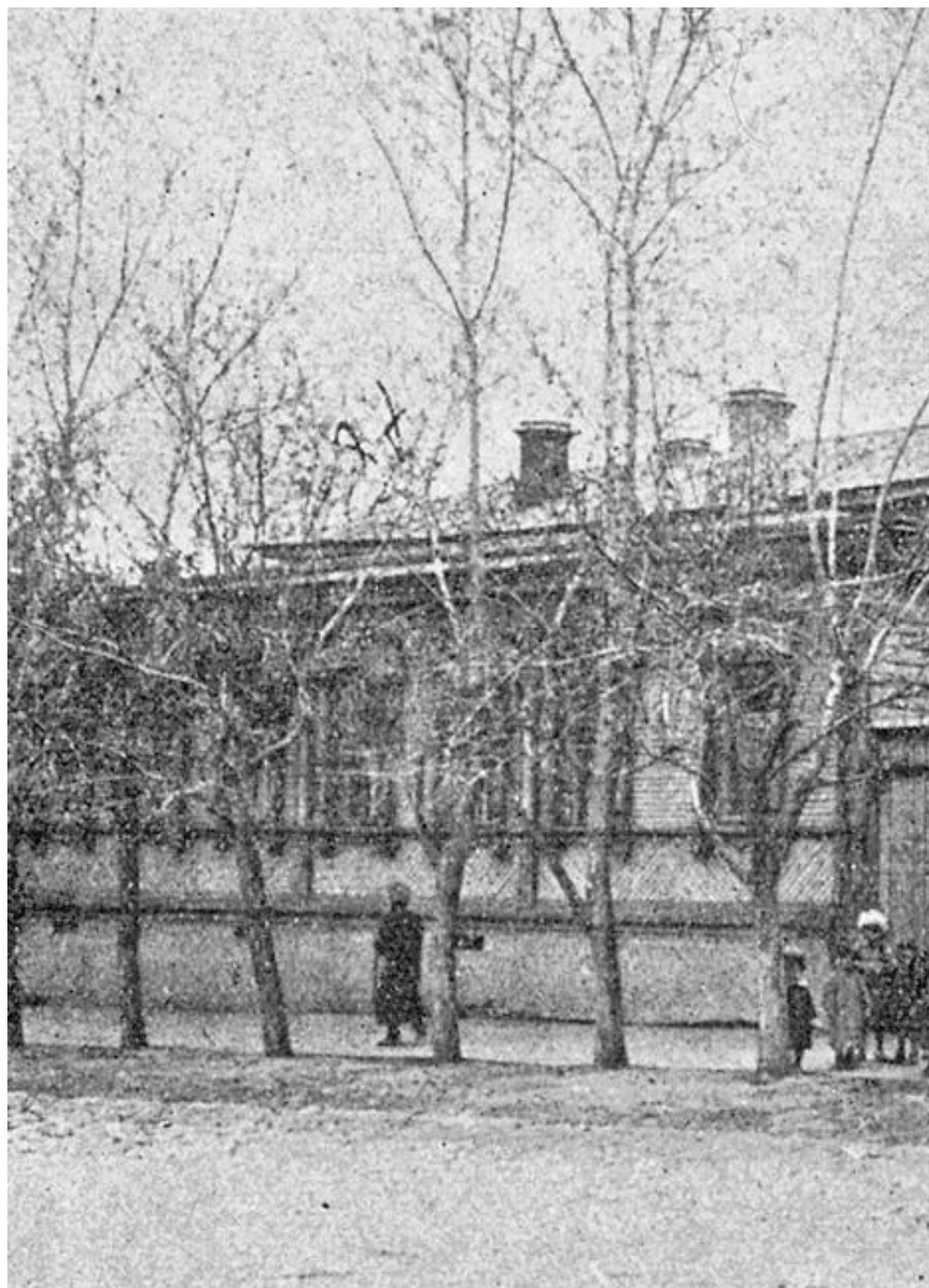
Ziuganov, Ghennadi 391

Zola, Émile 78

Zraggen, Karl 186

Zubатов, Serghei 151

Zürich: Lenin la 124, 127, 194

Locuința familiei Ulianov de pe Strada Moscova în
Simbirsk.

Familia Ulianov în 1879. *De la stânga la dreapta:* (în picioare) Olga, Aleksandr, Anna; (așezați) Maria Aleksandrovna cu fiica sa Maria, Dmitri, Ilia Nikolaevici, Vladimir.

Aleksandr Ilici Ulianov

Anna Ilinicina Ulianova

Dmitri Ilici Ulianov

Maria Ilinicina Ulianova

Vladimir Ulianov la 17 ani

Liderii Uniunii de Luptă pentru Eliberarea Clasei

Muncitoare din Sankt-Petersburg.

De la stânga la dreapta: V.V. Starkov, G.M. Krjijanovski,

A.L. Malcenko, V.I. Ulianov,

P.K. Zaporojeț, I.O. Martov, A.A. Vaneev. Fotografia a fost

făcută după eliberarea

din închisoare, înainte de a fi trimiși în exil în Siberia.

G.V. Plehanov

Iuli Martov în 1896

Vladimir Ulianov în 1895. Fotografie făcută de fotograful
poliției.

Nadejda Krupskaia în 1895

Schiță în creion de William Ansell reprezentând Clerkenwell Green înainte de Primul Război Mondial. În față se poate

vedea clădirea Twentieth Century Press, astăzi Marx
Memorial Library.

Tavistock Place nr. 21 (astăzi 36) în Bloomsbury, unde Lenin a locuit cât a scris *Materialism și empiriocriticism* în 1908.

Но только учтивый отъ послѣднее слово
прошаманить, какъ вдругъ нашъ покой-
никъ отпущенъ. Мы брызгъ! Вразсѣ-
кую... Куда-ны! Пошла тутъ ужас-
ная травля. — Тотъ бойкій мыш-
нокъ, что ея крысою старою отка-
лывалъ биссепит канкал — домой
безъ хвоста воротился. Несчастная
же крыса Онуфрий, забывъ о пре-
дательскии дверцахъ, свой хвостъ

процеземилъ и повиселъ надъ с-
бъ котормъ обильно прѣтати д-
себя наложилъ она, лише толи
приходился крутенько. Его-
добный прѣтатель — друл и д-
успѣлъ прошептати лишь: «Д-
видѣлъ!» и тутъ же свой дуж-
нилъ. «Коти ея мизантроп-
ной портномъ — прѣсѣе друл
досталие мурлыки на забѣ-
Птакъ кончилъ тиръ наша бѣ-

Pantelimon Lepeșinski, proprietar de cafenea în Geneva și caricaturist amator, a desenat o scenă ilustrând disputele emigranților după cel de-al Doilea Congres al Partidului. În

prima, Lenin este un motan atacat și persecutat de șoarecii menșevici. În a doua, Lenin este înfățișat contraatacând.

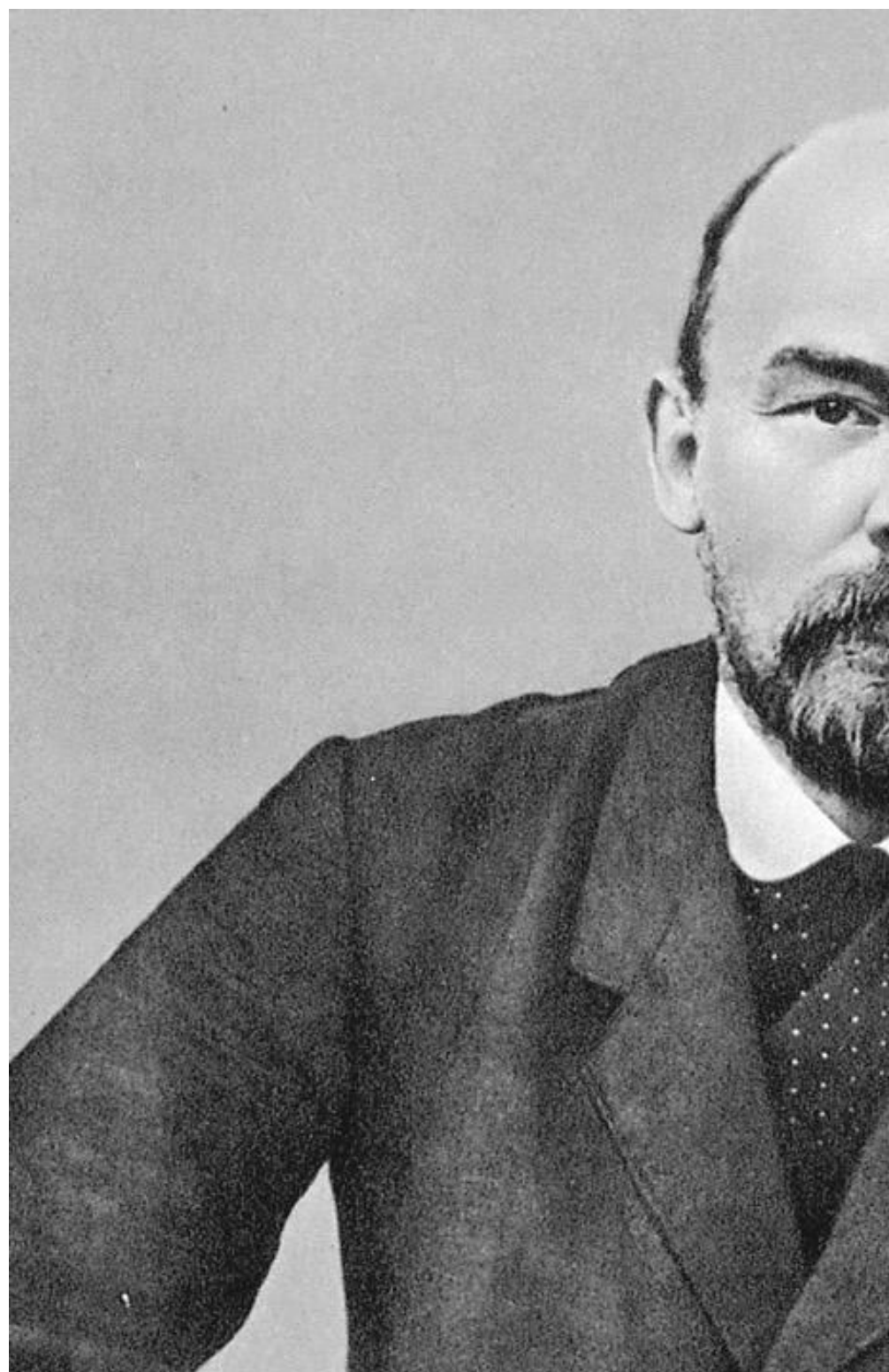
Gheorghe Gapon

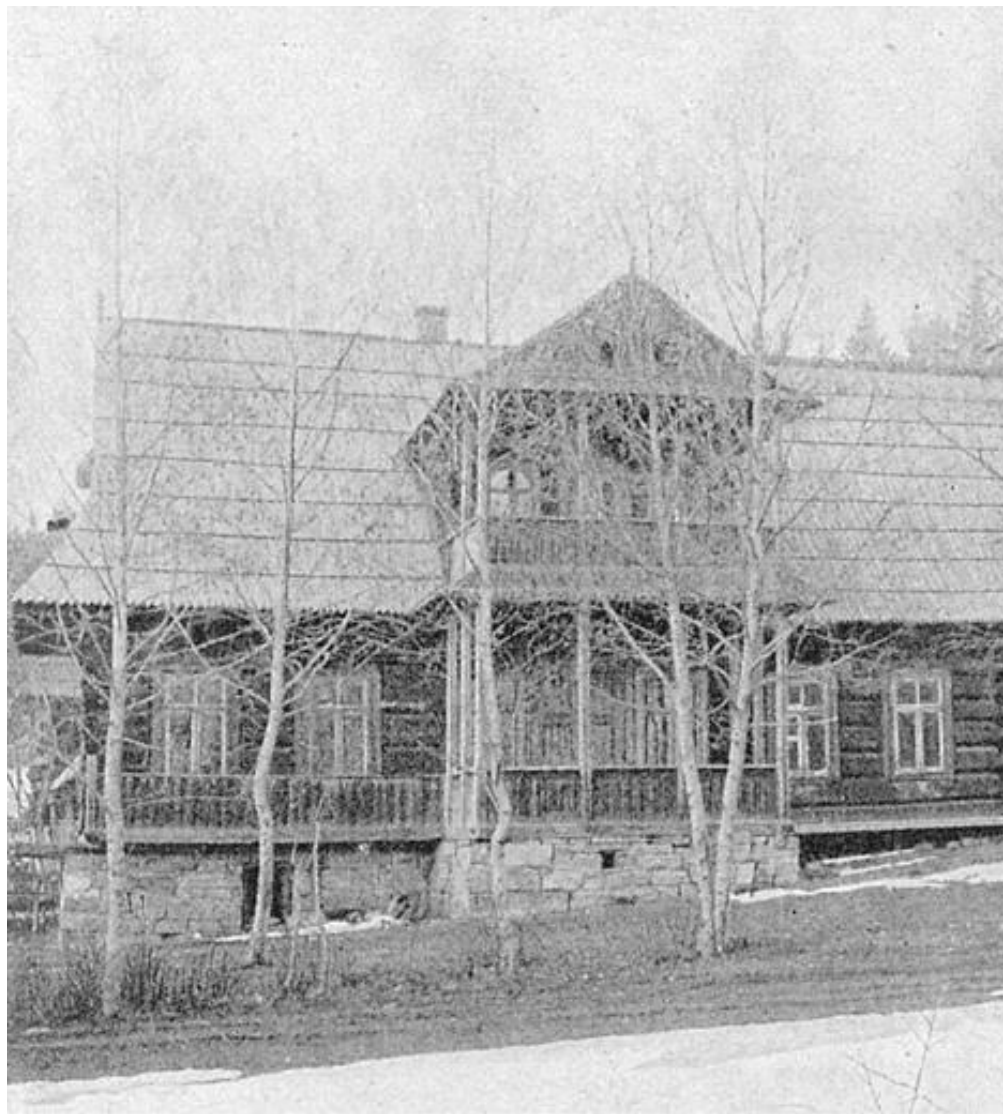
Aleksandr Bogdanov
și Lenin jucând șah pe
insula Capri în 1908.

Inessa Armand

Lenin în 1914. Fotografie făcută înainte de plecarea în
Elveția.

Casă de țară închiriată de Lenin și Krupskaia în Poronin,
1914.

Herr Titus Kammerer în fața magazinului său de pe strada
Spiegelgasse, în Geneva.
Lenin și Krupskaia au închiriat camere la etaj.

Grigori Zinoviev

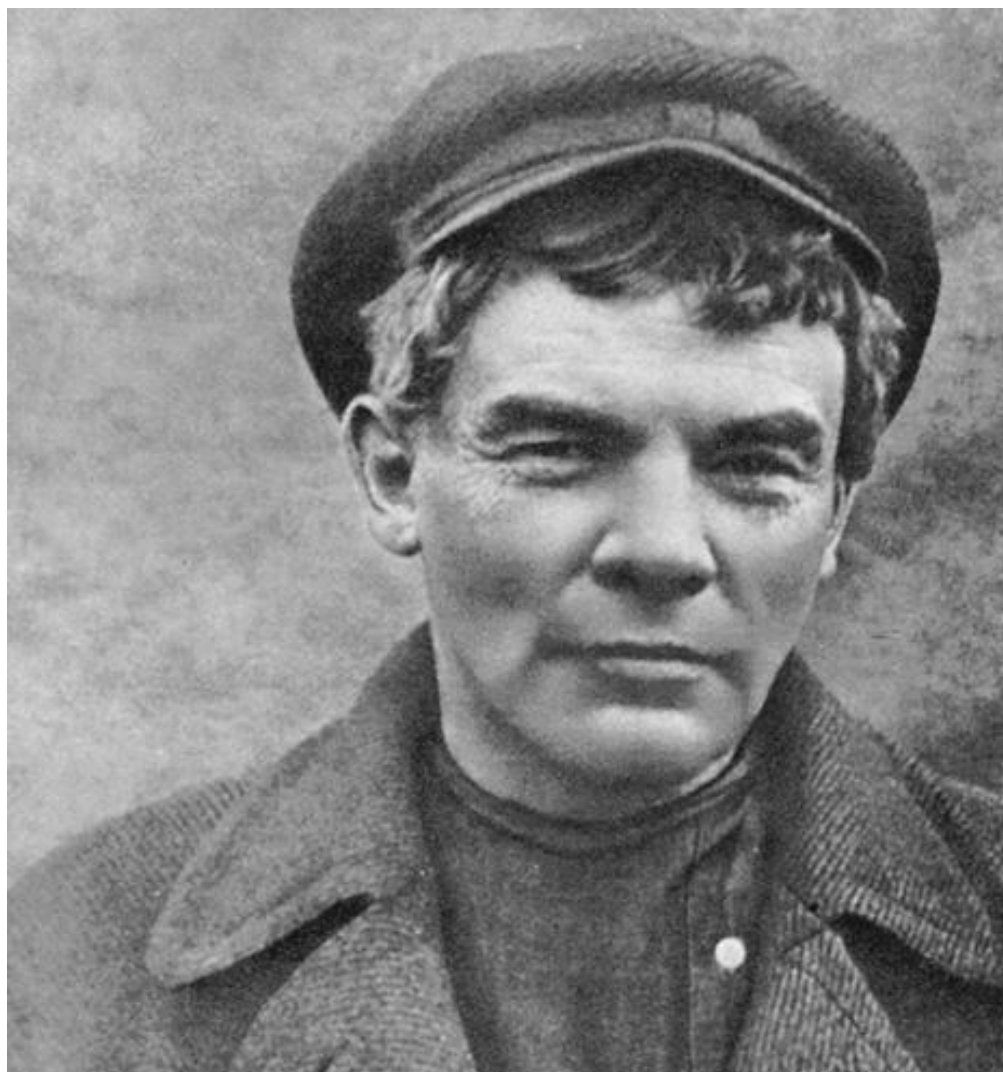
Karl Radek

Fotografie cu Lenin și tovarășii săi de călătorie în
Stockholm, la câteva zile
de la coborârea din „trenul sigilat” în care au traversat
Germania. Femeia cu pălărie mare
din spatele lui e soția sa, Nadia, iar în urma ei merge
Inessa.

Prețioasele notițe ale lui Lenin despre „Marxism și stat”,
pe care le-a adus din Elveția în 1917 și le-a integrat în
Statul și revoluția.

Lenin fotografiat de Dmitri Leșcenko pentru documentele
oficiale
de care avea nevoie ca să fugă în Finlanda. Lenin a trebuit
să stea
în genunchi ca să fie fotografiat.

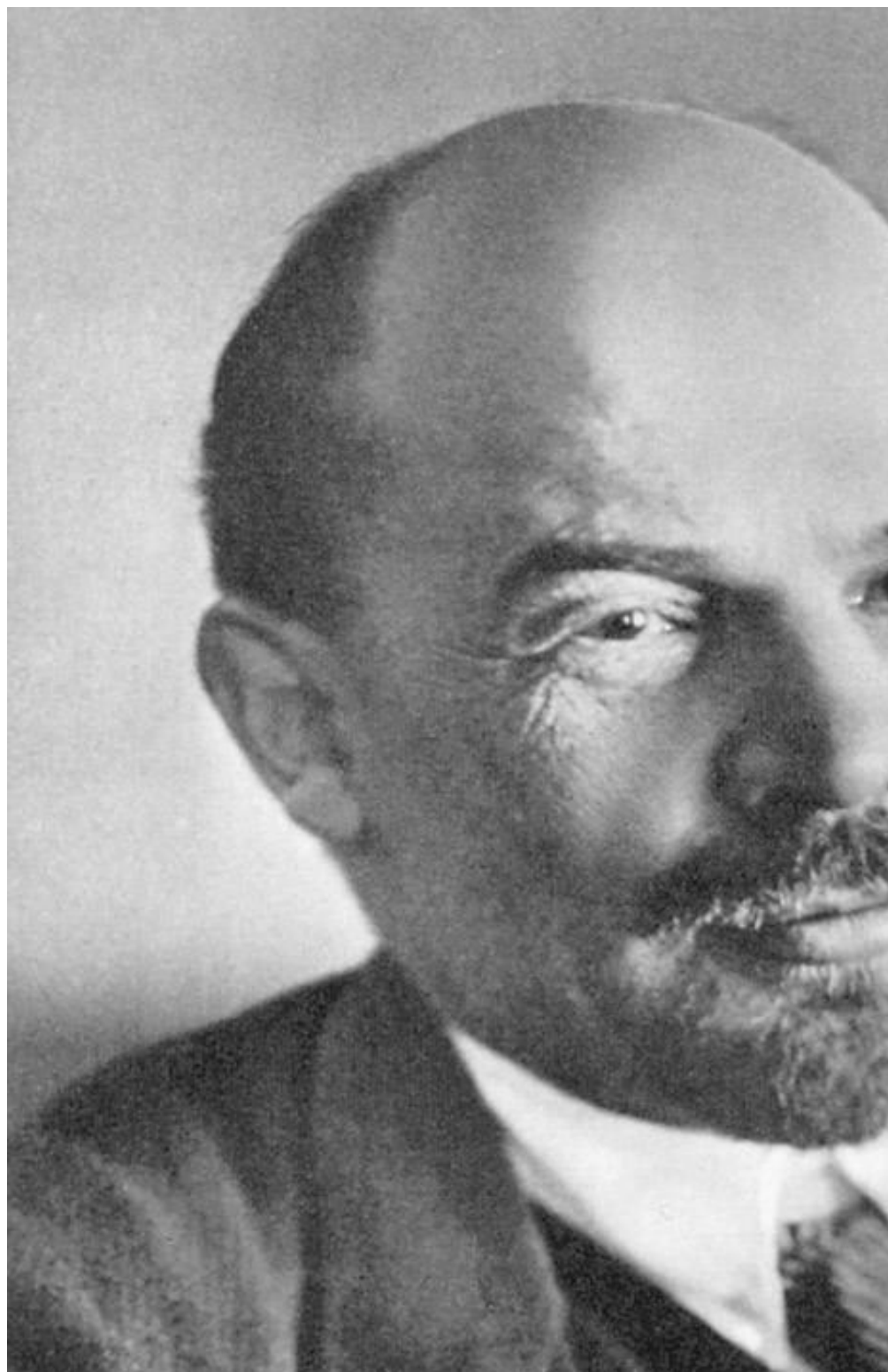
Institutul Smolnâi, unde bolșevicii au pus la cale și au
înfăptuit
preluarea puterii în octombrie 1917.

Lev Troțki adresându-se trupelor Armatei Roșii în războiul civil.

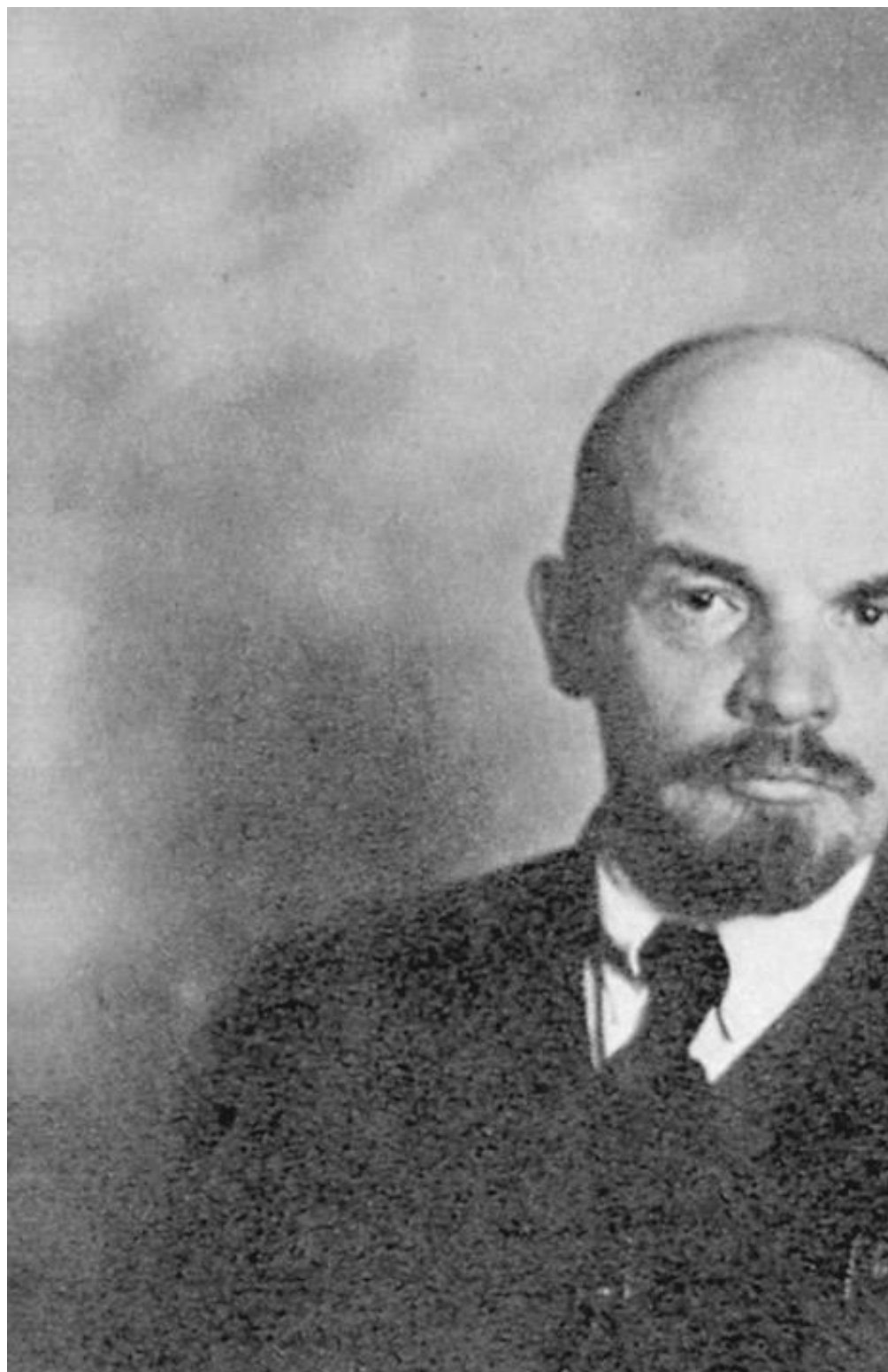

Lenin și Iakov Sverdlov (în dreapta) asistând la dezvelirea
unei statui
a lui Marx și Engels la prima aniversare a Revoluției din
Octombrie.

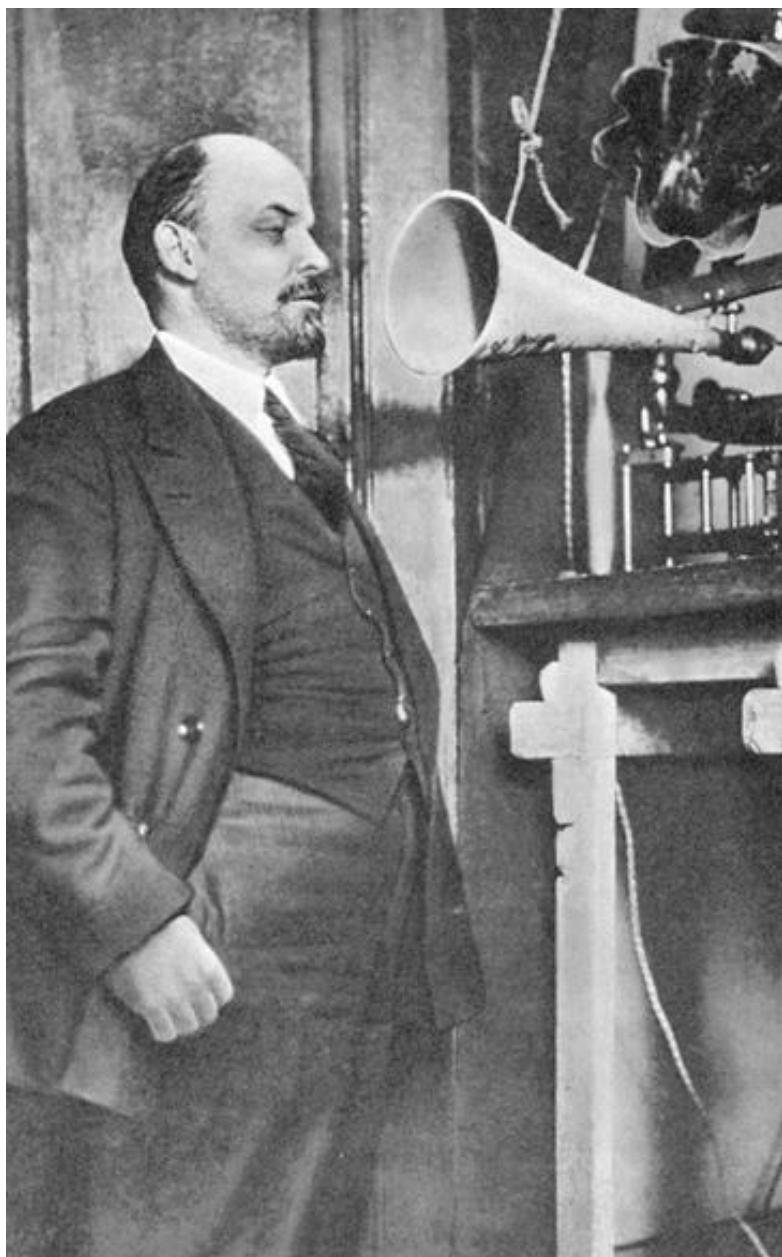

Portretul oficial al lui Lenin, realizat de M.S. Nappelbaum
în ianuarie 1918.

A fost prima fotografie de acest tip care i-a fost făcută după
preluarea puterii
și după ce barba i-a crescut la loc.

Lenin la cea de-a cincizecea sa aniversare, 1920.

Lenin în 1919, înregistrând
unul dintre discursurile sale mai scurte.

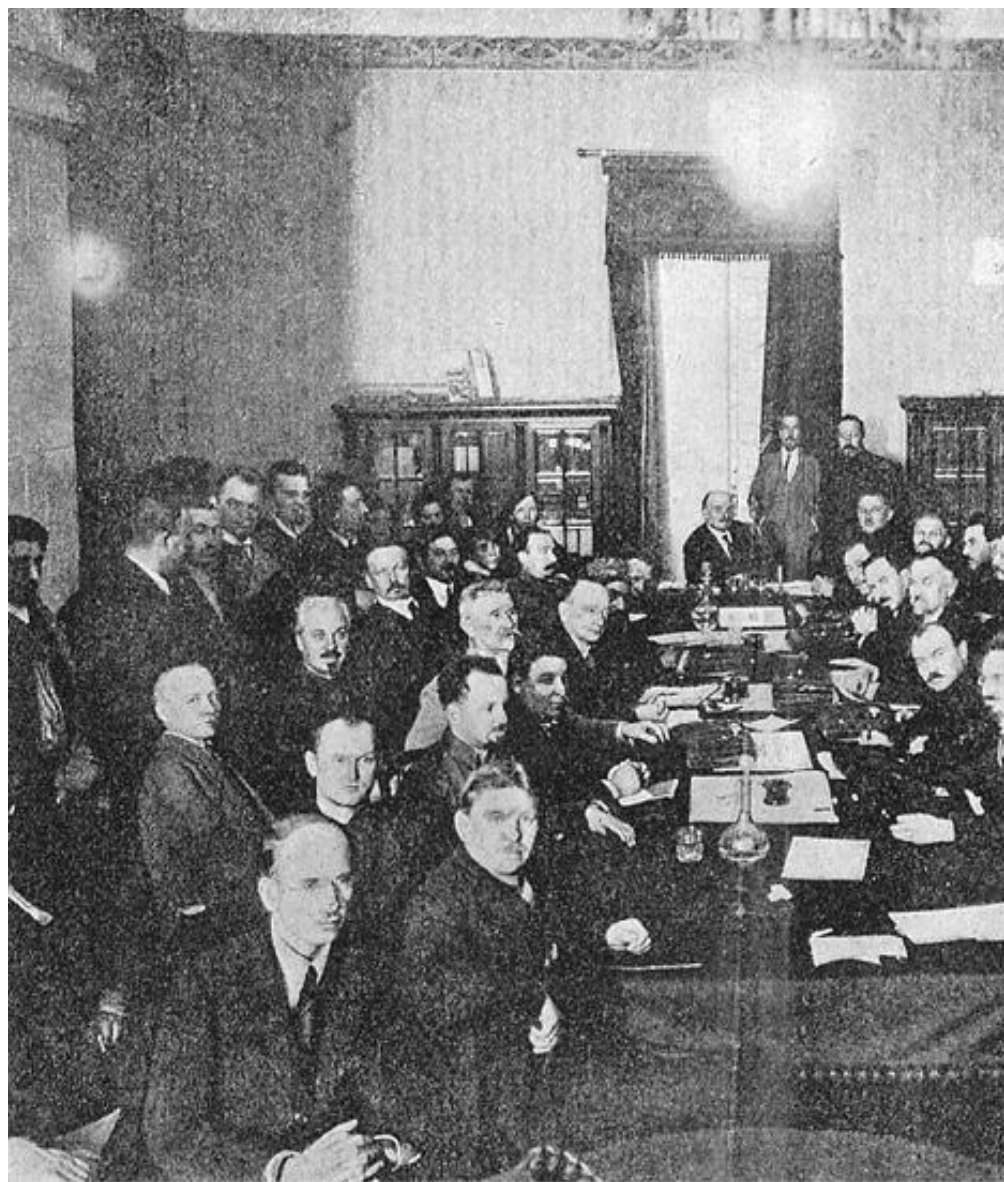

Lenin adresându-se trupelor Armatei Roșii mobilizate pe
frontul polonez, 5 mai 1920. De remarcat prezența lui
Kamenev și Troțki în dreapta tribunei.
Ei au fost scoși din reproducerile sovietice oficiale de la
sfârșitul anilor 1920.

Plimbare prin Moscova:

Iosif Stalin, Aleksei Râkov, Lev Kamenev și Grigori Zinoviev.

Lenin prezidând Sovnarkomul în toamna lui 1922.

Lenin în scaunul
cu roțile în 1923, între profesorul Förster în stânga
și dr. Ghetie în dreapta.

Fotografie de familie la Gorki, în august 1922.
De la dreapta la stânga: Lenin, Nadejda Konstantinovna,
nepotul Viktor (fiul lui Dmitri Ilici), Anna Ilinicina și o fată
pe nume Vera (numele de familie necunoscut).

Masca mortuară a lui Lenin,
realizată de sculptorul Serghei Merkurov.

Stânga: Primul mausoleu, 1924.